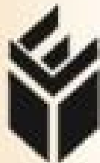
FIRTINA

ROMAN

ÇEVİREN:
AYDIN EMEÇ

1. CİLT

İLYA EHRENBURG

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

İlya Ehrenburg

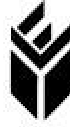
FIRTINA

BİRİNCİ CİLT

Fransızcadan Çeviren

Aydın Emeç

Roman

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Fırtına - 1: İlya Ehrenburg
Eserin Rusça Orijinal Adı
Burya (Fırtına, 1946-47)

Çeviren: Aydın Emeç
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan

Evrensel Basım Yayın 184

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

FIRTINA

İLYA GRİGORYEVİÇ EHRENBURG[1]

Ünlü Sovyet yazarı, gazeteci ve eylem adamı, SSCB 3. ve 4. dönem milletvekili. Kiev'de bir Yahudi ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Devrim olaylarına ilgi duyarak 1905-'07 yıllarında Bolşevik yeraltı örgütlerinin çalışmalarına katıldı. 1908 yılında tutuklandı. Aynı yıl Fransa'ya iltica etti. 1910 yılında Paris'te dekadan etkilerin görüldüğü bir şiir kitabı çıktı. 1914-1917 yıllarında Rusya Sabahı gazetesinin muhabiriydi. 1917 yılı Martında Rusya'ya döndü. 1921 yılından başlayarak Paris'te yaşamaya başladı ve bu arada Sovyet basınına geniş hizmetlerde bulundu. 1923 yılından başlayarak da İzvestiya'nın muhabirliğini yaptı. 1930 yılından sonra sürekli olarak SSCB'de yaşadı.

Ehrenburg uzun ve karmaşık bir sanat yolu izlemiştir. Estetik fikirlerindeki çeşitli sallantılar ve çelişkilerden sonra, sanatta gerçekçiliğin geniş yoluna kavuşan yazar, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'ni izleyen ilk yıllardaki dünya görüşünü "Rusya Üzerine Yakarışlar" (1918), "Ölüm Saatine" (1919), "Öngünler, 1915-21 Yılları Şiirleri" (1921), "Düşünceler" (1921), "Yurtdışı Düşünceleri" (1922) gibi şiir kitaplarında dile getirmiştir. Hayatla sanat arasındaki ilişkiyi saptamak isteyen ve "yapıcı sanat" anlayışına gelen Ehrenburg'un eserlerinde kapitalist toplumun son derece sert eleştirisiyle, devrime ve insanlığın geleceğine ilişkin şüphecilik birbiriyle birleşmiş durumdadır ("Julio Jurenito'nun Olağanüstü Serüvenleri", 1922; "D.E. Tröstü ya da Avrupa'nın Yokoluş Tarihi", 1923). Bu dönemdeki bazı eserlerinin temelinde, devrimci gerçekçilik ve hümanizm arasındaki çelişkiler yatar ("Nikolay Krubov'un Yaşayışı ve Mahvoluşu", 1923; "Jann Ney'in Aşkı", 1924).

NEP döneminin sakatlıklarını, "Yağmacı" (1925), "Gideğen Ara Sokak" adlı eserlerinde anlatmıştır.

"On Üç Pipo" (1923) başlıklı öykü kitabında Ehrenburg gerçek kahramanını, kapitalist toplum yapısının mahvolmaya mahkûm ettiği basit insanı bulur ve uzlaşmaz sınıfsal çelişkiler üzerine eğilir ("Komünarcının Piposu" ve ötekiler).

Avrupa ülkelerine yaptığı sayısız geziler, Ehrenburg'un çeşitli gazete yazılarında, politik hicivlerinde dile getirilmiştir ("Beyaz Kömür ya da Verther'in Gözyaşları", 1928; "Zamanın Vizesi", 1931; "Yazılar. İngiltere", 1931; "İspanya", 1932, "Benim Paris'im", 1933; "Uzayan Son", 1934; "Avusturya'da İç savaş", 1934; "Yaşadığımız Günlerin Kronikası", 1935; "Gecenin Sınırları", 1936; "10 Beygir Gücü", 1929; "Zorunlu Ekmek", 1933).

Ehrenburg'un 30'lu yıllardaki gazeteciliğinde, iki dünya ve sosyalizmin kaçınılmazlığı temalarını işlediği görülür. Kapitalist dünyada olup itenleri git gide daha bir bilinçle kavrayan Ehrenburg'un dünya görüşünün oluşmasında tüm Sovyetler Birliği'ni kapsayan gezisinin büyük rolü olmuştur. "İkinci Gün" (1934), "Soluk Soluğa" (1935) ve "Yetişkinler İçin Kitap" (1936) gibi eserlerinde Sovyet gerçeği bütün çıplaklığıyla gözler önüne serilmiştir.

Yiğit İspanyol halkının özgürlük savaşı verdiği 1936-'37 yıllarında İspanya'da ve Hitler Almanya'sına karşı savaşım verildiği 1939 yılında Paris'te Ehrenburg birçok gazete yazısı, uzun öykü, şiir, roman yayımladı: "İnsana Ne Gerek" (1937), "Ateşkes İçinde" (1937), "İspanyol Dayanıklılığı" (1938), "Bağlılık (İspanya-Paris) "(1941). Burjuva hükümeti tarafından Nazilere satılan Fransız halkının trajedisi, 26 dünya diline çevrilen ünlü "Paris Düşerken" romanında yansısını buldu (1941-'42, Stalin Ödülü: 1942).

Büyük Anayurt Savaşı'nın ilk yıllarından başlayarak Ehrenburg, savaş muhabiri olarak cephede bulundu ve Anayurt sevgisiyle, faşizme karşı öfkeyle dolu ateşli yazılar yayımladı. Pravda'nın, Kızıl Yıldız'ın sayfalarında yeralan bu yazılar, radyolarda, yayımlandı ve dünya dillerine çevrilerek çeşitli gazetelerde yer aldı. Savaş yıllarında Ehrenburg 1000 dolayında makale yazdı. Bunlardan bir bölümü "Savaş" adı altında üç cilt halinde yayımlandı (1942-'44). "Savaş Üzerine Şiirler"de aynı yıl yayımlandı.

Savaş öncesi ve savaş yıllarını kapsayan "Fırtına" adlı romanında (1947, Stalin ödülü: 1948), tarihi olayların geniş bir tablosu çizilmiş, Sovyet halkının birliği, sıradan insanların yiğitliği ve Avrupa'da, faşistinden, direniş kahramanlarına kadar çeşitli sosyal gruplardan kişilerin çok boyutlu karakterleri verilmiştir.

Avrupa ve Amerika'nın savaş sonrası yaşayışını anlatan "Dipten Gelen Dalga" (ya da orijinal adıyla "Dokuzuncu Dalga" (1951-1952) adlı romanı barış için savaşa adanmıştır. "Fırtına"nın devamı olan bu roman, kapitalist dünyada ilerici gerici güçlerin birbirlerinden ayrılışları sürecini ele almıştır. Dinmiş gibi görünen fırtına içten içe kıpırtılarla varlığını sürdürmekte ve okyanusun ötesinde, yeni fırtınalar yaratma planları tezgâhlanmaktadır. Ancak yeni bir fırtınanın hazırlığını yapanlar artık rüzgârlara yön verememektedirler. Bu roman, "Paris Düşerken" ve "Fırtına"yla birlikte dev bir "nehir roman"ı oluşturmakta ve savaş öncesi, savaş ve savaş sonrasının Avrupa, Sovyetler Birliği ve Amerika'sını en ilginç çizgileriyle gözler önüne sermektedir.

Yazarın anlatısıyla birbirine karışmış iç monologlar ve aforizmalı konuşmalar Ehrenburg'un üslubunun başlıca özelliğidir. Satirle lirizmi büyük bir başarıyla iç içe verebilen Ehrenburg, sanat üzerine görüşlerini başlıca olarak "Yazarın Rolü" (1943), "Sanatın Rolü" (1943), "Yazarın Çalışması Üzerine" (1953) adlı eserlerinde açıklamıştır.

Yazarın "Alandaki Aslan" (1948) adlı, konusunu Fransa'nın savaş sonrası yaşayışından alan bir de oyunu vardır.

Savaş sonrası yıllarda "Dünya Barış Konseyi" başkan yardımcılığı da yapan Ehrenburg halkların barış savaşımlarına aktif olarak katılmıştır. Paris, Bröslav, Varşova, Viyana, Helsinki uluslararası kongrelerinde de konuşmalar yapan Ehrenburg, halkların dostluğunu ve halklararası kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin zorunluluğunu savunmuş ve ABD, Şili, Çin, Hindistan ve Asya-Avrupa ve Amerika'nın başka birçok ülkesine çeşitli ziyaretlerde bulunmuştur. 1952 yılında, halklararası dostluğun geliştirilmesi konusunda gösterdiği çabalarından ötürü Lenin ödülüyle onurlandırılmıştır.

Ehrenburg'un eserleri SSCB'nde (1957 yılına göre) 8,8 milyon adet basılmış, 30 dile çevrilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1

—Sergey Petroviç, demişti Şvestov, Vlakhov'a, pek sizin işiniz değil ama *Roche Ainé* müessesesiyle hemen ilgilenmenizi istiyorum. Lancier ile enine boyuna konuşmak gerek. İşin içinde iş var: Önceleri bizi sıkıştırıyordu, şimdi ağırdan alıyor.

Vlakhov yeni gelmişti: Paris'e ayak basalı daha dört ay oluyordu ama, mükemmel bir Fransızcası vardı. Arkadaşları, bu kadar güzel konuşmasına şaştıklarında güler, "Ne şaşıyorsunuz, ben Parisliyim..." derdi. Annesiyle babası Paris'te uzun yıllar yaşamıştı; orada tanışmış, orada evlenmişlerdi. İhtilâlden sonra Moskova'ya dönmüşlerdi. O sıra Sergey yedi yaşındaydı.

Nina Georgiyevna, oğlunun Fransızcayı unutmasını istemez, sık sık onunla bu dili konuşurdu. Sebebini pek bilmeden, en büyük çocuğunun şair olacağına inanmıştı. Sergey bir sürü şeyle ilgiliydi. Yolculuk, makine yapımı, tiyatro. Ama şiir yazmıyordu. Yine de onda şair ruhu vardı; büyük bir şevkle çalışır, çabuk etkilenir, bir çırpıda dostluk bağları kurup, aynı çabuklukla bu bağları koparırdı. Başkalarının fark etmediklerine hayranlık duyar, herkesin doğal bulduğunu benimsemezdi. İhtirası olmadığından dikkati çekmeyi düşünmez, yine de, bulunduğu çevre ne olursa olsun herkesin bakışlarını üzerinde toplardı. Büyüme çağında, Nina Georgiyevna alay olsun diye ona: "Benim küçük Fransızım" derdi. Gerçekten, annesine gençliğinin kentini hatırlatan bir yanı vardı. Ama Fransızların, atılganlık ve parlaklıkları ardında gizli o iç sükûneti yoktu Sergey'de. Çoğu kere düşünmeden hareket eder, bir uçtan öbürüne atılırdı; haklı olarak bu hafifliği yüzüne vurulur, hataları onu gerçekten üzer, kendine hoşgörüyle davranmayı pek bilmezdi. Yirmi sekiz yaşına gelmiş, yeni yetmeliğin saflığıyla bağnazlığından kurtulamamıştı. Hayatının en romantik çağı, toprakların kamulaştırılmasına rastladı. O sıralar uzun saçlı bir Komsomoldu. Ukrayna'ya gönderildi, sesi kısılana dek konuştu, eğri büğrü yolları aştı, akıl almaz rakamlar düşledi, çoğu kere somununu ikiye bölüp başkalarıyla paylaştı. Dirseğinin biraz üzerindeki yara izi o çağlardan kalmaydı; bir sonbahar akşamı üzerine ateş etmişlerdi. Derken üniversite yılları geldi çattı; ama orada da rahat nedir bilmedi, herkesin acelesi vardı. Hemen ardından Kuznetsk yeraltı sığınakları, beline kadar çamura gömülme; kazılar, bitlenme, düşsüz deliksiz bir uyku ve düş görmeyi

andıran bir uyanıklık, tasarılarındaki gözü peklik, insan acılarının çeşitliliği ve şiddetiyle azgın çalılar gibi stepin ortasında bitiveren kentler...

Sergey, kalın saç örgüsü başına sarılı, ciddi ve okşayan bakışlarıyla hem bir Turgenyev kahramanını, hem Sophia Perovskaya'nın[2] yoldaşını andıran bir genç kız fotoğrafını özene bezene saklamıştı. Bu fotoğraf, Nina Georgiyevna'nın cezaevinden çıktığı sıralardan kalmaydı. Yeraltı çalışmalarında yüreklilik, sarsılmaz bir bağlılık göstermişti annesi. Sonra başka güçlüklere karşı koyması, başta kocasına bakması, çocuklarını yetiştirmesi gerekmişti. Kocası iktisatçıydı, soyut bir dünyası vardı. Hayat, onun gözünde uyumlu bir yapıydı. Rastlantıyla karşısına çıkan bir şey yüksek ilkelerine aykırı geldi mi şaşırırdı. "Ölçtük biçtik, elimizden geleni yaptık," derdi. "Ya gençler bizim biçtiklerimizi nasıl dikiyorlar? Gösteriş için, üstünkörü!" Veremden ölmüştü, on beş yıl oluyordu öleli. Çocuklarını büyütmek için Nina Georgiyevna'nın çok çalışması gerekmişti. O sıralar ortanca oğlu Vassia on bir, kızı Olga altı yaşındaydı. Nina Georgiyevna, Enstitüde ve bir okulda Fransızca dersleri veriyor, geceleri çeviri yapıyordu.

Nina Georgiyevna'nın hayatında acılı bir yan yoktu. Kocasıyla dırıltısız yaşamışlardı. İşini seviyordu; ama hayatında tam bir doygunluk nedir bilmemişti. Elli üç yaşındaydı, hâlâ hayalcilikten vazgeçmemişti. Sergey hem oğlu, hem arkadaşıydı; konuşabiliyordu onunla. Vassia çok katı bir yaradılıştaydı, kızı Olga'nın hesaplılığı ise onu ürkütüyordu. Sergey'de kendi gizli eğilimlerini buluyordu. Hayatında kocasını kıskanmayan bu kadın, Sergey'in, genç ve beyinsiz bir kadına aşık olup annesinden kopacağı günleri kuşkuyla düşünüyordu. Oğlunun kaçamak taşkınlıkları patlamayan bir fırtına gibi iz bırakmadan geçtiğinde seviniyordu.

Sergey'i, Paris'e yollayacaklarını duyduğunda çok heyecanlandı. Hayatının en güzel yıllarını geçirdiği kent, onları birbirlerine daha çok yaklaştıracaktı; yine de belli belirsiz... Paris'i kıskanıyordu... Oğluyla vedalaşırken: "Montsouris Parkı'nda, gölün kıyısında, çınar ağacının altında, girişten hemen sonraki ikinci bankı görmeden dönme," demişti. "Yeni tanıştığımız sıralar babanla sık sık orada otururduk."

Sergey, gülmemek için kendini güç tuttu: Annesi, anlattığı olayın üzerinden otuz yıl geçtiğini unutuyordu.

Paris'e geldiğinde şaşkınlıktan bir türlü kurtulamadı: Kent, tıpkı annesinin anlattığı gibi, önünde uzanıyordu. Bank her zamanki yerinde olmalıydı. Sergey kısacık hayatında o kadar şey görmüş, o kadar deneyden geçmişti ki rahat bir hayatın varlığını aklına bile getiremiyordu. Daha kısa bir süre önce, Gorki Sokağı'nda, koca koca evlerin yer değiştirdiklerini görmüştü. Burada ise bir adamın yer değiştirmesini düşünmek bile güçtü. Asırlık kadınlar, ayaklarında terlikler, banklara oturmuşlardı. Ya şu monokl takan adam Maupassant'ın anlattığı kişi değil mi?.. İnsanlarla eşyalar çok alışılmış, giderek inanılmaz geliyordu ona... Zorlu yılların Moskova'sından, saçında beyaz teller, güç beğenen ve kuşku dolu bir insan olarak gelmişti Paris'e. Moskova, yakınlaşan bir fırtınanın bilincinde yaşıyordu. Paris halkı ise, komşusu Madrid'in ağır ağır can çekişmesine bile aldırmıyordu. Oysa Moskovalılar, buzlu ve fırtınalı bir havada, ses çıkarmadan Puşkin Alanı'ndaki İspanya haritası önüne yığılıyorlardı. Bu suskunluğun ardında kuşku, kızgınlık ve inanç seziliyordu. Gürültülü duruşmalar birbirini izlemişti: Vatan hainliği suçundan pek çok kişi yargılanıyordu; duruşma zabıtları Alman tümenlerinin Viyana sokaklarında tepinmelerine, Barcelona'nın iniltilerine, perde arkası pazarlıklarına ve askeri manevralara karışıyordu. Ardından Münih[3] geldi... Moskovalılar büyük bir gerilim ve tedirginlik içinde geçirdiler o yılları; son yaklaşıyordu. Sergey, Moskova'nın kasvetli gecelerinden sonra, birden panayır yerindeki atlıkarıncalar gibi dönen, uçuşan, gözleri rahatsız edecek kadar parıltılı sersemletici bir hayatın tanığı oluverdi. Kent, bir düğün evi gibi pırıl pırıldı. İnsanlar, ölümün pencerelerinin altına kadar geldiğini fark etmemişlerdi sanki. Her zamanki gibi, balıkçılar Sen kıyılarında uyukluyor, Horacius[4] hayranları, sahafların altını üstüne getiriyor, sokak köşelerinde şarkıcılar, Kiki'nin dayanılmaz, herkese hoş gelen aşkını dile getiriyorlardı. Sergey şaşkındı: Gerçekten 1939 yılında mıyız? Pireneler'in ötesinde yıkıntı ve mezardan başka şey kalmadığı gerçek mi? Ölüme mahkûm Prag'ın can çekişip dostlarını yardıma çağırdığı, Ren kıyılarına topların yerleştirildiği doğru mu? Belki Paris aklını kaçırmıştır? Belki saati kurmayı, ya da uzun süreden beri takvimin yapraklarını koparmayı unutmuştur? Belki, yakındaki kahvelerden dağınık saçlı bir konuşmacı fırlayacak Bade dükalığının romantiklerine, Saint-Antoine Mahallesi işçileriyle birlikte özgürlük ağacını dikmeyi önerecekti. Belki Hitler, işsiz güçsüz beş on karikatüristin uydurmasıdır?

Sonra çevresine bakındı Sergey; görünürdeki kayıtsızlığın ardında bir hüzün sezdi. Kentin neşesinin ardında sanki bir acılık vardı. Güldürmek için söylenen sözlerde, şarkı nakaratlarında, aşıkların mırıltısında bile sonu belirsiz bir yolculuğun hazırlıkları seziliyordu. Paris ateşler içinde uyukluyor, doyasıya uyumak istiyordu... Sonra ne olacaksa olsundu!..

Kent Sergey'i her gün biraz daha çekiyordu; sisli ve esrarlı Sen Nehrine, bir gri-maviye, bir eflatuna dönüşen, sık sık yağmurun ıslattığı, binlerce titrek ışığı yansıtan kaldırımlara aşık olmuştu; daracık sokakların serinliğini, deniz kıyısının ıslaklığını andıran rutubetini, çiçek bolluğunu, yığınların yaslı neşesini seviyordu; gece gündüz, çeşitli ülkelerden gelen turist kafilelerinin gezdiği eşsiz, pırıl pırıl kentin değil, her günkü tekdüze, alışılmış ve olağanüstü Paris'in aşığıydı.

İşinden arta kalan epey boş zamanı vardı; bu boş zamanlarında uzun uzun sokaklarda dolaşıyordu; işinin gereği de fabrikaları gezdiği, çeşitli insanlar gördüğü, ruh dehlizlerine girdiği, terbiyeli Paris sosyetesinin gerçek yüzünü gözlediği oluyordu. Pek çok şeye isyan ediyordu; kaderin insanları ayırdığını seziyor, bu insanların anlayamayacağı, değişik bir hayatı içten özlüyordu.

Kolay parlayan, güvenli Sergey, birkaç yıldır içine kapanmış, karamsarlaşmıştı neredeyse. Kendisine hepten yabancı, hatta düşman insanlara rastladığı da oluyordu. Nina Georgiyevna'ya yazdığı mektuplarda: "İstersen inan, ama gerçek bir diplomat oldum" diyordu. "İçimden tokat atmak gelirken gülümsüyorum. Asılması gerekenlerin şerefine kadeh kaldırıyorum. Aramadığın kadar pislik var. Ama kent o kadar güzel ki, üstelik bu halkı seviyorum..."

Elli yaşlarında bir adam, Sergey'in çalışma odasına girdi. Eski bir artisti andıran, güzel ama pörsümüş bir yüzü vardı. Lancier durakladı, sonra utana sıkıla gülümseyip:

— Bize kızmayın, dedi, *Roche Ainé* müessesesi birtakım değişiklikler geçiriyor; yine de, durumu düzeltmek için gerekli bütün tedbirleri alacağım.

İki gün sonra tekrar görüştüler. Lancier tıka basa yemiş, bir şişe de Bourgogne şarabı devirmişti. Birden, geçmiş günleri hatırlayıverdi:

— Öğrenciliğim sırasında Rus mültecileriyle dost olmuştum. Çok sevimli insanlardı. Bir gece beni de çağırdılar. Lunaçarski'yi, sonra adını söylemekte çok güçlük çektiğim bir heykeltıraşı gördüm...

Sergey, konuşmayı siparişlere getirmek için boşuna çabaladı. Lancier kızdı:

— Beni işadamı mı sanıyorsunuz? Şimdiki durumum bir rastlantı, eski çılgınlıkların aklı başında bir ürünü. Şair olmak isterdim hep; şiirler yazdım, derken...

Sergey'in yüzü gölgelendi; Lancier mırıldandı:

— Özür dilerim, belki de fazlaca kendimden geçtim...

Sergey tatlı tatlı gülümsemeye başlamıştı bile:

— Demek şiirden hoşlanıyorsunuz... Memnun oldum. Fransız şiirini bilen biriyle tanışmayı isterdim hep.

Bu konuşmanın ardından, Lancier'nin davetini geri çevirmek çok güçtü: Bay Vlakhov perşembe günü mutlaka gelmeliydi; sanat denen şeyden pek eser kalmadıysa da gelenler arasında birkaç da sanatçı bulunacaktı. Gerçek sanatçıların yaşadığı çağlar geride kalmıştı. Hem Lancier, Rus konuğunu ailesine tanıştırmayı pek isterdi.

— Birbirimizi daha iyi tanımalıyız. Halklarımız, aşağı yukarı müttefik sayılmaz mı? Ortağım yarı Rus yarı Fransızdır; daha doğrusu şimdi Fransız uyruğundadır ama aslen Kievlidir. Leo Alpert adında, çok iyi bir mühendistir. İhtilâlden önce, daha çocukken ülkenizden ayrılmış ama Rusçayı unutmamış. Şu sıra Paris'te bulunmayışına çok üzüldüm. Müessesem sekiz yıldır Ruslarla çalışıyor, bir gün bile birbirimizden şikayetimiz olmadı. Bay Petrenko sık sık evime gelirdi, şimdi Moskova'da. Bay Şvetsov önemli bir görev aldığını söyledi. Ne olursunuz, bana bir haftalık bir süre tanıyın, bir yenilenme söz konusu. Müessesede birtakım değişiklikler yapılması gerekli.

Maurice Lancier, Paris sosyetesinin kendine özgü temsilcilerinden biriydi. *Roche Ainé* müessesesinin adını pek az kişi duymuştu ama herkes Lancier'yi tanırdı; tiyatroların gala gecelerini, sergilerin açılışını hiç

kaçırmazdı. Sanat aşığıydı, La Corbeille adlı köşkü bir taşra müzesini andırıyordu: Zenci tanrıların heykelleri, eski tabancalar, porselen eşya dolu vitrinler evin her yanını kaplamıştı. Lancier gösterişli bir hayat yaşar, Corbeille'de büyük şölenler verirdi. Evinde gerçeküstücü sanatçılar ve profesörlere rastlanır, bir senatör sık sık salonlarında görülürdü. Lancier kır hayatının güzelliklerini yüceltmekten hoşlanır ama sayfiyenin yalnızlığında sıkılırdı. Kentin ışıkları, dostlar ve tartışmalar gerekliydi ona. Seksen kilo geliyordu, yine de aile doktoru Morillot ona "İki ayaklı kelebek" adını takmaktan kendini alamamıştı.

Taşralı basit bir çerçinin oğlu olan Maurice Lancier genç yaşında, sakin Niort kentinden Paris'e gelmişti; babası onun önemli biri olmasını istiyordu. Teknik üniversitenin giriş sınavını kazandı, öğrenimini de iyi kötü tamamladı. Boş zamanlarında şiirle uğraşıyordu.

Çok geniş kenarlı bir şapka giyer, kravattan hoşlanmadığı için boynuna bir Türk atkısı sarardı. Giyim kuşamı için babasının gönderdiği parayla *Hermes'in Yoncası* adlı derginin ilk ve son sayısını bastırmıştı. Lancier'nin şiirinden başka, dergide sonradan büyük bir pamuk ithalatçısı olan genç bir anarşistin yazısı da vardır. Kızlar Maurice'den hoşlanırlardı; ama utangaç yaradılışlı Maurice, dizlerden ve kaçamak öpücüklerden ileri gitmezdi.

Sanat ve sanatçılara hayran Madame Lefort adlı tanınmış bir kadının evindeki baloda, sanayici Roche'un kızıyla tanıştı. Marceline'in güzel olduğu söylenemezdi; bununla birlikte içtenliğin, benzerine az rastlanan bir kız oluşunun sevimliliği vardı üzerinde. Babasının ilişkilerinden, aile bağlarından, yaşıtlarının servet önünde secdeye varışından tiksiniyordu; tek başına, bir düşler dünyasında yaşıyordu. Yüzeyde bile kalsa, içten gelen hayal gücü, şiir sevgisi ve para karşısındaki kayıtsızlığıyla Lancier onu etkiledi; sonunda Lancier'yi sevdi. Roche bu evlenmeye karşı çıkmakta kararlıydı; öğüt ve lanetlemelerle yetinmeyip Marceline'i yazlık köşküne kapadı. Az sonra, gece yarısı, şapkasız, saçları darmadağınık, sırtında başkasına ait upuzun bir elbiseyle Marceline, Maurice'in basit odasına dalıverdi. Genç adam hem sevindi, hem ürktü: Genç kızı öptü, öperken de babaevine dönmesini öğütledi. Duygulu ama iradesiz bir adamdı. İkisi adına karar vermeyi Marceline üstüne aldı; elbisesini bir çiviye astı ve Maurice'in odasından çıkmadı. Ertesi sabah bütün hayatı boyunca aynı şeyi yapmaya alışkın kişiler gibi, gitti ekmeği ve sütü aldı. Bir tek kızı olduğundan,

Roche, sonunda boyun eğdi. Hele karısı yakında büyükbaba olacağını haber verince, yumuşayan ihtiyar "haşarı kızı"yla barıştı.

Okulu bitiren Lancier, kayınpederinin fabrikasında çalışmaya başladı; bir daha şiir yazmadı, yavaş yavaş iş hayatına alıştı. Bir yıl sonra savaş patladı. Lancier yüreksizdi; ama kayınpederinden, dedikodudan ve müşterilerden çekiniyordu. Her şeye rağmen kötü savaşmadı, harp nişanını aldı. Savaş onda büyük bir anı bırakmıştı; çamuru, biti, Alman bombalarının ıslıklarını, hatta arkadaşlarının ölümünü bile unutmuştu; belleğinden silinmeyen tek şey, alayının Lille'e girdiği sıra yaşadığı o güzel anlardı; genç kızların çiçek attığı, askerleri öptüğü anlar; *La Presse*'te çıkan, Kahraman Çavuş Maurice Lancier'nin portresi, saldırıdan bir çeyrek önce tarla kuşunun ötüşü... Lancier'ye göre, yeni bir savaşın patlaması olanaksızdı. Aynı şekilde, artık kimsenin şiir yazamayacağına, delice aşık olamayacağına inanıyor, bütün yaşadıklarının bir daha geri gelmeyeceğini sanıyordu.

Ateşkesten kısa süre sonra Roche öldü. Karısı ve çocukları karşısında sorumluluğunu bilen Maurice, akıl yolunu seçmek zorundaydı. Ama kayıtsızlık huyundan, şen ve gösterişli bir hayat yaşama merakından çeşitli isteklerinden vazgeçemedi. Bununla birlikte *Roche Ainé* müessesesi iyi dayandı. Eskisi gibi makine gürültüleri duyuluyordu; odalarda daktilolar, kıvırcık saçlı başları masaya eğilmiş, faturaların suretini çıkarıyor, müşteriler saygıyla: "Eski, sağlam bir müessesedir," diyorlardı.

Kriz yıllarında *Roche Ainé* müessesesi iflas tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Müessesenin yardımına koşan Leo Alpert'di: Buluşunun patentini almış, bunu Amerika'da satıp çok para kazanmıştı. Lancier'ye ortak oldu. Vlakhov'la tanışmadan kısa bir süre önce yeni güçlükler başgöstermişti. *La Chimienord* yıkılmıştı, Lancier'nin bir hayli parası battı. Bir karar vermek zorundaydı: Ya Marceline'in malikânesi *Gelinotte*'u satacak, ya da Gaston Roy adlı birinin ortaklık teklifini kabul edecekti. Lancier isyan etti. Tanımadığı birini müesseseye nasıl ortak ederdi? Böyle bir "yenilik" intihar demek olmaz mıydı? Ama kısa süre sonra bu tatsız düşünceleri kafasından attı; kendi kendini kolay kandırırdı. İntihar mı? Üçe bölmek gerekse bile, pasta, yeteri kadar büyüktü nasılsa. Alpert beni yemedi. Bu Roy denen adam neden yesin? Alpert mühendis, bu Roy'un üretimden anladığı yok... *Gelinotte*'yu satmak aptallık olur. İstedikleri kadar alt tarafı topraktır,

desinler. Loire Nehri, bağlar... Ya o park! O armut ağaçları! Hem zavallı Marceline'i soymaktan farksız bu iş...

Bir şey üzerine uzun süre düşünemezdi Lancier. Birden kızı Mado'nun nefis bir "peyzaj" yaptığını hatırladı; Mado gerçekten yetenekliydi. Sembat bile övmemiş miydi onu? Louis'ye gelince, felaket! Yumurcak havacı olmaya karar vermemiş miydi? Şaşırtıcı bir kuşak! Bizler hep ata bindik, onlara ille de bir motorlu araç gerek... Hepsi maddeci! Hem canım, Louis daha on kere fikir değiştirir. Neyse ki Marceline iyileşti, kaplıcalar ona iyi geldi, yüzü düzeldi... Bütün dertlerini unutan Lancier gülümsüyordu.

Lancier örnek bir aile babasıydı; bir kadına mı aşık oldu, hemen Marceline'i üzeceğini düşünerek kendini tutardı. Çocuklarını çok severdi; güzel kızı Mado, sanata bağlılığını babasından, gariplikleri annesinden almıştı; sonra oğlu Louis, uzun boylu, iddiasız, neşeli, spora düşkün, bir kitabı sonuna kadar okuyamayan bir çocuk.

La Corbeille, konukların dikkatini çeken gariplikleri̇ne rağmen alışılmış, hem mutlu, hem de mutsuz bir aileyi barındırıyordu işte. Marceline uzun süreden beri kabuğuna çekilmişti; kocasının neşesi ona bayağı, zaman zaman da gülünç geliyordu. *La Corbeille* adlı cenneti andıran o mücevhere oranla Louis fazla hareketli, fazla haristi. Mado ise kendini düşle avutuyor, hayatın bir ayrıntısı, çirkin bir yanı gözüne çarptığında, kendi kendine, gitmeli, kaçmalı, kaybolmalı, diyordu! Yaradılışları gereği birbirlerine yabancı olan bu insanlar yine de sevgi bağlarıyla bağlıydılar. Yemek masasında bir araya geldiklerinde, birbirlerinin hatırını kırmamaya bakarlar, şefkat göstermekte yarışırlardı. Aile Maurice Lancier'den, onun tatlılığından, iyiliğinden, sarsılmaz yaşama zevkinden destek alıyordu. Çabuk öfkelenir, sonra toparlanıp kendi kendisiyle alay ederdi: "Hemen sinirlendim..." Siyaseti sevmez, evinde, dostlar arası ilişkileri karartan tartışmalardan hoşlanmazdı. Tanıdıklarından biri, sınıflar, partiler, devletlerarası çatışmaların acı yanını gözler önüne sermeye kalksa Lancier'nin cevabı hazırdı: "Bütün bunlar olabilir, ama aklın yönettiği bir ülkede yaşadığımızı unutmayın. Burada çılgınlar bile mantıklıdır. Emin olun, delilerimiz bile akılcıdır bizim. Böyle bir felaket asla başımıza gelemez. İnanın dostum, asla..."

Vlakhov'la konuşmasından sonra Lancier uzun uzun düşündü. Rusların siparişini yerine getirmek zorundayız; bu Roy denen adamı anlamıyorum...

On beş günde her şey yeni baştan düzenlenemez ki! Hem bu işlere ne karışıyor? Ona kesin bir cevap versem bari! Tam şu sıra Alpert'in gidişi de zamansız oldu... Hem Alpert para işinden hiç anlamaz, çok iyi bir mühendistir, işte o kadar... Roy'a gelince, mühendis bile değil. Nereden çıktı acaba?.. Yüzünde de sevimlilikten eser yok... Neyse canım, Mado'ya nişanlı aramıyoruz ya. Yüzünden bana ne? Önemli olan rahatlık, işlerin düzelmesi. Rus da çok sevindi. Böyle Bolşevikler olabileceği hiç aklıma gelmezdi... Belki insanlar her yerde birbirinin aynıdır? *Roche Ainé* müessesesini yönetmek için mi yaratıldım ben? Bir adamın sırtındakileri çıkar, geldiği yeri, mesleğini, düşünüşünü anlayabilirsen anla.. Savaşta da böyle olmadı mı?.. Hindiçini bankasından Chalet ile sokaklarda izmarit toplayan zavallı Jacquot, aynı birlikteydiler. Nasıl da birbirini seven iki arkadaştılar! Hem dost, hem suç ortağı! Sonra, herhalde biri hisse senetlerine, öbürü de izmaritlerine döndü... Savaş herkese yanı başındakinin nereden geldiğini, kim olduğunu unutturmuştu... Neden Roy, hep yeni bir savaşın sözünü ediyor? Louis, Hava Kuvvetleri'ne katılacak. Çılgınlık bu! Savaş olmayacak, kimse yeni bir savaşa dayanamaz. İnsanlar rahatlarından başka şey düşünmüyorlar. Tabii, işin yeniden düzenlenmesi çok büyük bir söz, biraz sıkışmak, yer vermek gerek. Başka ne yapabilirim? Elli dört yaşındayım, yorgunum. Varsın Roy olsun... Rahatlık işte, kimse beni bundan yoksun bırakamaz...

2

Lancier, Vlakhov'la birlikte kimleri çağırabileceğini düşünüyordu. Nivelle'i çağırmak isterdi; geceye şiirli bir hava verirdi ama çatışmalardan korkuyordu. Nasyonalistti Nivelle, komünistleri hiç sevmezdi.

Nivelle zayıf, sinirli biriydi. Yalnız sanat ve şiir meraklılarının dar çevresinde, *Circé'nin Maskesi* adlı kitabıyla tanınırdı. Emniyet Müdürlüğü'nde önemli bir görevi vardı; meslektaşlarının çoğu, pasaport şubesi müdürünün, geceleri, gözleri dalgın, dudaklarını oynatıp kâğıt parçalarına bir şeyler yazdığını bilirlerdi. İşi canını sıkıyordu ama başka yerden geliri yoktu: Kitapları satılmıyordu, kendisine küçük bir servet bırakması gereken teyzesi de yetmiş yaşına gelmişti ama hep neşe doluydu, keyifliydi; nezle olduğu bile yoktu kadının.

Nivelle'in varlığı, herhalde bir akşam yemeğinin havasını değiştirecek, yükseltecek güçteydi. Ama Lancier karar veremiyordu. Hep o Allahın belası politika! Sonunda karısına bile danıştı, Marceline'in cevabı:

— En iyisi hepsini teker teker davet etmek, oldu.

Lancier diretti:

— Nivelle şairdir. Bu Rusun, ne sağcı ne de solcu olduğumu anlamasını istiyorum; bir Fransızım ben, o kadar. Bunu bilmeli. Tamam, oldu. Lejean'ı çağıracağım; yalnız komünist değil, komünistten de ileri, 1936 yılında fabrikada greve kimin ön ayak olduğunu çok iyi biliyorum! Yine de Lejean benim gözümde eşsiz bir mühendis, kültürlü bir adam. Herkes deliyse benim delirmem için sebep yok. Hayır hayır! Elli dört yaşındayım, bu yaştan sonra insan kendini yenileyemez. Başka kimi davet etmeli? Profesör Dumas, tabii Sembat. Yeter... Dur, uzun süre önce profesöre, himaye ettiği hanımı da çağıracağıma söz vermiştim... Bir dakika, bir dakika, nereye yazmıştım.. Hah, Madam Anna Roth... Çek olmalı bu kadın. Belki de Macaristan'dan gelme, ne bileyim. İspanya'da çarpışmış ama korkma, çok sevimli. Dumas'nın evinde kaç kere karşılaştık. Rus da onu görmekten hoşlanacaktır.

Kapının eşiğinde durdu:

— Galiba pek çok komünist çağırdık.

Gülmeye başladı.

— Görüyor musun Marceline, beni de bulaştırdılar. Bu hesaplılık, gelenlerin arasında denge kurmak merakı da nereden çıktı? Gören yeni hükümeti benim kuracağımı sanacak. Oysa basit, kendi halinde bir yemek veriyoruz...

Lancier, *Corbeille*'in özelliklerini göstermeye bayılırdı; dolapları açar, eski silahları, gravürleri, sigara tabakalarını çıkarır, duvara asılı resimleri aydınlatır, sonra konuklarını bahçede gezdirirken: "İşte," derdi, "Amerika'nın kara ağacı.. Noailles gülü... Sudan karacası..." Yeni gelen birinin varlığından hoşnut, Afrikalı bir kabile reisinin tefini, Talleyrand'ın[5] imzasını Sergey'in dikkatine sundu. Yağmur bile Lancier'yi durduramamıştı; Rusa Sudan karacasını göstermek gerekiyordu.

Öteki konuklar, çok iyi bildikleri bütün eşyaları, bir kere daha hayranlıkla seyretmek zorunda kaldılar. Hem Lancier, zaaflarını kolay bağışlatabiliyordu. Dostlarını ağırlamayı bilen kişilerin sayısı o kadar azdı ki. Lancier sık sık: "Madam Curie ya da Renoir, dostlarına haşlanmış etle suda pişmiş patates verebilir," derdi. "Ama Maurice Lancier de kim?.. Benim varlığım kimseyi neşelendirmez. Marceline'in dışında..." Lancier'nin en sevdiği eserlerin durduğu başucunda, küçük şiir ciltlerinin arasında, içi notla dolu bir de yemek kitabına rastlanırdı; konuklarına verdiği şölenler, yemek sanatını boşuna incelemediğini ortaya koyuyordu.

Corbeille'in insanlarda bir vaha izlenimi uyandırmasının bir başka nedeni daha vardı: Ev sahibinin rahatlığı konuklarına da geçiyordu. Oysa o yıl, hiç durmadan, kaçınılmaz bir savaşın sözü edilmekteydi. Bu sözlere inananların sayısı azdı ama "savaş yakındır" nakaratı en sakin insanları bile çileden çıkarıyordu.

Silkinip sıkıntıyla camlardan akan suları izleyen Ressam Sembat: "Yağmur, hep yağmur", diye düşündü. Eline bir gazete aldı, can sıkıntısıyla mırıldandı: "Yine savaş... Almanlar bizi korkutmak istiyorlar, bizimkiler de korkmamış görünüyorlar. Prag için savaşmadığımıza göre Danzig için savaşmak isteyen çıkar mı? Gevezelik!.."

Şu Alpert çılgını, yolculuğa çıkmadan çok önce ne demişti: "Son yirmi yıl boyunca Paris'i neler karıştırdı, biliyor musunuz? Önce 'der des der' bitmişti, "barış hep barış", üstü geniş, bele oturan erkek elbiseleri, fokstrot, Paul Morand'ın hikâye kitabı "Geceleri Açık", Bolşevik "Ağzı Bıçaklı Adam". Sonra bulmacalar, onarımlar, Josephine Baker senatörlerin aklını başından alıyor, Citroen'in imzası Eyfel Kulesi'ni süslüyor, Kuyumcu Mestorino bir simsarı boğazladı, Ustric olayı. Derken kriz, Parfümcü Coty, "halk dostu", dans salonlarında çalışan kızlar, Matmazel Violette Nozière babasını zehirledi, Staviski olayı, haylaz çocuklar Concorde Alanı'nda otobüsleri ateşe veriyor, kadınlar saçlarını eflatuna boyadılar; eski bir ad, Sfenks adını taşıyan çağdaş bir genelevin açılış töreni yapıldı, psikanaliz, gerçeküstücüler, sukoyveren mezarcılara varıncaya dek yayılan grevler. Ardından savaş konuşmaları, Giraudox'nun yazdığı "Truva Savaşı Olmayacak" oyununun galası, pasif korunma denemeleri, Münih, donanma şenlikleri. Sonra yine savaş üzerine konuşmalar... En iyisi konuyu değiştirmek; süper gerçeküstücüler, ya da arsenikli yeni bir Violette Nozière yeğdir...

Basın, çok başka bir görüşü açık açık yansıtmaktaydı: Her gün savaşın kaçınılmazlığı konusunda yeni bir yazıya rastlanıyordu. Gazetelerin gevezeliklerinden kurtulup başını dinlemek için, insan C*orbeille*'den iyi yer bulamazdı. Orada tartışma çıksa bile, Paul Claudel'in mi, yoksa Paul Valéry'nin mi daha zarif olduğu konuşulurdu. Ancak, domuz paçasını nasıl pişirmek gerektiği konusunda görüş ayrılığı çıkabilirdi. Konuklardan birinin sözü Çeklere, Polonyalılara, Moskova görüşmelerine getirmesi, Lancier'nin ısrarla ama kırmadan konuşmayı bir tiyatro galasına, Savoie'nin güzelliklerine, havaya –bu yağmurlar da ne zaman bitecek?– yöneltmesine yeterdi. Savaş çıkmayacaktı ama, kimse deniz kenarına ya da dağa gitmeye hevesli görünmüyordu. Otelde pinekleyip gözü pek yüzücülerin yağmur altında denize girişini seyretmek can sıkıcıydı…

— Yağmurdan çekinmez misiniz dostum? diye sordu Lancier.

Sergey gülümseyerek cevap verdi:

— Yağmuru severim. Keyiflidir!.. Tabi gürültülü, hava kabarcıklı bir yaz yağmuruysa.

Mado, kendisinin bile beklemediği bir sinirlilikle atıldı:

— Moskova'da züppeler çok demek?

Lancier, serzeniş dolu gözlerle kızına baktı: Bir yabancıyı kırmanın gereği var mıydı?

Sergey cevap vermedi. Gerek yüzü, gerek duruşuyla Mado ilgisini uyandırmıştı. Bakışları karşılaştı. Sergey şaşırdığında başını arkaya atıyor, iri kül rengi gözlerini kırpıştırıyor; genellikle yumuşak, dalgın yüzüne o an küstah bir anlam geliyordu. Neden bana böyle yüksekten bakıyor? dedi Mado kendi kendine. Benden nefret mi ediyor yoksa? Ama neden? Benimle konuşmadı bile. Bu adamlar herhalde herkesten nefret ediyorlar. Lejean da söylemişti bir gün: "Pek çok kokuşmuş kişi var ortalıkta..." diye. İyi ya, ben de insandan nefret etmeyi bilirim! Oysa ne de sevimli bir yüzü var... Yoksa bu yüz bir maske mi?..

Mado, Sergey'e bakmamak için kendini zorladı, buna rağmen onu gözlemekten kendini alamadı. Birbirlerini arıyormuşçasına bakışları durmadan karşılaşıyordu. Karşılaştıkça da kızaran Mado, kendi kendine basıyordu çimdiği. Babası, yaptığı natürmortları konuğa göstermeye kalkınca, Mado:

— Bay Vlakhov'a kötü resimlerimi zorla göstermenin gereği yok, dedi.

Lancier, rengi atmış eski bir fotoğraf koleksiyonunu ortaya çıkardı: Bir apsent bardağı önünde Verlaine, geçen yüzyıldan kalma bir otomobil içinde Zola...

— Sizin, öğrencilik çağınızdan kalma bir fotoğrafınız yok mu? diye sordu Sergey.

Babamla alay ediyor sanki, dedi Mado kendi kendine. Lancier çocuk gibi sevindi, bir deste fotoğraf getirdi; fotoğrafların birinde, paltoya sarınmış, yıkıntılar önünde duran bir genç adam görülüyordu. Sergey, ev sahibine bakmaktan kendini alamadı. Lancier güldü:

— Hayır, hiç benzemiyorum gençliğime. Eh, otuz yıl da az değil.

Yemeğin başlarında, Lancier, solgun ve sessiz Nivelle'i kuşkuyla gözledi. Ama piliç gerçekten çok iyi olmuştu; eski Bourgogne şarabıyla birlikte etkisini gösterdi: Nivelle kendini toplamış, yüzüne renk gelmişti.

Lancier, kendinden memnun, başarılı yemeklerin sonunda duyulan karmakarışık sesleri dinliyordu.

— Olaylarda, görüntülerde, duygularda olağanüstü ne varsa sanat onunla yaşar, diyordu Nivelle. Bir kere, milyonların duyduğunu ben de duyarsam bunun ilginç yanı kalmaz ki.

— Sanatta hiçbir olağanüstü yan olmaması gerektiği inancındayım, diye karşılık verdi Roger Sembat. Flaubert, içinde hiçbir önemli olaya rastlanmayan bir roman yazmayı denedi adeta. Yazamadığına üzgünüm. Bonnard bir çardak resmi yapıyor, Marquet ufak bir ırmak, Utrillo mahalle arasında bir sokak. Ama örneğin, İsviçre'de, ressamın yapacağı şey yok. Buzullar sanat için yaratılmamış. Sizin "Olağanüstü duygular"ınız tıpkı Alp dağları gibi. Eğer insanlık bir gün akıllanacak olursa, olağanüstü şeylerle ilgilenmekten vazgeçecek. Gazeteleri alalım, ne yazıyorlar? Rezaletler, cinayetler. Şimdi de Hitler çıktı başımıza, olağanüstü bir manyak. Oysa hanımellerinin çiçek açması, sütçüm Lucie'nin evlenmesi, sütün, tarlaların, Renoir'ın var olması çok daha ilginç...

— Öyleyse Sovyet toplumunu seveceksiniz, çünkü orada olağanüstü bir şey olamaz. Mülkiyetin kalktığı yerde deha, bağışlanmaz bir baskı hatasıdır.

Lejean araya girdi:

— İşi çok hafiften alıyorsunuz Bay Nivelle. Bakın Almanya'ya. Nietzsche'nin tanrılaştırıldığını görmüyor muyuz orada? "Dağların tepelerine" biraz daha yakından bakılsa? Ne görürüz? Bir koyun sürüsü, başka şey değil "Ortak mülkiyet" sözü sizi ürkütüyor mu? Ben Rusya'ya gitmedim ama, asıl ortak mülkiyetin geçerli olduğu yerlerde sıfırlara değil gerçek adamlara ihtiyaç duyulduğu inancındayım.

— Ortak mülkiyet, düzgün kesilmiş çimen gibidir. Güzeldir ama tekdüzedir. Öne çıkan her şey kademelendirilmiştir. Bay Sembat'nın sözünü ettiği Flaubert günlük şeyleri yazmak istiyordu, ama olağanüstü yazdı bunları. Tersine, Sovyetler Birliği'nde alışılmış biçimde kaleme alındı. Orada ne bir Flaubert var, ne de olabilir. Flaubert'in dörtte biri bile çıkamaz Rusya'da. Siz...

— Ben, her şeyden önce bugün Fransa'da Flaubert'in sekizde birine bile rastlanmadığını söyleyeceğim.

— Evet ama size göre Fransa çürümekte, oysa Rusya gelişiyor, çiçek açıyor.

— Ağaç çiçeklendiği sıra meyve vermez ama.

— Ben meyve vereceğinden de kuşkuluyum; verse bile kötü, yabani meyve verir. Belki yanılıyorum. Rus konuğumuz beni aydınlatırsa, yanlışımı kabul etmeye hazırım.

Nivelle büyük bir kibarlıkla, alaycılığını güç gizleyerek söylemişti bu sözleri. Yine de Sergey istifini bozmadı:

— Bu konuda cahil sayılırım. Sizler sanatçısınız; ben mühendisim. Tıpkı Bay Lancier gibi. Üstelik hiç şiir de yazmadım. Sanatımızla dünyayı sarsamadığımızı söylerken belki haklısınız. Vaktimiz olmadı... Dünyayı başka şeyle, varlığımızla sarsıyoruz. Aslında ne İngiliz sanatını tartışıyorsunuz, ne de Alman sanatını; bizimkini tartışıyorsunuz ve bana tartıştığınız sanat değil de bizim varlığımızmış gibi geliyor. Bu ülkede, üstelik akıllı kişilerin, gerçek duygularını açığa vurmadıkları dikkatimi çekti; ezberledikleri birtakım cümleleri tekrarlıyorlar. İktibas kültürü! Size gülünç gelebilir ama bizde de Jülyet'ler var; yalnız aşklarını anlatmayı beceremiyorlar. Kararı siz verin. Hangisi daha iyi acaba? Gerçek bir Jülyet'in söyleyecek söz bulamaması mı, yoksa duygusuz bir gölgenin eski bir trajediden alınan sözleri tekrarlaması mı?

Mado, incecik kaşlarını kaldırdı ve yüksek sesle:

— Jülyet'lerin suskunluğu karşısında saygıyla eğilip, sanatı otuzuncu yüzyıla göndermekten başka çaremiz kalmıyor, dedi.

Lancier üzüldü:

— Neden böyle konuşuyorsun Mado? Ruslar, kısa sürede çok şey yapabileceklerini kanıtladılar...

Dumas, Lancier'yi destekledi:

— Yalnız yapmak mı? Rusya'da gençleri görmek fırsatını buldum. Köylü çocuklarını. Belki dostumuz Nivelle gibi yazmayı bilmiyorlar ama düşünebiliyorlar. Düşünmeyi biliyorlar...

O ana kadar bir şey söylemeyen, hastalıklı görünüşlü bir genç kadın doktorun sözünü kesti:

— Ölmeyi de biliyorlar. Ben tanık oldum...

— Nerede?

— İspanya'da.

Yeniden bir sessizlik oldu.

— Fransızlar da ölmeyi bilirler, dedi, Nivelle. Bay Lancier bana hak verecektir: Verdun'ü hatırlar...

— İnsan, hep geçmişiyle yaşayamaz, dedi Lejean. İşin en acı yanı nedir, ben size onu söyleyeyim. Bana kalırsa Fransızlar ölmeyi unuttular. Hiçbir şeylerini feda etmiyor, rahatlarının kaçmasından korkuyorlar. Münih Antlaşması'nı haber aldığımız akşamı hatırlıyorum: Neydi o günkü sevinç?..

Nivelle ayağa kalkmıştı, peçetesini buruşturdu:

— Demagojiden hoşlanmam. O sıra yalnız ödleklerle salaklar sevinç gösterileri yapıyorlardı. Ama komünistler iktidarda olsalardı aynı şeyi yaparlardı. Rusların savaşacaklarını mı sanıyorsunuz? Demagoji! Hem savaşacak halleri de yok, kimse tankları bildirilerle durduramadı şimdiye kadar. Hayatlarını kurtarmak için, Bolşevikler Rusya'nın bir bölümünü Hitler'e bırakacaktır.

Lancier huzurun altüst olduğunu fark etti. Herkes bağırıyor, ne karşılarındakini, ne de havayı yumuşatmaya çalışan ev sahibini dinliyorlardı. Sergey konuşmaya başlayınca tartışmacılar sustu:

— Kimsenin savaşmak istediği yok. Bir tek Almanlar, belki... Ama söylediklerinizde haksızdınız Bay Nivelle... Belki sanattan haberim yok ama kendi halkımı iyi tanırım: Bizim insanlarımız teslim olmayacaktır. Bize saldırılırsa savaşacağız... Hem öyle savaşacağız ki, korkunç bir şey olacak...

Kenara çekildi, pencerenin yanında durdu. Yağmur, bardaktan boşanırcasına yağmaya devam ediyordu. Konuklar salona geçmişlerdi; orada Lancier, konuşmanın konusunu değiştirmeyi başardı. Sergey şu sözleri duydu: "Giraudoux diyalogları harika işliyor ..."

Mado, Sergey'in yanına geldi. Alçak sesle:

— Vatanınızı mı düşünüyorsunuz? diye sordu.

— Hayır, başka şey düşünüyorum. Kısa bir süre önce Bizans tarihini okudum; Türkler kentlerine yaklaşırken Bizanslar ne yapıyorlardı biliyor musunuz? Yarışı hangi arabanın kazanacağını tartışıyorlardı; kırmızının mı mavinin mi?

— Bizim geleceğimizle neden bu kadar ilgilisiniz?

— Ortak bir düşmanımız var. Hem sonra...

Sergey, bir süre sustuktan sonra ekledi:

— Buraya geleli çok olmadı, ama şimdiden Paris'i çok seviyorum...

Duygulanan Mado bu adamın elini yakalamak, Fransa'da yürekli insanlar bulunduğunu söylemek istedi; kötülere, kötülerin saçma sözlerine bakarak yargıya varmamak gerekti; üzgündü, biraz daha konuşursa hüngür hüngür ağlayacaktı... Bunların yerine, soğuk bir sesle:

— Sizi salonda bekliyorlar, dedi, kahveler geldi.

Tam o sıra garson yeni geleni tanıtıyordu:

— Bay Gaston Roy.

Lancier'nin karısı, kocasının durmadan düşündüğü adamı *Corbeille*'e çağırdığını bilmiyordu: Marceline'e derdini açmaktan çekinmişti. Sadece, *Roche Ainé* müessesesinin müstakbel ortağının, konukları üzerinde yapacağı etkiyi anlamak istiyordu. Roy'dan hoşlanmadığını yemekten sonra "bir fincan kahve" içmeye çağırmakla göstermişti.

Orta boylu, kısa kesilmiş minicik bıyıklı, saçları soluk, sanki renksiz bir adamın salona girdiği görüldü, özenle arkaya taranmış, saç perçemi kelliğini gizleyemiyordu. Lancier, yeni geleni tanıştırmaya koyuldu. Anna Roth'un önüne geldiğinde kadın:

— Bay Roy'u tanırım, dedi.

Adam, açık seçik söylenmiş bu sözleri duymamış gibi, adını tekrarladı, Mado'ya adi bir iltifatta bulundu, Maurice Chevalier'den, mali politikadan konuşmaya kalktı, kimse karşılık vermedi. Ayrılma zamanının geldiğini ortaya koyan bir sessizlik oldu; Gaston Roy bir fincan kahveyi bitirirken Sembat kalktı; onu, kısa süre sonra ötekiler izledi.

Dumas, Lejean ile birlikte çıktı. Sergey, Anna Roth'u evine götürmeyi önerdi. En son giden Gaston Roy oldu. Konuklarının sonuncusu da çıkınca Lancier soluk aldı. Ama, Louis farkına varmadan babasının canını sıktı:

— Bu Rus hoşuma gitti. Şimdiye kadar etiyle kemiğiyle hiç Bolşevik görmemiştim. Politikadan pek anlamam, ama bizim radikallerden biraz daha aşırı gittikleri belli. Roy denen adama gelince, ne tatsız şey! Nereden bulup çıkardın onu baba?

Lancier uzun süredir kafasını kurcalayan soruyu Louis'den duyunca şaşırdı. Gerçekten, nereden çıkmıştı bu Roy? Mırıldandı:

— Onunla aramızda birtakım iş ilişkileri var. İktisadi Haberler Ajansı'nın başında...

Roy'un lafı bitti ama Lancier onu düşünmeye devam etti. Müstakbel ortaktan kimsenin hoşlanmadığı açıktı. Konukların bir saat önce gitmelerine yol açmıştı. Aslında bu Roy çiğ herifin biriydi! Ama ne yapmalı? İnsan ancak elinde olanak varsa ortağını seçebilirdi. Bir de Marceline'e açılsam? "*Gelinotte*'u sat" diyecek. Marceline bir şey söylerse ne eder onu yapar. Her şey kolaylıkla çözümlenecek. İlle de insanın bir mülkü mü olmalı yani? Yaz gelince Normandiya'ya kadar uzanabiliriz. İyi ama bu, Marceline'i soymak, çocukları mirastan yoksun bırakmak demek olmaz mı? *Roche Ainé* batabilir. Oysa mülk mülktür. İnsan neden geçici krize kendini kaptırsın? Çiğ herifin biri. Aileler arası ilişki kurmak da olanaksız. İş hayatında, herkes iyi kötü çiğdir. Hem sonra, *Gelinotte* elden gitmeyecek... Ya Rus, ilk sözlerinden anladım onu. Her şey en iyi şekilde son buldu. Nivelle'e varıncaya kadar herkes Vlakhov'dan hoşlandı. Neyse pilice bayıldı Nivelle... Nefis bir yemekti! Gaston Roy'u unutan Lancier karısına:

— Yemek iyiydi gibime geliyor, dedi.

Marceline'in yüzünde, o pek yakışan hüzünlü gülümseme belirdi; genç Maurice'in, aynı çocuksu gururla "Bu şiir iyi gibime geliyor, ne dersin?"

sorusunu sorduğu günleri hatırladı.

Lancier, Mado'ya yaklaştı:

— Rustan hoşlanmadın mı? Bana kalırsa çok kibar, oturup kalkmayı da biliyor...

— Bence öyle değil. Bu kadar kendini beğenmişliği bir arada gördüğümü hatırlamıyorum. Jülyet'leri için çıldıracak...

— Tam tersine, çok saygılı konuştu. İyi ama, neden kızdın birdenbire?

— Ben mi? Yok canım, kızdığım falan yok... Hem, ister Vlakhov ister Roy, iş arkadaşların bana vız gelir. Yatacağım, başım ağrıyor...

3

Corbeille'in karmakarışık konukları içinde, Sergey'le Anna arasında karşılıklı bir yakınlık doğmuştu hemen; aynı bayrağı taşıyan iki geminin açık denizde rastlaşması gibi. Bir iki sözcükle anlaşıveriyorlardı; oysa hayatları öylesine birbirinden uzak, birbirlerini anlamaları o kadar güçtü ki.

Otomobil durdu, şoför nereden sapacaklarını sordu: Anna'nın oturduğu otelin yakınına, Falguiére Alanı'na gelmişlerdi.

— Çok yorgun değilseniz biraz oturabiliriz, dedi genç kadın.

Mahalle halkının uğradığı bir kahveye girdiler.

Bu gibi yerlerde hep görüldüğü gibi, bıyıkları terlemiş şişko kadınla tezgâh üzerindeki kedisi... Sen Nehri'nde mi, yoksa kıyılarında mı balığın oltaya daha iyi geldiğini, ya da Bourgogne mı, yoksa Savoie üzümünün mü daha hoş bir kokusu olduğunu, gece yarısına kadar tartışmaya hazır iki tip vardı içeride.

Sergey'le Anna, önceleri, havadan sudan söz ettiler. Dağınık bir konuşmaydı; bir Moskova metrosu, bir Paris gösterileri, tarım sergisiyle Prag'daki durum söz konusuydu. Sonra Anna İspanya'yı anlattı:

— Tugayımızda harika bir Bulgar vardı. Kuşatıldık, bir yol buldu, bizi deniz kıyısına çıkardı. Çok iyi şarkı söylüyordu. Aramızda Almanlar, Fransızlar, Yugoslavlar, Çekler, Macarlar da vardı. Savaşa giderken on dilde "Enternasyonal" söyleniyordu. Ne güzel değil mi? Ara sıra İspanya iç savaşı bana bir son gibi geliyor...

— Neden? İspanya bir başlangıçtır.

— Orada her şey geçmişe, geçen yüzyılın ihtilâl hikâyelerine benziyordu. Saflık, çocukluk ve aptallık bir arada. Böyle şeyler bir daha tekrarlanır mı?

— Hayır, bundan sonraki savaş çok daha amansız ve zorlu olacak.

— Sizinkilerden biri, bana sık sık, kuvvetler arasındaki eşitsizlikten, romantizmin savaş kazanmaya yetmediğinden söz ediyordu, oysa İspanya ne kadar dayandı. Demek bu, yalnız bir teknik sorun değil... Adını

hatırlamıyorum, "Russo" derdik ona. Romantikliğimizi başımıza kakardı ama kendisi de romantiğin biriydi. İspanya'yı, özellikle, yüreğinin temizliğinden ötürü severdi...

— Ben de oraya gitmeyi düşündüm... Enstitüdeki arkadaşlarımdan biri İspanya'da öldü...

— "Russo"muzu bir zeytin ağacının dibine gömdük, ama, tanrılaştırılmasından ürküp üzerine taş dikmedik. Mezarının yerini biliyorum. Oraya dönersek... Ama hiç sanmıyorum...

— Tabii döneceğiz! Yalnız başka bir yoldan, Berlin üzerinden.

— Sözleriniz insanın hoşuna gidiyor. Ama burada durum hiç de hoş değil... Hitler'den herkes korkuyor. Almanya korkulacak bir güç üstelik. Nasıl hazırlandıklarını biliyorum... Sovyetler Birliği'ne saldırmak zorundalar, yoksa ayakta kalamazlar.

— Bizim gücümüz de bu gerçeği bilmemizden geliyor. Ben, çocukluğumdan beri hep aynı şeyi duyuyorum: "Savaş kaçınılmaz oldu." Önce "kuşatma" dendi; ardından faşizm ortaya çıktı, mıknatıs gibi bütün düşmanlarımızı yanına çekti. Savaştan kaçamayacağımızı biliyoruz. Çocuktum, umutla Batı'ya doğru baktığımızı hatırlıyorum. Devrimi düşünüyorduk.

— Artık düşünmüyor musunuz?

— Tabii düşünüyoruz... Ama biliyorsunuz, tarih birtakım dönüşler yaptı... Yirmi otuz yıl böyle sürecek. Şimdi, her şeyden önce kendimize güvenmek zorundayız.

— Biz kime güvenmeliyiz?

— Siz başta kendinize güveneceksiniz.

— Toplama kampındayken uzun uzun Moskova'yı, oradakilerin nasıl yaşadığını düşündüm... Çok güçtü göz önüne getirmek... Dergilerdeki fotoğraflarda, Rus kızları hep gülümser...

— Evet gülümserler, hem çok tatlı gülümserler. Ama, istediklerinden çok az gülümseyebiliyorlar... –Sergey bir kahkaha attı– Benim istediğimden de

az gülüyorlar. Hayatımız pek güç. Konut çözümlenmeden, tahta iskeleler arasında yaşlanacağız gibime geliyor. Yakındığımı sanmayın, ülkemin molozlarını yeryüzünde hiçbir şeye değişmem. Sanıldığından da güç anlaşılır insanlarız biz. Cennetle cehennem Dickens'ın olsun. Bizim için tek gerçek hayat, karmakarışık hayat...

— Bir gün, Moskovalı bir dostuma rastladım. Argelès'ten geliyordum. Argelès'i duydunuz mu? Her gün insan ölüyordu orada... İspanya'yı sordu, ona her şeyi anlattım. Ardından elbiselik kumaşı *Galeries la Fayette*'den mi yoksa *Printemps*'den mi alması gerektiğini, ne marka çorapların daha sağlam olduğunu öğrenmeye kalkmaz mı? Bir şey anlamadım...

— Ben anlıyorum. Merak etmeyin, nereden çorap alacağımı sizden öğrenmeye kalkmam; evli değilim, üstelik dükkân dükkân gezmeyi de sevmem. Ama az önce anlattığınız kişinin durumunu size açıklamak istiyorum... Sizin gibiler için yaşamak kolay değil; boğuşuyor, tutuklanıyor, ölüyorsunuz. Giyinmek, iyi giyinmek akla bile gelmiyor... Nelerden yoksun kalma pahasına fabrikalarımızı yaptığımızı düşündünüz mü? Dükkâna giren adamın bakacağı yeri şaşırmasından doğal bir şey olamaz; karısı genç, modaya uygun giyinmek ister... Coşturucu bir yanı olmadığı gibi ayıplanacak yanı da yok davranışının. Hangi marka çorap alacağını size sordu, günü geldiğinde de tanka tırmanıp yiğitçe ölecek. Bakın ben, şu kadar çift çorap yaptığımızı okudukça zafer kazanmışçasına seviniyorum. Oysa çoraptan bana ne? Önemli olan çorapları bizim yapmamız...

— Size nasıl da gıpta ediyorum! Koskoca bir ulusunuz var.

— Sizin de ulusunuz var.

— Bilmem... Anlaşılması güç diyordunuz; oysa sizin ülkenizde her şey çok basit. Ülkenizde yapılan çoraplar sizi sevindiriyor. Her Rusun bir eğitici yanı olduğunu düşünüyorum: Çok şey biliyor, çok daha fazlasını yapabilir. Ama duygulara gelince, o başka şey... Siz konuşurken, kendimi, uzun ve korkunç bir hayat yaşamış yaşlı bir kadın sanıyorum. Benim için her şey çok daha karışık, anlaşılması güç. Bir an ülkenizde olup bitenleri unutun, anlamaya çalışın. Bambaşka bir dünya. Bir Yahudiyle evlendim, daha doğrusu Heinrich kendini hep Alman saymıştır; dostları Almandı, bir Alman kızı aldı –ben bir papaz kızıyım– herkes gibi çalıştı. Kimyagerdi. Uzun süreden beri politikayla ilgiliydi. Hitler iktidara gelmeden bir yıl önce

komünist oldu. O sıra birbirimizi tanıdık. Gencecik bir kızdım. Şaşacak bir şey yok, şimdi yirmi beş yaşındayım... Başkalarının nasıl sevdiğini bilmem, daha doğrusu yalnız kitaplardan öğrendiğim kadarını biliyorum. Ama ben öylesine aşıktım ki geceleri uyumak içimden gelmezdi; ya ertesi sabah kocamı göremezsem diye. Stuttgart yakınındaki bir köyde iki hafta geçirdik. Mutluluğun ne olduğunu orada öğrendim. Derken Hitler iktidara geçti. Evime geldiler, kocamı ele vermemi istediler. "Böyle saygıdeğer kişilerin kızı..." diyorlardı. Gülüyordum, çünkü o sıra kocam, annemin evinde gizleniyordu; kaçacak bir yer bulmak zorunda kaldık. Gizli örgütün bulunduğu Hamburg'da çalışıyordu Heinrich. Bazılarının ihaneti korkunçtu. Rastlardın, sözü değiştirip başka şey anlatırlardı. Kimlikleri sahteydi. Kocamla karşılaştığımız enderdi, üstelik yalnız da olmuyorduk. '34 yılının Ağustosunda yakalandı. Sekiz gün işkence ettiler, arkadaşlarını ele vermesini istiyorlardı. Ona işkence ettiklerini biliyordum. Bir SA mensubu tanıdığım vardı: "Babanıza saygı duyduğum için sizi ele vermiyorum," derdi. Ama kocanızı unutun. Yahudi sucuğu yapacağız onu. Tıpkı kocam gibi, onun da adı Heinrich'di... Deli olacaktım, kocama yapılan bütün işkenceleri ben de canımda hissediyordum. Heinrich konuşmadı. Yarı ölü halde Dachau'ya gönderdiler. Nedenini bilmeden umutla bekliyordum; ben onun, bir yolunu bulup kaçacağını umarken o çoktan ölmüştü. İspanya'da, Fransızlar ve İspanyollarla iyi anlaştım; Almanlardan kaçıyordum. Korkunç bir şey, tıpkı kocam gibi hepsi de mert insanlardı; belki aralarında kocamın dostları da vardı. Beni anlayamazsınız, anlatması çok güç. Savaş patlayacak. Bunun benim gözümde ne büyük bir anlamı olduğunu anlıyor musunuz? Sizin için her şey açık. Oysa ben hem Almanya'dan nefret ediyor, hem de onu seviyorum. Annem öldü, babam orada, ne olduğunu öğrenmekten korkuyorum. En kötüsü yakalanması değil; babamı yakalamış olabilirler. Her şeyden çok beni korkutan, Hitler'i destekleyenlere katılmış olması. O zaman babasız da kalıveririm... Almanca konuşma alışkanlığımı yitirdim; kısa süre önce Hitler'in bir konuşmasını dinledim, Almanca iğrenç geldi. Oysa bu dilde, hayatın en güzel yanlarını duymuştum... Ya Heinrich'le birlikte kaldığımız köy? Basit, küçük bir Alman köyü, ıhlamur ağaçları, yeşil ve ekşi elmalar, muşamba kasketli çocuklar, çelik çomak oynayan ihtiyarlar... Bütün bunları yitirmeyi ister mi insan?.. İspanya'da Almanlardan kaçıyordum, ama biri öldüğünde yüreğim paralanıyordu. Bizden değil miydi o ölenler, benim gibi acı çekmemiş miydi? Size bunları anlatıyor, ardından da Almanlar Hitler'i desteklediği için Almancadan,

küçük köyden, bütün Almanlardan, hepsinden, hepsinden nefret etmemiz gerektiğini tekrarlıyorum kendi kendime... Ne acı bu yalnızlık!..

Sergey sustu, karşısındakinin büyük acısı onu allak bullak etmişti, Anna'yı avutacak söz bulamıyordu, üstelik sözler bir işe de yaramazdı. Elini sıkmakla yetindi, sonra acele etmeden kendi kendine söylenircesine:

— Hitler'i destekleyenlerden nefret ediyordum, dedi. Hepsinden mi?.. Biz faşist değiliz. Bütün Almanlar Hitler'in peşinden gitse ben yine sizi hatırlayacağım. Demek sizden nefret etmem imkânsız...

Komşu masada iki kişi oturuyordu; devirdikleri bardakların sayısını şaşırdıkları belliydi. Seslerini yükseltmeden, ama sinirleri gergin, tiyatro oyuncuları gibi konuşuyorlardı. Elleri havada birtakım şekiller çizmekteydi.

— "Savaş patlayacak, o yüzden," diyor Mortier. Ben, topalın kızını Dejean'a vermek için yaptığını biliyorum ya. Hem savaş mavaşı boşver, bir tek daha atalım. Patron!

— Bir tek daha atarım doğrusu. Aslında Mortier topalı, devenin biri. Geçen sonbaharda av köpeğimi iki günlüğüne aldı: Sonra gelip, bizim itin bıldırcınların peşinden gidip dönmediğini söylemez mi? Bak azizim, topal Mortier haklı, savaş kaçınılmaz şey. Çünkü...

— Çünkü?..

— Çünkü... kaçınılmaz dedik ya...

Anna, Sergey'e:

— Kafa yapılarını gördünüz mü? diye sordu. Tehlikeyi hiç fark etmiyorlar.

— Lancier bile, savaş patlarsa *Corbeille*'inden uzakta, cehennemin dibinde olacağını sanıyor.

— Çok aptal, ama namuslu bir adama benziyor.

— Ya kızı?..

Sergey bozuldu: Amma saçma soru ha!..

— Hoşuma gitti, ama saçma sapan konuşuyor o da. Suçu kızda bulmamak gerek; gördükleri öğrenimin sonucu. Mado ve benzerleri ölümün burunlarının dibine geldiğini fark etmiyorlar. Bir oyun geldi aklıma, Maeterlinck'indi sanıyorum. Sahnede dayalı döşeli, rahat bir ev. Ev halkı yemek yiyor, pencerenin dibinde birtakım adamlar fısıldaşıyorlar: Evin kızı boğulmuş, cesedini getirmişler. Bir dakika sonra kapı çalınacak... Gerçekten daha korkunç. Yemekten sonra gelene dikkat ettiniz mi? Hani şu bıyıklı. Bakın size anlatayım... Paris'e geldiğimde bir görev verdiler. Naziler, Uluslararası Tugaylar'da çarpışan arkadaşlarımızı gizlice Almanya'ya kaçırmaya hazırlanıyorlardı. Dört ay süreyle "Avrupa Seyahat Acentası"nda daktiloluk yaptım. Paris'te bir şubeleri vardı. Uluslararası Tugaylar hikâyesini aydınlatamadım ama pek çok şey öğrendim. Bu Roy denen adamı da orada gördüm. İki kere geldi. Arjantin için bilet istedi. Sonra lüks bir kamara tutacağını söyleyip Schirke'nin yanına çıktı... Lancier hiç kuşkulanmıyor, aklı fikri şiirde, çevresinin dantelle örüldüğünü sanıyor, oysa örülen dantel değil örümcek ağı. Allahtan size rastladım, çünkü sinirlerim çok bozuk, uyku uyuyamıyorum, dayanma gücünü yitirdiğim oluyor. İçimi rahatlattınız.

Sergey, genç kadından ayrılırken tatlılıkla:

— İyi geceler, dedi.

Yağmurun ardından parıldayan karanlık sokaklarda yürüdü. Otomobiller gürültüsüzce geçip gidiyorlardı. Soluk yüzlerinde kıpkırmızı dudaklar, yalnız genç kızlar da, sessiz, geçiyorlardı. Kafasında her şey altüst olmuştu: Anna'nın acısı, seyahat acentası, *Corbeille*'in kargaşalığı, şiirler, sokaklar, deniz kokusu, yanık benzinin kokusu. Oturduğu karanlık çıkmaz sokağa vardığında yıldızlar belirdi, milyarlar ve milyarlarca yıldız. Eskiden yıldızlı gökyüzüne bakmayı severdi, arar tarar sevdiği yıldızları bulurdu, hepsini de adıyla bilirdi. Ama burası güneyde kalıyordu, gökyüzü çok başkaydı. Şu büyük, yeşil yıldızın adı ne acaba? Şair olsam yıldızlardan söz ederdim. Yıldızlardan ve aşktan, bu ufacık ve narin kadının kocasına duyduğu kadar ateşli bir aşktan. Her şey karmakarışık, onarılmaz halde... Anna, Heinrich'i yitiriyor. Nivelle şiir yazıyor. Onun ne bu aşktan haberi var, ne ne yıldızlardan... Bir yığın sözcük. İçinde elle tutulur bir şey bulana aşkolsun! Ne büyük, ne acı bir gece! Ya öbürü, hüzün dolu yeşil gözleri, canı sıkkın

gülüşüyle Mado diyorlar adına. Paris'te yaşıyor. Ben de Paris'teyim. Bir yıl sonra ne olacak? Yıldız yerinden kıpırdamayacak, kocaman ve yeşil...

4

Lancier acı acı güldü: Yıllar önce "karanlık çarşambalar", "karanlık cumalar" konusunda bir şeyler okumuştu. Onun da payına "karanlık perşembe" düşmüştü. Daha sekiz gün önce, rahat rahat piliçle uğraşıyordu. Olaylar koşar adım ilerlemişti, oysa Lancier aceleyi hiç sevmezdi. Bir gün, Londra'dan dönmek için uçağa binmesi gerektiğinde, uzun süre homurdanmıştı: "Bulutlardan ve kendi hiçliğinden başka şey göremiyorsun! İnsanlarda çabukluk hastalığı var. Sanki kendilerini bekleyen ölüm değil de bir armağan, ölümsüzlük kupası. Acele yemek, sık sık metres değiştirmek, bir kitabı çabucak okuyup bitirmek, aynı şekilde ölmek..." Derken bu keyif ehli bir gün içinde, hayatı boyunca katlanmadığı kadar çok dertle karşılaştı.

Gaston Roy'a bir cevap vermek gerekiyordu. Ödeme süreleri geçmişti, Lancier bütün gücünü topladı ve "Peki öyleyse," dedi. Ertesi sabah notere gidip bütün işleri bitirdiler. Bir saat sonra Vlakhov telefon etti. Lancier, Rusun sabrının tükendiğini çok iyi anlıyordu. Ama görüşmelerin başında, Lancier Roche Ainé müessesesinin işlerini anlatınca Roy, "kesinlikle Ruslarla yaptığımız anlaşmayı yırtmalısınız," demişti. "Gelip geçici müşteri onlar. İsterlerse mahkemeye başvursunlar, zırnık koparamazlar. Müşteriden bol ne var, hem geçici değil, devamlı, geleceği sağlam müşteriler. Malları Bilbao'ya veririz..."

Lancier uzun uzun tartıştı ama Roy laf anlamıyordu. O zaman Lancier, Ruslarla olan işi sürüncemede bırakmaya karar verdi. Derken Vlakhov'un sabrı taşmaya başladı. Onunla ilişkileri kesmek zorunda kalacağına üzülüyordu Lancier. Roy'un büyük bir görgüsü yok, Bilbao'lu haydutları koca bir ülkeden daha sağlam sanıyor. Yok sekiz yıldan beri Lancier'nin Ruslarla çalışması ne olacaktı?.. İyi ama siparişi teslim etmek Roy'la arasını bozmaktan başka neye yarardı? Neden Alpert tam şu sıra gitmişti sanki, burada olsa bir yolunu bulurdu...

Lancier, sonucu biraz daha geciktirmeye karar verdi. Belki Alpert dönerdi, ama Vlakhov sert ve inatçıydı. O zaman Lancier:

— Size *Roche Ainé* müessesesinde yapılacak değişikliklerden söz ettiğimi hatırlıyor musunuz? dedi. Şimdi düşündüklerimiz gerçekleşti,

Alpert'le benim yeni bir ortağımız var, size geçen perşembe tanıştırmıştım, Bay Gaston Roy...

— Anladım, dedi Vlakhov. Yine de siparişlerimizi teslim etmek zorundasınız; bu konuda danışma avukatımızla görüştüm. Artık yeni siparişlerimiz de olmayacak, Alman müesseseleriyle iş yapmak istersek siparişlerimizi Almanya'ya veririz. Arkalarında Almanların gizlendiği Fransızlarla iş görmeye niyetimiz yok.

Lancier kendini kaybetti:

— Mali güçlüklerim olabilir ama ben Fransızım, çocuk değilim! Neden benimle böyle konuşuyorsunuz?

— Çünkü sizin Roy'unuz bir kukla!

Lancier coştu, sinirlendi. Sergey gülümsedi:

— Ya "Avrupa Seyahat Acentası"?

Lancier, vedalaşmadan dışarı fırladı. Rus aklını kaçırmış! Bu adamlar hep zorbalık sayıklıyor, her yanda casus görüyorlar. Roy, paranın nereden geldiğini saklamıyor ki: "İktisadi Haberler Ajansı"ndan. Almanların bu işle bir ilgisi yok. İnsanın, onları işin içine karıştırması için deli olması gerekir!..

Düşündükçe Vlakhov'un sözlerine aldırmamak gerektiğine inandı Lancier. Ama bir şey kafasını kurcalıyordu... Yemek yemiyor, kuşkulanan Marceline'in sorularına yarım yamalak cevaplar veriyordu; dinlenmek için uzandı, sonra birden fırlayıp telefona koştu. Roy evinde değildi. Lancier işkillendi. Kendi kendine: "Ya Rusun sözlerinde doğru olan bir yan varsa?" diyordu. "Olamaz, çünkü sordum soruşturdum. Peki ne olabilir? Belki ödeme gücü... Parası var ama. Parayı nereden buldu acaba? Kısa süre önce, bu 'İktisadi Haberler Ajansı' sürünüyordu."

Lancier sinirlerini yatıştırmaya çalıştı: Bu iş hep böyleydi, kimi batar, kimi üste çıkardı. Boşunaydı düşünmek.

Akşama doğru Roy'u yakaladı: Hemen görüşmeleri gerekiyordu, hemen... Roy, görüşmeyi ertesi güne bırakmak istedi, Lancier diretti.

— Peki, başka bir randevumu öne alırım *Cigogne*'a gelin, akşam yemeğini de birlikte yeriz.

Hayat bilgisi Gaston Roy'un her zaman aklını başına toplamasını sağlıyordu. Hayatın can sıkıcı, tatsız, yalnız hoş kaçamakları bulunabilen bir şey olduğuna inanmıştı. Yemek yemesine ya da uyumasına engel olmak çok güçtü. Yine *Cigogne*'un yemeklerini çok iyi, durumu ise tehlikeli buldu. Lancier laf anlamaz haldeydi. Belki de sarhoştu? Daha o sabah notere gitmiş, dostça konuşmamışlar mıydı? Lancier, Gaston Roy'un karısıyla tanışmak istediğini söylememiş miydi? Şimdi, lokantaya girerken ortağını selamlamamış, iki büklüm, elinde listeyle bekleyen başgarsonu görmemişti. Bağırıyordu:

— Müteveffa Roche lekesiz bir ad bıraktı! Benimle alay edilmesine izin veremem! Fransızım, Legion d'Honneur nişanının şövalyeliği verildi bana! Verdun'de savaştım!

Roy kaşlarını çattı, yine de tatlılıkla:

— Sevgili dostum, dedi. Önce yemeğe neyle başlayacağımızı söyleyin. İstakoza ne buyrulur?

Lancier, aptal aptal onun yüzüne baktı, peçetesini sallayarak garsonu savdı, ipe sapa gelmez cümleleri yüksek sesle sıralamaya devam etti.

— Sizi böyle sinirlendiren ne? diyecek oldu Roy.

— Siz!

— Ben mi?

— Evet, siz. Nereden çıktığınızı merak ediyor, öğrenmek istiyorum.

Çılgınca, kibar olmayan bir davranıştı Lancier'ninki. Gaston Roy içini çekti, dalgın dalgın Lancier'nin durulmasını bekleyerek istakoz bacaklarını emmeye koyuldu. Bir yarım saat böyle geçti. Sonunda Lancier duruldu.

— Belki bir bardak risling alırsınız?

— Sağ olun. Pek iyi değilim. Çok ileri gittim galiba... Beni bağışlayın, kendimi kaybettim. Yalnız siz bana yardımcı olabilirsiniz. Ortağımsınız,

aramızda gizli saklı olmamalı. *Roche Ainé* müessesesinin bütün sırlarını size açtım. Neden, siz önemli olanı bana söylemiyorsunuz?

— Anlamadım...

— Ajansınızın ne olduğunu öğrenmek istiyorum?

— Ulu Tanrım, size defalarca anlattım ya! Bilgi topluyor, Fransa'nın başta gelen sanayi dallarının durumunu inceliyoruz.

— İnceleyip ne yapacaksınız?

— Haberlerimiz arasına koyacağız. Bültenimiz size de geliyor ya!

— Bülteniniz altı yüz basılıyor, abone ücreti üç yüz frank. Neden benimle alay ediyorsunuz?

Lancier, yine sesini yükseltiyordu.

— Biliyorsunuz ya.

— Düşünmemeye çalışıyordum.

Bir sessizlik oldu; Roy sevindi: İkinci bir kriz gelmeyecekti. Çok iyi yapılan isli göğüs etinden ısmarladı. Bir genç kız yaklaştı, elindeki demeti uzattı: Nergisler yıldızları andırıyordu. Yandaki salonda dans başladı, saksafon aşkı davet ediyordu. Birden masanın üzerinden uzanan ve bütün gücüyle Roy'un yüzüne üfleyen Lancier, fısıldayarak sordu:

— Ya "Avrupa Seyahat Acentası"?

İstediği kadar soğukkanlı olsun, Gaston Roy yine de şaşırdı. Çatalı havada, tabağıyla dudakları arasında kalakaldı. Lancier'nin neden bağırdığını Roy şimdi anlıyordu. Durum pek hoş değildi. Roy, yakışık almaz işlerle suçlandığını belli etmek zahmetine bile katlanmadı, yalnız oynadığı oyunun farkına varan ortağı karşısında şaşaladı.

— Alman parasıyla istemem, anladınız mı, istemem!

Gaston Roy, karşısında mutlu, bütün hayatı büyük rahatlık içinde geçmiş bir adam bulunduğunu biliyordu. Açgözlüler ve hainler dünyasında bir çocuk.

Roy'a çok basit gelen hayat kuralını bu adama anlatmak güçtü. İflas etmiş bir işadamının oğlu olan Roy hukuk fakültesini bitirmişti. Sevdiğinden değil, hayat kendisini bu yola sürüklediğinden işadamı olmuştu. Lüks peşinde koşmuyor, adam gibi yaşamak, karısıyla çocuklarına doğal gelen rahatlığı sağlamak için çalışıyordu. Lancier'nin davranışı onu kızdırmıştı. Afrika'dan gelen karacasıyla bu avanağın ondan üstün bir yanı mı vardı? Aslında, Gaston Roy'un zengin bir kayınpederi yoktu; kendisi gibi bir kadınla evlenmişti; elinden geldiğince çalışıp çabalıyordu. Kendine göre namuslu bir adamdı, borçlarını zamanında ödüyor, dedikoduyla ilgilenmiyor, yoksul yeğenlerine yardım ediyor, çocuklarının doğru yoldan ayrılmamalarını, birer hırsız ya da sanayi şövalyesi olmamalarını sağlayacak şekilde okutuyordu. Ama iş hayatında ahlakı unuturdu; sık sık peyniri koklamanın gereksiz olduğunu söylerdi; ne yapsan peynir kokacaktı. Ötekilerle olduğu gibi Schirke'yle de, heyecansız ama utanç duymadan çalışırdı. Bir sürü müeesseseyi kollar, güç duruma düşen oldu mu Schirke'ye bildirirdi. *Roche Ainé* konusunda da aynı şey olmuştu. Schirke, Lancier'yi paraca desteklemesini önermişti. Roy, bir aracıdan başka bir şey değildi. Şimdi, basit, olağan ama can sıkıcı bir durumla karşılaşıyordu. Hayatı, güzel şiirler ve rahat rahat cebine akan bir gelir kaynağı olarak gören bu adama gel de derdini anlat!

— Neden sinirlendiğinizi anlamıyorum, para paradır. Ortada ne karanlık bir iş var, ne de karşılıksız çek. Çağımızda çıkarlar birbirine karışıyor. De Wendel'i[6] ayıpladığınızı sanmıyorum... Evet, "Avrupa" ile ilişkim var. Ama kötülük bunun neresinde?

Lancier'nin heyecandan sesi kısılmıştı.

— Canım, Alman değil mi iş gördüğünüz adamlar?

— Size söyledim ya, iş dünyasında sınır mınır olamaz. Her şeyden önce namuslu adamlar. Kim olurlarsa olsunlar, bana ne?

— Demek Alman olduklarını kabul ediyorsunuz?

— Bildiğim kadarıyla, Almanya ile savaş halinde değiliz.

— Bugün değiliz, ama yarın...

— Ortalığı karıştıran, nifak tohumu ekenlerle siz alay ettiniz; bir çıkar yol bulunacağını söylüyordunuz.

— Tabii. Hele Bonnet, Ribbentrop'la anlaşabilirse çok iyi olur. Yalnız bir nokta var, kişisel bir durum... Ben Fransız mıyım, değil miyim?..

— Bugün laf anlamayan birisiniz. Tatsız, olağan bir iş sizi gerektiğinden çok heyecanlandırıyor. Savaş patlarsa benim de bu savaşa katılacağımdan emin olabilirsiniz. Yedek teğmenim. Ama ortada savaş yok, olmayacağına da kesinlikle inanıyorum. Bu bir. Sonra "*Avrupa*" ajansı ile ilişkisi olan benim. *Roche Ainé* yine bir Fransız müessesesi kalıyor. Kimsenin baskı yaptığı yok. Kuşkunuz mu var yoksa? Bay Alpert'in varlığı yetmez mi?.. Art düşüncelerden uzak olduğumu görmüyor musunuz? Yahudi, Katolik, Budist, kim olursa olsun aldırmam. Üstelik Almanlar başka türlü düşünüyorlar. Eğer Schirke, *Roche Ainé*'nin işlerine karışacak olsaydı, her şeyden önce Alpert'in aradan çekilmesini isterdi.

— Yalnız bu kadar mı? Beyler, belki benim de çekilmemi isteyebilirler?

— Kızmayın sevgili Lancier; tekrar ediyorum: Kimsenin işlerinize karışmaya niyeti yok.

— Yeter! Rusların siparişi konusunda söyledikleriniz ne olacak?

— Schirke'nin hiç ilgisi yok bu işle. Bütün sorumluluğu ben üzerime alıyorum. Siyasetçi olmadığımı biliyorsunuz, işlerinize ideoloji karıştırmaya da hiç niyetim yok. Yine de, Ruslarla yaptığımız anlaşmanın külfetli olduğunu ileri sürüyorum. Size Bilbao'nun *Elektra* müessesesini teklif ettim. Haklı olup olmadığım konusu tartışılabilir; ama bunun "*Avrupa*" ile hiç ilgisi yok. Siyaset ateşi sizi de sarmadıysa, Almanların içişlerimizle hiç ilgilenmediklerini herkesten önce siz görebilirsiniz. Danzig'i geri almak istiyorlar; bizim hükümetimiz ne olursa olsun, aldırdıkları yok. Bir Hitler hayranı olmadığıma dikkatinizi çekerim; belki Almanya'ya faydası dokunan biridir, ama rejimi bizde sekiz gün bile sürmez. Yalnız, Hitler'in fikirlerini ihraç etmek niyetinde olmadığını belirtmek isterim. Tersine, fikirlerini tekelinde tutmak istiyor. Bir çeşit kendi kabuğuna çekilmek isteyen kişi. Partilerinin ilk adını alalım "Nasyonal", yani safkan Alman. Fikirlerine veba damgası vuruldu. Bilmem... Her şey bir yana, bu veba yalnız Almanlara bulaşıyor. Bir de

Moskova var. Komünistler her yana, Patagonya'ya bile girdiler. Ruslar da, kendi topraklarında oturup kalmak niyetinde değiller. Bizim salakların 14 Temmuz günü, ne diye bağırdıklarını duydunuz mu; "Rusları isteriz!" diyorlardı. Asıl kötülük bunda...

Roy, uzun uzun düşmanın oyunlarından, Fransa'nın hak kazandığı barıştan söz etti. Fırtınanın geçtiğini seziyordu. Lancier dilini tutup oturdu, kendini, bir parça et yemeye bile zorladı. Saksafon, duygulu yakınıyor, masada solan nergisler tatlı bir koku yayıyordu.

Roy hesabı ödemek üzere garsonu çağırırken Lancier cüzdanını çıkardı. O anda akla gelmedik bir şey oldu: Her şey birden kafasında canlanmıştı: Tiksinerek mırıldandı: "Alman parası!" midesi bulandı. Tuvalete kustu. Güç bela Corbeille'e dönebildi. Marceline onu sapsarı, alnında iri ter taneleriyle görünce korktu. Lancier güçlükle karısına cevap verdi:

— Bir şey değil... üzülme... *Cigogne*'de Roy'la yemek yedim... Midem bulandı...

— Zehirlendin mi yoksa? Ne yediniz?

— Yok canım... Sinirden... Çok yorgunum...

Başına ıslak bir bez sarıp uzun süre yattı. Duvarın beyazlığında Marceline'in gölgesi gidip geliyordu. Saatin bu kadar çok gürültü çıkardığını hiç düşünmemişti. Karısı, kuşku içinde; "Maurice" diye mırıldandığında kendini tutamadı.

— Marceline, bağışla beni, dedi. Her şeyi mahvettim, her şeyi... *Gelinotte*'u satmak zorundayız. Korkunç bir şey! İstemiyordum, satılmaması için elimden geleni yaptım... Bu sabah Roy'la anlaşma imzaladım. Ama olanaksız. Kanun karşısında haklı. Biliyor musun Marceline verdiği para ne parası?

Marceline, dehşetle baktı yüzüne:

— Çalmış mı?

— Hayır. Alman parası.

Bu sözleri söyler söylemez pişman oldu. Kendi kendine, niye karıma söyledim bunu, dedi. Almanlarla Marceline'in ne ilgisi var?.. O bambaşka bir dünyada yaşıyor... Hem sonra fazla büyütüyorum galiba işi... Roy mantıklı konuştu, denecek bir şey yok. Aslında herkes de Wendel'e saygı duyar... Ama ben yapamam, böyleyim işte... Ya Marceline?

Marceline, elbisesinin geniş kolunu yüzüne örtmüş, ses çıkarmadan ağlıyordu. Ayın parladığı buzlu yeşil bir gecede geçen bulutlar gibi, görüntü parçaları, kopuk sözler kafasından geçti. Savaş... Uzun, mavi kaputu içinde sakallı bir Maurice... Almanların Paris'i alacakları söyleniyor... Ulu Tanrım, bu olmasın da!... Maurice böyle şey yapabilir mi?..

Gözyaşlarını tutmaya çalışarak:

— En iyisi her şeyi, *Corbeille*'i, kitapları satmak, dedi. Maurice, Noisy'yi hatırlıyor musun?

Yıllar geçmişti üzerinden! Maurice izinliydi, ikisi de dinlenmek istiyorlardı. Derken Noisy'den haber geldi. Maurice'in küçük kardeşi, on dokuz yaşındaki René hastanedeydi. Ağır yaralıydı, çok acı çekiyordu. Dört günü uykusuz, hiç konuşmadan geçirmişlerdi. Sonra René ölmüş, Maurice Verdun'e gitmişti. Eski bir marşın birkaç notası, kurşunlarla delik deşik olmuş bir bayrağın şaklaması, ya da bir anıt üzerindeki silik yazıyla duygulanıyordu sanki insan; Lancier ile Marceline ayakta duruyorlardı. Ateşler içinde yanan René'nin gölgesi aralarına girmişti. Uyurgezerlerinki gibi, iyice açılmış, görmeyen gözler. El ele tutuşmuşlardı..

Sonra Lancier divana uzandı, buz gibi avucunu yanağına yaslayıp hemen uyudu. Marceline'i uyku tutmuyordu. Belli belirsiz, çok önemli bir şeyi düşünüyordu. İşte hayat sonuna yaklaşmıştı; tatlı, iyi bir hayattı geçirdiği; ama asıl önemli yanından, o inatçı küçük kızın eskiden düşlediği yanından yoksundu. Bu önemli şeyin ne olduğunu öğrenmek isterdi. Öğrenemedi; düşünceleri dağınıklaştı. Oysa, René hep kıvranıp duruyordu... Birden Marceline'in aklına Fransa geldi. Korkuyla, bir yakınını tanıdık bir kadını düşünürcesine düşündü Fransa'yı. Fransa ne olacaktı? Tek kandırdıkları Maurice değildi. Herkes savaşın patlayacağından bahsediyordu... Marceline, Maurice'i uyandırmamak için kendini güç tuttu. Öyle ki, ödü patlamıştı. Derken horoz öttü; genellikle yüreğini ferahlatan bu kır şarkısı bu kez uğursuz geldi Marceline'e. İnsanoğlunun bütün duyabildiğini o kısa

yaz gecesi boyunca hissetti. Sabah olduğunda güçsüzleşmiş ve yaşlanmıştı sanki.

Tıpkı fazla kaçırdığı gecelerin sabahında olduğu gibi, Lancier, baş ağrısıyla uyandı. Önceki günün olaylarını kafasından geçirdi, birden pencereden Mado'yu gördü. Elinde katlanabilen sehpasıyla dönüyordu. Babasına o sabah çok güzel geldi. Sabah nefisti, aydınlık titriyordu sanki, Lancier banyoya girdi, su ılıktı, çam kokuyordu. Lancier tıraş oluyordu, köpüklü fırça yanaklarını okşuyordu. Lancier'nin çok sevdiği çoban köpeği "Alma" banyo kapısının önüne yatmış, efendisini beklerken kuyruğuyla yere vuruyordu. İyice rahatlayan Lancier: "Seni gidi davulcu" dedi: "Karanlık perşembenin geçtiğini anlamıştı. Oysa dün kendinde değildi pek... Roy'la bağları koparmak gerek ama hemen değil, rezalet çıkarmamalı... En iyisi Alpert'in dönüşünü beklemek, kararı o versin. En geç ağustosta burada olur. Şimdi kahvaltı edebiliriz.

Kahvenin diriltici kokusunu içine çekti. Marceline banyoya girdi: Lancier, durumu karısına anlattığı için kendi kendine kızdı. Marceline'i çok etkilemişti anlattıkları...

— Maurice, yalvarırım hemen git Chozar'ı bul. Gelinotte'u kısa sürede satar.

Lancier karısının elini öptü.

— Peki, peki... Yalnız sen üzülme. Her şey düzelecek... Alpert'e telgraf çekeceğim.

Telgraf, Kiev'de Alpert'in eline geçti. Telgrafla Lancier: "Roy'la anlaştıktan sonra önemli değişiklikler oldu," diyordu. "Müessesenin adı tehlikede. Çabuk dönmen ricasıyla." Böyle bir telgrafı alan herkes telaşlanırdı. Yirmi yıl boyunca Kiev'e yapacağı yolculuğu düşlesin, oraya varır varmaz da geri dönsün, olacak iş miydi? Müessesenin adı da neymiş? Sanki bir genç kızın namusu bu. Lancier de her şeyi büyütürdü... Alpert'i üzmek çok güçtü. Her şeyin yolunda gittiğine inanmıştı bir kere. Kaderin onu şımarttığı söylenebilirdi; oysa az rastlanan, fırtınalı bir hayatı vardı. Çok uzun bir süre önce, Terzi Naum Alpert, Kiev'in dış mahallelerinden Slobodka'da yaşardı. Çok iyi bir terzi ve sakin bir adamdı ama herkes ona deli gözüyle bakardı. Gerçekten de terzinin bir hastalığı vardı: Hayal

kurmaya bayılırdı. Aklına eser, "Genel vali olsam, Slobodka'ya yüz tane yüksek bina dikerim," derdi; sonra da bütün hayatını orada geçirmiş gibi, New York'u anlatırdı. Onu yeni gören müşteriler, "yine kafayı çekmiş", derlerdi, oysa hayatında ağzına içki koymamıştı. Koyu, şekerli çaydan başka içki sevmezdi.

Günün birinde Alpert, Paris'teki uzak hısmı Khişin'den mektup aldı. Khişin mektubunda çerçilik yaptığını, Fransız uyruğuna geçtiğini ve mutlu bir hayat yaşadığını yazıyordu. Bu mektup Naum Alpert'in sonu oldu, çünkü Slobodka'dan ayrılıp Paris'te yaşamaya karar verdi. Karısı kızdı: "Anamı nasıl bırakırım? Konuşacak kimse bulamayacağımız yabancı bir ülkede ne yapacağız? Bu Khişin uzak bir hısım. Burada hayatının toz pembe olduğunu söyleyecek değilim, hiç değilse bir deliyle yaşamanın olanaksızlığını anlattığımda beni anlıyorlar..." Tersine, Naum'un on iki yaşındaki oğlu Leva, babasının düşüncesinden çok hoşlandı. Sağda solda böbürlenerek geziyordu: "Nereye gideceğimden haberin var mı? Paris'e! Karı koca aylarca kavga ettiler. Derken Slobodka halkını allak bullak eden bir şey oldu: "Deli", Leva'yı da alıp gitmişti, küçük Ossip anasının yanında kalmıştı. Ayrılırken sel gibi gözyaşı akıttılar. Paris, Khişin'in anlattığı gibi cennet değilse dönecekti. Naum, karısına söz verdi. Khana da kocası bu yeni ülkeye yerleşirse anasından ayrılıp her şeyi satarak yola çıkmaya razı oldu.

Gerçekten, Slobodkalı terziye Paris cennet gibi geldi: Bol ışık, bol İngiliz kumaşı vardı ortalıkta. Kimsenin oturma izni sorduğu da yoktu. Yalnız bu cennette Naum'a yer yoktu. Khişinler onu yemeğe çağırdılar, Paris'te ne yapması gerektiği konusunda birkaç öğüt verdiler. Herifinoğlu Fransızcadan başka şey konuşmuyordu. Terzi Naum, üstünlüğünü göstermek için böyle hareket ettiğine inandı.

Alpert, pis bir sokakta karanlık bir dükkân kiraladı, yoksul kişilerin pırtılarını yamamaya koyuldu. Canı sıkılıyor, Paris'ten söz ederken "ne çayı beş para eder, ne insanları" diyordu. Yaşlanmış, yerini yadırgayan ağaçlara dönmüştü. Leva'ya gelince, kısa sürede Fransızcayı öğrendi, bir sürü arkadaş edindi, babası "bir bardak neşeli Rus çayı" sayıklarken ona karşılık veriyordu: "Burada herkes kahve içiyor."

Terzinin deli olduğunu kendi kendine itiraf etmesi güçtü.. Ama yabancı bir ülkede yasaması daha da güçtü, Kiev'e dönmeyi düşünmeye başladı.

Savaş, geri dönmesine engel oldu. Khana'dan mektup alamıyordu, Kiev erişilmez bir yer olmuştu. Paris kararmış, solmuş, zengin mahalleleri boşalmıştı. Alpert'in komşuları savaşa katılmıştı, karıları terziye çatıyor, başkasının ekmeğini yiyip Fransa'yı korumaya kalkmamakla suçluyorlardı onu. Alpert'in dünya politikasına aklı ermezdi ama onurluydu. Fırıncı kadın gözyaşları içinde: "Jacques'ımı öldürdüler, Charles'ın bacağı kesildi. Paris'te sizin gibi ödleklerden başkası kalmadı," deyince Khişinlere koştu. "Yaşamak ve iki bacaklı olmakla suçluyorlar beni" dedi; "dayanamayacağım. Leva'yı yanınıza almanızı istiyorum. Hem hısmımsınız, hem de Fransa'nızı savunmaya gidiyorum."

Dört ay sonra, "Yabancılar Lejyonu" erlerinden Naum Alpert, Champaigne'de şehit düştü.

Khişinlere kötü denemezdi ama Leva, ağızlarından bir gün tatlı söz çıktığını duymamıştı. Naum Alpert'in ölüm haberi geldiğinde ihtiyar Khişin: "Baban kahramanca öldü" dedi ve ekledi: "Merak etme, seni sokağa atmayız." Leva, babasının öldüğüne bir türlü inanamadı. Yalnız, epey sonra Khişin çay yapmasmı söylediğinde Leva, hüngür hüngür ağlayarak hemen deli gibi odasına kaçtı.

Felaket, Khişinlerin de üzerine çöktü: Oğulları Verdun'de şehit olmuştu. İhtiyarın ağzı bir daha açılmadı, karısı tezgâha oturmuş, yüzü ağlamaktan şiş, gelene gidene Victor'un çocukken yaptıklarını anlatıyordu. Bir yıl sonra o da öldü.

"Savaş bittiğinde Kiev'e dönerim," diyordu Leva. Ama günler, ardından aylar, yıllar birbirini kovaladı. Savaş biteli çok olmuştu; ama Leva Kiev'e dönmedi. Leva diye biri yoktu artık, yakışıklı öğrenci Leo Alpert matematik okuyor, üne erişmeyi düşünüyordu. Sınavlarını verdikten sonra müzikli güldürüler yazmaya kalktı. O çağlarda ihtiyar Khişin de batmış, yavaş yavaş sönüyordu. Yıllar yılı Leo işsiz, evsiz, çoğu kere de yemeksiz yaşadı. Ama doğuştan gelen neşesini yitirmiyor, en güç anlarında bile, çocukluğundan kalan bir şarkıyı mırıldanıyordu:

İlkbahar gelir çiçekler açar

Kahpe felek bize de güler.

Derken, kaderin cilvesiyle, adı Leontine olan sevimli bir terzi kızla evlendi ve çalışmaya karar verdi. Başarısız oyun yazarı, usta bir mühendis çıktı. Buluşlarından birini Amerika'ya sattı. Bir rastlantı karşısına Lancier'yi çıkardı, kayıtsızlıklarıyla birbirlerine benziyorlardı. Kaynaştılar. Leo Alpert, eski Fransız müessesesi *Roche Ainé*'ye ortak oldu.

Uzun süreden beri Kiev'e gitmeyi düşünüyordu. Ancak şimdi, utanç duymadan, annesiyle kardeşinin karşısına çıkabilirdi.

Tıraş olduktan sonra Lancier'ye cevap yazdı: "Bütün sorunların çözümünü size bırakıyorum. Şimdiden bütün kararlarınıza katılıyorum. Lütfen fazla dertlenip sağlığınızı bozmayın. Ağustos başında oradayım."

Şaşkın şaşkın, sokaklara, evlere, insanlara bakıyordu. Belki Kiev değişmişti. Ya da insanın çocukluğundan kalan görüntüler zamanla belleğinde değişip bambaşka biçim alıyordu. Leo kenti tanımadı. Kafasında geniş kenarlı şapkayla bir fotoğrafta gördüğü annesini de tanımadı. Otele, kuşa benzeyen, bumburuşuk bir ihtiyar kadının geldiğini gördü. Kadın "Leva" dedi ve hıçkırarak ağlamaya koyuldu. Annesinin bir deri bir kemik kalan ellerini öpüyor, Rusçayla Fransızcayı birbirine karıştırıp: "Minik anam, her şey yoluna girer!" diyordu.

Kardeşini gördüğünde Leo şaşırdı, ne diyeceğini bilemedi. Ossip de susuyordu. Onlara bakan kardeş olduklarını güç kestirirdi. En ufak bir benzerlik yoktu aralarında. Leo, iri yarı, kıvırcık sarı saçlı, sağlıklı çocuk yüzlü bir adamdı, gözleri herkese güvendiğini, kimseyi ayıplamadığını haykırır gibiydi. Ossip'in dik, kara saçları vardı, yüzünün anlamı da saçları gibiydi. İşte, sivri bir burun, büzülmüş dudaklar; zekası esnek değildi, kuru görünüşlüydü, yakınlarıyla konuşurken bile gazetelerden kapma beylik sözleri tekrarlardı, dürüstlüğü, doğuştan gelen namusluluğu insanın hem hoşuna gider, hem isyan ettirirdi. Zaman zaman eşsiz ama zaman zaman da insanlıktan yoksun gelirdi yakınlarına, ertesi gün, bir yıl, yirmi yıl sonra onun ne olacağını şimdiden kestirmek mümkündü.

Bir süre susup sigara içtikten sonra, iki kardeş hiç tanışmayan, bir rastlantı sonucu aynı odaya düşmüş kişiler gibi konuşmaya başladılar. Leo sinirlendi. Önüne gelenle hemen kaynaşırdı, oysa kardeşiyle, açık yüreklilikle konuşamıyordu. Birkaç kere dostça davranacak oldu; Ossip hep

kuru, asık suratlıydı, kısa cevaplar veriyor, kardeşiyle senli benli konuşmuyordu.

— Bak Ossip, neden benimle konuşurken diplomatlar gibi davranıyorsun. Kardeşimsin, bu bana yeter. İğrenç bir kapitalistmişim gibi bana kuşkuyla bakma. İkimizin de babası aynı, Naum Alpert ne Rothschild'di ne de Deterding.[7] Bugün fabrika sahibiysem istediğimden değil, kaderin dalgınlığının sonucudur. Seni yiyecek değilim. Buraya, bir burjuva hükümet darbesi yapmaya da gelmedim.

Ossip gülümsedi, yüzünün anlamı bir an yumuşadı.

— Böyle düşündüğüm yok, yalnız seninle konuşmak bana güç geliyor. Birbirimizden o kadar farklıyız ki. Dışarı çıkmadım, yabancı ülkeler benim gözümde bambaşka bir dünya. Burada başka türlü yaşıyor, başka türlü hissediyoruz.

— Pek emin değilim. Bana kalırsa herkesin duyguları aynıdır. Canı acıyan bağırır, gıdıklanan güler. Ben, burada nasıl yaşadığınızı görmeye geldim.

Leo, hemen annesinin evine gitmek istiyordu.

"Geç oldu, yarın seni bekliyoruz." dedi Ossip.

Sabah erkenden, Khana Alpert iki odayı da temizlemeye koyulmuştu. Odalardan birinde kendisi torunu Ala ile yatıyor, öbüründe ise Ossip'le karısı Raya oturuyordu. Khana, sandıktan eski bir örtü çıkardı. Evde peçete bulunmayışına üzüldü, Raya'ya: "Ne kötü," dedi. "Eninde sonunda bir yabancı." Önlüğünün ucuyla gözlerini sildi. Leva'ya "yabancı" demek ona güç geliyordu. Öte yandan Raya: "Ne olursa olsun, onu buradan içeri sokmazdım," diyordu kendi kendine.

Khana'ya yardım etmek istedi, kaynanası Raya'yı azarladı. Raya'nın sağlık durumu iyi değildi, zayıftı. Ne yemek yapmasına ne de alışverişe çıkmasına izin veriliyordu. Orta boylu, güzel yüzlü, uzun kirpiklerle süslü koyu renk gözlü bir sarışındı. Kent Sovyeti'nde çalışıyor, müziği seviyor, bambaşka, çok daha güzel bir hayatı özlüyordu. Yirmi beş yaşındaydı ama çocuklara özgü çizgiler, yüzünden silinmemişti, kocası ona çok yaşlı geliyordu; çok daha akıllı ve görgülü olduğunu biliyor, söylediklerine

inanıyor ama, gizlice içini çekiyordu: "Yaşamayı ne kadar sevdiğimin farkında bile değil! Bütün eksikleri tamamlar, her şeyi yeniden yaparız ama gençliğim geri gelmez..." Bir Amerikan filmi görmüş, içten içe isyan etmişti: "Ne ahmakça bir hikâye!" Sonra bütün gece döndü durdu, düşünde Miami plajlarını, palmiye altındaki genç kızları, işsiz, güçsüz aşıkları gördü hep. Ötekilerden farklı olduğu için Ossip'e aşık olmuştu, dürüstlüğünü, hatta kabalığını bile seviyordu. Onun gibi bir adamın yanında yolunu şaşırmayacağından emindi. Konuşmayı pek sevmeyen Ossip aşkından söz etmez, başka şeyler konuşurdu, ama bakışları, suskunluğu öyle bir yere vardı ki, dayanamayan Raya onu öptü. Evlendirme bürosundan döndüklerinde Ossip "Anne buraya bak!" demişti. "Bir ayıyla bir gül!" Khana, evliliklerinin uzun sürmeyeceğinden, Raya'nın Ossip'i bırakmasından korkuyordu... Ama bir kızları doğdu. Raya flört etti, gece eğlentilerine gitti ve kocasına bağlı kaldı.

O gün Raya her zamankinden farklıydı, genellikle şen ve rahat olduğu halde, Leo'yla sert, neredeyse düşmanca konuştu. Leo Paris'ten parfüm getirmişti kendisine, şişeye baktı:

— Teşekkür ederim, dedi. Ama Kızıl Haşhaş'ı tercih ederim.

Khana'nın bütün hazırladıkları çok güzeldi: Leo'ya nefis bir şölen verdi. Leo anasının ne kadar yorulduğunu, yoktan var ettiğini, bu yemeği hazırlamak için ne güçlüklere katlandığını aklına bile getiremezdi. Khana, Leo'ya bakarken, gençliğini, kocasını hatırladı. Oğlu, Naum'un modeliydi. Leo koyu ve şekerli çaya bayılan babasını andığında hüngür hüngür ağladı. Leo'nun Paris'te düşlediği tek sıcak sevgi anıydı bu.

İçeri giren Valya Steçenko:

— Raya'cığım, beni kutlayabilirsin! dedi. Moskova'ya gidiyorum.

İçerde yabancı birini görünce utandı. Ossip onları tanıştırdı. "Bay Leo Alpert." "Bay" sözcüğünün üzerine bile bile basmıştı, sonra ekledi: "Ağabeyim."

Leo'nun canı sıkıldı, yemeğin sonu sönük geçti.

Raya, Valya'yla çıkınca Khana, Leo'ya sordu:

— Karının fotoğrafı yok mu?

Leo karısının fotoğrafını gösterdi: Plajda, zarif bir kadınla birlikteydi fotoğrafta. Khana içini çekti:

— Böyle bir gelinim olacağı hiç aklıma gelmemişti...

Hoşlanmış mıydı, yoksa üzülmüş müydü, Leo anlamadı.

Küçük bir kız içeri girdi, kuşkuyla Leo'ya baktı.

— Ala'cığım, beye günaydın de! Korkma aptal! Amcan, Leva amcan.

Leo, gülerek küçük kızı havaya kaldırdı, eline koca bir paket tutuşturdu. Ala utandı, paketin içinde ne olduğuna bakmadı, bir dakika sonra yan odaya geçti, ipi çözdü ve gülmeye başladı.

Khana yorulmuştu, uzandı. İki kardeş ses çıkarmadan, karşı karşıya kaldılar.

— Ossip, sakın benim yüzümden başın derde girmesin?..

— Hayır.

— Öyleyse, az önce gelen hanıma beni neden "Bay Alpert" diye tanıttığını anlamıyorum.

— Bilmem, ağzımdan öyle çıktı işte... Belki bizden biri olmadığını belirtmek istemişimdir.

— Yok canım, kardeş de yabancıysa insanın yakını kim? Anlamıyorum. Belki sizde aile denen şey kalmadı.

— Var. Bir şeyimiz daha var, vatan. Vatanımızda sen bir yabancısın. Seçimini yaptın... Sen değil, seçimi yapan babamdı tabii. Ama bir şey değişmez...

— Demek ki sence, biri Paris'te öbürü Brüksel'de oturan iki kardeş birbirine yabancı?

— Anlamıyorsun... Paris, Brüksel ya da New York, aynı şey; burada durum değişik, bizi ayıran kilometreler değil... Nasıl yaşadığını öğrenebilir miyim?..

— Eski hayatımla şimdikini anlatayım. Sonra da sen kendi hayatını anlatırsın. Olur mu?

Leo'nun hayat hikâyesi Ossip'e bir serüven romanı gibi geldi. İlgi ve kuşkuyla dinledi; kardeşinin gerçeği söylediğini biliyordu ama, çizdiği hayat toz pembe bir masaldan farksızdı. Sıra Ossip'e geldiğinde, kısaca bilgi vermekle yetindi: Şu tarihte evlenmişti, şurada çalışıyordu. Hayatı milyonlarca insanın hayatının aynıydı. Hem okumuş hem fabrikada çalışmış, sonra yeniden yarıda bıraktığı öğrenimine başlamıştı. Planlama uzmanıydı, işi başından aşkındı. Kardeşinin bu kadarla yetinmediğini görünce, beyaz çetelerin Kiev'den geçişini de anlattı:

— Annemle, tam dört gün samanların arasında gizlendik.

— Sonra?..

Ossip sustu. Bu yabancının önünde açlık günlerini, "gönüllü cumartesi çalışmalarını", yüce atılımları, buz gibi odaları, Kulakların topraklarının ellerinden alınışını, yükselişi, günlük mücadeleyi anlatacak mıydı? Böyle şeyler anlatılmaz, yalnız bizimkiler yaşadı o anları, bir yabancı anlayamaz.

— Hepsi bu kadar mı? diye sordu Leo.

— Başka anlatacak şey bulamıyorum. Yoksul bir yaşayışımız var, ama ben hayatımdan memnunum.

— Yoksulluktan korktuğumu mu sanıyorsun? Ben de üç yıl boyunca serseri hayatı yaşadım! Paris'te sana imrenecek yığınla insan var! Yoksulluk orada da eksik değil! Beni korkutan başka şey: Çok katı bir görünüşünüz var... Bizde, insan ister serseri olsun, ister köprü altında yatsın neşesini yitirmez. Mutluluğun sırrı nerede? Bütün güçlükleri unutup aptalca eğlenebilme yeteneğinde değil mi? "Çocuk gibi sevindi" demez miyiz? Sizler, durmadan geleceği düşünüyorsunuz. Üstelik, yalnız gelecek için yaşıyorsunuz. Söylesene, durmadan gelecek günlerin mutluluğundan söz edilebilir mi?

Ossip omuz silkti:

— Bugün, özellikle şu an mutluyum. Mutluluk yalnız dinlenme ya da neşeyle mi ilgilidir? Mücadele çok daha büyük bir mutluluktur....

Leo gitti. Ossip, yüzlerce kiloluk çuvalları sürüklemişçesine, ölümcül bir yorgunluk duydu. Uyuşukluğundan onu çekip çıkaran Ala oldu. Göğsünde pembe bir deveyi sıkan küçük kız, durmadan, "gitti, gitti" diyordu...

Az sonra dalgın, düşünceli Raya geldi. Ossip, Valya'nın ne zaman yola çıkacağını sordu, cevap alamadı. Küçük Ala'yla da oynamadı. Ossip çalışmaya koyulduğunda, az önceki tatsız konuşmayı unutan Raya, Leo'ya yüklendi:

— Bu kendini beğenmişlik de nereden geliyor? Yok "Paris'ten aldım" yok "Bizim orada, Paris'te..." dinledikçe midem bulanıyor! Neyse ki Valya geldi.

Birden ses tonu değişen Raya, ağır ağır:

— Gerçekten Paris'i hiç görmeyecek miyim? diye sordu. Champs Elysées'yi, Tuileries Sarayı'nı?.. Her şeyi kitaplardan öğrenmek zorunluluğu çok korkunç!

Bu arada, paravanın ardında yatan Khana hıçkırarak ağlıyor: "Zavallı Leva," diyordu. "Ne kadar da değişmiş!"

Leo, asık suratla yolda yürüyordu. Yakınlarıyla karşılaşmasını çok başka türlü düşünmüştü. Belki Ossip haklıydı ama, bunlar insan değildi; hepsi taştı, taş. Paris'i, ışıklarını, şarkılarını, hafifliğini, özellikle hafifliğini, orada acının bile kuştüyü kadar ağır çekmediğini kara kara hatırladı... Sonra bir kestane ağacına gözü takıldı, gülümsedi: İşte bir dosta rastlıyorum! Doğduğum şehirdeki tek dost, bir kestane ağacı, Paris'tekinin aynı... En kısa zamanda dönmeli. Hem Lancier de sinirli...

Yola çıkmadan önceki gün Leo, kardeşinden, birlikte Slobodka'ya, çocukluğunun geçtiği evi görmeye gitmelerini istedi. Sokak hiç değişmemişti. Bir kadın çamaşır asıyordu; kuşkuyla yabancılara baktı, küçük bir köpek kötü kötü havladı. Evin önündeki banka oturdular. Leo:

— Babam burada oturmayı severdi, dedi. Nedendir bilmem, ona hep "deli" dediler. Nereye olursa gideceğini, Slobodka'nın New York gibi olacağını yüksek sesle düşlüyordu. İnsanların savaşmaktan vazgeçeceklerini, Yahudi kıyımı olmayacağını söylerdi. Sonra da savaşta

öldü. Şarkı söyleyerek ileri atılırken bir merminin göğsüne girdiğini anlattılar...

— Devrimden hemen önce gittiği için çok yazık! Anlardı... Burada, onun gibilere, kimse deli demez.

— Babamın, bu tür bir yaşayıştan hoşlanacağını sanmıyorum. Çocuk gibiydi. Hepiniz başkasınız... Valla savcı gibisiniz topunuz... Kaç kere seninle şu banka oturduk! Hatırlıyor musun, o zamanlar daha donuna işerdin... Böyle anılar insanı birbirine bağlar mı, bağlamaz mı? Neden, hep benden uzak durmak istiyorsun?

— Uzak durmak istediğim yok, kendiliğinden böyle oluyor. İnan bana ben de üzülüyorum... Geleceğini bildirdiğinde çok sevindim. İnsanın yeniden kardeşini görmesi büyük bir mutluluk değil de nedir? Geldiğin zaman yabancı olduğunu, yalnız anamızın bizi birbirimize bağladığını anladım. Ne yalan söylemeli? Mutsuz gelseydin belki başka türlü olurdu... Ama senin, hiçbir şeye gerek duyduğun yok...

— Yalnız bir parça sevgi istiyorum.

— Böyle şeyler istemeye bağlı değildir! Sadece, bana fazla sormamanı rica ederim, çok acı çektiğimizi bil. Çok sıkıntılı günler geçirdik. Belki o günleri yine yaşamak zorunda kalırız... Ama bu acılar bizim kendi acılarımız olacak. Sen de dışardan geliyorsun, sonra da önüne bütün ruhumu çırılçıplak sermemi istiyorsun.

— Ben aradaki bölmeyi yıkmak istiyorum, sen inatla yıkılmaması için destek koyuyorsun.

Bir süre susan Ossip, alçak sesle:

— İkimizin de gücü yetmez, dedi. Çünkü bölme içimizde.

Varşova'dan sonra Leo, Milletvekili Chaumier ile aynı kompartmanda yolculuk etti. Milletvekili ona Rusya'yı sordu.

— Gittiğime çok memnunum, dedi Leo. Şaşırtıcı bir ülke. Yirmi yılda, bizim yüzyılda yaptığımızın fazlasını yapmışlar. Savaş çıkarsa emin olun Almanları yenerler. Ama insan bile değiller: Hepsi taş.

Chaumier, kuşkulu kuşkulu gülüyordu.

— O taşlarla tanklar ezilmez. Savaş komisyonunun raporunu okudum... Size gerçeğin bir yüzünü göstermişler. Savaşacak halleri yok Rusların; ne adam var, ne disiplin, ne de ulaşım olanakları.

Tren Fransa'ya girdiğinde, Leo, uyuşan bacaklarını hareket ettirmek için aşağı indi. Yağmur yağmıştı; ortalık hanımeli kokuyordu. Yarı çıplak bir telefoncu şarkı söylüyordu: "Mimi, Mimi, beni al götür emi?" Bir ses: "Gazeteler savaşın bir ay sonra patlayacağını söylüyor" diyordu. O zaman beni de askere alacaklar... Vakit varken tekimizi atalım... Dalgın dalgın, küçücük el aynasında kendini seyreden bir genç kız dudaklarını boyuyordu. Leo, rahatlıkla içini çekip: "Neyse," dedi. "Yurdumuza döndük."

5

— Beni kurtardığın için teşekkürler, dedi Raya. Geleni gördün mü?..

— Usandırıcı mı?

— Yok, neden olsun. Sevimli bir hali var. Bana da nefis bir parfüm getirmiş, çok dokundu. Ama ne diyebilirdim? Moskova'ya gittiğin için çok kısmetlisin Valya.

Gençler sık sık Steçenko'nun evinde toplanıyorlardı. Aleksey Nikolayeviç, eskiden kalma bir terbiyeyle kızının arkadaşlarının çevresinde dolanır, tam zamanında da çekilirdi. Karısı Antonina Petrovna her gelene güler yüz gösterir, en sıkıntılı anlarında bile Valya'nın konuklarına reçelli çörek ve galeta çıkarırdı. O gün de, sabahtan beri uğraşıp duruyordu... Elbette! Öyle bildik eğlentilerden değildi bu. Sonunda Valya'nın düşü gerçekleşiyordu: Moskova'daki Sinema Enstitüsü'ne başlayacaktı. Tek kızından ayrılmak Antonina Petrovna'ya çok güç gelecekti, yine de kendini avutuyor, "kim bilir," diyordu. "Belki gerçekten kızımın büyük bir yeteneği vardır."

Valya ne güzel, ne de çirkindi. Hiçbir özelliği olmayan yüzü hafif, belli belirsiz bir gülümsemeyle değişiveriyordu. Böyle anlarda çekicilikten yoksun sayılmazdı. Onda her şey belirsizdi zaten: Ne ani hareketleri severdi, ne de yerli yerine oturan tanımlamaları. Annesi: "Uykulu bir halin var," derdi. "Ne zaman uyanırsın kim bilir?" Valya'ya aşık olurlardı, ama bu tutkunluk uzamazdı, bir akşam, en fazla bir hafta sürerdi. Ne kimseyi iter, ne de kimseyi fazla yaklaştırır, geçici hayranlarında sevimli, belli belirsiz bir anı bırakırdı. Bir gün Raya'ya; "Önemli kişilerin aile hayatında mutlu olmadıkları söylenir," demişti. "Ben de yalnız kalıyorsam büyüklüğümden değil, değişik, şaşırtıcı oluşumdan..."

Şimdi de gidiyordu Valya. Eski dostlarından neredeyse kimse kalmayacaktı. Okulda kendi arkadaş gruplarına alay olsun diye "Pickwick-Kulüp" adını takmışlardı: Aleksey Nikolayeviç alay eder: "Dört çiçek bir böcek" derdi. Kızlar da karşılığında, gülmekten katılırlardı. Boris'in kızlarla ilgilenmesi bile garip gelirdi onlara... Yüzü, heykeltıraşın yeni yoğurmaya başladığı çamur gibiydi. Her yanı fırlaktı bu yüzün; etli burnu, elmacık

kemikleri, karmakarışık kirpikleri... Bütün bu kargaşalığın ortasında, iri kül rengi gözleri, eşsiz bir ışıltıyla parlar dururdu. Boris makinistti, şiir yazar, kimseye göstermezdi. Anasıyla kentin dışına doğru bir evde otururdu. Vera Platonovna Pika genç yaşta, iç savaş yıllarında kocasını yitirmiş, kendini oğluna vermişti. Basit, yarı cahil, ama insan duygularını bütün derinliğiyle anlayan bir kadındı. Boris'yle yaşadığı sefil odada "Pickwick-Kulüp"ün her toplanışında, genç kızlar, Vera Platonovna'nın büyük zekası ve yürekliliğine hayranlık duymadan edemezlerdi. Bir gün Valya Raya'ya: "Çalışıyoruz, okuyoruz birçok şeyi anlamaya çabalıyoruz," demişti. "Oysa Vera Platonovna hiçbir şey okumamış, yine de her şeyi, hem her şeyi anlıyor..."

— Valya, gerçekten kısmetlisin!

Antonina Petrovna, bir şişe malaga şarabı getirdi.

— Zina nerede?

— Neredeyse gelir sanırım.

Zina Mitrofanova ihtiraslı, ama dikkati çekmeyi pek sevmeyen bir kızdı. Bu sebeple onu az tanıyanlar: "Kendini beğenmişin biri!" derlerdi. Arkadaşları Zina'nın ahlaki özgürlüğüne, iradesine, yaşama şekline şaşardı. Şimdi üniversite bitirme tezine hazırlanıyordu: Gerçekten de garip bir konu seçmişti: "Eski çağ efsanelerinde ölümün aşılması." Kentin dışında minik bir odada otururdu; sıkıntı çekerdi ama yakındığı görülmemişti. Açlık çeken Zina, nefis bir pastaya el sürmeyip neşeyle: "Kızmayın, az önce yemek yedim" dediğinde Antonina Petrovna şaşar kalır, "Ne sağlam kız!" diye kendi kendine söylenirdi. Tek başına yaşıyordu: Annesi dört yıl önce ölmüştü. Babasını tanımazdı Zina "Baba" sözcüğünü yeni yeni hecelediği sıralar onları bırakıp gitmişti. Biriyle nişanlandığı, nişanlısının İspanya'dan dönmediği, iç savaşta can verdiği söylenirdi. Belki de yalandı bu. Zina, kendisine açılmaları için arkadaşlarını yüreklendirir, onları avutur, ama kendi kimseye açılmazdı...

— İşte!

Zina'nın yerine "sırıtkan" adını taktıkları Galoşka göründü. Ama o gün Galoşka'nın gülecek hali yoktu.

— Zina'nın başına gelenler korkunç, dedi. Babası yüzünden başına ne işler geldi biliyor musunuz? Hep o herifin yüzünden... Komsomol örgütçüsü, bir yazılı açıklama yapmak gerektiğini söylemiş, Zina da, babasını tanımadığını, dolayısıyla ekleyecek fazla bir şeyi bulunmadığını karalamış. Kesinlikle bilmiyorum ya, buna benzer bir şeyler yazmış işte. Derdini gerektiği gibi anlatamamış olmalı, yeniden yazmasını istemişler. Başına bela olan bir köpek var ya bu işte, neyse. Zina da kabahatli, rahatça derdini anlatabilirdi, eninde sonunda hepsi bizden, arkadaş, ama huyunu biliyorsunuz... Bir toplantı yapılmış, toplantıya katılanlardan biri, ya iyi anlayamamış ya da iyi duymamış, derken efendim "düşman" lafını ağzından kaçırmış. O zaman Zina kendini kaybetmiş: "Kartımı geri alabilirsiniz!" demiş. "Ama komsomolum, komsomol kalacağım." Bu havada devam etmiş işte...

— Şimdi?

— Şimdi bir şey yok. Tek kelime söylemiyor bu konuda. Ona uğradım, "gel Valya'ya gidelim" dedim. "Gitmeyeceğim" cevabını verdi. Başladım onu kandırmak için uğraşmaya: "Boşuna vakit kaybediyorsun," dedi. "Böylesi sizler için de, benim için de daha iyi." Nikitin'in kendisini selamlamadığını söyledi. Sonunda da: "Çalışmam gerek!" diyerek beni kapının önüne oturttu. Anlayacağınız durumu kötü...

— Yarın onu görmeye giderim, dedi Raya. Yalnız üzmekten korkuyorum... Kendilerine acındırmaktan hoşlanan insanları anlamadığını söylerdi.

Bütün yüzler somurtmuştu. Üstüne, asık suratıyla Boris geldi. Galoşka hikâyeyi baştan anlatmak zorunda kaldı. Boris büyük bir dikkatle, ağzını fazlaca açmasına rağmen tek kelime söylemeden dinledi. Sonra eski ceketini tek düğmeyle ilikleyip bir küçük bardak doldurdu, Valya'ya dönüp:

— Seni kutlamaya geldim, dedi. Şimdi gidiyorum. Bardağı dudaklarına bile değdirmeden, gürültüsüzce çıktı. Ne kadar üzgün olursa olsun, Galoşka dayanamayıp kıkırdadı. Valya:

— Gülünecek bir şey yok, dedi. Gelmesine bile şaştım. Tossia onu kırmış. Bana da anlattı... Tam iki yıl boyunca, deli gibi dolaşmış çevresinde: Sonunda açılmaya karar vermiş.

— Oysa bırakmasını söylemiştim Boris'e. Laf dinlemez görünüşüyle çocuğu etkilemiş; gerçekten de melek görünüşü var Tossia'da...

— Bu meleğin ne cevap verdiğini dinle ama: "Ne adın, ne paran, ne de evin var; bana bunları söylemeye cesaret ediyorsun ha? Önce aynaya bak. Adamda senin gibi bir surat olursa, aşk itirafları yerine kendini asacak esaslı bir çengel seçer." Ne kabalık değil mi?

— İğrenç!

Valya'nın annesiyle babası çekileli epey oluyordu. Üçü; Valya, Raya, Galoşka kalmışlardı. Belki Zina'nın dertleri, Boris'in küskünlüğü, ya da yakında birbirlerinden ayrılacaklarını düşünmek onları üzüyordu. Bir de şarabın, ağızda acılık bırakan iç bayıltıcı tatlılığı binmişti üzerine. Önlerinde açılıveren hayat, şimdi hepsini karanlık gecede bir orman gibi ürkütüyordu. Galoşka, kendini avutmaya çalıştı:

— Zina'nın düzeleceğinden, işlerinin yoluna gireceğinden eminim. Boris'e gelince, onun yönünden sevindim. Hiç olmazsa şimdi, Tossia'nın ne olduğunu anladı... İyi yürekli çocuktur, yetenekli olduğunu da sanıyorum... Biliyor musun Valya, bir gün herhalde afişlerde: "Başrolde Valentina Steçenko" yazılarını okuyacağız. Seni görmeye sinemaya gideceğim. "Pickwick-Kulüp"ü de unutacaksın. Hiç olmazsa bir kerecik, pamukçuluk bürosunda çalışan "Sırıtkan"ı hatırla...

Valya'nın gözleri yaşarmıştı.

— Hepimiz çok aptalız! dedi. Gençlik bitti. Ne güzel günlerdi onlar; bulutlarla kaplı, yine de duru, açık. Raya, insanın uyukladığı sıra ne duyduğunu bilir misin? Birden yürek dışarı fırlayacakmış gibi atmaya başlar! Korkunç bir şeydir! Kendi kendime bir dakika sonra duracak, her şey bitecek, diyorum.

— Ne bitecek? diye sordu Raya.

— Kalbimiz duracak... Mutluluk bitecek...

Valya'nın sözlerini anlamak için dikkat kesilen, dalıp giden Galoşka dirseğiyle bardağı yere düşürdü. Neredeyse ağlayacaktı.

— Aman Allahım! Şu yaptığım işe bakın!

Valya ile Raya gülmekten katıldılar. Galoşka'nın üzüntüsü ikisine de o denli gülünç gelmişti.

Az sonra da, üzüntüsüz ve neşesiz, ayrıldılar. Üçü de, bir kitabın ilk sayfasında, ilk sözcüğünde silinen ya da yerinde sayıp yoğunlaşarak bir ruh fırtınası halini alabilen o anlaşılmaz coşkunluğu ve hafif kuşkuyu duyuyorlardı.

6

Valyalardan çıkan Boris, Zina'nın oturduğu Podol Mahallesi'ne yöneldi. Ayakları altında uzanıp giden Dinyeper'i görünce durdu; insanoğlunun alınyazısı gibi görkemli ve sadeydi nehir. Başkaları da bu nehri, yıllar önce benim gibi seyrettiler, diye düşündü; aşıklar, kahramanlar, kimsenin tanımadığı garip kişiler...

Evin numarasını unutmuştu, uzun süre aradı. Zina, onu görünce şaşırdı ama şaşkınlığını göstermedi.

— Rastgele geçiyordum, uğradım.

— Rastgele mi? Nereden geliyorsun? Hadi otur...

Uzun süre sustular. Sonunda Boris:

— Zina, mutluluğa inanır mısın? diye sordu.

— İnanırım.

— Ben de. Kısa süre önce bir kız mutlu olacağını söyledi bana. Nasıl, diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Tanınmış bir oyun yazarı ya da yüksek memur bulmam gerek; o zaman güzel bir apartman dairem olacak, tatillerimi Karadeniz kıyısında geçireceğim..."

— İğrenç...

— Üstelik çok da aptalca. İnsanın bugün dairesi olur, yarın bir şeyi kalmaz... Sanki mutluluk verilen, sonra da geri alınabilen bir şeymiş gibi. Mutluluk insanın içindedir.

— Ve acı çektirir. Ne kadar büyükse, o kadar acı çektirir. Kışın Bagritski'nin şiirlerini okudum:

Karşıdan tüfeğe bakıyordum,
Gerektiği gibi öldüm...

— Okurken, neden yirmi yıl önce doğmamışım, dedim kendi kendime. Ama asıl sorun bu değil: Her çağ insan yüreğini kendine göre deneyden

geçiriyor. Önemli olan çağ değil; önemli olan yürek. Şimdi anlıyorum bunu. Belki bizim kuşak fazla şımardı; okuyoruz, tiyatroya gidiyoruz, hangi oyunun daha kötü olduğunu tartışıyoruz, aşık oluyoruz, üstelik aşk dramları oynuyoruz. Bir işe de yaramıyor ama yine aynı şeyleri yapıyoruz! Tüfeklere değil genç kızlara bakıyoruz karşıdan. Böyle yaptığımiz için daha mı kötüyüz?.. Her şey bir anda değişebilir...

— Savaş mı demek istiyorsun?

— Her şey, savaş da diyebilirsin istersen. Şen şakrak şarkılar söyleniyor: "Eğer yarın savaş olsa..." Eğer yok, savaş başladı, üstelik neşeli bir şey de değil. Dün gençlerimize baktım da kendi kendime içimizden kaç kişi hazır dedim. Bütün bu işlerin kötüye varmasından korktuğumu sanma; insanlarımız sağlamdır, yüreklidir demek istiyorum. Tezinin başlığı gerçekten dikkat çekici: Aşılan ölüm! Şiir gibi geliyor adamın kulağına.

— Biliyor musun Boris, ölümden korkuyorum.

— Herkes gibi. Kahramanlar da senin gibi ölümden korkarlar. Erşof, Khassan Gölü'nün[8] oradaki savaşa katıldığını söyledi... Gerçekten korkuyor insan, yine de gerektiğinde ölüme gidiyor. Hem de nasıl!.. Al sana bir efsane! Sonra bir Zina çıkacak, sen değil, bir başkası, otuzuncu yüzyılda yeni bir eser verecek. Sen yürekli bir kızsın Zina. Öyle, tartışmanın gereği yok. Bilerek söylüyorum; çok yüreklisin. Asıl önemlisi de, gerçekten inanmış bir insan olman.

Bu sözleri, öyle büyük bir inançla tekrarladı ki, Zina şaşırdı. Sustular. İncecik bölmenin ardından bir çocuk sesi geliyordu: "A üçgenini B üçgeninin üstüne koyarsak..." Bardaktan boşanırcasına, şiddetli bir yağmur başladı. Pencerenin kenarındaki Zina gülerek yüzünü sildi ama içeri kaçmadı. Derken bir mucize oldu: Boris ona şiirlerini okudu. O güne kadar kimseye okumamıştı, gerçekten şiir yazıp yazmadığı sorulduğunda kızarırdı, oysa şimdi, kendiliğinden "Zina dinle!" demişti.

İnatçı ve beceriksiz gözlerinden taşan o eşsiz ışıkla dolu satırlar. Sonradan Zina okuduklarını hatırlamaya çalışacaktı. Neden söz ediyordu? Belki bir balta vuruşuyla yaralanıp yine de dayanan yüce, canlı ağaçlardan; Kiev'in çamlarından, ıhlamurlarından, kestanelerinden... Belki savaştan? Ya da aşktan? Hayır, hayır... Öyleyse neden söz ediyordu? Mutluluktan mı?

Kim bilir?... Ama Boris okurken Zina düşünmüyor, sözcüklerin kasırgasını step rüzgârını camlarda, sokaklarda, uçsuz bucaksız karanlık evrende şakırdayan yağmuru andıran uyuma kendini bıraktı. Ayrılırken Boris'in ateş gibi, nasırlı elini sıktı.

7

— Durum ne kadar ciddi, görüyorsunuz, dedi Yaşçenko. Moskova, ilkbaharın başında diye diretmiş, sonra icabına bakarız, demişti. İgnatiyuk'u düşündüm, ailesi yüzünden birtakım tatsızlıklar olabileceğini söyledi. Üstelik kırkı aşmış, iklim başına dert açabilir. O zaman sizi düşündüm, eğer...

Ossip, sözünü bitirmesine fırsat vermedi:

— Tamam, giderim. Gerçekten İgnatiyuk'a ağır gelir.

— Ama evlisiniz değil mi?

— Bir de anam var, uzağa götürmem imkansız...

— Çok yaşlıysa olmaz tabii... Yaşçenko içini çekti. Siz hiç merak etmeyin, biz ailenizin sıkıntı çekmemesi için gerekeni yaparız...

Ossip, epey yükseğe astıkları haritayı inceledi; aradığı yer iyice kuzeyde, koca bir yeşilliğin ortasındaydı, başını arkaya yatırması gerekti. Mektupların gecikeceğini düşündü, canı sıkıldı... Sonra işine daldı, yakın yolculuğunu unuttu.

Raya'nın uzun kirpikleri titredi:

— Ben de seninle geleceğim.

— Deli misin? İgnatiyuk'un gelmesine bile izin vermiyorlar. Oysa, geçen gün bir arabayı nasıl hendekten çıkardı, görecektin. Orası nasıl bir yer biliyor musun? Kışın insan güç soluk alıyor.

— Soluk alıyor ya... Tek başıma kalamam.

— Yaşçenko her şeyle ilgileneceğine söz verdi.

— Benim söylediğim bu değil.

Ossip karısına baktı, heyecanlandı, sevgi, bir kan ırmağı gibi yüzüne çıktı. Minicik eli öptü. Raya'yı yatıştırmak gerekiyordu. Birden hatırladı, saat sekizde toplantı vardı! Hemen bir pirzola yuvarlayıp koşarak gitti.

Neden bu kadar uzağa, kuzeye yolluyorlar onu, diye düşündü Raya. Gürcistan olsa giderdi kocasıyla. Kiev'den ayrılmak ne kötü! Ama gitmesi gerektiğini söyledi. Evet ama gideceği yer de Gürcistan değil! İnsan, böyle bir yere isteyerek nasıl gidebilir? Yok yok, iyice çıldırdı! Aptallık yapmadan da namuslu olabilir!

Bu işi kimse zorla vermiyor ona, kimse de değerini bilmiyor; tersine gerektiğinde reddetmesini bilenlere değer veriliyor hep. Neden İgnatiyuk'u yollamıyorlar? Ya da Korotkov'u? Onların gözünde Ossip yumurcağın biri. Bir sözcük yola çıkmasına yeter. Beni hiç düşündüğü yok; tek başıma ne yaparım? Tıpkı Zina gibi... Yemekten sonra dışarı fırlaması, geceleri geç dönmesi, bütün sorularıma: "Biliyor musun Raya'cığım, pek anlamadım," diye cevap verip uyuması yetti zaten. Beş yıldır hep aynı şey! İşin kötüsü onu zorlayan yok, seve seve yapıyor. Kendini benim yerime koymak bile istemiyor, beni sevdiğini düşünüyor... Gidemez bu kere! Ölürüm, dedim, anladın mı Ossip, ölürüm!

Ama Ossip evde yoktu. Raya, yüzü duvara dönük yatıyordu. Khana torununa: "Elleri yıkamak gerek," diyordu. "Ellerimiz kirlidir..." Ossip gelse artık. Toplantı epey sürdü; Raya'nın kendisine ne kadar gerek duyduğunu Ossip anlayamıyordu bile. Gece de anlayamadı ya. Pek çok şeyin farkındaydı. Raya'nın hakkı vardı: Çalışkan ve bilgili, güçlükleri yenmeyi; yemekten, uykudan, özel hayatından fedakarlık etmeyi bilen biri olarak tanınmıştı. Raya sinirlendiğinde omuz silkip "Başka ne yapabilirim," diyordu. "İşim çok önemli." Fırtınanın kaçınılmaz olduğunu biliyordu; duymuştu, okumuştu, çocukluğundan beri bunu düşünüyordu. Çağını, çağının gerektirdiklerini, sert dilini anlıyordu. Anlaşılmaz biri olmadığı halde bir tek Raya'yı anlayamıyordu. Duygu karmaşasını çözmekte tecrübesizdi. Kederden sevince, sevinçten birden umutsuzluğa geçen karısı onu şaşırtıyordu. Neden Raya birdenbire: "Beni seviyor musun?" diye soruyordu. Bu kuşku neden onda yer etmişti? Oysa her şey açıktı. Raya onun karısıydı, bir de kızları vardı. Raya sevgiden yoksun kaldığından yakındığında ellerini, kısa saçlarının açık bıraktığı ensesini, perçemlerini öper, hem duygulanır, hem kızar: Tıpkı romanlardaki gibi, derdi kendi kendine. Okul çağlarında, sayısı yirmiyi aşmayan roman okumuş, hepsini de uzun süreden beri unutmuştu. Artık kitap okuyacak hali yoktu; uykusunu ancak alabiliyordu. "Roman" kavramı onda, hoş, esrarlı ve yorucu bir şeye

bağlıydı. Raya için duyduklarının kendi de farkında değildi; kaya içine saklı altın gibiydi bu duygular.

— Yirmi beş yaşındayım Ossip, korkunç bir şey! Bir iki yıl sonra yaşlılık başlıyor.

— Saçmalama! Ben otuz yaşındayım, kendimi hiç de yaşlı hissetmiyorum.

— Sen erkeksin.

— Erkek olmanın ne önemi var? Anlamadım!

— Hiçbir şeyi anlamazsın ki. Dur da anlatayım! Her zaman aklına eseni yaparsın, bir kerecik olsun beni dinle. Tek başına gitmeni istemiyorum; gitmen gerekliyse beni de götür.

— Raya'cığım, olanaksız! Bana inanmıyorsan Yaşçenko'ya sor.

— Ne sormamı istiyorsun? Nasıl sevmek gerektiğini mi? Yüreğimdekini de bir yabancıya açamam ya. Oralar istediği kadar soğuk olsun; yalnız kalırsam daha çok üşürüm...

Raya ağlamaya başladı, Ossip'in yüreği paralandı. Hep böyle olurdu zaten; istediği kadar Raya'nın ufacık şeylere gözyaşı döktüğünü bilsin, yine de üzülürdü. Gözyaşlarını görünce aklı başından giderdi. Karısına sarıldı, onu avutmaya çalıştı ama başaramadı. Gözlerinin önünde geniş, yeşil leke uzanıyordu. Ne yapabilirdi? Nasılsa Raya diretemeyecekti, gitmek gerekiyordu.

— Belki daha erken, ilkbaharda dönebilirim.

Raya cevap vermedi, konuşamıyordu; sözlerinin dipsiz bir kuyuda yitip gittiğini duyuyordu. Umutsuzluğa kapıldı, ne dediğinin farkına bile varmadan bağırdı:

— İşinden nefret ediyorum!

Eski Kiev'in soluk kesecek kadar dik, ama güzel bahçelerindeki kestaneleri, akçaağaçları, ıhlamurları güneşten sararmış, alçacık küçük evli, günlük hayatın farkına varılmadan akıp gittiği, genç kızların gülüşü,

çocukların haykırışı, bir ihtiyarın öksürüğüyle oradan geçen yayanın dikkatini çeken yokuşlarından birini çıkıyorlardı. Raya, elli yıl önce, sevgilisiyle soluk soluğa bu yokuşu tırmanan bir emekli olmalı.

Raya'nın hayatını değiştiren o gün, bu sokakta buluşmuşlardır; Ossip bir demet menekşe getirmiş, utana sıkıla, sigarasını saklayan okullular gibi demeti arkasına gizliyordu. Raya o günü hatırladı, düşünceli:

— Belki düş kurmak gereksiz, dedi. Belki seninle bugüne kadar mutlu olduk.

— Hem çok mutlu olduk. Daha doğrusu ben...

Bu sözlerle minnet duygularını, sevgisini anlatmak istiyordu; ama Raya kabuğuna çekilmişti. Demek her şey geride kalmıştı. Mutluluk diye adlandırılamayacak ilk haftaların ateşine varıncaya dek. Sonra?.. Valya zafer düşleri görebilirdi, Raya'nın hiç umudu yoktu. Ossip bir yıl sonra dönecek, işinden dönmüş gibi günaydın diyecek ve bir toplantıya koşacaktı. Valya: "Müzikle avunursun," diyordu. Bazı insanlar için müzik her şeydir; Raya için ancak bir vakit geçirme yoluydu. Evet hayale kapılmak gereksizdi. Onun yerine en iyisi uyku ilacı yutup bir daha uyanmamaktı. Bu düşünceyle Raya buz kesti. Elinde olmaksızın kocasına sokuldu. Hayır, bütün bunlar çok saçmaydı! Yaşamak gerekiyordu! Yalnız kimsede yaşama isteği yoktu. Ölüme gelince, o da herkesi korkutuyordu...

— Raya, senden ayrılmak bana çok güç geliyor.

Bu sözler, genç kadının içini rahatlattı, belki kocasını anlamıyordu, belki Ossip de üzülüyordu... Ne güzel bir akşamdı! Kent çok güzeldi, eşsizdi... Kimsenin yaşamak istemediği doğru değil; tam tersi, ama bunu gerçekleştirmek de o kadar güç ki...

Bir uçurumun önüne varmışlardı, uzaklarda ışıklar parıldıyordu, rüzgâr, yeni kesilmiş otların kokusunu getiriyordu. Onlar günlük şeyleri konuşuyorlardı.

— Her şeyden önce Ala'ya bir pabuç almalıyız...

— Oralarda havanın çok soğuk olduğunu söylemiştin; mavi kazağını çıkarmayı unuttum.

— Mektupların postada kaybolduğu oluyormuş; arası uzarsa meraklanma.

Raya karmakarışık düşüncelere daldı; kaybolan mektup bir şey değil, ya yitip giden aşksa?..

Ertesi sabah Ossip gitti.

Yolculuğunun ilk saatleri epey hüzünlüydü; Raya'yı gözünün önüne getiriyor, ne yapabileceğini düşünüyor: Şakalarını, şımarıklıklarını, yakınmalarını hatırlıyordu. Kiev'i düşünecek zamanı olmamıştı; şimdi karısından ayrıldığında Kiev'i bulmuş gibiydi.

Sonra camdan dışarısını seyretmeye koyuldu, oyalandı, yol arkadaşlarıyla gevezelik etti, trenin durduğu istasyonlarda indi. Her şeyle, tarlalarla, ziraatçinin anlattığı yerelmalarıyla, Paris ve Londra ile anlaşma yapılıp yapılmayacağı konusundaki tartışmalarla, hasır sepetin dibindeki koyu renk eriklerle binlerce ışığın aydınlattığı fabrika binalarıyla ilgilendi.

İnsanların canlılığı, ışıkları, gürültüsüyle Moskova onu şaşırttı. Halk komiserliğinin bitip tükenmek bilmeyen koridorlarında gezindi durdu. Her şey onu eğlendiriyordu; kargaşalık, hatta komiser yardımcısının sert sesle söylediği "Dikkat edin, işin sorumluluğu büyüktür!.." sözleri bile keyfini kaçırmadı.

Bir kere daha ormanlar, ırmaklar, fabrikalar, ters yönde ilerleyen trenler, büyük istasyonların canlılığı gözlerinin önünden geçti. İşte, duvarda değil, gözler önündeki gerçek harita, diye düşündü. Uçsuz bucaksız ülke onu coşturuyordu; ülkesini ilk kez gözleriyle, kulaklarıyla, ciğerleriyle seziyordu. Havaya varıncaya dek, her şey o kadar değişik ki. Uykuya dalacağı sıra –yolculuğunun dördüncü ya da beşinci gecesiydi– yanında olmayışına üzülüp Raya'yı düşündü. Ama trenin sarsıntısı, kısa bir süre sonra onu uyuttu. Sabah yine harikalarla karşılaştı; akçaağaçlar gitmiş, yerine kayınağaçları, çalılıklar, akçakavaklar gelmişti. Ziraatçinin yerine bir mühendis, yeni bir vinçten söz ediyordu; diğerleri, Almanların savaşıp savaşmayacaklarını tartışıyorlardı. Ve Ossip durmadan seviniyordu: Ne büyük, ne güzel bir evi vardı!

Raya'ya mektup yazmaya karar verdi; gideceği yere vardığında bir tek boş dakikası olmayacaktı. Komşuları çok gürültü ettiğinden, birbirini

tutmayan şeyler yazdı. Kalemi de hep kayıyordu.

"Yolculuk çok iyi geçti. Lipki Mahallesi'ne uğradığımda, oraların tanınmaz olduğunu, şuraya bir yeni bina, buraya plastik eşya satan bir dükkân açıldığını söyleyen anamı hatırlıyorum. Eskiden de evde işlerin yolunda gidip gitmediğini anlamak için büyükbabamın bahçesiyle avlusuna böyle girermiş. Ben de çevreme bakıyor ve seviniyorum. Raya, yine ülkenin durumuyla ilgili bir konferans verdiğimi söyleyeceksin. Oysa yürekten yazıyorum bunları, sevincimi senin de paylaşmanı istiyorum. Beni merak etme, kışı buralarda geçiren insanlar gördüm. Kiev'de hava durumunu biraz gözlerinde büyütüyorlar. Beni asıl düşündüren ailem, Ala'ya pabuç alıp almadığın. Anneme söyle, kendine baksın ve canını sıkmasın! Seninle mutlu olup olmadığımı sormuştun ya, onu hatırladım ve geri dönüp seni öpmek geldi içimden. Benim gibi hayalcilikten yoksun adam neler kuruyor, görüyor musun? Sık sık yaz sevgilim!"

Raya mektubu okuduğunda birden Ossip'e acıdı. Gerçekten yaşlı değildi, çocuktu, Ala'dan bile saf bir çocuk... Sonra kızdı: Canı beni öpmek istemiş, buna kendi de şaşıyor! Hayır sevmiyor beni, sevemez, yaradılışında yok böyle şey, aklı fikri "aile"de, o kadar... Belki olgun bir adamın aşkı budur? Ne de olsa düşünüyor beni... Yalnız, Raya bambaşka şeyler düşlemişti... Hayat "Pickwick-Kulübü" değil, anlamanın, katı ve pratik olmanın çağı geldi; böylesi daha iyi...

O akşam, Ossip Raya'yı düşünürken kendi kendine: Ne de tatlıdır! diyordu. Ne kadar da uzakta, sanki başka bir gezegende! Birden içine kasvet çöktü, rahat, insanın dilediği gibi soluk alabildiği bildik bir vadi gibi Kiev, Kreştçatik'in ışıklarını, bahçeleri, iri yıldızların serpiştirildiği gökyüzünü düşündü. Burada her şey bana yabancı: Ağaçlar, insanların dili, gece. Kendi kendine kızdı: Bana da ne oluyor böyle? Tıpkı romanlardaki gibi.. Yabancı mıyım burada? Her yer benim; Moskova, bu çamur deryası, az önce garip bir sesle: "Kafam kazan gibi oldu!.." diye bağıran ustabaşının sesi. Her yer, her şey benim! Yüreğini sıkıştıran bir önseziyle kendi kendine, alçak sesle, "Raya da benim!" diye ekledi.

— Raissa Grigoriyevna, *Anna Karenina* için iki bilet aldım.

Khana içini çekti. Fomiçev'in sevimli biri olduğuna emindi; fazla ileri gitmez, Raya'yı eğlendirmeye çalışırdı. Canı sıkılıyordu Raya'nın... Khana

kocasız kalmanın ne olduğunu iyi bilirdi. Naum çekip gittiğinde her şeye hazırdı ama devir başkaydı. Tiyatroya gidemezlerdi, çünkü o çağlarda Tanrıdan korkulurdu. Belki saçma ama korkuluyordu işte... Raya'yı ne tutabilir? Fomiçev'den hoşlanıyor. Dün nasıl da sinirlendi: "Kimse bana telefon etmedi," diyordu. On beş dakika sonra Fomiçev aradı. Çok iyi bir görünüşü var ama Raya gibi genç. Khana, genç karısını bir yıl bırakmasının doğru olmadığını söylemeye kalkmış, oğlu kızmıştı. Tabii Ossip durumun farkındaydı, akıllı çocuktu ama devlet işi söz konusuydu! Raya'dan biraz daha önemliydi bu iş!.. Yalnız Ossip karısına bağlanmıştı; küçük Ala'ları vardı. Oysa koca olmadan, kadınla aile yürümezdi. Her şeyi bırakıp aklına esen yere gitmesi, kendisiyle ilgisi bulunmayan bir savaşa katılması için insanın Naum olması gerekirdi... Zavallı Naum, yaşamıyor uyduruyordu; Leva'nın babasına çektiği belli, yalnız kısmeti var, doğuştan kısmetli... Oysa Ossip daha sakin biri... Ama içinden geçenleri kim bilebilir? Raya deli olduğunu söylüyor. Kuzeye gitmeyi kendi istemiş... Belki Ossip de Naum gibidir? Hepsi de Tanrı yok, diyorlar. Oysa Tanrıdan başka kim anlar insan yüreğinden geçenleri?

Khana, bir yandan içini çekiyor bir yandan da küçük Ala'yı yatırıyordu.

Anna Karenina'nın acıları çok büyüktü. Yanındakini unutan Raya ağladı.

8

"İşler yolunda, müteveffa Roche'un şerefi kurtuldu," demişti Lancier, Marceline'e. Yine de Roy'la hesaplaşmayı hep ileriye bırakıyordu. Rusların siparişini teslim etmişti, verdiği sözü tutmak zorundaydı... ("Kukla değilim.") Ama Roy'la bağları koparmaya bir türlü karar veremiyordu. *Gelinotte*'u satmanın da durumu düzeltmeyeceği ortaya çıktı. Bunu öğrendiğinde Lancier sevindi: Çok iyi! Aslında Marceline'in varlığını elinden alıp soyabilir miydim onu?.. Bir mucize olması olasılığı gitgide azalıyor. Lancier, Roy'la birlikte çalışmak zorunda olduğu düşüncesine kendini alıştırıyordu. Utanacak ne vardı? İşleri bozulmuş, bütün kapıları zorlamıştı. Almanlar sanayimize para yatırıyorlarsa, bizimle savaşmaya niyetleri yok demektir. Yine de Alman Almandır... Ama Schirke'yi *Corbeille*'e çağırmak zorunluğu yoktu. İş hayatına gelince her zaman kötü kokardı bu meret...

Lancier kendini böyle avutuyordu ama yüreği elvermiyordu. Hep çıkış yolu peşinde, bir sağa bir sola başvuruyordu. Kırgın da olsa, sonunda Berty'ye danışmaya karar verdi. Bir zamanlar Berty, Lancier'nin evine epey sık gelirdi. Onun dostu sayılıyorlardı; birden ortadan kaybolmuştu. Yine de Lancier, gidip Berty'yi görme kararından vazgeçmedi: Akıllı, sözü dinlenen bir adamdı. Kim ne derse desin: Nivelle'in gözünde "usta bir demagog", Lejean için "gizli bir faşist"ti ama her şeyden önce becerikli adamdı: Kendisine miras kalan kırık dökük fabrikayı Fransa'nın en büyük sanayi tesislerinden biri yapma başarısını göstermişti. Onun gibi bir adam, Roy'la ipleri kopartmanın yolunu bulabilirdi... Üstelik Berty gerçek bir Fransızdı, "Avrupa Ajansı" hikâyesine Marceline kadar o da sinirlenecekti.

Aslında bu Berty, çok zeki adamdı. İyice belirgin çizgileriyle yüzü Fouquet'nin resimlerini hatırlatıyor ve iradeli bir insan ortaya koyuyordu. Her zaman kendine hakimdi; ara sıra, üst dudağının hafifçe titremesi sinirlendiğini ortaya koyardı. Tek başına, o kadar az eşyalı bir evde oturuyordu ki, gören evi boş sanırdı. Berty eşya meraklısı değildi, onun gözünde *Corbeille* –tabii bunu Lancier'nin yanında söylemiyordu– bit pazarından farksızdı. Deli gibi çalışırdı. Fabrikasının çevresinde, işçiler için güzel, minik evler, bir okul, bir hastane yaptırmıştı. İşçi sitesini hayranlıkla seyreden bir milletvekili: "Böyle giderse sonunda komünist olur

çıkarsınız!.." demişti. Berty bir kahkaha attı: "Olacak şey değil! Her şeyden önce kapitalistim. Ama kazandığını cebine atmak isteyen nesi var nesi yok kaybedebilir. Çağın gereklerini düşünmeli insan..." Bin dokuz yüz yılının bir ocak günü doğmuştu; şaka olsun diye, biraz da böbürlenerek, "Yaşım yirminci yüzyılın yaşı," derdi. Berty'yi herkes tanırdı, ama dostu yoktu. Üstelik dost edinmek için de bir şey yapmıyordu. İçine kapanık bir adam birçokları için anlaşılmaz bir yaradılıştı; yine de davranışları mantıklı ve sertti.

Mado'ya yönelen duygularını keşfettiğinde ödü patladı. Lancier'ye durmadan gidip gelişinin nedenini anlayınca kendi kendine söylendi durdu. Nedir bu delice istek? Ona kayıtsız kalamıyorsam, biraz da bana karşı kayıtsız olduğu içindir. Güzel, üstelik aptal da değil, burası gerçek. Ama ne ondan çirkin, ne de akılsız sayılmayacak binlerce ve binlercesi var. İlginç yanları varsa, babasıyla anasından aldığı kötü çizgilerdir; hoppa, bir sürü gariplikler yapıyor, tıpkı masaldaki ağustos böceği gibi. Böylelerinden ruhsuz, kocalarına top attıran kadıncıklar ya da tabancayı ateşleyebilen isterikler çıkar. Bütün bu gerçekler Berty'nin gözünde yeterliydi, ama kendi kendini kandırmasına yetmiyordu. Delice bir inat, büyük bir ihtirasla Mado'yu düşünmeye devam etti. Genç kıza duygularını açmamış, canını sıkmadıkları, soğuk davranmadıkları halde Lancierlere uğramaz olmuştu: Kendi kendine Mado'dan vazgeçebileceğini kanıtlamak istiyordu.

Lancier "Hepimiz –Marceline, Mado– bizi unuttuğunuz için size kırgınız!" dediğinde duygularını göstermez bilinen Berty, ne yapacağını şaşırdı. Güç durumda olmasa, Lancier, Berty'deki değişikliği anlardı. Ama şu sıra bir şey görecek hali yoktu: Yapacağı görüşme onu yeteri kadar üzüyordu. İşin başından, yani mali güçlüklerden başlayarak anlatması gerekti. İtiraflarının en tatsız yerine geçmeden, soluk almak için sustuğunda, Berty:

— Duydum, dedi. Sevgili dostum, biraz geç doğmuşsunuz. Size ne kadar değer verdiğimi bilirsiniz, ama zaman değişti... Eski, yanılmıyorsam On Altıncı Louis'den kalma tüfeğinizi göstermiştiniz bir gün bana. Çok güzel bir şeydi. Ama tüfek ateş etmiyordu... Siz geçen yüzyılın alışkanlıklarını korumak istiyorsunuz, biz yirminci yüzyılın ortasındayız. Sizin gözünüzde *Roche Ainé* müessesesi, *Corbeille*'in bir şubesi, hem tatsız bir şubesi.

Sonuçlar ortada... Bugün insan olduğu yerde kalamaz, ya işini büyütecek ya da ölüp gidecek...

"Ölüp gitmek" sözünü duyan Lancier ürperdi. Konuşmanın başlangıcı hiç de hoş şeyler muştulamıyordu. Hem ne bekleyebilirdi? Ne kadar zeki olursa olsun, Berty ötekilerden farksızdı. Yine de kendini zorlayan Lancier, acıklı hikâyesini bitirdi. Almanların Fransa içindeki girişimlerine Berty'nin şaşacağından emindi. Oysa Berty başını sallıyor; arada bir gülümsüyordu.

— Aklınıza böyle şey gelir miydi?

— Ama sevgili Lancier, ben şaşılacak bir şey göremiyorum. Öteki sanayi dallarında da aynı şeyi yapıyorlar. Olağan, onları suçlamaya bile kalkmayacağım. Yaşamaya çalışıyor adamlar, biz uyuyorsak suç onların değil ki...

— Yakınlaşmadan yana olduğunuzu bilmiyordum...

— Yakınlaşmadan yana olduğumu söyledim mi? Almanlar, Ruslar, Papular[9] benimle çalışmayı isteyip çalışabilirlerse onlarla çalışmaya hazırım. Bunun önemi yok. Almanlar aramıza sızdığı için değil, beraberlikten, umuttan, itici güçten yoksun olduğumuzdan felaketimize koşuyoruz. Rusya'yı ele alalım. Bolşevikler, komünizmin zafer kazanacağı umuduyla halklarını ayakta tutuyorlar; onlarda bizim ikimiz gibi adam yok. Birinin hakkı yense hiçbir yere başvuramaz. Oldukça kurnaz bir buluş. Amerika'da insanları başka türlü destekliyorlar; bolluğun ardından kıtlık mı geliyor, kıtlığı bir bolluk çağı izliyor. Aç mısın? Karnını doyurmak için yiyeceğin hindiyi beslemeye başlamışlardır bile; çamurda mı tepiniyorsun, seni kırk sekiz eyalete de götürecek otomobili yapıyorlar. Tabii uzantıları yeryüzü cennetine varmıyor pek, yine de elle tutulur şeyler sunuluyor. Hitler bir üçüncü yol buldu; "Avrupa'yı ele geçirmek gerek," diyor. "O zaman her yoksul Almanın heybesinde..." Siz, IV. Henri'den kalma bir cılız tavuk sanırsınız. Hayır, orada her şey "dev boyutlarda." Heybesinde bütün bir kaz olacak. Sırası geldikçe Naziler hatırlatmaktan geri durmuyorlar; "Almanya yenilirse boş heybe bile kalmayacak!" İşte düşmanlarımız. Onlara neyle karşı çıkıyoruz? Kabine buhranlarıyla, borsa rezaletleriyle, grev düzenleyen bir hükümetle. Uygulayamayacaklarını bile bile anlaşma imzalıyor, panayır düzenbazları gibi, olmayan silahları gösteriyorlar. Ne şaşıyorsunuz!

Lancier, Berty'nin haksız olduğunu seziyordu. Ama nasıl karşı çıkılabilirdi? Bu adamın, insanı yere seren bir mantığı vardı.

— Bana kalırsa, biraz ileri gidiyorsunuz. Fransızları kızdırırlarsa hepsi savaşır. Verdun'ü düşünüyorum... Hayır, Fransa ölmeyecek!

Sustu. Berty de bir süre konuşmadı. Lancier kendini topladı: Siyasal tartışma yapmaya gelmedim... Bizim işten de tek kelime yok. Belki böylesi daha iyiydi, ne diyebilirdi ki? Roy'la çalışmam zorunlu... Ayağa kalktı. Berty onu oturttu:

— Konuşmamız bitmedi... *Roche Ainé* müessesesine dönelim. Duruma ne gibi bir çare düşünüyorsunuz?

— Bilmem. *Gelinotte*'u satmayı düşünüyordum, yetmiyor... Sonra, ahlak yönünden Marceline'in malını satıp savmam doğru değil. Açık konuşmak gerekirse çare de yok.

Lancier, yanlış duyduğunu sandı.

— Bir çare var demişti, Berty. Ben size yardım etmeye hazırım. Hiçbir yük altına da girmeyeceksiniz. Dostluğumuz adına yapıyorum bunu.

Lancier, iki eliyle Berty'nin dar, buz gibi eline yapıştı, uzun süre bırakmadı. O an *Roche Ainé* müessesesini bile düşündüğü yoktu. Berty'nin hareketi onu duygulandırmış, coşturmuştu. Bir de Fransa'nın hapı yuttuğunu, ne sadık kadın, ne yakın dost kaldığını söylüyorlardı.

9

Leo Alpert, kimseye belli etmeden Marceline'e, kocasının sağlık durumunu sordu. Tam Marceline cevap vermeye hazırlanıyordu ki Lancier gülerek salona girdi. Neşe içindeydi.

— Sonunda gelebildin! Hiç dönmeyeceğini sanıyordum. Çok iyi görünüyorsun. İşte "anavatan havası" dedikleri bu olmalı. Yine de bana sorarsan, bütün Fransızlar bir araya gelse sen hepsinden daha Fransızsın ya. Yolculuktan hoşnut musun? Çok güzel bir ülke olmalı Rusya: Burada bir Rus mühendisiyle dost oldum. Çok kibar bir insan. Minyatür koleksiyonumu gösterdim, en değerlisini seçti hemen; düşün, hatırlaman gerekir, mavi kukuletalı kadını. Bağnaz, ama aynı zamanda tatlı, ince bir adam. Rusya bir mucizeler ülkesi! Neden anlatmıyorsun? Neler gördün bakalım oralarda?

— Hepsini birden anlatmam olanaksız. Kardeşimi gördüm. Az önce söylediğin adam gibi, o da bağnazın biri. Sevimli, çalışkan. Çok güzel bir karısı, bir de kızı var. Yine de çok bağnaz. Bizi anlamıyor, anlamak da istemiyor... Maurice, sen de burada olup bitenlerden bana söz etmiyorsun...

— Louis hava asteğmeni çıktı. Mutlu bizim oğlan. Benim hiç hoşuma gitmiyor, özellikle şu sıra... Başkaca bir değişiklik yok...

Alpert'in şaşkınlığı karşısında bir kahkaha attı:

— Kızma Leo, en önemlisini unuttum. Neredeyse bir Doğu masalı gibi; Berty yardımımıza koştu. Hem de hiçbir karşılık beklemeden, dostluk adına...

— Hayret! Kendisini pek tanımam ama herkes katı bir insan olduğunu söyler.

— Her şeyden önce sarsılmaz, adamı yere seren bir mantığı var. Önce bana, *Roche Ainé* müessesesini ıskartaya çıkarmaktan başka yol olmadığını söyledi. Ben, Maurice Lancier, günümü doldurmuşum; üstelik bütün Fransa bana benziyormuş. Defterimiz dürülmüş, çünkü Amerikalılarla Ruslar çalışıyor, Almanlar da silahlanıyormuş. Bizler kahvelerde oturmuş, içkimizi

yudumlayıp hükümetlere saldırıyormuşuz. Berty'nin ne olduğunu sana anlatayım: Yamyam görünüşlü ama mayası bozuk değil. Zıtlıklardan hoşlanıyor.

— Gerçekten de bir zıtlık var ortada. Doğrusu, ikimiz de yaşlandık. Bütün Avrupa'yı gezdim ve anladım bu gerçeği. Yaşadığım hayatı biliyorsun: Bir süre saçmalık yaptım, kâğıtlar dolusu yazdım ve yığınla şey düşledim. Tıpkı babam gibi... Sen de benden farklı sayılmazsın; şiir yazdın, koleksiyon yaptın, ziyafetler verdin. Oysa oralarda insanlar düş görmüyor... Hepsi birer matematikçi. Açık konuşalım. Bizim istediğimiz ne? Biraz para ve büyük bir rahatlık. Korkarım Berty haklı, hem paramızı hem rahatımızı elimizden alacaklar.

— Komünistler mi alacak?

— Bilmem... Belki Almanlar alır. Oyun çok büyüdü, seninle biz düşük değerli birer fiş halini aldık. Ruslar öyle beynimi yıkamış ki, Leontine bile benden korktu. Üstelik beni iyi haberlerle karşıladı: Bidard'daki evimiz aşağı yukarı tamamlanmış, sonbahara yerleşebiliriz. Ben ne cevap verdim biliyor musun? "Sonbahara kadar yaşarsak ne mutlu?" Aptallık benimkisi, üstelik bir süredir karım çok sinirli... Dinle Maurice, mutlaka Bidard'a gelmelisiniz. Çok basit, denizin kıyısında, bask tipi bir küçük ev.

Uzun uzun Bidard'ın sözünü etti. Ardından Lancier, Cocteau'nun yeni oyununu anlattı. Gülüşerek vermut-soda içtiler. Berty'nin söylediklerini unutup gitmişlerdi.

Gece Lancier, Marceline'le konuştu:

— Sana dün söylemek istiyordum... Yalnız bir şartla, kimseye çıtlatmak yok. Kendi deyimiyle "dostluk adına" Berty verdi parayı. Sözleri beni çok kızdırdı ama aslında soylu bir insan. Kendi düşündüğünden de daha Fransız. Yalnız, yalvarırım ağzından kaçırma; aramızda kalacağına söz verdim. Mado'ya bile söyleme...

Marceline, kocasının anlattıklarına kayıtsız kaldı. Roy'la ilişkilerini kopardığını açıkladığından beri kendi düşüncelerine gömülmüş, *Roche Ainé* müessesesinin işleriyle ilgilenmez olmuştu.

— Durup dururken senin işlerini Mado'ya mı anlatacağımı sanıyorsun? Üstelik, şu sıralar onunla konuşmak çok güç...

Lancier heyecanlandı:

— Nesi var? Hasta mı?

— Hayır, hasta değil... Nesi var bilmiyorum... Öyle işte!

— Sordun mu?

— Konuşmadığını söyledim ya. Sorduğumda bir şeyim yok, diyor...

Nedenini anlayamadan, Marceline, gençlik günlerini, ihtiyar kahya kadının uzun elbisesi sırtında, bardaktan boşanırcasına yağan yağmur altında Maurice'e koştuğu yaz gecesini hatırladı, Lancier soyunmuş, duvar saatini kurmuştu. Bir yandan esniyor, bir yandan da karısını yatıştırmaya çalışıyordu:

— Sinirlenecek ne var Marceline? Mado'ya ne olabilir? Tanrıya şükür, benim çektiğim gibisinden dertlerle karşılaşmadı. Daha, küçücük bir kız... Ya aşık olmuştur, ya biriyle tartışmış ya da yaptığı resmi beğenmeyip ressam olamayacağına karar vermiştir. Hafif bir fırtına, o kadar. Bugün canı sıkılır, yarın neşesi yerine gelir. Onun yaşında insan, hep bulutların yığıldığını kurar, oysa fırtına bir türlü patlamaz. Fırtınalar daha sonra, insanoğlunun rahatlık özlemi çektiği sıralar ortaya çıkar. Marceline, ikimiz de sakin bir hayat yaşadık, artık sonbahardayız. Dua edelim de fırtına çıkmasın.

10

Roger Sembat atölyesini düzenliyordu; bu işi beceriksizce yapıyordu üstelik; bir tas kırdı, sedire boyalar bulaştı. Bir çorabı terebentine batırıp hırsla kumaşı sildi; ortalığı süpürüp tozları yine aynı sedirin altına itti. Yüksek, üstü kıvır zıvır dolu bir masa ve bir arkalıksız sandalye dışında atölyenin tek eşyası bu sedirdi. Toz, kalın bir zırh gibi, resimleri, rafları, çivilere asılı eski giysileri kaplamıştı. Nedenini kestiremeden, Sembat, sedirin üstündeki toz tabakasını usulcacık üfledi, sonra kahkahalarla güldü. Tıpkı eski melodramlar gibi aptalcaydı yaptığı: Prensesi bekleyen ressam.

O güne kadar oturduğu yerin farkına varmamış gibi, şaşkınlıkla atölyesini gözden geçirdi. Duvarlardaki ufacık bir lekeyi bile tanıyordu; bu lekeler, modelini arkalıksız iskemleye oturtup duvara can vermesine, ya da çıplak bir yer olarak kalmakta ayak diremesine göre onu kızdırıyor ya da hoşuna gidiyordu. Şimdi, atölyeyi gezdikten sonra rahatsız, yalnız, boş hayatını düşündü. Ötekiler gibi bir aile kurmamıştı, kendini vereceği kimse yoktu, onunla ilgilenen de çıkmıyordu. Nasıl olmuştu böyle? Sembat soğuk biri değildi, yumuşacık, kolay bağlanan, köşesine çekilmiş, keşişlikle ilgisiz biri olduğunu ortaya koyardı; iri yarı, geniş omuzlu, göbeklenme eğiliminde... Hareketleri genişti: Görünür görünmez, varlığıyla evreni kaplıyormuşçasına, bulunduğu yeri daraltıverirdi. Sembat, ağır ağır, seçerek yemek yer, kahkahalarla gülerdi. Yalnız kalışı, bir ihtirasın bütün geri kalanlara baskın çıkışındandı; sanatı hararetle, kendini unuturcasına sevmiş, zenginlikle üne boş vermişti; ikinci bir hayatı yaşıyordu büyük bir hırsla, yaratıcı bir hayat.

Uzun yıllar önce, iyice tutulduğunu sanmıştı; genç kız da onu kendine uygun bulmuş, dostlar kendilerini düğüne davet ettirmeye başlamışlardı bile. Ama düğün olmadı, çünkü Sembat, o çağda başka bir kadının portresini yapıyordu. Kızıl saçlarını, solgun tenini unutamıyor, buluşmalara gidemiyordu. Sonunda genç kız kendine bir başkasını buldu. Büyük acılar içinde, bütün bir gece bu işin nasıl olduğunu kendi kendine sordu durdu. Ertesi sabah da, yürekten nefret etmeye başladığı kızıl saçlının yeni bir portresini yapmaya koyuldu...

Paris sanat çevrelerinde, kişiliği olan, ciddi bir usta diye tanınıyordu; ama halk yığınlarına adını duyuramamıştı. Başarı peşinde koşmuyor, eleştirmenleri kendinden uzaklaştırıyor, sergi meraklılarının belleğine yerleşemeyecek kadar yavaş çalışıyordu. Düşüncelerini Mado'ya açarken şöyle demişti: "Sanatçının, dünyayı gördüğü gibi yansıttığını, duyduklarını sonuna kadar sürdürmesi gerektiğini sanmayın. Hayır Mado, sanatçı her şeyden önce bir filozoftur. Yüzünüzü asmayın canım, siz de filozof olmak zorundasınız; düşüncelerimiz renkte somutlaşır. Dünyaya bakarken onu inceler, bilinçlenir ve var olanın görüntüsünü değil, tersine, yepyeni bir şey ortaya koyarız. Belki eski Yunan heykeltıraşları çağdaşlarının heykellerini yapıyor, kendi düşünce ve önyargılarıyla yaşıyorlardı: Yine de yeni bir mermer kabile yarattılar. Belki Eflatun eskimiştir, yaşlanmıştır ama Afrodit heykeli hayır; o yaşlanamaz. Şunu anlamanız gerek, biz dünyayı yansıtmıyor, nüfusumuzu çoğaltıyoruz..."

Sembat, o çağlarda Paris'i allak bullak eden sivil fırtınaların farkında değildi. İlk rastgeldiğine şaşkınlıkla: "Kim ateş ediyor?" ya da "Neden grev yapılıyor?" diye sorduğu olurdu.

Bir gün Lejean uğradı, Fransa'da bir yeraltı savaşının sürüp gittiğini, bugünden yarına sokağa yayılacağını, Sembat'nın bir tavır takınması gerektiğini söyledi. Dikkatle dinleyen Sembat, Lejean'a son çalışmalarını göstermeye koyuldu.

— Güzel resimler! Ama az önce sana halkın geleceğinden söz ettim.

— Ben de bunu düşünüyorum. Bana kalırsa, başka şeyle uğraşan resim resim değildir; dokumacılık gibi bir şeydir. Hiç kuşkusuz ikimiz de aynı şeyi yapıyoruz ama başka şekilde. Her şeyden önce ressamım... Millet birbirine girerse kim bilir...

Corbeille'in parıltısından, boşluğundan çıkıp kendisine doğru atılan Mado'nun sırdaşıydı. Mado, bu adamdaki iyi yüreği seziyor, ruhunun bütün acılarını ona açıyordu. Ara sıra da kendi kendine: Beni mi dinliyor, yoksa yaptığı portrede giyeceğim elbisenin yakışıp yakışmayacağını mı düşünüyor? derdi.

Mado, Sembat'yı resimlerden ayırabilen tek varlık olduğunu aklına getirebilir miydi? Sembat bile, genç kızın hayatındaki yerini kısa süre önce

anlamıştı. Mado'yu çok küçükken, okula gittiği sıralar tanımış, ilk resim denemeleriyle ilgilenmişti... Duygusu ağır ağır olgunlaşıyordu... Bir keresinde Mado'yu aylar boyunca göremedi. Lancierler *Gelinotte*'daydılar; hayat tatsız, yorucu geldi. Sıkıntısının sebebini anladığında ne yapacağını şaşırdı: Felakete bakın! Mado için biraz yaşlı da sayılsa iç çekip adının baş harflerini çizecek kadar düşkünleşmişti! Yeterdi artık! Ama yürek diretti de diretti. Geçmişte kendisi gibi yalnız, rahatça bağlanmaya ve ses çıkarmadan kaybolmaya hazır kadınlarla geçici ilişkileri olmuştu. Artık, Mado'nun dışındaki bütün kadınlardan tiksiniyordu. Kaç kere aşkın garipliklerini düşünmüştü. Otuz dokuz yaşındaydı, Mado ise yirmi dört ya da yirmi beş. Giyim kuşamı seviyordu, hiç kuşkusuz üne de değer verirdi. Zengin bir sanayicinin kızıydı. Şımartılmıştı, üstelik güzeldi de. Neye tutulmuştu? Neyi düşünüyordu?

Mado'ya, Bretagne'da tanıdığı bir İspanyol kadınını sevdiğini söyledi. Duygularını açmaktan korktuğu için atmıştı bu yalanı. Mado, ara sıra İspanyol kadınını sorardı ona. Sembat ne diyeceğini şaşırır, kendi kendine kızardı.

Mado beşte geleceğine söz vermişti. Sabahtan beri ne yapacağını şaşıran Sembat, sonunda atölyeye çekidüzen verme kararına vardı. Masanın üstündeki kıvır zıvırı toplarken, Mado'nun, kışın poz vermeye geldiği sıra unuttuğu bir eldiven tekini buldu. Güderinin üzerinde parmaklarını gezdirdi ve kızdı: Al sana bir güldürü! Bu işe bir son vermek gerek!.. Ya o da?.. Başkasının yüreğinden geçenleri kolayca anlamak mümkün mü? Yılbaşından bir gün önce: "Benim için bir dosttan da önemlisiniz..." dememiş miydi? Tabii, on dört yaş önemli bir farktı. Ama aralarında bu kadar yaş farkı olan insanların evlendiklerini kaç kere duymuştu. Aptalca bir işti belki başına gelen. Yalnız bu gibi işlerden aptallık pek eksik olmazdı...

Mado'nun gelişinden önce Sembat bunları düşünüyordu; geldiğinde düşüncelerini unuttu, hayran hayran genç kızı seyretti; varlığını hissediyor ve onunla canlanıyor, yaşıyordu. Mado her zamankinden heyecanlıydı; toz bulutları kaldırarak kitapların yerlerini değiştiriyor, oturur oturmaz fırlayıveriyordu yerinden; evdeki olaylardan Bonnard sergisine, Bonnard'dan savaşa atlıyordu. Sembat onu hiç böyle görmemişti. Mado'nun heyecanı Sembat'ya geçti, sinirlendi. "Duygularımı açacağım!.."

— Mado, o başka birinin her şeyiyle size egemen olmasının ne anlama geldiğini biliyor musunuz? Soluğumuzu kesmek için, o kişinin değersiz birkaç eşyasını almak yeter.

Mado sözünü kesti:

— Yeter! Bu sözleri duymak istemiyorum. Anlıyor musunuz, istemiyorum...

Sembat sırtını çevirdi, uzun süre sustular. Sessizliği bozan Mado oldu:

— Bana kızmayın Roger, bugün deli gibiyim. Ya da eskisi gibi beni azarlayın, kötü bir ressam, bir zengin kızı, işsizlikten bunalmış, oturup çiçek demetleri çizen biri olduğumu söyleyin. Hatırlıyor musunuz? O sıralar, her şey nasıl da basitti. Yalnız bana kızmamalısınız. Biliyor musunuz, dün sizi düşündüm; Bonnard'ın resimlerine bakarken kendi kendime, ne de güzel, dedim...

Sembat duruldu, Bonnard'dan söz etmeye başladı:

— Bakınca, insan zamanın varlığını unutuyor. Resmi şiirden ayıran da bu. –Gülümsedi– Dış görünüşlerinin bile ayrıldığını fark ettiniz mi Mado; şairler kuşlara, ressamlar ağaçlara benzer...

Mado onu dinlemiyordu.

— N'eniz var?

— N'em mi var?

— Öyle ya, n'eniz var?

— Bilmem. Daha doğrusu biliyorum da önemi yok. Bileziğini kaybetmek gibi önemsiz bir şey... Bileziğini kaybettiği için insanın ağlaması çok aptalca değil mi? Hadi, aptalca olduğunu söylesenize! Yalvarırım azarlayın beni! Bilezik milezik kaybetmedim... –Ses gözyaşlarıyla ıslanmıştı, ama hemen kendini topladı– Roger, bana yardım edin, yoksa aklımı kaçıracağım! Korkunç bir durum. Onu görüyor, bir şey yapamıyorum. Karşılaştığımızda da saçmalayıp duruyorum...

Sembat ürperdi. Demek Mado... Genç kıza yaklaştı, acemice bir hareketle, az önce eldivene yaptığı gibi elini okşadı. Birkaç kere konuşmaya çalıştı, başaramadı; sonunda güç bela:

— Mado, ben de aklımı kaçıracağım, diyebildi.

Genç kız güvenle gülümsedi.

— Karar vermeme yol açan da bu ya... Bretagne'da başınıza geleni anlatmıştınız, beni anlayacaksınız, bana yardım edecek tek kişisiniz, bir dostsunuz, gerçekten sadık bir dost. Size her şeyi anlatacağım. Sizden başka kimseye de söyleyeceğim yok. Böyle işlerin yalnız ormanlarda olageldiğini, birinin insanı, bir bakışta altüst etmesinin mümkün olmadığını düşünürdüm; insanların birbirlerini yakından tanımaları için uzun zaman karşılıklı konuşmuş olmaları gerekli sanırdım. Oysa, aslında hiç de böyle olmuyor. İlk akşam, hayatımın erkeği olduğunu anladım. Siz de oradaydınız... Neler saçmaladığımı hatırlıyor musunuz? Ona can sıkıcı şeyler söylemek, hakaret etmek, daha da ileri gidip kırmak gerektiğini sanıyordum. Onun gözünde neydim ben? Hoppa bir küçük kız, bir Fransız kızı. Onların gözünde Fransız kızı bir taş bebekten başka şey değildir. Oysa sözlerim onu yaralamak şöyle dursun, toplu iğne kadar canını acıtmıyor, bir şeyin farkına varmıyordu. Dün, sergide yine gördüm. Az önce size, Bonnard'dan söz ediyordum ama başka şey düşünüyordum. Yakın gelecekte gideceğini düşünmek çok korkunç. Size yalvarırım onu buraya getirin, kendisini görmem gerek.

— Buraya nasıl getiririm Mado?

Başka şey söylemek istiyordu ama sinirlenerek homurdandı:

— Benim hiç rolüm yok bu işte...

Oysa Mado'nun dinlediği yoktu.

— Aptalca serzenişlerde bulunmadan, sadece konuşmak istiyorum. Dün ona ne dediğimi biliyor musunuz? İnsanın Rusları sevebileceğini, ama bir Rusa tutulmanın olanaksızlığını, çünkü, ülkelerinde her şeyin kocaman olduğunu söyledim: Stepler, ormanlar ve insanlar, her şey. Ne aptalca sözlerdi! Onunla konuşmalıyım. Hiçbir şey duymayabilir ama benden nefret etmesini istemiyorum. Siz buraya getirmezseniz ben oturduğu yere giderim.

Sembat Mado'yu bu işten vazgeçirmek gerektiğini düşündü, onurdan söz etmeliydi ona. Rus, işi çok başka şekilde yorumlayabilirdi... Ama Mado'nun ateşli gözlerini, hiç konuşmadığı halde titreyen dudaklarını görünce, tatlılıkla:

— Peki, dedi. Onu buraya getireceğim.

Bir deli başka bir deliyi iyileştiremez. Üstelik bu hastalık geçecek gibi de değildir... Mado'yu eskisinden az mı seviyordu şimdi? Asıl korktuğu, başını alıp gitmesiydi artık...

Mado yerinden kalkmıştı. Geldiği gibi heyecanlı, çıktı gitti. Pencerenin önünde duran Sembat yolun köşesine vardığını, kaybolduğunu, geri döndüğünü, durup ne yapacağına bir türlü karar veremeden yeniden yürüyüp gittiğini gördü.

Büyük bir acı içinde, uzun süre pencerenin önünde durdu. Her şey söylenmişti, artık İspanyolu unutabilirdi... Rus kendisinden daha gençti, en önemlisi de yaşıyordu. Sembat, dehşetle resimlerine baktı. Biri dikkatini çekti, yaklaştı. Geçen yıl, Mado *Gelinotte*'a gittiğinde yapmıştı bu peyzajı... Ama ne kadar da kötü yapmıştı!.. Ağaç çok kötü verilmişti... Neden Mado Rusa, ormanın sözünü etmişti?.. Ağaç yaşlıydı, kaç yaşında olduğunu Tanrı bilir, ama olduğu yerde... Ağaçların derinlere inen kökleri vardır... Yine de bu kökler, kesilmelerine engel olamaz.. Ağacı yeniden yapmalıydı, tabii böyle değil...

Hava kararmıştı. Pencerelerin altında gazete satıcılarının sesleri, aşıkların fısıltıları duyuluyordu. Derken sokak boşaldı ve Sembat, büyük bir acı içinde, ama sakin, düşünüyordu: Kırk yaşında, birini sevip karşılık göremediği için insan beynine kurşun sıkmaz. Bu hayat insanı iterse bir başkası var. O hayatta aşkını itiraf etmek ve karşılık görememek de yok; o hayat veri değildir; bir iç ateşte, acılar ve bilgelikle yoğrulmuştur. O hayat sanattır.

11

Sembat ile Sergey, kısa sürede dost olmuşlardı. Sergey, kendisine çok alçak gelen bir arkalıksız iskemleye, bacaklarını açarak oturmuştu. Bir resim hoşuna gittiğinde ses çıkarmadan gülümsüyordu.

Sembat, Rusya'da doğanın nasıl olduğunu sordu. Sergey stepten, ormanlardan söz etmeye koyuldu:

— Bizde doğanın resmini yapmak değil, ona şarkılar adamak gelir insanın içinden; müzik gibi akıp gider, bir türlü ele avuca sığmaz. Baktığında bir şey yokmuş gibi gelir. Birden güneş, ışınlarıyla bulutları delip çıkar, bir toprak parçasını aydınlatır; küçük bir kız patikadan geçer ya da fırtına öncesi hava kapkara kesilir. Bu harika bir şeydir! Ya kar fırtınaları... Ya sessizliğin kendisi, müzik değil midir?..

— Ben de durmuş size bakıyor, resminizi yapmaktaki güçlüğün nereden geldiğini düşünüyorum. Kendiniz söylediniz güçlüğün nereden geldiğini; yüzünüz doğanıza benziyor, durmadan değişiyor; şeklini kestiremiyorum, yalnız anlamını görebilmek mümkün. Resminizi yapmak çok, çok güç, oysa bu resmi yapmak için büyük bir istek var içimde... Paris'te çok kalacak mısınız?

Sergey cevap verme fırsatı bulamadı. Kapı vuruluyordu. Gelen Mado'ydu. Genç kız, şaşkın şaşkın:

— Konuğunuz mu var, Sembat? diye sordu.

Sevimli, ama uzak bir selam verdi Sergey'e. Sergey önce şaşırdı. İlk anların çekingenliği geçince konuşma canlandı, hareketlendi. Her şeyden söz ettiler. Bretagne'daki panayırlardan, Rusya'nın ağaç kütüklerini sürükleyen durgun ırmaklarından; Ronsard'ın, hafif bir hüznün yanı sıra mutluluk dolu sonelerinden; tatlı şaraptan ve geride bıraktığı burukluktan; Fransızcadaki, "şarabı hüzünlüdür"[10] deyiminden; kuzeyde geceleri havanın kararmayıp gökyüzünün beyaz kaldığından...

— Orada yaşamak isterdim, dedi Mado. İnsan ancak orada hayale kapılabilir... Bana öyle bakmayın! Sizde herkesin çalıştığını biliyorum.

Gündüzleri ben de çalışırdım. Ama gece olduğunda... Dünyayı, gündüz olduğundan değişik biçimde görmek müthiş bir şey! Beyaz gecelerde her şey değişiyor sanki; evler, gökyüzü, insanlar.

— Ama ardından kış bastırır; günde yirmi dört saat hava karanlıktır.

— Önemi yok... Mutluluk, bir saat bile olsa, değişik bir dünyada yaşamaktır.

— Çalıştığınız sıra yaşıyorsunuz ya, dedi Sembat.

— Resim alanında ben neyim ki? Bir çırak. Resmin temel bilgileri üzerinde çalışmak daha bir on yılımı alacak. Oysa şimdiden, beklemeksizin, kırılabilecek kadar da ince olsa bütün ruhumu koyabileceğim bir şey yaratmak isterdim...

Sembat, şaşkın şaşkın onun yüzüne bakıyordu; eskiden tanıdığında da böyleydi. Daha okula gittiği sıralar başına gelen garip bir hikâyeyi hatırladı. Öğrencilere bir yazı konusu vermişlerdi: "Corneille'in trajedilerinde görev duygusu." Mado, aşık bir astronomi bilginini görünce bayılan yıldızın hikâyesini anlatmıştı. Etekleri yerde sürünen bir gece elbisesiyle bayılmak daha kolaydı çünkü. Terzi çoktan altın tozuna dönüşmüş yıldızı boşuna aradı durdu; bilgin, bir kuyruklu yıldızın geçip gittiğini hatırladı... "Bir sürü saçmalık!" diyen öğretmen çok kızmıştı. Mado açıklama yaptı: "Corneille'de, kuyruklu yıldız üzerine bir şey okumuştum da..." O günden bu yana on bir yıl geçmişti, Mado hep aynıydı...

Masada bir demet kır çiçeği duruyordu. Mado sordu:

— Sizin ülkenizde papatya falına bakılır mı?

— Tabii, "Seviyor, sevmiyor, boynuma sarılıyor, cehennemin dibine yolluyor."

— Bizdekinden daha iyi. Genç Fransız kızları yürekleriyle pazarlığa girişirler: "Biraz, çok, deli gibi..." Biraz diyeceğine "cehennemin dibine..." demek çok daha iyi bence. Bu sözlerin Rusçasını tekrarlar mısınız!

— Mado, çiçekleri koparmayın. Natürmortumun canına okuyorsunuz.

Genç kız eski bir şarkı söyledi. Sesi zayıftı ama etkileyiciydi:

Asker on yıl savaşı yaşadı
Asker on yıl dünyayı dolaştı.
Güzel bir gece döndü geldi, değişmişti.
Karısı onu bir yabancıya benzetti.
Bu güzel yabancıdan çok hoşlandı.
Onu yürekten öptü, sevdi, okşadı.
Asker hem sevinçli, hem karamsardı.
Asker mutluluğun geri mi geldi?
Asker mutluluğun sona mı erdi?
Şimdi karın seninle eğleniyor,
Seni, senin kollarında aldatıp zevkleniyor.
Aşkı engel, öldüremez karısını,
Bir türlü unutamaz, bağışlayamaz karısını.
Asker, bir sabah...

— Artık söylemek istemiyorum.

— Asker ne yaptı?

— Çekti gitti. Belki karısı değildi o kadın, belki bir başkasını öptü. Belki şimdi bile dünyayı geziyordur...

Mado'nun tek düşüncesi vardı: Sembat'nın ortadan kaybolması, çekilmesi. Bir an için olsun çekilmesi. Akıl edemeyecek miydi? Sergey'e söyleyecek o kadar şeyi vardı ki. Ne diyeceğini de bilmiyordu, ama ona bir şey söylemek gerektiğinin farkındaydı.

— Sembat, dostum, suyu kaynatıyorsanız kahve pişiririm. Ne dersiniz?

Neyse. Sembat anlamıştı; küçük mutfağa geçti.

Mado Sergey'e sordu:

— Ne zaman gidiyorsunuz?

— Bilmem. Kısa bir süre sonra sanırım.

Mado kendi sesini tanıyamadı, bir yabancının sesiydi sanki bu:

— Çok iyi. Aksi halde, dostlarınız Paris'e aşık olduğunuzu sanabilirler.

Sergey omuz silkti. Ne çekilmez kızdı! Üstelik sevimli de... Ne yapmıştı da Sergey'i kendine aşık etmişti? Belki her şeyden kopmuş görünüşü, belki Paris'in üzerine yazın çöken sis gibi, o keder neşe karışımı havası?

— Bana kırgın mısınız?

— Yok canım! Ülkenizi o kadar iyi anlattınız ki. Size çok şey borçluyum, çok...

Mado yerinden kalktı.

— Sembat, ne oldunuz?

Mutfağın eşiğinde Sergey'e dönüp yüzünü buruşturarak gülümsedi ve ezberlediği Rusça sözleri tekrarladı: "Beni cehennemin dibine yolluyor."

— Sembat, cezve nerede? Ne yapıyorsunuz orada?

— Sizin istediğinizi...

— Kahve istiyorum: Konuğumuzun yanına gidin, ben her şeyi yaparım.

Yarım saat geçti. Sembat, kahvenin ne alemde olduğunu anlamak için mutfağa girdi ve Mado'yu gözyaşları içinde buldu.

— Gidin! Hayır, durun... Fenalaştığımı, kalbimden rahatsız olduğumu söyleyin ona. Bir şey uydurun işte. Böyle görünmek istemiyorum. Ortaya çıkamam...

O gece Sergey çok rahatsız uyudu; hep Mado'yu düşündü. Onu kendinden uzaklaştırmak için ne yapmıştı? Ya da Mado, kendisiyle alay mı ediyordu? Hayır, böyle oyun olmazdı... Peki neden hep Mado'yu düşünüyordu? Bu genç kız, hiç izin istemeden, uzun süreli bir dostluğun verdiği hakka dayanmadan, içli dışlı konuşmalar söz konusu değilken, delice öpüşmeden, üstelik yabancı –hem gerçekten yabancı– olduğu halde hayatına girmiş, Sergey'in en yakını, sevdiği olmuştu. Öyle ki Sergey onunla konuşuyor, sorular soruyor, avutuyordu. Yatağında dönüyor, kendi kendine kızıyor, ama Mado'yu düşünmekten de kendini alamıyordu. Birden, Rusça, "cehennemin dibine" sözünü tekrarlayışını hatırladı ve güldü.

Sabah eline bir mektup tutuşturdular:

"Dün, size yine kötü davrandım. Kızmayın, üzülüyorum. Ülkenizde düşüncelerini dile getiremeyen Jülyet'lerin bulunduğunu söylemiştiniz. Ben de dilsiz bir Jülyet'im ama Fransızım. Hayatınıza giremem, girmek istemiyorum. Sizden bütün istediğim, bir kere daha görmek. Belki istediğimi söyleyebilirim. Bu akşam sizi Voltaire Rıhtımı'nda bekleyeceğim. Gelmek istemez ya da gelemezseniz kırılmam, sizinle uzaktan konuşmaya devam ederim. Bu yeri seçişimin nedeni, o saatte gelip geçenin az oluşudur. Rahatça konuşabiliriz. Yazımın kötülüğünü bağışlayın, acelem var ve mektubu temize çekmek istemiyorum. Mado."

Yağmur çiseliyordu. Sergey rıhtıma vaktinden önce geldi, Mado bekliyordu. Çabuk çabuk yağmurdan, Voltaire'den Sembat'nın resimlerinden söz ettiler. İkisi de, heyecanını göstermek istemiyordu. Ağır ağır ilerliyor, yolu kaybetmişçesine duruyor, sonra birden hızlanıyorlardı. Uzaktan görenler acelesi olan bir çift sanırlardı onları; oysa nereye gideceklerini kendileri de bilmiyorlardı. Nehrin sağ kıyısına geçtiler. Concorde Alanı'na vardılar; alan bir balo salonu gibi ışıltılıydı; gözkamaştırıcı ışıklar altında, yayaların farkına bile varmadan Champs-Elysées'yi geçtiler. Sonra Boulogne Ormanı'na daldılar. Genellikle o saatlerde gezinen olurdu ama yağmur, hepsini kaçırmıştı. Issız bir yolu izlediler. Islak ot ve sonbahar kokuyordu ortalık. Yüreklerinden taşan şeyin sözünü bile etmemişlerdi, oysa birbirlerine her şeyi söyleyecek zamanı bulmuş gibiydiler..

Sözler gerekliydi, sessizlikten korkuyorlardı; sözler de, kendiliğinden sönmüştü. Yalnız yağmur yaprakları hışırdatıyordu.

Mado durdu. Sergey'e baktı, gözlerinde korkunç bir şey görmüşçesine, ses çıkarmadan geri çekildi; bir şey söylemeden ona koştu, boynuna sarıldı ve öpmeye koyuldu. Sergey bir şey hatırlamıyor, yalnız alçak sesle tekrarlıyordu; "Mado, Mado..." Mado'nun yüzünde gözyaşları yağmur damlalarına karıştı.

— İçimden geçenlerin hiçbirini söylemedim üstelik.

— Ne diyecektin ki?

— Az önce sözünü ettiklerimi...

Aşkları böyle başladı. Artık, aşağı yukarı her gece buluşuyorlardı. Kimsenin bir şeyden haberi yoktu. Sık sık birbirlerine kızıyor, kavga ediyor, sonra barışıyorlardı yine; ama bu küçücük kavgalar bile o büyük, eksiksiz mutluluğun bir parçasıydı.

12

Schirke için küçük iş yoktu; her işte aynı çabayı gösterirdi.

Almanya'nın tarihi şehirlerini anlatan bir kitabın Fransızca yayınlanması hem "Avrupa Seyahat Acentası'nın ününü arttıracak, hem de Almanların savaşı düşünmediklerini ortaya koyacaktı. Bir Fransız kitaba önsöz yazarsa, havasının daha ciddi olacağını düşünmüştü. Lekesiz bir milliyetçi, üstelik ince bir şair olan Nivelle'i seçti.

Schirke, *Circe'nin Maskesi*'ni sonuna kadar okumaya çalıştı.

> Persefon'da ışık söndü.
>
> Siren'in şarkısı da bitmeyecek.
>
> Güneşe sunmayacak ince buz parçalarını.
>
> Avuçlarını, sabahın altın ışığında yükselen.

Kitabı gıpta ve nefret karışımı bir duyguyla itti. Bu çifte duygu, Fransa'da bir türlü yakasını bırakmıyordu. Seyahat Acentası'nı yönetip birtakım özel işler görerek Paris'te dört yıl yaşamıştı. Fransa'yı iyice tanımış ve yurttaşlarına, sık sık, bu ülkeden nefret etmek gerektiğini tekrarlamıştı. Ne geri kalmışlık, ne cansızlık! Dar görüşlü, bir işe yaramayan, çıkar ve küçük zevkler peşinde dolaşan adamlar, satılık gazeteler, geçici hükümetler, din haline getirilmiş bir kayıtsızlık. Ama Schirke, içten içe gıpta ediyordu Fransızlara; hazırcevaplıklarına, bir Paris terzisinin şıklığına, halkın neşesine ve tabii, Fransız mutfağına hayrandı. Bu adamlar, gerçekten yaşamayı biliyorlardı! Bir yandan onlara hayranlık duyuyor, öte yandan da her şeyi bilen, ayakbağı insanlardan üstün olduğunu kendi kendine kanıtlamaya çalışıyordu. Nivelle'in dizelerini düşündü.

— Güzel ama aptalca, üstelik gereksiz, diye söylendi.

Rudolf Schirke, partiye yeni katılanlara güvenemezdi; on yıl önce Nazi olmuştu, mücadelenin nasıl sonuçlanacağının daha belli olmadığı sıralar. O günleri büyük bir özlemle hatırlıyordu: Emniyet Müdürlüğü'nden kaçmalar, sahte kimlikler, komünistlerle çarpışmalar, tezgâhla bilardo masası arasında, gelecekte dünyanın nasıl paylaşılacağının tartışıldığı dumanlı meyhaneler...

Schirke karmakarışık bir gençlik geçirmişti. Avukat olmayı istemiş bunun yerine, *Prima* firmasının temsilcisi olarak yoksul tüccarlara hesap makineleri satmaya çalışmıştı. Akşamları büyük bir hararetle Dostoyevski'yi, Nietzsche'yi, Spengler'i okurdu; başarıya ulaşacak kişilerin sağlam olması gerektiğine inanıyor, tombul Emma ile evlenmek istiyordu. Ama Emma, kısa süre sonra, zengin bir İsveçliyle evlendi. Schirke gazeteciliğe de bulaştı, bir akşam gazetesinde tiyatroların galalarıyla ilgili yazılar yazdı; ama altı ay sonra, kızıl saçlı, çilli Katz, Schirke'yi yerinden etti. Bir milletvekili onu, yanına katip aldı. Milletvekili, arada:

"Rudolf, gidip bana puro alın," derdi. Schirke, babası iç çamaşırı satan çirkin bir kızla evlendi. Kader ona yine kötü bir oyun oynadı; büyük mağazaların rekabetine dayanamayan kayınpeder iflas etti. Karısı açgözlü, hasis ve geçimsiz çıktı. Schirke büyük bir umutsuzluğun eşiğinde okul arkadaşlarından Grimm'e rastladı: "Bütün Almanya, senin gibi uçurumun eşiğinde," diyordu arkadaşı... "İnsanlara güvenmek gerek. Bir tek kişi bizi kurtarabilir; onu sana göstereceğim."

Salondakilerin sayısı yüzü geçmiyordu ama Hitler kollarını havaya kaldırıp bakışlarını insanların tepesinden ötelere dikerek sanki başkalarının göremediği bir şeyi görüyormuşçasına, yüksek sesle konuştu. Onu dinledikçe Schirke, seçtiği sıkıntıların aptallık ve tembellikle ilgili olmadığını anladı. Küçücük bir çocukken Fransızlardan alınan kentleri haritada işaretlediğini, daha sonra yenilgiye uğrayan ordu döndüğünde, yaralı bir askerin: "Ayıp ayıp! Bizi geridekiler sattı!" diye bağırdığını hatırladı. Şık yabancıların Kurfürstendamm'da gezinip tabloları, kürkleri, mücevherleri toptan aldığı yıllar aklına geldi... O çağda Schirke'nin bir bardak bira içecek parası yoktu... Parlak bir gazeteci olabilirdi ama, kurnaz bir Yahudi yerini alıvermişti. Milletvekili ona uşak gibi davranıyordu. "Almanya, uyan!" diye haykırıyordu Hitler. Ve Schirke, kabuslu bir gecenin sabahında, gerçekten uyandığını sandı: Nazizmin en ateşli, en azgın taraftarlarından biri oldu.

Hitler zafere ulaşınca, Schirke, birçoklarının tersine başını dinleyeceği bir işi aklına getirmedi. Onun gözünde mücadele devam ediyordu. Yabancı bir ülkede aldığı önemli görev onu sevindirdi. Zeki olduğundan kısa sürede Fransızcayı öğrendi. Paris'te herkes onu kötü bir Nazi, Fransa'nın dostu sanıyordu. Nivelle'e de böyle salık verilmişti.

— Bu küçük kitaba neden büyük önem verdiğimi size anlatayım. Karmakarışık bir çağda yaşıyoruz; gerek sizde gerekse bizde siyaset adamları çok beceriksiz. Kendini sanata adamış kişilerin sınır tanımadığını kanıtlamak gerek. Nuremberg gibi bir kentte neden parti kongresi yaptıklarına aklım ermiyor. Çünkü orası bir müze-şehir, gotik sanatın bir incisi! Rouen'la ilgili şiirinizi hatırlıyorum, Nuremberg'in ruhunu anlayabileceğinize eminim. Ya Weimar! İşte Almanya'yı robotlar ülkesi sayanlara verilecek en iyi cevap! Hepimiz şu noktada fikir birliğindeyiz: Goethe'nin büyüklüğü. Fransızları Werther'in dünyasına sokacak sizden başkası var mı?..

— Şu sıralar Deauville'e gidecek yürek kalmadı. Almanya'ya kim gider?..

— Sevgili üstad, bu, kısa sürede dağılacak bir sistir. Bir kitap, gazete değildir... Gelecek yıl, yurttaşlarımızdan binlercesinin eski Alman kentlerini gezmek isteyeceklerinden eminim.

— Ben de bir savaş çıkabileceğine pek inanmıyordum. Ama Almanya'dan gelenler, ülkede hüküm süren savaş havasının sözünü ediyorlar...

— Olayların derinliğine inemeyen bir gözlemci öyle sanabilir... Çünkü, Fransızlarla karşılaştırıldığımızda silik ve biraz kaba sayılırız. Bizde bağırmayı, geçit törenlerini, askercilik oynamayı sever insanlar.

— Tehlikeli bir oyun! Biz çok barışçı bir ulusuz, yıldönümlerinde bile geçit törenlerine katılmayı sevmeyiz. Ama deliler ortaya çıkarsa... Fransızlar da dövüşmeyi bildiklerini gösterirler.

— Bunu biliyor ve saygı duyuyoruz. Hiç kuşkusuz, bizde aklını kaçırmış kişiler var. Führer, bu çılgınları idare etmek zorunda. Ama o eski bir savaşçıdır, savaşın ne olduğunu bilir, savaşa karşı çıkacaktır. Bu kuşkulu günlerde Circe'nin Maskesi'ni okudum. Bu ülkenin böyle şairler çıkarması için birkaç yüzyıllık kültür gereklidir. Biz, böylelerini ancak düşleyebiliriz. Önsözünüz, Batı uygarlığını savunan Almanlara destek olacaktır. Çılgınlar diledikleri gibi silah şakırdatsınlar. Fransız şairi Nivelle yine de Goethe'nin bilgeliğinden, Dürer'in eski evciğinden, Hoffmann'ın doğaüstü görüntülerinden söz edecek.

Nivelle'i geçirdikten sonra Schirke güldü; kuş beyinlinin biriydi bu adam, başka şey değil... Hiç kuşkusuz, cila... Bunda şaşacak bir şey de yoktu: Tarihin bu hanım evlatlarının her yanından kısmet akıyordu. Bağlar, Nice şehri, altın yedekleri, Louvre Müzesi Afrika'nın neredeyse yarısı... Ama şimdi durum değişmişti. Gerçekten güzel bir ülkeydi Fransa, kimsenin buna diyeceği yoktu. Kimsenin de Fransa'yı düşündüğü yoktu! Tanrı bizi bundan korusun! Yalnız biz, burada birtakım kişilerin önünde diz çökmeyeceğiz. Onlar bizim önümüzde secdeye varacaklar, işte bu kadar!..

Nivelle saatine baktı. Emniyet Müdürlüğü'ne gitmek için vakit erkendi. Bir kahveye oturup düşündü. Schirke sevimliydi ama, biraz aptaldı. Çocuk gibi saftı bu Almanlar, Hitler'in başarısının sırrı da buradaydı, üstelik Hitler'de de, çocuksu bir yan vardı ya! Hitler de yolunu şaşırmış bir çocuktu... Tabii, çocukların eline kibrit kutusu vermek tehlikeliydi... Almanlarda eksik olan ölçüydü, ölçü. Schirke'nin hakkı vardı, insanlardı hepsi. Ama Bolşevik değillerdi; bizim kültürümüzden gelen insanlardı bunlar. Vlakhov'u düşünüp yüzünü buruşturdu. Bütün Avrupa'yı ateşe verse kılı kıpırdamazdı. Komünist kadınlarına "Jülyetler" derken hiç de şaka etmiyordu. Komün sırasında bu Jülyetler geçmişin hazinelerine gaz döküp ateşe veriyorlardı. Gerçekten savaşı kazanabilirler miydi? O zaman her şeyin, Goethe'nin, Racine'in, bizim sonumuz geldi demektir...

— Günaydın Bay Nivelle.

Tam da oturacak masayı bulmuştu! Yandaki masada Lejean vardı. Nivelle, istemeyerek ona cevap veriyordu, üstelik konuşma önemsiz şeyler üzerindeydi. Sonunda, Lejean Moskova görüşmelerine değinince kendini tutamadı:

— Ruslar, bizi savaşa sürükleyip kenara çekilmek istiyorlar, dedi. Ama biz çocuk değiliz.

— Bana kalırsa gerçek, söylediklerinizin tam tersi: İngilizler sallanıyor, biz sallanıyoruz... Ruslar da çocuk değil; bizim için savaşmayacaklar.

Sustular. Lejean, soda fışkırtırken insan gibi hırıldayan sifonu evirip çeviriyordu. Nivelle gitgide sinirlendiğini sezdi. Hadi Vlakhov Rusun biri, ama herif Fransız, tıpkı Vlakhov gibi düşünüyor, Moskova'dan başka şey görmüyor, yalnız Ruslara güveniyor. Korkunç bir şey. Milleti ikiye böldüler.

Böyleleri Almanlardan yüz kere beter! Hitler ne yapabilir? Danzig, ardından birkaç toprak parçası daha alır... Böyleleri en önemli yere, ruha, Fransa'ya, sanata saldırıyorlar.

Ayrılırken, Lejean, uzlaştırıcı bir havada:

— Bakalım hangimiz haklı çıkacağız, dedi. Herkes bekliyor. Karım Bretagne'ya gitmedi, savaştan çekiniyor...

Kendine hakim olan Nivelle, sakin sakin cevap verdi:

— Savaş olmayacak. Zaten içindeyiz, '34'de başladı, ne kadar süreceği bilinmez. Yedi Yıl Savaşı, Yüzyıl Savaşları olmadı mı? Açıkça görülen bir tek gerçek var: Fransızlar Almanlara karşı savaşmazlar. Çünkü Fransızlar kendi aralarında savaşıyorlar. Bu yüzden Bayan Lejean, rahatça deniz kıyısına gidebilir. Havalar da iyi geçeceğe benzer...

13

Metrodan büyük bir kalabalık boşaldı; herkes aceleyle tiyatrolara, sinemalara koşuyordu. İşsiz güçsüzler birikmişti. Yabancılar –İngilizler, Çekler, İsveçliler– hayran hayran gelip geçenleri, evleri, ışıkları seyrediyorlardı. Gazete satıcıları, Paris haritaları, açık saçık fotoğraflar gidip gelmekteydi. Sergey, Mado'nun ne zaman yanına geldiğini anlayamadı. Sessizce yürüdüler, önlerinde ışıklı reklamlar, bastonlar, şapkalar, kırmızı küçük güller dönüyor, yanıp sönüyordu.

Geniş ve sakin bir caddeye girdiler. Gündüzleri yün ören yaşlı kadınların, saatler boyu saçma sapan ama çok çekici şeyler konuşan aşıkların barınağı bir sıra onları bekler gibiydi. Rastgele bir ağacının altında rastgele bir sıra.

— Ne zaman gidiyorsun Sergey?

— Neden hep aynı şeyi soruyorsun?

— Nedenini biliyorsun. Ama aldırdığın yok...

— Aldırdığın yok sözü sık sık tekrarladığın bir oyun halini aldı.

— Susmak da senin yeni oyunun.

— Canını sıkıyorsam giderim.

— Sergey

— Ne var?

— Hiç...

Açık bir pencereden radyonun sesi geliyor, belki bininci kere bir adam haykırıyordu:

— İşler yolunda markiz hazretleri...

— Bu markiz hazretlerini daha fazla dinleyemem...

— Herhalde sizde, "İşler yolunda traktörcü yoldaş" türküsü çağrılır. Daha mı iyi?

— İlle de kavga etmek istiyorsun galiba?

— Ben mi?

— Evet sen. Hem Moskova'yı anlatmamı istiyorsun, hem de kızıyorsun.

— Kıskanıyorum herhalde. Beyinsizin biriyim... Sen konuşurken bütün anlattıklarına inanmıyorum. Sizde pek çok şey olduğu kuşkusuz: Fabrikalar, evler, sıralar, pabuçlar…

— Yok canım, pabuçlar çok kötüdür.

— Dur da sözümü bitireyim... Bir şey eksik sizde: Sanat. Çünkü her şeyi hayatın içine sokmaya kalkıyorsunuz. Sanat yerine istatistik var: Şu kadar resim yaptık, bu kadar kitap bastık...

— Konuşuyorsun ama ne dediğinin farkında değilsin...

— Farkındayım, aşkı da zorla hayatın içine sokmak istiyorsun.

— Bir şey istediğim yok. "Ya sonra?" diye hiç durmadan soran sensin.

— Neden bana güvenmiyorsun?

— Benim kendime güvenim yok. Fransa neden çözülüyor, biliyor musun Mado? Kendinize karşı çok yumuşak ve hoşgörülüsünüz.

— Fransa'ya istediğini söyle, hiç alınmam. Kendinden söz ederken çok iyisin; ülkenden söz edilmeyegörsün, hemen başkaldırıyorsun. Ruslarda en kızdığım şey ne biliyor musunuz? Kendi kendilerine yetmeleri, kendi kendilerinden hoşnut olmaları.

— Doğru değil bu dediğin. Kendimizden hoşnut değiliz, kendimize inanıyoruz. Oysa siz aynı şeyi söyleyemezsiniz.

— İnanmak mı? Neye yarar?

— Yaşamaya.

Birden Mado'nun sesi değişti, alçak sesle:

— Ya yaşamanın yolu yoksa? Sergey, beni de birlikte götürecek misin?

Sergey cevap vermedi. Kalktılar, geç kalmaktan korkarcasına hızlı hızlı yürüdüler. Yüz adım gitmeden yeni bir sıra, yapraklarıyla onları elektrik fenerinin ışığından koruyan yeni bir kestane ağacı. Mado, ağaca minnettardı; Sergey'in ıslak gözlerini görmesini istemiyordu.

— Mado, benim iki hayatım var; biri kendi gerçek hayatım, öbürü sen.

— Hayatına girmeyi istediğim yok, seni rahatsız ederim sonra. Ama gidersen…

Bir kadın önlerinde durdu. Boğuk sesiyle bağırdı:

"Paris-Soir!" Sergey gazeteyi kapıp koştu.

— Özür dilerim ama olaylar öylesine büyük bir hızla gelişiyor ki...

Mado'nun gülüşü neşesizdi:

— Tanrım, birbirimizden ne kadar farklıyız! Gerçekten, bu büyük bir felaket: Ağaç ve rüzgâr... Aldırma gülüyorum ama içimden ağlamak geliyor. Garip, çok garip: Ağaç ve rüzgâr… Paris'te mi doğdun? Çok başkasın, sanki Merih[11] gezegeninde doğmuş gibi...

— Neden Merih?

— Bilmem. Adı savaşı hatırlatıyor da ondan herhalde.

— Savaş patlayacak, hem çok yakında.

— Düşünmemeye çalışıyorum.

— "İşler yolunda markiz hazretleri..." Derken bir bomba, bu sırada oturan markiz hazretlerinin tepesinde patlayıverecek…

— Çok mu hoşuna gidiyor?

— Paris için, senin için korkuyorum. Tıpkı Paris gibi, yabancısın ve benimsin, mutlu ve hüzünlüsün, çok zeki ve çok safsın. Ne olacaksın? O kadar kimsesiz... savunmasızsın...

— Ya sen?

— Ben mi?… Hayatımız aynı değil. Biz çok şeye alışkınız. Dayanacağız.

— Neye dayanacaksınız?

— Her şeye.

— Ben senden ayrılmaya dayanamayacağım...

Yine kalkmışlardı, Montmarte'ın eğri büğrü sokaklarını tırmandılar, çocuklar gibi elele tutuşmuşlardı. Ara sıra vitrinlerin, lokantaların çiğ ışıkları gergin, sanki katılmış yüzlerini aydınlatıyordu. Sonra kent duruldu, bir taşra kenti havasına büründü. Karanlıklarda biri ağlıyordu, bir genç kız çorabını düzeltti, sonra koşarak gitti. Yerde oturan bir sarhoş şarap şişesini göğsünde sıkıyordu. Yıldızlar görünmüştü. Mado güçlükle soluk alabiliyordu; elleri buz gibiydi. Sonunda, turuncu bir sise gömülü Paris göründü; kımıldıyor, deniz gibi hışırdıyordu.

Sergey, yüzünde bir avucun soğukluğunu duydu. Mado, alçak sesle sordu:

— Neden mutluluğu istemiyorsun?

Sergey cevap vermedi; tatlılıkla, bir şeyden korkarcasına, bu eli sıktı ve avucunun içini öptü. Bir kedi miyavlıyordu. Sarhoşun biri karanlıklarda şarkı söylüyordu:

Sevgilim, artık şarkı söylemek boş…

Sergey, boğuk, ağır, titreyen bir sesle, kötü yazılmış bir mektubu okumaya çalışırcasına konuşmaya başladı:

— Sanki içinde yaşamışım gibi, eski Paris'ten söz edeceğim sana... Bugünkünün hem aynıydı, hem de bundan çok değişikti; aynı evler, aynı kahveler, başka türlü, daha neşeli gülen aynı insanlar. Pek çok şair yaşardı orada. Atlı arabalar; perdeyi çektin mi öpüşürdün... Jaures, yakın bir gelecekte kardeşlik çağının başlayacağını muştuluyordu... Ardından Verdun geldi... Yok, yok, kusura bakma bunu söylemek istemiyordum... Bir yıl hapis yattıktan sonra bir Rus kızı bu Paris'e ayak basıyordu. Değişikliği düşünebiliyor musun: Cezaevi, jandarmalar, kar yığınları ve birden Paris... Genç kız kendi halindeydi... Nasıl olduğunu bilmiyorum, bir Fransızla, şiir yazan bir öğrenciyle tanıştı. Bizim gibi sokaklarda gezinirlerdi; yalnız Paskalya Yortusu'nun öncesindeki günlerdi, yerlere konfeti yağmıştı;

ayaklar, kara gömülürcesine konfetilerin içine gömülüyordu. Arlökenler, Piyerolar... Ertesi gün genç kız yola çıkacaktı; görevliydi, birtakım yasak kitapları gizlice Rusya'ya sokması gerekiyordu. Genç adam onu seviyor ya da sevdiğini sanıyordu, ikisi de aynı anlama gelir ya. Genç kızın gidişine engel olmak için ona: "Neden mutluluğu istemiyorsun?" demişti. Genç kızın cevabı şu oldu: "Birden çok mutluluk var; birine göre mutluluk şudur, bir başkasına göre bu "İşte bütün hikâye."

— Genç kız döndü mü Rusya'ya?

— Ertesi gün... Bir yıl sonra yine geldi Paris'e ama birbirlerini görmediler.

Mado, titreyerek, kesik kesik, soluk soluğa konuşuyordu:

— Delirdin galiba Sergey? Yarın gideceğini açık açık söyle. Beni bu kadar üzmemelisin!.. Nereden uydurdun bütün bunları?

— Bir şey uydurduğum yok. Annem anlattı…

Devam edemediler. Sarhoş nakaratı tekrarlamaya başlamıştı yine:

Şarkı söylemek boş şarkısız da her şey açık.

Paris sis altında kayboluyordu. Sanki aşk da kent gibi kaybolmuştu. Mado, Sergey'i öptü, birden çocuksu bir sevinç ikisini de kapladı. En geç kapanan barların ışıklarını daha söndürmediği sokakları koşarak indiler. Sarhoşların, şoförlerin arasında tezgâhta, kahve içtiler. Gün doğuyordu. Sergey:

— Çok solgunsun, dedi. Ama gözlerin parlıyor, onların ayrı bir yaşayışı var. Başka bir piyesin oyuncusu onlar...

Mado cevap vermedi, güldü. Sergey, yaz, çocukluk, mutluluk kokan şebboylar aldı. Sanki dokunaklı bir gece geçirmişcesine ayrıldılar. Bir şey düşünmeden, mutlu olarak yattığında Mado'nun gözlerinden yaşlar fışkırdı; Sergey, onsuz gidecekti... Uykuya dalarken kendi kendini avutuyordu: Paris'e, oturdukları sıraya, kendi üzerine bir bomba düşecekti...

14

Profesör Dumas'nın kıpkırmızı yüzlü hizmetçisi Marie çok gevezeydi. Sebzeci kadının ya da kapıcının orada anlatır dururdu:

— İşe girdiğimde dalgın, kendi halinde, düşünceli bir adam olduğunu, yemek yapmanın benim için dert olmayacağını söylemişlerdi; ağzından tek kelime çıkmazdı sözde. Siz şu işe bakın! Misafirler bir şeyin farkında değil, butu biraz yaksam hemen kulağıma fısıldıyor: Marie bizim için büyük ayıp… Bardağına şarap koysa, çevirip duruyor bardağı, parmağını üzerinde gezdiriyor, ağzını çalkalarcasına içiyor. Altmış dört yaşında bir de onu dans ederken görün. Ava çıktı, iki keklikle döndü. Üstelik başı pislik içindeydi, üç gün temizlemek zorunda kaldım. Bizim köyde de böyle biri vardı, deli fişeğin teki! Altmış yedi yaşındayken kendinden çok genç bir kadın aldı, düğünde de herkesten fazla içti. Ama o köylüydü. Bizim patronun büyük bir bilgin olduğuna inanasım gelmiyor!

Aslında Maire, profesöre bayılıyordu: Şendi, kırıcı tek söz çıkmazdı ağzından, eve bir sürü adam geldiğinde Marie'yi çağırır ve: "Sihirbazımızın şerefine içelim," derdi. "Bu yemeğin salçası, tek başına, dünyanın altınına bedel…" Marie o gün Bourgogne usulü sığır eti pişirmişti. Profesör: "Yabancı misafirler gelecek" demişti. "Kendinizi gösterin bakalım..."

Marie, istediği kadar "bilgin değil matrak adamın biri" desin, Profesör Dumas'nın adı Fransa'nın dışına taşmıştı. Dumas kendisine: "Eserinizi okudum. Tartışılacak çok yanı var. Yine de aferin, kutlarım..." dediğinde Johann Keller'in sevincini düşünün. "Yalnız mı geldiniz?" diye sormuştu sonra profesör. "Karınızla mı? Mükemmel, cuma günü bana gelin, öğle yemeğini birlikte yeriz."

Dumas'nın özel hayatını gören Keller şaşırdı: Büyük bir bilginin hayatını çok daha başka sanıyordu. Yemek sırasında üstad, büyük bir heyecanla Şarlo'dan, sonra da büyük bir ciddiyetle soğan çorbasının nasıl yapıldığından söz etti, bu konuda bilgisine başvurmak üzere Marie'yi çağırdı; derken Marsilya fıkralarına atladı, gözlerini peçetesiyle silip anlattıklarına gülüyordu. Keller profesörü büyük bir saygıyla diyordu; Dumas'ya verdiği değer büyüktü, fıkraları bile çok hoşuna gitti.

Sarı saçlı, kalın kenarlı gözlüklü, efendi sessiz bir adamdı Keller. Dumas, meslektaşının dilini çözmek için boşuboşuna, bardağına beyaz şarabı doldurdu. Keller hep böyleydi. Çocukken bile yaramazlığı görülmemişti; bir kırık kase ya da bir pantolonun görünüşü onu üzerdi; kitapları, gürültülü oyunlardan hep üstün tutmuştu. Sonraları, daha da büyüdüğünde arkadaşlarından hep uzak durdu; bazı öğrenciler kafayı çekiyor, kumar oynuyor, kırmızı suratlı garson kızları birbirlerinin elinden alıyorlardı. Ötekiler politikayla uğraşıyor, komünistleri, Yahudileri boğazlamak, Danzig koridorunu, Alsace'ı ve başka yerleri almak gerektiğini haykırıyorlardı. Keller'e gelince, tertemiz, küçük, ıhlamurların çiçek açtığı bir kentte sakin bir bilgin hayatı sürmekten başka şey istediği yoktu: O küçük kentte genç kızlar ıtır saksılarına eğilip utana sıkıla gülümseyecek, ihtiyarlar, acele etmeden son pipolarını tüttüreceklerdi: Kısa süre sonra Naziler iktidara gedi, Keller olaya kayıtsız kaldi; bu antropoloji bilginini partiler ilgilendiremezdi. Brüning ya da Hitler, ne fark ederdi? Onun kendi işleri, kitapları vardı.

Dört yıl boyunca Gerta, Keller'in nişanlısı olarak kaldı. Pastanelerde buluşur, parklarda gezinir; ara sıra da öpüşürlerdi. Evlenmek için Keller'in acelesi yoktu: Önce hayatını kurmak, duygularından emin olmak istiyordu. Gerta'yı tanıdığını sanıyor, oysa yanılıyordu. Genç kızlığında hayalci, saf ve utangaçtı Gerta; sevinç ya da üzüntüyle içini çekerdi. Keller'le evlenip iki çocuk dünyaya getirince şişmanlamış, huyu da değişmişti; kocasını ezmek eğilimindeydi. Keller'in hayat adamı olmadığını, herkesin onu aldattığını söylüyordu. Çocuklarının geleceği konusundaki sorumluluğunun bilincindeydi, kocasını parmağının ucunda çevirdi durdu: Keller, yünlü boyun atkısını izin almadan çıkaramazdı; üniversitenin en yaşlı hocasının teyzesinin bile hatırını sormak zorundaydı; "kış yardımı" için parayı herkesten önce Keller yatırmalıydı.

"Güney Amerika'daki Kızılderililerin Özellikleri" adlı eserine başlarken Braun şöyle demişti: "Ele aldığın konu şu sıralar biraz netameli." Telaşlanan Gerta, kocasını konuyu değiştirmeye zorladı. Ama işine kendini kaptıran Keller diretti.

Profesör Dumas, Keller'in eserinden söz edildiğini duymuştu. İlgiyle okudu; sayfa kenarlarını soru ve ünlem işaretleriyle doldurdu.

Mavi gözlü, koca göğüslü Gerta, elinde olmaksızın, Profesör Dumas ile kocasını karşılaştırıyordu. Bu Fransız ne kadar dinçti! Johann'dan otuz yaş büyük olduğuna kimseler inanmazdı! Johann çok çalışır, dinlenme nedir bilmezdi. Şimdi bile kafasını dinlemiyordu... Günlerce bilmem nerenin Kızılderililerini konuşmak üzere Paris'e gelinmezdi ya! Böyle bir fırsat, her yıl insanın karşısına çıkmazdı! Kaç kere Johann'dan Folies Bergères'e gitmelerini istemişti. Johann bu işi hep erteliyordu. Bir hafta sonra döneceklerdi. Ayıp şey, Gerta'yı Eyfel Kulesi'ne bile çıkaramamıştı!… Fransız profesör pek konukseverdi ama ciddi bir bilim adamı izlenimi uyandırmıyordu. Belki Johann'ın sandığı kadar büyük bir bilgin değildi? Yemek çok güzeldi ama mobilya dökülüyordu, sofra takımı beş para etmezdi... Almanya'da basit bir öğretmenin bile hayatı daha iyiydi. Bir bilginin böyle saçma hikâyeler anlatması da pek şaşırtıcıydı. Hem bu Fransızların hepsi böyleydi, ciddilikten uzak kişiler! Napolyon gibi birini çıkarmaları şaşılacak şeydi doğrusu... Herhalde bütün Fransızlar, bu profesör gibi cinsi bozuk insanlardı. Onun yaşında, böyle ünlü bir ad taşıyan kimse, öğrenciler gibi kıkırdar mıydı?

— Paris hoşunuza gitti mi Bayan Keller?

Gerta'nın koca göğsü hopladı:

— Ah Profesör Dumas, insan Paris'ten nasıl hoşlanmaz? Bana dünyanın en neşeli kenti gibi geldi.

Gerta'nın kafasından geçenleri anlamış gibi "doğru," dedi profesör. Dünyanın yalnız en neşeli kenti değil; Bay Keller çalışkanlığımızı da bilir. Sizinkilerin bizden neden küçümseyerek söz ettiklerini anlamıyorum; Montmartre'i görmek onlara yetiyor, hemen bir yargıya varıyorlar: "Bu Fransızlar kokuşmakta..."

Dumas gülmeye başladı. İğrenç bir gülüşü var, homurdanan domuzlar gibi, diye düşündü Bayan Keller. Kocası kızardı, öksürdükten sonra:

— Bizde yazılanların hepsine aldırmak yersiz, dedi. Çoğu siyaset...

— Biliyorum, biliyorum! Ama ben, politikanın kapımın eşiğinden içeri girmesine bile izin vermem. Bizde de aynı şey. Ara sıra eline gazete aldığında insanın içinden tükürmek geliyor; öylesine mide bulandırıcı

şeyler yazılı. Sanki, tükürük hokkalarını bile kayıt etmişler, herkes nereye ne zaman tükürecek, bilsin diye…

— Emin olun Bay Dumas, bu işlerden nefret eden yığınla insan bizde de var… Bazıları, politikacıların hoşuna gitmek için Fransız kültürünü yerin dibine batırırken ben ne yapabilirim? Size o kadar çok şey borçluyum...

— Saçma sapan şeyler yazdıklarını açıkça söyleyebilir misiniz?

— Tabii. Kendi çevremde söylüyorum.

— Kendi çevrenizde mi? Nasıl yani? Bayan Keller'e mi söylüyorsunuz. Biliyor musunuz, bu küçültücü bir şey...

— Almanya'da koşulların değişik olduğunu anlamalısınız Bay Dumas... Halkımız bir iç disipline alışmış, birtakım at gözlükleri gerek hepsine. Bu at gözlükleri beni rahatsız ediyor; ama ev sahibim, fırıncım, komşular bayılıyorlar. Onların gözünde, yeni rejim herşeyden önce düzen demek. Ben partili değilim, onların ideolojisini benimsemiyorum. Ama Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeli, işsizliği ortadan kaldırdılar… Bizim alanımızda; partinin temel ilkesini yakından bile ilgilendirse, eskisi gibi rahatça çalışma olanağı var.

Dumas, hızla çalışma odasına girdi; Keller'in kitabıyla döndü.

— Bir dakika, bir dakika! Eskisi gibi rahatça çalıştığınızı söylüyorsunuz değil mi? Görelim bakalım… Sayfayı bulayım da... İşte!.. Kızılderelilerin kan gruplarını Santiago'da yayınlanan verilere dayanarak ortaya koyuyorsunuz. Çok ilginç, yapıcı bir tutum. Yalnız, varılan sonuç şu sizin avanakların göklere çıkardığı "O" grubu Kızılderelilerde yüzde doksan bir oranında görülüyor. Dostum, görüşünüzü sonuna kadar götüremiyorsunuz! Sonuçları söylemiyorum, yalnız birtakım rakamlar var. Sonraki sayfada bütünüyle meseleyi yeniden ele alıyorsunuz. Ramm ve Socarras'tan yararlanmışsınız ama, nedendir bilinmez, Lipschüz'ü unutmuşsunuz. Bütünüyle bir sonuç çıkarılacak olursa şu olay nasıl olur da hiç üzerinde durulmadan geçiştirilir: Bakın, ekledim: "O" grubu adanın en kuzeyinde yaşayan İzlandalılarda yüzde elli altı oranında, Yemen Yahudilerinde de o kadar!

— Bu rakamlardan benim de haberim var, ama yazamayacağımı kabul edersiniz sanırım.…

— Neden? Galile cezaevinde kalmaktan hoşlanıyor muydu sanıyorsunuz? Hayır, bilim yolunu seçtiğinize göre sonuna kadar gitmelisiniz. İskambil oyununa benzemez bu iş: "Pas geçerim, sonra..."

Keller'in sıkkın yüzünü görünce sustu. Çok ileri gittim... Yedirdim, içirdim, şimdi sindirimin canına okuyorum…

— Neyse, bırakalım bunları, herhalde Bayan Keller bu tartışmalardan bıkmış olmalı. Yine de kitabınız çok değerli. Kahvede bu armanyak konyağını salık veririm…

Dumas her zamankinden neşeliydi; içtenlikle konuştu, yakınlık gösterdi; Bayan Keller bile ondan hoşlandı. Kadın, profesöre çocuklarının fotoğraflarını gösterdi. Beş yaşındaki Rudi'nin sözü edilirken Dumas:

— Bu çocuk kaptan olur, diyordu. Baksanıza tam bir deniz kurdu.

Bayan Keller yumuşadı. Anna Roth gelmese işler yolunda gidecekti. Konukları görünce Anna şaşırdı:

— Bir dakikalığına gelmiştim Bay Dumas. Bana bir kitap verecektiniz…

Dumas, onu bir fincan kahve içmeye zorladı. Anna konuşmadı; Kellerler de öyle. Buzları eritmek isteyen Dumas:

— Anna, dedi, Bay Keller çok değerli bir bilgin. Sakın Nazi olduğunu sanmayın! Bugün Almanya'da yığınla sersem yaşadığını ağzıyla söyledi. Düşünün, meslek alanında bile elleri kolları bağlı! Korkmayın...

Dumas Keller'e döndü:

— Bayan Roth'un sizin öküzlerle arası iyi değil de ondan söylüyorum bunları. Kendisi cumhuriyetçilerin safında İspanya'da bulundu. Onun yanında rahatça konuşabilirsiniz.

Yeni bir sessizlik oldu. Sonunda Keller, güç bela:

— Duyduğuma göre İspanya'da hava çok sıcakmış, dedi.

— Evet, yazın gerçekten çok sıcak.

Bayan Keller ayağa kalkmıştı bile:

— Kusurumuza bakmazsınız… Saat dört buçuk oldu, dörtte döneceğimize söz vermiştik.

Hiç konuşmadan otele döndüler; odalarında çetin bir tartışma geçti...

— Çocuk gibi safsın. Profesörün çağrısını kabul etmeden Doktor Köenig'e danışmanı söylemiştim. Bu ihtiyar bunak…

— Ne diyorsun Gerta! Dumas büyük bir bilgindir.

— Büyük bir bunak aynı zamanda. Şimdi her yerde senin rejime karşı olduğunu anlatıp duracak. Sanki Fransızların, ıslah olmaz birer geveze olduklarını bilmiyorsun. O Alman solcusunu da özellikle çağırdı. Başımızı belaya sokmak istiyor. Sanki yeteri kadar düşmanın yokmuş gibi? O kitaptan sonra sana saldıracak fırsat arıyorlar…

— İşi fazla büyüttün. Profesör Borhardt kitap için çok iyi konuşmadı mı?

— İş Borhardt'la bitmiyor. Klitsch'in şiddetle kitaba çattığını unutuyorsun galiba. Yazısı basılmadıysa, basılmayacak demek değil Paris'teki davranışını öğrenmeleri yeter… İnsanın çocukları varsa daha dikkatli olur. Her şeyini yitirebilirsin.

— Dumas'nın siyasetten söz edeceğini ummuyordum.

— Rudi kadar safsın. Hepsi bizden nefret ediyor. Bunun farkına varmayışın şaşılacak bir şey. İnsan Fransa'da tuzaklara karşı hazır bulunmalı. Bir Alman solcusuna rastlamak! Müsteşarın ölümünde parmağı olmadığı ne malum?

— Gerta, aklımıza gelir miydi?…

Karanlık bir köşeye büzülen Bayan Keller ağlıyordu. Johann, hem karısını hem de kendini oyalayacağına iğrenç ilişkiler kuruyordu. Yalnız Dumas'nın evinde söyledikleri insanın içeri tıkılmasına yeterdi. Üstüne üstlük bir de o solcu... Doktor Köenig, Johann'a dikkatli davranmasını söylemişti. Johann'ı sokağa atarlarsa çocuklar ne olacaktı? Gerta,

Dumas'nın, Rudi'nin resmini görünce kaptan olacağını söylediğini hatırladı. Şimdi bu söz onu duygulandırmıyor, tersine kızdırıyordu. Ah maskara bunak, saf, herkese güvenen Johann'ı tuzağa düşürmüştü!…

— Bak Johann, Dumas'nın evinde rastladığımız bu Anna Roth'dan Doktor Köenig'e söz etmelisin.

— Canım, ne Roth'luğu gerçektir, ne Anna'lığı.

— Önemi yok, nasıl olduğunu anlatırsın, yeter. Dumas'nın evine girip çıkıyor, sorar soruşturur öğrenirler... Sende bir parçacık sağduyu kırıntısı kaldıysa hemen elçiliğe koşmalısın. Doktor Köenig altıya kadar orada.

Keller, uzun süre, büyük ve buz gibi odasında oturdu. Karısına, Dumas'ya, Doktor Köenig'e, bütün dünyaya verdi veriştirdi. Bu yaptığı şey aptalca, üstelik küçültücüydü. Eseri Borhardt ve Dumas tarafından övülen onun gibi bir bilgin, şimdi casusluk yapacaktı. İğrenç bir işti bu. Ama yapacak başka şey yoktu. Nazilerle kapışmaya gelmezdi. Klitsch uygun bir fırsat kolluyor. Benim için "Lamarkçı" demiyor muydu? Yarın, onların gözünde belki Marksist olurum... Uykusuz, Gestapo'yu bekleyerek az mı gece geçirdim? Gerta haklı... Ama çok iğrenç şey! Dumas aklımdan bütün geçenleri söyleyebilir, Galile'den bile söz edebilir! Bir de bizde yaşamaya kalksın! Fransızlar, nasıl başarmışlar bu işi? Oysa Almanlar onlardan ne daha kötü, ne daha aptal: Kendi diktatörlükleriyle Almanya'yı umutsuzluğa sürükleyen zaten Fransızlar. Başımıza Hitler gibi birinin gelmesinin sorumlusu onlar... Hepsi de mutlu, yiyorlar, içiyorlar, bir de üstelik bizimle alay ediyorlar... Dumas'ya ne demişti? Canım, korkacak bir şey yoktu söylediklerinde. Üstelik, rejimin Almanya'ya uygun olduğunu da özellikle belirtmişti… Tabii, çeşitli yorumlar çıkarılabilirdi sözlerinden... Tıpkı kitabına Klitsch'in saldırdığı gibi... Bir o uğursuz solcu eksikti. Hepsini anlatmalı, üstümüze yığınla çamur atabilirler... Yine de küçültücü bir iş!…

Doktor Köenig'e her şeyi anlattıktan sonra Keller, büyük bir yükten kurtulduğunu hissetti. Tanrıya şükür, her şey bitmişti! Doktor Köenig, bütün gücüyle elini sıktı:

— Sağolun, gerçek bir Alman gibi davrandınız. Bütün bu yaptıklarınız çok önemli...

Keller, içi rahatlamış olarak elçilikten çıktı. Ne isterlerse söylesinler, vatanına hizmet etmişti. Almanya ne de olsa Almanya'ydı. Neden bu iş ona küçültücü gelmişti? Bütün bunlar önyargıdan başka şey değildi! Üstelik aile sorunu da değildi; belki o kadın, gerçekten bir tedhişçiydi? Keller görevini yapmıştı...

Ve Keller öyle keyiflendi ki, Gerta'nın düşü gerçekleşti: Folies Bergères'e gittiler. Yarı çıplak kızları seyrederken Bayan Keller bir kendinden geçti, bir sahnedekileri alaya aldı. Çok zarif dans ediyorlar, kendilerini göstermeyi biliyorlardı. Ama baldırına şaplak atamayacağı bir kadına tutulması için gerçekten insanın sapık olması gerekirdi… Akılları fikirleri incelikte, şişmanlamamaktaydı. Böylelerinin gençliği uzun sürmezdi… Bununla birlikte çok neşeli ve şaşırtacak kadar inceydi yaptıkları. Bizde her şey ne kadar kaba... Heidelberg'de anlatacak çok şeyim olacak! En iyisi de zavallı Johann'ın biraz eğlenmesi. Çok çalışıyor, bu hikâye de onu pek üzdü…

Oysa bu güzel kadınların görünüşü Keller'i oyalamadı. Olup bitenler, sis içindeymiş gibi, gözünün önünden geçiyordu: Dumas, şarap, Gerta'nın gözyaşları, Doktor Köenig... İyi yapıp yapmadığını düşünmedi bile; yalnız bitkin olduğunu hissediyor, ne müzik, ne kadın, ne de şarap istiyordu canı.

Akşam Dumas, Keller'in somurtuk yüzünü hatırladı. Ne diye karıştırdım bütün bunları? Bensiz zaten başında türlü dertler var, canından bezmiş. Çok tatlı bir rejim diyecek hali yok, "O" Kan grubuyla ilgili bütün verileri bile yazamıyor. Bizde, kimse böyle bir şeye boyun eğmez... Keller'e acıyorum: Bilgili biri, hem de namuslu anlaşılıyor.

Marie homurdanıyordu:

— Bu kadar uğraşacak ne vardı sanki? Yahni, arkasından beşamel salçası. Nasıl yediğini gördünüz mü beyefendi? Yuttuğunu hissetmiyordu bile. Karısına gelince, şişkonun teki. Üstelik huysuz da. Bir daha geldiklerinde patates pişiririm, tıkınsınlar tıkınabildikleri kadar.

Dumas gülüyordu:

— Ayıp, Marie, ayıp. Onlara kızma, iyi insanlar. Yalnız birlikte yemek yemek pek neşeli olmuyor...

15

Daha bir gün önce Mado mutluydu, bütün gece Sergey'le birlikte mahalle aralarında dolaşmış, deli gibi sokaklara dalmış, ışıl ışıl alanlara çıkmış, panayıra uğramış, eski bir laternayı dinlemişlerdi; pembe kâğıttan niyet çeken bir saksağan Mado'ya mutluluk muştulamıştı: "Yüreğin ferahlasın, sebebi aşkın seni bırakmayacak…" Mado'nun içi rahatlamış, "sebebi aşkın" sözlerine de çok gülmüştü. Ya bundan, ya da pürüzsüz bir gece geçirdiklerinden –ne bir kırgınlık, ne de en ufak tatsızlık geçmişti aralarında– Sergey'e, her buluşmada olduğu gibi, yakında gidip gitmeyeceğini sormamıştı bile...

Şimdi gideceğini öğrenmişti. Onu son görüşüydü…

Yolculuğun bu kadar yakın olduğunu Sergey biliyordu; biliyordu ama ayrılığa hazırlıklı değildi. Sık sık duygularını yoklamış, onu, karışık ve çoğu kere zıt ruh bunalımları içinde boğulan bu genç kıza iten şeyin ne olduğunu düşünmüştü. Boşunaydı çabaları. Bildiği tek şey, yakın zamana kadar ağız ağıza dolu olan hayatının, Mado'dan ayrıldıktan sonra karanlık ve ıssız geleceğiydi. Oysa, Mado hep hayatının dışında kalmıştı; ona ne işinden söz etmişti, ne umutlarından, ne de kuşkularından; ne Corbeille üzerine soru sormuş, ne arkadaşlarını merak etmişti, ne kendisine yabancı ve anlaşılmaz gelen hayatını. Bütün bunlar düştü belki. Sergey, hemen veriyordu cevabı kendi kendine: Hayır, capcanlı, hayat dolu bir kadını seviyordu. Yaptığı şeyleri bilmiyor; dostlarını tanımıyordu ama yıllarca birlikte yaşamışcasına biliyordu Mado'yu.

Oysa, bir kere bile Mado'yu hayatına sokmayı düşünmemişti. Yakın ayrılığı hissettikçe, belli belirsiz kendini avutuyordu: Bir daha görüşmemeleri olanaksızdı nasılsa...

Ancak şimdi kendini toplamıştı: Ne yapacaktı? "Beni de götür," demişti Mado kaç kere. Neden dinlememiş, ya da dinlemek istememişti.

Böyle fırsat bir daha adamın karşısına çıkmazdı… Mado haklıydı, neden mutluluğu geri çeviriyordu?

Ama yabancı, tek dostun bulunmadığı, ancak yokluğunda, gerekliliği duyulunca aranan hayatın bütün o ayrıntılarını bulamayacağı bir ülkede genç kız ne yapardı? Sergey bunun güçlüğünü çok iyi biliyordu. Paris'te, Moskova'nın dar sokaklarının, Puşkin heykeli çevresindeki fenerlerin, şarkıların, sözcüklerin, ufacık ayrıntıların özlemini duymuştu... Hayata bir tek Sergey'le bağlanan Mado orada nasıl yaşardı? Sergey görevli gidecek, aralarındaki bağ kopuverecekti. Genç kızın Paris panayırında laterna dinlerken gözünün önüne getirdiği hayatın, çok başka yanlarını biliyordu Sergey. Daha yaşlıydı, daha çok yaşamıştı, ikisi için de düşünmesi gerekiyordu. Mado'yu resimlerinden, Paris'in ışıklarından, neşesinden ve kederinden nasıl çekip alabilirdi? Sembat, kestane ağaçlarının bir yerden sökülüp başka yere dikilemeyeceğini söylüyordu hemen kuruyuverirlerdi…

Sergey, düşüncesinin özünü bir türlü açığa vuramıyordu. On yıl önce çok okumuş, Tolstoy, Dickens ve Stendhall'a hayran kalmıştı. Roman kahramanları ona hayat dolu, dostlarından yakın geliyordu. Gündüzleri sık sık düşler dünyasına gömülüyordu ama gerçekti bu dünya. Belki Mado'nun kendisi Sergey'in gözünde çok güzel bir kitaptı? Çünkü, onları birbirlerine bağlayan günlük hayatın kan damarlarını andıran ayrıntıları değildi. Mado'yu seviyordu; her görüşte yüzüne daha değişik geliyordu, ama düşünde bile bu kızı hayatına ortak edemiyordu: Hep hayatının dışındaydı Mado. Duygularının zayıflığından değil, Mado'nun yaradılışından geliyordu bu tutumu. Bir gün genç kıza: "Bazı anlar 'evet' dediğimde 'hayır' anlıyorsun sanki," demişti. "Başka bir hamurdan yapılmışsın." Mado tatlıydı, hayat doluydu, seviliyordu; yine de bir düşten öteye gidemiyordu.

Onu tanıdığından beri beklediği sözü söylemedi. Mado güçlü olmaya çalıştı, ağlamadı, bir şey sormadı. Aşklarının doğduğu ağaçlı yolda yürüyorlardı, ağaçların erken sararan yaprakları önünde durdular, sonra yürümeye devam ettiler. Uzun uzun mutluluklarının sokaklarında gezindiler, ağaçlara, fenerlere, mavimsi kaldırımda oynaşan çifte gölgeye gülümsediler. Sıraları hatırlamışlardı, haftaları, yılları geçmişti orada, koca bir hayat... Sergey çiçekçiden Mado için son çiçekleri aldı: Küçük güller...

Sonunda dayanamayarak, umut verici sözlerle birbirlerini avutmaya çalıştılar:

— Belki ilkbahara dönerim...

— Bekleyeceğim. Çok üzülürsen tek kelime yaz, hemen yanına koşarım. Yazacağına söz veriyorsun değil mi?

— Tabii yazacağım. Acı çekeceğimi şimdiden biliyorum.

— Öyleyse neden?

— Bilmem... Mado, başka türlü davranamam… İnan bana, senden yaşlıyım, hayatı senden iyi anlıyorum... Belki anlatmayı beceremiyorum ama gerçek bu... Şimdilik olanaksız... İlkbahara herhalde geleceğim... Kestaneler çiçek açacak; birden, yeşil elbisesiyle yaklaşan Mado'yu göreceğim. Neden bilmem, hep yeşil bir elbise giyecekmişsin gibi geliyor... Yakın gelecekte birbirimizi göreceğimizden eminim…

Mado başını salladı.

— Saklambaç oynamak neye yarar Sergey, sana çok önemli bir şey söylemek istiyorum. Benden daha yaşlı ve akıllı olduğun gerçek. Her şeyi biliyorsun, seni dinlemeye hazırım. Sen çalışır didinirken ben sıcak bir limonlukta yaşadım sanki. Yalnız senden iyi bildiğim bir tek şey var. Tartışmak gereksiz, kadınım... Bunu senden iyi biliyorum... Belki bir daha hiç görüşemeyiz. Sen kendi hayatını yaşayacaksın. Kıskandığımı sanma. Bu söylediğim, soluk alıp vermek, dolaşmak, konuşmak kadar gerekli bir şey. Bir başka kadın... Senin yanında yaşayacak, işlerinin durumunu bilecek, sevinç ve üzüntülerini paylaşacak. Ama bir Mado'nun yaşadığını unutma. Kim bilir, belki kimse sana benim kadar yakın olamaz? Bu gerçeği belki bir yılda, belki on yılda anlayacaksın. Benden ayrıldığın için pişmanlık duyma, yalnız aramızda geçenleri hatırla, her şey sana katlanılması daha kolay gelir. Söz vermiyorum.Yarın ne olacağını bilebilir miyim? Belki benim de bambaşka bir hayatım olacak. Yalnız şunu bil Sergey: Üzüntüden çıldırır, kendi kendimden kaçmak gereğini duyar, geceleri yastığımı dişlersem, Sergey var, diyeceğim. Anladın mı? Bu sevgiye yürekten bağlandık... Hayatta ölmeyecek bir şey varsa...

Sözünü bitiremedi, gücünün kesildiğini sezmişti; trenin saatini sordu.

Gar kalabalıktı, dumanlı kubbelerin altı hareketliydi: Düdük sesleri, bavul taşıyan küçük arabalar, insanların gidiş gelişi, ayrılıklar, sandviçler, sallanan mendiller, çığlıklar.

— Kompartman kalabalık mı?

— Çok kalabalık.

— Nasıl uyuyacaksın?

— Önemi yok...

— Sergey, hatırladın mı: "Boynuma sarılıyor…" Trene binmelisin. Bırak da seni öpeyim!..

— Mado!..

Garın, fabrikaların, dış mahallelerin ışıkları önünden geçip gidiyordu bile. Pencerede durmuş tekrarlıyordu: "Mado!" Derken, kentte görülmeyen biçimiyle gece bastırdı, nemli tarlaların kokusuyla dumanı boğdu, karaya boyadı. Sergey kestirmeye çalıştı, gözüne uyku girmiyordu. Tekerleklerin gürültüsü arasında okşayıcı adlar, cümle kırıntıları arıyordu: "Boynuma sarılıyor, cehennemin dibine yolluyor..." Tekerleklerin takırtısı sürüp gidiyordu. Şafak sökerken daldı, bir saat sonra dehşet içinde uyandı: Ne olmuştu? Birden hatırladı: Artık Mado yoktu!

Zamanın iyileştirici özelliklerine güvenilmeyeceğini bu yara ile yaşamak gerektiğini biliyordu. Konuşuyordu, duygulanıyor, gazeteyi açıyordu: Moskova görüşmeleri ne alemdeydi? Almanya'ya özgü tekdüze görüntülere bakıyordu. Ardından Rusya'nın yaklaştığını haber veren ve yüreğini ezen Polonya ovaları geldi. Sonra kulübeler, ormanlar, papatyalar, boru çiçekleri, sapsarı saçlı küçük kızlar göründü.

Sınırda, sivri burunlu Kızılordu askerinin, Pravda'yı okuduktan sonra: "Fransızlar birlik ve beraberlikten yoksun" dediği için boynuna sarılıp öpecekti.

İşte Moskova, yazın boğucu sıcağı asfalt kokusu, herkesin sırtında ince giysiler, elde çantalar, yüzü gözü kiraz şurubuna batmış bir yumurcak, aslan kafalarıyla süslü bir ev, az ötede Puşkin heykeli... Sergey annesine: "Geri döndüğüm için ne kadar mutluyum, bilemezsin" dediğinde yalan söylemiyordu. Yalnız annesine bir tek şeyi açmamıştı: İnsan yüreğinin büyülülüğünü uzunca bir zaman, kim bilir belki de ölünceye kadar, kendi yüreğine de uzak bir aşkın gölgesinin çöreklendiğini...

16

Sergey, Anna Roth'a, dükkân dükkân gezmeyi sevmediğini söylemişti: Ama Paris'ten Olga'ya bir şey almadan gelebilir miydi? Kızkardeşi onda küçük bir kız izlenimi uyandırıyordu. Nina Georgiyevna gülerek: "Neden onunla bir çocukla konuşur gibi konuşuyorsun, oysa benden akıllı" dediğinde Sergey başını geri atıp şaşkınlıkla kızkardeşini inceliyor ve cevap veriyordu: "Büyüdü ama yine de küçük bir kız..."

Olga, hiç hissetmeden, ilk gençlikten genellikle kır saçlarla gelen duygu ve düşünce duruluğuna geçmişti. Güzeldi, uzun boylu, düzgün hatlıydı; eski çay kutuları ya da sigaralıklar üzerindeki fotoğraflarda görülen genç kızları andırıyordu. Çekici olmak için tek eksiği iç ateşten yoksun oluşuydu; açık renk, hareketsiz, iri gözleri vardı. Belki bu yüzden pek çoklarına zekadan yoksun gelir, oysa konuşma arasında bir şey kaçırmaz, karşısındakinin düşüncesini hemen kavrayıverirdi. Annesiyle, bir binanın küçük odasında yaşıyordu; komşuların kötü niyeti açıktı. Olga olmasa Nina Georgiyevna'nın hakkından geleceklerdi. Komşusunun "Amma garip, kızınız yabancı bir ülkeden gelen elbiseyi nereden bulmuş? Gevezeliklerinizin karşılığı olmalı!" sözleri onu öylesine üzmüştü ki, bütün gece gözünü kırpmadı. Olga, bütün saldırıları püskürtmeyi biliyordu. Annesi, komşuların kabalığından söz ettiğinde omuz silkip: "İstedikleri kadar böğürebilirler," diyordu. "Yalnız elektrikli çaydanlığını onlara verme, şu sıralar böyle şeyler pek ortalıkta görünmüyor..."

Olga, bir gazetenin yazı işlerinde çalışıyordu. İyice düşünüp taşındıktan sonra seçmişti işini. Sağa sola koşmuş, bilgi almış, başka işlerle karşılaştırmıştı. Her zaman kendisine verilen işin altından başarıyla kalkıyor, herkesi memnun ediyordu.

Annesinin dışında herkesi... Ama, Nina Georgiyevna'nın ne istediğini kim bilebilirdi? Hiç değilse kızının mutsuz olmasını istemiyordu… Oysa, Olga'nın en üzüldüğü yanı gamsızlığı, büyük rahatlığıydı. Hiç kavga etmemişlerdi; herkes, Nina Georgiyevna'dan örnek bir anne, Olga'dan da, tatlı, müşfik bir kız olarak söz ediyordu. Aralarında büyük bir sevgi, aynı zamanda da büyük bir uçurum vardı.

Olga'yı daha iyi tanımaya çalışan Georgiyevna kendi gençliğini düşünüyor, bulduğu anahtar bir türlü kilide uymuyordu. Üstelik, yaradılışları gereği, birbirlerinden çok ayrıydılar. Ana duyguluydu; her türlü fedakarlığa hazır, kolay kırılabilen bir insandı. Olga ölçülüydü, kayıtsızlığıyla değilse bile soğukkanlılığıyla hayatın her türlü saldırısına karşı şerbetliydi. Yirmi yaşında, Nina Georgiyevna kendini bütün varlığıyla özgürlük yoluna adamıştı; bir paket bildiri taşımayı, büyük onur sayıyor, bir deftere Kapital'den alınan bölümlerle Nekrassov'un dizelerini yazıyordu. Zarif bir elbise düşleyen, bir kitap okuduktan sonra, "neşeli" ya da "sıkıcı" deyip hemen okuduğunu unutan Olga'yı nasıl anlayabilirdi? Nina Georgiyevna, şu gerekçeyi bulmuştu kendi kendine. Zaman değişti, onların yapacak mücadeleleri yok. Olga kötü insan değil, birine acıyıp yardımına koşabilir; en küçük bir alçaklık yapmayacağına, yalnız para için çalışmadığına eminim. İnsanın üzerine aldığı işi gerektiği gibi yapmak zorunda olduğunu kendisi söylemiyor mu? Neden üzülüyordu kızının haline? Belki kendisi eski yerinde çakılmış kalmış, günün gençliğini anlamaya çaba göstermiyordu.

Bir gün Olga, annesiyle anlaşmakta neden bu kadar güçlük çektiğini Sergey'e anlatmaya çalışmıştı: "Dili, eski romanlardaki gibi… Kullandığı sözcükler bile onlardan alınma. Dün bana edebiyattan söz açtı. Annem kendinden geçip: "Esinden yoksun!" dedikçe tabi ben istifimi bozmuyordum. Ne cevap verilebilir? Ben de birçok kitabın kötü olduğunu biliyorum. Yazarın bir şey bilmediği, ele aldığı konunun ilginç olmadığı söylenebilir, ama böyle şeyler duyunca insanda konuşma isteği kalmıyor..." Sergey kızkardeşinin sözlerini anlamadı, ya da dinlememişti; oysa Olga haklıydı, annesiyle ayrı ayrı dillerde konuşan iki yabancıydılar.

— Elbiseler Olga'nın, dedi Sergey.

— Bak bu çok iyi, tam düğüne yetişti… Olga evleniyor... Aklına bile gelmezdi değil mi? Şefiyle evleniyor.

Gülümseyen Nina Georgiyevna, Sergey'i Olga'nın yanına götürdü. Sergey kızkardeşini şapır şapır öptü. Sürpriz diye buna derlerdi işte! Olga evleniyordu ha! Tabii, Sergey hâlâ küçücük bir kız sayıyordu onu.

— Anne, neden bir şey yazmadın?

— Ben de evvelki gün öğrendim. Olga, bana da bir şey söylememişti...

Nina Georgiyevna bir bayram yemeği hazırlamış, masayı süslemiş, çiçek almıştı. Misket şarabı içiyor, gülüyorlardı. Bu görünüş karşısında Sergey, neyse, işler yoluna giriyor, dedi kendi kendine. Bari savaş çıkmasa...

Uzun uzun Paris'i anlattı. Annesi anlattıklarının tek kelimesini kaçırmıyordu; gençliğinin kentini hatırlıyordu, ama bu bambaşka bir Paris'ti yine de. Güzeldi, ama kuşku doluydu. Kenti kırmızı bir camın ardından görür gibiydi Nina Georgiyevna. Her şey kıpkırmızıydı: Sokaklar, evler, insanlar… Orada da savaş düşünülebilir miydi? Korkunç bir şeydi bu! Yeni soluk almaya başlıyorlardı. Belki Sergey olayları biraz büyütüyordu?

— Sergey'ciğim, Fransızlar savaşa hazırlanıyorlar mı?

— Lafla evet. Ama savaşmaya hiç istekleri yok...

— Peki, savaşı isteyen kim?

— Bak anne, kimse istemiyor. Biz istemiyoruz, ama savaşacağız. Onlar istemiyorlar, savaşmayacaklar. Savaşırlarsa biraz da görünüşü kurtarmak için yapacaklar bunu…

— Fransa'ya güvenim yok, dedi Olga. Modanın dışında her şeyleri geçmişte kalmış… Seni dinlerken kendi kendime, amma da geri insanlar, diyordum. Tabi yeni bir ülke görmek ilginç. Ama bana: "Nereye istersen oraya git!" deseler ya Almanya'ya giderim, ya Amerika'ya. Hiç olmazsa oralarda teknik var, rahatlık var… Fransızlar tükenmiş.

— Sen ne diyorsun Olga? –Nina Georgiyevna duygulanmıştı- Böyle bir ulus tükenebilir mi? Daha dün öğrencilerime Victor Hugo'dan bölümler okudum. Her sözcüğü nasıl hissettiklerini görecektin!

Olga gülmeye başladı:

— İyi ama Victor Hugo ne zaman yaşadı? Bütün bunlar geride kalmış şeyler.

— Neden yalnız geride kalmış şeyler olsun? Romain Rolland bugün de yazıyor. Onu okumamakta diretmen ayıp. Mert, yürekli bir insandır.

— O da ihtiyarın biri. Onların her şeyi geçmişte kalmış. Hem yazarlar söz konusu değil, teknik geri. Devlet mekanizması dağılıyor. Sergey de kendilerini savunmayacaklarını söyledi. Nelerine hayranlık duymak gerek? Anılara mı?

— Sergey, anlat şuna... Sen gördün oraları…

Heyecanlandığında Nina Georgiyevna çok sigara içerdi. Şimdi de sigaraları peşpeşe tazeliyordu.

— Evet, şüphesiz harika bir ulus... Bir fabrikayı gezdim, ustabaşı karşıma çıktı, daha çocuk… "Rus musunuz" dedi,"öyleyse söyleyin sizinkilere, burada çok dostları var. Gazetelerde yazılanların hiçbirine inanmasınlar." İşte, hayatına varıncaya dek, her şeyini vermeye hazır biri... Yetenekli bir ulus, işleri kısa sürede tıkırına sokmuşlar. Herkes yaratıcı... Sonra çok şen insanlar, ölüleri bile güldürebilirler. Yalnız anne, onların adına korkuyorum. Fransa sevmediği birine zorla verilen kızlar gibi; sevmediğine gidemez onunla birlikte yaşayamaz; öyle de bir hayatları var ki Almanların ağzının suyu akıyor. Üstelik o kadar da savunmasız bir ülke...

Sustu; son sözleri pek ateşliydi. Mado gözünün önüne gelmişti. Kızkardeşine döndü:

— Demek seni evlendirmiyorlar, sen kendin buluyorsun kocanı, dedi. Hadi bakalım, mutluluğuna içelim öyleyse! Amma garip, sana bebek aldığım zamanlar da ne kadar yakın!

— Sergey, şekerim, geri dönmekle çok iyi ettin! Sanki bir önseziyle anladın benim evleneceğimi... Düğünümüzü yeni dairemizde kutlayacağız. En kısa zamanda Semyon İvanoviç'le tanışmalısın, hoşlanacaksın ondan. Şimdi senden yardım istiyorum: Annem konusunda. Doktor tansiyonunun çok yüksek olduğunu söyledi; kendine bakması gerek. Bir kere çok sigara içiyor...

Nina Georgiyevna, suçüstü yakalanmış gibi gülümsedi, sigarasını söndürdü.

— Bugün fazla içtim, o da heyecanlandığımdan... Biliyor musun Sergey, artık sigaralarımı kendim sarıyorum. Böylece de daha az sigara içmiş oluyorum.

— Sigara bir şey değil, diye devam etti Olga. Asıl önemlisi işi. Okulundan ayrılmak zorunda; enstitü ona yeter. Üç kuruş bir şey alıyor bu da bir işine yaramadan çarçur olup gidiyor.

— Olga!.. Bu konu para açısından ele alınmaz kızım! Çok çalışkan öğrencilerim var! Onların büyüdüğünü, geliştiğini görüyorum; anlamaya başlıyorlar. Sergey'im, yeni kuşağın farkında değilsin!.. Senin kuşağından daha iyi. Daha az sıkıntı çekiyorlar ama sanki daha canlı, daha bir dışa dönük çocuklar. Eskiden "saçma sapan şeyler" deyip anlatılanlarla alay edenleri hatırlıyorum. Şimdikiler, insanın ağzından çıkan her sözü içiyorlar. Gerçek birer adam olacak hepsi. Bu yüzden, savaşın sözünü ettiğinde bana korkunç geliyor... Okulu hiçbir zaman bırakmayacağım.

— Sergey'e kaç para aldığını söylesen daha iyi edersin. Eski püskü bir tramvayda yaptığın bir buçuk saatlik rahatsız yolculuk da cabası... Doktor kendine bakman gerektiğini söyledi.

Sergey, bu konuşmanın annesini üzdüğünü anlamıştı, Vassia'yı sordu.

Olga işine gitti. Nina Georgiyevna, kızını korumaya çalıştı:

— Açgözlü olduğunu sanma. Maaşını arttırdılar, bana para vermek istedi... Yalnız görünüşü böyle. Bana iyi bakıyor, insanı duygulandıran bir kızcağız.

— Anne, seçtiği adamı beğeniyor musun?

— Semyon İvanoviç'i mi?.. Yeterince tanımadım. Olga mutlu ya, asıl önemlisi bu... Bana biraz daha Paris'i anlatsana.

Sergey, uzun uzun Sen Nehri kıyısındaki rıhtımlardan, faşistlerden, Sembat'nın resimlerinden, fabrikalardan, işçilerden, ağaçlardan söz etti. Altında uçsuz bucaksız bir deniz gibi hışırdayan Paris'le, Montmarte tepesinde geceyi çizmeye çalıştı. Sözünü etmediği tek şey, Paris'i yalnız gezmediğiydi. Nina Georgiyevna da onun bir şeyler gizlediğinin farkındaydı.

— Orada kimseye tutulmadın ya Sergey?

— Tutulmak mı? Evet, Paris'e tutuldum.

Gittiğinde Nina Georgiyevna düşündü: İşte, Sergey düşüncelerini gizliyor… Vassia hiçbir şey söylemez... Olga'ya gelince...

Sergey, "Seçtiği adamı beğeniyor musun?" dediğinde Nina Georgiyevna, gerçeği söylememek için kendini epey zorlamıştı.

Olga ile önceki gün konuşmuşlardı. Olga, sakin sakin işinden dönmüş, masaya oturmuştu. O ara Nina Georgiyevna kızında bir gariplik olduğunu, tabağını ittiğini, dudaklarını oynattığını gördü.

— Neyin var Olga?

— Önemli bir şeyim yok.

Birkaç dakika sonra:

— Semyon İvanoviç'le nikahlanmaya karar verdik, dedi… Böylece, ekim ayında onun evine taşınacağım. Bir tek şey beni düşündürüyor anne, çok yalnız kalacaksın. Ama sık sık seni görmeye gelirim…

Nina Georgiyevna başını çevirdi, duygularını gizleyemezdi.

— Anne, evlenmemize karşı mısın?

— Neden şimdiye kadar söylemedin?

— Ben de kararımı vermemiştim daha...

— Olga, onu seviyor musun?

— Anne, zaten konuşmakta güçlük çekiyorum, bir de sen oturmuş, sanki soru fişi doldurtuyorsun bana... Bana kalırsa Labasov iyi bir adam. Aşırı duygular beslediğimi söyleyemem, üstelik evlenmek için deli gibi aşık olmak gerekir diye de bir kural yok. Hem herkes onu övüyor. Ben de iyi bir insan olduğunun farkındayım, bir yıldır aynı yerde çalışıyoruz... Aslında uzun süredir de karı-koca hayatı yaşıyoruz. Evvelki gün ev işi çözümlendi; Mozaisk Şosesi'nde yepyeni bir binanın dairesi. Nikahlanıp ilişkimizi resmiyete dökmemizi önerdi.

Nina Georgiyevna başka şey sormadı; Olga'yı üzmemek için kendini tuttu, kızını kutladı.

Sergey gittikten sonra ağlamaya koyuldu. Yeşilimsi sarkık yanakları, uykulu gözleriyle Semyon İvanoviç'i hatırladı ve Olga'ya acıdı. Dayanılmaz bir acıydı bu. Sonra mantıklı düşünmeye çalıştı: Olga küçük bir kız değildi, Labasov'u tanıyordu. İnsan görünüşüne bakıp yargıya varmamalı. Üstelik sakin bir insan oluşu daha da iyi. Olga da kolay kolay açılmayan bir yaradılıştadır… Belki de seviyordur adamı? Açıklamak istememiştir belki de. Gururludur… Ama söylediği söz korkunç: "İlişkiyi resmiyete dökmek!" Belki benim aklım almıyor, yaşlandım, bir şey anlamıyorum...

Şimdi Nina Georgiyevna kendine, yitip giden düşlerine ağlıyordu. İşte yalnızlık gelip çatmıştı... Gece yüreğini eziyordu sanki. Nina Georgiyevna masa başına oturmaya zorladı kendini, defterlerini çıkardı. Hugo özgürlüğü selamlıyordu... Üzgün olduğu halde gülümsedi. Hayır, hayatının sonbaharı ne boştu, ne de buz gibi soğuk!

17

Sergey'den ayrılırken Mado, aşkın kendisine destek olacağını söylemişti. Tam tersi oldu, aşk boynuna bağlanmış bir taş gibiydi. Ne eski hayatına dönebiliyor, ne Sergey'le yeniden karşılaşmayı düşünebiliyordu. Her şeye kayıtsız, günlerce odasına kapanıyordu.

— Neden çalışmıyorsun? diye sordu Sembat. Benim de üzüntüm var belki, ama çalışıyorum.

— Benim üzüntüm yok. Yaşamıyorum ki.

Sembat homurdandı:

— Yakında gelecek ama...

Genç kız başını salladı.

— Onu düşünmüyorum.

Doğru söylüyordu. O kadar çarpılmıştı ki bir şey düşünemiyordu. Zaman zaman alışkın olduğu şeyleri gözden geçiriyordu: Küçük şişeleri, seccadeyi, üzerinde uzun zamandır çalışmadığı resimle sehpayı. Sergey onu eski hayatından koparmıştı. Ama yeni bir şey olduğu da yoktu. Marceline çok üzülüyor, kızına ne yapabileceğini düşünüyordu. Kısa süre önce neşeliydi, gülüyor, sık sık sokağa çıkıyordu. Şimdi tek kelime söylemeden gözlerini boşlukta bir noktaya dikiyordu… Annesine açıldığı yoktu, içine kapanık bir kızdı Mado... Marceline kocasına danıştı, Lancier'nin cevabı şu oldu:

— Kendine bakıp bir yargıya varma, bambaşka bir kuşak bu; şimdikilerin tepkisi bambaşka oluyor. Gerçekten Mado çok kötü. Morillott'yu çağırmalıyız. Ne yazık ki Gelinotte'a gidemiyoruz; orada hemen kendini toparlardı... Ama ne yapalım, herkes savaştan söz ediyor...

Doktor Morillot, Lancier ailesine uzun süredir bakardı; Marceline'in tansiyonunu ezbere bilir; Maurice'in neresinde ne olduğunu hemen anlardı. Her şeye boş veren, halim selim bir adamdı Morillot, elbiselerinde hep sigara külleri vardı; küçük iğreti gözlüğü, etli kocaman yüzünde zıplayıp duruyordu.

— Dostum, dedi Lancier'ye. Bu tür hastalıkları doktorlar geçirebilirse Nivelle neyin sözünü edecek? Kızın çok kolay etkileniyor… Sizin gibi ana babaların çocukları hep böyle. Hayatınız boyunca eğlendiniz durdunuz, hayır demeyin, şimdi de aynı yaşayışı sürdürüyorsunuz! Sigaralık koleksiyonu, şölenler şu, bu... Onlar böyle şeylerden nefret ediyorlar. Tanrıya şükredin ki, Louis, esrar içip metreslerine ateş edeceğine havacılığa merak sardı.

— İyi ama, havacılık günümüzde en tehlikeli meslek. Ben savaşa inanmıyorum ya...

— Bana kalırsa işler kötüye gidiyor. Moskova'da hareket yok... Bu işin bir felaketle sonuçlanmasından korkuyorum.

Bu konuşma yemek odasında, sabah kahvaltısı sırasında geçiyordu. Lancier gazetesini açmıştı, birden, alışılmamış bir heyecanla bağırdı:

— Ruslar bize ihanet etti!

Marceline çok korktu; o güne kadar, kocasının gazete okurken böylesine kendinden geçtiğini görmemişti; okuduklarını evdekilere anlatsa bile, ya tiyatro galalarının dedikodularından, ya da dünyaya beşiz getiren Kanadalı doğurgan kadından söz ederdi. Oysa şimdi Lancier çok heyecanlıydı. İncelen, tiz çıkmaya başlayan bu sesin ne anlama geldiğini Marceline iyi biliyordu.

Mado babasına yaklaştı:

— Ne dedin?

— Ne mi dedim? Almanlarla anlaşmışlar.

— Olmaz...

— Al da oku... Havas Ajansı'nın Moskova kaynaklı haberi...

Mado, bir şey söylemeden odasına çekildi. Babasının haykırışları Louis'nin kızgın sesi kulaklarındaydı: "Onlardan bunu hiç beklemezdim. Her şey bir yana erkekliğe sığmaz. Mado, Sergey'den söz ettiklerini sandı bir an. Doğru değil, olamaz böyle şey. Düşünceleri uğruna aşkını inkar etmişti Sergey; Mado ile konuşuyor, birden gazeteye saldırıyordu... Kaç

kere savaşın patlayacağını, faşistleri yenmek gerektiğini söylememiş miydi? Bu da mı bir düştü? Belki Sergey de şaşkındı, nasıl yaşayacağını kestiremiyordu. Belki düşü Sergey'e ihanet etmişti? Birine danışmak, anlamaya çalışmak gerekiyordu. Babası gibi siyaset diye adlandırdığı şey Mado'nun hayatına girmiş, derin acısına karışmıştı.

Gitti, Sembat'yı buldu. O da şaşkındı:

— Hepsinin canı cehenneme! Artık savaş kaçınılmaz oldu. Hem Almanların hakkından gelmek kolay iş değil, 1914'de dört yıl savaştıysak şimdi sekiz yıl savaşmamız gerekecek.

— Sembat, Ruslar ne yaptı?

— Gayet basit, Almanlarla anlaştılar...

— Ama bu olacak şey değil...

— Şaşılacak yanı yok. Kurnazlık yapmaya kalktık. Onlar kazandı. Kısacası bu işte...

Mado, kendi kendine, Sembat da fazla bir şey anlamıyor, diyordu. Tek bildiği resim. Hepsi gazetelerini okuyor, gazetelerde yazılanlara inanıyorlardı. Evet ama haber Moskova'dan bildiriliyordu... Kim durumu ona anlatabilirdi? Birden hatırladı: Lejean. Nasıl olmuş da daha önce onu düşünmemişti? Sergey, Mado'ya kaç kere; "Lejean bizi anlıyor... Bir dost, gerçek bir dost o..." demişti. Sergey'i anladığına göre Mado'ya her şeyi anlatabilirdi…

Bir insanın dış ve iç görünüşünün, Henri Lejean'daki kadar birbirinden kesinlikle ayrılması enderdir. Ne dalgın, iyilik dolu gözleri, ne de tatlı davranışları bu adamdaki, çelik gibi iradeyi, ortaya koyardı, Lancier'nin onunla övünmesi pek boşuna değildi. Lejean, Paris'in en iyi mühendislerinden biriydi. Küçücük Roche Ainé fabrikasından ileri gidemediyse, bunun nedeni büyük sanayicileri çileden çıkarmasıydı. Az insan bu kadar nefretle anılırdı. Sağcıları en çok delirten, içinde bulunduğu durum ne olursa olsun, kusursuz davranışı, terbiyesi ve büyük bilgisiydi. Bir gün Nivelle şöyle demişti: "Yırtık pırtık elbiseli birinin l'Humanité okumasını anlarım, ama Danté'yi okuyan bir solcu doğaya aykırıdır, insanı isyan ettirir." Lille şehrinin ilk sosyalistlerinden olan bir avukatın oğlu,

gençliğinde yaralı komüncüleri gizlediği için neredeyse öldürülecek olan bir doktorun torunu Henri Lejean, kaynağını epey eskilerden alan bir aydındı; uzun uzun düşünüp gerekli sonuçları çıkardıktan sonra sosyalizmi seçmiş, kendini günlük politikaya vermişti. İşçiler ondan söz ederken: "Henri'miz boş laflar etmez.." derlerdi. Sarsılmazlığı, bağlılığı ve temiz ahlakından ötürü çok sevilirdi. Her şey bir yana, dış görünüşü o kadar da şaşırtıcı değildi: Düşmanlarına katı davranan bu adam dostlarının acılarıyla duygulanıp yardımlarına koşardı. Sağcı bir gazete Lejean'ı sinsilikle suçlamıştı; lüksü, iyi giyimli karıları, adamın kesesini boşaltan gece kulüplerini sevdiği söylendi. Oysa Lejean, karısı ve büyüğü on altı yaşında olan iki çocuğuyla küçük bir lojmanda yaşıyordu; evinde tek lüksü kuyruklu piyanosuydu. Lejean'ın karısı Josette müziği severdi.

Ara sıra Mado, Lejeanları görmeye gelirdi. Corbeille'in gösterişinden sonra her yerde benzerine rastlanan hasır koltuklar, eski büfe, basit yemek boyunca konuşulan herkesin anlayabileceği şeyler ona mutluluğun ta kendisi gibi gelirdi. Mado'nun gözünde Lejean, ne korkunç bir konuşmacı, ne parlak bir mühendisti: Mado onu sakin ve sevimli, yedi yaşındaki kızı Mimi'yle saklambaç oynayan, Paul'ün problemlerinin çözümüne yardım eden bir adam olarak görürdü. Mado, sık sık Josette'i kıskanır, hayatına imrenirdi.

Josette, oyuncak bir cennette de kara ve katı bir toprak üzerinde yaşıyordu. İşçi kızıydı. Kendi kendini yetiştirmiş, suratların, evlerin, ağaçların isten kapkara kesildiği bir mahallede; madenci çocuklarının devam ettiği okula öğretmen olmuştu. Neşeliydi, acıyı, açlığı, eziyeti tatmıştı. Yüzündeki çocuksu yan hâlâ kaybolmamıştı ama, ara sıra kararan yorgun bakışlarıyla gözlerinin çevresindeki kırışıklar geçirdiği hayat tecrübesini ortaya koyuyordu. Bu hem neşeli, hem hüzünlü kızı Lejean on sekiz yıl önce tanımıştı. Evlenmeden önce hayatı ekmek, para ve iş bulmak için devamlı bir savaş sayan Josette'e inanç vermiş, birlikte yaşadıkları sürece mücadele, onun gözünde hayatın ta kendisi olmuştu. Yıllar boyu Lejean iş bulamamıştı; Josette'in dar gelirleriyle geçinmeleri gerekmişti. Ama genç kadın hiç umutsuzluğa kapılmamıştı, niçin yaşadığını biliyordu. Garip, değişik bir kız olan Mado'yu nasıl anlayabilirdi? Mado, Josette'den çekinirdi. Bir gün Lejean'a: "Karınız çok katı"demişti de Lejean kahkahalarla gülmüştü: "Öyle mi dersiniz? Belki sizin gözünüzde katıdır. Sıcak limonluk bitkilerine alışkınsınız, oysa Josette açık havada büyüdü."

Herkes gibi Lejean da, Moskova'dan gelen kısa telgrafla allak bullak oldu. Mado'nun gelişi onu şaşırttı, biraz da kızardı: Konuk ağırlayacak hali yoktu!.. Ama, hemen ardından Mado'nun başına gelen felaketi farketti, büyük bir tatlılıkla davrandı ona.

— Yalnız siz bana açıklayabilirsiniz... Ötekilere inanmıyorum. Hepsi Ruslardan nefret ediyor... Ama sizin onlarla beraber olduğunuzu biliyorum. Anlayamadım. Ne olur söyleyin, bize ihanet ettikleri doğru mu?

— İhanet mi? Lejean acı acı güldü, yüzünde okunan üzüntü daha da belirginleşti. Bize nasıl ihanet edebilirler? Yıllar önce biz onları bıraktık. Biz derken Fransa'yı yönetenler demek istiyorum. Münih, ardından Von Ribbentrop'la anlaşma… Almanların Rusya'ya saldırmasını istiyorlardı.

— Moskova'ya gönderilen heyet?

— Göz boyama... Rusları atlatacaklarını sandılar. Voroşilov'la yapılan görüşmeyi okuyun. "Saldırganlar" sözüyle geçmesine izin vermediler, oysa Fransızlarla İngilizler Beck'i desteklediler. Rusların başka çıkar yolu yoktu.

— Oysa sık sık…–Mado kendini topladı–…sık sık bir numaralı düşmanın faşistler olduğunu işitiyorduk. Nasıl anlaşabilirler? Üstelik bize karşı... Hem sonra yalnız Bonnet, Nivelle yok, siz varsınız, Sembat var, işçiler ve halk var.

Hava kararıyordu. Lejean ışığı yakmayı düşündü, sonra vazgeçti. Josette kızını alıp içeri geçmişti. Lejean:

— Başkalarının ceremesini çekmek zorundayız, dedi. Kayıtsız konuştuğumu sanmayın, ben Fransızım. Hiç de neşeli günler yok önümüzde, Moskova dayanırsa Fransa yaşar. Ama, güç dönemler geçireceğiz. Umutsuzluğa kapılmayın. Rusların ihanet ettiği söylenirse, bunu hainlerin söylediğini bilin. Şimdi bizim peşimize düşecek, içeri tıkacak, öldürecekler. İnsan lafla değil çelikle geçer tecrübeden...

Paul, durup dururken konuşmaya katıldı, kalın sesiyle:

— Şu sıra en önemli şey davaya bağlılık, dedi.

Lejean gülümsedi:

— Görüyor musunuz? Hepimizi temizlemezlerse bunlar savaşın sonunu getirecekler...

Lejean'ın evinden çıktığında, Mado allak bullaktı. Bir kumardı bu, korkunç bir kumar...

O ufacık çocuk "bağlılık" demişti. Neye bağlılık ama? Böyle şey olamaz, çocuk masallarında rastlanır bunlara; sonra çocuklar büyür. Büyüklerin düşle vakit geçirecek halleri yoktur. Onları askere alırlar, mezara iterler. Büyükler de "yan çizer" kurnazlığa kalkışır, deliklerde gizlenir. Oysa Lejean ödlek değil, gizlenmeyecek. Gözümden kaçan bir şey var… Gerçekten küçük Paul benden daha iyi mi görüyor birtakım şeyleri? Yapıları başka onların, daha sağlam insanlar. Lejean, "sıcak limonluk bitkisi" deyimini benim için kullandı. Ama şimdi limonluğun camları kırıldı, donuyorum… Josette'in yerinde olmayı ne kadar isterdim? Onun Lejean'ı var. Oysa Sergey beni bırakıp gitti... Hayır, bu kadar basit değil... Lejean'ı var, doğru, ama içinde başka bir şey daha var… Ve ben bomboşum. Sergey'i düşündüğümde rahatlıyorum. En korkuncu Sergey'in benimle olmayışı. Sergey Lejeanların orada, Josette'in, o garip çocuğun, onların evinde. Bir tek benimle değil.

18

Olaylar o kadar çabuk gelişiyordu ki, Lancier düşünecek zaman bulamamıştı. Savaş başlamıştı bile, ışıklar yanmıyor, istasyonlarda kadınlar ağlıyordu. Louis gitmişti, Marceline de ağlıyordu. Gazeteler kötü haberlerle doluydu hep: Almanlar Varşova önlerindeydi. Polonyalılar yüzünden bu işe bulaştık, oysa herifler savaşmayı bile bilmiyorlar! Nerede Polonyalıların Mame'ı? Onlar Fransız değil ki!… Lancier köpürüyordu. Sigaralıklarını bırakmıştı. Sudan karacasına bakarken kendi kendine kızdı:

"Ben de aptal bunağın biriyim! Neler düşünüyorum? Günün birinde Corbeille'in üzerine atacaklar bombayı…" Dostları onu tanıyamaz olmuşlardı; sinirliydi, durmadan tartışmalara giriyordu.

Lejean gelip, askere çağrılan iki işçinin yerine yenilerinin alınması gerektiğini bildirdiğinde kükredi.

— Demek dostlarınız Hitler'den yana?

— Ya komünistler? Fransızlar savaşıyor…

— Böyle bir şey göremiyorum. Savaşan Polonyalılar. Fransız ordusu, savaştan başka akla ne gelirse yapıyor.

— Bir at hırsızı her zaman atını boyar. Size soruyorum, Moskova Antlaşması'na nasıl olur da karşı çıkmazsınız? Fransız değil misiniz canım? Yoksa Tatar mısınız?

— Fransızım. Ama sizin gibi bir Fransız değil... Başka bir Fransa'dan yanayım ben.

— Hitler'den yana mısınız, ona karşı mısınız?

— Saçma bir soru! Hem Hitler'e, hem Fransız faşistlerine karşıyız biz.

— Bakın Lejean, bu sözler çocukları uyutmak için söylenir. Ben elli dört yaşındayım... Rusların aptalca bir iş yapmadıklarını anlayacak çağdayım. Onlar gerçek birer bencil. Ama siz, nasıl olur da onlara hak verirsiniz? Ha! Şimdi bir şey söylemiyorsunuz, verecek cevap bulamıyorsunuz! Size dostça

söylüyorum tahta perdenin değişik yanlarında olabiliriz ama yine de bir Fransız tahta perdesidir bu, Sibirya tahta perdesi değil!

— Peki, size cevap vereceğim. Yalnız, cevabımın hoşunuza gideceğinden kuşkuluyum. Buna karşılık, her Fransız işçisi benimle aynı düşüncededir. Sovyetler Birliği bizim için bir ütopya değil: Yetersizlikleri olabilir, –insanoğlunun kusurları vardır her zaman– ama orada büyükbabamın düşlediği, komün askerlerinin uğrunda savaştığı şey gerçekleştirildi. Moskova zafere ulaşırsa ülkemiz, gerçek Fransa elimizden gitmeyecek. Eğer Moskova, yenilirse hapı yuttuk demektir. Alman ya da Fransız olması önemli değil, başımıza bir Hitler gelecek. Rusların bencil olduklarını söylüyorsunuz; Fransa'nın geleceği onlara bağlı ama.

Lancier kendinden geçmişti:

— Gidin öyleyse, Tatarlarınıza katılın bayım, dedi. Yaptıklarını bağışlamayacağız. Berlin'de durmayacak, Moskova'ya kadar ilerleyeceğiz.

— Size kızma olanağı yok Bay Lancier, hem bir şey anlamıyor, hem de anlamak istemiyorsunuz. *Paris-Soir*'ın saçmaladıklarını tekrarlamaktasınız.

Koridorda Millet, Lejean'a seslendi:

— Henri, seninle konuşacaklarım var. Çocuklar Parti'nin taktiğini anlamıyorlar. Saçma sapan şeyler söylüyorlar, anladın mı? Thaelmann'ın artık Hitler'le olduğunu söylüyorlar. Karşı çıkıyorum ama anlarsın, onları inandırmaya yetmiyor. Millet yirmi iki yaşındaydı, ama görünüşüne bakılırsa on yediden fazla olduğu söylenmezdi: İnce uzun bir gençti. Bildiri yapıştırır, İspanyollar için para toplar, ihtiyar Jacques, Leon Blum hükümetiyle bir yer varılmayacağını anlatırken o da için için kaynardı.

— Faşist faşisttir, diye cevap verdi Lejean. İşte vereceğin cevap. Thaelmann'ı hiçbir zaman salıvermezIer. Fransızlar gerçekten Hitler'e karşı savaşırlarsa, Ruslar onlara yardım eder. İspanyollara kim yardım etti? Hükümet *l'Humanité*'yi yasakladı ama *Je Suis Partout* Almanların parasıyla rahat rahat çıkıyor...

Demek ki Hitler'le değil, bizimle savaşmayı düşünüyorlar.

— Gayet açık. Beni anlamalısın, durumum çok güç… Bir de yaşlı anam var, o bile başımın etini yiyor. "Nasıl olur da Almanlarla anlaşırsınız? diyor. Ben, Parti'nin Hitler'le işbirliği yapmayacağını biliyorum. Onlara da böyle söylüyorum. Henri, gözümüzü korkutamazlar...

Millet, Lejean'ın elini sıktı.

Akşama doğru Nivelle, Lancier'nin karşısına çıktı:

— Haber vermeden geldiğim için kusura bakmayın. Ama görevim bunu gerektiriyor. Lejean'ın, tutuklanacak kişiler listesinde olduğunu öğrendim. Kararın doğruluğunu ya da yanlışlığını tartışacak değilim. Ama Roche Ainé müessesesindeki yerini bildiğimden elinizin kolunuzun bağlanmasını istemedim...

Maurice çileden çıkıp bağırdı:

— Bu görülmüş şey mi? Almanlarla savaşıyorlar, sonra da bizimkileri içeri tıkıyorlar! Lejean'ın casus olduğuna inanmam! Kendine göre birtakım düşünceleri olabilir, ama Lejean namusun ta kendisidir.

Nivelle cevap verdi:

— Bay Lejean'ın namusluluğundan kimsenin kuşkulandığını sanmıyorum. Önemli olan, düşüncelerinin Fransa'nın güvenliğiyle uyuşup uyuşmaması. Hem sonra, bu konuda karar vermeye yetkili kişi de ben değilim; Daladier'nin politikasını savunmak bana düşmez. Sadece, sizi dostça uyarmak istedim.

Nivelle çıktı. Cep feneriyle sokağı aydınlattı; Mado'yu gördü. Genç kız ona, güle güle bile demeden köşeyi dönüp kayboldu. Acele ediyordu. Kaybedilecek bir dakika yoktu! Artık kendini, gereksiz hayatını düşünecek sıra değildi. Bir saatliğine, yaşayışını doğrulayacak bir iş çıkmıştı.

Kapıyı Josette açtı. Mado hemen anladı: Geç kalmıştı. Kitaplar, elbiseler, yastıklar yerde sürünüyordu

— Zamanında yetişip sizi uyarmak istiyordum...

Josette atıldı, genç kıza sarılıp öptü. Bu davranış öylesine alışmadığı şeydi ki Mado'nun gözünde yaşlar beliriverdi.

— Saat altıda götürdüler, ortalığı toplayacak vakit bulamadım.

Paul, Mado'nun elini sıktı.

— Sağol kardeş!

Mado eve döndüğünde babası hep homurdanıyordu:

— Roche Ainé'ye indirdikleri darbenin sözünü etmiyorum, Lejean fabrikamızın bütün yükünü taşırdı... Ama bu adam gerçekten namusun ta kendisi. Dün kanım tepeme çıktı, onunla tartıştım. Aslında hepsi delirmiş. Neden işçileri kızdırmak istiyorlar? Bizde birlik yok. Almanlar Hitler'in peşinden gidiyorlar... Tabii biz daha zenginiz, daha güçlüyüz ama insan yine de korkuyor. Fransa için korkuyor. Lejean'a gelince, çok üzgünüm.

Babasının hiç beklemediği bir sıra, Mado:

— Ona acımak boş, dedi. Onun gibilere insan gıpta edebilir... İnanıyorlar, herkes de onlara inanıyor. Bizlere gelince, her şeyden kuşkulanıyoruz, her şeyden korkuyoruz…

Paul'ün kendisine "kardeş" dediğini hatırladı ve kızardı.

Nivelle, Emniyet Müdürlüğü'nün uzun koridorlarından birinde ilerliyordu; birden polisIerin arasında yürüyen Lejean'la karşılaştı. Lejean, gülerek onu selamladı:

— Beni artık tanımıyorsunuz galiba, Bay Nivelle?

— Özür dilerim… Burası çok karanlık…–Birden kızararak ekledi–: Ruslarınızın yaptığını görüyor musunuz?

Savaşın ilk günü Nivelle defter tutmaya başladı; kendisi için değilse bile kendinden sonrakiler için bu gergin günlerin anılarını saklamak istiyordu. Lejean'la karşılaştıktan sonra şunları yazdı:

"Cephede sessizlik hüküm sürüyor. Savaş içerde devam ediyor. Lejean tutuklandı. Ona rastladım. Çok canım sıkıldı. Solcuların, ulusun dışında kaldıklarını kabul ediyorum. Yine de tatsız, üstelik başka çıkar yol da yok… Bu savaş kimin için gerekli bilmiyorum; herhalde ne biz istiyoruz, ne de Almanlar. Ama bir seçim yapmak için de çok geç. Hitler seçimini yaptı. Her

şeyi, Bolşeviklerle anlaşmayı bile kabul etti. Körlüğü beni şaşırtıyor; çılgın, varını yoğunu yeşil çuhanın üzerine atmaya hazır bir kumarbaz. Yakınlarını, vatanını şerefini atıp her şeyini yitirince de kendini öldürmeye hazır. Bir kumar, gün ışığında ölgün bir mum ışığı ve yıkıntılar, işte Avrupa'nın sonu. Schirke ile yaptığım bir konuşmayı hatırlıyorum; şimdi Schirke askere çağrılmış, sınırımızda bekliyordur. Özellikle Batı Uygarlığı'nın zaferi uğruna savaşıyoruz, Nazi komünist imparatorluğuna karşı onların Weimar cumhuriyetini kurtarmak için. Yarın ben de cepheye gönderilmemi isteyeceğim. Şu sıra insan, siperlerde, kendini çalışma odasındakinden çok daha rahat hissediyordur. Ne sıkıcı iş! Bütün Avrupa, bu kent gibi karanlıklar içinde. İnsanların anlayışı da karanlıklar içinde. Kaçırılan Persefon bir pasif koruma sığınağında gözyaşı döküyor ve ben bu gözyaşlarını insanların diline çevirme yeteneğinden yoksunum..."

Yatmayı düşündü, sonra fikrini değiştirip odayı arşınlamaya koyuldu. Sözcükler uçuşuyor, önünde dolanıp duruyor, yakalamak istediğinde elinden kurtulup kaçıyorlardı. Kırık bir dal gibi, bir dize asılı kalmıştı. Sonra karanlık ve boş dünya yankılandı: Nivelle, sözcüklere, seslere, cıvıltılara, tınlamalara boğuldu. Sabaha kadar yazdı durdu; böylesine esinlenerek yazdığını hatırlamıyordu.

İşte, gün doğmuştu... Tıraş oldu, işine gitmeye hazırlandı; yazdığını bir kere daha okumayı düşündü, vazgeçer gibi oldu, yine de dayanamayıp okudu. Ne kötü, nasıl da zorlanarak yazılmış dizelerdi bunlar! Ne uyum vardı, ne duygu... Herhalde insanın şu sıra şiir yazması olanaksızdı. İncecik kâğıtları avucunda buruşturdu, birden Emniyet Müdürlüğü'nün karanlık koridorunda Lejean'ın alaycı gülüşünü hatırladı. Kızgınlıkla yüzünü buruşturdu. Şimdi savaşmak gerekiyordu işte. Sizi yeneceğiz Bay Lejean!

19

Toplantı epey gürültülü geçti. Belçev, Sergey'in tasarısına karşı çıkmıştı. Her şeyden önce "Vlakhov yoldaşın gerçekçi olmadığını, standart yedek parça yapımı olanaklarını önemsediğini" belirtiyordu; sonra "eski görüşlerin çamuruna saplanıp kalıyor, yerel olanakları küçümsüyordu." Belçev büyük bir heyecanla konuşuyor, bir gün önce Sergey'le aynı fikirde olduğu halde şimdi de bu söylediklerine inanıyordu. Grigoriyev'in işe karışmasıyla fikrini değiştirmişti. Hep böyle olurdu: Üstlerinden biri tek kelime söylemesin, Belçev, bir gün, hatta bir saat önce ağzından çıkanları unutur, yeni bir şeye inanıverirdi. Sergey'i anlamıyordu: Grigoriyev böyle diyorsa böyle olmalıydı… Oysa Sergey diretiyordu. İkinci bir kere tasarısının incelenmesine karar verildi. Sergey, içinden Belçev'e diş biliyordu ama toplantı sonuçlarından hoşnuttu. Ekim ayındaydılar, batan güneş ortalığı kızıla boyamıştı. Yolda çocuklar oynuyor, çiftler dolaşıyordu. Başına rengarenk bir başörtü bağlayan kadın, bir Kızılordu askerine şöyle diyordu: "Likör bardakları buldum, öyle zarif ki..." Hava serindi, gürültülüydü, gökyüzü belli belirsiz renklenmişti. Sergey, kendi kendine: "Savaşa girmeyişimiz ne büyük mutluluk!… dedi. Paris'i, karanlıklar içinde gözünün önüne getirmeye çalıştı, yapamadı: Kafasında hep donanma fişekleri yanıp sönüyordu.

Ya Mado? Ne olmuştu acaba? Büyük bir acı duydu, boş bir sıraya kendini bırakıp gözlerini kapadı. Mado, yeşil giysisiyle geliyor ve gülümsüyordu... Onu bir daha göremeyecekti! Ondan mektup bile alamayacaktı... Savaş aralarına girmişti. Paris, bir telgraf, açıklama ve bildiri sisi ardında kaybolmuştu. Mado neredeydi acaba? Doğru, kaderle saklambaç oynanmaz.

Zaman zaman Mado'yu unuttuğunu sanıyordu; bundan yalnız büyük bir rahatlık değil kendini kaybetmişcesine büyük bir dehşet duyuyordu. Sonra yine üzüntüsü geri geliyor ve rahatlıyordu. Kendi kendini hafiflikle suçlaması haksızdı: Keyiflenebilir, eğlenebilirdi bile; ama Mado, yüreğinin derinliklerinde yaşıyordu.

Bütün varlığıyla Moskova'nın hayatına dalmıştı; orada her ayrıntı Sergey'i duygulandırıyordu. Yolun kenarında bir sıraya oturmuş, Belçev'le tartışmaya devam ediyordu. Neden seri yapımı düzenleme olanağı

bulunmasın? Grigoriyev çok çalışkan biriydi ama yanılabilirdi... Öte yandan Belçev, papağan gibi, öğrendiğini tekrarlıyordu... Geçen yıl burada sefil bir baraka vardı. Bak, şimdi yerine yapılana! Moskova güzelleşti. Batılılar, inşaata başladığımıza inanamazlar. Bir şeye inandıkları yok. Bizi düşmana karşı yapayalnız bırakmaya kalktılar. Almanlara karşı kendilerini neyle savunacaklar? Chamberlain'in şemsiyesiyle mi? Devirmek istedikleri Hitler değil, biziz. İnsan Nivelle'i dinlese yeter... Bir kaç yıl daha kazanabilsek... Grigoriyev'in düşüncesi kalıplaşır. İlkel bir çalışma yolu onunki. Almanların büyük bir güç olduğu gerçek. Ama şimdi işler biraz daha düzeldi, sınır biraz daha düzeldi, biraz daha uzaklaştı.

Polonya ovaları gözünün önüne geldi. Kül, kan… Paris ne olacaktı? Kestane ağacının altındaki sıra ne olacaktı?.. Hayır, Mado ile Paris'i birbirinden ayırmak olanaksız!.. Onunla yine o sıraya oturabilir miydi? Nerede!

Şimdi yanında güçlü kuvvetli, yanık yüzlü iki kız oturuyordu. Biri gülerek anlatıyordu: "Görür görmez hemen ses tonu değişiverdi…" Sergey gülümsedi. Genç kızlar gittiler. Gülen Olga'yı andırıyordu. Olga iyi bir kızdı ama çok gençti, çocuk gibiydi. Annesinin yüzü solgundu, kendine bakması gerekiyordu... Vassia'nın yolculuğu nasıl geçmişti acaba?

Sergey saatine baktı; acelesi olduğundan çocuklar gibi, oradan geçen bir tramvaya atlayıverdi.

Labasovlar hem evliliklerini, hem de yeni evlerine taşınmalarını kutluyorlardı. Olga, görevle giden Vassia'nın dönüşünü beklemelerinde diretmişti. Yakınlarından başka okul arkadaşı Nataşa Krilova'yı çağırmışlardı. Labasov da yazı işlerindeki arkadaşlarından ikisini, Sekreter Petya Drozdov ile Dış Politika Yazarı altmışlık Zamkov'u davet etmişti.

Önce, ev sahibi konuklarına yeni dairelerini gezdirdi: Çok büyük değildi evleri, iki odaydı. Ama Semyon İvanoviç en ufak ayrıntıları bile değerlendirdi. Tuvaletin yanında; "İşte burası da şey..." diye fısıldadı.

Labasov otuz iki yaşındaydı; iri yarı, hastalıklı tenli, hep uyuklar gibiydi. Yaşından büyük gösteriyordu. Küçücük gözleri kurnazca davrandığını sandığında canlanırdı. İki yıl önce yazı işleri müdürlüğüne getirilmişti. Daha önce bir sendikada çalışıyordu; gazeteyi sevmiyordu; yine de

işgüzarlık yapıyor, geceleri yazıları en az on kere okuyup her keresinde, kendi deyimiyle "şüpheli" bir şeyler buluyordu. Kimsenin yapmadığı bir karşılaştırma ya da fazla tekrarlanmamış bir özellik bulduğunda, kırmızı kalemine deli gibi yapışırdı. Birlikte çalıştığı arkadaşlarına: "En önemlisi yanılmamaktır" derdi. Bir gün Olga'ya itiraf etti: "İlk bakışta her şey eksiksiz gelir, sonra, birden... Tarlada pire yakalamak daha kolay iştir valla!" Yerinden hoşnuttu, hep ilerlemek isteyen Petya Drozdov'u alaya alırdı: "Merak etme, bir silleyle ödüllendirirler seni!"

Tıklım tıklım dolu küçük daire, hediyelik eşya satan dükkânları andırıyordu. Semyon İvanoviç konuklarına gururlanarak, elektrikli pikabını, maun yatakları, on kadar yastığıyla kanepelerini ve yer küreli bronz duvar saatini gösterdi.

Sergey kızkardeşine:

— Amma da süs eşyanız var, dedi. Kendimi, cam ve porselen eşya satan dükkâna girmiş bir hipopotam sanıyorum.

Olga gülmeye başladı:

— Bir şey kırarsan önemi yok... Yalnız bardaklarıma dikkat et, pek fazla değil çünkü...

— Eskiden benim de bir şeyim yoktu, diyordu Semyon İvanoviç. Ama zaman değişti. Bugün herkes evini döşüyor. Gelişme halinde...

Genellikle sesi çıkmayan Vassia birden fikrini söyledi, Nina Georgiyevna'ya göre biraz kabalık yaptı:

— Ben ıvır zıvırdan hoşlanmam. Böyle şeyleri olmadığı zaman insan daha rahattır.

Yemek boldu; et ezmesi, pavurya, sebze salatası, yayın balığı, kâğıt bir gülle süslenmiş süt domuzu, hepsinin ardından da hem yayın balığını sarartacak, hem de süt domuzunun pembeliğini bastıracak kırmızılıkta bir pasta; kokulu ve saf votka, dört çeşit şarap, şampanya. Semyon İvanoviç, aceleyle, sanki görev yapıyormuş gibi çok yemek yedi; yine de kayıtsızdı. Olga, ağır ağır, her lokmanın tadını çıkararak atıştırıyordu. İyice karnını doyuran çakırkeyf Petya onu görünce, pastayı da yediği halde süt

domuzundan biraz daha aldı. Zamkov, yemekhanede yercesine, önündekine aldırmadan yutuyordu. Epey içen Vassia canlandı; yanındaki Nataşa'ya, sirkte gördüğü bir hipnotizma gösterisini anlattı. Sihirbaz, herkesin içini gördüğüne yemin ediyordu. Biri sihirbazın saatini yürüttü, herif: "Milis nerdeee!" diye bağırmaya başlamaz mı? Halktan cevap verenler oldu: "İnsanların içini görüyorsan milisi ne yapacaksın?" Nataşa'nın gülüşü bulaşıcıydı, sihirbazın hikâyesini başka duyan olmadığı halde, Zamkov dahil herkes bastı kahkahayı.

Sergey'i sıkıştırıp Paris'i anlattırdılar; dikkatle ve kayıtsızlıkla dinlediler sonra. Sanki Ortaçağ'dan ya da gezegenlerden birindeki hayattan söz ediyordu. Yerinde duramayan tek kişi Nina Georgiyevna'ydı: Paris'te Sergey'in başına geleni öğreneceğini umuyordu. Zamkov cebinden not defterini çıkarıp sordu:

— Büyük sermaye şimdi kime dayanıyor, kime güveniyor?

Kahvelerin taraçalarında mangal yaktıklarını öğrenen Nataşa keyiflendi. Gülerek söyleniyordu: Sokakları ısıtıyorlar, amma da garip insanlar bunlar!

Vassia, savaş öncesi Paris'te çok bina yapılıp yapılmadığını sordu; mimar olduğundan, geleceğin beyazlı yeşilli, sakin kentlerini düşlüyordu. Sonra:

— Minsk'i tanıyamazsınız, dedi. Kocaman, Avrupai bir şehir oldu...

Herkes canlandı. Sergey, hayatında gitmediği Minsk'le Paris'ten fazla ilgilendiğini farketti. Biri tatlı bir düştü belki, ama yine de bir düştü; öbürü hayatın ta kendisiydi. Vassia'nın kalın sesi, Nataşa'nın gülüşü, Zamkov'un gıcırtıyı andıran konuşması gibi. Bu masanın çevresine oturanların geleceği Minsk'in evlerine, kendi tasarısına –Grigoryev yanılıyordu nasıl olsa– ve bir sürü başka şeye bağlıydı.

Vassia okullardan söz etti, konuşma mimariden eğitime geçti.

— Çocuklar çok şımartılıyor, dedi Labasov. Babam beni kırbaçla döverdi, hiçbir zararını da görmedim.

Nina Georgiyevna kızdı:

— Domostroy'a dönülemez artık! Öğretmenler çok dikkatli olmak zorunda; oysa öğrenimleri yetersiz, kültürden yoksun çoğu; çocuk yeni

yetişen bir fidan gibidir, çok kolay kırılır...

Semyon İvanoviç radyoyu açtı:

— Bakalım dünyada neler olup bitiyor...

Spiker, Baranoviçi'de yapılan bir mitingden söz etti; ardından da akıl almaz büyüklükte bir helvacı kabağından. Ses öylesine dokunaklıydı ki duyan kabağı onun yetiştirdiğini, böylece insanlığı kurtardığını sanırdı... "Dış haberler…" Spiker o gün Almanların kaç ton bomba yağdırdığını bildirmeye koyuldu.

Hıımmmm, dedi Labasov.

— Her şey bir yana, herifler hepsini iyi yoluyor, diyecek yok; iyi savaşıyorlar üstelik...

Sergey sinirlendi. Evet, Almanlar gerçekten savaşmayı biliyorlardı. Chamberlain ve Daladier gibilerinden de bir şey beklenemezdi… Ama neden Labasov seviniyordu...

— Heh heh he! Kullandığınız terimler çok eski…

Yazı işleri salonunda, kırmızı kalemine yapıştığında da Semyon İvanoviç hep: "Heh heh he!" derdi.

— Diplomat değilim ben… Doğruya doğru, eğriye eğri...

— Şu sıra yaşadığımız duruma bağlı biraz da, dedi Zamkov. Kısa süre önce gıda işçilerinin bir toplantısında, sorunun yepyeni bir şekilde ele alındığını gördüm.

— Canım, sözcü yanılabilir de. Almanya'dan şöyle bir geçtim. Ama Paris'te bir Alman komünistiyle, bir kadınla tanıştım…

Sergey, Anna'nın durumunu anlattı.

— Alçak herifler! diye haykırdı Nataşa.

Nina Georgiyevna'nın gözleri yaşarmıştı. Vassia:

— Er geç onlarla savaşmamız gerekecek, dedi. Geç olması daha iyi, bütün gücümüzü toplayabiliriz bu süre içinde...

Petya Drozdov, bir şeyler söylemek için yanıp tutuşuyordu; herkes ateşi külleyeceğini sanıyordu. Petya:

— Halk arasında Almanlara ne diyorlar biliyor musunuz? diye sordu. En korkunç dostumuz, diyorlar.

Bu sözler, herkesi neşelendirdi Semyon İvanoviç pikabı çalıştırdı, Petya Olga ile, Vassia da Nataşa ile dans ediyordu.

— Fransız kadınları güzel mi? diye sordu Labasov Sergey'e.

Sergey gülümsedi.

— Çeşit çeşit. Hem sonra, biraz da zevke bağlı...

Petya, dalgın dalgın sırıttı:

— Filmlere bakılırsa Fransız kadınları çok güzel. Ama muhakkak kendilerini satıyorlardır…

Sergey omuz silkti. Nina Georgiyevna'ya yüzünü buruşturmuş gibi geldi, ama yanlış da görmüş olabilirdi. Birden Semyon İvanoviç bir kahkaha attı:

— Bizde de kendini satanlar var!

Bir sessizlik oldu. İğrenç bir herif, diye düşündü Sergey. Nataşa bir gazete aldı, okur gibi yaptı. Olga mutfağa girdi, elinde çaydanlıkla döndü.

— Çay şimdi olacak, hepimiz içeriz.

Zamkov reçellerin tadına baktı; küçük kaşığı yaladı, sonra:

— Eviniz çok iyi Semyon İvanoviç, dedi. Üstelik kendinize mükemmel bir eş buldunuz. Belki farkında değilsiniz ama büyük bir nimet.

Zamkov, otuz yılını bir arada geçirdiği hayat arkadaşını yitirmişti. Yaşlı görünüyordu, kendini kapıp koyvermişti. Çalıştığı ya da siyasetten söz ettiği zaman canlanıyordu. Ama şimdi, fincanlara çay dolduran Olga'nın ellerine bakarken birden kendini yaşlanmış hissediyordu. İhtiyarlar gibi tekrarladı:

— Büyük bir nimet!

Labasov cevap verdi:

— Evet, çok iyi bir karım var. Ne yazık ki yıllık izinlerimizi kullandık. Gelecek yaz Karadeniz'e gideceğiz, Olga çok istiyor. Değil mi Olga?

Olga cevap vermedi, Labasov devam etti:

— Bana kalsa, oltayla balık avlamak en sevdiğim şeydir. Gazetede gece işi, birtakım sorumluluklar var, sinirler gergin; insanın gözünden ufacık şey kolaylıkla kaçabilir… İnsan oltasını sallandırınca bir dinleniyor ki...

Sergey gülümsedi; Labasov sandığı kadar da kötü değildi galiba? Yalnız dış görünüşü sevimsizdi işte... Olga'yı seviyordu ya...

— Böyle bir zevke aklım ermiyor; dedi Petya, olduğun yerde çakıl, sonra da sazan balığı yakaladım diye kasıl.

Petya çok canlı ve hareketliydi; kafasından hep dev tasarılar geçirirdi. Yirmi altı yaşındaydı, şimdiden iki kere evlenmiş; boşanmıştı. Ustaca çevirdiği manevralarla sık sık oda ve iş değiştirirdi. Gazeteye girmeden önce ormancılıkla ilgili halk komiserliğinde, daha önce de sinema araçları yapan bir fabrikada çalışmıştı. Her hafta "gazeteyi canlandırmaya yönelen" birtakım yeniliklerle Semyon İvanoviç'in ödünü patlatırdı. Petya'nın son tasarısını hatırlayan Labasov şu karşılığı verdi:

— Sen sazan balığı bile tutamazsın! Bu Petya öyle gürültücüdür ki, insan bunu balığın yakınına bile sokamaz. Dinamodan farkı yok. Dün ne önerdi biliyor musunuz? Canlı, ortalığı birbirine katacak başlıklar vermeliymişiz, düşünebiliyor musunuz? Üstelik bizimki sarı basın da değil. Bir dinlemeye kalksam… Bütün bunları da çok hırslı olduğundan yapıyor. Kısa zamanda ilerlemesi gerekli.

— Herkes benim gibidir. Buna hırs değil araştırma zevki derler.

— Hadi canım sen de! Ben şişmanım, zayıf biri olduğumu söylemem. Bir fotoğrafçı anlattı: Adamın birinin fotoğrafı çekiliyormuş, nereden çıktığı belli olmadan Petya ortalıkta beliriverm iş. Bütün istediği de fotoğrafta görünmek. İlkbaharda hastalandı; bir şey söylemiyordu, doktor ülserden kuşkulandı; tam beş kilo verdi bizim Petya. Aklınız alır mı? Zayıflığının ülserle mülserle ilgisi yokmuş. Gudalov'a "Şeref Nişanı" vermişler, bizimki kıskanmış. Güç bela kendini topladı.

— Gudalov'la ilgili sözlerin doğru değil. Tabii adamakıllı canım sıkıldı. Sinirlendim... Ama Gudalov nişanı haketti... Başlıklara gelince, bu başka iş... Hırsla ilgisi yok. Böyle şeylerle insana ödül vermediklerini biliyorum. Tersine, adamı kapı dışarı ediverirler. Ama, hiç olmazsa bir kere insan bir şeyler yapmak, gazeteyi canlandırmak istiyor! Mayakovski ne güzel demiş:

Yarış bizim tanrımız, yüreğimiz bir davul…

Labasov, ancak görevinin başında şiir okuduğunu açıkladı. Sergey susuyordu. Nataşa, utana sıkıla Lermontov'u daha çok beğendiğini söyledi. Bir tek Vassia, Petya'yı destekledi:

— Şiirden pek anlamam, doğru; ama Mayakovski harika bir tip…

Büyük gerilim içinde, yuvarlak masanın çevresinde başka şeyler de konuştular: Pogodin'in son oyununu, satranç turnuvasını, tarım sergisinden alınabilen harika limonları, konut sorununu, evlenmeleri, boşanmaları... Konu döndü dolaştı, yeniden çocuklara geldi –ne zaman öğretilecekti, terbiyeli olmaları gerektiği?– Oradan savaşa uzandı: Majino hattı mı, yoksa Siegfried hattı mı güçlüydü? Çevrelerinde derin bir sessizlik hüküm sürüyordu; ahududu reçeli masadan güzel kokular saçıyordu çevreye, sonra Olga'nın açık renk, duru gözleri... Başka yerlerde bombaların binaları yıktığına, spikerin sözünü ettiği batan gemilerden arta kalanların sandallarda, sallarda, ya da tahta parçaları üzerindeki adamların, gitgide büyüyen dalgalarla boğuştuğuna kim inanırdı?

Sonra yorulup sustular. Derken yerkürenin eşi saatin sesi duyuldu; tatlı bir sesle hayatın uzunluğundan ve uyumundan söz ediyordu.

Konuklar gitmişti. Olga, ses çıkarmadan ortalığı topluyordu. Semyon İvanoviç ceketini çıkardı, takma yakasını çözdü; birden, oltayla balık tutmaya bayılan tatile çıkmış Labasov beliriverdi. Çok keyifliydi, iyi bir gece geçirmişlerdi. İhtiyar Zamkov haklıydı. Olga gerçekten bir nimetti... Çok yakınında durup kocasına bakan Olga, birden:

— Mevkiinin başımı döndurdüğünü sanıyorsan aldanıyorsun, dedi. Yarından tezi yok, annemin yanına dönebilirim.

— Neden kavga çıkarmak istiyorsun?

— Çünkü söylediklerinden tiksiniyorum. Sakın beni satın aldığını sanmayasın?

O an kimse Olga'yı tanıyamazdı: Açık renk gözleri kararmış, güzel ama canlılıktan yoksun yüzü katılaşmıştı. Alçak sesle konuşuyordu:

— Çok, çok yanılıyorsun!

Semyon İvanoviç, Olga'yı ilk olarak görmüyordu böyle. Hemen durulması, zayıf, söz dinler hale gelmesi için ona sarılmak gerektiğinden de haberi vardı. Emin adımlarla yaklaştı, kolunu omuzuna doladı. Olga bütün gücüyle direnip sıyrıldı:

— Dokunma bana! Şimdi uyumak istiyorum. Beni uyandırmaya da kalkma!

Hemen yattı, yorganı da başına çekti. Semyon İvanoviç sarkık başını kaşıdı üzüntüyle. Çok da içmemişti üstelik... Olga ile geçinmek ne kadar da güçtü! Oysa herkesin içinde çok sakindi. Kızdırmanın gereği yoktu, her şeyi yüzüstü bırakıp gidebilirdi... Petya da, hemen olayı sağa sola yayardı...

Olga kendi kendini yiyordu. Sanki buraya taşınıp oturmanın gereği varmış gibi. Şimdi de beni satın aldığını sanıyor… Gerçekten seçmek isteseydim çok daha iyisini bulurdum... İşin kötüsü haklı da... Para için değil, ama yine de beni satın aldı sayılır… Az önce iyi dayandım ama yarın? Artık benim kocam; gizlice evine girmek değil, birlikte yaşamak söz konusu. Çok güç, ah, ne kadar güç! Ondan iyi çalışıyorum, yine de bir kadınım işte. Yakınlık aradım, mutluluk peşinde koştum. Bu yüzden acı çekiyorum…

Vassia Nataşa'ya nerede oturduğunu sordu.

— Çisti Sokağı'nda, Kropotkin Sokağı'na çıkar.

— Bana yakın sayılır... Yolumun üstü değil ya pek, böyle bir geceden sonra yürümek, temiz hava almak yine de insana iyi gelir…

Ses çıkarmadan, Nataşa'nın yanı sıra yürüyordu. Daha dün Minsk'den Moskova'ya dönmüştü, her şey hoşuna gidiyordu; alışkın olduğu sokaklar, ışıklar, özellikle yanında yürüyen Nataşa. Birkaç kere, kendi kendine: Ne iyi kız, demişti.

Nataşa şaşkındı: Neden bir şey söylemiyor? Benimle gelmeyi kendi istedi, şimdi de konuşmuyor. Belkide hiçbir şey anlamadığımı sanıyor? Orada bir sürü saçma şey söyledim, doğru: Şampanya içtik, dans ettik.. Nataşa acı acı düşündü: Kimseyi ilgilendirmeyen bir işim var... Sonra kararını verdi: Ne olursa olsun, dans etmekten başka şey yapmayı bildiğimi anlayacak ya! Durup dururken Profesör Bobnov'un çalışmalarından söz açtı: Bütün bitkiler yeterince beslenmiyordu, rutubetten yoksundular; bitkileri besleme işine hız verilirse yeryüzü çiçekle dolacaktı… Durmadan, evine varıncaya dek konuştu; yanındakine bakmaktan çekiniyordu. Ya anlattıklarıyla eğleniyorsa?… Başladığı gibi birden sustu. Vassia:

— Söyledikleriniz çok ilginç, dedi. O kadar da güzel anlatıyorsunuz ki...

Birkaç şey daha eklemek istedi, ama diyecek söz bulamadı. Ayrılırken sıkı sıkı tuttu genç kızın elini; Nataşa kendisini küçümsemediğini anladı. Benden hoşlandığnı sanıyorum bile dedi soyunurken... Sonra da kızdı: Ne oluyorsun canım? Hadi bakalım yatağa!

Bu arada Vassia, evine dönmek için yürüyerek bütün kenti geçiyor ve gülümsüyordu. Ne iyi kız! Bitkilere fazla dalmış, ama yine de çok iyi bir kız!

Sergey Nina Georgiyevna'yı eve götürüyordu.

Annesi:

— Olga mutlu, dedi. Böylesi belki daha iyi; delice duygulardansa... Labasov'u pek anlayamıyorum. Ama Olga sakin kız, sevgisi de sağlam. Öyle değil mi Sergey?

Sergey söylenenleri pek dinlemiyordu, yarım ağızla cevap verdi:

— En hoşuma giden yanı, balık avına meraklı oluşu...

Annesini bıraktıktan sonra, Sergey kentte dolaştı. Sonbahar yıldızları tepesinde ışıldıyordu, ama onların farkına bile varmadı. Ne Paris gecelerini, ne Mado'yu düşünüyordu. Günün olayları unutulmuştu bile: Tasarısı, Grigoriyev'le takışması, Olga'nın evindeki yemek. İnsan çok önemli şeyler düşünebilirdi: Fikirleri öylesine karışık, aynı zamanda da öylesine büyüktü ki düşündüğünü sonuna kadar sürdüremiyordu; sözler, görüntüler yanından

geçip gidiyordu. O gece Sergey için de aynı durum söz konusuydu. Bütün varlığıyla Moskova'nın derin sessizliğini duyuyordu: Çocukların oyununu, kalkık burunlu Nataşa'nın gülüşünü. Olga'nın kurşun gibi ağır yüreğini, annelerinin yalnızlığını, çiftlerin birleşip ayrıldığını, ihtiyarların bir o yana bir bu yana döndüğü, yeni doğan çocukların ağladığı evlerin soluğunu. Yeryüzü gibi, yeşillik gibi, kar gibi eski sessizliği… Sergey savaşın yaklaştığını da şimdiden hissediyordu: Hırıldayan radyo değil, insanlardı; ve gece, iğrenç, ışıksız, aşktan ve mutluluktan yoksun bir gece yeryüzüne iniyordu.

Irmağa kadar yürümüştü. Birden şafağın yeşil soğuğunda, Kremlin önünde beliriverdi: Kale, güzellik, irade bir arada. O zaman Sergey gülümsedi, her şeyi unuttuğunu gösteren bir hareket yaptı; ölümcül bir yorgunluk içinde, ama rahatlamış olarak Kudrinskaya alanındaki evine döndü.

20

Nataşa'nın babası Dimitri Alekseyeviç Krilov'a alay olsun diye "Lipetsk Don Kişot'u" adını takmışlardı. Üstelik, kederli yüzlü şövalyeyi hatırlatan bir yanı da yoktu. Kıpkırmızı bir teni vardı, top gibi yuvarlak ve hep neşeliydi: Başkalarının üzüntüsüne dayanamayan yufka yüreğinden ötürü takılmıştı bu ad ona. Kocasının sağlığıyla ilgilenen, yeterince yemek yemediğine, uykusunu alamadığına, elli yaşında olmasına rağmen sabahtan akşama kadar durmadan çalışmasına üzülen Varvara İliniçna: "Bari milletvekili olsan!" diye homurdanıyordu. Dimitri Alekseyeviç karısına şu cevabı verirdi: "Sosyalistim ben şekerim, birtakım zorunluluklar doğuruyor bu durum."

Doktordu, hastanede çalışıyordu; ama ne boğaz, ne de burunla ilgisi olmayan işler için gelir onu bulurlardı: Krilov'un kimseden yardımını esirgemediği söylentisi dolaşırdı hep. Bir gün parti yöneticisi:

— Dimitri Alekseyeviç, demişti, insan biraz da kendini düşünmeli. Eskisi kadar genç değilsiniz. Evinden atılmış olan o kadın neden sizinle görüşmeye geliyor? Bu iş için yöneticiler var…

Dimitri Alekseyeviç köpürdü:

— Bir parti üyesinin böyle konuşması beni şaşırtıyor! Yönetici yöneticidir, insan da insandır. Haksız olarak evinden atılmışsa bu yoldaşın bademciklerine nasıl bakarım? Şimdi kızkardeşinin yanında oturuyor; oysa kızkardeşi veremli, anladınız mı? Burnumu her yere sokmak zorundayım, hem yalnız başkalarının burnuna değil. Yeni bir tedavi yolu bulmak yeterli olmuyor sevgili yoldaş, onu uygulamayı bilmek gerek. Tedavi yolunu bulanlar büyük dehalardır dostum, anladınız mı, büyük dehalar! Ama doktor hıyarın biriyse, bütün dahiyane buluşlara rağmen hastasını öteki dünyaya yollayıverir. Sosyalistler olmasa sosyalizmi kuramazsınız. Hastalık tektir, ama değişik şekilleri saymakla bitmez. İşte burada insana şefkat gösterme zorunluluğu ortaya çıkar. Bütün bunları okumuş, ama bir şey anlamamışsınız. Ben sosyalistsem herşeyle ilgilenirim, anladınız mı, her şeyle! Yoksa boynuma: "Yalnız boğaz ve burunla uğraşırım" yazılı bir levha asacağımı mı sanıyorsunuz? Anlayacağınız, o kadına yardım etmezseniz

ben ilgilenecek ve hiç vakit geçirmeden hemen mahallemizin sovyetine gideceğim, işte bu kadar!…

Dimitri Alekseyeviç hayatı seviyordu, yaşamaya susamıştı. Nataşa, daldırma işleminden, ya da gübrelerden söz etmeyegörsün, kendinden geçer, ağzı açık dinlemeye başlardı. Karısı kitaplık memuresiydi. Bir kitap okuduğunda bağırırdı: "Varya okuyucular ne diyor? Bana kalırsa kadın kahraman eşeğin biri…" Erkek kahramanın haklı olup olmadığının tartışmasını bir hafta sürdürebilirdi. Bir de roman hoşuna gitmedi mi, karşısındaymış gibi saldırırdı yazara: "Bütün bu saçmalıklar niye? İnsanoğlu ne tek hücreli bir hayvandır, ne de bir şahmerdan: Çok daha çapraşık bir yaratıktır insanoğlu. Ya eşele, her şeyin derinine in, ya da vazgeç yazmaktan, kimse seni zorlamıyor ya; yazacağına kâğıt fabrikasında çalış, hiç değilse bu kâğıtlarla Tolstoy'u yeniden basarlar. Düşünsenize: Hem kâğıt sıkıntısı çekiliyor, hem kaybedecek zaman yok, bütün iyi kitapları okumak için on insanın ömrü yetmez, herifçioğlu kalkmış, bu eşeklikleri bize zorla okutacak." Nataşa babasıyla tiyatroya gittiğinde, hem eğlenir hem de sıkılırdı. Oyun boyunca Dimitri Alekseyeviç çocuk gibi kıvranır dururdu; oyun sırasında da kızına sorardı: Kadın anladı mı dersin?..." Kadın kahramanın, alçak adamın oyununu sezinlemekte gecikmesinden, ya da kıskanç adamın zamanında kendini toplayamamasından korkardı. Yolculukta Krilov herkesle ahbaplık eder, hayran olur, kızardı... Yok canım, bunlara da elma diyorlar!" "Okul mu burası? Rezalet!" Saatler boyu, gittiği yerin insanlarıyla konuşur, nasıl işlediğini anlamadıkça bir makinenin yanından uzaklaşmazdı. Dudakları yalayarak vareniki[12] ya da pelmenileri yer, kendinden geçip mırıldanırdı: Her şey bir yana ama, ne ülke, ne ülke!"

İşte, ne burnundan ne de boğazından yakınan, sinema enstitüsünde yükseleceğine ihtimal verilmese de büyük bir yıldız olacağını düşleyen Valya Steçenko iyi yürekliliğinden ötürü doktor Krilov'u ziyarete gelmişti. Dimitri Alekseyeviç'i görünce şaşırdı: Krilov'u, ufak tefek, sakin gözlüklü biri sanmıştı. Oysa karşısında iri yarı, temizlemek için de bütün gücüyle ağızlığını üfleyen biri vardı. Doktor kükredi:

— Niye geldiniz? Anlatın ama kısa kesin hastaneden bekliyorlar.

— Golubeva sizinle görüşmemi salık verdi. Belki hatırlarsınız, Antonina Vassiliyevna…

— Hatırlamıyorum. Hem neden hatırlayacak mışım? Golubeva'ysa Golubeva, anladık. Sonra ne olmuş? Kısa kesin...

Valya söyleyeceklerini önceden hazırlamıştı, ama aklı karıştı.

— Ona bakmış, sinüzitini iyi etmişsiniz. Bir de dinlenme iznini ayarlamışsınız.

— Hatırlamıyorum. Yeryüzünde yüz bin Golubeva, bir o kadar da sinüzitli var. Dinlenme izni bulunmayanlara gelince, sayıları milyonları aşıyor, anlaşıldı mı? Peki sonra? Dinlenme iznini yenilemiyorlar mıymış?

— Hayır, her şey tamam; bana o akıl verdi... Hemen buraya geldiğimi sanmayın. Bir gazeteye yazdım; gazetenin haberleşme servisi işimle meşgul olacağını bildirdi ve mektubum Semipalov'a gönderildi…

— Baksanıza, siz akşam olmadan sözünüzün sonunu getirecek misiniz? Yoksa benim yerime siz mi bakacaksınız hastalara? Açık söyleyin: Başınıza gelen olağanüstü iş nedir?

— Söz konusu kişi ben değilim… Sonuna kadar dinlesenize! Hiçbir suçu yok kızın! Glazkov ona elli metre kumaş teslim etmesi için emir vermiş; kız alındı makbuzu isteyince başlamış bağırmaya… Ne yoksa şefinize güvenmiyor musunuz?" diye. Kızcağız işe başlayalı iki ay olmuş daha. On dokuz yaşında, anası sakat. Adamın kayınbiraderi savcı olduğundan paçayı kurtarmış. Kızı üç yıla mahkûm etmişler. Anası umutsuz...

— Bir şey anlamıyorum!

— Anlaşılmayacak bir şey yok. Kızın hayatı söndü.

— Susun! Sorularıma cevap verin, o kadar. Kumaşı yürüten yoldaşın adı ne?

— Yürüten kız değil, Şefi Glazkov, kızın hiç suçu yok.

— Siz sorulara cevap verin! Nedir bu suçsuz kızın adı?...

— Karnaukhova, Nadya.

— Kızkardeşiniz mi?

— Yok canım. Ben Kievliyim. Kız benim komşum. Aynı evde oturuyoruz. Ara sıra annesine yardım ederdim, kadın sakat... Nadya'ya da okuması için kitap verirdim. Valya, suçüstü yakalanmış gibi gülümsedi, genellikle anlamsız sayılan yüzü birden öyle çekici oluverdi ki Dimitri Aleksiyeviç sesini alçalttı:

— Demek akrabanız bile değil? Peki, Nadya'nın bu pis hikâyeye bulaşmadığından nasıl emin olabiliyorsunuz?

— Kumaşı, alındı makbuzu olmadan verdiği için çok canı sıkılmıştı; hemen bana koştu. Benim sözlerim kuşkularını daha da arttırdı; hemen şikayet etmesini öğütledim, şikayeti de birlikte yazdık... Semipalov şikayet kâğıdını Glazkov'a yollamış. Kayınbiraderi savcı olduğundan, Glazkov da Nadya'nın canına okumaya karar vermiş. Gerekli bütün kâğıtları size getirdim. Avukat, Nadya'nın suçsuz olduğunu tekrarlıyor ama kötü rastlantı, savcı kayınbirader...

— Şu işe bakın siz, üstelik bir ilçenin savcısı bu herif! Ormanda mı yaşıyoruz? Siz de ne yapacağınızı şaşırmışsınız, utanmıyor musunuz? Sizin yaşınızda insanın atak olması gerek... Peki, bu işle ilgileneceğim. Şimdi gidin, daha üstümü başımı değiştireceğim, anlaşıldı mı?

Kendi deyimiyle bu "Allahın belası Karnaukhova"nın işiyle Krilov tam iki ay uğraştı. Varvara İliniçna homurdanıyordu: Kızın çaldığından eminim, hepsi hırsız bu karıların... Sana da uğraşacak iş gerek! Bir küçük tezgâhtan neredeyse Dreyfüs yapacaksın…" Ama kocasının onu dinlediği bile yoktu. Nataşalar'da tanıştığı Labasov'u buldu.

— Durum insanı isyan ettirecek kadar önemli, Semyon İvanoviç, dedi. Yardımınız gerekli, hem çok acele: Basının sesi ne zaman yükselecek?

Olayı bütün ayrıntılarıyla anlattı. Semyon İvanoviç somurtmuş dinliyordu. Sonra uykulu gözlerle Krilov'a baktı ve:

— Haksızsınız, Dimitri Alekseyeviç, dedi. Bu işi neden üstünüze alıyorsunuz? Kızı üç yıla mahkûm etmemişler mi? Hak etmese mahkûm ederler miydi? Hem bunda kötü bir şey de yok; üç yıllık cezasını çeker, adam olup çıkar dışarı. Bu işi bırakalım isterseniz?

Krilov, Labasov'un odasından çıkarken ateş püskürüyordu. "Bana bak," dedi Nataşa'ya. "Arkadaşın dondurulmuş bir balıkla evlenmiş, anladın mı?"

Dimitri Alekseyeviç pes diyeceklerden değildi. Karnaukhova'nın suçsuzluğuna inanmıştı, aklına koyduğunu yapardı. Sonunda Cumhuriyet savcısı davanın yeniden gözden geçirilmesini emretti. Hemen ardından da Karnaukhova cezaevinden çıktı, Glazkov hakkında dava açıldı, Denetleme Komisyonu da Semipalov'un durumuna el attı. Krilov sevincinden uçuyordu; Varvara İliniçna'nın sızlanmalarını bile sakin sakin dinledi: Bütün bunlar iyi hoş ama, kendine hiç bakmıyorsun.

— Düşünsene biraz Varya, insanoğlunu dünyaya getirmek ne kadar zor. Nataşa'yı dokuz ay karnında taşıdın, bunu çok iyi biliyorsun; üstelik doğururken de derin yüzülüyormuş gibi haykırdın durdun. Ya sonra? Onun uğruna kaç yılını verdin? Yok dişleriydi, yok kızamığıydı, yok birtakım istekleriydi, sonunda da meslek seçme konusunda karşılaştığı güçlükler çıktı başımıza. Oysa, bir insanın hayatını mahvetmek ne kolay: Üç dakikacık mürekkepli kalemi hokkaya batırıp çıkarmak yeter. Nüfusumuz fazla bile olsa, insan hayatını boş yere harcayabilir miyiz sanıyorsun? Koşullar güç. Beyaz Finlandiyalılar bizi denemek için ortaya çıktı; gücümüzü ölçüyorlar… Anlıyorum, kumaş harcamamak gerek, açıkça biliyoruz. Çünkü sırtına giyecek şeyi olmayanlarımız çok… Glazkov'u on yıllık cezaya çarptırırdım ben olsam; yeri kazsın itoğlu ya da odun kessin. Ama söyle bana, o genç kızı kurtarmak gerekmez miydi? Bir kumaş parçası kadar da değeri yok mu?

— Valya teşekküre geldi, doktora limonlukta yetiştirilmiş bir saksı leylak getirmiş, taşımakta da çok güçlük çekmişti: Bitki boyundan büyüktü.

— Moskova'ya döner dönmez Nadya sizi görmeye gelecek. Annesi çok teşekkür ediyor. Çiçekleri de ben getirdim.

— Bu da nesi? Aklı bir karış havada gençlerden birine verseydiniz daha iyi ederdiniz... Ne de güzel kokuyor ama! Durun! Yemeği bizimle yiyeceksiniz. Varya, işte sana sözünü ettiğim genç Valya... Neydi adınız? Steçenko mu? Steçenko adına pek rastlanmaz, hatırlayacağım. Nataşa, sana Valya'yı tanıştırıyorum. Komşusunu savunmayı üzerine aldı, anladın mı? Yabancılar istediklerini yazsınlar. Biz, yeni kuşağı yetiştirip yükselteceğiz.

21

Lancier, Leo'yu asker üniformasıyla görünce neşelendi.

— Kime benzedin biliyor musun? Güldürülerdeki oyunculara.

— Tam üstüne bastın öyleyse; gerçekten kılık değiştirip güldürü oynamaktan farksız yaptığımız iş.

— Doğru. Şaşırtıcı bir şey, savaş başlayalı beş ay oluyor, hissetmedik bile. 1914'de böyle değildi.

Leo gülümsedi:

— Yine de ölenler var. Bir keşif kolu eri, can sıkıntısından kendini astı.

— Hah, hah ha! Bak bu güzel işte! Ama senin üniforma giymen daha da garip. Ne zaman yola çıkıyorsun?

— Yarın. Belçika sınırına gidiyorum. Ne kadar eğleneceğimi düşünebiliyor musun?

— Çince öğrenmek ya da kendine başka bir eğlence bulmak zorundasın. Louis mektubunda, nasıl vakit öldüreceklerini bilemediklerinden söz ediyor. On tane polis romanı yolladım ona.

— Bunu gerçek bir savaş sayan tek insan Leontine galiba. Ondan ayrılmak bana ne kadar güç geliyor, bilsen. Durumundan haberin var, değil mi?..

— Merak etme onu yalnız bırakmayız. Savaş ne kadar sürer dersin? Yazın Siegfried Hattı'nı yarıp geçebileceğimiz söyleniyor.

— Benim duyduğuma bakılırsa, 1941 ilkbaharından önce olmazmış. Beklenmedik durumlarla karşılaşmazsak tabii…

— Bence beklenmedik şeyler olacak bu savaşta. Albay Finelot, Finlilerin iyi dayandığını söyledi, kuzeyde yeni bir harekâta girişilecekmiş. Söylenenlere göre Weygan Bakü'ye saldırmaya hazırlanıyormuş.

— Hangi aptaldan duydun? Almanlar yetmiyormuş gibi bir de Rusları mı başımıza bela alacağız?

— Kanın konuşuyor Leo...–Lancier ortağının dizini okşadı– Şaka ediyorum. Sen benden daha Fransızsın Ruslara gelince, en doğrusu onlara hiç ilişmemek. Çok kalabalıklar, sonra hepsinin de gözü dönük. Ama Leo, politika her yana bulaşmış, anlıyor musun? Sanki savaşta değil, seçim kampanyasındayız. Bıktım!

— Ben, senden fazla bıktım! Bu üniformayı giyip en ufak çavuşu selamlamak zorunda olmak hoşuma mı gidiyor sanıyorsun? Şimdiden, haziran ya da temmuzda izin alabilir miyim diye düşünüyorum. Ya her şey yaza doğru biterse? Leontine'in canı da sıkılmaz. Belki ben de kaytarmanın yolunu bulurum. Göreceksin gerçek bir cennet. Gelinotte daha güzel, doğru. Buna karşılık bizim denizimiz var. Oranın şarabını da tadarsın. Misket şarabına bayıldığını biliyorum. Jurançon da insanın içini ısıtıyor ama; şişeye güneşi doldurmuşlar sanki. Mado da resim yapabilir; şaşırtıcı renklerde dağlar var. Mor dağlar ama ne leylak rengi ne de menekşe... Yabani sümbül gibi.

İşin şaşırtıcı yanı, diye düşünüyordu Lancier, şimdi savaş öncesinden daha sakin oluşumuz. Daha önce Tanrı korusun, neler geliyordu aklımıza… "Savaş" sözcüğüyle aklımız başımızdan gidiyordu. İlk günlerde de herkes ürkekti, gaz maskesi takmadan kimse dışarı çıkmıyordu, dağlara çekiliyorlardı. Nivelle cepheye gitmek için başvurdu. Düşündükçe gülünç geliyor insana... Şimdi görüldüğü gibi, insan savaşla bir arada pekala yaşıyor işte. Geceleri Paris karanlığa gömülüyor, ama bunun da güzel bir yanı var. Villon'un zamanında da Paris böyleydi herhalde. Çok çalışmak gerek. Lejean hâlâ hapiste. Şimdi de Leo'yu askere aldılar. Sanki yeteri kadar asker yokmuş gjbi. Hem canım, homurdanmakla haksızlık ediyorum. Garip, gülünç bir savaş ama yine de savaş. İşin en kötü yanı, Marceline'in, Louis'nin öldürülmesinden korkması. Çok yaşlandı: Eskiden kiliseye ancak bayramlarda giderdi. Şimdi sık sık gidiyor. Hayır, bizim zamanımızda savaş hiç de böyle değildi... İlerliyorduk, geriliyorduk, mermiler vardı, makineliler vardı, cehennemin ta kendisi işte... Şimdi Almanlar, bando çalarak askerlerimizi eğlendiriyorlar. Gazeteyi açıyorsun, anlaşılır gibi değil: Kiminle savaşıyoruz? Almanlarla ilgili bir kaç satır; gerisi Rusya da Rusya. Çok garip, karışık bir durum. Villon, alay olsun diye söylemiş ya:

Düşman gibi yakın,
Hain gibi iyi,
İnkarcı gibi şen,
Aşık gibi aklı başında.

Aşıkların da her zaman akıllarının başlarında olduğu söylenemez. Berty, Mado'ya tutkun bahse girerim. Bizim kızı sorarken yüzüne bakmak yeter… Çağırdığımda da gelmiyor. Daha bugün boşuna telefon ettim, işi varmış, öyle diyor. Zavallı Mado! Sarardı, zayıfladı ama daha da hoş oldu, böyle daha çekici bir hali var. Herkesin başını döndürebilir ama rahibe hayatı yaşıyor...

Akşam karanlığı çöküyordu, Mado ışığı yakmak için doğruldu, irkildi: Sanki Sergey yanındaydı. Gittiğinden bu yana ilk kez Sergey'in adını yüksek sesle tekrarladı. Üzülerek düşündü: Sergey'in sözünü edecek kimsesi yoktu. Nedendir bilinmez Sembat, bana aşık olduğuna karar verdi. Ona Sergey'den söz edemem ya.

Baba evi bu kışki kadar sıkıcı gelmemişti genç kıza. Annesi ya ağlıyor ya da dua ediyordu. Babası, ağır topçunun zafer kazanacağını bağıra bağıra söylüyor, sonra da kendi kendini yatıştırıyordu: Savaş mavaş yoktu, sihirli sözler tekrarlarcasına, birtakım yemek tarifleri tekrarlıyordu sonra: "İçine tarhun otu konmuş beyaz şaraba yatır, bol domuz yağı kat.."

Çevresinde tek kişi yoktu! Gazeteler, Rusların Finlandiya'da güçlük çektiğinden söz ediyorlardı. Kış çok zorlu geçiyor; insanlar donuyordu. Belki Sergey de oradaydı! Savaşıyor, neden savaştığını biliyordu. Josette de biliyordu ne yapacağını…

— Mado, odada daha fazla kalamayacağını anladı; giyindi, nereye gideceğini hiç düşünmeden çıktı. Babası arkasından seslendi:

— Mado! Yemeğe geç kalma, bugün kalabalığız. Köfte ve Rouen usulü ördek yaptırıyorum...

Konuklar, uzun uzun son askeri durumu konuştular. Hepsi birer strateji uzmanıydı sanki, masaya dizilen kibrit çöpleri en gözü pek savaş planlarını canlandırıyordu. Yalnız Profesör Dumas tartışmaya katılmadı. Lancier,

Siegfried Hattı'nın yarılması konusunda ne düşündüğünü sorunca cevap verdi:

— Kibritleri boşuna harcıyorsunuz.

— Zayıf yerlerinden vuruyorlar, diyordu Nivelle. Dolayısıyla bunun sonucu Finlandiya, oradan da Leningrad...

Doktor Morillot kükredi:

— İleri gittiniz! Sarrebruck Önleri'nde olduğumuzu biliyorsunuz, bir tek mermi atmadan tabanları yağladık. Savaş değil, güldürü bu!

Lancier, Mado'nun kendisine saygıda kusur edişine üzülüyordu: Yemekte konuklar olacağını söylediği halde kızı ortada yoktu… Savaş, Lancier'nin aşçılık dehasını etkilememişti; güç beğenen Nivelle bile, turna balığı köftesini övecek söz bulamıyordu. Morillot'nun da bu güzel geceyi berbat etmeye ne hakkı vardı? Aslında ona kötü niyetli de denemezdi. Zaman zaman, Doktor Morillot insanlara takılmaktan hoşlanır, gerçeği yüzlerine söylerdi; o gece de pek neşeliydi, herkesi şaşırtıcı haberlerle eğlendiriyordu. Hem yoksullara, hem önemli yerlerdeki kişilere bakardı; her zaman yığınla hikâyesi, dedikodusu, lafı bulunurdu. Nivelle sözü yeni bir bombardıman uçağına getirince Morillot:

— Ha! dedi. Yöneticilerimiz üst kademelerde birtakım değişiklikler yapmaya karar vermişler. Uçak sanayiinin başına da yepyeni birinin geçirilmesi düşünülüyormuş...

Lancier bütün dikkatini ördeğe vermişti; hiç ilgilenmeden, ayıp olmasın diye sordu:

— Kimmiş bu?

— Tanımıyorum, adını duyduğumu da sanmıyorum… Gaston Roy diye biri.

Lancier şaşırdı, bağırmamak için kendini güç tuttu; tabağını itti, peçetesiyle alnında biriken ter tanelerini sildi. O an umulmadık bir şey oldu: Doktor Morillot, yirmi yıldır Lancier'nin karısına bakar, sık sık Corbeille'e yemeğe gelirdi; siyasal tartışmalardan hiçbirine Marceline'in katıldığını görmemişti. Oysa şimdi yüksek sesle:

—Öyleyse Louis'yi niçin cephede tutuyorlar? dedi. Askeri işlerin başına casuslar getirilirse Louis'nin cephede işi ne? Bunca genci ölümle başbaşa bırakıyorlar…

Morillot, Bayan Lancier'yi böylesine kızdıran şeyin ne olduğunu anlamadan, sözlerinin etkisiyle şaşırmış, homurdandı:

— Yaparlarsa şaşırmam, heriflerde kafa yok ki...

Marceline karşılık verdi:

— Vicdan da yok...

Marceline çekildi. Herkes sustu. Lancier, dostlarına karısının heyecanının nereden geldiğini anlatamadı. Kendi kendine belki fazla büyüttüm işi, dedi. Böyle büyük sorumluluğu olan bir işi Roy'a verdiklerine göre namuslu bir adam, iyi bir Fransız demektir, Almanya ile işbirliği yaptı belki, ama o sıra savaş patlamamıştı... Ve Lancier:

— Marceline bir süredir çok sinirli, dedi. Ne yapalım, her şeyden önce ana. Daha savaş başlamadı ama cephede hareket başlayınca Louis bir avcı filosunda...

— Saçma bir hikâye, dedi Dumas. Artık sonunu getirmeli.

Lancier'nin anlamadığını görünce açıklamak gereğini duydu:

— Başlamak niyetinde değilsek savaşı bitirmenin sırasıdır, diyorum.

Marceline'e kriz gelmişti. Doktor Morillot ona bakmak üzere yukarı çıktı, konuklar dağıldılar. Yalnız Dumas kalmıştı, Morillot'yu bekliyordu.

Nivelle evine döndüğünde defterine şunları yazdı:

"Acıklı güldürü devam ediyor. Savaşın içindeyiz ama ortada savaştan eser yok. Herkes felaket bekliyor, sonra da Siegfried hattının yarılmasından söz ediyor. Bundan korkunç savaşlar çoktur, ama bu kadar aptalcası yoktur. Lancierlerde üzücü bir olay oldu. Morillot, Roy diye birinin atanmasından söz edince Bayan Lancier, bağırarak, o adamın casus olduğunu söyledi. Az kalsın düşüp bayılacaktı. Casusluk oyunu devam ediyor. Roy'u tanımıyorum, ama Alman dostluğuna önem verdiğini kabul ediyorum.

Bugün her şey karışık. Schirke, Fransız dostluğuna önem veren bir Alman. Belki onu da sorumluluk gerektiren yerlerden birine getirmişlerdir. Savaşa ruh vermenin tek yolu var: Onu Bolşeviklere yöneltmek. Duçe'nin bunu anladığı söyleniyor. Ama ne yazık ki Hitler zekadan yoksun biri: Kendi çapında büyük belki, ama zekadan yoksun. Herşey genel bir yıkımla sonuçlanacak ve bin yıl sonra, mermerden sevgilim Milo Venüsü gibi Maillot'un bir heykelini topraktan çıkaracaklar. Artık şiir yazmıyorum. Emniyet Müdürlüğü'nde yığınla tutukludan, soğuktan, sigara dumanından, can sıkıntısından başka şey yok."

22

Millet, Josette'i görmeye gitmişti; yanında soluk benizli, incecik, ergenlik çağına yeni girmiş gibi küçücük bir kız vardı.

— İşte Marie, dedi. Sana sözünü etmiştim. Bütün gece bildiri yapıştırdı. Bu sabah yığınla insanın durup okuduğunu gördüm, anlıyor musun? Partimizin ne düşündüğünü öğrenmek istiyorlar... Görünüşü küçücük bir kızı andırıyor. Ama hiç önemi yok, her şeyi büyük bir rahatlıkla anlıyor…

Josette'e gençliğini hatırlatan, hüzünle karışık bir neşe vardı Marie'de. Millet'nin genç kıza nasıl baktığını, onun, mutlu ve utangaç Millet'ye nasıl gülümsediğini gördü. Ev aramalar, iftiralar, sorgular arasında bu utangaç sevgi insanın yüreğini paralıyordu.

Tutuklulara gizlice ulaştırılacak paketlerin sözünü ediyorlardı. Mado kapıyı çaldı. Kendini orada fazla, yabancı buldu. Neden geldim? Bu insanların yığınla işi vardır… Beraberinde can sıkıntısını, Corbeille'in ikiyüzlülüğünü getirmişti sanki. Benden nefret ediyorlardır…

Millet ile Marie yan odaya geçtiler. Mado sordu:

— Henri'den haber var mı?

— Tabii. Sonbaharda hastalandı, ama şimdi iyi. Oysa koşullar çok güç.

Mado ne diyeceğini bilmiyordu; ayağa kalktı. Öyle şaşkındı ki Josette genç kıza acıdı.

— Müzik seversiniz değil mi? Size bir şey çalayım.

Ne çalıyor diye sordu Mado kendi kendine. Hem görkemli, hem de sade bir parçaydı. Ağaçlar, yağmur böyle hışırdıyordu işte... Demek Josette de sanatı seviyor? İkili bir hayat yaşamak! Ama Josette için böyle bir şey söz konusu değil. Müzik sanatının en üst noktası, ne resme ne yazıya benzer. Müzikte zaman öğesi de var. Önce bir önsezi, sonra bir ağaçlı yol, yağmur, hayat; artık sesler alçalıyor. Tren yola çıkacak. Sesler uzaklaşıyor. Bitti...

— Teşekkür ederim.

— Dışarısı çok karanlık, dedi Josette. Millet'in cep feneri var, sizi metro istasyonuna kadar götürsün.

Yayaların cep fenerleri ateş böcekleri gibiydi. Millet bütün dikkatiyle yolu aydınlatıyordu. Her şeyi özenle yapardı zaten. Birden, Mado:

— Lütten Bayan Lejean'a ve Henri'ye, Vlakhov'un selamlarını iletir misiniz? dedi. Söylemeyi unutmuşum. Belki saçma gelecek ama bunun için uğramıştım.

Neden ille de yalan atmak gereğini duyuyorum, diye sordu kendi kendine. Onur sorunu değil, hayır bu çocuğun önünde olsun, Vlakhov'un adını söylemek istedim. Neyse ki hava karanlık. Çocuğu da nasılsa bir daha göremem...

— İletirim. Vlakhov'u da tanıyorum, atölyemizi gezmişti. Kendisiyle konuştum, her şeyi anlıyor. Bizimkiler istedikleri kadar yalan söylesinler, ben, Rusların bizimle olduğunu biliyorum.

Lancier sabırsızlıkla kızını bekliyordu. Marceline'in acı çektiğini görüyor ve aklı başından gidiyordu: Ona hiçbir yardımının dokunamayacağını seziyor, çaresizliğini kendi erkek beceriksizliğine veriyordu.. Sesi titreyerek Mado'ya:

— Annen hiç iyi değil, dedi. Uyudu sanıyorum. Çok kötüydü... Doktor Morillot sinirlerinin bozulduğunu söyledi, ama belki beni ürkütmemek içindir.

Marceline uyumuyordu; kızına gülümsemeye çalıştı. Kriz geçmişti. Şimdi, neden bu kadar korktuğunu soruyordu kendi kendine. Ölüm mü ürkütmüştü onu? Hayır… Yaşayanları bırakıp gitmek güçtü. Maurice çocuk gibi zayıf bir insandı, onu herkes aldatabilir, başını derde sokabilir, en kötü işlere sürükleyebilirdi. Louis cephedeydi, Mado'nun sinirleri berbattı, ne yapacağını bilmiyordu. Marceline kocasını sevmiş, çocuklarına bakmış, bütün hayatını ailesine adamıştı. Şimdi her şey yıkılıyordu...

Sabaha doğru Lancier dinlenmeye razı oldu. Marceline uyuyordu. Mado'ya:

— Çok korktum, dedi. Annen, papaz çağırmamı istedi.

Mado, annesinin yatağının yakınına oturmuştu. İnanç büyük mutluluktu aslında. İnsan papazı çağırır ve hemen kendini çok daha iyi hissederdi...

"İnsana inanç gereklidir! derdi Sergey. Tabii, o bir şeye inanıyordu... Millet de... İnanmak çok önemli, bilmekten de önemli; hem bilmek demek, hem ondan da fazla bir şey... En korkuncu inançsızlık... Ya Louis?.. Bir şeye inanıyor mu acaba? Bilmem. Onun da yığınla boş inancı vardı; konuşur, birden tahtaya vurur; bir masaya onüçüncü konuk olarak taş çatlasa oturmaz. Belki havacı olduğu için? Yürekli olmasına yürekli, ama hüzün dolu mektuplar yazıyor. Onlar bu savaşın nedenini bilmiyorlar… Sergey Finlandiya'ya gittiyse neden savaştığını bildiğindendir... Ölümden korkusu yok... Annemin de... Ama birbirlerinden çok ayrı insanlar. Her şeyi birbirine karıştırdım galiba...

Pencereye yaklaştı; hava açıktı, buz gibi bir Ay ortalığı iyice aydınlatıyordu. Neden Ayı aşıklara bırakmışlar? İnsanda haykırma isteği uyandırıyor… Ay ölüm habercisidir; ışığıyla her şey zehirlenir, donar, ölü gibidir. Ya annem ölürse?..

Gün doğmuştu. Mado'nun gözleri açıktı, ama ne görüyor, ne de düşünüyordu; elinde olmaksızın, annesinin zayıf soluğuna kulak veriyordu.

Millet, koşarak Josette'in yanına döndü; çok heyecanlıydı, konuşamıyordu. Josette'e sarıldı, Marie'ye de sarılmak istedi, utandı, sarılamadı. Sonunda:

— Vlakhov sana selamlarını yolluyor, dedi. Henri'ye de. Düşünebiliyor musun, unutmamış bizleri!... Müthiş bir şey! İşte dostlarımız böyle insanlar. Bir süre sustu, sonra alçak sesle sordu:

— Josette, bu kadın bizden mi?

— Hayır.

— Ben de bizden olduğunu sanıyordum. Bu kadar üzgün oluşunun nedenini anlayamadım… Josette, sende bildiri kaldı mı?

— Paul, bir paketini İvry'ye götürdü.

— İyi. Yüz tane de bana ver. Montrouge'a gideceğim. Marie de evine dönecek. Uyuması gerekiyor...

Elele tutuşup gittiler.

Josette, Mado'nun gelişini hatırlıyordu. Neden Vlakhov'un mektubundan hemen söz etmemişti? Garip bir kızdı Mado. İçtenlik doluydu, bütün davranışları yürekten geliyordu, yine de onda her şey gösterişti. Henri'ye Rusun mektubundan söz etmeli...

Epey geç olmuştu. Paul de nerede kaldı? Oğlunun, yeraltı hareketinde çalışmasına engel olmaya boşu boşuna kalkmıştı. Çok gençsin, biraz daha bekle... Karşılığında Paul gülüyordu: "İstemezsen gider, Gençlik Hareketi'ndeki arkadaşlarımı bulurum." Daha çocuk. Marie'yi överken Millet de gülünç oluyor: Her şeyi, her şeyi anlıyor Marie. Daha çocuk bunlar! Dans etmeli, kayıkla gezmeli, eğlenmeli çocuklar. Zaman çok kötü... Henri işlerin yolunda olduğunu yazıyor; arkadaşlar tersini söylüyorlar. Küçültücü şeyler yapıyor, işkence ediyor, canlarından bezdirmek istiyorlarmış. Hayır onlara boyun eğdiremezler. Bu çocuklardaki güç büyük!.. Hem bizimkiler kalabalık da.. Şüphesiz, şu sıra bir başka Millet, kentin öbür ucunda bildiri yapıştırıyordur. Lyon'da, Nice'de de yapıştıranlar vardır, Londra'da da. Belki Berlin'de bile... Bu düşünceyle Josette'in içi rahatladı: Ilık, dost elleri hissetmişti. Yorgundu, sedire uzandı. Paul neredeyse gelir… Henri, başının altına üç yastık koyarak dinlenmeyi severdi; "düş görüyorum" derdi. Şimdi nasıl acaba?.. Bir ana sevgisiyle kocasını hatırlıyordu; cezaevindeki yatağını, soğuğu, hastalığı, yalnızlığı düşündü. İçine dönük anları pek seyrekti, ama alışılmamış, büyük bir düşünce kafasını kurcaladı: Evet, bütün gücümüzle, sonuna, ölüme kadar sevmeyi biliyoruz.

Corbeille'den ayrılırken, Profesör Dumas doktora sordu:

— Gerçekten sinir bozukluğu mu?

— Anjin dö puatrin. İlk ihtar.

Uzun süre sustular; ikisi de Bayan Lancier'ye acıyor, ikisi de ölümün yakınlaştığı bir yaşa gelmiş bulunuyorlardı. Sonra yemekteki olay ikisini de etkilemişti; Marceline'den ister istemez Fransa'ya kaydı düşünceleri.

Bu iki adamın dostluğunun neye dayandığını kestirmek güçtü. Birbirlerinden çok ayrıydılar, anlaşabilecekleri kimsenin aklına gelmezdi. Dumas büyük bir bilgindi, Morillot basit bir mahalle doktoru; tıbbın

yenilikleri peşinde koşmaz, yeteneklerinin sınırlı olduğunu bilir, bilimi çok güç bir meslek sayardı. Dumas için, yaşama sevinciyle dolu biri denebilirdi. Morillot'ya gelince, herşeye boşvermişti. Ne buluşlara, ne de büyük değişikliklere inanıyordu. Sık sık: "Değiştikçe daha çok birbirine benzer her şey"derdi, yine de anlaşıyor, birbirlerinden hoşlanıyorlardı. Doktorun evine gittiğinde, bekar Dumas, evindeymişcesine rahat ederdi. Eskiden her pazar, Morillot'nun iki oğlu Pierre ile René'yi sırtında taşırdı. Aradan uzun yıllar geçmişti.

— Dün René'den mektup aldık, dedi doktor. Majino hattında. Şaka ediyor: "Burada, sanki yüzyıldan beri savaşıyoruz; barışa susadık, bir şey içmeden başımız ağrıyor..." Galiba nisanda Pierre'i de askere alacaklar. Bu iş böyle uzar giderse tabii...

Tek ve aynı şeyi düşünerek susmuş, yeniden yürümeye koyulmuşlardı. Sonunda Morillot konuştu:

— Bu olup bitenler çok salakça şeyler... Ama kim inanırdı? Roy'u nereden tanıdıklarını da anlayamadım. Aslında, işi yakından incelersen şaşılacak yanı yok. Bugün bir yere birini mi getirdiler, ya aptaldır ya da alçakların en büyüğü. Belki Marceline haklı, adam casus olabilir… Bu koşullarda nasıl savaşabiliriz?..

Dumas tartışmıyor, arkadaşını da doğrulamıyordu. İki adam karanlıkta, ayaklarının ucuyla, ara sıra kaldırımı yoklayıp dikkatle ilerliyorlardı.

— Aldırma, bir yolunu bulur kurtuluruz, dedi Dumas birden.

— Pek aklım ermiyor. Fransa çok güzel bir ev, diyecek yok, ama onu kimse korumaya niyetli değil. Şüphesiz, kimse kendini Fransa'nın sahibi saymıyor. Evvelki gün bir hastaya çağırdılar, Berty fabrikası işçilerinden biri: Sulu zatülcenp. Yanında bir arkadaşı vardı. Konuştuk. İkisi de komünist ya da ona yakın bir şey işte. Nasıl sinirlendiklerini düşünemezsiniz. Anlatılanların tek kelimesine inanmıyorlar: "Bütün bunlar beyin yıkama," diyorlar. Kukuletalılar sanki Nazilerden daha mı iyi?" Konuşma bu havada sürdü gitti. Berty'yi görmeyeli epey oldu; ama Almanları böyle yurttaşlara yeğ tuttuğundan eminim. Ülke paralanıp gidiyor. Bunda şaşılacak bir yan yok: Uluslar yaşlanıyor, insanlar gibi düşkünleşiyor, Amerikalılar öne fırlıyorlar. Corneille gibi bir yazarları yok,

cikletleri var yalnız, ama çok genç insanlar. Bizler çağımızı doldurduk. Bizden ne beklenebilir artık? Prag'ı bırakmayacağımızı söylüyordunuz; ilk Hitler'in savaşa başlamaya cesaret edemeyeceğini sanıyordunuz... İyimserlikten ne zaman vazgeçeceğinizi merak ediyorum: Çeyrek kala mı, yoksa beş geçe mi?

Dumas bütün gücüyle piposundan bir nefes aldı, karanlıkta kıvıcımlar uçuştu.

— Neden iyimserlikten vazgeçecekmişim? Yaralar yüzeyde. Roy nedir? Sorarım size: Nivelle nedir? Yaranın yüzeyindeki irin, başka şey değil. Halk, bir çırpıda kendini öldürebilir, intihar edebilir mi? Sizce halk nedir? Bir lise öğrencisi ya da simsar mı? Halk ekmektir, alın teridir, dehadır. İyice çileden çıktığında halkın ne yapacağını bilemem! Ne diyorsunuz? Fransa, o Daladier ayyaşına ya da uzun burunlu Bonnet kopuğuna kalmadı ya. Robespierre ve Saint Just'ten sonra bunları görmek ne acı; bir boyacıyı duvarları boyarken, eskiciyi pençeyi çivilerken, elektrikçiyi tel gererken gördüğümde keyfim geliyor. Fransa henüz yaşıyor. Dinleyin doktor, belki şafak sökünceye kadar yaşayamayacağız ama bu uğursuz geceye inanmak da olanaksız…

Gerçekten çevreleri zifiri karanlıktı, ne bir ışık, ne de ara sıra karanlığı dağıtan, koyu gri, o pamuksu sis vardı görünürde. Kararmış evler bile görünmüyordu; kent orman gibiydi. Birden bir süt çocuğunun çığlıkları yükseldi. Morillot keyifli keyifli:

— İşte yerimize gelen, sevgili dostum, dedi. Yirmi birinci yüzyılın bir antropoloji bilgini, Marie'niz, salçalarınız, piponuz ve iyimserliğinizle size ne kadar gıpta edecek, biliyor musunuz? Altmış yıl sonra çağımız bir kır serüveni, bir çoban türküsü, bir cennet gibi gelecek, bundan eminim.

Karşılığında Dumas, alaycı bir ıslık koyuverdi:

— Hadi canım siz de... Anatole France! Hastalarınıza nasıl baktığınızı anlamıyorum! Böyle söylevlerle sapasağlam bir adamı bile gömebilirsiniz. İnsan tepeye tırmanırken en iyi işin tepeye tırmanmamak olduğunu sanır. Bir geçide, bir boğaza varıncaya kadar… Ama bir kere de yola çıktı mı sonuna kadar gitmeli...

— Yolun ortasına serilmemeli. Dikkat edin, önünüzde bir basamak var...

İKİNCİ BÖLÜM

1

Valya, Nataşa'dan dört yaş büyüktü; aralarındaki yaş farkına rağmen, kızlar yine de kısa sürede arkadaş oldular. Valya hiçbir şeyde aşırı gitmezdi: Ne düşüncelerinde, ne sözlerinde. Yeni arkadaşının en hoşuna giden yanı da buydu. "Onda ele geçmeyen, yakalanmayan bir yan var," diyordu. Belki bütün sinema ve tiyatro oyuncuları böyleydi… Valya, Moskova'da yapayalnız hissediyordu kendini; "Pickwick-Kulüp"ten sıkılmıştı; neşeli, geveze Nataşa'nın yakınlığından hoşlanıyordu.

Nataşa yirminci yaş gününü kutladı. Babası ona minicik bir kol saati armağan etti. Nataşa saati durmadan kulağına götürüyor, şaşkın, "İşliyor!" diyordu.

Güçlü, kıpkırmızı bileğinde minicik saatin durmasının zorunlu olduğunu sanıyordu hep.

Hava çok güzeldi; bütün kargaşası ve gösterişiyle ilkbahar başlıyordu. Akşam konuklar geldi: Valya Steçenko, Olga ve tabii Vassia. Şimdi dostları, çağrılacakların listesini yaparken her zaman: "Nataşa ve Vassia" diyorlardı. Onları birbirlerinden ayrı düşünmek hiçbirinin aklına gelmiyordu. İki genç, yakınlaşmalarının nedenini pek düşünmeden sık sık buluşuyorlardı. Genellikle konuşan Nataşa'ydı; Vassia susuyor, gülmekle yetiniyordu. Tanıştıkları gün gibi, Vassia kendi kendine hep: "Ne iyi kız bu Nataşa!"derdi. Dimitri Alekseyeviç, günün birinde, "Şu senin Vlakhov hoşuma gidiyor," demişti. "Anladın mı?" Nataşa, hiç kızmadan cevap verdi: "Öyle. Benim de hoşuma gidiyor..."

Nataşa, Sergey'i de çağırmıştı. Uzun süre, Olga'yı yalnız başına çağırmanın ayıp olup olmayacağını da düşünmüştü. Dimitri Alekseyeviç, Olga'nın kocasından hoşlanmıyordu. Nataşa da Labasov'a alışamamıştı bir türlü: Hep, yaşayan bir ölüyle karşı karşıyaymış gibi geliyordu onu görünce… Sonunda Labasov'u çağırmadı. Bu işe canı sıkılan Olga, yine de bir şey belli etmedi; ama uzun uzun, Semyon İvanoviç'in insanlar arası yakınlaşma ve şefkat üzerine yazdığı yazıdan söz etti.

Gençler eğleniyordu. Dimitri Alekseyeviç hepsinden neşeliydi. Dansı o açtı; eski usul, zıplayarak vals yapıyordu, ama öylesine dayanıklıydı ki

sonunda Valya pes etti: "Dimitri Alekseyeviç, başım dönüyor…" Ardından salon oyunlarına, bilmecelere geçildi. Dimitri Alekseyeviç bunda da herkesten baskın çıktı. Sonunda, aldığı cezanın karşılığında fal bakmaya razı oldu. Başına bir sünger havlu bağlayıp Nataşa'nın odasına girdi; iskambil kâğıtlarını önüne yapıp, kızın mı yoksa papazın mı daha önemli bir kart olduğunu düşünüp kafa patlattı.

Önce Nataşa girdi içeri.

— Ne? Sen de mi? diye bağırdı babası. Defol, hadi bakalım dışarı! Sen her şeyi biliyorsun nasılsa! Onu yollasan daha iyi edersin.

Vassia göründüğünde, falcılığını unutan Dimitri Alekseyeviç, raftan küçük bir şiir kitabı aldı. Kitabı sallayıp, kendinden geçerek bağırdı:

— Şaşılacak şey! Arka arkaya dizilmiş bir sürü söz, evet, ama nasıl da duygulandırıyor insanı:

Sakin omuzlarının ardında
Titreşen kanatlarını duyuyorum…
Parıltılı bir bakışla gözüme çarpıyor
Fırtınalar meleği: Azrail.

Şiir diye buna derler. Labasov'un telefonla verdiği siparişlerden çok farklı değil mi: "Uluslararası kadınlar günü için otuz iki satırlık bir yazı istiyorum!…"

— Babam sana neler söyledi? diye sordu Nataşa.

— Çok iyi şeyler, dedi Vassia. Tam da üstüne bastı.

Olga'nın duru gözlerinin ta içine baktı Dimitri Alekseyeviç. Sonra olduğu yerde kıvrandı:

— Durun, durun... Sizden bir şey gizleyecek değilim. Benim aslan anam, kart çekerken şöyle derdi: "Yürek ferahlığı için…" Yüreğiniz ferahlayacak, merak etmeyin! İsterseniz size eksiksiz bir gösteri yapabilirim. Önce dertlere bakalım. İşte bir sürü kupa; ne anlama geldiğini benden iyi bilirsiniz. Sonuç olarak mutlu bir yolculuk. Ama nereyi sevdiğinizi bilmiyorum: Karadeniz'i mi, yoksa Moskova banliyösünü mü?

Sergey'in falına bakmak istemedi. Sıkılmıştı.

— Söyleyin bakalım, insan Paris'te nasıl eğleniyor? Herhalde tahtaları sökercesine dans ediliyordur orada...

Uzun uzun Sergey'in anlattıklarını dinledi. Birden somurttu.

— Onlar adına korkuyorum. Orada büyük bir kargaşalık olmalı. Almanlar, bütün kış hazırlandılar. Parisliler şen insanlar diyorsunuz. İyi, güzel. Biz de papaz değiliz. Tanrıya şükür... Ama bazı şeylerde acı çekmeyi bilmek gerek...

Valya sabırla bekledi kapıda. Dimitri Alekseyeviç'in falına bakmasını çok istiyordu. Ama falcı yine görevini unutmuştu. Valya içeri girdiğinde, muayene olmaya gelen bir hastası sandı. Sonra kendini topladı, falcılık yaptığını hatırladı, elinin tersiyle kartları karıştırıp gelecekten haber vermeye koyuldu:

— Hokus, pokus... Her şeyi görüyorum... Kız geldi... Oğlan kıza baktı... Hokus, pokus... Anlaşıldı mı? Bana bakın, Paris'i bir anlatıyor ki. Sorun ona. Şimdi gidin dans edin bakalım! Sizi tuttuğu gibi çevirir durur...

Valya düşünüp duruyordu: Sergey'in hoşuna gittiğini Dimitri Alekseyeviç nasıl anladı? Bir türlü aklım ermiyor. Oysa duygularımı göstermemeye çalıştım... Hoşuma gittiği doğru... Kardeşinin hiçbir özelliği yok, ama o başka... Ne garip, şair ya da aktöre benzeyen bir mühendis... Onunla dost olmak herhalde çok iyi bir şeydir...

— Hoşça kalın... –Sergey gülümsedi– Soyadınızı bilmiyorum...

— Alekseyevna.

— Valentina Alekseyevna. Size Dimitri Alekseyeviç gibi Valya diyebilirim sanırım?

Genç kız, sonradan düşündü: "Valya" adını, beni tanırmış gibi söyledi.

Eve dönerken, Sergey, Zamkov'a rastladı. Birlikte yürüdüler. Zamkov askeri durumu anlatıyordu: Savaş, yakın bir gelecekte, Batı'da patlayacaktı. Belki Almanlar kazanacaktı, ama böyle zorlu bir mücadeleden sonra büyük

bir güçleri de kalmayacaktı… Sergey, dalgın dalgın Paris'i, Mado'yu düşünüyordu. Zamkov bir an sustu. Sonra:

— Petya'yı hatırlıyor musunuz? dedi. Labasov'un düğününde... Hep kendini göstermek istediğini söyleyerek Labasov ona takılıyordu... İşte o Petya öldü. Dün öğrendim. Yılbaşını birlikte kutlamıştık. Sonra Finlandiya'ya gönüllü gitmek istedi. Biz de onu palavracı, durmadan kendini öven biri sanırdık!.. Kahramanca öldü. Mannerheim hattına saldırırken... Günlük emirde adı geçti. Annesi bizleri görmeye geldi… Uluslararası duruma gelince...

Sergey, Zamkov'la vedalaştı, yan sokaklardan birine saptı. Petya'nın yüzünü belli belirsiz hatırlıyordu. Savaş birden yaklaşıvermişti... Petya dans ediyor, gülüyor, yazı yazdığını söylüyordu… Bizim de sonumuz aynı... Ya Fransızlar? Doktorun dediği gibi: Acı çekmeyi de bilmek gerek...

2

Doğum uzun sürdü ve çok güç oldu. Soğukkanlılığıyla ün salan Profesör Richter'e varıncaya dek herkes, Leontine'in kurtulamayacağını sanmış ve umudu kesmişti.

Yine de Leontine kurtuldu. Paris'in göz kamaştırıcı ilkbahar günlerinde oğlunu hayranlıkla seyrediyordu; uzun uzun, gök mavisi iki mineyi andıran, derin bir anlamla dolu gözlerine bakıyordu. Yeni doğan çocukta Leo'nun çizgileri değil, yüz anlamı bile vardı; minicik elleriyle övünüyordu Leontine. Ona uzun hikâyeler anlatıyor, çocuk memeye yapıştığında kendinden geçiyordu. Oğlu, Leo'yu düşündükçe duyduğu o derin, dayanılmaz korkudan kurtarmıştı genç kadını.

O güne kadar kocası, Leontine'in her şeyiydi. Leo, binlerce benzerinin aynı olan bu ufak tefek terzi kızı Paris dışındaki tozlu mahallelerden birinde bulmuş onu mutlu etmişti. Leo, Leontine'den on iki yaş büyüktü. Karısını tiyatroya götürüyor, sanatın gizli yanlarını anlatıyor. Okuduğu kitaplardan söz ediyor, delice gençliğinin hikâyelerini anlatıp kahkahayla güldürüyordu. Başarısız tiyatro yazarı, yüzyıllık uzlaşmalar dünyasına atılmış altın arayıcısı ruhunu ona da aşılamıştı. Leo, Lyon'a, Amerika'ya, ya da geçen yaz olduğu gibi Kiev'e gittiğinde, kışın ortasında donan ormanlar gibi Leontine uyuşuyor, kendinden geçiyordu. Sekiz yıl bir arada yaşamışlardı; Leontine'in aşkı, hep geleceği düşünmeden Leo'ya kendini veren o ilk günlerin beyinsiz kızının aşkı gibi güçlü ve mantıktan yoksundu.

Uzun zamandır çocuk sahibi olmak istiyordu. Kader ona pek insafsız bir oyun oynadı: Hamileliğinin üçüncü ayında savaş patladı. Leo'yu üniformasıyla gördüğünde Leontine, acı acı ağladı. Kocasını yaralı, uçsuz bucaksız, ıssız bir ovanın ortasında yatarken görür gibiydi. Tarafsız Belçika'nın sınırında düşman kurşunlarından korkmanın gereksizliğini, en fazla sıkıcı kış gecelerinin kendini düşündürdüğünü boşuna anlatmaya çalıştı Leo. Leontine'in içi bir türlü rahat edemiyordu. Leo gittikten sonra sel gibi gözyaşı akıttı. Birkaç gün mektupsuz kalmak onun için büyük işkenceydi. Şimdi içi biraz rahatlamıştı: Oğlu yakın gelecekteki buluşmalarının güvencesiydi. Bu masum ya da eskilerin dediği gibi bilge yüzde sanki Leo'yu görüyordu; penceresinin altında çiçek açan kestane

ağaçlarına bakarken yeniden bulduğu mutluluğa gülümsüyordu. Bütün neşesi geri gelmişti, öyle ki Bidard'a gitmeye hazırlandı.

Telgraf yerine varmadı ve Leo oğlunun doğumunu ancak on beş gün sonra öğrendi. Sevincinden yerinde duramıyor, Leontine'in mektubunu herkese okuyordu: Mangasındaki arkadaşlarına, Teğmen Garchay'e, kahveci kadına, mevzilendikleri köyde oturanlara… Bıkıp usanmadan mektubun en önemli bölümlerini tekrarlıyordu: Çocuğun ağırlığı normaldi, çok neşeliydi; Leontine, Leo'ya benzediğini söylüyordu. Bayan Chardonnet –Leo, bu sevimli kadının kim olduğunu bir türlü hatırlayamadı– ise: "Hayatımda bu kadar güzel çocuk görmedim!"demişti.

Leo'yu üzen, oğluna Robert adını vermeleriydi. Bunda şaşılacak şey de yoktu; sonbaharda doğacak çocuk oğlan olursa adını Robert koymaya karar vermişlerdi. Leo, bir Parisliye Naum adının verilmeyeceğini kabul ediyordu; yine de bir süredir, babasını çok sık hatırlamaya başlamıştı. Oğlunun adında, Kiev'in Slobodka Mahallesi'ndeki deli terzinin yaşamasını isterdi. Sonra yaşlı anası, torununa kocasının adının verilmediğini duyunca üzülecekti... Ama yapacak şey yoktu; oğlu Fransızdı... Leo arkadaşlarına: "Bana göre Robert çok güzel bir ad" dedi.

Ertesi gün Leontine'e mektup yazdı; bu mektup, babalık üzerine uzun bir rapordu. Daha mektubunu bitirmeden Çavuş Duble, kendinden geçmiş halde koştu geldi:

— Almanlar cepheyi yarıp geçmişler!..

Öyle saçma bir işti ki bu, Leo bir küfür savurdu: Duble sabahtan kafayı çekmeye başlamış olmalıydı! Mektubunu bitirdi, zarfı yapıştırdı ve köye indi. Oraya vardığında da her şeyi anladı. Yoldan, sanki erimiş lavdan dalgalar akıyordu: El arabasını önüne katmış giden kadınlar, karargâh arabaları, Belçikalılarla dolu otobüsler, rahibeler, topçular, gümrükçüler, anasını babasını kaybetmiş çocuklar, ulaştırma erleri, subaysız askerler ve askersiz subaylar, eşya dolu at arabaları, tanklar, hayvan sürüleri, karmakarışık güneye doğru akıyordu. Yolun iki yanı, devrilmiş arabalar, koltuklar, sandıklarla doluydu. Kargaşalık birden başlamıştı; hiçbir askeri düzen çığ gibi gelen bir insan ve araba selini durduramazdı. Olup bitenleri kimsenin doğru dürüst bildiği yoktu. Alman tanklarının cepheyi arkadan yardıkları, istihkâmcıların köprüleri uçuracak zaman bulamadığı,

generallerin satıldığı söyleniyordu. İki ordunun teslim olduğu, kentlerin alevler içinde kaldığı, Almanların güçlülüğü konuşuluyordu. Söylentiler arttıkça kaçanların sayısı da artıyordu. Güneyden gelen birlikler çılgına dönmüş, yığınla insana rastladı: Ödü patlamış valiler, generallerini arayan sapsarı emir subayları, arabalar arasında; isterik hareketlerle debelenen kadınlar, otomobiller, traktörler, boğucu, acı duman bulutları arasında ilerliyorlardı. Ön saflara giden askerler de geri dönüp bozguna uğramış bu insan seline katıldılar.

Biri kaçmanın gereksiz olduğunu söyledi: Almanlar öndeydi. Ama kalabalık daha da hızlandı. Leo da kalabalığın peşinden yürüdü. Darbe, hiç beklenmeyen bir anda vurulmuştu. Daha o sabah, ılık, pespembe Leontine'i düşünüyordu; oğluna meme veren Leontine'i. Savaş dünyanın öbür ucunda Norveç'teydi... Ne olmuştu? Bu Almanlar da nereden çıkmıştı? Yine de Fransa onlardan daha güçlü, diye düşündü. Kötü kötü gülesi geldi: Nasıl da aldattılar bizi! Bir gazeteyi parçalamak, Nivelle'e vurmak ya da meclise dalıp en ağır küfürleri savurmak geliyordu içinden.

Gece, yorgunluktan yolun kenarına atıverdi kendini. Uyandığında gün ışıyordu. Arabayla dolu yola baktı; birden her şeyi hatırladı. Pisliğe bakın! Hiç korku yoktu içinde, yalnız büyük bir öfke duyuyordu. İki asker, ince sesleriyle haykırıyorlardı: "İşte Almanlar!" Leo onlara ana avrat sövdü. Sövmek iyi geldi. Yüzünü yıkadı. Ekinler arasında bir kuş ötüyordu. Leo, ona cevap olsun diye şarkı söyledi. Böyleydi bu adam işte: Kolay kolay umudu kırılmazdı. Üstelik en sevdiği şarkıyı söylüyordu:

İlkbahar gelecek, çiçekler açacak,
Kahpe felek bize de gülecek…

Akşama doğru bölüğünden birkaç kişiyi buldu. Teğmen Garchay, değişik birliklerden elli kişiyi bir araya getirdi. Geceyi boş bir köşede geçirdiler: Ertesi sabah bir yerdeki alaya katıldılar. Bulundukları yerde mevzilenme emri aldılar. Yer yer düşmana karşı koyuluyordu. Elinde kürek, Leo bütün gücüyle çalışmaktaydı. Alman bombardıman uçakları göründüğünde kendini yüzükoyun yere attı. Sonra yeniden küreğini kapıp bir bombanın öldürdüğü arkadaşına mezar kazdı. Alay komutanı, generalin yanına gitti, dönmedi. Teğmen Garchay, tümen karargâhıyla bağlantı kurmak için

boşuna uğraşıyordu. Yoldan bir sürü Alman tankı geçti. Askerler bağırmaya başladılar:

— Ne yapıyor ilerdekiler?

— Bu bir tuzak!

— Canları cehenneme! General muhakkak Paris'tedir…

Güneye doğru yola çıktılar; ellerinden geldiği kadar yoldan uzak duruyorlardı. Karşılarına bir ırmak çıktı. Garchay, burada düşmanı kolayca durdurabileceklerini söylüyordu. Mevzilendiler. Sabah Alman keşif kolları göründü. Leo birini öldürdü. Çocuk gibi sevindi buna. Kâbus durgun geçti; askerler yüreklenmişlerdi; yemek yediler. Ama öğleye doğru bir binbaşı geldi; arabadan inmeden Garchay'a durumu anlattı.

— Kutlarım, dedi. Generale söyleyeceğim. Yalnız durum ciddi. Mevzilerimizi bırakıp Oise'a doğru çekilme emri aldık...

Tam bir ay böyle sürdü gitti. Şimdi Leo, bu korkunç oyunun kurallarını biliyordu: Bir ırmaktan öbürüne, bir tepeden arkadakine çekiliyor, düşman bombaları patlamaya başlayınca yere kapanıyor, geceleri kestirmeden, keçi yollarından ilerliyorlardı, ama Almanlar hep önlerindeydi. Subaylar, boşu boşuna ordu karargâhlarına başvuruyorlardı. Ara sıra mühürlü bir emir geliyordu: Yine bir geri çekilme emri. Umutsuzluğa kapılan birinin, gelip geçen arabalardaki askerlere: "Durun köpekler!" diye bağırdığı oluyordu. Albay, yüzbaşıya: "Her şey bitti!" dedi. Üniformasını çıkarıp sivil giyindi. Bir papaz, Alman tanklarının, Halk Cephesi hükümetine karşı Tanrının yolladığı ceza olduğunu söylüyordu. Ve yapacak şey yoktu: Geri çekiliyor, her gün biraz daha çekiliyor, durmadan çekiliyorlardı. Halk da onlarla birlikte kaçıyordu. Bir ay boyunca, Leo, bırakılmış toplar, gaz maskeleri, hasır şapkalar ve koltuklarla kaplı bu utanç yolunu izledi.

Ne bir sürü insan, ne bir alay, ne koca bir kent halkıydı kaçan. Fransa kaçıyordu. Çılgın, canlı, korku ve kızgınlıktan deliye dönmüş, ölmeye hazır, buna rağmen bir bavul, bir gece elbisesi, bir tenis raketi kapıp kaçıyordu herkes. Ülke tanınmaz haldeydi; Yakılmış, yıkılmış, bırakılmış, kırk yılda geçilemeyecek uçsuz bucaksız bir çölü andırıyordu...

Sen Nehri'ni arkada bırakmışlardı!.. Güneybatıya döndüler… Yeniden bombalar, yeniden kürekler kokulu hanımelleriyle kaplı, bahçeleri gül ve şebboy dolu, açık pencereleri son dakikaların basit sırrını açığa vuran sakin köşklerin görünüşü yıkıntılardan da beterdi: Bir çocuk iskemlesinin önünde devrilmiş bir fincan, yere düşmüş bir kitap, üzerinde köpüğüyle bir tıraş fırçası…

Leo'nun yanı sıra yürüyen bir asker:

— Burası benim köyüm, dedi.

Sonra gürültülü bir kahkaha koyverdi. Arkadaşları, bir şey söylemeden ona baktılar. Köy bomboştu; artık kimsenin sağmadığı inekler, ahırlarında acı acı böğürüyorlardı yalnız.

Askerler tartışmıyorlardı, küfür ettikleri bile yoktu. Ara sıra kısa cümleler duyuluyordu: "Alman tankları!" "Maret köye kadar dayanamayacak." "Ateşini versene!"

Yıkıntılar arasında, Leo üzerinde "Orleans" yazılı bir levha buldu. Bidard'dan Paris'e dönerken Leontine'le burada durmuşlardı. Eski evler genç kadını şaşırtmıştı. "Ne garip!" diyordu. "Burada bir sürü insan yaşamış. Çoktan unutmuşlar hepsini. Ama evler ayakta, güzel evler, yeni evlerden de güzel hepsi…"

Sonra Loire Nehri'nin kıyısında bir kahveye oturmuşlardı; soluk, kokulu bir şarap içmişlerdi. Leontine kocasına "ilk geceki gibi istiyorum seni…" demişti.

Leo burnunu tıkadı; ortalık leş kokuyordu. Hava çok sıcaktı. Çevrede yüzlerce kadın, çocuk, asker, at, şişko bir papazla yanında pırıl pırıl, bembeyaz tüylü, oyuncağı andıran bir küçük köpek ölüsü karmakarışık yatıyordu...

Bir duvarda Leo şunları okudu: "Lean, 6 Haziran günü buradan geçtim. Roger yaşıyor!", "Lasset, ailesiyle birlikte Angouleme'e gitti." "Geçen çarşamba, çocukla birlikte burada olduğumu lütfen Yüzbaşı Delombard'a bildirin." "Pierre, daha fazla bekleyemeyeceğim..." Leo'nun gırtlağına bir şey tıkandı. Leontine de mutlaka buradan geçmiş olmalıydı. "Leo, şimdilik yaşıyorum, Robert de yaşıyor..." diye yazacak zamanı bulamamıştı ama.

Şimdi, şu evin yıkıntıları arasında da oğluyla uzanmış, bebeğin burnunu tıkıyordu: Leş kokuyor...

— Ne pis kokuyor! dedi arkadaşlarından biri. Durulacak gibi değil. Gidelim buradan!…

Leo, itiraz etmeden peşinden yürüdü; ama bir duvar dibinde yatan kadının yüzüne uzun uzun baktı. O da bir şeyler yazmış olmalıydı…

Geçtiği bütün köylerde, bütün kentlerde, Leo, duvarlara bakıyordu –beyaz, kül rengi, toprak rengi duvarlara– kiliselere, vilayet binalarına, okullara bakıyordu. Jeanne vardı, Louise, Denise, Luice, Therere, Marie, Françoise, Leontine'den eser yoktu…

Kendi kendisiyle eğleniyor, milyonlarca kaçak arasında karımı nasıl bulabilirim diyor, yine de Leontine'i arıyordu.

3

Deliye dönen halkın Paris'i boşalttığı o korkunç gün, Mado geldi Leontine'i buldu. Leontine dudaklarını ısırıyor, iri, görmeyen gözlerle bakıyordu. Son haftaların olayları bütün gücünü alıp götürmüştü. Günde on kere gazeteyi açıyor, olup bitenleri anlamaya çalışıyor, radyoya koşuyor, hıçkırıkları Norveç'teki savaşlardan söz eden spikerin sesini bastırıyordu. "Ne oldu? Fransa nerede? Ordu nerede? Leo nerede?" diye soracak kimsesi yoktu. Korkunç bir görüntü gözlerinin önünden gitmiyordu: "Uçsuz bucaksız, ıssız bir çöl ve ortasında, yüzü kırmızı, boya gibi yoğun bir kanla kaplı yatan Leo, çocuğunu göğsünde sıkıyor, saatler boyunca tekrarlıyordu: "Rob!.. Rob!.."

Kaçınılmaz, büyük felaketlerin getirdiği durgunluk Mado'nun üzerine çökmüştü. Bir şeye şaşmıyor, soru sormuyordu. Rastladığı insanlar içinde hiç umut beslemeyen tek kişiydi. Belki Sergey'in korkunç sözleri onu bu felakete hazırlamıştı. Lancier, ateşi yükselmişcesine, her zamanki gibi dolanıp duruyordu. Morillot, Almanların Rouen'a girdiklerini bildirdiğinde ne yaptığını bilmeden bir bavul çıkardı, içine işe yaramayan süs eşyalarını doldurdu. Bir saat sonra Sembat yetişti: "Tebrikler! Rusya İtalya'ya savaş açtı!" Lancier hemen inandı. Mado'ya sarıldı: "Ruslarla bozuşmamak gerektiğini söylemiştim." Açık bavulunu oracıkta bırakıp radyoya koştu, bir saat boyunca Moskova'yı bulmaya çalıştı durdu. Sonunda Moskova Radyosu'nun İngilizce yayınını yakaladı. Tarım sergisinden söz ediliyordu. Lancier haykırdı: "Bizi aldatıyorlar! Gidelim!"

Mado, aklını başına toplamak, soğukkanlı olmak, bütün aile için düşünmek zorundaydı. On beş gün önce annesine yeni bir kriz gelmişti. Doktorlar: "Her şeyden önce mutlak dinlenme!" demişlerdi. Barış çağında, bir hastadan, para sıkıntısını ya da aile dertlerini gizlemek kolaydı. Ama gel de şu sıra sakin ol! Kent çılgına dönmüştü. Bir dakika sonra tunç heykeller kaidelerinden atlayıp Loire'in öteki kıyısına geçeceklerdi sanki... Yine de Mado, annesini avutmaya çalışıyordu; başkentin düzenli olarak boşaltıldığını, Almanların Paris önünde durdurulacaklarını, Louis'den haber geldiğini, sağ salim geri hizmette görev aldığını söylüyordu. Lancier, bütün bu anlatılanları dinleyecek halde değildi; başını elleri arasına alıp içeri kaçıyordu; gözyaşları arasında boğulacaktı.

Son kuşkular da dağılıp Lancier gitmeye karar verince, Mado, Leontine'e koştu. Tatlı bir sesle:

— Ne olduğunu biliyor musunuz? diye sordu.

Leontine bir çığlık attı:

— Leo?..

— Hayır, hayır, sakin olun. Kocanıza bir şey olmadı. Yemin ederim bir şeyi yok. Hiçbir şeyi!.. Ama sizin, hemen giyinmeniz gerekiyor. Buraya bile güç gelebildim: Bütün yolları arabalar tıkamış. Annemin hali çok kötü, ama yapacak şey yok... Yarın, belki çok geç olacak. Almanlar Sen Nehri'ni geçtiler…

Leontine, Leo'nun ne yapıp edip geleceğini ve kendisini alacağını kafasına koymuştu. Nasıl gidebilirdi? Leo gelecek ve bomboş apartmanla karşı karşıya kalacaktı… Bir daha bulamazdı kocasını. Ne ordu kalmıştı, ne Fransa. Yaşıyorsa gelip Leontine'i bulacaktı. Ya... doğruysa? Ya savaş alanında yatıyorsa?

Öyleyse Almanlar gelsin, kendisiyle çocuğunu öldürsün… Leo'yu Paris'te bekleyecekti.

Kimsenin kendisine hak vermeyeceğini biliyordu. Bu nedenle Mado'ya yalan söyledi: Rahatça, ağır ağır, doktorun iki saat sonra hasta çocuğu görmeye geleceğini anlattı. Sonra Bordeaux'ya gidecekti, komşuları, Profesör Sauger ve ailesiyle birlikte gidecekti…

Mado diretti, genç kadını kandırmaya çalıştı: Leontine'in çocuğunun hayatını tehlikeye atmaya hakkı yoktu. Ama zayıf yaradılışlı, genelikle söz dinleyen Leontine bu kez diretti. Parlak, iri gözlerinde öyle bir inat okunuyordu ki Mado sustu; genç kadını içten öptü ve gitti.

Bütün gün Leontine hareketsiz oturup Leo'yu bekledi. Sokak durmadan uğulduyordu. Paris gidiyor, yürüyerek, arabayla kaçıyordu. Çocuk dolu kamyonlar, bisikletler, el arabalarını süren insanlar: Kim daha çabuk giderse. Genel bozgunu neyin daha iyi gösterdiğini söylemek güçtü: Cankurtaran arabalarının kornası mı, yoksa "anne!.." diye bağıran çocukların ağlaması mı? Gece göz gözü görmüyordu: İnsanlar, bir kibrit

ışığıyla bile, bulundukları yeri göstermekten korkuyorlardı. Kent, kurulduğundan bu yana böylesine karanlığa gömülmemişti... ve boğuk kornaların, ayak seslerinin, haykırışların birbirine karışmasından çıkan gürültü bir dakika bile kesilmedi. Leontine, kimsenin çıkmadığı ölü merdivene kulak kabartıyordu: Ev boş ve sessizdi. Leontine, Leo'yu bekliyordu.

Sabah, birden Leo'nun gelmeyeceğini anladı. Çocuğunu kollarına alıp dışarı fırladı. Koşarak uzun bir caddeyi izledi. Orleans kapısına yöneldi; Almanların elinden kurtulamayacağını sanmıştı. Şimdi, kurtulmak için Loire'a varmanın yeteceğini kendi kendine tekrarlıyordu. Leo oradaydı... Kısa süre sonra gücü kesildi; kaldırıma atılmış bir sandalyeye oturdu. Tek otomobil yoktu görünürde. Otomobili olan kaçıp gitmişti. Yayalar durmadan ilerliyorlardı; kimi sırtına oturttuğu çocuğunu taşıyordu. Leontine, kalabalıkta kendine yol açmaya çalışan bir küçük araba gördü; eliyle işaret etti. Direksiyon başında kasketli bir adam oturuyordu. Araba durdu. Kasketli adam ne istediğini sormadı bile, anlamıştı. Arabanın arkasına yerleşen iki kadınla bir küçük kız bağırarak bir şeyler söylüyorlardı. Kasketli adam, dişlerini sıkarak yanındaki koca bavulu kaldırdı. Leontine'e:

— Binin, dedi.

Öndeki arabaları izleyerek, kaplumbağa hızıyla, kırk kilometre kadar yol aldılar, Sonra bir arıza sabaha kadar durmalarına yol açtı. Kadınlar Robert'in çevresinde dönüp duruyorlardı. Leontine, ne dediklerini anlamıyor, acı bir gülümsemeyle tekrarlıyordu. "Sağolun, yüz kere, bin kere sağolun!" Kasketli adamın ağzını açtığı yoktu.

Üçüncü gün, geniş Loire Nehri göründü. Tek köprü yoktu üzerinde. Sağ kıyıyı izlediler. Az sonra durmaları gerekti: Yol tıkalıydı. İki kamyonun çarpıştığı, yolu kestiği söyleniyordu. Birden gökyüzü homurdanmaya başladı. Kasketli adam bağırdı: "Koşun yere yatın!" Leontine, patates tarlasına kadar gitti ve uzandı. En çok, çocuğunun üzerine basmalarından korkuyordu. Korkunç bir patlama duyuldu, Leontine'in üstüne başına toprak yağdı. Öldüm, dedi kendi kendine. Önce biraz sevindi. Artık yürümeyeceğim. Sonra korktu: Bomba ikisini de öldürebilirdi! Robert ağlıyordu, içi rahat etti. Ama kasketli adamla iki kadını boşuna aradı: Ya ölmüş ya da kaçmışlardı.

Leontine saatlerce yattı; sonra yeniden yürümeye koyuldu. Hava kararırken bir kapıyı vurdu, geceyi geçirip geçiremeyeceğini sordu. Para çıkardı, "istemez" dedi ev sahibi. Ama karısı, homurdanarak paraları cebine tıktı. "Felakete bakın!" Leontine'e yemek verdikten sonra üst kata çıkardı: "Burada dinlenin..." Leontine iki gecedir uyumamıştı; yüksek köylü yatağına çıktı ve hemen daldı.

Korkunç bir çatırtıyla uyandı, sanki kapıyı kırmak isteyenler vardı. Yataktan fırladı, ev yanıyordu. Çocuğunu göğsünde sıkarak dışarı çıktı. Dumandan gözleri yaş içinde kalmıştı; hiçbir şeyin farkında değildi. Bir süre sonra durdu, bir taşın üzerine oturdu. Yangın gökyüzünü kara kızıl bir renge boyamıştı. Leontine, Rob'a meme vermek için düğmelerini açtı. Birden korkunç bir çığlık attı; bu iç parçalayıcı çığlık iki kilometre öteden duyulmuş olmalıydı. Ama kimse farkına bile varmadı: Herkes, yanan evdeki eşyaları kurtarmakla meşguldü.

Sabah olduğunda, bir köylü Leontine'in yanına yaklaştı; önceki gece genç kadını evine alan adamdı bu. Bir süre baktı, sonra sesini çıkarmadan yürüdü gitti. Kadınlar koşuştular. Ağlıyor: "Neden başını örtmediniz?" diyorlardı.

Leontine durmadan çocuğunu göğsünde sıkıyordu. Dudakları oynuyordu, ama iri gözleri yuvalarından uğramıştı. Sanki hiç kırpmıyordu gözlerini. Yıllar önce annesinin söylediği ninniyi tekrarlayarak Robert'i sallıyordu:

Uyu benim cici yavrum...

Öğleye doğru dört Alman geldi; bir süre Leontine'e bakıp başlarını çevirdiler.

Bütün gün ve gece aynı taşın üzerinde oturdu. Sabah, bir Alman askeri önünde durdu: Kolunda Kızılhaç işareti vardı. Çocuğu almaya çalıştı. Leontine yavrusunu bırakmıyor, direniyordu. Asker arkadaşlarını çağırdı. Fransızca bilen biri:

— Hanım çocuğu gömmek gerek, dedi.

Papazı getirdiler; o da üniformalı bir Almandı; çantasından dantel papaz giysisini, dua kitabını çıkardı ve mırıldanmaya koyuldu. Askerler sıcaktan bunalmışlardı: Çiçek dikecekmiş gibi, minicik bir çukur kazdılar. Leontine'i

tutuyorlardı: Genç kadın, ne pahasına olursa olsun, çocuğunu ellerinden almak istiyordu. Fransızca konuşan asker onu avutmaya çalışıyordu:

— Üzülme hanım, daha gençsin, bir sürü çocuğun olur.

Subay, uzun uzun Leontine'in kâğıtlarını inceledi. Sonunda:

— Schmidt, dedi. Toplanma yerine götürün, Parisli... Leontine'i bir koruluğa götürdüler; yüzlerce kişi vardı orada: Çocuklu kadınlar, ihtiyarlar. Her şeye kayıtsızdı genç kadın, gözleri kupkuruydu. Küçücük çocukların haykırışı bile onu dalgınlığından çekip alamıyordu. Yaşlı bir kadın ekmekle çikolata verdi. Leontine teşekkür etti.

Çocuklu kadınları kamyonlara doldurdular. Yol beyaz, fırın gibiydi. Leontine kilometrelerce yürüdü, sonunda yuvarlandı. Bir arabaya bindirdiler. Paris'te, hiç düşünmeden evinin yolunu tuttu, daire kapısı açıktı. Leontine düşündü: "Giderken kapıyı kapamamışım…" Odalar karmakarışıktı. Dolapları karıştırdıkları anlaşılıyordu. Yerlerde entariler, Leo'nun giysileri, kravatları, bir mayo sürünüyordu. Robert'in kundak bezlerini görünce Leontine yine ağlamaya başladı. Pencerenin altında, Almanlar, gecenin geç saatlerine kadar şarkı söylediler:

Waleri - Walera!

Tirari - Tarara!

Mado Tours yakınındaki akşamı, dehşet içinde hatırladı. Yaseminlerin açtığı, temmuz güneşinin henüz yeşil örtülü toprağı kızdırmadığı o durgun yaz başı akşamlarından biriydi. Çevrelerinde bağlar, arduvaz damlar uzanıyor, bir çan kulesindeki horoz parıldıyordu. Lancier yolun kenarında, çiçek açmış böğürtlenlerin yanında ayakta duruyordu. Yüzü acıdan büzülmüş olan Marceline çiğnenmiş otlara uzanmıştı; sanki bir taş göğsünü eziyordu. Düşündü:

"Beni canlı canlı gömüyorlar"

Benzin kalmamıştı; üç saattir oradaydılar. Motosikletiyle geçen bir çavuş, Almanların yirmi kilometre ötede olduğunu haber vermişti. Lancier durmadan tekrarlıyordu: "Tours yakınındalar, duyuyor musun Mado? Tours'a kadar gelmişler!" Yanaklarından aşağı yaşlar süzülüyordu. Mado annesine bakıyor, onu nasıl rahat ettireceğini bilemiyordu.

— Onları Berty kurtardı. Lancier, bu görüntüyü bir mucizeye borçlu olduklarına inandı. Ama Berty, durmadan peşlerinden geldiğini Mado'ya itiraf etti. Arabaları bozulunca Tours'dan geniş bir otomobil almıştı. Bayan Lancier, en az rahatsızlık çekerek yapabilirdi yolculuğu. Bordeaux'ya gidecek kadar benzinleri vardı. Bütün bunları Berty daha sonra anlattı. O sıra hemen Lancier'yi avuttu: Alman öncüleri yüz elli kilometre gerideydi. Bayan Lancier geceyi rahatça Tours'da geçirebilirdi. Büyük güçlüklerle Berty bir oda bulmuştu, bu odayı da hastaya bırakıyordu tabii.

Duygulanan Lancier:

— Marceline'in hayatını kurtardınız, dedi. Bu beni ikinci kurtarışınız. Ama para aynı şey değil: Böyle anlarda insan gerçek dostlarını tanıyor…

Bu üzüm bağları neye yarar? diye düşündü Mado. İşte bir şato, şairler şiirlerinde hep bu şatoyu dile getirmişler; müze bekçisi tavanları oymalı salonları turistlere gezdirmiş; fıskiyeli çeşmeler bahçesini süslüyor… Bu dayanaksız hayal dünyası yıkılmıştı. Koca bir otomobil, bir benzin bidonuyla değiştiriliyordu. İnsanlar dükkânlarını, evlerini, değerli resimlerini bırakıyorlardı. Bir şiir, bir bardak su için şamata ediyordu. Herkes elbiselerini çıkarmış, çırılçıplak kalmıştı sanki. Fransa çırılçıplaktı. Poussin'in yaşamış olması, kulağı duymayan Ronsard'ın dizelerin ezgisini dinleyerek bu parkta dolaşması neye yarar? Bütün bunlar boşuna! Yaşamak için, insanlara başka şeyler gerekli: Ekmek gerekli. Belki biraz da kan…

Berty sayesinde kolayca Bordeaux'ya vardılar. Oraya gelince Lancier biraz canlandı; ya birden Almanlar durdurulursa?.. Tanıdık yüzler onu rahatlatıyordu: Adım başı Parisli dostlarına rastlıyordu. İstedikleri kadar "kurtuluş yok" desinler, zenginlik yıllarıyla yakından ilgili olan bu insanların varlığı Lancier'ye güven veriyordu: Fransa'nın umudu bütün bütün kesilmemişti. Kendi de durumun kötülüğünü tekrarlıyordu. Ama, bu acı sözleri bile belli belirsiz bir gülümsemeyle söylüyordu. Sık sık olduğu gibi, kendinden geçip fazla ileri gidebileceğini tekrarlıyordu içinden. Marceline düzelmişti. Biri Louis'nin iyi olduğunu haber verdi: İsviçre sınırında görülmüştü. Lancier, gitgide daha sık Bidard'ı düşünüyordu. Almanlar oraya kadar gidemezlerdi nasılsa, Leontine mutlaka oradaydı. Leo da gelebilirdi. İş benzine kalırsa, Berty nasıl olsa bulurdu.

Bordeaux kentinin yüzü değişmişti. Her zamanki halkı, gürültücü, şaşkın, ama kendi kendine yeten Parisliler arasında kaybolmuştu neredeyse. Henüz kimse kendini sığıntı saymıyordu; tıpkı vapur güvertesindeki gibi, kahvelerde uyuyor, gazetelerin önünde toplanıyor, yakınlarını arıyor, askeri bildirileri bekliyor, Amerika'nın savaşa katılması, hükümet buhranı, barış görüşmeleri konusunda türlü şeyler söylüyorlardı.

— Kayıtsız şartsız bir barış anlaşması imzalamalı, diyordu Lancier. Gerçekten kurtuluş yok.

İki gün sonra Bordeaux da birbirine girdi; kent bombalandı; bir sürü insan öldü. Sedyeler, cesetler, parke taşları üzerinde kan lekeleri görüldü. Uzun süredir yıkanmamış, tıraş olmamış, aç askerler yığınlarla kente doldular. Almanların, neredeyse koşar adım ilerlediklerini söylüyorlardı. Herifleri durduracak tanksavar topu bile yoktu. Bağlantı kopmuştu. En korkaklar hemen İspanya sınırına kaçtılar. Ekmek sıkıntısı başgösterdi. Herkes açık açık Alman radyolarını dinliyordu. Stuttgart, Bordeaux'nun son anlarını yaşadığını öne sürüyordu.

— Mado, diyordu Lancier. Ne olduğunu anlayamıyorum... Verdun'de savaştım. Gençler istediklerini söylesinler: Ben Fransızların ödlek insanlar olmadığını biliyorum. Ama bugün, Almanlar, gezintiye çıkmış gibi yürüyorlar. Daha dün yüz kilometre birden ilerlediler. Nerede bizim tanksavar topçumuz? Ne oluyor? Söyleyebilir misin?

— Bana mı soruyorsun baba? Ateş etmeyi bile bilmeyen bana? Her şey dayanıksızdı. Tıpkı iskambil kâğıtlarından yapılma bir şato gibi. Oysa biz sabun köpüklerinin devamlılığına inanıyorduk.. Bundan emindik, İnanca gelince, bir şeye inandığımız da yoktu...

Mado düşündü: Sergey'in sözlerini tekrarlıyorum. Onu ne kadar seyrek düşünüyorum, oysa benim adıma Sergey konuşuyor... Ne aptallık! Aklı bir karış havada, benim gibi bir kız neye inanabilir?.. Ancak şimdi tanımaya başlıyorum hayatı…

Lancier bağırıyordu:

— İleri gittin! Hayır, Fransa bir sabun köpüğü değildir. Sorun başka. Gerçek şu ki politikayla fazla uğraşıyoruz. Suçun generallerde olduğu söyleniyor. Belki... Ama başlıca suçun siyaset adamlarında olduğu

muhakkak. Uçak gerekliydi; oysa onlar ne yaptılar? Tartıştılar, kabine buhranları yarattılar, grev düzenlediler… Eğer Pétain Fransa'nın başına geçmeyi kabul ederse kurtuluruz. Almanları durdurabilir. Politikacı değil o, eski bir asker.

Lancierler, limanın yakınında küçük bir otelde kalıyorlardı; eskiden sömürgelerden gelen memurlar, tayfalar, bütün paralarını meyhanelerle civar genelevlerde harcayan askerler kalırdı bu otelde. Her şey, eski içki alemlerini, kavgaları ortaya koyuyordu. Kırık bir ayna, üstü lekeli bir masa, leke dolu duvarlar. Bu hava, tam Maurice Lancier'nin ruh haline uygun düşüyordu: Sefil ve yalnız hissediyordu kendini. Fransa'yı elinden almışlar, çalmışlardı. Çok kısa bir süre önce, hayatı, uyumlu bir bütün gibi geliyordu. Quartier Latin'de geçen gençliği, Marceline, Verdun işi ailesi, Corbeille'deki koleksiyonları... Şimdi, geçmişini hatırlarken bunların boşluğunu anlıyordu: Geçmişi bir düştü, gerçekten güzeldi ama yine de bir düştü işte. Eskiden ne çok dostu vardı; bugün, en önemli şeyleri konuşacak tek kişi bulamıyordu. Herkes geceyi geçirecek bir yer, yiyecek, benzin peşindeydi; herkes sinirli, herkes öfkeliydi. Yalnız Berty sakindi. Onunla da konuşmak olanaksızdı; her zamanki gibi, mantıklıydı; oysa, öyle anlar vardır ki mantık dayanılmaz olur...

Leo, bu iğrenç odadan içeri girdi. İki ortak, ses çıkarmadan kucaklaştılar: Söyleyecek şey bulamıyorlardı. Leo sivil giyinmişi, zayıftı bitkindi, ama yanık yüzüyle gençleşmiş gibiydi. Lancier düşündü: Şaşılacak şey, görünüşü hiç de kötü değil…"

— Leo, nereden geliyorsun?

— Bidard'dan. Leontine nerede?

— Saugerlerle gitti.

— Saugerleri gördüm. Leontine hakkında bir şey bilmiyorlar…

— Öyleyse Paris'te kaldığını sanıyorum, dedi Mado.

Lancier, Leo'yu avutmaya çalıştı.

— Kalmışsa iyi etmiştir. Bu yolculuğun nasıl gittiğini kırk yıl düşünsen bilemezsin!..

— Gördüm, gördüm...

— Bizi nasıl buldun?

— Bordeaux'da olduğundan emindim. Başka nerede olabilirdin ki? Bütün Paris burada... Dün, bütün gün seni aradım. Herkes seni görmüştü, ama kaldığın yeri bilen yoktu. Neyse ki Berty'ye sormak aklıma geldi. Louis'den haber aldın mı?

— İsviçre sınırında olduğunu söylediler. Oraları çok sakinmiş. Cenevre'ye geçebilir. Eski dostlarımız var orada: Sergentlar. Leo, olup biteni anlayabildin mi sen?

— Hayır, bir şey anladığım yok. Daha doğrusu; anlamaktan korkuyorum. Bizimle alay ettiler. Savaşmaya hazırdık, en yüreksizlerimiz bile... Bombalar altında durmadan kaçmak büyük bir zevk değil… Ama başımıza böyle komutanları bela ettiler. Kimsenin bir şeyden haberi yok. Generaller teslim olma yarışına çıkmışlar. Subaylar sivil giyinip: "Nasıl olsa kurtuluş kalmadı" diyorlar. Almanları kaç kere durdurduk. Hemen yeni bir emir geliyordu: "Geri çekilin!" Hiçbir şey hazırlanmamıştı: Ne tanksavar topu vardı, ne uçak. Bana sık sık, gerçek bir Fransız olduğumu söylerdin. Sözlerin doğru olmalı, çünkü şimdi kendimi asmak geliyor içimden. Bu beyler oyun oynadılar, hem biraz fazla oynadılar. İhtilâl olsa en önde ben yürürüm. Evet, olup bitenleri görmektense ölmek daha iyi!

Lancier, içinden Leo'ya hak veriyordu, ama kaba sesi, hırsla söyledikleri hoşuna gitmemişti hiç.

— Her şey bir yana, ama ihtilâl çıkar yol değildir. Ülke, zaten yeteri kadar yıkıldı; yeni sarsıntılara kimse dayanamaz. Peki sen, savaşı bitirdin mi?

— Ben değil, generaller bitirdi... Bu elbiseleri seni korkutmamak için giydim: Üniformam paramparçaydı... Birliğim yok. Beni başka bir birliğe naklettirmeleri için genel komutanlığa başvurdum. Oradan geliyorum şimdi. Dükkânı kapamak gerektiğinden söz ediyorlar… Aşağılık herifler! Leontine nerede? Oğlum nerede? Hiçbir şeyim kalmadı! Neyimiz var, neyimiz yoksa yitirdik!

Akşam, birlikte lokantada yemek yediler. Bir an kendilerini Paris'te sandılar. Ne Almanlar vardı, ne bozgun: Beyaz örtüler, genç kadınların şen yüzleri, kibar garsonlar… Konuşmadan sigara içiyorlardı. Birden ortalığa sessizlik çöktü: Pétain radyoda konuşuyordu. Titrek bir ihtiyar sesiydi bu. Direnmek gereksizdi; düşmana başvurup ateşkes anlaşması imzalamaya hazır olduğunu bildirmişti.

Lancier'nin gözleri yaşardı.

— Duydun mu Leo?.. O gerçek bir Fransız! Politikacı değil hem, asker!

— Ne ayıp! diye bağırdı Leo. İğrenç şey! Kardeşinin gözü kara biri olduğunu söylemiştim sana. Nasıl böyle yaşayabildiklerini anlayamıyordum... Şimdi ben, gözü kara biri olmadığıma yanıyorum, anladın mı? Sokağa inip arkadaşlarımı çağırırdım. Uğursuz tarlalarda omuz omuza ilerledik... Ateş! diye bağırırdım. Almanlara ateş! Bu aşağılık ihtiyara ateş!..

Lancier yerinden fırladı: Leo, Verdun kahramanına nasıl hakaret edebilirdi? Kendinden geçip cırtlak bir sesle haykırdı:

— Fransız olmadığın için söylüyorsun bunları. Baban, büyükbaban burada yaşamadılar. Şu kentleri onlar yapmadı, tarlalarda çalışmadılar. Fransa'nın geleceğini düşündüğün yok. Sana kendi düşüncelerin, kendi politikan gerek. Mareşal'e gelince, onun gözünde Fransa'dan başka şeyin önemi yok. Fransız kentlerini, Fransız çocuklarını kurtarmak istiyor. Anlıyor musun, Fransız çocuklarını.

Leo peçetesini fırlattı, bir şey söylemeden çıktı gitti.

Aklını başına topladığında Lancier kendi kendine kızdı: Ne hakla kırdım Leo'yu? Tabii, Pétain'den başka yolu yok. Ama siyasal bir sorun yüzünden, insan en iyi arkadaşına küser mi? Aslında Leo gerçek bir Fransız. Yalnız biraz sinirli. Herhalde komünistlerle dostluk etmiş olacak. Onlar sokmuşlardır bütün bunları kafasına... Gece, geç vakit Berty'nin yardımıyla Lancier, Leo'yu buldu.

— Suçluyum. Kendimi kaybettim. Sinir diye bir şey kalmadı, hak vermelisin bana… Sonra Marceline'in durumu... Ama dostluk dostluktur. Öpüşelim. Bana kırgın olmadığını göster.

Leo gülümsedi. Ama bu basit bir izlenim miydi, yoksa Leo gerçekten hakareti unutmamış mıydı? İkisi de rahatsız oldular; söyleyecek şey aradılar, uzun süre bir şey diyemediler.

İki gün sonra, Leo:

— Paris'e gidiyorum, dedi. Leontine orada olmalı..

Lancier düşündü: Tehlikeli bir işti bu. Almanlar, Leo'nun Yahudi olduğunu hemen anlayacaklardı. Bunu ona nasıl anlatmalı? Yine kızacak...

— Daha erken değil mi?

— Binlercesi dönüyor Paris'e. Ben dönmezdim, ama Leontine var...

— Ölçüp biçmek gerek dostum. Sen de biliyorsun, Almanların birtakım önyargıları var...

Leo, sertçe cevap verdi:

— Yalnız onların mı önyargıları var? Paris'te Leontine, oğlum beni bekliyor. Hayatta başka şeyim kalmadı...

Leo gidince Lancier yine yalnız kaldı. Berty iyi kötü iki oda bulmuştu, Lancierlere yakınlık gösteriyordu ama fazla konuşmuyor, Mado'yu görünce canlanıyordu ancak.

Yağmurlu, karanlık bir sabah Marceline öldü. Epey can çekişti, ama her şeyin farkındaydı. Yakınlarını en kötü bir zamanda yalnız bırakıyordu; Louis ortada yoktu, ölmüştü belki de. Uzun zamandır yaşıyor muydu zaten Marceline? Maurice de iyice yaşlanmıştı. Fransa da kendisi gibi can çekişiyordu... Ne papazın ölümden önce kutsaması, ne de kızının sevgi dolu bakışları acılarını azaltabildi...

— Louis döner gelirse ona...

Bitiremedi, bunlar son sözleri oldu.

Bundan daha kasvetli bir cenaze töreni düşünülemezdi. Oysa Berty elinden geleni de yapmıştı. Rüzgâr, yerden kaldırdığı tozları herkesin gözüne dolduruyordu. Lancier başkaydı. Birden kafile durdu: Almanlar şarkı söylüyorlardı. Lancier, yaşlı kadınlar gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu.

Tabutun üzerine toprak atması için eline küçük bir kürek tutuşturduklarında, Mado, her şeyi gömdüğünü anladı. Onu hayata bağlayan son ip de kopmuştu.

Berty, bir kenarda ayakta duruyordu. Tören sona erdiğinde, Lancier ile Mado'yu arabasına alıp götürdü. Lancier hıçkırıyordu:

— Balayı gezimizde Marceline'le buraya da gelmiştik. Sonradan iki kere daha uğradık. Bordeaux'yu sever, kentin vanilya ve muz koktuğunu söylerdi… Neden bir Alman bombası beni de öldürmedi?..

4

Son günlerinde, hep oğlundan söz etmişti. Oysa Louis Bordeaux'daydı. Annesinin aynı kentte ve ölmek üzere olduğunu bilmiyordu. Postanede Mado'yla karşılaştı. Hemen birlikte mezarlığa gittiler.

— Annem sana bir şey söylememi istiyordu, sözünün arkasını getiremedi...

Louis annesine bağlıydı: Gürültüsü, kafası hep yeni yeni tasarılarla dolu, hırslı bir çocuktu. Annesinin her şeyden kopmuş, saf, tatlı halini çok severdi. Üzerinde güllerden yapılma bir çelengin solduğu taze toprak yığınının önünde uzun süre ayakta durdu. Sonra yerden bir avuç toprak aldı. Özene bezene mendiline sardı:

Duygululuğumdan değil… Sonra anlarsın…

Lancier üzgündü: Neden çocukları kendisini de mezarlığa götürmemişlerdi? Ama kırgınlığı uzun sürmedi. Sevinci büyüktü; Louis yaşıyordu, esir düşmemişti. Lancier oğluna; küçük bir çocukmuş gibi davranıyordu. "Senin gibi yumurcaklar savaşabilir mi?" diyordu. Sonra da hoşgörülü bir gülümsemeyle oğlunu dinliyordu. Yumurcak, bir şey anlayabilir miydi hiç? Sağ salim kurtulması talihti doğrusu...

— Louis artık bizimle, dedi akşam. Zavallı annemiz yok bir tek.. Acımıza katlanmak güç ama ne yapalım, geleceği düşünmek gerek...

Çocuklarına bir şey sorduğu yoktu. Yalnız, yüksek sesle düşünüyordu:

— Alpert şimdi Paris'tedir. Ama Roche Ainé'yi kurtarmasına olanak yok. Bir kere Almanların gözünde Alpert Fransız değil... Aslında Paris pek hoşuma gitmiyor, ama hayatımızı devam ettirmek zorundayız. Geri dönmezsem, Almanlar hem fabrikaya, hem Corbeille'e el koyablirler...

Birden Louis sözünü kesti:

— Baksana baba, Almanlarla çalışmayı mı düşünüyorsun?

Lancier sinirlendi.

— Ne biçim konuşuyorsun? Annenin ölümü iş hayatıyla uğraşamayacak kadar sarstı beni. İlk olarak düşündüm bunu... Belki de seni bulduğumuza sevindiğim için. Mado ile seni parasız bırakmaya hakkım yok.

— Ben bir şey istemiyorum, dedi Mado. Paris'e dönmeyi de düşünmüyorum...

Louis sesini yükseltti:

— Bana aldırma. Nasıl olsa askerim...

— Artık herkesi terhis ediyorlar.

— Bir hainin sözünü dinlemeye niyetim yok.

— Kime hain diyorsun?

— Pétain'e.

— Louis!

— Ne var?

— Verdun kahramanı hakkında bir yargıya varamayacak kadar gençsin. Hem sonra sen bir asteğmensin. Mareşalden nasıl oluyor da böyle söz edebiliyorsun? Sözünü ettiğin askeri disiplin nerede kaldı?

— Ben namuslu komutanların sözünü ettim. Oysa Pétain bir haindir. Küçük bir asteğmen olan ben, onun yıldızlarını sökme hakkına sahibim. Cephedeydim... Daha dayanabilirdik... Daha sonra da... Cezayir'e, Kongo'ya, nereye olursa çekilebilirdik. Her şey bu aşağılık tutumdan iyiydi!

— Yirmi yaşında olduğun için böyle konuşuyorsun. Neyse ki, ülkemizin geleceğiyle ilgili kararları senin gibi çocuklar vermiyor! Bir annenin duygularını anlayabilir misin?

— Anneye göre değişir… Alçakların da anneleri var… Benimki hayatta olsaydı, beni anlayacak olduğundan eminim...

— Annenden başka türlü düşündüğümü mü söylemek istiyorsun? Belki onurumu da ayaklar altına aldığımı sanıyorsun? – Lancier, ne dediğinin farkında bile değildi.– Ateşkes imzalandıktan sonra silah sallamak kolaydır.

Sen kendin, bir kere bile hava savaşına katılmadığını söyledin. Kim sana mareşali yargılama hakkını veriyor? O Verdun'de savaştı. Ben de oradaydım. Savaşın ne olduğunu bilirim... Ve sen, boyuna posuna bakmadan ona çamur atıyorsun...

Sustu, yüzünü sildi. Louis uzun süre cevap vermedi. Sonunda konuştu:

— Yirmi beş yıl sonra aynı Pétain, Fransa konusunda pazarlığa oturursa Verdun zaferi neye yarar? Tartışmaya girmek istemiyordum. Sen beni buna zorladın. Şimdi de Roche Ainé'nin geleceğiyle, bize bırakacağın mirasla ilgileniyorsun. Bize bırakacağın mirası hiç düşündün mü? Fransa ya da bir Alman batakhanesi. Hiçbir şey düşünmedin sen. Bizi de kendin gibi yetiştirdin. Düşünmeyi bile öğretmediler. Şimdi her şeye yeni baştan başlamak gerekiyor…

Zavallı Marceline, her zaman: "Felaket yalnız gelmez" derdi. Birkaç gün sonra, Mado babasına:

— Louis dün gitti, dedi. Onu ben geçirdim.

— Geçirdim ne demek? Nereye gitti?

— Bilmem. Herhalde savaşmaya..

Lancier kendini bir koltuğa attı, ellerini yüzüne kapadı. Hava kararana kadar böyle oturdu. Oğlunu hem lanetliyor, hem de ona hayranlık duyuyordu.

Ama oğlundan çok da kendini düşünüyordu. Kendine "acıyordu" Ailesi dağılmıştı, tıpkı Fransa gibi, yakınları birbirinden kopmuştu. Artık yaşamak, can sıkıcı işlerle uğraşmak, kaba, küstah yabancıların gezdiği Paris'e dönmek neye yarardı?

Mado, durmadan tekrarlıyordu: "Hadi sen git!" Mado kardeşini öptü.

— Sana gıpta ediyorum.

— Neden? Sen de benim yapdığımı yapabilirsin...

— Hayır, yapamam. Bak Louis, ben hiçbir şeye inanmıyorum. Anladın mı? Ruhum boşalmış. Belki de böyle doğdum. Ama seni seviyorum. Mutlu

olmanı isterim. Hayır, bu da değil... Zaferi kazanmanızı isterim...

Akşam, karanlık bir sokaktaydılar. Louis, Mado'nun ağladığını görmedi.

5

Birkaç aydan beri Sergey çok gezmişti: Yaroslav, Rostov ve Gorki'ye gitmişti. Hep işiyle meşguldü. Kendi kendisiyle alay ediyordu. "Çalıştığım zaman," diyordu annesine, "gözüm hiçbir şeyi görmüyor, sanki insanlığın geleceği yaptığımız köprüye bağlı…"

Oysa söylediği pek doğru değildi: Somurtuk ve kuşkulu, Batı'daki olayları izliyordu. Her sabah gazeteye saldırıyordu: Almanları durdurmuşlar mıydı?.. İşte, dördüncü sayfada kısa bir haber: "Alman orduları Paris'e girdi."

Mado! Yüreği sıkıştı. Sergey'in Mado'yu düşündüğü enderdi: Hayatı, planlar, taslaklar, sayılarla fazla doluydu. Geçmişin geri dönmeyeceğini anlıyordu şimdi. Yüreğinin eğilimini durduramadı, Mado'yu ağlattığı için kendi kendine kızıyordu. Belki Mado onu unutmuştu? "Bütün bunlar hayatın dışında kalan şeyler!" dememiş miydi? Yine de kendini suçlu hissediyordu… Pek seyrek olmakla birlikte, geceyarısı Mado'yu düşünde gördüğü olur, o zaman bir daha böyle sevemeyeceğini kendi kendine itiraf ederdi. Mado'ya en değerli şeyini vermişti: Yüreğinin ateşini, düşlerini. Sabah olduğunda düşünü unutuyor, hayat her şeyin üzerine çıkıyordu.

Sanki bir perde çekilmişti. Bütün zıt duygularından; iç şaşkınlık ve kararsızlığından arta kalan tek şey Mado'nun durumunun kötü oluşuydu. Hem Mado'nun durumunun kötü oluşuydu, hem Paris'in...

Almanlar Paris'te! Olup biteni anlamaya çalışıyor, bir türlü aklı ermiyordu. Kaç kere annesiyle Mado'ya, küçük şerefsiz adamlar tarafından yönetilen; iç kavgalarla alt üst olan, kayıtsız ve savunmasız Fransa'nın, mükemmel hazırlanmış Hitler birlikleri harekete geçer geçmez düşeceğini söylemişti. Yine de bu ani son onu şaşırtıyordu. Kısa da sürse, inatçı, kahramanca bir savaş bekliyordu. Birtakım başarılar umuyordu. Paris'in tek kurşun sıkmadan düştüğünü öğrenince ne yapacağını şaşırdı. Bu dört devrim kentini "açık şehir" ilan eden general karşısındaymış gibi sövüyor. Ödlekler! Han kapısından girercesine sokmuşlardı düşmanı içeri!...

Lejean'ı, Roche Ainé fabrikasında konuştuğu genç işçiyi, Billancourt'luları, Suresnes'lileri İvry'lileri hatırladı. O adamlar teslim

olmazdı... Ama yakalanıp toplama kamplarına atılıyor, peşlerine düşülüyordu. Aşağılık yaradılışlı insanlardı yöneticileri!.. Solcusuz, halksız bir Fransa istemişlerdi. Ne kalmıştı ellerinde? Bastille Alanı'nı dolduran Almanlar!

Sonra hayatını düşündü: Moskova, tasarıları, annesi, Valya'nın belli belirsiz gülüşü (sık sık görüşüyorlardı; nedenini bilmiyordu ama Valya ona çekici geliyordu; şimdi bile onu düşünmüştü), bu toprak, bu ağaçlar. Burada henüz her şey sakindi. Mado'nun yaptığı gibi, genç kızlar papatyalara soruyorlardı. Kendisi de az önce düşünmüştü: "Acaba Valya bugün telefon edecek mi?" Anneler yavrularını hafif hafif sallıyorlardı. Öğrenciler eğitim görüyorlardı. Binalar yapılıyordu. Nereye bölme yerleştirileceği, sedirin üzerine ne renk bir örtü geçirileceği konuları tartışılıyordu. Bu topraklar üzerinde, tatlı mavi, beyaz, pamuksu bulutlarıyla bir haziran gününü andıran barış hüküm sürüyordu. Ve orada... Ne kadar da kısa zamanda alt etmişlerdi Fransızları!.. Yakıyor, yağmalıyor, öldürüyorlardı… Sergey, Anna'nın anlattıklarını hatırladı. Almanlar bize de saldıracak... Fransa'yı sindirince, iki, üç yıl sonra hiç şüphesiz, üzerimize atlayıverecekler...

Yemek sırasında, Sergey, Belçev'le tartıştı. Gazetesini katladıktan sonra, kendinden memnun, gülümsedi Belçev. Sert et parçasını iyice çiğneyip:

— Fransızları pataklادılar, dedi. Hem esaslı bir dayak attılar.

Sergey kızdı. Belçev Paris'i sevmeyebilirdi, kendi görüşüydü bu. Oraya hiç gitmemişti, çok okumazdı da. Çalışkandı ama sınırlı bir adamdı. Paris'in geçmişi bile koca bir tarih cildiydi, o çok sevdiğimiz tarihin bir cildi! Sonra faşistlerin zaferi, bu kolay kazanılmış zafer bir tehlike sayılmaz mıydı?.. İnsanın başını döndürecek bir hızla olup bitmişti her şey… Paris'in güzel olup olmadığı söz konusu değildi. Başka bir sorun, hem bizi yakından ilgilendiren bir sorun vardı... Herkes bunu anlıyordu. Anlamak istemeyen Belçev'di.

— Ne kızıyorsun? Ustaca bir dayak attıklarını kabul et...

Büyük bir kayıtsızlıkla söylenen bu sözlerden Sergey tiksinmişti. Kayıtsızlık Belçev'in en belirgin yanıydı. Her zaman hayatından memnundu, hoşnutluğunu her gün, her saat göstermek istiyordu. Ona: "Hava ne soğuk!" denilse şöyle cevap verirdi: "Soğuğun iyi yanları vardır.

Bir kere hava kuru." Yağmurlu ve kasvetli günlerde neşelenirdi: "Ne tatlı hava!.." Bunu söylerken gülümser, elini yanaklarında ve koca burnunda gezdirirdi. O gün, yine her zamanki gibi gülerek "Sinirlenecek ne var?" diyordu.

Sergey diretti. O zaman da Belçev saldırıya geçti. Sergey'i, "diyalektikten yoksunluk"la suçladı ve ona "ağlamış" dedi. Sonra yoruldu, kompostosunun bulanık suyunu devirip lafı bağladı:

— Canları cehenneme!... Aralarında aklı başında tek kişi yok, işte bu kadar!...

— Solcuları unutuyorsun sanırım. İşçileri, halkı unutuyorsun.

— Bizim kendi derdimiz kendimize yeter...

Birden Pavel Sergeyeviç Lukutin lafa karıştı. Tartışmalara hiç girmezdi; siyasal yönden az gelişmişti, ama, onu yararlı bir meslektaş sayardı herkes. Utangaç ve içine kapanıktı; öyle ki yıllardır onunla çalışanlar özel hayatıyla ilgili hiçbir şey bilmezlerdi. Kırk yaşındaydı, ama her yanıyla, davranışlarıyla, konuşmasıyla, modası geçmiş bir görünüşü vardı. Belçev, "kendi derdimiz kendimize yeter" dediğinde, konuşmayı dinlediğini belli etmeyen Pavel Sergeyeviç dayanamadı:

— Konuşmanıza karıştığım için bağışlayın, ama size cevap vermekten kendimi alamadım. Hepimiz ortak bir eser üzerinde çalışıyoruz; düşünceleriniz bana çok yanlış geliyor. Aramızda, bölücü unsurlar bulunduğunu bilmiyordum. Başka söz bulamıyorum. Şu bıçağı görüyor musunuz; rastgele, bizim yaptığımız, bizim çalışmamızın ürünü olan bir bıçak. Bana kalırsa, bu bıçağın yapımı bütün insanlığı ilgilendiriyor. Kimi, kurtuluşu bizden beklediği için bize hayranlık duyuyor. Kimi de, sofra bıçağı ve başka şeyler yapabildiğimiz için, ya da yalnız var olduğumuz için bizden nefret ediyor. Çünkü bizim geleceğimizi insanlığın geleceğinden ayırmak olanaksız. Biz zafer kazanırsak herkes zafere ulaşacak. Bilmem anlatabiliyor muyum? Ama bir başka ulusu yaraladıklarında, o ulusun acısını yürekten duyuyoruz...

Bu sözler üzerine elini kalbine götürdü.

Belçev ayağa kalkmıştı:

— Sizinle tartışmayacağım. Başkalarına ders verecek yerde propaganda edebiyatını okusanız daha iyi edersiniz…

Akşam, Sergey annesine uğradı. Son haberlerin onu çok üzdüğünü biliyordu. Nina Georgiyevna oğlunu şu sözlerle karşıladı:

— Sergey, böyle bir şey nasıl olabilir?…

Milyonlarca ve milyonlarca kişinin kendi kendine sorduğu, sabahtan beri de üzerinde düşündüğü soruyu şimdi oğluna yöneltiyordu.

— Paris'i teslim etmek!.. Halkıyla, işçileriyle birlikte! Onlar ne olacak?

— İşçiler burjuvazinin Hitler'le ciddi olarak savaşmasına olanak verecek kadar güçlü. Buna karşılık, iktidara geçemeyecek kadar da güçsüz. Orta halli Fransıza, sokaktaki adama gelince, bir şey anladığı yok. Beş yıl boyunca, Hitler'in Halk Cephesi hükümetinden iyi olduğu söylendi ona; sosyalistlerin, güzel kokulu bitkilerle dolu bahçelerine el koyacakları, içkiden yoksun bırakacakları, belki kadınları devletleştirecekleri söylendi. Orta halli Fransızın beynini yıkamaktan kolay şey yok. Kendilerini şüpheci, katı kişiler sanıyorlar ama gerçekten hepsi çocuk, gerçek birer çocuk... Faşizmin ne olduğunu şimdi görecekler. Son söz daha söylenmedi...

— Halkın sonunda zaferi kazanacağnı biliyorum, ama beni asıl korkutan, ortada bir şey kalmadığı zaman zafere ulaşması. Notre Dame ya da Louvre Sarayı'nı söylemiyorum. Fransızların, gelenekleri, incelikleri, hafiflikleri ve anlaşılmaz yanlarıyla yaşamalarını istiyorum. Herkes için bu gerekli... Ama faşistler yirmi yıl Fransa'da kalırlarsa... Baksana, Almanya'yı ne hale getirdiler içim yanıyor Sergey.

Sergey susuyordu, yine Mado'yu hatırlamıştı. Nina Georgiyevna, aklından geçenleri anlamış gibiydi; oğlunun elini avuçlarına aldı, acemice ama içtenlikle sıktı. Annesinde pek rastlamadığı bir hareketti bu. Sergey duygulandı, başını çevirdi.

Uzun süre, bir şey konuşmadan oturdular. Sonra Nina Georgiyevna hatırladı:

— Bugün enstitüde bir öğrenci bana ne dedi biliyor musun; "Paris'i aldılar, ama Komün bayrağı bizde..." dedi.

— İşte Belçev'e verilecek en iyi cevap! Bundan eminim. Bugün Kaliayevskaya Sokağı'ndan geçiyordum. Karşıdan gelen askerlere rastladım; yıkanmaya gidiyorlardı. Şarkı söylüyorlardı yürürken… İşte bizim ordumuz!.. Bütün dünyanın gözleri şimdi onlara çevrili! – Sergey gülümsedi, sesi değişmişti, düşünceli düşünceli ekledi–: Yürekten yüreğe giden görülmemiş bir telgraf olsaydı Paris'e haber yollardım; Kaliayevskaya Sokağı'nda bizim askerlerin, nasıl, şarkı söyleyerek yürüdüklerini anlatırdım…

Nina Georgiyevna tatlılıkla, alay edercesine sordu:

— Haberi genç bir kıza mı yollardın yoksa?

Sergey başını salladı.

— Hayır, Roche Ainé fabrikasında çalışan bir gence.

Gece eve dönerken, Sergey, Valya'yı düşündü, hemen pişman oldu: Daha savaş var! Şimdi patlamasa birkaç yıl sonra patlar. Çocuklarla eskiden, "Perekop"a saldırıp ele geçirme oyunu oynadıklarını belli belirsiz hatırlıyordu. Barış çağının çocuğu Sergey, iki bombardıman arasında insanların cam şişirip ev yapmalarına, gül fidanı dikmelerine akıl erdiremiyordu. O gece, savaştan bir saat önce insanın bir genç kızı öpebileceğini söyleseler inanmazdı.

Sabah, gökyüzü barışın, hafif, beyaz, pamuksu bulutların yer yer kapladığı masmavi renkteydi. Sergey, yaklaşan fırtınayı yaşıtlarının çoğundan sık düşünüyordu; düşman saflarında bir süre bulunmuştu, faşistler onun için gazetelerdeki sözcükten başka şeydi. Yine de, savaşı düşünüyordu ama hissedemiyordu. Zafer kazanmışçasına, Grigoriyev'e: "Bakın," dedi, "hiç de düşle ilgisi yok. Zamanından önce her şeyi hazır edeceğiz…" Akşam Valya'ya telefon etti.

6

Eylül ayı kasvetliydi. Birden hava açtı. Rusya'da sonbaharın başka türlü bir tatlılığı vardı. Uzun bir kışı sezinlercesine, ağaçlar yapraklarının bir bölümünü dökmemişlerdi; sıcak güneşle birlikte insanı avutmaya, yüreklendirmeye çalışıyorlardı sanki. "İlkbaharda bahçeler yemyeşil olacak, güneş çifte pencerelerden içeri dolacak" der gibiydiler.

Pavel Sergeyeviç Lukutin, karısına telefon edip akşam yemeğine gelmeyeceğini söyledi. Sonra çalıştığı yerden ayrıldı. Altın sarısı yapraklı ağaçlarıyla Aleksandr Parkı'nı, pembe ve ılık duvarıyla Kremlin'i görünce güvenle gülümsedi.

Lukutin'in hayatını alt üst eden, dış olaylar değil, kendi kafa yapısıydı. Botanik profesörü olan babasının kafası geçen yüzyılın düşünceleriyle doluydu; aklı fikri, Tolstoy'un öğütlediği barışseverlikle her türlü özgürlüğü getirecek bir anayasaydı. İhtilâli sevinçle karşıladı, ama kısa sürede aklı karıştı: "Yine mi kan?"

Pek sokağa çıkmıyor, Eflâtun'un eserlerini okuyordu. Dostlarından biri: "İhtilâli baltalamaya mı niyetlisiniz?" diye sorduğunda profesör kükredi: "Baltalamak niyetim yok, olup bitenlerden tiksiniyorum!.." Kısa süre sonra da öldü.

Sanki, babasıyla tarih arasındaki tartışmayı sürdürmek görevini Pavel Sergeyeviç yüklenmişti. Gepgenç bir çocukken, defterine: "Karşı akım" sözlerini yazmıştı. Edebiyata, özellikle romantiklere bayılıyordu; Byron ve Lenau'nun eserlerini okuyordu. Buna rağmen inşaat mühendisi olmaya karar verdi: Halkın, her zaman haklı olduğunu, ona hizmet etmek gerektiğini söylüyordu hep. Teknik üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra Kazan'da Berezniki'de Kuznetsk'de çalışmıştı. Birkaç yıldan beri Moskova'daydı. İşinden hoşnuttu ama sık sık kuşku giriyordu kafasına: Hayatını, ruhunu emrine verdiği dava haklı mıydı? Her yanı kaplayan kabalıktan tiksiniyordu; şu ya da bu memurun bürokrasi alışkanlığından gelen katılığına isyan ediyordu. Kendi kendisiyle tartışıyordu durmadan: Bütün bunlar, bizim daha öncülükten kurtulamayışımızdan ileri geliyor; yirmi yıl sonrasının insanları başka olacak... Yine de umutsuzluğa kapılıp

düşünüyordu: Hayır, böyle insanları değiştirme olanağı yok... Tıpkı babası gibi, en ufak bir haksızlığa isyan ediyordu. Ama babasının yaradılışı yoktu onda. Tolstoy'un doktrinini benimsemekle birlikte, profesör, gerekirse mücadeleye girerdi. Pavel Sergeyeviç ise sessiz bir adamdı; kendinden geçtiği görülmemişti. Kendi kendisiyle alay ederdi. Benim gibisi az bulunur! Dört duvar arasında isyan ediyorum... Korkaklık da değildi bu; elini kolunu bağlayan kişiliğindeki ikilikti; belki öğrendiklerine fazlaca bağlıydı; belki bütün içine kapanık insanlar böyleydi?

Yirmi yıl boyunca aklından neler geçirdiğini kim bilir? Üniversite yurtlarında, barakalarda, bitip tükenmek bilmeyen tren yolculuklarında... Çağına ağır ağır, güçlükle, ne çevresindekilere, ne kendine güvenmeden yaklaşıyordu. Toplum hayatına kayıtsız biri olduğunu söylemek yanlıştı. Çok okumakla kalmıyor, bütün okuduklarını gördüklerine uydurmaya çalışıyordu. İşini, kültürün genişlemesiyle ilgili düşüncelerden ayırmıyordu. Faşizm onu çok şaşırttı: Uzun süre, söz konusu edilen iyilikten kuşkulanmıştı ama kötülüğü hemen tanıdı. Kötülükten nefret etmesi de, kişiliğindeki yığınla zıtlıklardan kurtulmasını sağladı. Daha az duralıyor, geleceğe daha büyük bir güvenle bakıyordu: Pek çok şeyi çözecek bir çatışmanın kaçınılmazlığını anlamıştı.

Hayatında birçok kereler aşık olmuştu; ama doğuştan gelen çekingenliği açılmasına engel oluyordu. Geç evlenmişti. Evlenmeye karar verdiği bile söylenemezdi: Her şeye karar veren Katya'ydı. Melek bakışlı (ya da Lukutin'e öyle gelmişti) ama çok becerikli, her türlü duyguyu "aptallık" diye adlandıran bir genç kızdı Katya. Taşrada yaşamaktan hoşlamıyordu. Lukutin'in işi sağlamdı. Kendisiyle konuştuğunda kızardığını gören Katya, odasını paylaştığı arkadaşını uzaklaştırıp Lukutin'i evine çağırmıştı. Bir hafta sonra: "Şimdi resmen evlenebiliriz" dedi. Lukutin'e bir kız çocuk doğurdu ve odasına biraz daha oturulabilir bir hava verdi. Kaçınılmaz bir felakete alışırcasına benimsemişti karısını Lukutin: Katya hep daha fazla kazanması için onu sıkıştırır, dedikodularla ya da "birtakım mağazalar" üzerine söylenenlerle durmadan başını şişirdi.

Lukutin eve gitmediğine memnundu: Lokantada yemek yemeye karar verdi. Pencere yanındaki masalardan birini seçti, sonbahar güneşinin batışını seyretmeye koyuldu. Uzun boylu, kareli spor giysili bir adamın yanına yaklaştığını fark etmemişti. Lukutin, şaşkın şaşkın adamın yüzüne

baktı: Açık renk, kararsız gözler, kıvırcık, seyrelmiş saçlar... Bu adamı bir yerde görmüş gibiydi, ama nerede? Hatırlamıyordu nerede gördüğünü... Yabancı Almanca konuştu:

— Beni tanımadınız mı? Ben sizi görür görmez tanıdım, 1932 Temmuzunda Kuznetsk'i hatırlayın...

Sekiz yıl önce, Alman uzmanları Kuznetsk'e gelmişlerdi. Aralarında, Berlinli genç mimar Kurt Richter vardı. Şairane görünüşü, açık yürekliliğiyle ötekilerden ayrılıyordu; her şeye hayrandı, hiç gizlemeden de söylüyordu hayranlığını: Hunilere, mühendislerin gözü pekliğine, taygaya, Kazakların değişik kılıklarına. Durmadan: "Devasa!" diye haykırıyordu. Temiz, düzenli, bezdirici Almanya'dan sonra ona herşey düş gibi geliyordu. Kendi kendine: "Sosyalist oluyorum!" diyordu hep.

Kuznetsk'de bir hafta geçirdi, iyi Almanca bilen Lukutin'le dost oldu, Pavel Sergeyeviç ona kılavuzluk yapmak zorunda kaldı, ama bu iş canını sıkıyordu. Richter toprağı oyarak meydana getirilen kulübeleri gösterdiğinde açıklaması gerekti: "Kısa süre öncesine kadar burada tek insan yaşamıyordu..." Almanın dinlediği yoktu. "Devasa!" diyordu hep. Ne kadar değişik!"

Richter, Pavel Sergeyeviç'e sordu: "Epeydir Parti'ye kayıtlısınız, değil mi?" Suç işlemeye kandırılmış gibi kızardı Lukutin. Cevap verdi: "Ben partisizim."

Aradan o kadar yıl geçmiş, iki adam o kadar çok şey görüp yaşamışlardı ki, Richter'in Lukutin'i tanıması, Lukutin'in de birlikte geçirdikleri günleri hatırlaması insanı şaşırtabilirdi.

Richter çok değişmemiş, belki biraz daha içine kapanmıştı o kadar. Yıllar önce tanıdığı Rusa bakarken, gençliğini, heyecanını, yanlışlarını düşündü. Lukutin, Richter'in Moskova'da ne yaptığını bulmaya çalışıyordu; dünyayı gezen mutsuz kişilerden biri miydi, yoksa sağlam işi olan bir faşist mi?..

Oysa Richter, ülkesine döndüğünde siyasete katılmama kararını vermişti. Yeryüzünde yapacak başka şey mi yoktu? Hilda'yı tanıdı. Beyaz bir zenciyi andıran, kıvır kıvır saçlı minicik bir kızdı Hilda. Richter'in aklı başından gitti. İki yıl boyunca kızın peşinden koştu, evlenme teklif etti. Hilda'ya İngilizce öğreten yaşlı profesörü bile kıskanıyordu. Sonunda dileği

gerçekleşti, evlendiler. Ama dertleri daha da arttı: Sanki Hilda onu sevmiyor, saat başı doğrudan değilse bile düşüncesinde aldatıyordu. Geceleri uyuyamıyordu: Birkaç kere karısının uykuda konuştuğunu duymuştu. Sevgilisinin adını söylemesini bekliyordu. Hilda'nın masum bir görünüşü vardı; ama bir kedininki gibi, çocuksu, esrarlı gözlerinin içine baktığında, bu kadının yüreğinin dipsiz bir kuyu olduğunu anlıyordu. Politika onun nesineydi? İyi para kazanıyor, Hilda ile tiyatroya gidiyor, psikanalizle uğraşıyordu. Ama siyaset, ister istemez hayatına girdi. Naziler iktidara geçtiler. Richter, "yeni rejim"in Almanya için yararlı olduğunu kabul ediyordu ama kültürlü Almanlar için bir baskı yoluydu. Pek çok yalnız kişi gibi, kişiliği olduğunu sanıyordu. Başkalarının sözlerini tekrarladığında kendi düşüncelerini dile getirdiği inancındaydı. Arkadaşları, alçak sesle, Nazi liderlerinin gülünç kılıklara sokulduğu hikâyeler anlatıyorlardı. "Sokağa çıkmaya korkuyorum," diyordu Hilda. "Dün sokakta, SA'lar bir genç kadını sürüklüyorlardı... Kadının bir Yahudiyle yattığı söyleniyordu... Yüzüne tükürüyorlardı... İğrenç bir şeydi! Bu iş kimseyi ilgilendirmez. Devletin yataklara varıncaya kadar her yere burnunu sokmaya hakkı yok! Ya çocuklar?.. Böyle şey gördün mü?.. Tıpkı askerler gibi, çocuklar için de talim yapma zorunluluğu kondu! Bu işten hayır gelmez!" Richter düşünüyordu: "Beni önüne gelenle, belki bir Yahudiyle bile aldatmak istediği için kadına acıyor!" Yine de Hilda'nın haklılığını kabul ediyordu: Nasıl olur da SA'lar devleti yönetirledi?

Bu arada Hitler, Avusturya'yı Alman topraklarına kattı. Richter düşüncesini açıkladı: "Ne isterlerse söylesinler, ama bu adamda müthiş bir önsezi var! Düşünsene, Almanların eski bir düşünü tek damla kan dökmeden gerçekleştirdi!" Hilda bir şey demedi. Birkaç yıl önce babasıyla Viyana'ya gitmiş, kentin inceliğine bayılmıştı. Ring, zarif caddeler. Savaşmadan Viyana'yı ele geçirmek! Pencerelerin altında bağrışan bu yumurcaklar belki haklıydılar? Ama Viyana şimdi Berlin gibi kabalaşacaktı...

Viyana'nın ardından sıra Prag'a geldi. Richter artık durmak gerektiği inancındaydı; babasının 1918 yılıyla ilgili hikâyelerini hatırlıyordu. Ya Führer kendinden geçer, aklı başından giderse?… Richter savaştan çekiniyor, hem savaşmaktan hem de yenilgiden ürküyordu. Bir sipere büzülüp top mermisiyle parçalanmayı beklemek korkunç bir şey olmalıydı! Ya Hilda'yı nasıl bırakırdı? Altı yıl boyunca hayatın ufacık ayrıntılarını,

yemekleri, mutfak hesaplarını, ilaçları, alıştıkları evi paylaşmışlardı, ama bütün bunlar Richter'in korkunç kıskançlığını önleyemememişti. Üç günlüğüne Bremen'e gitmek bile istemiyor, hiç alışılmamış saatlerde işinden dönüyor, Hilda'nın tek başına konsere gitmemesi için, kendini, klasik müzik dinlemeye zorluyordu. Sevimli bir küçük kızken güzel bir kadın oluveren karısının yitirdiği zamanı doldurmak için fırsat kolladığına inanmıştı.

Derken savaş patladı. Richter askerliğini tecil ettirdi. Bütün kış yakındı durdu: Neredeyse sıra ona gelecekti... Babası yıllar önce Fransız topçusunun isabetli atışlarını, Senegalli yerli askerlerin süngü hücumlarını anlatmıştı. Gerçekten, bütün bunları yaşamak gerekli miydi?.. Birden Fransa'nın teslim olduğu haberi geldi. Richter, sesi kısılana dek, ötekilerle birlikte bağırdı: "Sieg Heil!" Ama bir şey içini kemirip duruyordu!.. Ya sonunda felaket çöküverirse başlarına? Amerika'nın aklından geçenleri kimse bilmiyordu. Ya Rusya? Rusya ne yapacaktı? En önemlisi de, Führer'in ne zaman duracağının bilinmeyişiydi; oysa bir gün gelecek, durmak zorunda kalacaktı...

Bir Nazi dostuyla konuştuğunda (artık her şey, herkes birbirine karışmıştı) Richter, Almanya'ya büyük bir görev düştüğüne inanıyordu. Bu görev, Avrupa'yı birleştirmekti. Yeniden Nietzsche'yi okudu: Güçlü, yalnızlığıyla övünen bir adam olabileceğini sandı. Birden yumruğunu masaya indirip Hilda'nın ödünü patlatıyor, ardından haykırıyordu: "Biz Almanlar, hareketli yaşamaları için yaratılmışız" Hilda, şaşkın, iri iri açılmış kedi gözlerini kocasına dikip cevap veriyordu: "Ben, her şeyden önce gürültüsüz bir hayat istiyorum. Bütün bu fetihlerin, ne gereği var? Her an cepheye gidebilirsin..." Richter, o zaman düşünebiliyordu: Evet, Hilda haklı. Hayat bir kumara çevrilemez. İmparatorluk çağında yaşayanlar ne rahat kişilermiş! Her şeyle alay edilebilir, rahat evler yapılırmış, Almanya gerçek bir güçmüş... Tezgâhtan elma yürütür gibi çaldılar Paris'i! Bir yıl, on yıl sonra bunun hesabını vermek gerekecek...

Hilda'nın kardeşi, Fransa'dan bir şişe parfüm, çorap ve çikolata getirdi. Noel'de armağan alan küçük kızlar gibi sevinmişti Hilda. Ama kardeşini İngiltere'yi ele geçirmeye göndereceklerini duyunca hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı; çikolata elinde eriyordu. "Aptallık etme!" dedi kardeşi. "Üç dört ay sonra onların da hesabını göreceğiz. Bütün iş Manş Denizi'ni geçmekte. Orada tanklarımıza kimse karşı koyamaz." Bu sözler Richter'i

etkiledi. Belki Hitler yığınla hata yapmıştı, ama bütün devlet adamlarının üstündeydi. Tabii Rouen gibi tarihi şehirleri yıkmak kötüydü, ama birtakım şeylerden vazgeçmeden başarıya ulaşılamazdı. Oysa şimdi, yepyeni bir Avrupa doğuyordu.

Gece Hilda: "Seni de İngiltere'ye gönderebilirler," dedi. Richter karısına cevap verdi: "Bilmiyorum. Korkunç bir şey bu. Kasırga hepimizi sürükleyip götürüyor. İnsanlara kimsenin aldırdığı yok.. Sen, yalnız beni bekleyeceğine söz ver…"

Çalıştığı kuruluş, üç haftalığına Moskova'ya gitmesi gerektiğini bildirince sevindi. Ama Hilda'yı nasıl bırakacaktı? Karısından söz alıyor, durmadan başının etini yiyordu. "Delirdin mi" diyordu Hilda. "Böyle bir zamanda seni nasıl aldatırım?" Richter cevap veriyordu: "Özellikle böyle anlarda aldatır insanlar..."

Gitmeden önce, Albay Wilke çağırdı. Rusya'nın bir kapalı kutu olduğunu söyledi Richter'e. Richter'in, bu kapalı kutunun esrarını çözmeye çalışması iyi olacaktı. Daha önce de Moskova'ya gitmişti; eski tanıdıklarından birkaçına rastlaması kaçınılmaz şeydi. Rusların Bolşeviklere karşı nasıl bir tavır takındıklarını, Almanya'daki rejimin faydalarının oralarda bilinip bilinmediğini öğrenmek ilginç olacaktı; barışçı, ya da yarı barışçı yollardan sızma yolları bulunabilir miydi? Albay, düşüncelerini bu sözlerle açıklamıştı. Richter görüşmeyi Hilda'dan sakladı. Sadece: "Eskiden yolculuklar daha tatlı olurdu" dedi. "Kendimi hiç de özgür hissetmiyorum." Bir süre sustuktan sonra devam etti: "Şimdiye kadar kendimi göstermeye çalışmadım. Belki bunun için bana güvenmiyorlar?..

Lokantada Lukutin'in yanına giderken Richter, Albay Wilke'nin sözlerini düşünmüyordu bile. Duygulanmış, eski günleri hatırlamış, hiç çekinmeden konuşuyor, şakalaşıyordu. Gençliğinde nasıl da atılgan ve saftı! Kuznetsk'de, bu Rusa sosyalist olmak istediğini söylemişti. Lukutin de partisiz olduğunu açıklamıştı... Birden Richter'in beyninde bir şimşek çaktı: İşte, kendisine yardımı dokunacak adamı bulmuştu! Talihi yolundaydı: Richter Rusya'daki muhaliflerin görüşünü öğrenebilecekti. Gazetecilerle aylıklı muhbirlerin haddini bildirme sırası gelmişti.

Karşısındakinin kuşkularını dağıtmak için, Richter Nazilerin başarısına uzun süre inanmadığını anlattı. Kendinden geçti, kısa bir süre Lukutin'i

konuşturmak istediğini unuttu:

— Bağımsız düşünceye alışkın kişi bizde rahat edemez. Her şey, bir tepsi üzerinde sunulmuştur sanki. Öylesine dümdüz. Uzun süre Nazilere inanmadım. Her şeyi eleştirdim. Ama şimdi… İnsanda hatalarını kabul etme yeteneği olmalı. Hep hataya düştüğümü söylemiyorum, ama birçok şeyi gözümde büyüttüm. Göring, topların tereyağından değerli olduğunu söylediğinde bizde çok kişi gülmüştü. Oysa şimdi tereyağlı ekmeğimiz varsa bunu toplarımıza borçluyuz. Almanya'nın Versailles Antlaşması'yla haksızlığa uğradığını siz de biliyorsunuz... Sefil bir Hollanda, Almanya'dan bin kere iyi yaşıyordu. Bugün, tarihi bir yanlışın düzeltilmesi olayıyla karşı karşıyayız. Bazı önemsiz olayların hoşuma gitmediğini sizden gizlemeyeceğim. Yahudilerin kangren olmuş bir yaraya benzediği gerçek. Ama Polonya'da yapılanlar doğru mu? Belki çağıma göre geriyim ama yapılanları kabul edemem. Yine de, sonuçta beğenmediklerim çok önemsiz kalıyor.. Yeni bir Avrupa doğdu. Sizinle savaşmadığımız için ne kadar mutluyum, bilemezsiniz. Dünya görüşlerimiz aynı, ama düşmanımız tek. Siz de geçmişinize yapışmamışsınız. Yine de birçok şey... Bana kızmayın, sizlere çok değer verdiğim için söylüyor, sizin de böyle düşündüğünüzü biliyorum. Rusya'da birçok şey eskimiş... Örneğin enternasyonalizm...

Sustu: Tek başıma konuşuyorum. Bu gidişle bir şey öğrenemem...

— Neden susuyorsunuz Bay Lukutin?

— Sizi dinliyorum. İlk olarak, etten kemikten bir faşist görüyorum da. Çok ilginç...

— Beni faşist mi sanıyorsunuz? Yok faşist diye İtalyanlara derler. Üstelik bizde İtalyanlardan nefret edildiğini belirtmeliyim. Ama Nazi olduğumu düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Birçok noktalarda onlardan ayrılıyorum. Benimle açık açık konuşabilirsiniz. Bağnaz bir SA subayı değilim. Ülkelerimiz arasında bir yakınlaşmaya ne dersiniz?

— Dış politika karışık iş. Bana göre faşizm. Özür dilerim, bu terime alışkınım... Ben faşizmden nefret ediyorum. Ortadan kaldırmak gerek faşizmi, yoksa dünya yıkılır... Beni bağışlayın, acelem var.

Hesabı ödedi, Richter'in elini sıkmadan çıktı.

Belki fazla ileri gittim. Diplomat değilim ki... Şuna da bakın! Bir de onurlu görünmeye çalışıyor!.. Bunlarla savaşmak gerek, amansız bir savaş olacak üstelik: Hitler hepsini bu amaçla yetiştirdi. Bu Richter, eskiden başka türlü düşünüyordu. Şimdi düşünceden, bilinçten, en basit ahlak ve namus kurallarından sıyrılmış. Vah vah vah! Filozoflar ülkesinin haline bakın!..

Lukutin, Gorki Sokağı'nda yürüyordu. Yüksek binalar, kararmakta olan gökyüzünde seçilebiliyordu. Bu binalardan nefret ederdi eskiden; şimdi, dalgın bakışlı bir katil hepsini yıkacakmış gibi geliyor, onlara sevgiyle bakıyordu. Yaşamak gerek, diye düşündü. Richter'in topraklarımıza girmesini önlemek için de olsa yaşamak gerek...

Toplantıda Sergey'i görünce, Belçev'le tartışmasını hatırladı. Lokantada karşılaştığı adamdan söz etmek isteğini duydu; ama bir şey diyemedi. Yalnız, ayrılmadan önce Sergey'in elini bütün gücüyle sıktı. Tıpkı bir zamanlar nefret ettiği o evlere, kente yeni fabrika tasarılarına bu güç, duru, ama ateşli çok yanlı ve hayata duyduğu gibi bir sevgi duyuyordu Sergey'e de.

7

Lukutin'le konuşmasından kısa süre sonra Richter Moskova'dan ayrıldı. Hilda'yı gördüğünde şaşırdı: Ne kadar da güzelleşmişti! Bakışlarını üzerinde gezdirirken, yapmacık bir kayıtsızlıkla:

— Moskova'da güzel kızlar pek çok, dedi.

Hilda da kayıtsız bir cevap verdi:

— Öyle mi?

Bir başkasını seviyor diye düşündü... Bu kadının yüreğinde gizleneni hiç öğrenemeyeceğim!

Hilda neler gördüğünü soruyordu.

— Kent çok değişmiş. Bir sürü yeni bina yapmışlar. Giyimleri kötü. Beş pasta birden yiyordum. Moskovalılar eni konu neşeli. Asıl güç olan uzaklık. Moskova'ya epey yol var, ama ben asıl Sibirya yolculuğunu düşünüyorum... Ne kadar da kalabalık! Sokaklarda insandan geçilmiyor... Görüyor musun Hilda, böyle bir ülkenin varlığını düşünmek bile tatsız. Hitler daha iyi bilir ya, insanlık yönünden düşünecek olsak, Batı'ya dayanmamız çok daha iyidir. Ne yaparsan yap, Paris ya da Londra'yı sömürge durumuna getiremezsin. Hitler gençlik kuruluşunun başındaki sümüklüler bile bu gerçeğin farkında. Ama Rusya boş bir alan. Eskiden tanıdığım birine rastladım; okumuştu, iyi Almanca konuşuyordu, partili değildi. Şimdi düşünmeye başlamış... 1933 öncesi solcularımız da onun gibi konuşuyorlardı. Ruslar kötü insanlar değil. Ama yönetilmeleri gerekiyor. Onlara yalnız düşünce feld mareşalleri değil, yani yöneticiler, bilginler –düşünce çavuşları; öğretmenler, köy hekimleri, trafik polisleri– de yollamalıyız: Ruslar, karşıdan karşıya geçmeyi bile bilmiyorlar... Bu dev bir iş, ama yepyeni bir Avrupa başka türlü düşünülemez.

— Kurt, bir şey anlamıyorum. Gerçekten Ruslarla savaşacak mıyız? Delice bir şey olur! Durmadan savaşamaz ya insan?

— Belki, her zaman alıştığımız gibi bir savaş olmayacak. Yetkili biri, barışçı ya da yarı barışçı yollardan Rusya'ya gireceğimizi söyledi. Bununla

ne demek istediğini ben de pek anlamadım. Rusların Fransızlardan da kolay teslim olacaklarını sanıyorum. Bana kalırsa güçlükler sonradan ortaya çıkacak: Çünkü, böyle bir ülkeyi kendine benzetmek kolay değil! Kuznetsk'de tanıdığım birine rastladığımı sana söylemiştim. Belki, gizli polis korkusundan uzlaşmaz göründü, belki güç dengesi bizden yana geçince gerçek yüzünü gösterecek?.. Bilmem. Ama birtakım tarihi olaylar hazırlanıyor. Seziyorum...

Dolaşmaya çıktı. Berlin, düzenliliğiyle aklını başından aldı: Dümdüz, uzun sokaklar, birbirinin aynı evler. Düşündü: Bu değişmez görünüşün olağanüstü bir yanı, güzelliği var.

Tiegarten'de çocuklar oynaşıyordu. Heykeller, son güneşli günlerin tadını çıkarır gibiydi. İhtiyarlar, soluk renkli purolarını içiyorlardı. Ortalıkta yığınla asker vardı. Genç kızlara emredercesine sarılışlarında zafer kazanmış kişilerin havasını sezmek mümkündü.

Richter, konuşmalara kulak verdi.

— Franz, çıkarma hazırlıklarını tamamladıklarını yazıyor...

— Wilmersdorf'ta beş oda, bir banyo...

— Pazartesi gününden sonra Hollanda peyniri dağıtacaklar; gerçek, Hollanda'dan gelen peynir hem.

— Schmidt 1 Mayıs'ta savaşın biteceğini söylüyor...

Richter hoşnuttu: Ne büyük bir rahatlık! O sıra Londralılar tir tir titriyor, kaçacak delik arıyorlardı. Metroya mı yoksa sığınaklara mı gizleneceklerini şaşırmışlardı. Burada büyük bir güven, kendi gücünün bilincine varmaktan gelen bir rahatlık göze çarpıyordu. Lukutin'i bu bahçeye, bu heykellerin, bu çocukların önüne getirmek, mujiklerin böyle bir kuruluşa dayanamayacaklarını anlamasına yeterdi. Rusya'da yolculuk yapmak güzel şeydi; ama orada yaşanmazdı. Robert, Rusya için: "Kutupların Afrikası" demedi mi? Neden Robert, iki kere Hilda'yı görmeye geldi? Oysa bina tasarılarıyla başbaşa oturabilirdi. Belki Hilda'nın gönlünü çelen Robert'ti? Richter kendini düşündü. Gülümsedi: Othello değil de ne? Yapacak şey yoktu, böyleydi işte. Herkesin içinde kendini tutuyordu; ama Hilda nasıl kendinden geçtiğini iyi bilirdi. İşte Almanların bilinmeyen yanı: Sonu

gelmez bir canlılık. Fransızlar düşünürler, İngilizler işadamı, Ruslar hayalci insanlardır. Biz hızla ilerliyoruz, hareketsiz Führer yaradılışımızdaki bilince varmış. Bize bir amaç göstermiş. Şimdi düşünce dinamitini eşine az rastlanan bir düzenlilik içinde yerleştiriyoruz. Neden fırtınadan bu kadar korkuyordum. Hilda'nın bile ödünü patlattım. Başka milletler korkabilir. Bizim çekinecek şeyimiz yok: Fırtına biziz.

8

Tiyatro perdesi inince kadın kahramanın dertleri sona erer, erkek kahramanın zaferi tamdır. Artistler son ve cılız alkışlara karşı bir kere daha selam verir, vestiyerdekiler gündelik sıkıntılarından söz ederek itişip kakışırken, bomboş salonda; az önce sahneyi birbirine katan duygu kasırgalarını dalgın bakışlarla düşünen bir genç kız dikkati çekebilir. Bir müzede, eski bir resmin önünde uzun uzun durup geçmiş hayatın sırrını çözmeye çalışan kız da bu kız değil midir? Arkadaşları Genya ya da Maşa'yı çekiştirirken birden dudaklarını oynatan, kendi kendine şu sözleri tekrarlayan da aynı kız:

Aşk, aşk, der masal,
Bir ruhun öbürüyle birleşmesi,
rastlaşması, anlaşması,
Ve kaçınılmaz kaynaşması,
Ve kaçınılmaz çarpışması...

İşte Valya böyleydi. Artist olmayı düşlüyordu, ama sanat yönünden, sanat için yaşamanın soylu coşkunluğu dışında bir yeteneği bulunmadığı ortaya çıkmıştı. Bir gün, yaşlı bir sahneye koyucu onunla uzun uzun konuşmuştu; bu dokunaklı, eni konu sersem kız yaşlı adamı duygulandırıyordu. "Kendinize başka bir meslek seçin. Sinemada işiniz yok... Sinema, film seyredenlerin, bir de yüz ya da iki yüz kadar üstün yetenekli kişinin sanatıdır. Sizin için, çok zorlu bir çalışma gerektirecek. Günlerinizi soğuktan donmak, ya da sıcaktan terlemekle geçireceksiniz; sonra kalabalık bir sahnede görünecek, kimsenin dikkatini çekmeyeceksiniz. Kısmetliyseniz, on yıl sonra önemli bir rol alabilir; yerel Sovyet başkanına bir süt domuzu uzatıp, anlamlı sesinizle: 'Bunu Moskova'ya, tarım sergisine yollayacağız...' dersiniz. İşte o kadar... Ne gereği var? Hem gözlerinizin, hem kendi kendinizin canına okuyacaksınız..." Bu sözler Valya'yı çok üzdü; yine de aklına koyduğundan vazgeçmedi. Bulaşıkçı olarak bile sanat perilerine hizmete hazırdı.

Yirmi altı yaşındaydı ama hayat, hep tanyeri gibi sisliydi. Bir arkadaşının yardımına koşmak için bütün kenti arşınlamaya her zaman hazırdı, ama

kendine hiç yararı dokunmuyordu. Annesi ona "baygın" demekte haklıydı. Doktor Krilov da kızına baktığında şaşıyordu: Bu genç kız ya çirkin, ya güzel, ya sevimli, uyanık ve şen, ya da dalgındı.

Valya yazı Kiev'de geçirdi; "Pickwick-Kulüp"ten dostlarını gördüğüne memnundu. Yalnızlık çok zor geliyordu genç kıza. Annesi ona yemek yedirdi durmadan. Babası sordu: "Moskovadakiler ne diyor? Başarabilecek misin?.."

Valya cevap vermedi.

Eski arkadaşı Raya'yı da tanıyamadı neredeyse: Sinirli, şaşkın, şüpheci biri olmuştu. Ossip, Peçora Irmağı kıyılarından dönmemişti daha. Raya, Valya'ya: "Beni unuttu, belli..." dedi. "Artık onu beklemiyorum..." Zina'yı bulamadı. Taşınmıştı; nereye gittiğini de kimse bilmiyordu. Her akşam Galoşka, Valyalara taşınıyordu. Moskova, Kızıl Meydan, tiyatrolar üzerine soru soruyordu durmadan. Ama herkes gibi Valya'nın da arkadaşını ciddiye aldığı yoktu. Galoşka mı? Gülmekten başka şey bilmez...

Kiev'e geldikten kısa bir süre sonra, Boris'i görmeye gitti Valya. Kapıyı Vera Platonova açtı.

— Burada değil canım. Tarnopol'a gönderdiler...

Önlüğünün ucuyla gözlerini silip ekledi:

— Otursana. Ne kadar değişmişsin! Gerçek bir Moskovalısın... Eeee, orada işler ne alemde?

Valya dayanamadı, ağlamaya başladı. Annesine açamadığı şeyi Vera Platonova'ya anlattı:

— İşe yaramadığı anlaşıldı... Artist olamayacağım...

— Neden artist olamayacakmışsın? Hadi canım sen de! Sıkıntısız hiçbir şey elde edilemez. Dur çay içeriz, bana her şeyi anlatırsın...

Moskova'ya dönmeden önce; Valya, sandalla Dinyeper üzerinde bir gezinti yaptı. Yüreği kan ağlıyordu: Kıyı bembeyaz, yeşil, altın sarısıydı. Valya, ilk gençlik düşlerini hatırladı. Burada kalsa belki daha iyi olurdu? Raya, Galoşka burada yaşıyorlardı, Boris dönecekti... Vera Platonova'ya

içini dökebilirdi: Üstelik, en önemlisi Kiev'di! Burada doğup büyüyen başka yerde mutlu olamazdı... Ama bu zayıflık anı kısa sürdü: Moskova'da sinema enstitüsü vardı, sanat vardı. Ve Valya Moskova'ya döndü.

Sergey'e aşkla, yürekten bağlanmıştı. İkinci, üçüncü buluşmalarında onu sevdiğini anladı. O güne kadar aşk hayalini hep kovalamıştı. Kendisine yaklaşan adamlar tatsız, bayağı geliyordu. İçki içmekten korkan kişiler gibi, geçici bağlantılardan çekiniyordu: Ya şarap başını döndürürse? En iyisi tek başına yaşamaktı. Sonra buna da aşk mı denirdi? Böyle adamlar derin bir sevgi besleyemezlerdi. Onların gözünde aşk bir eğlenceydi. Sergey ne şairdi, ne de oyuncu. Ne yapmıştı da ona kendini sevdirmişti? Belki yanık yüzündeki o tatlı, kül rengi gözleri hoşuna gitmişti? Belki hareketlerindeki canlılık? Belki, eskiden Valya'ya tatsız gelen konuları bilerek anlatmayı becerebilmesi? Ya da sadece Valya'nın aşk saati çalmıştı!... Sergey'le buluşmaları hayatını dolduruyordu; tramvay numaraları yüreğine dokunuyor, saatin akrep ve yelkovanı genç kızı deliye çeviriyordu.

İlkbahar geldi; güneşli ve rüzgârlı bir gün Moskova mırıltılarla doldu, her yandan su damlıyor, sokaklarda seller homurdanarak akıyor, damlarda biriken karlar temizleniyor, birden kupkuru kesilen kaldırımlarda topuklar takırdıyor, yayalar kahkahalarla gülüşüyorlardı. Mimoza satılıyordu her yerde; artık üşümüyordu bu çiçekler, buruşuk bir görünüşleri yoktu, mutlu ve gürdüler. Gür kirpiklerin gölgelediği Valya'nın gözleri de Sergey'in evine vardığında mutluydu. Akşam oluyordu. Odadaki her şeyi yıkayan alacakaranlık ne var ne yok, hepsinin biçimini değiştiriyordu: Dolabı bir ağaç yapmıştı, halıyı da bir yeşillik. Öğrenci Valya'nın yüzünü pudralamış, saçlarını kabartmış, gözlerine güzelavrat otu sürmüştü sanki. Valya, kaderinin büyümüş gözbebekleriyle Sergey'e bakıyordu.

Hem neşeliydi, hem ürkek.

— Bir işe yaramıyorum. Artist olmak istiyordum... İnsan neler istemiyor? Ama artist olmak için başka birinin kalıbında dünyaya gelmek gerek!..

— Çok yaşamalı. Bir ömür boyu yüz hayat, belki daha fazlasını yaşamalı...

— Lermontov genç yaşta ölmüş... Nasıl vakit bulabilmiş de onca şey yazmış? Belki duymamış, önseziyle bulmuş...

— Önsezi ne garip şey!.. Biliyor musun Valya?...

— Hayır! Bir şey söyleme!

— Bugün Moskova'da, insan kendini denizde sanıyor. Fırtınadan önceki denizde.

— Denizi hiç görmedim. Ama doğru... Sergey!..

Kendini ona verdi; tecrübesiz dudaklarını, sevgisini, gizlenen, susan, ama kendinden geçtiğinde büyük bir güç, büyük bir ağırlık kazanıp gözleri bulandıran soluk kesen sevgisini ona verdi. Birden, sihirli bir değnekle dokunulmuşçasına, bedeninin direnen ve boyun eğen, çılgın ve tatlı her hareketiyle kadın oluverdi; kuşkuyla Sergey'in evine gidip gidemeyeceğini düşünen Valya değildi, usta, aşk oyunlarını bilen bir kadındı artık. Sergey'in geçmişindeki eski aşkları, erkek kararsızlığını kendisine yer vermeyen düşüncelerini seziyordu. Paris: Köprüleri, yıldızları, kendisinden başka her şey. Sergey yanında; soluğu daha düzelmemiş bile dağınık saçları, ateşliliği ve yorgunluğuyla şimdilik Valya'nın. Bu durumda dışarı çıkamaz, konuşamaz bile. Ama saatin akrep ve yelkovanı var!.. Raya gibi çıldırıyorum. Hayır, düşünmemeli, plan yapmamalı, bir şey anlamaya çalışmamalıyım!

... Ve Valya yeniden Sergey'e sarılıyor, dudaklarını buluyordu. Sergey, ışığı yaktığında şaşırdı: Onu hiç böyle görmemişti; güzelleşen yüzü mutlulukla parlıyordu. Derin bir ırmağın duru olduğu saydamlaştığı olur. Sandalıyla gezen adam sıvıdan örtüye eğildiğinde dibini görür. Büyük, eksiksiz mutluluk anlarında da insan sevgilisinin ruhunu görebilir. Kendine gelen Valya bağırdı:

— Çıldırdın mı? Söndür ışığı!

İnsan duyarlığının en keskin anlarında, hayat, çapraşık yolları izler. Bu karanlık odadan niçin belli belirsiz bir yabancı gölge geçivermişti? Ağaçlı bir yolu kaplayan yapraklar, uzak bir ırmağın hışırtısı, bir gül ve benzin kokusu, resim dolu bir atölye... Sergey hepsini hatırladı. Sevişmenin ateşiyle dolu, kuşkuya düştü, hafifliğine kızdı. Bir şey söylememişti: Ama Valya'nın duyarlığı öylesine gelişmişti ki, Sergey'in kendisinden koptuğunu, uzaklaştığını hissetti: Bir şey sormadı, serzenişte bulunmadı, yalvarmayı bile düşünmedi...

— Beni sevmiyorsun, hiç sevmiyorsun. Önemi yok ama... Mutluyum, o kadar mutluyum ki...

Tuzlu gözyaşları dudaklarını yakıyordu. Canlı olanı öbürünü yendi: Sergey'in uzaklaştığını düşündüğü bu an, genç adam yenilmiş, boyun eğmişti, onun yanındaydı; güçsüz ellerini öperek:

— Hayır canım! diyordu. Seni seviyorum. Seni ilk görüşte sevdim... Sonbaharda, Nataşa'nın evinde gördüğümden beri...

— O gün Dimitri Alekseyeviç iskambil falına baktı. Senin.. Sergey, o kadar mutluyum ki utanıyorum! Rica ederim yalvarırım bakma bana!..

Genç kadın gülüyordu. Yazın sözünü etti; tabii, birlikte deniz kıyısına gideceklerdi. Denizi hiç görmemişti! Fırtına konusunda Sergey'in söylediklerini hatırladı. Korkuyla:

— Sergey, dedi. Bizi ayırmayacaklar ya?

— Hayır.

— Doğru mu söylüyorsun?

— Doğru söylüyorum.

— Bir savaş daha olmayacak mı?

— Hayır.

İnanıyordu söylediklerine. Neden Mado'ya başka şeyler söylemişti; savaşın kaçınılmazlığını biliyordu. Ama şimdi de gerçekten her şeyin düzeleceğine inanmıştı: Bir düşe, bir Paris serabına, Boulogne Ormanı'nın yollarında, kül ve altın sarısı renkler arasında ilerleyen Mado'ya değil, mutluluğa gerek duyuyordu. Kendi halinde, sıcacık, sabahın ilk saatlerindeki bahçe, çocukluk gibi saf bir mutluluğa ihtiyacı vardı. Valya'nın buruşuk elbisesine bakarken karmakarışık düşünceler kafasını doldurdu: Bu pamuklu kumaş gibi basit bir mutluluk... Savaş denen korkunç olayı, belli belirsiz hatırladığı korkunç sözleri düşünemiyordu... Oysa, Valya'nın yanağında, göğüslerinde, ellerindeydi mutluluk.

Birlikte çıktılar. Akşam karanlığında hava buz gibiydi; rüzgâr Moskova'ya saldırıyordu; birden, kasırga gibi ağaçları devirmek, elektrik fenerlerini söndürmek istercesine esiyordu, Sergey fırtınayı hatırladı. Yepyepi bir şey duydu, acıma duygusu... Basit barış günlerine, aydınlık pencerelerin karanlıktaki ılık lekelerine, özellikle büyük güvenle kendisine sarılan Valya'ya acıyordu. Ah! Onu koruyabilse, savunabilse, kurtarabilse!..

9

Maurice Lancier çok değişmişti, sırtı kamburlaşmış, saçları dökülmüş, alnı açılmıştı. Sağlık durumunu soran çıkarsa, şöyle cevap veriyordu: "Sağolun, sürünüyoruz işte…" Uzun süre düşündü: Paris'e dönecek miydi? Almanları sevmiyordu. Yaşlılık günlerinde birtakım kaba yabancıların emri altında çalışmak ona üzücü geliyordu. Yine de mutlu günlerde çok sevdiği tembellik şimdi ağırına gitmeye başlamıştı: Sabahtan akşama kadar Marceline aklındaydı.

Berty Paris'ten geldi; Almanların iyi davrandıklarını anlattı; yavaş yavaş hayat bilinen akışına dönüyordu. Berty, Almanların el koymayı düşündükleri *Corbeille*'i kurtarmıştı. *Roche Ainé* müessesesi konusunda birtakım güçlükler vardı. Almanlar, Alpert'in Yahudi oluşuna takılmışlardı. Ama Lancier gelirse bütün anlaşmazlıklar giderilebilirdi.

Lancier sevindi: Kader, bir seçim yapma gereğinden onu kurtarıyordu. Mado'ya:

— Yapacak şey yok, dedi. Berty bizi Paris'e götürüyor.

Yüz adım öteden, *Corbeille*'in kapısına asılı: "Subay Gazinosu" tabelasını görünce Lancier derinden iç geçirdi. "Karım tam sırasında ölmüş" En iyisi her şeyden vazgeçip Lyon'a Marsilya'ya gitmekti belki. Hiç olmazsa oralarda Alman yoktu... Sonra kaçanların doldurduğu kentleri, iğrenç otelleri, bomboş geçen günleri hatırladı. Gereksiz olmuştu artık bütün bunları düşünmek. Verdun kahramanı bile, Hitler'le görüşmek üzere Montoire'a gitmişti. Yapacak şey kalmadı: Savaşı kaybettik. Artık Almanlar bizimle değil, İngilizlerle çarpışıyorlar. Bizim bu savaşta yerimiz yok... Sanki İngilizler, Almanlardan daha mı iyi? Donanmamızı batırmak istiyorlardı... Yurtdışına çıkanlar bizi düşünmüyorlar, yeni efendilerini savunuyorlar. Fabrikam Fransızları besleyecek. Evet baylar! Fransız işçisi sizin baltalama çağrılarınıza kulak bile vermiyor! Sizin için önemli olan siyaset, yine siyaset, hep siyaset. Oysa işçinin ekmek isteyen çocukları var… Kendi kendine söylev verirken, Lancier, Louis'yi düşünüyordu. Nereye gitmişti bu yumurcak? Soylu atılımlar peşindeydi; şiirle dolu, hayalci bir kafası vardı. Romantiğin biriydi... Böyle bir oğulla övünebilirdi

insan… Ama siyasetten bir şey anlıyor muydu acaba? Ötekiler nutuk atıyor; nişan alıyor, para kazanıyorlardı. Louis bile bile öldürtecekti kendini… Saçma, cinayetten farksız bir serüven! Almanların yeneceği açık. Fransa'nın geleceği Londra yıkıntılarına bağlanamaz.

Komutanlıktan dönen Lancier, kızına:

— Onların defolup gitmesini isterdim tabii, dedi. Ama hakça konuşmak gerek: Efendi insanlar, bizim işlerimizin altından da pekala kalkıyorlar. Adımı söyler söylemez, hemen *Roche Ainé* üzerine konuşmaya başladılar. Bana yardım edeceklerine söz verdiler... Yazık ki, bizde böylesine canlı, çalışkan adamlar yok.

Lancier yeniden çalışmaya koyuldu. Akşamları sigaralık koleksiyonunu, kitaplarını yerleştiriyordu. Zaman zaman da dostlarını bir araya getiriyordu. Eski günleri canlandırmaktı niyeti, ama her şeyde bir acılık yer etmişti. Sanki işçiler Lancier'ye kötü gözle bakıyorlardı. İçlerinden biri, günün birinde: "Ne o?" demişti. "Hitler hesabına mı çalışıyorsunuz?" Lancier yerinden fırladı: "Biraz fazla bildiri okuyorsunuz. Ben siyasete boş vermişim. Fransa için çalışıyorum." İşçi, acı acı güldü: "Şaka ediyordum canım…" Lancier, en çok da bu konuşmaya üzülmüştü: İşçiler korkuyor, kendisinden çekiniyorlardı… *Corbeille'*de en ufak şey Marceline'i hatırlatıyordu. Dostları bile Lancier'nin içini rahat ettiremiyordu: Hepsi cansız, isteksiz konuşuyorlardı. Zaman zaman, içlerinden biri, yakın gelecekte Almanların İngiltere'ye çıkarma yapıp yapmayacaklarını soruyordu; yakın dostlar arasında bile herkes dikkatli olduğundan, soruyu soranın, Almanya'nın kazanmasını mı yoksa yenilmesini mi istediği anlaşılmıyordu. "Paul Valery'nin dizeleri çok güzel ama yine de bir soğukluk var, diyordu Lancier. Kimse karşı çıkmıyordu. Konuşma hemen, günün olaylarıyla ilgili konulara dönüyordu: Normandiya'dan nefis tereyağ yollayan yakınların, bir kilo kahve getirebilen Tony adlı birinin sözü ediliyordu. Ne soluk resimler, ne de minyatürler canlandırabiliyordu Lancier'yi… Birden, en sevgili biblolarından birini itip uzun uzun esniyordu. Nasıl da sıkılıyordu! Eskiden bütün hayatı buydu oysa...

Corbeille'in kıvanç simgesi Sudan karacasını yediler. Bu üzücü olayı Lancier, kutlamak istemişti. Eski dostlarını topladı, yaşlı karacaya yumuşacık bir kuzu tadı vermek için çok yakıcı hardallı biberli bir salça hazırladı. Sembat, Nivelle, Doktor Morillot, Dumas geldiler. Profesörü

görünce Lancier sevindi: Dumas köşesine çekilmiş, kimselere görünmüyordu. "Dışarı çıkmıyorum," diyordu. "Bütün sokakları leş gibi varlıklarıyla doldurdular…" Lancier çağırdığı halde Leo gelmedi. Lancier, yanında eski ortağının sözü edildiğinde sinirleniyordu: "Korkunç bir şey!" Neden Leo'nun acı çekmesi gerekliydi? Almanlar aklı başında kişilerdi. Bilimde en baştaydılar, ama bu noktada çıldırmışlardı... Neden özellikle Yahudilere düşmandılar? Hayır, en iyisi bu konuyu düşünmemekti. Sanki bilerek:

— Alpert gelmeyecek mi? diye sordu Dumas.

— Emin olun çağırdım. Ama yalnızlığı seviyor.

— İyi yapıyor, diye kükredi Dumas. Böylece, hiç olmazsa daha az kopuk görüyor.

Havayı yumuşatmak isteyen Nivelle, köşesine çekilmiş yalnız başına yaşayanların büyüklüğü üzerine birtakım şeyler söyledi. Sudan karacasını ses çıkarmadan yediler. Lancier müzikten söz açmaya kalktı. Nivelle cevap verdi: "Wagner'e gelince..." Dumas kalktı, piposunun külünü halıya serpti ve:

— Yedik, içtik, konuştuk, artık evimize dönebiliriz, dedi… Bir şey söyleyeyim mi Maurice, bütün bu yapılanlarda gülünç bir zorlanma var.

Aslında bütün kent bu sözde yaşayışı sürdürüyordu. Gazeteler eski adlarıyla çıkıyorlardı: *Paris-Soir, Le Petit Parisien, Le Matin*. Üstelik sık sık tanıdık imzalara da rastlanıyordu. Kısa süre önce bu gazeteler Almanlara yüklenmekteydi; Şimdi Hitler'i göklere çıkarıyorlardı. Yeni tutumun kimseyi şaşırttığı da yoktu.. Şık Parisli kadınların Champs Elysées'de Alman subaylarıyla kolkola gezmeleri de kimseyi şaşırtmıyordu. Almanlar için çalışılıyor, Almanlara satılıyor, Almanlardan alınıyordu. Sanatçılar, kapanan perde tekrar açıldığında, Alman generalinin locasına dönüp selam veriyorlardı. Zafer kazanılınca Paris'e dönüp göklere çıkarılan Schirke, hiç böbürlenmeden şöyle demişti: "Hiçbir şeyi zorla kabul ettirmek istemiyoruz. Yalnız, esin kaynağı olmaya çalışacağız..." Sosyete salonlarında şimdi ırkın saflığından, sade köylü hayatına dönmenin sağlık yönünden de sağlayacağı faydalardan konuşuluyordu: Fransa'yı yenilgiye götüren düşünce yeniliyor, aklın üstünlüğü ve sert eğitimin faydaları

yüceltiliyordu. Tiyatrolar, moda evleri, bankalar ve genelevler kapılarını açmışlardı. Bir şey eksikti: Tek başına gerilen kaslara uyumlu hayat sağlayacak irade.

Sahteliğin kimseyi yanılttığı yoktu. Karmakarışık saçlar yeni elbiselerin yerini alıyordu; ama saçlarını modaya uygun yaptıran genç kadınlarda bile kederli bir hava vardı: Sıkıntı, açlık ve korku yüzlerinden okunuyordu. Bir gala gecesi ya da bir serginin açılışı üzerine konuşmalar, sık sık şöyle çığlıklarla kesilmekteydi:

— Roger bir litre zeytinyağı bulmuş...

Almanlar kibar davranmaya çalışıyorlardı, metroda kadınlara yer veriyorlardı. "Rica ederim", "özür dilerim", "teşekkür ederim", diyorlardı. İnsanlar, ancak geceleri tutuklanıyordu. Bu nedenle herkes geceleri, araba kornalarına, merdivenlerdeki ayak seslerine dikkat ediyordu.

Kitabevlerinin vitrinlerini kitaplarıyla dolduran yazarlar, Almanlarla yatan Fransız kadınlarından iğreniyorlardı. Genç kadınlar da, vitrinlerin önünden geçerken tiksinerek başlarını çeviriyorlardı. Bir yerlerde, gözü pek kişiler, yeraltı çalışması yapmak üzere toplanmaktaydılar; minicik bildirileri teksir makinesiyle çoğaltıyorlardı; herkesi savaşa, karşı koymaya, birtakım şeylerden vazgeçmeye çağırıyorlardı; ama sayıları azdı, bu insan sesleri, mırıltıların, fısıltıların, gülüşlerin, tepinmelerin arasında kaybolup gidiyordu: Herkes birbirini küçük görüyor, açlıktan çok nefret Paris'in yüreğini kemiriyordu.

Lancier, iş ilişkilerini kesme konusunda Leo ile konuşmaya karar verdi sonunda. Berty, Roche Ainé'yi kurtarmıştı. Başka zaman olsa, Lancier ortağının payına düşen parayı verirdi. Ama şimdi bunu yapmak çok güçtü... Bu yaptığım pek hoş değil, diyordu kendi kendine. Ama başka çıkış yolum kalmadı... Neden Leo'ya vermek için Mado'nun varını yoğunu sıfıra indirecekmişim?..

Lancier, uzun süreden beri gitmemişti dostunun evine. Herhalde Leo, geceden de somurtuk olmalıydı... Konuşmaları bir cenaze törenini andıracaktı mutlaka. Oysa Leo, şen bir haykırışla karşıladı Lancier'yi:

— Şuna bakın! Dazlak olmuşsun yahu! Şimdi kime benzedin biliyor musun? Bir Romalı senatöre.

Leontine solgun ve zayıftı; çocuğunun ölümünden bu yana, bir türlü kendini toplayamamıştı. Leo ise yıkılmamakta direniyordu. Vakit geçirecek işler buluyor, ıslık çalarak çiçeklerini suluyordu. Lancier lafı epey uzattı: Almanların çılgınca emirlerinden söz etti. Arkadaşlık hakkı vardı... Ama hayat kanunu yürüyordu... Mado...

Leo sözünü kesti:

— Maurice, boşuna yorulma. Çocuk değilim... Hiçbir şey beklemiyordum, bir şey istediğim de yok...

Lancier çok sevindi: İşin en güç yanı atlatılmıştı. Artık karşısında eski bir dost vardı. Onunla istediği gibi, açıkça konuşabilirdi. Leo'nun savaş hakkındaki düşüncelerini öğrenmek ilginç olacaktı. İngilizler kazanabilirler miydi? Oğlu Louis oradaydı. Almanların İngilizlere yeğ tutulacağı düşünülse bile, kendi kendine: Birden onları dışarı atabilmek mümkün olsa? diyor, bundan hoşlanıyordu insan. Üstelik, bu uğursuz siyasetten bezmişti. Berty, Mado'ya kendini sevdirmeye çalışıyordu: Bu adamın altın gibi bir yüreği vardı. Ama Mado kayıtsız: Şımarık bir kızın oyunları. Dumas hiç söz dinlemiyor; her şeye ilkelerinin tepesinden bakıyor; artık insan, onun yanında sıkılmaya başlıyordu... Nivelle değişmedi, yeni bir kitap yayınladı. Ne garipti: Başka yerde bombalar patlıyor; gemiler batıyor, Yunanlılar ölüyor. Paris'te her şey yavaş yavaş düzeliyordu... Sudan karacası pek güzel çıkmıştı; ama eti çok sertti, sirkeye yatırmak ve ağır ateşte çok uzun süre pişirmek gerekmişti.

— Senin yokluğunu hepimiz duyduk. Dumas bile deliğinden çıkmıştı. Gelecek sefere söz ver...

— Hayır Maurice, gelmeyeceğim. Bir daha da beni çağırma. Sadık bir dost olduğunu biliyorum. Ama bugün, iki ayrı sınıftanız: Neden senin başını da derde sokayım? Onların deyimiyle sen ari ırkındansın. Böylesi daha iyi, senin adına seviniyorum. Hiç olmazsa sana kabalık etmiyorlar. Bana gelince, nefretleriyle beni yok etmeye hepsi kararlı. Başaramayacaklar: Sinirlerim sağlam. Ama şimdilik hayatım çok üzücü..

— Ben eğleniyor muyum sanıyorsun?

— Hayır, eğlenmediğini biliyorum. Almanlardan önce hayatın daha şendi. Yalnız, arada bir fark var: Almanlar seni mantar yemeğinden yoksun

bıraktılar, beni çizmelerinin altında çiğniyorlar.

Lancier'nin canı sıkılmıştı: Leo, bütün sorunun mantar yemeğinde, geçmişin rahatında olduğunu sanıyordu. Oysa Lancier Fransızdı canım.

— Belki seni daha fazla üzüyorlar, bu onların huyu. Ama özellikle bir bölüm insana hakaret ettikleri doğru değil. Ben Fransızım, anlıyor musun? Fransa yeryüzünden silinirse sen Kiev'e, Amerika'ya, ne bileyim, istediğin yere gidebilirsin. Ben ne yaparım? Ben, Niortlu Maurice Lancier...

Leo sesli sesli esnedi:

— Bırak canım bu lafları! Hepsini Alman gazetelerinde okudum. Hem iyi bir öğrenci çıktın, umut veriyorsun... Hadi hadi şu Afrika hayvanını nasıl tıkındığınızı anlat daha iyi olur.

Lancier köpürdü. Kendini güçlükle tutup Leontine'e veda etti. Giderken de, kendi kendine: "Buraya bir daha ayak basmam!" dedi. Ama merdiveni inince yeniden yukarı çıktı; içi pişmanlık, kızgınlık, kırgınlık ve acıma karışımıyla doluydu. Leo'ya:

— Eldivenlerimi unuttuğumu sanıyordum, cebimden çıktı, dedi. Çok dalgınım… Dinle beni Leo. Birbirimize darılmamalıyız, aramız açılmamalı. Bana gelmeyebilirsin, bu seni ilgilendirir. Ama yardımıma gerek duyarsan hiçbir şeyden çekinmeyeceğimi unutma.

Leo duygulanmıştı. Lancier gittikten sonra, karısına:

— Bir şey olursa bizi kurtarır, dedi. Umudumuzu kesmeyelim. Bir sürü çözüm yolu var...

— Ben göremiyorum Leo.

— Dinle! İngilizler kızıp Hamburg dolaylarına çıkarma yapabilirler. Ya da, Amerikalılar savaşa girebilirler. Ruslar da var. Onları unuttun mu? Onlar da bambaşka insanlar. Yakından gördüm: Hepsinin gözü dönük. Teslim olmaz. Sudan karacasıyla biftek yapıp yemezler. Ya birden Hitler ölürse? Ya biri onu öldürürse? Neden Almanların arasında aklı başında insanlar bulunmasın? Ya da…

Sustu. Acı acı gülen Leontine sordu:

— Ya da?

— Bir gece uykuya dalar ve kendimizi cennette bulabiliriz. İkimiz birlikte... Deniz, zeytin ağaçları, martılar. Bizden başka da tek kişi yok… Sevgilim, hayatım, cennetim!..

Leontine, dudaklarında aynı gülüş, başı Leo'nun koluna dayalı uyuyuverdi.

Lancier, bir türlü durulamıyordu. Her şeyden çok onu duygulandıran, konuşmaların işle ilgili bölümüydü. Leo para sorununa kayıtsız kalmıştı. Lancier utanıyor, bu nedenle de Leo'yu suçluyordu. Gece zavallı karısı gibi, bir kalp krizi geçirdiğini sandı. Morillot'ya telefon etmek için sabırsızlıkla sabahı bekledi.

Doktor onu inceden inceye muayene etti.

— Yiyecek sıkıntısı, karaciğerinize büyük fayda sağlamış. Kalbiniz de, bir genç adamınki kadar sağlam.

— Peki, dün gece bana ne oldu? Boğuluyordum, uyuyamadım.

— Sinir. Hayatın üzüntüleri. Canınızı sıkacak bir şey oldu mu?

— Oldu. Alpert'le tatsız bir görüşme geçti aramızda... Ona ne kadar acıyorum biliyor musunuz? Ama, Almanların emirlerine de uymak zorundayım. O benim kalpsiz biri olduğumu kanıtlamaya kalktı. Can sıkıcı bir şey, kabul edersiniz sanırım Verdun'de savaşan ben değil miydim? Üstelik, bana yurtseverlik dersi verecek adam mı? Yarın, canı nereye isterse gidebilir. Diyecek yok, çok becerikli insanlar bu Yahudiler. Her yerde barınabiliyorlar. İyi düşündükçe...

Morillot, kocaman, dayanılmaz bir kahkaha attı.

— Baksanıza, en ufak bir tehlike karşısında bütün varlığınızla nasıl tepki gösteriyorsunuz? Az önce sinir içinde kalmaktan söz ediyordunuz. Ama, hemen sonra, bir çıkış yolu buldunuz: "İyi düşünülürse..." Hadi bakalım, benim acelem var, hastam bekliyor; ne yazık ki onun derdi kasvetli bir dünyada yaşamak değil. Adi bir kanser illeti yapışmış yakasına…

10

Dış görünüşe bakılırsa, Mado herkes gibi yaşıyordu. Eksiksiz bir hanımefendi olmasında direten huysuz babasıyla uğraşmak zorundaydı. Alışverişe çıkıyor, ev kadınlarıyla hayatın kötü yanlarını konuşuyor, yabancıların yardımına koşmaya çalışıyordu; sık sık Alpertlere gidiyordu; Mado'nun ziyaretleri Leontine'i rahatlatıyordu.

Mado rastladıklarını, konuşmalarını düşündükçe çevresinde her şeyin öldüğünü, ölülerin, nedendir bilinmez eski hayatı yaşama oyunu oynadıklarını sanıyordu. Paris'i yaksalar daha iyi ederlerdi!.. Evet, ölüm sahte yaşayıştan bir parça çikolataya, bir çift çoraba bu sahte yaşayıştan bin kere yeğdi. Ama insanlar, buna öylesine dört elle sarılıyorlardı ki, Mado kendi kendine: Belki de onlar haklı, diyordu.

Sembat'ya sordu:

— Şimdi ne yapmalı?

Sembat ne diyeceğini bilemedi. Herkes gibi köpürmüş, sövüp saymış, sonra yeniden işine koyulmuştu.

Mado'nun sorusu onu şaşırttı.

— Bunu bana sormamalısın Mado, dedi. Ben kahraman değilim... Savaştan önce Lejean, beni hayattan uzaklaşmakla suçlamıştı. Ona cevap verdim: Hır çıkarsa ben de varım... Bilmiyorum ama, sokakta ateş edilirse ben de ateş edenlere katılırım gibi geliyor...

Ama savaş nerede?.. Sanat anlayışımdan bir parmak gerilemem. Kafam önde saldırmaya gelince, valla...

Mado düşündü: O da resim yapıyordu onun yerine bir başkası titriyordu; başkası bir Yahudinin dükkânına konmuştu, çok da sevinmişti bu işe. Sembat, Lejean'ı, Josette'i karanlık sokakta rastladığı genç işçiyi düşünüyordu. Ne yapıyorlardı? Onların teslim olmadıklarından emindi, inanmış kişilerdi hepsi, savaşıyorlardı... Josette'i bulmak olanaksızdı. Çekip gitmişti. Belki başka bir ad altında gizleniyordu.

Bir gün, Mado, Doktor Morillot'nun evindeydi. Doktor sinirliydi, durmadan saatine bakıyordu. Mado, bir hastasına gideceğini sanmıştı. Birden doktor radyosuna doğru atıldı, "Şşşşşt!" dedi Mado'ya da. Radyodan kapı tıklatılıyormuş gibi bir ses çıktı. Sonra spiker, Asmara'nın alındığını bildirdi. "Aferin!" diye mırıldandı Morillot. Mado, Asmara'nın nerede olduğunu bilmiyordu. Spiker, gerçek Fransızların, İngilizlerle birlikte savaşa devam ettiklerini söylüyordu...

Louis'den söz ediyor, diye düşündü Mado... Ama Louis çok uzaktaydı; tıpkı Asmara, tıpkı Josette gibi... Radyonun sesi kesildiğinde Mado doktora sordu:

— Almanları dışarı atacağımıza inanıyor musunuz?

— Bilmem... Ne olursa olsun, onları dışarı atacak olan Fransızlar değil. Büyük bir ülkeydik. Şimdi bir Alman üssüyüz, belki askeri manevraların alanı da olabiliz.

İşte, Morillot da bir şeye inanmıyordu.

Akşam, Lancier kızına:

— Rusların yenilgimize sevindiklerini düşünüyorum, dedi.

— Nereden biliyorsun?

Babası Almanlar hesabına çalışıyordu; nefret ediyordu bu durumdan; bütün dünyanın alçalıp küçülmesini isterdi. Belki o zaman daha rahat ederdi... Şu an Sergey ne düşünüyordu acaba? Mado bilmiyordu ne düşündüğünü, hiç öğrenemeyecekti.

Mado'nun çevresi bomboştu. Bir tek adam onu gözden ayırmıyor, durmadan izliyor, bir tek adama Mado hayatın ta kendisi gibi geliyordu: Berty'di bu adam.. Herkes de onu katı ve duygusuz sanırdı.

Berty şöyle diyordu Mado'ya:

— Maden, atölye, sipariş ve paradan başka şey düşünmeyen kırk yaşındaki bir adamın kalbini düşünün. Çöl, bu kalpten daha yeşil sayılır. Yine de birtakım mucizeler olabileceğini size söylemeliyim. Karşı koymaya çalıştım. İki yıl kendimi tuttum. Artık kesinlikle sizsiz yaşayamayacağımı

biliyorum. Kısa süre önce benim dostluğuma değer verdiğinizi söylüyordunuz. Mado, dostluk değildi o, kızgınlıktı... Gizlemek neye yarar? Mektepli değilim, gülünç olmaktan korkmuyorum. Karım olmalısınız.

Mado ne diyeceğini şaşırdı. Çok beklenmedik bir şeydi bu; üstelik Berty'nin sesinde öyle büyük bir inanç vardı ki!

— Ama olamaz... –Söyleyecek söz bulamıyordu– bana kızmayın ama olamaz. Dostluğunuza gerçekten büyük değer veriyorum. Annem ve babam için neler yapmadınız... Böyle bir şey aklıma gelmezdi… Hayır, olamaz…

— Neden?

— Başıma geleni bilmiyorsunuz...

— Sizi kırdılar mı?

— Hayır, öldürdüler.

— Ben sizi canlandırırım. Benim karım olmalısınız.

— Ama olamaz... Sizi sevmiyorum ki.

— Biliyorum. Ama beni seveceğinizi de biliyorum. Karım olmalısınız.

Mado dayanamadı, kaçtı. Ertesi gün Berty yine yanındaydı; aynı alçak, ama emir veren sesle tekrarlıyordu: "Karım olmalısın!" Öbür gün yine aynı şey tekrarlandı. Günler boyunca böyle sürdü gitti. Baş edilmez bir mantıkla dolu uzun mektuplar, kızgınlıktan sonunu getiremediği kısacık pusulalar yazıyordu. Yalvarıyor, diretiyor, istiyordu. Mado'ya telefon ediyor, kapısında bekliyor, odasını güzel kokulu çiçekler, mektuplar ve mırıltılarla dolduruyordu. Gece gündüz Mado aynı şeyi duyuyordu: "Karım olmalısınız!" Aşkı Berty'yi çılgına çevirmişti. Ya Mado? Berty'nin sevgisine, iradesine, inatçılığına neyle karşı koyabilirdi? Suskun bir umutsuzluk, hafiflemiş bir acı ve kayıtsızlıkla...

Duygulanan Lancier bağırdı:

— Böyle bir olay şerefine nefis şampanyamız var. Koca bir kasa ayırmıştım; kendimden bile sakladım. Sanki bu olayı sezmişim gibi...

Mado boyun eğmeye karar verdi. Herkes kutluyordu genç kızı; kimi, kendinden geçip bay Berty'nin akıllılığından, güzelliğinden, iyi işadamı oluşundan söz ediyordu; geri kalan kıskanç kişilerse, çağımızda aşk ilahı Cupidon'un altın ok kullandığını belirtiyorlardı. Mado hepsine gülümsüyor, teşekkür ediyordu. Lancier kendinden geçmişti:

— Annenin yaşayıp bu olayı göremeyişi ne acı! Şimdi açıkça söyleyebilirim ki Mado, durumumun çok güç olduğu sıra Berty bizi kurtardı. Ailemize o kadar iyiliği dokundu ki! Hem sonra Berty gerçek bir Fransız! Almanlarla nasıl konuştuğunu duydum. Ah! Herkes ağırbaşlılığını onun kadar koruyabilse...

Nivelle, içine şu sözleri yazdığı bir şiir kitabı sundu Mado'ya:

Ölebilirsen öl,
Konuşmadan, bakmadan, ağlamadan.

Mado düşünüyordu. Benimle alay ediyor, haklı da.. Üstelik ötekiler gibi. Persefon üzerine şiir yazıyor, Emniyet Müdürlüğü'nde Almanların hizmetinde çalışıyor. Beni yargılamak ona kalmadı...

Bir tek Sembat onu üzdü:

— Sizden her şeyi beklerdim. Kendinizi zehirleyebilir ya da Siyam kralıyla evlenebilirdiniz; Madrid'in bir köşesinde kendinizi öldürtebilirdiniz bile. Ama Berty ile evlenmek!.. Değer miydi?..

Tokatlanmışcasına elleriyle yüzünü örttü. Buna da katlanmak gerekiyordu... Ne yaptığımı biliyorum... Direnmeden gelinliğini giydi; direnmeden evet dedi. Ama Berty'nin bomboş, koca evinde yalnız kaldıklarında kendini sonsuzluğun kucağına bıraktı. İçinde yaşayan tek şey, bağırmamak, düşüncelerini açığa vurmamak iradesiydi.

Gün doğdu Mado, Berty'ye baktı. Uyuyordu; Yastığın üzerindeki uzun yüzü eski bir taş baskısı resmi hatırlatıyordu: Balmumu rengi yanaklar, siyah saçlar, kemerli burun, ince, renksiz dudaklar. Midesi bulanıyordu, sanki Paris'in bütün çamuru, Almanlarla geçirilen geceler, galiplere yönelen şehvetli güIüşler, hafiyelikler, Chanel kokuları saçan Gestapo'nun adamları, zührevi hastalıklar dispanseri önünde uzayan kuyruklar, pahalı lokantalarda geğiren fırsatçılar, yoksulun tenceresinde kaynayan kedi yahnisi, zahire

tüccarlarının kızlarıyla SS subaylarının eğlendiği dansinglerin ter kokusu, çiğnenen izmaritler, kötü kokulu bitpazarları, kentin bütün pisliği, leş kokusu bu bomboş, fazla temiz odaya doluvermişti. Şimdi ben de öbürleri gibiyim… Hangi gündeyiz? Ayın on ikisi... Bir yıl önce Paris teslim oluyordu. Sahtekarlığın gereği yok: Ha Berty olmuş, ha başkası, ne önemi var!.. Bir Alman olmadığına şükür...

Caddeye bakan pencerenin önünde duruyordu. Sabahın en erken, güneşin doğduğu o güzel anıydı: İnsanlar, varlıklarıyla kirletmemişlerdi daha sabahı. Ağaçlarda kuşlar ötüşüyordu. Dağlardaki buzullar gibi pembeydi tavanarası pencereleri. Neden Mado, tam bu sıra Sergey'i düşündü? Uzun zamandır onu andığı yoktu. Son karşılaşmalarını, aşkın büyük kurtarıcı gücünden söz ettiğini hatırladı: Öyle güçlü bir duyguydu ki bu, korkunç bir gece boyunca dayanan Mado çığlık attı. Berty uyanmadı. Uyansa bile Mado'nun ağzından tek sözcük alamazdı: Sabahın serinliğini içine çekerek Sergey'le konuşuyor, üzerine bulaşan pislikten arınacağına söz veriyordu. Belki biraz geç, ama ciddi, her şeye hazır bir ihtirasla aşkı yardımına çağırıyordu.

Güçlü, kararlı hissediyordu kendini. Ama birkaç saat sonra yine şaşkın mahkûm edilmişliğin bilinciyle doluydu. Berty'ye:

— Bir arada yaşayamayacağımızı görüyorsunuz dedi.

Sesi, güçsüzlüğünü yansıtıyordu. Berty sakin sakin cevap verdi:

— Sizden bir şey istediğim yok. Burada kendi hayatınızı yaşayabilirsiniz. Gerçekten *Corbeille'i* özlüyor musunuz?

Tam o anda, neşe içindeki Lancier odaya girdi.

— Senin adına çok mutluyum Mado!.. Yeni kitabını kutlamak üzere, Nivelle için bir gece düzenlemeye karar verdim. Tabii siz de geleceksiniz. Savaş öncesinin, o güzel, gerçek yemeklerinden hazırlayacağım...

Mado düşündü: *Corbeille'*in özlenecek nesi vardı?

Genç evliler, iki yabancı gibi yan yana yaşıyorlardı. Mado sakin, üstelik kayıtsızdı. Berty kendini güç tutuyordu. Bir okşayışa neler vermezdi.

Eskiden, zamanla her şeyin çözümleneceğini sanmıştı. Şimdi, aşkının paylaşılmayacağını anlıyor, deliye dönüyordu.

Mado, sık sık gezmeye çıkıyordu. Kıskanç Berty'nin aklından bir sürü şey geçiyordu; oysa Mado, kentin kasvetli, karanlık mahallelerinde dolaşıyordu. Manş Denizi'nden esen rüzgâr, sanki ötelerin hayatını getiriyormuş gibi, iyi geliyordu genç kadına. Bu rüzgâr, okyanus fırtınalarının güçsüz, ölgün sesiydı. Mado rastgele yürüyordu: Acılı ama her zamanki gibi güzel yüzü, hafif bir gülümsemeyle aydınlanmıştı. Ne olduğunu kendi de bilmiyordu. İyileşmenin başlangıcı mıydı bu, yoksa çekişme mi?

11

Dijon meyhanelerinde Fransızca konuştuğu zaman öteki Almanlar gibi "b" lerle "p" leri birbirine karıştırmayan, arkadaşlarının memnun kaldığı kötü Cezayir şarabının eski Bourgogne şarabından ayıran Onbaşı Keller'i tanımayan yoktu. Keller, ayrıca Alman sevgilisini kimselere değişmeyeceğini açık açık söyleyen bir kahvenin garson kızı Mimi'nin kalbini çalmakta da ün yapmıştı. Alayı, geçen yaz Dijon'a yerleşmişti. Keller, kırk yıllık Dijonlular gibi davranıyordu.

Üç yıl önce, Heidelberg'in bu basit öğretim görevlisinin kahraman bir asker, bir meyhane kuşu, üstelik hafifmeşrep bir Fransız kadının sevgilisi olacağı söylense, kendi bile inanmazdı. Eskiden savaş ona ani, amansız bir saçmalık gelirdi. Öğrencilik yıllarında Remarque'in romanını okumuş, insanın mermiler arasında yaşayamayacağını anlamıştı. Herkesin de bu gerçeği anladığını sanıyor, yanında savaşın kaçınılmazlığı ortaya atıldığında gülüyordu: Aptallık, diplomasi oyunu…

Kendine gelemeden Belçika'yı bulmuştu bile. Yakın savaşlar onu ürkütüyordu: Ödlekliğinden utanıyor, arkadaşlarıyla konuşurken şişiniyordu: "Bu da savaş mı?" Ama ağır topçunun uzaktan gelen gümbürtüsüyle midesi bulanmaya başlıyordu. Bağlı bulunduğu alay ilk savaşlara katılmamıştı: Cephe yarıldıktan sonra girmişlerdi savaşa. Subaylar, Champaigne bölgesinin şarap mahzenlerinde esaslı bir gezinti yapacaklarını söylüyorlardı. Yine de Epernay önlerinde beklenmedik bir direnmeyle karşılaşmışlardı: Elli kadar Fransız, bir ormanda mevzilenmişti. Keller'in bulunduğu kamyona ateş edildi; arkadaşlarından ikisi öldü, dördü yaralandı. Keller korkudan donup kalmıştı; yere yatacağına doğruldu, nedenini bilmeden gözlük camlarını silmeye koyuldu. Bir subayın verdiği emirle kendine geldi; yattı ve ötekiler gibi ateş etti. Bir saat sonra düşmanı bulunduğu yerden söküp atıyorlardı. Elleri havada on kadar Fransızı görünce Keller sevinçten uçacak gibi oldu; sapasağlam kaldığını anladı; geri gelen hayatı eskisinden de tatlıydı şimdi. O gece, alışkanlıklarını unutup şarap kokan serin bir mahzende kafayı çekti ve bir kızla yattı. Sabah, Gerta'yı düşündüğünde pişmanlık duymadı. Savaş savaştı; gündüz insan hayatını ortaya koyar, gece eğlenirdi...

Kısa süre sonra çarpışma bitti, eğlenceler devam etti, kazandığı güven Keller'de yer etti. Kış olup izinle evine döndüğünde Gerta onu tanımadı; garipti ama, Johann, otuz iki yaşında gerçek bir erkek olup çıkmıştı! Yüksek sesle konuşuyor, kirsch içiyordu; herkesten önce üniversitenin en yaşlı hocasına uğraması gerektiğini söylediğinde, Gerta'nın lafını ağzına tıkadı: "Sen karışma!" Gerta hem kırıldı, hem sevindi: Bu haliyle Johann'dan daha çok hoşlanıyordu. Bütün gece karısını öptü okşadı. Gerta, Folies Bergères'deki zarif Fransız kadınlarını hatırlıyor, tıpkı genç kızlığındaki gibi içi bayılıyor ve göğüs geçiriyordu. Johann, kuşkusuz onu aldatmıştı, ama kızmak çok saçmaydı: Savaştı bu...

Johann'a savaşın gerçekten korkunç olup olmadığını sorduğunda, şu cevabı aldı:

— Evet, çok korkunç. Ama kendini kaptırıyorsun... İnsanda, çocukluktan kalma bir yan olmalı. Savaş bir oyun amansız ama çekici bir oyun.

Pek çok şey üzerine, kitaplarda okuduklarıyla yargıya vardığını biliyordu. Hiçbir önemli savaşa katılmamıştı aslında. Yine de ateş etmiş, birliği altı kişi kaybetmişti. Bu nedenle, savaşın askerce sözünü etmek hakkıydı. Herkesin korktuğu bir gerçekti, ama bu korku, yemekten önce alınan iştah ilacı gibiydi: Yaşamanın tadını arttırıyordu. Keller, terlikleri ayağında bütün gece Gestapo'nun gelişini beklerken başka türlü korkardı... Savaşta, insan yaradılışına uygun gelen bir yan vardı. İnsanlığın geleceğini tartışıp ağlaşan yazarlar bunu sezmemişlerdi. Hitler anlamıştı ama. Başarısının nedeni de bu değil miydi? Bizi birleştirdi, içimizdeki savaşçı içgüdüleri uyandırdı, bizi savaşa sürükledi; şimdi aramızdaki dayanışmanın güveniyle birbirimize bağlıyız. Ben Nazi miyim? Hayır, antropoloji bilimini nasıl diledikleri gibi değiştirdiklerini görüyorum... Ama bugün Hitler'den yanayım: Londra'yı almak gerek. Yoksa Paris'in hesabını hep birlikte vermek zorunda kalabiliriz.

Keller Dijon'a döndüğünde, Mimi ona daha da çekici geldi. Genç kadın:

— Seni neden sevdiğimi söyleyeyim mi? diyordu. Çünkü hayvanın birisin, evet, evet, gerçek bir hayvan. İstediğin kadar hoca ol, yine de gerçek bir hayvansın. Karşı çıkman boşuna. Fransızlar bol bol aşkın sözünü ederler, ama hiç kendilerinden geçmezler. Durmadan kahkaha atarlar... Sen, gözlüklerini çıkarır çıkarmaz boğaya benziyorsun…

Johann bu kızı anlamıyordu. Birden ağlamaya, küfretmeye başlıyordu. Çok mutlu olduğunu söylüyor, ama en dokunaklı anlarda mırıldanıyordu: "Boğa, uğursuz boğa!" Tatlı, baştan çıkaran gözlerinin içine baktığında düşünürdü hep: "Nasıl da bir incelik ve hayasızlık karışımı..."

Ailesini unuttuğu yoktu; çikolata, sosis, sabun gönderiyordu. İki günde bir sektirmeden Gerta'ya mektup yazıyor, altında "binlerce öpücük!" demeyi ihmal etmiyordu.

Fransa'yı, bağlarla kaplı tepeleri, gotik kiliseleri, merdivenlerle kesilen dar ve dik yolları, kepenkleri sıkı sıkı kapalı evleri, karalara bürünmüş kadınları, yüksek sesle, el kol sallayarak konuşan halkı, bakışlarının canlılığından ötürü seviyordu. İkide bir cüzdanını çıkarma zahmetinden kurtulmuş bir turist gibiydi. Fransızca bilmesi işini kolaylaştırmıştı; ülkeyi anlayıp sevdiğini söylüyordu. Karşısındakinin sesinde ve gözlerinde düşmanlık sezerek, sinirlenmeden, "Bana kızmayın," diyordu. "Buraya geldimse suç bende değil. Savaş korkunç bir şey!" Aslında seyrek rastlıyordu böylelerine. Yabancı askerlerin varlığıyla rahatsız olsalar bile, Fransızların, Almanlara hiç düşmanlık beslemediklerine inanmıştı.

On beş gün Mimi'yi görmedi; canı sıkılıyor, genç kadına kızıyordu. Sonunda Mimi geldi. Bütün vücudundaki çürükleri gördü Johann.

— Bu da nesi?

— Düştüm.

— Yalan söylüyorsun, üstelik aptalca bir yalan...

— Beni rahat bırak? Seni ilgilendirmez...

Bir kıskançlık sahnesi yaratmanın işe yaramayacağını anladı. Üstelik keyifliydi de. Öpücüğe doyunca konuşmak, yüksek sesle düşünmek gereğini duydu. Aslında Mimi, kötü bir dinleyiciydi. Ama yanında, elinin altındaydı; oysa Johann'ın dostu yoktu; arkadaşları uyuyor, kafayı çekiyor ya da onun gibi, vakitlerinin çoğunu kızların koynunda geçiriyorlardı.

— Sana bağlandım Mimi. Oysa sen gerçek bir Fransızsın. Savaşın insanları bu kadar birbirine yaklaştırması şaşılacak şey! Birliğimde çok iyi çocuklar var; Fransa ve Fransızlar hakkında bir şey bilmiyorlardı.

"Yaşamayı bilen mert insanlar..." diyorlar şimdi. Tabii arada sürtüşmeler oluyor. Ne de olsa saldırgan sayılırız... Yine de, bana kalırsa Fransızlar bizi anladılar, üstelik bizleri sevmeye bile başladılar. Bir sürü insanla konuşuyorsun; kentte bizimle ilgili olarak neler söylendiğini merak ediyorum.

Mimi bir kahkaha attı.

— Öyle bir sopa çektiler ki, evime güç gidebildim.

— Kim dövdü seni?

— Bilmem... Fransızlar.

— Neden dövdüler? Bir şey anlamıyorum...

— Sen anlamıyorsun ama ben anlıyorum... Seni seviyorum, bu sevginin alçakça bir şey olduğunu da biliyorum. Buradan tüydüğünüzde beni temizleyecekler, bundan emin olabilirsin...

Keller düşünüyordu: İkiyüzlü bu herifler. Yüzüne gülüyorlar adamın, sonra arkasından... Gerta haklı: Ben çok safım.

Hiç uğramadığı bir kahveye girdi; tezgâhın önünde dikilip koca bir bardak konyağı dikti. Canı sıkıldı, ama dengeli bir adam olduğundan seyrek gelen sıkıntılı anlara güç dayanıyordu. Konuşmak, Fransa'yı sevdiğini söylemek, gizli düşmanlarının maskesini düşürmek isterdi. Ne yazık ki, temiz ama yoksul giyimli, yakasında şerit bulunan bir ihtiyardan başka kimse yoktu içerde. Bu ihtiyar da ya lise hocasıydı, ya emekli harp mamülü. Keller, kahvenin patronu olan uyuklayan şişman kadınla konuşmaya çalıştı:

— Güzel bir gece değil mi? İnsan kendini ilkbaharda sanıyor...

— Şaşılacak bir şey yok, mayısın sonundayız...

— Belki dükkânı kapayacaktınız, size engel oluyor muyum?

— Hayır efendim, daha bir saatiniz var.

Arka tarafa geçti. Yaşlı ihtiyar gülümsüyordu, dostça bir görünüşü vardı. Keller yanına yaklaştı terbiyelice sordu:

— Masanıza oturmama izin verir misiniz?

İhtiyar cevap vermedi. O zaman Keller'in aklı başından gitti. Mimi'yle aralarında geçen konuşmayı hatırladı, içtiği konyağa karışan kanı tepesine çıktı... Bir iskemle kapıp ata binercesine olurdu, bacaklarını açtı.

— Demek bana cevap vermek istemiyorsunuz?

İhtiyar, bir şey söylemeden gülümsüyordu hep.

— Hâlâ alay ediyorsunuz demek? Ben sizi konuşturmayı bilirim... Gülecek şey yok. Verdun artık çok eski bir hikâye. Generallerinizin nasıl teslim olduklarını gördüm. Belki susmakla beni ezeceğinizi sanıyorsunuz? Pek kendinizi beğenmişsiniz!..

— Bayım, boş yere sinirleniyorsunuz. Bay Charpillet sağır ve dilsizdir. Onu herkes tanır. Sizin subaylardan biri onun evinde kalıyor...

Keller bir küfür savurdu. Kızgın, kapıyı çarparak çıktı. Hepsinin canı cehenneme! Sağır ve dilsiz taklidi yapıyorlar! Uykusuz bir gece geçirdi; başı ağrıyordu. Pembe yanaklı, iğrenç gülüşlü ihtiyar gözünün önünden gitmiyordu. Mimi'nin sırtındaki çürükler:.. Ne iğrençlik! Her şeyden tiksiniyor insan: Fransızlardan, savaştan, kendinden bile: Rezalet çıkaran bir bilgin, ne hoş şey değil mi?

Bir hafta sonra Keller, alayının Almanya'ya döneceğini öğrendi. Gerta'yı, çocukları yeniden göreceğini düşünüp sevindi. Sonra da canı sıkıldı: Demek onun için savaş sona ermişti. Kendisini bekleyen, tatsız bir hayat yiyecek karneleri konusunda Gerta'nın bitip tükenmeyen gevezelikleri, Klitsch'in dalavereleriydi. Bir yıl sonra cephede bulunduğunu herkes unutacak, anlattıklarını alaya alacaklardı. Yapacak şey yoktu: Buydu hayat...

Mimi'den ayrılacağını düşündükçe üzülüyordu. Onun gözünde; günahkar ve sevimli Fransa'nın simgesiydi Mimi. Mimi'nin ağlayacağını, kendisini de birlikte götürmesi için yalvaracağını sanmıştı. Keller'in gideceğini duyunca, Mimi, sakin sakin:

— Seni ya Mısır'a ya da başka yere gönderirler, dedi. Hepinizi temizleyecekler; bundan eminim... Eşeğin biri olduğundan sana acıyorum.

Ama ne kendime acıdığım var, ne başkalarına. Mutlaka öldürecekler beni, haksız da sayılmazlar..

12

Berty rahatlığı işinde buluyordu. Mado'nun dışında bir tek tutkusu vardı: Para hırsı. Eskiden, yaşının yirminci yüzyılın yaşı olduğunu söylerdi. "Benim yüzyılım kazandı," diyordu şimdi gülerek. Berty'ye göre, zafer kazanan yabancılar değil, yeni düşünceler, yeni ölçüler, yeni ahlak kurallarıydı. Almanlarla konuştuğunda, hepsinin kendi düşüncelerini tekrarladığını görüyordu. Temelde onlarla fikir birliğine vardığı halde bağımsızlığını belirtmek için alaycı ve kırıcı bir şekilde tartışıyordu. Almanlar, pohpohlamakla beni elde edemeyeceklerini anlayacaklar. Kim onların hizmetine girdi: Toplumun ıskartaya çıkardığı, on tane gözü dönük, on bin tane de hırsız. Bana ihtiyaçları var, bu açıkça görülüyor. Ama ben o Pétain bunağı değilim. Kendi düşüncem, onurum, iradem var. Asla Almanların uşağı olmayacağım. Ama akıllı ve esnek davranırlarsa, onlarla işbirliği yapabilirim. Gerçek yurtseverlik de budur: Fransa'daki yerimi korumakla kalmam, yeni Avrupa'da, Fransa'nın yerini de kurtarırım.

Berty'nin fabrikaları tam verimle çalışıyor, Alman ordusuna kamyon yapıyordu. Berty de, dev bir destana katkıda bulunmuş sayıyordu kendini: Kamyonları Norveç'in fiyordlarından Termopil geçidine kadar bütün Avrupa'yı karış karış dolaşıyordu. Afrika da onun yaptığı kamyonlarla doluydu... Bu kamyonlar İngiltere'de de görünecekti. Berty, zaferi Almanların kazanacağından emindi. Bir gün, Mado Fransa'nın ne olacağını sorduğunda şu cevabı verdi: "Kazananların ordusunda er olmak, yenilenlerin safında mareşal olmaktan yeğdir."

Morillot, Mado'yu görmeye gelmişti. Berty, yeni ilkelerin başarı kazandığından söz ediyordu. Doktor sözünü bitirmesini bekledi, sonra aşırı bir neşeyle:

— İngilizlerin fabrikalarınızın canına okumalarından korkmuyor musunuz? diye sordu.

Berty güldü:

— Böyle şey olamaz.

Bu cevap Morillot'yu o kadar şaşırttı ki sonradan karısına: "Bana kalırsa, Berty İngilizlerle ilişki kurmuş," dedi. "Kendinden o kadar emin ki..."

Oysa Berty, İngilizlerin kaçınılmaz yenilgisinden emindi. Almanlarda da saygı uyandırmıştı. İşgalin başında, "Benim iznim olmadan bir tek Alman evime giremez" demişti. Gerçekten de Almanlar, onun fabrikalarını devlet içinde küçük bir devlet sayıyorlardı.

Sık sık görüşmek zorunda kaldığı sözü geçen Almanlar arasında Rudolf Schirke de vardı. Avrupa Ajansı'nın eski sahibi çeşitli görevler almıştı. Basınla, Fransa'nın fikir hayatıyla uğraşıyor, Paris'in önemli kişileriyle görüşüyordu. (Schirke bu görüşmelere "Duygusal olmayan eğitim" adını vermişti.) Berty, Schirke'nin Fransa konusundaki bilgisini, geniş kültürünü, özellikle gözü pekliğini beğeniyordu. Öbür Almanlar susuyor, vakit geçiriyor, Berlin'e danışıyorlardı. Schirke, hiç düşünmeden ya "evet" ya da "hayır" diyordu.

Yaz başlarındaki ilk sıcak günlerinden birinde, karısına:

— Bugün Schirke yemeğe bizde, dedi. Hoşunuza gitmediğini anlıyorum. Ben de hoşlanmıyorum bundan. Ama birçok şeye katlanmalıyız. Bu Almanla iş ilişkim yok. Onu çağırmamın nedeni, işgal kuvvetlerinin aldığı ve kabul edemeyeceğim birtakım tedbirler.

Schirke aşırı güler yüz gösterdi; ev sahibesine iltifat etti, eşya konusunda hayranlığını belirtti: "Kuzeylileri andıran bir zevkiniz var." Berty, Almanların aptallığından ve kabalığından yakınıyordu. Schirke onu dikkatle dinlemekteydi; ara sıra defterine not alıyor, tatlılıkla, neredeyse utana sıkıla konuşuyordu: "Çok üzücü, ama aramızda pek çok ayı var…"

Sonra konuşma genel konular üzerinde dolaştı. O sıralar herkes, Balkanlar'da kazanılan zaferden sonra, Alman ordularının nereye yöneleceğini merak ediyordu. Berty, Schirke'nin fazla heyecanlı olduğunu fark etti. Bu heyecanı, eski Château neuf-du-Pape şarabının etkisine verdi. Konuğun bardağını hiç boş bırakmamıştı.

— Son savaşın eşiğinde olduğumuzu size söylersem askeri bir sır açıklamış olmam. İngiltere İmparatorluğu'nun geleceği Doğu'da belli olacak...

— İlk günden beri, er ya da geç komünizme saldıracağınızdan emindim. Ama zorlu, çok zorlu bir savaş olacak. Bu savaşta sizden yana mı olacağız? Bu size bağlı bir şey. Bir yıl geçti, iki ulusun yakınlaşması için bir şey yapmadınız. Fransızları korkutacağınızı ya da uyutacağınızı sanıyorsanız aldanıyorsunuz. Açık açık soruyorum: Yeni Avrupa'da Fransa'nın yeri ne olacak?

Ya şarabın güzelliğinden ya bu şarabı fazla kaçırmasından ya da yemekten bir saat önce Führer'in kararını öğrendiğinden, Schirke, bir dakika kadar kendini kaybetti; peçetesiyle alnını silip:

— Yeni Avrupa'da Fransa'nın yeri mi? dedi. Sizin güzel bir atasözünüz şöyle der: "Keçiyi nereye bırakırsan orada otlar."

Mado, bir şey söylemeden kalktı ve odadan çıktı. O an, Schirke, pot kırdığını anladı. Aşırı bir sevimlilikle Berty'nin isteklerinden söz etti, tedbir alacağına söz verdi, kaçınılmaz savaşta Almanya ile Fransa'nın işbirliği yapacaklarını açıkladı; bir kaç kere: "Asker dostluğuyla birbirimize bağlanacağız" cümlesini tekrarladı...

Yine de konuşmanın Berty'de bıraktığı izlenim çok kötüydü. Sıcaktan boğulacak gibiydi, başı ağrıyordu. Uzun süre, evin boş, kocaman odalarında gezindi durdu. Sonunda çekinerek Mado'nun oda kapısını vurdu. Karısı cevap vermedi. Kapıyı araladı. Mado, pencerenin önünde bir koltuğa oturmuştu. Seslendi, genç kadın yine cevap vermedi. Ağır ağır yaklaştı ve, "Beni bağışlamalısın!" dedi. Elini öpmeye kalktı. Mado elini çekti ve alçak sesle, neredeyse mırıldanırcasına:

— Bana dokunmayın, dedi. Korkuyorum, sizi öldürebilirim.

13

Keller, Fransa'dan ayrılmadan önce Paris'e uğradı. Uzun süredir, savaş öncesi bir rüya ülkesi gibi gelen bu kenti görmeyi istiyordu. Ama Paris'te geçirdiği on beş gün boyunca, Gerta'nın kuşkusu, Doktor Koenig'in öğütleri ve Fransızların düşmanlığı yüzünden rahat edememişti. Şimdi tek başına, gururlu, Paris sokaklarında dolaşıyordu. Ne eski korkusundan, ne de o küçüklük duygusundan eser kalmamıştı. Kent, tazeliğinden, parlaklığından çok şey yitirmişti ama, yine de Keller'i büyülüyordu.

Geldiği gün Profesör Dumas'ya uğramaya karar verdi. Bir yıldır bilimle uğraştığı yoktu. Ama profesör savaşın çalışma odası olmadığını anlamalı. Tanıdığım bir Fransızla yeniden karşılaşmak hoşuma gidiyor. Üstelik Dumas da bir Alman bilgininin gelip saygılarını sunmasından hoşnut kalacak. Keller düşüncelerinin sonuna kadar gitmiyordu; asıl önemli olanı, isteyerek unutuyordu. Dumas ile görüşmesini hatırlamak hoşuna gitmezdi; çocuk gibi davranmıştı o gün. Şimdi Fransız bilginine daha ilgi çekici bir yüz göstermek istiyordu.

Dik merdiveni çıkarken aklına bir şey geldi. Ya Dumas kendisiyle konuşmak istemezse? Bunların içinde dik kafalı olanlar pek çok... Hayır, hayır, olamaz. Dumas'yla kendisi, her şeyden önce birer bilim adamıydılar; büyük bir uçurum giremezdi aralarına.

Kapıyı Marie açtı: Aşçılıktaki ustalığına kayıtsız kalmış olan Alman konuğu, asker elbisesi içinde tanıyamadı. Bağırarak profesörün yanına koştu:

— Almanlar geldi!

Dumas, sakin sakin:

— Evi arasınlar dedi. Ama belki beni almaya gelmişlerdir?

Ceketini ilikledi, dışarı çıktı ve kükredi:

— Beni almaya geldiyseniz sizi bekletmeyeceğim.

— Beni tanımadınız mı sayın profesör? Johann Keller. Savaştan önce beni evinize...

— Ha, siz misiniz Kızılderili? İyi, iyi. Girin. Günümüzde, bu giyim kuşam maskaralığı içinde kimse kimseyi tanıyamıyor. Oturun, her yer pis ama siz yine rahatınıza bakın... Ne yazık ki size bir şey sunamıyorum: Yurttaşlarınız, ne var ne yok sömürdüler. Durun, durun, şu şişenin dibinde bir şey kalmış olacak, iyi bir şey! Yıllanmış Calvados. Şu sıra neyle uğraşıyorsunuz?

— Bir yıldan fazla oluyor, işimi bırakmak zorunda kaldım.

— Kentler ele geçiriyorsunuz değil mi? Ne berbat iş! Önce siz alıyorsunuz kentleri, sonra elinizden alacaklar. Bu kentlerden fazla bir şey kalmayacak elinizde. Sizlerden de bir şey kalmayacağı gibi... Profesörlerinizden birinin nüfus artışından yakındığını hatırlıyorum. Dikkat edin: Sayınızı azaltabilirler... Fazla yüklendiysem özür dilerim. Her şeyden elimi eteğimi çektim, tek başıma yaşıyorum... Bu iğrenç rezalete sizin katkınız bulunmadığını biliyorum.

— Sayın profesör, eskisi gibi siyasetten kaçıyorum...

— Ben de kaçıyordum. Ama, gördüğünüz gibi zorla kendini kabul ettirdi... Şu Calvados'u için. Benzerini bir yerde bulamazsınız... Sizi bu kılıkta görmek beni üzdü... Sizin gibi namuslu biri, umut veren bir bilgin bu iğrenç elbiseler içinde ha!.. Baktıkça midem kalkıyor!.. Sivil gezmeye hakkınız yok mu?

— Sayın profesör, neden her şeyi böyle uca itiyorsunuz? Şu güç günlerde halklarımız birbirine yaklaştı, birbirini tanımayı öğrendi…

— Ne dediniz? Yaklaştık mı?

Dumas, yerinden fırlayıp bir kahkaha attı.

— Marie buraya gelin! Şu beye bakın. Artık Almanlara "yaklaşmışız" öyle diyor!.. Yani, size göre haydudun biri adamın üzerine atılır, yere devirip ağzına tıkaç vurursa yaklaşmış mı olur?

O ana kadar Keller kendini tutmuştu: Karşısında büyük bir bilgin bulunduğunu biliyordu. Ama dayanamadı:

— Ben de, olayların Fransızlara birtakım şeyler öğrettiğini sanıyordum. Hiç olmazsa alçakgönüllülük...

Dumas kıpkırmızı kesildi. Haykırdı:

— Defolun gidin buradan! Gestapo'nuz gelsin sizin yerinize. Konuk numarası yapmak boşuna. Marie, şuna yol gösterin. Siz de, çabuk çabuk, basın gidin buradan!..

Keller, bir şey söylemeden çıktı. Marie ağlıyordu:

— Ne yaptınız Profesör Dumas? Şimdi gelip bizi götürecekler...

Kadının nasırlı ellerini avuçlarına aldı:

— Ağlamayın Marie! Gerektiği gibi, neşe içinde yaşamalı insan. Parası olduğu sürece şarkı söylemeli, dans etmeli, kafayı çekmeli... Ama insanca ölmeyi de bilmeli. Tavşanı yaraladığın zaman küçük bir çocuk gibi ağlar. Bir ağaç kestiğinde ses çıkarmadan devrilir... Ölümden korkmamak gerek. İnsan, ödleğin biri değil, gerçek bir adamsa ölmek de bir iştir... Pencereyi açın, bu herifin kokusu bile kalmasın içerde...

Keller'in Fransa'da geçirdiği son günlerin böylece canına okundu. Aix-la-Chapelle'de, Polonya üzerine yöneltilen birliğine katıldı. Askerler, yeni savaşın nerede başlayacağını merak ediyorlardı. Astsubay:

— Ruslarla savaşacağımız söyleniyor, dedi. Bizi sevmiyor o herifler...

Keller, canı sıkkın, gülümsedi:

— Artık savaş her yana yayıldı. Yoksa Fransızların bizi sevdiğini mi sanıyorsunuz? Üzerimize çullanmak için uygun bir fırsat kolluyorlar. Ünlü bir köpeği komutanlığa kadar sürüklemediğime pişmanım, ellerimi kirletmek istememiştim o sıra... Biz Almanlar çok saf, güvenli ve aynı zamanda çok cömertiz.

14

Raya, Polonski ile dans ediyordu. Neşelenmek için bir bardak misket şarabı içmişti. Önceleri dans ederken gülümsüyordu. Şimdi, yine gülmeye devam ediyor ama korkuyordu; yüzü kaskatı kesilmişti. Bedeni dansın temposuna, alınyazısı gibi inatçı tempoya uyarak kıvrılıyor, dönüyordu. Saksafon, bir sokak köpeği gibi inliyordu, davulun sesi gümbür gümbürdü, bu ıslıkların, haykırışların, gürültünün arasında keman, küçük bir çocuk gibi hıçkırıyordu. Birden ses kesildi: Boşluk, dipsiz bir uçurum, baş döndürücü bir sessizlik oldu. "Ne yapmalı?" diye düşündü Raya. Hemen sonra saksafon canlandı, inledi: Yeniden dansa dönmek, sallanmak, dönmek gerekiyordu!..

Hava sıcaktı ama *Continental* tıklım tıklım doluydu. Ertesi gün pazardı. Reçine ve yeni kesilmiş ot kokan Kiev'in kırlarına uzanmak daha iyi olmaz mıydı?

— Takvime bakılırsa, yaz yarın başlıyor...

Oysa yaz çoktan başlamıştı. İnsan boğulacak gibi oluyordu. Neden kayıkla gezen yoktu? Neden herkes buraya geliyordu?.. Müzik, şarap, konuşma daha da terletiyordu insanı...

— Petya, ne diyorsun, savaş olacak mı?

Kim sormuştu bu soruyu? Belki şu gencecik teğmen? Ya da kül rengi, kareli elbiseli şu adam? Belki de Yaşçenko?

Çarşıda, pazarda, kısa süre sonra Alman saldırısının başlayacağından söz ediliyordu. Bir sabah, ihtiyar Khana korku içinde geldi:

— Raya savaşa gireceğimiz söyleniyor...

Herkes, içinden olanaksız, diyordu!... Gencecik teğmen önceki gün evlenmişti; Varya'sıyla dans ediyordu. Savaşa nasıl inanırdı? Nasıl, bu kareli elbiseli adam savaşa inanırdı? Plan hedeflerini aşmışlar, arkadaşlarıyla birlikte kazandıkları zaferi kutlamaya gelmişlerdi. Kısa süre sonra bütün dükkânlar, kenarları güller, peygamber çiçekleri ve altın yaldızlarla süslü fincanlarla dolacaktı. Üç gün sonra, birlikte dans ettiği kız,

bitkilerin azotla beslenmesi konusundaki tezini savunacaktı. Hayır, savaşın çıkması olanaksızdı. Ya savaşın çıkıp çıkmayacağı sorulan Petya? Yeni bir renkli sıvı bulmuştu; prim alacağından söz edilmekteydi. Bugün de doğum yıldönümünü kutluyordu. Birden savaş söylentisi çıkıyordu ortaya. Hayır, olanaksız...

— Hayır, demişti Khana o sabah. Olmaz! Daha yeni yeni soluk alıyoruz...

Sanki savaş uzun yıllar önce, kocası gittikten hemen sonra başlamıştı. Naum öldürülmüştü. Khana'nın kardeşi Przemysl önünde şehit düşmüştü. Öbür kardeşi, dört yıl sonra Kafkasya'da can vermişti. Barış olacak deniyor, ama sokaklarda ateş ediliyordu... Polonyalılar, daha bir sürü insan... Derken yiyecek karneleri, sonu gelmez kuyruklar belirmişti... Khana yaşlanmıştı… Bu kez beyaz Finlandiyalılar çıkmıştı ortaya... Şimdi, Tanrıya şükür, hayat yoluna giriyordu; evler yapılıyor, dükkânlarda istenen şey bulunuyordu... Ve birden, yine savaş söylentisi çıkmıştı ortaya... Ama savaş daha yeni bitmişti. Hayır, olamazdı böyle şey!

Coğrafya Profesörü Steçenko, çiçekli, hamaklı küçük bir bahçe içindeki kır evinin boğucu odasında düşünürken: "Hayır olamaz!" diye homurdanıyordu.

"Olmaz!" diyordu Zina. Kafasında efsane kahramanlarını canlandırıyordu, ama bu edebiyattan başka şey değildi. Yan odada, kapıcının oğlu, bir yaşındaki Şurik uyuyordu; büyüyecek, oynayacak, okula gidecekti...

Kimse savaşa inanmıyordu, ama herkes korkuyordu savaştan. Almanların nasıl bir oyun oynayacaklarını kim bilebilirdi? Ertesi gün pazardı, gençler diledikleri gibi dans edebilirlerdi. Herkesi saran bu kuşku içinde Raya'nın dramı küçücük kalıyordu. Kendi de bunun farkındaydı; ama yüreği olayları bir türlü hesaba katmak istemiyordu işte. Polonski, sürüyle flörtü gibi bir "geçici heves" değildi: Öbürleriyle oynaşır dans eder, sonra unuturdu. Hayır. Polonski mutluluktu. Mutluluk ya da ölüm...

Ossip kuzeyde bir yıldan fazla bir süre kalmıştı. Dinyeper'in beyaz kumlarını, dik yokuşu, Raya'nın uzun kirpiklerini görünce çocuk gibi sevindi. Ellerini çırpmak, odasında zıplayarak dönmek geliyordu içinden.

Ama sadece: "Raya, geri döndüğüm için çok sevinçliyim..." demekle yetindi. Akşam da erkenden çıktı: "Yaşçenko ile konuşmalıyım." Gece, Raya, alçak sesle: "Seni uzun süre bekledim," dedi. "Sana sadık kaldığımı biliyorsun.." Bu sözler, Ossip'i hiç şaşırtmadı. Raya daha çok kırıldı. Onun gözünde çekmece gibiyim. Kapıyor ve gidiyor. Döndüğünde her şey yerli yerinde... Ama gençliğim, son günlerim gelip geçiyor...

Ortak hayat, Ossip'in gidişinden önceki günlerden de güç geliyordu Raya'ya. Ossip ya işinden söz ediyordu ya da Yunanlıların aldıkları Koritsa diye bir yerden. Ne düşündüğünü, hayatını yapan şeylerin neler olduğunu sorduğu bile yoktu. "Piyanoyu bıraktım," dedi kocasına, "Yazık!" cevabını verdi Ossip, sonra gazetesini açıp okumaya koyuldu. Ara sıra küçük ellerini hararetle, tapınırcasına öpmeye başlıyor: "Raya! Benim küçük Raya'm!" diyordu, sonra da çekip gidiyordu. Raya, yaptığı işi hiç sevmiyordu. Şefi, donuk gözlerle yüzüne bakıp: "İşim var, görmüyor musunuz?" diyordu. Küçük Ala, hep babaannesiyleydi. Kendiliğinden böyle oluvermişti. Eskiden Raya kızıyla pek ilgilenmez, tiyatroya, dansa giderdi. Ala da babaannesini annesinden çok severdi. Kimsenin Raya'ya gerek duyduğu yoktu; şu an ölse kimse ona acımayacaktı...

Doğru değil bu. Ossip beni seviyor. Ama ne garip bir sevgi! Belki başka gezegenlerde insanlar böyle sevişir?.. Mayıs ayında, yeni bir görevle Ossip yine Peçora Kıyısı'na gönderildi. Sevindi: "Oralarda işlerin ne alemde olduğunu merak ediyorum," diyordu. "Üzülme Raya. Bir aydan fazla sürmez. Eminim." Belki de söz verdiği gibi, zamanında dönerdi? Ya da oralarda bir yıl daha geçirirdi belki? Kendi de bilemezdi ne kadar kalacağını. Ossip gerçekten insan mıydı? Karısını da seviyordu üstelik. Gitmeden bir süre önce: "Biliyor musun Raya," demişti. "Bir keresinde, orada dışarı çıktım... Kıştı, hava kapkaranlıktı. Birden seni kaybettiğimi, beni unuttuğunu, bırakıp gittiğini düşündüm... Sanki kör olmuşum gibi geldi: Ne Kiev'i, ne de hayatı görebilecektim bir daha. Tıpkı romanlardaki gibi. Belki aptalca bir şey, ama sensiz hayatı düşünemiyorum…"

Ya ben? Ben de onu seviyorum sanki, onu düşünüyorum, acı çekiyorum. Ama belki de alışkanlığın sonucudur? Kim bilir? Oysa Polonski ile her şey değişik; bana baktığında hem rahatlıyor hem de korkuyorum, sanki o an ölecekmişim gibi... Yeniden onunla dans etmeye koyuluyorum, ama içimden geçenleri anlamaması için durmadan gülümsemek zorundayım...

Polonski, Raya'dan uzun boyluydu. Dans ederken yukarıdan bakıyordu genç kadına. Gülmüyordu, yüzü hep hüzünlü, ya dudakları ya da saç biçimi yüzünden somurtuk gibiydi. Oysa hiç de hüzünlü ve somurtuk değildi, akşamı Raya ile geçirdiği için mutluydu. Genç kadına iyiden iyiye tutkundu; Soçi'de, deniz kıyısında tuttuğu ev varsın başkasına kalsın, aldırdığı bile yoktu. Raya'dan ayrılamıyordu. Seyrek ve kalabalıkta görüşüyorlardı hep. Raya'nın da gitgide kendisine yaklaştığını, ama bundan ürktüğünü görüyordu... Geleceği düşünmüyordu bile; bir buluşmadan ötekine yaşıyordu... Sağdan soldan, çoğu kere önemsiz şeylerden söz ediyorlardı; ama bu önemsiz şeyler bile onlara çok önemli geliyordu. Kaç kere kendi kendilerine soruyor, seviniyor, kızıyorlardı. Söylenmeyen şeylerden, üstü kapalı geçiştirilen duygulardan örülü bir dokuydu bu. Şiirden sokak adlarına, sokak adlarından yağmura, yağmurdan Chopin'e geçiyorlardı.

Continental'den çıktılar. Raya eve dönmek zorunda olduğunu, önemsiz şeylerden söz etmek gerektiğini biliyordu, yanı sıra yürüdüğünü fark etmemiş gibiydi.

— Kafkasya'ya neden gitmiyorsunuz?

— Bilmem.

— Savaşın çıkacağına inanmıyor musunuz?

— Hayır.

— Daha önce Soçi'ye gittiniz mi?

— Hayır ama Sukhumi'ye gittim.

— Güzel mi?

— Özellikle Odessa'dan geçişi sevdim.

— Güneş ve masmavi bir deniz değil mi?

— Hayır. Zorlu bir fırtına vardı. Yolculardan çoğunu deniz tuttu... Ben bütün gece güverteden ayrılmadım. Korkunçtu fırtına, ama çok güzeldi. Şu dizeleri bilir misiniz?

Fırtına gürlüyor,
Okyanus şarkı söylüyor
Kaçak yüzyıl acele ediyor...

— Denizde fırtınanın korkunç bir şey olduğunu sanıyorum. Hiç görmedim. Ne zaman gideceksiniz? Ağustosta mı?

— Bilmem. Ya birden savaş patlarsa?

— Savaş çıkmayacağını az önce söylediniz...

— Söyledim mi? Belki... Ama şu an kendi kendime düşündüm: Bir daha birbirimizi görebilecek miyiz?..

Karanlık, ıssız, iki yanı bahçelerle kaplı bir yolda yürüyorlardı. Tepelerinde yıldızlar parıldıyordu. Polonski genç kadının koluna girdi, Raya'nın sokulduğunu hissetti. Bir şey düşünmeden onu öptü. Raya karşılık verdi. Sonra kolunu çekti:

— Olmaz.

— Neden?

— Bilmem...

Polonski elini tuttu, Raya çekti.

— İstemiyor musunuz? Neden ama?

Bir şey söylemeden adımlarını sıklaştırdı Raya. Şimdi Kreştçatik'e doğru iniyorlardı. Genç kadının gözlerinin yaşla dolduğunu gördü. Konuşmadılar. Evin önüne geldiklerinde Raya:

— Bana kızmamalısınız, dedi... Başka türlü davranamam. Ne size, ne de kendime karşı... Hayır, istemediğimden değil. Eskiden: "İnsan dilediği gibi değil, Tanrının istediği gibi yaşar,"denirdi. Şimdi Tanrı yok. Yine de insan dilediği gibi yaşayamıyor...

Raya öyle üzgündü ki, gözlerini silmeyi bile akıl etmedi. Gözyaşları içinde eve girdi. İşin kötüsü Khana uyumamıştı. Raya'yı görünce bağırdı:

— Ne oldu?

— Hiç...

— Bugün Antonia Petrovna uğradı. Almanların mutlaka saldıracaklarını söylüyor. Kimden öğrendiğini bilmiyorum... Sen ne duydun?

— Ben mi? Hiç…

Raya soyundu. Tam yatacaktı, birden Khana'nın ağladığını duydu...

— Ne var?..

— Leo öldürüldü galiba... Tanrıyı kızdıracak ne yaptık?

— Tanrıya inanıyor musun?

— Bilmem... İşler yolunda giderken onu düşünmüyorum bile. Ama başıma bir şey geldiğinde... Kızma Raya, senin kitapların var, tiyatroya gidiyorsun. Benim başka bir şeyim kalmadı: Eskiden nasıl Tanrıya yakardığımı düşünüyor, rahatlıyorum. Leo'nun başına bir şey gelmesinden çok korkuyorum...

— Savaş patlarsa Ossip de gidecek...

— Ossip sağlamdır. Leo Naum'um gibi... Ossip'in aklı başından gitmez. Açıkça söyleyeyim ki Ossip beni korkutuyor. Garip değil mi? Onu ben uyuttum, ben büyüttüm, ondan korkuyorum şimdi.

— Neden?

— Konuşmuyor.

— Ossip çocuk gibidir. Kendisiyle ilgili bir şey söylemez. Artık onu anladığımı sanıyorum, onun yanında mutlu olmak bile gereksiz. Ama güç, çok güç ve katı. Oysa ben yaşamadan bile, yaşama oyunu oynadım. Yine de çok güç...

Khana küçük Ala'ya yaptığı gibi, gelinini göğsünde sıktı.

— Biliyorum. Her şeyi biliyorum... Bari savaş çıkmasa! Her şey düzelecek... Her şey düzeldi, uyuyuvermişti. Uykusunda belli belirsiz gülümsüyordu; Polonski'yle dans ederken güldüğü gibi değil. Şimdi gülüşü

hafif, rahattı. Khana da uyudu. Solukları saat gibi zamanı ölçüyordu. Haziran gecesi kısaydı.

15

Fırça gibi, seyrek tüylü kara bıyığı yüzünden "Karafatma" delikleri Astsubay Grün:

— Hiç olmazsa bir saat uyumalı, dedi.

Az sonra esneyip söverek kalktı:

— Uyuma olanağı yok...

O gece kimseyi uyku tutmuyordu. On gündür bu köyde mevzilenmişlerdi. Sıcak, sivrisinekler ve bir şey bilememek canlarına okuyordu. Ama artık bu güç durum sona erecekti.

Çocuklarınki gibi, açık renk, şaşkın bakışlı gözleriyle şiş yüzlü genç bir asker sövüyor ve tükürüyor, daha doğrusu ağzı kuruduğundan tükürür gibi yapıyordu. Hamburglu bir mülk sahibinin oğlu Klepper'di bu. Korkuyordu, ama korktuğunu göstermek istemiyordu. Lotte artık öğrenci değil gerçek bir erkek olduğunu anlayacaktı! Midesinin bir köşesini buruyordu korku. Klepper, yüksek sesle düşünüyordu.

— Paul, Niderstein'dakilerin hepsinin işini bitirdiklerini anlatıyor, orada bir tek komünist kalmış, bir solak. Paul, parmaklarının ucuyla ezebileceklerini söylüyor. Yine de yakalayamamışlar herifi. Komünist, usturayla Stramer'i boğazladığı için başları da derde girmiş. Gizlendiği evi kuşattıklarında iki SA'yı öldürmüş, uğursuz solcu, hepsine de bütün gece soğuk terler döktürmüş. Rusya komünist doluysa başınız epey derde girecek demektir.

— Ağır ol, ağır ol yavrum, dedi Karafatma. Senin sözünü ettiğin solcu Almandı. Buradakiler Rus. Ben bir Rus gördüm. Burnunu silmeyi bile bilmiyordu. Tırpanlarla, yabalarla savaşıldığı çağda dövüşmeyi beceriyorlardı. Ama bizim oyuncaklar karşısında gık diyecek zaman bulamayacaklar.

Karafatma Polonya'da ve Fransa'da bulunmuştu. Tüfek patlaması görmemiş bu sümüklülere acıyor, küçümseyerek konuşuyordu onlarla.

— Yavrum, bu iş seçimlere benzemez. İster komünist dolu olsun, ister olmasın, kendilerini toplayacak zaman bulamayacaklar. Bir tek üzüldüğüm zırhlı birliklerde olmayışımız. Hep en arkada kalırız biz. Küçük kardeşim tankçı, kaymağını hep onlar yer. Biz geldiğimizde içki şişeleri boşalmış, bütün genç kızlar hırpalanmış olur.

Klepper, kendini gülmeye zorladı. Rastgele bir kızla fotoğraf çektirip Lotte'ye göndermek gerektiğini düşündü. Böylece erkek olduğunu görecekti... Ama korku, kolay kolay geçmiyordu. Şimdi midesinin bir köşesini kemirip durmaktaydı. Kayıtsız bir sesle Karafatma'ya sordu:

— Başınızın derde girdiği oldu mu?

— Her zaman dertteydi! Saumur önlerine geldiğimizde tanklarımız La Rochelle'e varmıştı bile. Birden karşımıza düşman çıkmaz mı! Sen Fransızlar sanırsın değil mi? Ne gezer! Hepsi zenciydi. Ceylanmışız gibi çullandılar üstümüze. Akşama kadar zorlu iş görmek gerekti... Senegallilerin hepsi bok tabii. Herkes gibi onlar da ölüyor ama. Ruslar isterlerse yüzlerini kara boyayla boyasınlar. Yine de bizim oyuncakların karşısında sararma fırsatı bile bulamayacaklar...

"Demir Haç" nişanı taşıyan bir onbaşı Karafatma'yı destekledi:

— Çarları ve Alman generalleri olduğu zaman yine biraz kendilerini koruyabilirlerdi. Artık propagandadan başka şey yapmazlar. Rusya, ayakları çamurdan bir devdir.

— Ama, yolları berbatmış...

— Vız gelir! Polonya'yı aştıktan sonra cehennemden bile geçeriz.

Klepper'in içi bir türlü rahat etmiyordu. Yine tükürdü ve:

— Führer, onların saldırmaya yeltendiklerini söyledi ama. Demek büyük bir orduları var...

— Ne sandın yavrum, karşındaki Lüksemburg mu? Tabii orduları kocaman. Savaş tutsakları için sürüyle geniş kamp kurmamız gerekecek demektir.

Kırk yaşlarında, resim hocası Astsubay Bauer yüzünü buruşturdu: Amma da pis iş!.. Rusya'da ne işimiz var? Rusların da mı Nazi olması gerekiyor? Nazilerin, bu sümüklülerin emriyle bizi uyuttukları yeter. Şu halimi bir gören olsa! Polonyalı kadınların tavuklarını çalıyorum… On yıl oluyor (tam on yıl değil ya, ağustostaydı, oysa şimdi haziran ayındayız), Moskova'ya gidecektim. Fritzlerle birlikte, Unter den Linden'deki *İntourist* bürosuna yazılmaya koştum… Sonra Krause beni Heringsdorf'a çağırdı, Rusya'ya gitmekten vazgeçtim... Burada işim ne? Ruslar bana ne yaptı? Hiçbir şey. Oysa Nazilerin emrinde rezilin biri oldum. Kielce'deki o küçük kıza hastalık aşıladım mutlaka... Janina'ydı adı... Ne iğrenç iş!.. Bu avanaklar da seviniyor.

Klepper, Lotte'ye mektup yazmaya karar verdi. Karışık, duygularını göstermemeye çalışan bir havayla yazıyordu mektubu: Genç kızlar, yüksekten bakıp kalp kırmayı sevenlerden hoşlanırlar. "Beklemeyle geçen son gece korkunç…" Özenle "korkunç" sözcüğünün üzerini çizdi, yerine "kaçınılmaz" yazdı. Polonya güzel kızlarla doluydu. Arkadaşlarının gözü onlardan başkasını görmüyordu. "Oysa, benim düşüncelerim uzaklara, Doğu'ya, güneşin doğduğu, belki hayatımın tükeneceği yere yöneliyor! Bir saat sonra savaş başlayacak. Obenwald'deki gezintimizi hatırlıyor musunuz? Bütün dediklerimi yapacağım. Sana ön saflardan gülümsüyorum…" Mektubu bitirince, cebinden Lotte'nin armağanı not defterini çıkardı ve yazdı: "21 Haziran, gece. Harekete geçme komutunu aldık. Kimse uyumuyor, herkes hazırlanıyor. Büyük bir heyecan!" Çikolatayla avunmaya çalıştı. Ama ilk parçayı tükürmek zorunda kaldı: Midesi bulanıyordu durmadan.

Richter'in ne konuştuğu vardı, ne dinlediği. Hilda'yı düşünüyordu. Şu sıra uyuyordu. Belki de uyumuyor... Ya Robert yanındaysa? Berlin'de kaldı... İstasyonda Hilda'nın yanındaydı... Belki Hilda evindedir? Saat dokuzda gelmiştir eve, yarım saat bekletmiştir Hilda salonda. Sinirli sinirli esneyerek, yarım saat kitapları karıştırmıştır: *Almanya'da Gotik Sanat*ı. Hilda sırtındakini değiştirmiş, gök mavisi, leyleklerle süslü kimonosunu giymiş olmalı. Parfüm şişesinin cam tapasını boynuna, göğsüne sürmüştür; odasından çıkmış, iri, baygın gözlerle Robert'e bakmıştır. "Siz misiniz dostum?" Sanki kendisini kimin beklediğini bilmiyormuş gibi? Sonra da bağırmıştır: "Robert! Ne yapıyorsunuz?.." Şimdi de: "Ya Kurt duyarsa?" diyordur. "Üzülmesini istemem..." Robert de acıyordur ona: "Zavallı

Kurt!..." Hayır, olamaz! Neden bu saçma hikâyelerle kafamı yoruyorum? Hem de böyle bir gecede!.." Bütün bunları unutmak gerek... Richter konuşulanları dinlemeye zorladı kendini.

— Napolyon'un hakkından geldiler, diyordu onbaşı, doğru. Ama o çağlarda insanlar, posta arabasıyla yolculuk ediyordu. Şimdi her şeye motorlar karar veriyor. Artık uzaklıkların kimseyi korkuttuğu yok.

Richter kuşkuyla düşünüyordu: Rusya'nın ne olduğunu bilmiyorlar... Bir ülke değil; bir dünya. İnsan, gider gider de ucuna varamaz... Orada insanoğlu hiçliğinin bilincindedir hep. Savaş olmadan yolunu şaşırır, ölürsün de kimsenin ruhu bile duymaz… Tabii, Ruslarda bizdeki düzen yok. Garip adamlar onlar: Güvenilmez hiçbirine. Bir Rusla konuşsan bir dakika sonra oynayacağı oyunu kestiremezsin. Bizi çiçeklerle karşılasalar şaşmam. Delice savaşabilirler de. Oralarda bulundum, ama acaba onları tanıyor muyum? Albay Wilke de onları hiç tanımıyor; bu yüzden "yarı barışçı sızma"dan söz etti. Bir Fransız, bir İngilizi, bir Hollandalıyı anlamak olanağı vardır; ama bunlar Asyalı. Führer'in kendisi bile Rus pastasından habersizdir, eminim.

— Kalabalık oldukları gerçek, diyordu Karafatma. Ama Çinliler onlardan kalabalık. Savaş aritmetik değildir. Teslim olan bir Fransız generali gördüm. Göğsünde tam on sekiz nişan vardı. Uyuz bir hali de yoktu. Ama Almanlarla kıyaslandığında sümüklünün biri kaldığını anlamış, öküz gibi ağlıyordu. Ruslar karıncalardan çok olabilirler. Ne önemi var? Bizim oyuncaklara karşı yaba ile savaşılmaz. Kazakların iyi atları vardır, deniyor. Tanklarımız ortaya çıktığında uyuz beygirlerinin halini görmek isterim.

Aptal, diye düşündü Richter. Ruslarda tank olmadığını sanıyor. Ya Kuznetsk neye yarıyor? Düşmanımıza gereken değeri vermediğimizi sanıyorum... "Yarı barışçı sızma" ne demek? Bir şey de söyleyemem: Ortalığı karıştırmakla suçlayıverirler. Hem bunları korkutmak neye yarar? Savaşın içindeysek yenmek gerek, her şey biter o zaman. Aman Tanrım, bir an önce bitse şu iş! "Seni bir yıl, iki yıl beklerim…" demişti Hilda. Ama bir kadının içinden geçenler anlaşılabilir mi? Yenmeliyiz: Yenmemiz için düzenimiz de var, gücümüz de. Şu Karafatma gibi biri hiç durmaz; düşünmediği için durmadan ileri atılır. Öldürürler, kafasına koyduğundan yine de vazgeçiremezler. İşte bizim gücümüz burada. Yeneceğiz, bu kuşkusuz. Ama Rusya'dan herkes dönmeyecek. Ne önemi var... Führer her

şeyi önceden düşünmüştür. Polonya, Fransa, Norveç, Termopiller. Bu adam savaşmasını biliyor... Ama kış bastırmadan Rusların işini bitiremezsek kötü. Rusya'nın kışı tam bir felakettir. Oysa kışın gitmedim, ama büyük soğuklarını duydukça ürperirim.

— Richter rom ister misin? Bordeaux'dan geliyor. Jamaika romu.

Richter, bir dikişte maşrapanın yarısını devirdi...

— Kokusu güzel, ama adamın başını ağrıtıyor. Rus votkası çok daha başka. Leş gibi kokar, ama enfes bir karışımdır. İki maşrapa devir istersen, ertesi sabah taptaze, dinlenmiş, yeni doğan çocuklar gibi kalkarsın.

— Motzstrasse'deki bir Rus lokantasında, bir kere Rus votkası içmiştim.

Richter güldü:

— Her şey yerinde güzeldir. Ben votkayı Sibirya'da içtim.

Birden büyümüştü sanki. Hepsi saygıyla bakıyorlardı ona. Fransa seferine katılmış usta askerler bile. Fransa'yı bilmeyen mi var? Oysa Richter esrarlı Rusya'yı gözleriyle görmüş...

Klepper sordu:

— Kendilerini savunacaklar mı dersin?

— Bak, bunu bilmem. Ne kadar dikkat edersen o kadar az anlarsın Rusları. Moral birlikten yoksun insanlardır. Votka içerken yüzlerini buruşturur, öksürür, söverler; hepsine zorla kinin yutturulduğunu sanırsın. Ama tuğla döşeyen Rus kızları gördüm. Akıl almaz bir görüntüydü: Parmakları kan içinde kalmış, tırnakları kırılmıştı, düğüne gidiyormuşcasına, neşe içinde gülümsüyordu yumurcaklar. İstediğin kadar kafanı kurcala, Rusları anlayamazsın. Ama bizim gibi düzenli, tetikte değiller. Onları yamyassı edeceğiz, bunu herkes açıkça bilmeli. Kendilerini savunup savunmayacaklarını düşünmek neye yarar? Bu onların bileceği iş. Her iki halde de gireceğiz Moskova'ya. Yemin ederim ki, bir kilo havyarı bir oturuşta zevkle yiyeceğim.

— Havyarı ekmeğin üstüne mi sürerler? diye sordu Karafatma.

— Berlin'de ekmeğin üstüne sürerler ama Moskova'da kaşıkla yerler.

— Karıştırıyorsun sanırım. Tereyağı gibi, ekmeğin üstüne sürdüklerini biliyorum.

— Nasıl yendiğini yakında görürsün. Ben, havyarı kaşıkla yiyeceğim.

— Ya kadınları nasıl? Polonyalılardan çirkin mi?

— Her zevke göre olanı var. Çeşit çeşit, aradığını iyi kötü bulursun.

Karafatma bıyıklarını oynattı.

— İlk Moskovalı karıyı doğumgünümde becereceğim!

— Ne gün doğdunuz? diye sordu Klepper aceleyle.

— 8 Ağustosta.

Klepper hesapladı: Kırk yedi gün vardı... Düşünsene, kırk yedi gün!

— Bu işin 8 Ağustostan önce biteceğinden emin misin? diye sordu onbaşı.

— Eminim. Havyarın kaşıkla yendiğine inanmıyorum, ama 8 Ağustos günü Moskova'da olacağımıza inanıyorum. Moskova'nın en güzel kızına iddiaya girelim istersen. Kendin hesapla. Günde otuz kilometre fazla yol sayılmaz. Sekiz, on gün de toplanıp geri hatlarla bağlantı kurmakla geçsin. Harekat planını dikkatle inceledim ben...

— İnsanı arkadan vurmayı gösteririm onlara! –Klepper sövüyordu, ama saf gözleri korku doluydu.– İnsanın başının derde girmesinin ne olduğunu görürler! Moskova'ya vardığımızda genç kızlarını ne hale sokacağım bakın...

Zayıf, gözlüklü felsefe öğrencisi genç Klitsche köşeye çekilmişti, konuşanlardan uzak duruyordu. Ötekiler de ondan kaçıyorlardı. Suskunluğu, garip cevaplarıyla herkesi şaşırtıyordu. Ötekiler kafayı çekip kızlarla eğlenir, açık saçık hikâyeler anlatırken, o, ya kalın bir deftere yazı yazıyor, ya da okuyordu. Bu adamın güldüğü görülmemişti. Karafatma'dan, birlikteki arkadaşlarından nefret ediyordu. Arada bir Richter'le konuşur, savaşın gelişmelerinden, Nietzsche'den, Mısır mimarisinden söz ederdi.

"Turna" adını takmışlardı ona. Gerçekten de, kemerli burnu, upuzun kolları, kartal çığlığını andıran boğuk sesiyle turnayı hatırlatıyordu. Defterini bıraktı ve:

— Moskova'ya, kız becermeye gitmiyoruz, Führer'in sözlerini anlamadınız mı? Bundan böyle hepimizin bir tek nişanlısı var. –Durdu, sonra haykırdı–: Ölüm!

Klepper kuşkulu kuşkulu esnedi. Karafatma homurdandı:

— Senin bu nişanlının Rusları öpmesini yeğlerim...

Kısa gece sona eriyordu. Uyumayan, sadece kısa bir süre için dalan gökyüzü pembeleşiyor, canlanıyordu. Richter düşündü: Şurada, ırmağın ardında savaş bizi bekliyor, savaş üzerine ne çok kitap yazılmıştır. Yine de anlaşılmaz bir şey. Tıpkı aşk gibi. Bir yığın şey yazılıyor, derken Hilda gibi saygıdeğer bir tüccarın kızı ortaya çıkıveriyor: İngilizce bilen, piyano çalan, eksiksiz bir genç kız. Sonra her şey alevler içindeki bir tankta gidiyormuşçasına, korkunç bir oyun halini alıyor. Bu küçük ırmağın ötesinde, buradakilerin eşi, kasvetli tarlalar uzanıyor; tavuklar, tıpkı bizimkiler gibi gıdaklıyor, kadınlar su kovalarını sürüklüyor, sapsarı saçlı çocuklar topların çevresinde birikiyor... Kırk dakika sonra her şey başlayacak... Richter, bu son saatin tarihi uzantısını anlamaya çalışıyordu: Dev bir olaya katılıyorum; torunlarımın torunları benim hikâyemi okuyacaklar. Ama düşünceleri dağılıyordu: bir Hilda'nın yatak odasını görüyordu, karmakarışıktı oda; bir uçsuz bucaksız, yemyeşil ovayı görüyor, başı dönüyordu.

— Bu rom gerçekten zehir gibi.

Klepper karşılık verdi:

— Ben ağzına kadar dolu bir maşrapa içtim, bir şey olmadı... Tam asker içkisi. Moskova'da senin ünlü votkanın tadına bakacağım. Ama Ruslar, adamın başının belaya girmesinin ne demek olduğunu öğrenecekler...

— Yavaş ol yavrum, çelik çomak oynamıyorsun. Bunun adına savaş derler.

Karafatma, Klepper gibi bir sümüklünün Beauvais önlerinde kendini nasıl ölümün kucağına attığını hatırladı...

Neşelenen askerler Moskova'dan, kızlardan söz ediyorlardı. Öbürleri de bağırmak için bağırıyorlardı. Gün doğunca korku dağılacak, yola çıkılacaktı. Turna yine köşeye çekildi, defterini açtı. Aydınlanan gökyüzünde, soluk, kasvetli görünüşlü bir yeşil fişek yükseliyordu. Richter, Hilda'nın gözlerini hatırladı ve kirpiklerini kırpıştırdı. Köyün horozları birbirlerini çağırıyorlardı. Karafatma, bütün gücüyle bağırdı:

— Bir, kiiii!

16

Vassia, kıştan beri Minsk'te çalışıyordu. Nataşa, birden yazı geçirmeye Minsk'e gönderildiğini söylese ona kim inanırdı? "Öylesine, bir rastlantı oluverdi işte..." Ayrıntılara girdikçe uydurduğu daha iyi anlaşılıyordu. Yemiş bahçelerinin ilaçlanmasında kullanılan uçakların sözünü ediyordu... İyi, güzel ama bu iş için Minsk'e gitmek neden? Dimitri Alekseyeviç önce ilgiyle dinlemiş, sonra basmıştı kahkahayı.

— Nataşa, beni enayi mi sanıyorsun? Ben de aptal gibi durmuş seni dinliyorum... Epey oluyor, sana söyledim hoşuma gittiğini oğlanın. Senin de hoşuna gidiyormuş. Öyleyse bütün bu numaraların gereği yok. Yirmi bir yaşındasın, ergin oldun sanıyorum...

Nataşa bir kahkaha attı; Vassia da hiç inanmayacaktı. Hasretime dayanamadı, diyecekti kendi kendine. Cansıkıcı bir durumdu bu aslında. Gerçekten dayanamamış da olabilirdi hani... Duygusuzluk numarası yapmanın alemi yoktu. Ne isterse düşünsün. Hiç olmazsa onu görecekti, aklından geçeni söyleyebilirdi... İnsan her sözcüğü onun ağzından cımbızla çıkarmak zorundaydı. Ama eninde sonunda durumu anlamak gerekliydi: Evet ya da hayır. İşin en garip yanı, Nataşa'nın doğru söylemesiydi. Gerçekten Nataşa'yı Minsk'e yolluyorlardı. Tıpkı peri masallarındaki gibi, akıl almaz bir fırsat... Üç kentten birini seçmesi söylenmişti. Bunlardan biri Minsk olabilirdi.

Dimitri Alekseyeviç:

— Napoli'ye gidecekmiş gibi seviniyor, dedi. Yüzün bir şey gizlemiyor. İçinden geçen her şeyi açığa vuruyor. Hiç olmazsa, babanla dalga geçerken kendini tutup ciddi görünmeye çalışmalısın.

Haziran ayı yemyeşil ve sıcaktı. Vassia, sevgisini açığa vurma zamanının geldiğini anlıyordu. Nataşa boşuna gelmemişti... Burada daha da kolay olacaktı: Ne annesi vardı, ne Dimitri Alekseyeviç, soru soracak kimse yoktu ortada. Durumu kendilerine mektupla bildiririz, olur biter. İyi ama Nataşa'yla nasıl konuşmalı? Vassia düşünüyor, Sergey'e gıpta ediyordu; ağabeyi hiç şaşırmazdı... Tam bir konuşmacıydı o...

Vassia iki gün düşündü, sonra cafcaflı sözlerden vazgeçmek gerektiğine karar verdi. Aşktan söz etmeye başlarsam Nataşa yüzüme gülebilir: Kendini tiyatroda mı sandın? Aşktan vazgeçmek gerek. Kitaplara yaraşır aşk. "*Titreşen kanatların sesini duyuyorum.*" Bu dizeler Dimitri Alekseyeviç'in hoşuna gitmişti. Ama sevgimi bu yoldan açmaya kalkarsam, gülünç olurum... Mayakovski, genç kızlarla herhalde başka türlü konuşurdu. Belki duygulardan hiç söz etmezdi bile? "Birlikte yaşayalım!" demekti en iyisi. Hayır, bu kadarı kabalık olacaktı. "Benimle sonuna kadar oturmayı ister misin?" diye sormak da çok cafcaflı. Neden "sonuna kadar?" Yine tiyatro...

Vassia söyleyecek söz bulamadı, ama her şey kendiliğinden çözümlendi. Nataşa'nın gözleri şeytanca parıldıyordu. "Sen bir küçük şeytansın!" dedi Vassia ona. Utanan genç kız bir köşeye büzüldü: Vassia onu oradan çekti, birden sarıldı. Deliler gibi gülüyor, öpüşüyor, el ele tutuşmuş, odanın içinde dolanıyorlardı. Sonra Vassia, Nataşa'yı havaya kaldırdı: "Tüy gibi hafifsin!" dedi. Nataşa'nın cevabı: "Görürüz" oldu. "Ya kötü huylarım varsa?" Sonra kıkırdadı. "Kötü huyuna" kendi de gülüyordu. Mutluluklarının tamlığı ikisini de susturdu. İşte buymuş, diye düşündü Nataşa. Hiç de söylendiği gibi değil... İnsan aklını kaçırabilir... Vassia, Nataşa'nın utana sıkıla karşısına çıktığını hatırladı; gülmeye başladı. "Ne dediğini söyleyeyim mi? Yemin ederim ki meyve bahçelerinin ilaçlanması için geldim!" dedin... Nataşa dudaklarıyla Vassia'nın ağzını kapadı.

Pazarı birlikte geçireceklerdi; doğan gün onlara şaşırtıcı gecenin bir uzantısı gibi geliyordu. Tedirgindiler; ya Nataşa, ya da Vassia: "Bana niye öyle bakıyorsun?" diyordu. "Dönsene!" Bir saniye sonra her şeyi unutup öpüşüyorlardı. Nataşa çay yaptı, ev hanımı rolüne büründü: "Sana reçel alacağım. Ne kadar sevdiğini, eve geldiğinde tabağına üç kere reçel aldığını görmediğimi mi sanıyorsun?"

Vassia yaptığı binaları Nataşa'ya göstermek istedi. Hem güneşli, hem de rüzgârlıydı ortalık. Vassia'nın kravatı dalgalanıyordu. Nataşa etekliğini iki eliyle bastırmak zorundaydı.

— Ne rüzgâr, ne rüzgâr!..

— Evet ama hava çok sıcak değil. Sonra istersen ormana gideriz, ha?

Yeni evlerden söz ediyordu Nataşa'ya.

— Bu süsler hoşuma gitmiyor, ama yapacak şey yok. İnşaat malzemesi kötü: Kötülüğünü gizlemek zorundayız... İki, üç yıl sonra elimizde iyi malzeme olacak, o zaman, evler daha sade yapılabilir...

Nataşa kaşlarını çattı, sonra gülümsedi:

— Vassia, söylediklerinden bir şey anlamıyorum, ama iki üç yıl sonra göreceksin, her şeyi anlayacağım. Malzeme düzeldiğinde karın da sana layık bir eş olacak.

Konuşmadan mutluluğun tadını çıkararak yürüyorlardı. Birden, adamın biri Vassia'nın koluna yapıştı. Döndü. Meslektaşı Lipetski'ydi bu.

— Şimdi konuşacak! Almanlar açıkladılar.

Açık bir pencereden Molotov'un sesi geldi. Sonra konuşmanın yerini müzik aldı. Nataşa ile Vassia şaşkın, oldukları yerde donup kalmışlardı.

Dünya, fokur fokur kaynayan kocaman bir kazan gibiydi. Sinirden kıpkırmızı kesilen Dimitri Alekseyeviç: "Barbarlar!" diyordu hep. "Ah barbar herifler!" Polonya'da, Litvanya'da savaş başlamıştı bile.

Richter, acı kokular salan kayınağacı dallarıyla gizlemişti topu. Heidelberg'de şişko Gerta heyecandan boğulacak gibiydi: Johann'cığı bugünlerden birinde Moskova'yı alacaktı. Berlin'de şarkılar söyleniyor, naralar atılıyor, zafer bildirileri bekleniyordu. Uzaklarda, kuzeyde bir yerde Ossip haykırıyordu: "Alçak faşistler, kalleşçesine..." Valya yüzünü yastığa gömmüş, ağlıyordu. Paris'te Millet, Marie'ye "Şimdi faşistler hapı yuttu," diyordu. "Ruslar buraya gelecek, anlıyor musun?" Nivelle defterine yazıyordu: "Zarlar atıldı: Ya onlar ya biz!" Litvanya ormanlarında motosikletler gürültüyle ilerliyordu. Beyaz Rusya köyleri alevler içindeydi. Yaralı bir küçük kız: "Anne!" diye ağlıyordu. Moskova'da da radyoevinde biri haykırıyordu: "Ya programlar ne olacak? Şarkı çalalım!.." Altüst olan kentler, barıştan, bahçelerden, bülbüllerden ve mutluluktan söz eden şarkılarla doluydu. Toplar gümbürdüyordu: Çatırtı yükseliyor, gitgide büyüyordu.

Her şeyi yüzünden okunan, yeryüzünde niçin yaşandığını yeni öğrenen minik Nataşa olduğu yerde kalmış, kımıldayamıyordu: Alınyazısı, insanların, Rusların, bütün dünyanın alınyazısı onu eziyordu.

Çevrede herkes bağırıyordu:

— Sefiller!

— Biliyordum böyle olacağını...

— Hep her şeyi önceden bildiğini söylersin...

— Hiç haber vermeden... Ah alçak herifler!

— İyi ama Alman işçileri ne güne duruyor?

— Şimdi harekete geçecekler...

— "Yeneceğiz" demişti...

— Burası Fransa değil, olmayacak da!..

— Uçakların gelmesinden korkuyorum...

— Savaş uzun sürer mi dersin?

— Yeni silahlarla...

— Bizimkiler sınırı geçmişlerdir...

— Seni askere alacaklar Mişa...

— Uçaklarının Minsk'e saldırmasından korkuyorum...

— Anne, herkes sana bakıyor...

— Korkmayın, bizimkiler yaklaştırmaz onları...

— Kaynaklarımızm tükenmeyeceğini bilmiyorlar mı?

— Eh kötü yerde oturuyoruz: Tam elektrik santralının yanında...

— Askeri komiserliğe gidiyorum...

— Felaket!..

Vassia şantiyesine, Nataşa da üniversiteye, kaldığı yurda döndü. Ayrılacakları sıra, Nataşa:

— Ne garip, dedi... Tam da bugün...

— Nataşa, ne olursa olsun, ölünceye kadar beraberiz...

Vassia, artık bu sözleri söylemekten çekinmiyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1

Damda nöbet tutma sırası Nataşa'ya gelmişti. Gece kent, orman gibi kapkaraydı. Nataşa ürperiyordu, karanlık onu korkutuyordu. Ertesi gün birkaç kere alarm verildi: Düşman keşif uçakları görülmüştü. Nataşa'ya eğlenceli bir oyun gibi geldi bu. Faşistleri yaklaştırmayacaklarını sanıyordu. Spikerin sesi, "Alarmın sonu..." dediğinde o kadar neşeliydi ki. Herkes bodrumlardan, sığınaklardan çıkıyordu.

Akşama doğru, Nataşa bir saatliğine kaçtı. Gitti Vassia'yı buldu. Vassia'nın canı sıkkındı, düşünceliydi.

— Askeri komiserlikten: "Bekleyin!" dediler. Nasıl bekler insan? Beyaz Rusya'nın batısından gelenleri gördüm. Almanlar alçakça saldırdılar, ama birkaç güne kadar durum değişecek, toparlanacağız. Topçu olmam iyi de, bugün asıl önemlisi tanksavar topçusu...

Nataşa işinin başına dönmekte acele ediyordu.

Uzaklaştı, geri döndü:

— Sana söylemeyi unuttum... Gidiyorum, beni bekliyorlar... Yarın gelmeye çalışırım... Dinle Vassia birbirimizi bir daha görmezsek artık bir karın olduğunu unutma.

Çevrelerindeki insanlara aldırmadan Vassia'yı öptü.

Dama çıktığında iyi bir haberle karşılaştı: Dört düşman uçağı düşürülmüştü. O gece, korku nedir bilmedi. Uçaksavar toplarının gümbürtüsü hoşuna gidiyordu. Büyük bir güç bizim gücümüz! Nataşa kendini asker sayıyordu. O da savaşmıyor muydu?

Salı sabahı, bulutsuz gökyüzünde parıldayan bir sürü uçak gördü. Güzeldi, bir geçit törenini hatırlatıyordu. Nataşa, tanımadığı bir öğrenciye:

— İşte! dedi, bizimkiler!..

Birden yer gök titredi, büyük bir patlama duyuldu, ardından ikincisi, üçüncüsü... Öğrenci, Nataşa'nın başını yere eğdi. Bir şey anlamayan Nataşa doğruldu. Bir bomba daha patladı... Gözlerini korumak istercesine elleriyle

yüzünü kapadı... Sonunda, gözlerini açıp baktığında kara dumanlar her yanı kaplamış, büyük bir bina alev almıştı. Nataşa korktu. Alevlerden ürkmüştü. Sonra büyük bir kızgınlık yükseldi içinden: Sefiller, hiçbir savunma olanağı bulunmayan sivilleri öldürüyorlar. Benim elimden bir şey gelmiyor. Durmuş bakıyorum, en korkuncu da bu...

Fabrikaların yakınında evler yanıyordu. Vassia oralarda bir yerdeydi!.. İlk korkusu geçince, Nataşa'da kızgınlıktan başka şeye yer kalmadı: Şakakları fırlarcasına atıyor, soluk almakta güçlük çekiyordu. Ah! Hiç olmazsa bir tanesi düşürülebilse! Bombardıman uçaklarından biri alev alınca, Nataşa deli gibi bağırdı: "Düşüyor! Düşüyor!" Öteki uçaklar kenti bombalamaya devam ediyorlardı.

— Yangın bombası!

Nataşa bir şey anlamadı, ama gerekeni yaptı. Öğrenci onu kutladı, elini sıktı. Üzerine gelen bir trenin gürültüsünü andıran korkunç bir çatırtı duydu; eğildi, ama patlama olmadı. Sonunda uçaklar uzaklaştılar...

Nataşa fabrikalara doğru koştu, ayaklarının altında cam parçaları hışırdıyordu. Kadınlar haykırıyor, çocuklarının ellerine yapışmış, paketleri yüklenmiş sürüklüyorlardı. Geçme olanağı yoktu: Her yer bomba hunileriyle, koca koca taşlarla kaplıydı. Bir sürü bina yanıyordu. Nataşa Vassia'yı bulamadı: Parti komitesine gitmişti. Upetski'nin sözleriyle rahatladı: "Saldırı bittikten sonra gördüm onu. Çok ölü ve yaralı yar..."

Üniversiteye dönerken, fizik fakültesinin yakınında patlamış bir bomba gözüne çarptı. Az önce çatırtısını duyduğu bombaydı bu... Düşünmek bile korkunç geliyordu insana: Şimdi ölü olabilirdim, ne güneş kalacaktı, ne Vassia, hiçbir şey! Hiçbir şey: En kötüsü de bu ya. Tıp enstitüsünün önünde bir araba durdu. İçinden ölüler çıkarıldı: Kırk yaşlarında bir kadın, beyaz işlemeli gömlekli bir adam, kırık bebekleri andıran, bacakları kopuk bir kız çocuğu, ihtiyar bir Yahudi, hamile bir kadın... Nataşa hiç ölü görmemişti. Başını çevirmek istedi, ama bakmaya zorladı kendini. Belki beni de yarın ya da sekiz gün sonra böyle taşıyacaklar... Ürkünç bir yanı yok: Onların korkusu kalmadı artık, acı çekmiyorlar. Yakınları çekiyor ama... Bari Vassia'yı öldürmeseler, en önemlisi bu... Ne de güzel bir kız çocuğuydu!.. Ölülerin üzerine branda bezi örttüler. Bir başka araba, ufak tefek, yaralı bir ihtiyar kadın getirdi; acıdan bağırıyordu, elleri bükülmüştü. Otomobilden

çıkardıklarında kumun üzerinde kandan ince bir iz kaldı. Çevrede her şey barış çağını hatırlatıyordu: Alan, fıskiye, yeşile boyanmış sıralar ve üzerindeki yazılar. "Varya, 7/5/1941" "Sınavdan geçtim!..", "İnanma Maşa..."

Akşam, elektrik santralinin yıkıldığı bildirildi. Komarovka ormanı alev aldığından hava yakıcı bir hal aldı; boğulacak gibi oluyordu insanlar. Bütün gece Vassia'yı düşünen Nataşa alevleri seyretti. Vassia sabah geldi ve:

"Binalarım!.. dedi. Bir şey kalmadı, yıkıntıdan başka... Ziyanı yok, yenilerini yaparız. En kötüsü askeri komiserlikte "Bekleyin!" demeleri. Senin için korkuyorum, gitmen gerek...

— Ya sen?

— Yedek subayım ben. Bir saat sonra belki birliğime katılmam gerekir. Sen gitmelisin. Şimdilik üstünlük onlarda. Birkaç hafta sonra tersi olacak. Ama bugünlük durum çok ciddi...

— Sensiz nasıl giderim?

— Nataşa, şimdi herkes birbirinden ayrılıyor. Beni dinlemelisin, senden daha iyi biliyorum bu konuyu. Kamyonla Borissov'a kadar gider, oradan Moskova trenine binersin. Hemen yola çıkıyorlar. Acele et.

Bütün bunlar öyle çabuk olup bitmişti ki, Nataşa ayrıldıklarının farkına bile varmadı. Çevresindeki öbür kadınların arasında, kamyonun kasasında ayağa kalkıp son bir kere daha baktı Vassia'ya; gülmeye çalıştığını gördü. Belki onu bir daha görmem!.. Bütün varlığı dondu. Kamyon alevler içindeki evlerin yanından geçiyordu. Kadınlar çocuklarını göğüslerinde sıkıyor, duman ve korku hepsini ağlatıyordu; bir tek şey konuşuluyordu: Gidebilecek miyiz?

Otomobiller, yük arabaları yolda ilerliyordu. İhtiyar kadınlar denklerini sürüklüyorlardı, kadının biri dikiş makinesini sırtında taşıyordu, koca bir kitap paketi yüklenen yaşlı bir adam sık sık duruyordu. Yere, yakıcı tozların içine oturup, "Otuz yıllık eserim" diyordu. Kadının biri çocuğunu yitirmişti; deliye dönmüş, önüne gelene soruyordu, "Pembe entarili küçük bir kız gördünüz mü?.." Nataşa'nın içinde bulunduğu kamyon kendine güçlükle yol

açabiliyordu. Ara sıra toz her şeyi kaplıyor, göz gözü görmez oluyordu. Haykırışlar, çocuk hıçkırıkları, korna sesleri duyuluyordu hep.

Birden şoför fren yaptı.

— Herkes başının çaresine baksın!..

Kadınlar, çocuklar, herkes kendini hendeğe attı. Nataşa, öbürlerinin ardından koştu. Sonra çevresine bakındı: Ne oluyordu? Yakınındaki adam, ayakta durmuş deri bir evrak çantasını göğsünde sıkıyor, elini alnına siper etmiş gökyüzüne bakıyordu. Nataşa üç uçak gördü. Ne kadar da alçaktan uçuyorlardı!.. Eski düşlerini kafasından geçirdi: Profesör Kartsev deneylerine katılmasını istemişti; uçakla elma ağaçlarını ilaçlıyorlardı... Çiçek açmış bir elma ağacı düşledi.

Korkunç bir çatırtı duydu. Belki evrak çantalı adam öyle yaptığı için, düşünmeden kendini yere attı. Ateş ediliyordu. Boylu boyunca uzanmış, iyice yassılmak, yere çakılmak istiyordu sanki.

Gürültü kesilince ayağa kalktı, silkindi, çantalı adama:

— Uçaklar gitti, dedi. Yola çıkabiliriz.

Adam cevap vermedi. Herhalde bayılmıştı... Yakasını açmak gerekiyordu belki... Adamın göğsüne dokunmasıyla elini çekmesi bir oldu. Kan, yoğun, vıcık vıcıktı, adam hep çantasını göğsünde sıkıyordu: Kalbi durmuştu. Kan içinde kalan Nataşa seslendi. Kimse cevap vermedi. Ölünün yüzüne büyük bir dikkatle bakıyordu. Belki daha gençti ama babasını hatırlatan bir yan vardı bu ölüde... Kamyondan, daha fazla beklenmeyeceği bildiriliyordu. Nataşa çantayı almaya çalıştı, ama ölü sıkı sıkı yapışmıştı.

Kısa süre sonra kamyon durdu. İçerden ateş ediliyordu. Almanların havadan asker indirdiğini haykırarak söyleyen büyük bir kalabalık geliyordu karşıdan.

— Paraşütçüler Borissov yakınında!..

Aralarında asker yoktu. Deliye dönen insanlar ormana koştular. Kimisi, yapılacak en iyi şeyin eve dönmek olduğunu söylüyordu. Almanlar her yere girmişlerdi nasılsa... Kırk yaşlarında, yüzü çiçek bozuğu bir adam bağırdı:

— Canavar değil ya bunlar!.. Biz komünist değiliz... Yahudiler için durum başka tabii...

Nataşa çok sinirlendi:

— Nasıl böyle konuşursunuz? Faşist misiniz yoksa?

— Neysem oyum. Sen kim oluyorsun da beni sorguya çekiyorsun?

— Ben mi? Öğrenciyim. Gençlik kuruluşu üyesiyim...

Adam sırıttı:

— Öğrenciysen okumana bak öyleyse! Bana ders vermeye de kalkma, her şeyi biliyorum!

Nataşa sinirinden kıpkırmızı kesildi.

— Ben bir subay karısıyım, siz vatan hainisiniz!

Subay karısı olduğunu söyleyince, bir sürü kadın yanında yer aldı. İçlerinden biri adama bağırdı:

— Benim iki oğlum da asker! Ya sen, aşağılık köpek, Almanların geldiğine seviniyorsun ha?

Çiçek bozuğu adam kalabalığa karıştı.

Tüfek sesleri geliyordu. Kime ateş ediliyordu? Anlamanın olanağı yoktu. Şoför sövdü saydı.

— Savaşa yollarlarsa giderim, ama boşu boşuna ölmek kötü.

Nataşa adamın yüzüne baktı: Tek damla kan kalmamış, yüzü sapsarı kesilmiş, dudakları titriyordu. Kamyonu bıraktı, çekti gitti.

Nataşa tek başına kaldı; ortalık kalabalıktı ama kimseleri tanımıyordu. Saatler boyunca durmadan yürüdü. Yol iki kere makineli ateşiyle tarandı. Bunun üzerine Nataşa ormana vurdu. Bir an hiçbir şey olmadığını sandı, geziniyordu sanki: İşte şekerli tatlı çilekler, çilekler... Kimse toplamayacak bu çilekleri, savaş derler bunun adına... Çantalı adam yolun kıyısında yatıyor. Ya bir doktor ya da bir öğretmen... Vassia nerede?.. Şimdi Minsk alevler içinde olmalı... Bir an önce birliğine yollasalar hiç olmazsa: Orada

herkes bir arada, çabucak kaynaşır insan... Kent korkunç olmalı: Herkes kaçmış; orada tek başına kalan Vassia gülümsemeye çalışıyordur...

Akşama kadar uyudu, sonra yeniden yola koyuldu. Orman sona erdi. Nataşa bir köylü kadından içecek bir şey istedi. Kadın süt getirdi, acımıştı Nataşa'ya.

— Nereye gidiyorsun? Almanların otomobilleri var, seni yakalarlar...

Nataşa anlatılmaz bir korku duydu. Ölümden korkmuyordu. Başkalarının korkusu, gözyaşları ve acımaları onu ürkütüyordu. İnsanlar deliye dönmüş, koşuşup duruyor, Almanlar da sakin sakin onları öldürüyorlardı... Çocuklar ağlıyor, arabalar gıcırdıyor, her şey topaç gibi, yönsüz, çıkış yolu bulamadan dönüp duruyordu...

Ertesi sabah gücü tükenmiş, umudunu yitirmiş, güçlükle ilerliyordu. Birden askerleri gördü. Topçuydu bunlar. Sordu:

— Almanlar önümüzde mi?

Askerlerden biri gülmeye başladı:

— Sen Almanların Moskova'ya vardığını sanıyorsun galiba?

Bir başkası, Nataşa'yı süzdükten sonra arkadaşına döndü:

— Ne gülüyorsun? Küçük yoldaş ürkmüş, görmüyor musun? Alışkın değil... Korkmayın yoldaş, sinirlerinize hakim olun, daha çok işinize yarayacak bu sinirler. Almanlar üzerimize saldırdı, doğru. Ama bekleyin, bir iki hafta sonra hepsini geri yollayacağız...

Nataşa neredeyse öpecekti askerleri. Tıpkı Vassia gibi konuşuyorlardı. Neden umudunu kesmişti sanki? Ne ayıp şeydi bu!.. Çocuklu kadınların telaşa kapılmalarına akıl ererdi... Ödleklerin korkusuna da diyecek yoktu. Ama bunlar gülüyorlardı, güçlüydüler... Bütün ordu bunlar gibiydi, demek doğruydu söyledikleri, bir iki haftaya kadar her şey tamamlanacaktı... O zaman bizimkiler Almanya'ya doğru yürüyeceklerdi.

Sabaha karşı bir kamyona aldılar Nataşa'yı. Smolensk'e varıldı. Orada Nataşa, bir bombardıman daha atlattı. Kendi kendini dinliyordu. Hayır korkmuyorum, gerçekten korkmuyorum. Artık hangi uçakların bizim,

hangilerinin düşmanın olduğunu biliyorum... Korkmamalı; Vassia gibi, rastladığım topçular gibi, bütün ulus gibi savaşmalı...

Nataşa'yı görünce, Dimitri Alekseyeviç şaşkınlıktan: "Ah!" deyiverdi. Yorgunluk ya da başından geçenler kızını bambaşka, olgun bir insan yapıvermişti.

— İyi misin? Dikkat et, hastalanmanın sırası değil. Seninle uğraşamam, yaralılarım bana yetiyor. İyi, git yıkan, yemek ye ve yat. Yarın olup bitenleri anlatırsın.

Yine de dayanamadı, yolculuğunun nasıl geçtiğini sordu. Nataşa her şeyi anlattı; alevler içindeki Minsk'in korkunç görüntüsünden söz ederken, laf arasında geçen şu sözler kaynadı gitti (ya da Nataşa'ya öyle geldi): "Vassia ile evlendim.."

— Tam sırasında geldin, dedi Dimitri Alekseyeviç. Anneni Atkarsk'a, Olga teyzenin yanına yolluyorum. Sen de onunla gidersin. Burada kalmak aptallık olacak. Moskova'yı bombalayacaklar, apaçık bu. Kimsenin burada sizlere gerek duyduğu yok. Bir dert eksik olur.

Nataşa başını salladı:

— Atkarsk'a gitmeyeceğim. Boşuna bağırma, gitmem. Cepheye gideceğim. Evet, evet. Delice bir şey değil, uzun uzun düşündüm. Kararım kesin...

— Şuna bakın! Annen baban ne oluyor? Cephede seni ne yapsınlar? Elma ağaçlarını ilaçlamaya benzemez savaş. Vassia çarpışıyor ya, bizim kızın da savaşa katılması gerek!.. Savaş bu yavrum, anlıyor musun?

— Anlıyorum. Vassia'nın bu işle ilgisi yok... Geride kalamam. Hasta oluyorum. Çocukları nasıl öldürdüklerini gördüm. Yanımda da bir adam öldürdüler... Çantasını almadım, ne aptalım. Hiç olmazsa ailesine bildirirdim... Almanlardan nefret ediyorum!.. Boşuna konuşma baba, kararım kesin. Uzun uzun düşündüm. Kaçmayacak, direneceğim ...

Annesi ağlıyordu. Birden, Dimitri Alekseyeviç Nataşa'ya sarıldı:

— Aferin! Hayır, bu vahşi herifler bizi yenemezler; yanlış kapı çaldılar! İşte bizim ulusumuz; küçücük bir kız, bir tarla kuşu. O bile savaşa katılıyor.

Ah Nataşa, annene acıyorum; ben de gidiyorum. Canı sıkılacak. Sıkılacaksın Varya, biliyorum, ama sabret. Başka çare yok. Nataşa doğru söylüyor. Geride kalsa insan hasta olur...

2

Vassia Teğmen Avanesyan'a:

— Bu da batarya komutanı mı? diyordu. Temel bilgilerden haberi yok. Yenilmemize şaşmamak gerek!..

Gerçekten Vassia, olup bitenleri şaşırtıcı, akıl almaz buluyordu. Bir açıklama yapabilmek olanaksızdı. Birkaç gün önce Blagov'la dalaşmıştı: Aşağılık köpek, Almanların hakkından gelemeyeceğimizi söylüyordu! Bu herifler büyümüş, okumuş, eğlenmiş, şimdi sırtları halka dönük, Alman çizmesini yalamaya hazırlanıyorlardı. Derken, bir Bao teknisyeni geldi: Söylentiye göre, Grodno yakınında uçaklara benzin yerine su koyduklarını anlatıyordu. Vassia ne yapacağını şaşırdı: Demek aralarında hainler vardı! Köşelere gizlenmişler, şimdi ısırıyorlardı... Belki de yenilgi bunların yüzündendi? Önceki gün, Avanesyan, iki bataryanın ön saflara cephanesiz yollandığını bildirmişti. Ne kargaşalıktı! Savaşı el altından yürüten kişilerin varlığı açıkça belliydi. Oysa burada, en ufak şeyin önemi vardı. Şimdi Vassia, Teğmen Dolgopiyatov'un savaş konusundaki bilgisizliğine çatıyordu:

Bir süre sustuktan sonra ekledi:

— Sanki ben savaşmayı biliyor muyum?

Bildiri yine kötüydü: "Üstün kuvvetler..." Almanları durdurmak gerçekten olanaksız mı? Güçlü sayılırız üstelik... Ödlekler, avanaklar, hainler var aramızda. Ama hepsini toplasan kaç kişi eder? Devede kulak. Halk bütün gücüyle dayanıyor. Sonra temel var, parti var, Stalin var. Bir faşist bizim askerlerden biriyle kıyaslanabilir mi? Neden geriliyoruz? İşin en kötü yanı, neden çekildiğimizi kimsenin bilmeyişi!.. Üç gün önce, Vassia Yüzbaşı Niyenaşin'le tartışmaya girmişti. Yüzbaşı sözünü kesti: "Bozguncu olmayasınız?" Avanesyan, iyilik ve hüzün dolu gözlerle bakıyor, susuyordu: Onun da bir şey anladığı yoktu.

İlk günlerde Vassia, işlerin yalnız kendi kesimlerinde kötü gittiğini sanıyordu. Bugün her yerde ordunun gerilediği açıkça belliydi. Demek durum her yerde aynıydı. Avanesyan'ın deyimiyle "rezillik."Askerler çok iyi

çarpışıyorlardı. Dün Volkov karnından yaralanmıştı. O haliyle bağırıyordu: "Gıda ikmalini kim yapacak?" Cehennem ateşi altında dayanmışlardı; sonra piyadenin çoktan çekildiğini öğrendiler. Günde üç kere, o uğursuz "kuşatılma" sözcüğünü duyuyorlardı. Bu sözün söylenmesi ateş edildiğine kulak vermesine yol açıyordu. Oysa her yandan ateş ediliyordu: Tanklar, motosikletler safları yarıyorlardı... Nereye gitmeli? Ne yapmalı? Kimsenin bir şey bildiği yoktu. Brest yönünde düşman saflarını yaran tümene katılacakları bildirilmişti. Oysa bu tümeni görmemişlerdi bile. Kendilerine kim komuta ediyordu? Haberleri yoktu. Kendi başlarına iş görüp düşman saflarını yarmak zorundaydılar. Bir köye yaklaştıklarında, Almanlar belki tuzak kurmuştur, diyorlardı. Böylece en azından iki yüz kilometre gittiler. Ayın yirmi beşinde askere alınmıştı. Bugün ayın üçü ya da dördüydü, silah altına çağrılalı ancak sekiz gün olmuştu...

— Rezaleti görüyor musun?

Vassia'nın düşüncelerini Avanesyan yüksek sesle dile getiriyordu. Birden Vassia ona cevap verdi:

— Şaşılacak bir şey yok. Onlar, iki yıldır savaşıyorlar. Biz de savaşmayı öğreneceğiz... Ama şimdilik işler kötü gidiyor... Çocuklar gibi, beceriksizce savaşıyoruz... Belki askerlik mesleğinden gelenler durumu daha iyi anlıyorlar, ama savaş onlar için de yeni bir şey... Neden bu kadar sıkıntı çekiyoruz biliyor musun? Hepimiz acemiyiz. Ateş hattını hiç görmedik. Örneğin bana hayat dümdüz bir yol gibi geliyordu. Babamla anam iç savaşa katıldılar: Babam sürüldü, anam hapse atıldı. Ben, her şey hazır olduğu sıra katıldım savaşa. Karar vermek zorunda değildim... Minsk'teydim; sokakta bir genç kızla birlikte yürüyordum; güm! Birden savaş patladı!. Yavru kuşlara da uçmayı böyle öğretirler sanıyorum. Yuvadan aşağı atıverirler: Yavrular da ya uçar, ya yere düşüp parçalanır. Bizim başımıza böylesi gelmeyecek, eminim... Ama bütün düşünüşümüzü değiştirmeliyiz...

— Hiç değilse savaşta aldığımız görevin ne olduğunu bilsek? Rezalet!

Kuşkulu Avanesyan uzun uzun esnedi. Şimdi sayıları yüzü bulmuştu; kuşatmayı yaran bir istihkâm taburunun kalıntıları da onlarla birlikte ilerliyordu.

Bir izlenim mi, yoksa gerçeğin ta kendisi mi, Vassia pek anlamıyordu, ama o günlerde doğa akıl almaz bir güzellikteydi, çekiciydi, canlıydı. Boru çiçekleri ve aslanağızlarıyla bezenmiş, çayırları, karanlık, esrarlı bir serinlikle kaplı ormanları seyrederken düşünüyordu: Bunları da düşmana bırakıyoruz, en basit, en sevdiğimiz şeyleri; papatyaları, böğürtlenleri, yankıları, büyükbabamı tanıyan ağacı, yumuşacık güzel kokulu yosunu, toprağı, özellikle toprağı! Toprağın basit bir kavram olmadığını, üzerinde yürünen tozlu düzeyden çok başka anlam taşıdığını kavradı. Hayır. Ilık, kara ya da yeşil olan bu toprak, beyaz tomurcuklarla bezenmiş bu çalılık uğruna insan ölebilir.

Ormanda uyudular. Çevrelerinde yaylım ateş ortalığı kasıp kavuruyordu. Herkes bitkindi; kulaklarının dibinden ateş edilse yerlerinden kalkacak halleri yoktu... Derken gün ışıdı: Her yer pespembe kesilmişti. Bir çeyrek kadar duruldu ortalık, ağaçkakan bile kabukları takırdatmaya başlamıştı. Birden, çok yakından bir makineli tüfek sesi geldi. Bulundukları yerden ana yola üç kilometre vardı. Birkaç asker ortaya çıktı: "Gidip bakalım..." Bir saat sonra içlerinden biri döndü: Almanlar ana yoldaydılar.

— Gorev'le Kovalçuk nerede? diye sordu Vassia.

— Gorev öldürüldü.

— Ya Kovalçuk?

— Yolda giderken: "Uğraşmak boşuna," dedi. Durum açıkça belli. Sonra, ailesinin civarda oturduğunu söyledi. Almanlar görünür görünmez yere yapıştım. Kovalçuk alçağı onlara doğru süründü...

— Anlaşıldı, dedi Lukaçev.

Sirke içmiş gibi, allak bullaktı Lukaçev'in yüzü. Titreyen sesiyle:

— Yapılacak şey yok, diyordu. Kurtulamayız... Minsk'i aldılar, biz aptal gibi olduğumuz yerde sayıyoruz. En iyisi teslim olmak! Kendilerini öldürtmek isteyen yüksek rütbeliler varsa buyursunlar...

Bir asker, utana sıkıla sordu:

— Kovalçuk'a bir şey yapmazlar mı?

Vassia, Dolgopiyatov'un yanına geldi.

— Teğmen yoldaş, izin verin de şunu kurşuna dizeyim.

Dolgopiyatov cevap vermedi. Vassia bulanık, dalgın bakışlı gözlerini gördü. Lukaçev, bağırıp çağırmaya devam ediyordu.

— Bize dokunmazlar, hepimiz askeriz!..

Vassia ona doğru yürüdü, çok yakından ateş etti. Lukaçev karınüstü düştü, bağırmaya devam ediyordu, ama sözleri anlaşılmaz olmuştu. Vassia beynine de bir kurşun sıktı. Keşif için anayola giden asker:

— Alçak! dedi. Seni alçak!..

Vassia susuyordu; şakakları atmaya başlamıştı. Durmadan, avucuyla alnında biriken terleri siliyordu. Sakinleşince Avanesyan'a:

— İlk öldürdüğüm bizimkilerden biri, dedi.

— Rezalet, diye cevap verdi Avanesyan.

Akşama doğru ormandan çıktılar. Köpekler havlıyordu; yakında bir köy vardı. Durdular, Almanlar köyde olabilirdi. Ama açlık hepsinin karnını buruyordu, ellerinde tek peksimet kalmamıştı. Köye kadar uzanmak isteyen gönüllüler çıktı: Köyde Alman bulunmadığı anlaşıldı. Askerler ekmeğin, sütün, domuz yağının üzerine çullandılar.

Vassia ile Avanesyan, bir kulübede oturuyorlardı. Koca göğüslü, güçlü kuvvetli bir kız gözleme kızartıyor, bir yandan da gülümsüyordu. Bir bebek ağlıyordu. Duvarda bir guguklu saat işliyordu. Bal tatlı, kokuluydu. Sessizlik, derin bir sessizlik çökmüştü ortalığa. Savaşın çok yakında olduğu, yüzlerce insanın yaralanıp düştüğü, hırıldadığı, öldüğü akla gelebilir miydi?

Ekmek fırınının üzerine otuz yaşlarında bir adam uzanmıştı. Vassia kulübeye girdiğinde adamı görmemişti. Öne doğru eğilmiş, askerleri gözlüyordu. Vassia, ormandan geçip Mohilev yoluna nasıl çıkacaklarını sorduğunda adam cevap verdi:

— Buralı değilim... Fark etmez, nasıl olsa geçemezsiniz. Onların otomobilieri, motosikletleri var...

Vassia kızdı:

— Baksana buraya, gençsin, neden orduya katılmadın? Kaçak mısın yoksa?

— Kaçak mı? Ne münasebet! Bir parmağım kesik.

Yaşlı kadın izleyecekleri yolu gösterdi, sonra ağlamaya başladı.

— Sizin gibi bir oğlum var askerde... Biraz daha bal alın...

Fırının üzerindeki adam diretiyordu:

— Almanlar güçlü. Ya bizimkiler? Tavşan gibi tüyüyorlar...

Sakin Avanesyan birden çıldırdı:

— Ayı oğlu ayı, ne biçim bir ülkede yaşadığını görmüyor musun? Kafkasya'ya kadar mı gidecekler sandın? Bize sinsice, en aşağılık caniler gibi saldırdılar... Dur bakalım, biraz toparlanalım... Uzun sürmez, merak etme. Bir parmağım eksik diyorsun. Önemi yok, dört parmağın daha var ya: Savaşabilirsin. Ama en kötüsü, senin kafan eksik, kafan...

Koca göğüslü kızın gözleri cam inciler gibi, parlak ve hareketsizdi. Ne düşündüğü anlaşılmıyordu. Kulübenin sahibesi olan yaşlı kadın hafif hıçkırıklarla ağlıyor, koluyla gözlerinin yaşını siliyordu durmadan. Büyükbaba sigarasından derin bir nefes çekti, öksürdü ve:

— Çok güç çocuklar, dedi. Çok güç. Diyecek şey bulamıyorsunuz, anlıyorum derdinizi...

Bu sözler Vassia'ya iyi geldi. Mert adamlar, böyleleri teslim olmaz... Bir kurtulsak şu beladan! Elini yastık yapıp uykuya daldı.

Öğlene kadar ormanın içinden ilerlediler; sonra açık araziye çıkmak gerekti. Güneş tepelerindeydi. Makineliler duyulmaz olmuştu; top sesleri de uzaklaşıyordu. Ortalık sakinleşmişti. Vassia susuzluktan bayılacaktı. Minsk'i, büfeyi, buzlu gazozu düşündü... Nasıl da içmemişti o zaman? Bir yudumcuk olsa! Hayır, bir yudum bile yoktu.

Güneş battı. Birden, çok yakından makineli tüfek sesi geldi: Düşmanla karşılaşmışlardı. Önce ne yandan ateş edildiğini anlayamadılar; sonra yönlerini buldular. Almanlar, mevzilendikleri bir dere yatağından ateş ediyorlardı. Vassia, Rus birliklerinin Almanların ötesinde olduğunu sanıyordu. Her yer dümdüzdü, gizlenecek bir köşe yoktu. Dolgopiyatov uzun bir uykudan uyanmış gibiydi, ince, çığlığı andıran bir sesle "hurra" çekti ve ileri atıldı. Atılmasıyla da yere düşmesi bir oldu: Mermiyi göğsüne yemişti. Herkes koşuyor, toprak yığınlarının dibine yatıyor, sonra yeniden koşmaya başlıyorlardı. Dünyayı unutan Vassia, elinde tabancası, kendinden geçmiş koşuyor ve sövüp sayıyordu. Askerlerden biri yaralılardan aldığı tüfeği verdi. Vassia, elde tüfek, ileri atıldı. İki Alman öldürüldü. Irmağı zorlarken Avanesyan elinden yaralanmıştı, ama çocuk gibi keyifliydi:

— Görüyor musun? Topçuyuz, istihkâmcıyız, ama göğüs göğüse savaşı kazandık. Bir de sınıfların görevi ayrıdır derler! Dolgopiyatov'un ilkel şeyleri bilmediğini söylerdin sen. Rezalet! Çok acıdım Dolgopiyatov'a, ama kahramanca öldü! Ne benzettik ama Almanları!..

Birkaç saat daha yürüdüler; yaylım ateş başlamıştı. Bu kez, Almanlarla karşılaştıklarını sanan Ruslar ateş ediyordu. Neyse, kimse ölmedi, bir istihkâm eri hafif yaralandı yalnız. Sonradan, kötü niyetten uzak, ama epey hırslı bir kapışma oldu tabii. Alay Mohilev'e kısa süre önce gelmişti; henüz savaşmamış askerler sinirliydiler. İçlerinde pek çok Kafkasyalı vardı. Bir tanesi inatla Avanesyan'ı sorguya çekiyordu:

— Almanlar nasıl şey? Kötü mü? Çok tankları var mı?

Teğmen, Vassia ile Avanesyan'a yemek verdi. Şişko, uykulu gözlü, tatlı bakışlı bir hemşire geldi, Avanesyan'ın elini sardı.

— Cephede yaptığım ilk pansuman, dedi... Kemiğe değmemiş, önemli değil...

Çok iyi uyudular. Gün ışırken Almanlar koruluğu bombalamaya başladılar. Hemşirenin ödü patlamıştı, buhar makinesi gibi, durmadan: "Oh! Oh!"lar koyveriyordu. İki asker onu avutmaya çalıştı:

— Korkma! Kimse seni fark etmez!

Geniş, ılık sırtını zevkle okşuyorlardı.

Vassia mutluydu; koruyu bombaladıklarını fark etmemişti bile. Kurtulmuşlardı ya, kısmetliydiler! İşin en güç yanını atlattıklarına inanıyordu. Dün Nataşa'yı düşünemezdi bile: O kadar uzaktaydı... Şimdi teğmene sordu:

— Mektup alıyor musunuz?..

Bugün, Nataşa'ya kuşatmayı yardığımızı yazacağım. Hayır, hayır, bundan söz etmemek daha iyi; üzülebilir, meraka düşebilir... Moskova'dakiler durumu anlamasınlar. İşlerin yolunda gittiğine inandıralım onları. Kısa süre sonra her şey düzelecek, bundan eminim... Savaşa katılalı daha on gün oldu, ama çok şey öğrendim. Eskiden kendi kendime sorardım: Savaş korkunç mu, değil mi? Korkacak mıyım acaba? Şimdi savaştan önce insanın korkudan öldüğünü, bir şey yiyemediğini, midesinin bulandığını biliyorum. Ama üstlerine saldırırken hiç korkmuyordum, kafamda bir uğultu vardı, o kadar. Tek şey düşünüyordum: Sonuna kadar koşmalıyım! Neyse ki bu alaya rastladık; görünüşleri iyi, silah ve cephaneleri var, subayları da akıllı kişilere benziyor. Herhalde burada bir savunma hattı kurulmasına karar verilmiş olmalı. Biraz gecikmişler ya... Teğmen, az önce, Almanların Bérésina'ya ulaştıklarını söylemişti. Tek tük, birkaç tank olmalı, yollarını kesebiliriz... Nataşa mektup alınca sevinecek... Ya bindiği kamyon bozulmuşsa? Hayır, olanaksız. Ayın yirmi beşinde yola çıktılar, yollar daha bomboştu. Tabii, Almanlar geçtikleri yerleri bombalamış olabilirler, ama bombalar can yakmaktan çok korkutur insanı... Şu sıra Moskova'da olmalı, beni düşünüyordur!.. Sevgili Nataşa'm!

Nataşa'ya hiç bu sözü söylememişti. Birden yüksek sesle konuşunca, Avanesyan, bir iki kere sordu:

— Ne dedin?

Vassia cevap vermedi; gülümsemekle yetindi.

Sonra gittiler, Binbaşı Balaşov'u çadırında gördüler. Vassia durumu anlattı. Rakov'dan geliyorlardı: Savaşta Teğmen Dolgopiyatov'la altı askerleri ölmüştü; üç kişi de ağır yaralıydı. İstihkâmcıları kuşatmadan kurtaran Teğmen Ruben'di. Binbaşı sigara verdi. Vassia, dumanı büyük bir zevkle içine çekti. *Bielomor* sigarasıydı içtiği.

— Alayımız Almanlar tarafından kuşatılmış halde, dedi Balaşov. Emir bekliyoruz. Hep birlikte yararız kuşatmayı.

3

Günler, bir incinin öbürünü izlediği gerdanlığa benzer; inciler dağılırsa, felaket evin başına çökmüş demektir. O sıcak, yemyeşil yazın başında, halk, inci gerdanlığının dağıldığını gördü. Bir önceki gün geçmişte kalmış, anlaşılmaz olmuştu. Daha kısa süre önce, Sergey, Belçev'le tartışıyor, kendi görüşünü savunuyordu, Nina Georgiyevna, Victor Hugo'dan parçalar okuyan öğrencisini hayranlıkla dinliyordu. Lukutin, bir şiirin dörtlüklerini sıralarcasına, yeni inşaat malzemesinin nasıl olması gerektiğini yazıyordu! Daha kısa bir süre önce, çok kişi, dinlenme evlerinden, denize girmekten söz ediyordu; yeni bir eve geçtikleri için mutluydular, rahat bir koltuğun fiyatını soruyor, başkalarını kıskanıyor, oğulları matematikten kırık aldığı için üzülüyor, *Madam Bovary*'nin sahnelenmesini tartışıyorlardı. Yine kısa bir süre önce, yığınla derdine, acısına, güçlüğüne rağmen, hayat iyice düzenlenmiş, yerine oturmuş, neşe içindeydi sanki. Derken bir el, ipliği koparıvermişti işte. Günler, aylar, yıllar dağılmıştı dört yana.

Askerlik şubelerinin karşısında sessiz kadınlar bekliyorlardı. Gözlerinden pek yaş akmıyordu bu kadınların: Çok büyük duygularla sıkışıyordu yürekleri. Ceketler, yazlık giysiler, işkence edilen mahkûmlar gibi çivilere asılmıştı. Tiyatrolar bomboştu: İstasyonlar tıklım tıklım, hareket doluydu.

— Kiev Garı'ndan yola çıkıyorum...

— Saat tam birde, Beyaz Rusya Garı'ndan...

Geceleri, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar evlerinin çevresinde nöbet tutuyorlardı. Herkes için yenilikti bu hayat; hem gururlu, hem kuşkuluydu insanlar. Altın sarısı kum getirdiler, bir yavru, kumun kendisi için getirildiğini sanarak yığına koşarken annesinin yüreği kan ağlıyordu.

Boğuk sesli hoparlörler insanların hayatına girmişti; gözsüz kulaksız, yuvarlak yüzleri ve korkunç şeyler kusan ağızlarıyla bakıyorlardı adama: "Ostrov önlerinde... Dinyeper üzerinde..." Yolda rastlaşanlar, asık suratla:

— Şimdi yeni bir cephe daha açıldı, diyorlardı.

Savaş, her gün biraz daha Moskova'ya yaklaşıyordu. Kent dışında tatil yapanlardan bir teki bile kalmamıştı ortada; bahçelerde glayörler, şebboylar, tütünler çiçek açıyordu; çiçek tarhlarının yanında da, uçaksavar erleri kendilerine siper kazıyorlardı. Çocuk bakımevlerinin, okulların boşaltılmasına başlanmıştı.

Doğudan askeri birlikler geliyordu durmadan. Yüzleri ve kafaları gergin askerler susuyorlardı. Gülündüğü, şakalaşıldığı ender görülüyordu. Kentten ayrılanları taşıyan tren, ağır ağır ters yönde ilerliyordu. Kaunaslı bir subayın karısı, kendisinin olmayan daracık bir elbise giyiyordu. Kent bombardıman edilirken giyinecek zamanı bulamadan evinden dışarı fırlamıştı. Bielostok yakınında torununu kaybeden bir yaşlı Yahudi kadın, çocuğun bebeğini kollarında sallıyordu. Küçük istasyonlarda kadınlar ateş yakıyor, yemek hazırlıyorlardı; süt çocukları haykırıyordu.

İlk yaralı kafilesi Moskova'ya vardı. Hemşireler, Alman tanklarını uçuran sınır muhafızlarının akıllara durgunluk veren hikâyelerini dinliyor, askerlerin sözlerini kendi aralarında tekrarlıyorlardı: "Yeneceğiz onları!" Hoparlörlerden ürkünç haberlerin yanı sıra, kimseyi eğlendirmeyen şen şarkılar dökülüyordu. Puşkin heykeli yakınında, çocuklar "savaş oyunu" oynuyorlardı. "Smolensk yönünde ilerleyen..." deyiminin anlamını bilmiyorlardı bu çocuklar.

Çocuklara bakarken yüreği nefretle kabaran Lukutin, her şeyi yapabilecek bir adam olan Richter'i hatırladı...

Savaşın ilk günlerinde, Lukutin, karısıyla kızını Volga kıyılarına yollamıştı. Önce Katya diretmişti:

— Benden kurtulmak için fırsatı ganimet bildin!.. Saratov'da hayatın nasıl geçtiğini hiç düşündün mü?

Karısını kızdırmaktan korkan Lukutin, hiç cevap vermedi. Platin rengi saçlı, kana batırılmış gibi kıpkırmızı boyalı tırnaklarıyla, bu kadın onda ne sevgi uyandırıyordu, ne nefret. Bir rastlantı sonucu hayatını paylaşmıştı, ama Lukutin'e yabancıydı. Yaşayışını değiştiremeyecek kadar çekingen olduğundan Lukutin ona katlanıyordu, üstelik küçük Pauline'inden ayrılması da olanaksızdı. Daha dört yaşındaydı Pauline, ama Lukutin kızının kendisini anlayıp avutacağına inanmıştı; "Sen benim arkadaşımsın,"

diyordu kızına yarı ciddi yarı alaylı. Sırf Pauline'e bir şey olmasından korktuğu için karısını Moskova'dan uzaklaştırmıştı. İçinde, saplantı halini almış bir korku vardı: Faşistler, özellikle Pauline gibi çocukları öldürüyorlardı!.. Lukutin'in kafasında Richter'in bön bakışları, Madrid'de ve Varşova'da dökülen kanla, amansız, insanlık dışı bir şeye karışıyordu. Katya fazla diretmedi; sırası gelip damda nöbet tutunca:

— Bu hayata hiç alışkın değilim, dedi.

Savaşın ilk günlerinde, bütün çevresindekiler gibi Lukutin de bildirilerle, durumu görenlerin anlattıkları çeşitli söylentilerle beslendi. Rahatça, büyük bir umuttan umutsuzluğa geçiveriyordu. Biri Rusların Batı Prusya'ya girdiklerini söyleyince hemen inandı. Birkaç saat sonra rastladığı bir meslektaşı: "Kızkardeşim Vitebsk'ten ayrılabilmek için dünyanın sıkıntısını çekti," dedi. Lukutin bir şey anlayamaz olmuştu; her şey yıkılmıştı sanki.

Nefis bir yaz sabahıydı. Karısı gittiğinden beri Lukutin'in eve uğradığı enderdi; çalıştığı yerde yatıyordu. Sabah serinliğini içine çekmek için dışarı çıktı. Sokak daha bomboştu; iki işçiye rastladı, asker dolu bir kamyon geçti. Koca bir dengi sürükleyen ihtiyar kadın inliyordu. Birden Lukutin tanıdık bir ses duydu. Stalin konuşuyordu. Sanki onunla konuşuyor, ona "dostum" diyordu. Geçmişte Lukutin kaç kere kendi kendine sormuştu: "Burada yabancılık çekecek miyim acaba?" İşte bu temmuz sabahı, her eve, her söze, yolda rastladığı her adama ne kadar bağlandığını anlıyordu. Toprağı ayaklarının altında duymuş, anavatan toprağı titremeye başladığında ayaklarının altında hissetmişti.

Temmuz ayı çok sıcak geçti. Bildiriler bezdiriciydi: Durmadan yeni yeni cepheler açılıyordu! Lukutin'in meslektaşlarından pek çoğu savaşa girmişti bile. Moskova'nın küçücük sokakları artık birbirine benzemiyordu: Çocuklar ortadan kaybolmuş, kent kuşsuz bir ormana dönmüştü.

Çok sıcak bir gün, Zamoskvoreçye Mahallesi'nin o sıralar pek kasvetli olan sokaklarında halk milisi geçit töreni yapıyordu. Milisler şarkı söylüyorlardı:

Yüreklenmemiz için,
Makineli verin bize

Düzensiz şarkı söylüyor, düzensiz yürüyorlardı; bu adamların tüfekten çok kalem ya da pergel tutmaya alışkın oldukları hemen anlaşılıyordu. İçlerinde yaşlı adamlar, şişmanlar, zayıflar, uzunlar, cılızlar vardı, astımlılar, şiş yüzlü kalp hastaları, dil bilginleri ve muhasebeciler, botanikçiler ve ressamlar, tiyatroda dekor taşıyanlar, veznedarlar, çiftçiler, kitaplık memurları, marangozlar, elektrik montajı yapanlar, her meslekten yığınla adam vardı. Askerlik biliminin temel ilkelerini büyük bir gayretle okuyorlardı. Ama en güç yaptıkları uygun adım yürümekti. Lukutin aralarındaydı. Şimdi daha sakindi, bildiriler bile onu daha az üzüyordu; artık kayıtsız değildi, bir sürü şeyle kafasını karıştırmıyordu. Koca savaş makinesinin bir parçası olmuştu.

Yorgunluk, geceleri uyumasını engelliyordu; o zaman bütün gücüyle, çabuk çabuk, ilk çarpışmaya girmeden yaşadığı uzun yıllar boyunca anlayamadığı şeyleri düşünmeye çalışıyordu. Gençlerin işi kolay, diyordu kendi kendine. Kendi düşüncelerini, kendi dünyalarını savunuyorlar. Ya ben?.. Kaç kere, içimden arkadaşlarımla tartıştım... Neden bütün anlaşmazlıklar yok oldu şimdi? Stalin'i dinlediğimde herkesin adına konuştuğunu biliyordum. Bugün, eski bir kilisenin önünden geçtik. Tanrıya inanmıyorum, ama çevresindeki kayınağaçları ve çocukluk anılarımla bu kiliseyi seviyorum. Tam karşısında, askerlik şubesinin yerleştiği okul binası var. Dayanırsak Pauline orada okuyabilecek. İhtiyar Juravlev, dün, Rusya'yı savunduğumuzu söyledi. Hayır, soyut Rusya değil sevdiğim, asıl yaşayan Rusya'yı, bugünün Rusya'sını seviyorum. Geçmişi yuttu. Oysa geçmişin bir şey yutacağı yok. Eleştirebilir, kuşkuya düşebilirdim. Şimdi, başka türlü yaşayamayacağımı anlıyorum.

Uykuya daldı, ertesi sabah talim vardı. Lukutin mutluydu; hayatında ilk kez kuşkuya düşmüyor, kendi kendisiyle tartışmaya girmiyordu. Artık asker olmuştu: Emir alacak, aldığı emri yerine getirecekti. Savaş, apaçık ve belirgin, ortadaydı: General haritada bir noktayı işaretliyor, tabur komutanı emri bölük komutanına geçiriyor, Lukutin sürünüyor, ateş ediyor ya da siperde bekliyordu.

Sonraları, bütün bu düşünceleri hatırlayınca gülümsedi: Savaş umduğundan çok başka çıkmıştı...

Geceyi Viazma'da, hasır eşyalar, paketler, elbiselerle dolu bir evde geçirdiler. Ev sahibesinin bir yanağı şişmişti; acılı gözlerle askerlere

bakıyor, içini çekiyordu. Lukutin ikonalara baktı, düşünceli düşünceli sordu:

— Tanrıya inanıyor musunuz?

Kadın başını salladı:

— Bugün herkes evinin duvarına ikona astı... Almanlar gelirse içimiz daha rahat edecek... Bir şeye inanmak istiyorum, hayat sanki daha katlanılabilir bir hal alacak...

— Halkımıza inanmıyor musunuz?

Kadın yine içini çekti:

— Söylenenlere bakılırsa, bütün Almanlar otomobillerle, kamyonlarla ilerliyormuş... Askerlerine çikolata bile veriyorlarmış...

Savaştan önce, bilya yatakları yapan bir fabrikada çalışan arkadaşı Fedosseyev'leydi Lukutin. Karısına mektup yazıyordu; konuşmayı duyunca, yazmaktan vazgeçip kadına:

— Tam kadınca bir söz! dedi. Biraz bekle, biz de otomobillerle, kamyonlarla geliriz, sen de görürsün...

Ev sahibesi yine içini çekti; dişi ağrıyor, korkuyordu. Almanlar bombardıman edecek, arkadan kendileri geleceklerdi...

Sabaha karşı, Lukutin'le Fedosseyev vedalaşırken kadın ağlamaya başladı.

— Geçirmeyin Almanları! Siz de bizdensiniz...

Bu sözler bir türlü Lukutin'in kafasından çıkmıyordu. Hüzünlü ve bön, bitkin bir atınkini andıran gözleri unutamıyordu. Fedosseyev karısını düşünüyordu herhalde. Öbürlerinin de bir sevgilisi, yakını, dostu vardı... Lukutin'in küçük Pauline'inden başka kimsesi yoktu, ona mektup bile yazamıyordu. Küçük çocuk babasının ne olduğunu bilmiyordu... Yanağı şiş kadın gibi onu da korumak gerekliydi... Hepsini düşünmek. Onlar için ölmek...

Ya birden korkmaya başlarsa? Kendini korkak sanırdı. Hiç başkalarına karşı çıkmış, bir toplantıda ağzını açabilmiş miydi? Katya'dan bile çekiniyordu. En yüreklilerin bile aklını başından alan savaşta ne yapacaktı?

Gece, bir bataryanın mevzilendiği kenti Almanlar bombaladı. Durmadan atılan fişeklerle kent gündüz gibi aydınlanıyordu. Biri sövdü:

— Alçaklar, amma da attılar be!

Yüzükoyun uzanan Lukutin, sersemlemiş, düşünüyordu: Neden bu kadar korkuyorum? Şaşırtıcı bir şey... Öbürlerinden farklı, sefil herifin biri miyim ben?.. Birden içimde bir şeyler paralandı... Buna rağmen kaçamam...

İki gün sonra savaşın içindeydi: Her şey birdenbire oluvermişti. Belki general durumu biliyordu ama bölük komutanı, Almanların savunma hattını yarıp geçtiklerini duymamıştı. Aslında, tanklardan korkmamaları, el bombaları ve benzin dolu şişelerle onlara karşı koyabilecekleri kaç kere söylenmişti, bütün iş heyecanlanmamakta, tankların yaklaşmasını beklemekteydi... Tabur komiseri konuştuğunda her şey çok basit geliyordu, savaşın ürkütücü bir yanı yoktu. Buna rağmen, askerlerin aklı başından gitti. Teğmen Zigaç bağırıyordu:

— Şişeler nerede? Stçegolev bu sabah yolladığını söylüyordu...

Lukutin, ısırganların bittiği dar bir çukurdaydı.

Yanında Fedosseyev'le Levin vardı. "Şişe" dedikleri de bira şişeleriydi. Fedosseyev alay etmeye niyetlendi:

— Bir ıstakozumuz eksik...

Levin, ana avrat söverek karşılık verdi. Lukutin susuyordu. Bir şey düşünmüyor, bütün dikkatiyle boşluğu gözlüyordu. Ne kadar zamandır bu çukurdaydılar? Lukutin saatine baktı, ama hiçbir şey aklında kalmıyordu. Görmediği halde baştaki tankın yaklaştığını duydu. Gürültü ve gıcırtı gitgide daha yakından geliyordu. Lukutin iyice büzüldü; ısırganlar yüzünü dalıyordu. Bulundukları yerde bir dönemeç vardı. Tank yavaşladı. Bir Alman başını çıkardı tepesinden... Bir subaydı galiba... Lukutin doğruldu, şişeyi fırlattı. Görüşü bulandı, bir şey göremedi. Ateş ediliyordu. Lukutin yine yere yapıştı. Korkmuyordu. Akşama, Teğmen Zagiç:

— Üçünüze de nişan verilmesini önereceğim, dediğinde yeniden korkmaya başladı.

Lukutin, ancak o an kendini toplayabildi. Almanın somurtuk, zayıf yüzünü hatırladı: Sanki dişlerini gıcırdatarak yaklaşan ölümün ta kendisiydi... İnsanın kaderci olası geliyordu... Alın yazısıyla tek mi çift mi oynamaktan başka şey değildi bu... Garip ve çok ürkütücü bir şeydi ama. Emir alırsam, yarın yine ilerleyecek, yine ısırganların arasında bekleyeceğim... Bu oyundan kimse kazançlı çıkmaz... Aslında çıkar, biz kazanacağız... İlerde daha çok topumuz... hem iyi topumuz olacak. Şimdilik şişeden başka şeyimiz yok. Bira şişeleri. Çok matrak...

Fedosseyev şaşırıp kaldı: Herkesin eski usül terbiyesiyle dalga geçtiği Lukutin, yolun ortasına dikilmiş ana avrat sövüyordu. Oradan geçen iki ulaştırma erinin ağzı açık kaldı.

— Ne oluyorsunuz Pavel Sergeyeviç?

Lukutin utandı, gülümsedi:

— Hiç... Savaşıyoruz.

4

Savaş erkek işidir, diyordu Khana. Leo'yu mutlaka öldürdüler. Şimdi Ossip gidecek. O durumu anlıyor, başkalarına da anlatabilir... İyi ama sana ne oluyor, sen ne karışıyorsun? Seninle uğraşmaktan çok daha başka dertler var başlarında...

Cevap yerine dalgın dalgın gülümsüyordu Raya. Önce, hastanede çalışmayı kaçınılmaz bir iş olarak kabul etmişti. Savaşçı bir birliğe katılmayı daha çok isterdi, ama ateş etmeyi bilmiyordu... Bu durumda hastaneden başka iş kalmıyordu! Önemli olan cepheye gitmek değil miydi? Cephe neydi? Gözünün önüne getiremiyordu bir türlü. Orada bir yüreğin çarptığını duyuyordu; oysa burada kan güç dolaşıyor, sokaklar buz kesiyor, hayat kalmıyordu hiçbirinde.

Valya'nın babası Aleksey Nikolayeviç Steçenko, Raya'nın bir askeri hastaneyle cepheye gittiğini duyunca kızdı:

— Çocuksu bir romantizm bu! Ona kimsenin gerek duyduğu yok... Hem siz şuna bakın: Görevini unutan bir eş, bir anne!..

Savaştan kısa bir süre önce, Valya'nın annesiyle babası, kızlarından kısa fakat çok önemli bir mektup almışlardı; mühendis Vlakhov'la evlendiğini, çok mutlu olduğunu bildiriyordu. "Felaket" diyordu Antonina Petrovna, sonra da içini çekiyordu; şimdi kocasını cepheye yollayacaklar. Kimseye soluk alma fırsatı vermiyorlar... Ev işleri, Antonina'nın kuşkulanmasını engelliyordu. Güç geçeceği anlaşılan kışı düşünüp un alıyordu, bulgur alıyordu, şeker alıyordu. Buna rağmen Khana'ya uğrayacak zaman buldu..

— Sizin yerinizde olsam, Raya'nın bu sersemliği yapmasına izin vermezdim.

Khana hiç cevap vermedi. Sanki Raya sözünü dinlermiş gibi! Naum'a da, Paris'e gitmenin sersemce bir iş olduğunu söylememiş miydi? Orada öldürmüşlerdi kocasını... Ossip'e de, genç karısını yalnız bırakmasının doğru olmadığını hatırlattığında cevap vermek zahmetine katlanmamıştı. Khana'yı tek dinleyen küçük Ala'ydı. Küçük Ala, hayattaki tek varlığıydı. Birlikte uzun geceler boyunca, bu uğursuz savaşın sona ermesini

bekleyeceklerdi. Neden savaşıyordu insanlar? Leo Paris'ten gelmişti: Yüzü iyiydi, şen görünüşlü karısının fotoğrafını göstermişti. Paris'ten hoşlanıyordu demek. Ossip de buradaki hayatından hoşnuttu. Almanlar da kendi ülkelerinden hoşnuttular herhalde; Almanya'da çok mal bulunduğu, sokaklarının pırıl pırıl olduğu söyleniyordu... Kiev'i ne yapacaklardı? Neden insanlar birbirlerini öldürme gereğini duyuyorlardı? Deliydi hepsi! Belki de Tanrıyı unuttukları için başlarına geliyordu bu felaketler? Khana bir dua hatırlamaya çalıştı. Ama sözler, anlaşılmaz biçimde, kafasında birbirine karışıyordu. Raya ona hastanesinden söz ediyordu: "İyileştirin bizi, hepsinin hesabını görürüz!" diyorlar. Antonina Petrovna bağırarak koşuyordu: "Odun! En önemlisi odun! Isınacak bir şey bulamayacağız..." Polonski veda etmeye geldi. Nehir donanmasındaydı. Korosten'den söz ediyordu: "Almanlar durmadan saldırıyorlar..." Tıpkı Naum gibi, hepsi aklını kaçırmış!

Geçmişinde Polonski'ye karşı ne bir eğilim, ne de bir direnme göstermemiş, uykusuz geçen bir gece olmamış gibi, rahatça öylesine öptü onu Raya. Gittikten sonra da düşündü: O gün kendimi toplamakla ne iyi etmişim. Şimdi onunla kendimi daha rahat hissediyorum. Ve hemen Ossip'e mektup yazdı: "Seni sevdiğimi, beklediğimi unutma..."

Ossip kısa bir mektup yolladı. Raya ile annesine yazıyordu: "Yarın gidiyorum. Hepimizin keyfi yerinde. Faşist saldırısı bizi gafil avladı, ama düşman yaptığı hesaplarda yanıldı: Yenilecek..." Khana kısacık mektubu tekrar tekrar okudu. Sonra Steçenkolara uğradı:

— Ossip düşmanı yeneceklerini söylüyor...

Aleksey Nikolayeviç kötü kötü güldü.

— Böylelerini çok okuduk biz. Camlarınıza kâğıt yapıştırsanız daha iyi edersiniz. Camlar patlarsa yerine koyacak şey bulamazsınız sonra.

Khana'nın canı sıkılmıştı: Ossip'in yazdıklarını Steçenko nereden okuyabilirdi? Oğlu akıllıydı, boşuna konuşmazdı; Almanları yeneceklerini söylüyorsa biliyor demekti...

Vera Platonova da Khana'ya geldi:

— Boris, Termopol'da. Oradan çıkabildiğini pek sanmıyorum. Sizinkinden ne haber?

Khana kadına Ossip'in mektubunu okudu. Vera Platonova'nın gözleri yaşla doldu.

— Güzel yazılmış. Yeneceğiz, doğru söylüyor. Almanları hatırlıyorum... Belki çok topları var, ama yüreksiz adamlar... Oğlunuzun yazdıkları ne güzel!.. Yeneceğiz, kimsenin kuşkusu olmasın. Raya da çok mert kız!.. Ah, biz de genç olsaydık keşke...

Kendilerinden başka kimsenin bulunmadığını iyice anlamak için çevresine bakındı; sonra Khana'ya sarıldı:

— Birkaç damla gözyaşı dökmeye hakkımız var değil mi? Kimse bize kızmaz ya...

Hastane yola çıkıyordu. Raya kızını kollarına aldı; birden nedenini anlayamadan, büyük bir korku duydu. Kendi kendine de kızdı; artık herkes birbirinden ayrılıyordu. Kendini toplayıp Khana'yı sakin sakin öptü. Korkma, dedi yaşlı kadına. "Hastaneler hep cephe gerisindedir..."

Raya yola çıkmak üzereyken yeniden korktu! Hastaneye nasıl vardığını bilmiyordu; her şey sise bürünmüş gibiydi. Oraya vardığında toparlandı, iş tek yaşama nedeni oluverdi yine.

Steçenko'nun dediği gibi, çocuksu bir romantizm miydi? Hastane, uzun süredir Raya'nın gözünde esrarlı bir yer olmaktan çıkmıştı. Şimdi hastanenin fenol kokusu, yatak, kanlı, irinli gazlı bez, fıçılar dolusu alçı, oturak, sürgü, haykırış, hırıltı, ilaç kokusu, ateşlilerin teri ve can çekişenlerin boğulması demek olduğunu biliyordu. Evdekilerin önce şımarttıkları, ufak tefek dertlerden uzak tuttukları zayıf Raya, neden burada büyük bir rahatlık duymuştu?

Ossip olsa iyi yetiştirilmiş olmayı neden gösterirdi; hem haklı, hem haksız olurdu böyle söylemekle. Raya faşistleri düşündükçe ürperiyordu; ülkesini seviyor, zafere ulaşmayı istiyordu; bütün arkadaşları, yaşıtları, bu düşünceleri, bu duyguları paylaşıyorlardı. Bununla birlikte hiçbiri, o incecik, belli belirsiz tarihi yaratanlarla onu bir fırtına, bir alınyazısı sayanları ayıran çizgiyi aşmayı denemiyorlardı. Raya'da hiç ortaya

çıkmamış büyük bir duygu hazinesi, yolunu bulma isteği, bir eser yaratma özlemi vardı. Kocası bu duyguları yatıştıramamıştı; işini sevememişti. Suyun taşı aşındırması gibi, yüreğini kemiren düşleriyle baş başa kalıyordu. Yeteri kadar kırıtkan, yeteri kadar da içine kapanık, sıradan bir kadındı işte. Kâğıtlarına bakılırsa memurdu; medeni hali, hareket ve davranışları aykırı kaçmayan, Ala'nın annesi, sevilen bir kadın. Tiyatroya gidiyor, içini çekiyor, sonra gazocağını yakıp eski bir romanla birlikte düşlere dalıyordu. Bu romanların kadın kahramanlarının yaşayışı ne güzeldi! Bir saat sonra, çekmecede çorap arayan kocasına cevap veriyordu: "İşe gitme zamanı, ama sana bir çift hazırlarım şimdi!" Ardından da düşünüyordu: Zaman değişti, bir Sovyet kadınıyım, kocamın eşiti. İşim var. Tek kelimeyle, Raya gibi kadınlar milyonlarcaydı. Bazı erkeklerin dikkatini çekiyorsa, özellikle uzun kirpikleri yüzündendi. Yine de bir tatminsizlik duyuyordu. Valya ne kısmetli kızmış, diyordu sık sık. Artist olacak, her yeri gezmiş, olağanüstü bir adama sevdirdi kendini... Zina da işini çok seviyor. Hem, kendimi Zina'yla kıyaslamam çok yanlış. Zina, olağanüstü yaradılışta bir insan. Ya Galoşka, bir an üzülür, gözyaşı döker, hemen ardından basar kahkahayı. Kendini bulamayan tek kişi benim... Eski romanlardaki gibi bir aşk bekliyordum; Ossip'in işine köstek olmaktan başka şeye yaramadım. Ossip kötü değil, üstelik çok iyi bir insan, ama kendini sevdirmiyor. Az kalsın Polonski'ye kanıyordum; ama bir saat, belki bir ay sürerdi. Bu yoldan insan kısa sürede yüreğini harcar...

Toprağın sarsıldığı, bombaların kente düştüğü, köprülerde; evlerinden, çok sevgili yuvalarından ayrılanların biriktiği günlerde Raya'nın ayakları yere basmıştı. Yararlı oluvermişti. Klavdia İvanovna ya da Sorokina ondan çok daha bilgili ve görgülüydü, ama yaralılar hep: "Küçük Raya'yı çağırın," diyorlardı. Onları avutan bir yanı vardı. Belki bilgisizliği, utangaçlığı, uzun kirpiklerinden gelen şaşkın havasıydı onu sevdiren? Sert, kırlaşmış sakallı, yaşlı bir istihkâmcı: "Biraz daha yanımda dur tatlım," diyordu. Genç bir okulluyu andıran teğmen, safça kekeliyordu: "Raya söyle, cennetten mi geliyorsun?" Kangren olmuştu, doktor bacağını dizinin altından kesmek zorunda kaldıklarını söyledi: Raya, yaşla dolan gözlerini çevirdi.

Astsubay Guzilov kollarında ölmüştü. Ateşli, hem bulanık, hem pırıl pırıl gözlerle bakıyordu yüzüne: Bakışı o kadar dokunaklıydı ki, ölümü uzaklaştırıp onu kurtarmak için haykırmaya hazırdı Raya. Ossip'in gözlerinde de bir gün bu bakış belirmişti. Yıllar oluyordu... Guzilov'un

dudakları kımıldamaya başladı: "Maşa'ya yaz..." Arkasını getiremedi. Raya onunla ilgili bir tek şey biliyordu: Uzaklarda bir yerde Maşa adlı sevgilisi olduğunu. Sonra Guzilov birden buz kesmiş, Raya, ellerini onun ellerinden güç kurtarmıştı. Bir adamın öldüğünü ilk kez görüyordu. Şaşırdı, allak bullak oldu; ne kadar basit, ne kadar inanılmaz bir olaydı! Az önce içecek bir şey istiyor, çırpınıyordu: "Maşa..." Şimdi yüzü ciddi ve sakindi... Ölüm, Raya'ya hayatı bambaşka bir gözle görme fırsatını vermişti: Her şey daha yakın, daha tatlı geliyor, Polonski'yi sevgiyle anıyordu. Neredeydi şu sıra? Ossip'e ne olmuştu?.. Sert saçlarını okşamayı, hem çok önemli hem de çok basit bir şey söylemeyi ne kadar isterdi. Onca yıl yan yana yaşamışlardı, ama Raya söylememişti ona... Belki şimdi Ossip de ateşler içinde yanıyor: "Raya'ya yaz..." diyordu? Ala ne olmuştu? Anne ne alemdeydi? (Raya, içinden Khana'ya hep anne derdi.) Bugün bildiri yine her zamanki gibi kötüydü...

Raya'nın çalıştığı hastane şimdi Poltava yakınındaydı. Ara sıra geceleri bombardıman uçakları saldırıyor, evler yanıyordu. Küçük, yaralı bir çocuk getirdiler. Ölüm sıradan, alışılmış bir şey olmuştu. Bu bembeyaz evler, kenarı canlı renklerle işlemeli peçeteler, sabah serinliği, kara, sakin geceler, ondaki hayat sevgisini gitgide körüklüyor, düşündürüyordu: Şu yıldıza uçsam kimse farkına varamaz… Eskiden Raya düş kurardı; Ossip, toplantı dönüşü sabaha karşı eve gelip uyandırdığında ona anlatırdı düşlerini; ya bir gondola binmiş Venedik'te dolaşır, ya sütunlu, koca bir salonda piyano çalar, bütün dinleyiciler ağlardı... Şimdi kartopu ağacında küçücük, ekşi bir yemiş bulsa mutlulukla gülümsüyordu; yaşıyorum! Güç yaşıyorum, yük beygiri gibi kaba saba bir hayat yaşıyorum; ama yaşıyorum ya...

— Duydunuz mu? Kiev...

Raya gazeteyi yırtarcasına çekti aldı. Sonra bir şey söylemeden yaralılarının yanına gitti. O gece, Yüzbaşı Nitenko öldü. Can çekişmesi çok acılı olmuştu; doğrulmak istiyor, kollarını sallıyor, kan tükürüyordu. Ölene kadar yanından ayrılmadı Raya. Yüzbaşıyla birlikte ölüyordu sanki: Kiev, benim sevgili Kiev'im...

5

Dimitri Alekseyeviç Krilov'da tükenmez bir canlılık vardı. Hiçbir şey umudunu kırmıyordu: Ne çalışma koşullarının güçlüğü, ne de olaylar. Hastane bir ormanın içine yerleşmişti. Eylül ayı özellikle iyi geçiyordu. Ölümün yakınlığıyla altüst olan doğa, zenginliklerini bol keseden harcamak istiyor gibiydi. Yükseklerde, düzenli üçgenler halinde kuş sürüleri geçip gidiyordu. Her yan ot, mantar kokuyordu. Sevgi dolu güneş insanları ısıtıyordu. Irmağın kıyısında, külrengi, küçük kulübeler çocuk oyunlarının, nişanların, cenaze şölenlerinin sakin hüznünü hatırlatıyordu; üvez ağacı da payına düşeni katıyor, yüreğin ateşinden, delifişek gençlikten söz ediyordu. Bütün bu güzelliklerin ortasında, Dimitri Alekseyeviç, halkın üzerine çöken korkunç felaketin görüntüsüyle karşı karşıyaydı. Gece gündüz evlerinden kaçanlar geçiyordu; yük arabalarında yaşlı kadınlar inliyor, ürkek çocuklar ağlıyorlardı. Junker uçakları da yolları kurşunla tarıyorlardı. Almanlar durmadan ilerliyorlardı, sanki onlara karşı koyacak kimse yoktu...

Dimitri Alekseyeviç, birkaç kere, yaralı Almanlarla konuştu. Tutukluydular, ama zafer kazanmış kişilerin havasına bürünmüşlerdi: Taşkınlık yapan genç canavarların neşesi vardı bu adamlarda; güçlü, güneşten yanmış, acıyı yenip alaycı alaycı gülümsüyorlardı.

Canları cehenneme! Ne zaman şu heriflerin hakkından geleceğiz be! diye söyleniyordu kendi kendine. Siyasi komiser Bukov anlatıyordu:

— Dinyepropetrovsk'u bıraktık... Tallin'i bıraktık... Bando mızıka, geçit törenindeymiş gibi saldırıyorlar. Bir psikolojik saldırı bu aynı zamanda. Tabii sinirler dayanamıyor...

Dimitri Alekseyeviç kızıyordu:

— Sinir dediğin genç hanımların işine yarar. Almanlar deliyse, bu onların yaptığını yapmamızı mı gerektirir?

— Silah yönünden bizden üstün adamlar: Tankları, uçakları fazla...

Krilov ne diyeceğini bilmiyordu. Kendi alanında Almanlarla rahatça baş ederdi. Daha bir gün önce Çavuş Garbunov'un karaciğerinden seksen

gramlık bir mermi parçası çıkarmamış mıydı? Komiser Çirkes'in bacağını kurtarmıştı; bu Çirkes bir gün dans edecekti, kalıbını basardı Dimitri Alekseyeviç! Düşmanda ve Ruslarda ne kadar tank olduğuna gelince, Krilov'un işin bu yanından haberi yoktu.

Bukov devam ediyordu:

— Havadan büyük sayıda asker indiriyorlar; yere iner inmez, hemen çember olup savunmaya geçiyorlar. Her yana makineli yerleştirmişler; bizimkilerin aklı fikri usta nişancılarda. Motosikletleriyle saldırdıklarında da insanı ürkütüyorlar... Bir serüven payı da yok değil görünüşlerinde, ama kaçınılmaz biçimde insanı etkiliyor...

— Yine mi aynı şey? Bırakın canım şunları. Ben hepsini tanırım. Almanca konuşuyorum. İçlerinden çoğuyla da görüştüm. Düşünmeyi bilmiyorlar daha...

— Belki bu yüzden ilerliyorlar...

— Hayır komiser yoldaş, hayır! Ne diyorsunuz? Güçlü olmak için aptal olmanın yettiğini mi? İstediğiniz kadar komiser olun, ama bana kalırsa saçmalıyorsunuz! Sizin tanklarınızı kim icat etti? Akıllı biri mi, yoksa aptal bir herif mi? Kafasız da yürürler belki, ama uzun süre ilerleyemezler...

Gencecik bir yaralı Alman getirdiler, tankçıydı. Bir mermi parçası kalçasına girmişti. Krilov yarayı inceledi; Alman titremeye başladı.

— Neden korkuyorsunuz? diye sordu Krilov.

Alman anlamamıştı. Yine korktu:

— Kızılların tutsaklarını hadım ettikleri söylendi bize. Hadım edeceğinize beni öldürün, daha iyi!..

Krilov sinirinden kıpkırmızı kesildi; ama kendini tuttu, yarayı sardı.

— Yara derin değil. Ama siz... –Bir el hareketi yaptı.– Ayaklarınıza bir şey olmayacak ya, kafanız felaket: Boş, bomboş...

Alman susuyordu. Dayanamadı, itiraf etti:

— Binbaşım, psikiyatr mısınız?

Krilov bir kahkaha attı:

— Ne münasebet, bir bu eksikti! Ama sizin kafanızdan korkunuz varsa, psikiyatrın hiçbir yardımını göremezsiniz. Belki bir veteriner daha faydalı olur. Ananızın aklı neredeydi? Başınızda Hitler var, kabul ediyorum, ama hiç olmazsa size iyi kötü bir insan görünüşü verebilirdi...

Durum bir iki hafta sonra düzeldi. Rus birlikleri saldırıya geçmiş, Desna'yı zorlamaya başlamışlardı. Birkaç karıştırıcıyı kurşuna dizdiler, ortalık düzene girdi. Ormana çekilen köylüler evlerine dönüyorlardı. Krilov neşeliydi: İlerlemelerinin uzun sürmeyeceğini size söylemiştim!.. Karısının Atkarsk'tan, Nataşa'nın da Moskova'dan yolladığı mektupları almıştı. İkisi de hayatta, yaşıyor ya, işler yolunda demektir. Şimdilik başka istediğim yok.

Sonra, yeniden hepsinin yüzü asıldı. Bukov her gün bildiriyordu:

— Çernigov'u boşalttık... Romni'yi... Kiev'i... Bir şey anlamıyorum... Bu herifleri nerede durduracaklar?

Krilov, ilaç almak için bir günlüğüne Orel'e gitti. Döndüğünde neşesi yerine gelmişti. Yaralılara uzun uzun anlatıyordu:

— Almanlar yalan söylediler. Onlara bakarsanız bizde bir şey kalmamış. Bir de gidin Orel'i görün; her şey savaş öncesindeki gibi. Dükkânlar, lokantalar, büfeler açık... Tramvaylar, hem gerçek tramvaylar işliyor... Anayol çok güzel, bakımlı. Bir de alanı var, neredeyse başkent dersin... Lokantada porto satılıyor. İçmedim ama mataram temizdi, hastalar için aldım: Güçlendirir insanı... Eh, Orel böyleyse Moskova'da durum çok daha iyidir. Kısa zaman sonra itoğlu itler geri dönecek...

Hayat dolu neşesi herkese geçiyordu. Hastalar ona bayılıyorlardı. Komiser Bukov, bir gün: "Tıp okusam fena olmayacak galiba, demişti... Sanki Krilov benim komiserim..." Kolayca etkilenen genç Doktor Zabtodski, Krilov'un çadırına girerken:

— Dimitri Alekseyeviç, derdi. Size geldim, kollarım kalkmıyor...

— "Kalkmayan kollar"a bakmıyorum, diye homurdanırdı Krilov. Özellikle tıp okumuş kişilerin kalkmayan kollarıyla hiç ilgilenmem.

Kollarınız neden kalkmıyor? Belayev'in ateşi yükseldi diye kalkmıyorsa, korkmayın, durumu o kadar kötü değil, kurtulacak...

Sonbahar yağmurlarının ardı arkası kesilmiyordu. İnsanlar gibi doğa da hüzünlüydü. Bu kasvetli günlerden birinde Zabrodski koşarak geldi:

— Dimitri Alekseyeviç başlıyor!..

— Ne başlıyor?

— Cephe boyunca saldırıya geçtiler. Korkunç bir bildiri geldi. Okumak bile gereksiz. Yola bakmak yeter...

Dimitri Alekseyeviç ana avrat sövmek istiyordu, ama kendini tuttu; kaba bir söz kaçırmazdı hiç ağzından. Dişlerinin arasından homurdandı.

— Alçaklar!..

Zabrodski'nin dudaklarının titrediğini görünce kızdı:

— Yine ödünüz patladı! Başkalarını iyileştirmeniz gerekiyor, oysa sizi gören hastalanır. Saldırıya geçtiler, tamam... Demek birinci perde daha sona ermedi. İkinci perdenin ne olacağına gelince, merak etmeyin. Halkımızı tanıyor musunuz? Yoksa Ayda mı dünyaya geldiniz? Bizim halkımız başkadır, anladınız mı? Moskova'dayken Almanlar kenti esaslı bombaladılar: Bizim evin bütün camları kırıldı. Ertesi günü kalkınca ne göreyim? Bir camcı geliyor. Ölçü alıyor, özene bezene camları kesiyor ve yerleştiriyor. Savaştan önce bir cam kırmıştım, camcıyı getirtmek için üç hafta beklemek gerekti. "Yarın" diyorlardı, sonra bir daha "yarın." Manej'in yakınına bomba düştü; hemen yolu onardılar. Bizim halkımız böyledir: Kendini felaket günlerinde gösterir. Saldırıya geçtiler diyorsunuz, değil mi? Önemi yok; kendimizi bir toplayalım da bakın görün nasıl kaçıyorlar... Şimdi gidin, Zaparidze'ye bakın: Yarası bir türlü kapanmak bilmiyor, hoşlanmadım bu işten...

Karşısındakini rahatlatmak için söylediği sözler Krilov'a ağır geliyordu; yüreği sıkışıyordu. Felaket!.. Yaptık, yaptık, şimdi bu hayvanlar her şeyin canına okuyor. Buğdayı çiğniyor, çocukları öldürüyorlar. Görülmüş şey değil.

Ama Krilov bir şeyden emindi: Bu işten er veya geç sıyrılacaklardı.

Korkuyla bekledikleri gün geldi çattı: Yakınlarında bir tümen vardı hep, şimdi tümenin izi bile kalmamıştı. Telefondan ses gelmiyordu. Yoldan subaylar, çeşitli sınıflardan –piyade, istihkâm, ulaştırma– askerler geçiyordu. Dört yandan ateş ediliyordu. Durum kötüydü, böylesi görülmemişti hiç...

Krilov yoldan geçen bir subayı çağırdı:

— Yüzbaşı yoldaş, böyle nereye gidiyorsunuz?

— Birliğimi kaybettim...

— Size ne kaybettiğinizi değil, ne yapacağınızı soruyorum...

Subay kollarını açtı:

— Bilmiyorum. Kuşatıldığımız kuşkusuz...

O sıralar bu sözler herkesin ağzındaydı. Kimse Almanların nerede olduğunu bilmiyordu; dağınık ateş, düşman askerlerinin sık sık saldırdıkları yük arabaları, yanık kamyonlar, bırakılmış otomobillerle dolu yol da kargaşalığı iyice artırıyordu.

Krilov, yüzbaşının koluna yapıştı.

— Birliğinizi kaybettiğinize göre bize yardım edin bakalım!.. Hastaneyi buradan taşımak zorundayız. Yaralıları bu Alman hayvanlarına bırakmayız ya. Adım Krilov, ikinci sınıf askeri doktorum. Adamlarınızı toplayın. Baksanıza, dağılmış, bir karış suratla yürüyorlar. Herhalde onlar da birliklerini kaybetmişler. Şimdi bir yol, bir çıkış yolu bulmalıyız...

Sözlerinde öyle büyük bir hırs, heyecan vardı ki yüzbaşı cevap verdi:

— Çalışırız...

— Özür dilerim ama size... adınızı sormadım.

— Yüzbaşı Zuvikov.

Krilov yolun ortasına dikildi; askerleri durduruyor:

— Nereye kaçıyorsun böyle? diye soruyordu. Tek başına bir yere gidemezsin... Hastanemizi kurtarmak gerek... İyi bir yüzün var, Russun,

hemen anlaşılıyor. Yaralı arkadaşlarını yüzüstü bırakamazsın değil mi? Sağa dön! Yüzbaşının emri var...

Krilov kendi kendine kızıyordu: Yüzbaşının adını unutmuştu.

Hastane personelinin dışında iki yüz kişi toplayabildiler. Gece yürüyüşe geçildi. Yakında küçük bir kent yanıyor, alevlerin aydınlattığı gecede yaralı taşıyan arabalar açık seçik görülüyordu. İzli mermiler, fişekler... Bir an Krilov düşündü: Ne güzel donanma şenliği. Sonra hemen kendini topladı. Gözünü açmak zorundaydı, hepsi bir anda dağılabilirlerdi. Bu Jukov ya da Saykov gevşek, seciyesiz herifin biriydi...

Romatizma krizi tutan Krilov, güçlükle yürüdüğünü ötekilerden gizliyordu. Zabrodski fark etti:

— Dimitri Alekseyeviç, arabaya binin.

Krilov kızdı:

— Dostum, arabalar yaralılar içindir. Ama bu... nasıl deniyor... kuşatmadan kurtulduğumuzda öyle dans edeceğim ki hasetten çatlayacaksınız.

Bu karanlık ormanda, iki bombardıman arası söylenen beklenmedik sözler, yaralılar dahil herkesi güldürdü. Gece yürüyorlar, gündüz, iliklerine kadar ıslanarak ormanda gizleniyorlardı. Bir düşman devriyesine rastlayıp çarpıştılar. Küçük bir köyde mevzilenen Almanlar damlara makineli yerleştirmişlerdi. Yüzbaşı Zuvikov, gevşek, seciyesiz bir herif olmadığını gösterdi. Saldırı sonunda köyü ele geçirdiler. Kulübeler yanıyor, kömür olmuş Alman ölüleri yerlerde sürünüyordu. Krilov yüzbaşının boynuna sarıldı. Yeniden yürümeye koyuldular. Dördüncü gece de aydınlanmaya başladığında, Krilov, uzakta, yağmurun sık duvarı ardında askerler gördü..

— Hadi bakalım yüzbaşım, komutayı alın!..

Yüzbaşının başa geçmesine fırsat kalmadı: Rus askerleriydi bunlar. Krilov gözlerine inanamıyordu: Masada domuz yağı, bal ve süt vardı. Mucizeydi bu! Ama hiçbirine dokunamadı; birden geniş yatağın üzerine düştü ve öğlene kadar uyudu. Sonra ayağa kalktı, seyrek ama dik saçlarını düzelterek yaralılarına koştu. Akşam, Binbaşı Svetsov'a anlatıyordu:

— "Kuşatıldık" diyorlar... Sorarım size, asıl kuşatılan Almanlar değil mi? Her şey kuşatıyor onları: Birliklerimiz, halk, ormanlar. Tabii geri çekilmek zorunda kalışımız rezalet... Komiser, her şeyin tanklara ve uçaklara bağlı olduğunu söylüyor. Ben anlamam, asker değilim... Ama biraz da beceriklilik, ustalık gerekir gibime geliyor. Almanların bildiği tek şey var: Kundaktan çıkar çıkmaz talime başlıyorlar. Biz, çok daha başka şeyler düşledik... Önemi yok, sonunda savaşmayı da öğreneceğiz. Buraya sarhoş, Fransız şampanyasıyla başları dönmüş halde geldiler, Fransa'da savaştılar mı sanki? Gerçek bir direnmeyle karşılaştılar mı? Bir mühendisle konuştum; Fransa'da bulunmuş; Fransızlar mert adamlar ama hırsları kalmamış. Akılları fikirleri siyasette... yanılmıyorsam Suçkov diye bir yüzbaşıyla karşılaştım. Birliğini kaybetmişti. Kötü bir şey tabii. Yine de sürüyle adam topladı, kuşatmayı kendiliklerinden yardılar, hastaneyi kurtardılar. Üstüne üstlük yirmi tane de Alman öldürdüler. Neden mi? Gerçek bir yurtsever de ondan; kafası işliyor. Avanak Almanlar ilerliyorlar, ama bir şey düşündükleri yok. Orduları var, anladık. Bizim de ordumuz var. Daha derin, savaş alanında tek başına da kalsa insanın dövüşmesini sağlayan başka bir şey var. Yanımda bir komutan bulunmasa bile benim komutanım var, bu komutan kafamda. Tam dört Alman enseledik binbaşım. Kendilerini hadım edeceğimi sanıyordu avanaklar. Değer verdiğimizden değil, insan olduğumuzdan öldürmedik onları. Önemli bir şey... Neyse, votkanız varsa içelim, bir türlü ısınamıyorum.

Gece, yaralıları dolaştıktan sonra Krilov merdiven başına çöktü, bir sigara yaktı. Yakınında bir çift vardı; Krilov'u fark etmediler bile. Asker yüksek sesle konuşuyor, kadını kandırmaya çalışıyordu:

— Kentler düşüyor, köprüler uçuruluyor ve sen kendini benden esirgiyorsun.

— Kentleri geri alırsınız. Ama ben mutluluğumdan vazgeçemem. Orduda nişanlım var...

Krilov birden duygulandı; kendini güç tuttu; yerinden fırlamak, genç kızı iki yanağından öpmek istiyordu. İşte böyleydi bunlar! Nataşa'yı düşündü, gülümsedi: Yürekli küçük kızım benim!.. Vassia neredeydi acaba?

Uzun süre bombardıman uçakları homurdandı, uçaksavar topları gürledi. Yakında bir bomba patladı. Krilov yerinden kıpırdamıyor, Nataşa'yı,

tanımadığı genç kızı, yüzbaşıyı (adı neydi yahu? Unuttum, Allah kahretsin, unuttum!), kocaman, yenilmez ulusu düşünüyordu.

Krilov bıyık altından güldü: Uyurgezerler de çıkmıştı ortaya. Birden şarkı söylemeye başladı:

Kara Karga, ne dolanıyorsun tepemde?
Dişine göre değilim! Kara Karga, kapamazsın beni

Utanarak sustu: Yine yanlış söyledim! Ara sıra canım o kadar şarkı söylemek istiyor, ne yazık ki beceremiyorum...

6

Khana'nın dünyası bir çocuğunki gibiydi; belki bu nedenle torununun yanında rahat ediyordu. Çevresinde konuşulan olaylar, umutlar, başarılar, halkın dertleri onu yakından ilgilendiriyordu, hepsi sanki birer aile sorunuydu. Küçük gözlemleri, rastladığı insanlarla konuştukları, kitap ve gazete yerini tutuyordu. Ülkesinin gelişimini yapılan binalardan, tanıdığı kişilerin gülüşünden, Ossip'in işlerinden izliyordu. Kaba bir tezgâhtar ya da dikkafalı bir milise rastlarsa, Raya'ya: "Ossip bunların eğitildiğini sanıyor," diyordu. "Ama bu herifleri eğitmek kolay değil..." Bambaşka bir dünyada, oruçla bile yumuşamayan ürkünç bir Tanrının, her an insanın yakasına yapışıp sürgüne yollayabilecek tehlikeli bir polis komiserinin, boğucu umutlarla, gündelik, umut kırıcı dertlerin dünyasında büyümüştü. Kafasında her şey karmakarışıktı; eski dualar, makalelerden alınmış gibi gelen Ossip'in sözleri, yıllanmış boş inançlar, fallar, beş yıllık plan ve planlama üzerine, siyasal bilinç üzerine konuşmalar. Tanrıya inanıp inanmadığını bile bilmiyordu. Ama Ossip'e inanıyordu. Leo gelmişti, iyi giyimliydi, şendi, gülüyordu; yine de, ölmüş kocasına acıdığı gibi ona da acıyordu. Raya kitap okuyor, tiyatroya gidiyor, piyano çalıyordu; ama Khana, geceleri, Raya'nın tıpkı Naum gittikten sonra kendisinin yaptığı gibi, alçak sesle ağladığını biliyordu. Üstelik Khana, başkalarının zayıf yanlarını da seziyordu (kendi kendine, "Naum gibi deli bunlar!" diyordu). Güven veren, sağlam ve akıllı haliyle bir tek Ossip onu etkiliyordu. Oğlundan hem çekiniyor, hem de ona tapıyordu. Ossip'in dediği onun gözünde gerçeğin ta kendisiydi. Bütün kent tifüslü hastalar gibi kıvrandığında, kaçmaya çalışanlar geri dönüp: "Almanlar Borispol'un önüne geldiler!" diye bağırdığında, sırf Ossip'e inandığından istifini bozmuyordu. Yakından gelen top sesleri camları sarsmaya başlayınca, torununu kucağına aldı: "Hiç korkma, savaş bu..." Khana savaşta ateş edildiğini biliyor, bu gümbürtü ona doğal geliyordu.

Pırıl pırıl bir sonbahar sabahıydı. Kestane ağaçları sararıyordu, savaşın gürültüsünün ardından büyük bir sessizlik olmuştu. Khana dışarı çıktı: Küçüğe süt bulmaya çalışmalıyım... Birden haykırdı: Karşıdan, aksaganski Sokağı'ndan Almanlar geliyordu. Her şeyi beklerdi, ama bunu değil. Ossip Almanları yeneceklerini yazmamış mıydı?.. Genç, neşeli, geçiyordu Almanlar; gülüyor, yürürken sakız çiğniyorlardı. Bir anaç tavuk gibi ürken

Khana torununu arkasına gizledi. Khana'yı gören bir Alman gülmeye başladı, makinelisini üzerine çevirdi; arkadaşları da gülüyorlardı. Amma korkutmuşlardı ihtiyarı! Khana güç bela eve döndü. Ala'nın yanına oturup mırıldanmaya koyuldu: "Bir şey değil... Onları içerilere çekmek için, bilerek yaptılar... Neredeyse bizimkiler gelir. Yakında baban burada olacak.. Torununa değil kendi kendine güven vermek için söylüyordu bunları. Hem Ala korkmuyordu hiç; sokaktan gelen müzik seslerini duyunca el çırptı.

Akşama doğru, Khana Steçenkolara uğradı. Belki bizimkilerin gelip gelmeyeceğini onlar bilebilirdi? Aleksey Nikolayeviç, asık suratla karşıladı Khana'yı.

Yaşlı kadın, buna rağmen sordu:

— Hasta mısınız?

— Hayır.

— Neyse... Böyle bir zamanda hasta olmak felaket... Onları gördünüz mü?

— Evet, büyük bir düzen içinde. Bambaşka bir ordu olduğu hemen anlaşılıyor. Hem bambaşka, bütün bu "deneylerden" uzak yaşadılar… Bizimkilere gelince... Diyecek şey yok: Hepsi sağlıklı...

Khana, bir şey anlamıyordu.

— Kimden söz ediyorsunuz, Aleksey Nikolayeviç?

— Kimden mi? Ne sizden, ne de benden tabii. Komünistlerden söz ediyorum.

Khana, Ala'yı göğsünde sıktı, üzüntü ve kızgınlıktan doğru dürüst konuşamıyordu bile:

— Nasıl söyleyebilirsiniz bunları? Raya ile Valya Parti Gençlik Kuruluşu'na üyeydiler. Valya buraya geldiğinde Parti'ye girmek için dilekçe verdiğini söylemişti…

— İnsana zorla neler yaptırıyorlar...

Antonina Petrovna lafa karıştı:

— Valya için bunları söylemeniz çok ayıp. Onun gibi ufacık bir kız politikadan ne anlar?

Aleksey Nikolayeviç, önceleri istemeyerek konuşmuştu. Ama Valya'nın hiç suçu yok. Siz suçu başkalarının sırtına atmak istiyorsunuz. Yoook, yaptırmayız bunu. Biz yürümüyor, arkamızdan itiliyorduk.

— Kim itiyordu sizi arkanızdan?

— Oğlunuzla onun gibiler. Yahudilerin neden korktuğunu anlıyorum şimdi...

Khana yerinden kalkmıştı.

— Ala, gidiyoruz.

Antonina Petrovna utandı, peşlerinden koştu:

— Şu sıra herkes sinirli... Belki ekmek istersiniz? Size vereyim, yedek ekmeğim var...

— Bir daha buraya ayak basmayacağım, dedi Khana.

Torununu yatırdı, yatağın yanına oturdu; bu açık, sakin çocuk yüzüne gözlerini dikip alçak sesle ağladı. İşte yapayalnız kaldık... İki yetim: Biri tek başına giyinemez bile, öbürünün tek bir ayağı çukurda. Steçenko'nun Yahudi düşmanı olduğu kimin aklına gelirdi? Eskiden onun gibiler gelir, Yahudi evlerinin camlarını kırar, eşyaları parçalar, yastıkları deşerlerdi. Ama bilinçsiz insanlardı bunları yapanlar. Oysa Aleksey Nikolayeviç öğretmendi, çocukları yetiştiriyordu... Ossip de Naum gibi hayalcinin biri mi ne?

Sabaha karşı, oturduğu yerde dalıvermişti. Ala'nın şen konuşmasıyla uyandı. Birden hatırladı: Almanlar, Steçenko... Dışarda büyük bir sessizlik var, bizimkiler ortada görünmüyor.

Kapı vuruldu. Khana ürperdi: Almanlar tüfekleriyle gelmesin sakın?

Vera Platonovna içeri girdi.

— Buraya nasıl geldim bilmiyorum: Tam dört kere yolumu kestiler. Ne felaket!..

Birden Khana rahatladı: Tek başımıza değiliz hiç olmazsa.

Bir Almanın üzerine ateş etmeye kalktığını anlattı.

— Düşünebiliyor musunuz? Yanımda küçük Ala vardı… Bunlar da asker olacak? Yok canım, hepsi haydut!..

— Hepsi hayvan! Az önce, buraya gelirken gördüm. Düşündükçe titriyorum... Üç Alman, yanlarında da bizden biri, adi bir haydut... Yaşlı bir adamın yakasına yapışıp sakalını kopardılar. Kendimi tutamadım, bağırdım: "Ne yapıyorsunuz?.." Haydut ne cevap verdi dersiniz: "Yahudinin biri!" demez mi? Vicdan yok onlarda. Uzun zaman dayanamazlar ama. Bizimkiler giderken bir subay: "Bekleyin," dedi bana. "Yakında döneceğiz." Hiç hayvanlar insanlara komuta edebilir mi?

— Vera Platonova, Steçenkolara gittim. İnanmazsınız, adam bütün suçun komünistlerle Yahudilerde olduğunu söylüyordu. Kulaklarıma inanamadım.

— O adamı bir gün bile sevememiştim. Valya iyi kızdır, ama babası sahtekarın biridir. Konuştuğunda ağzından bal akar, ama insanın yüzüne bakmaz... Khana Lvovna, onların evine gitmeyin. Bir şey olursa Ala'yı alın bana gelin. Haydut, Yahudileri evlerinden atacaklarını bağırarak söylüyordu. O an, bizim evde oturmanızın iyi olacağını düşündüm: Belki biraz dar gelecek, ama hiç olmazsa rahatlayacaksınız.

Khana onu öptü, yakında geleceğine söz verdi. Vera Platonovna gittikten sonra da düşündü: Hayır, Ossip doğru söyledi. Steçenko yılanın biri gerçekten. Onun gibiler kaç kişi? Vera Platonovna da Ossip gibi konuşuyor. Ya Valya, başka türlü konuşabilir miydi? Ya Boris?.. Gençler yürekli. Savaşıyorlar. Bu hayvanları çabuk kovacağız demektir.

İki gün sonra, sabahın erken saatinde korkunç bir çatırtıyla uyandı. Dışarı fırladı. Yarı çıplak insanlar aralarında heyecanla konuşuyorlardı. Kreştçatik'ten sis gibi yoğun, kara bir duman yükseliyordu. Khana, kendi kendine güldü: Bizimkiler yaklaşıyorlardı herhalde. Acıları uzun sürmeyecekti. Torununu havaya kaldırdı ve mırıldandı:

— Baban geliyor...

7

Vera Platonovna evinde oturmuş yün örüyordu. Boris döner gelirse, kışın işine yarardı ördüğü… Her zamanki gibi odası tertemizdi: Bayram dolayısıyla içerisini temizlediği sanılırdı. Üst üste üç yastık, kar gibi yatak örtüsü, güneşte parıldayan kızıl parkeler. Duvarda Boris'in asker elbisesiyle büyük bir fotoğrafı. Fotoğrafı Tarnopol'den göndermişti. Yanında rengi atmış eski fotoğraflar: Ölü kocası, kızkardeşi, yeğenleri. Bir köşede, belli belirsiz bir ikona parlıyordu. Vera Platonovna ikonadan vazgeçememişti: "Annem astı onu…" Boris bir gün sormuştu: "İnanmadığın halde neden kaldırmıyorsun şu ikonayı?" Vera Platonovna hemen cevap vermedi. Bir süre düşündükten sonra: "Kimseyi rahatsız etmiyor ki," dedi. "Aslında sana ne cevap vereceğimi bilmiyorum Boris. Kiliseye gitmiyorum, dua etmiyorum. Tanrı var mı, yok mu bilmiyorum. Varsa bile kilisede değil, insanların yüreklerinde..."

Yün örerken düşünüyordu: Ne kadar güç şey! Böyle olacağı hiç aklıma gelmemişti!.. Öbür savaşta da geldiler, ama hiç böyle değildi. Yağma ediyor, öldürüyorlardı, ama gündüz gözüyle insanlara işkence etmiyorlardı. Bunlar nereden çıktı böyle? Kahkahalarla gülüyor, havaya ateş ediyorlar... İnsan değil bunlar. Bizimkilerin işi zor: Adamların topları var, otomobilleri var, istemediğin kadar arabaları var... Savaş uzun sürecek, herhalde sonunu göremem.

Kulak verdi. Merdivende bağıranlar vardı. "Bir şeyim yok... Dokunmayın bana!" Biri Almanca sövüyordu. Sonra Vera Platonovna'nın kapısı vuruldu. Saçlarını düzeltti, sakin, açtı kapıyı. Üç Alman içeri girdi. Şefleri biraz Rusça biliyor, söylediği anlaşılıyordu.

— Kim oturuyor? Çıfıt var? Asker var? Komünist var?

Vera Platonovna başını salladı.

— Ne millet?

— Ukraynalı, Letki Köyü'nden...

Almanlar komodinin gözünü boşalttılar; çamaşır, Boris'in defterleri, ince kurdeleyle bağlanmış deste deste mektup, bulgurları yere döktüler.

Rusça konuşan Boris'in fotoğrafını gösterdi:

— Kim?

— Oğlum.

— Komünist?

Vera Platonovna sert cevap verdi:

— Herkesin inancı kendine...

Alman bir şey anlamamıştı, ama Vera Platonovna'nın ses tonu onu kızdırdı. Duvardaki fotoğrafı kaptı, parçaladı.

— Oğlun yok. Kaput!

— Yaşlı bir kadını üzdüğünüz için utanmalısınız, dedi Vera Platonovna. Anneniz yok mu sizin?

— Sus!

Kızgın Alman, yırttığı fotoğrafın parçaları, gömlekler, yün yumağı ve mektuplar üzerinde tepiniyordu. Birden, ikonanın üzerindeki kartı gördü: Lenin'in bir portresiydi bu.

— Komünist misin? Yürü.

Gerildi, Vera Platonovna'nın yüzüne vurdu. Yaşlı kadın yere düştü; gözlüğü kırıldı; yüzü kan içindeydi ama kendini kaybetmemişti. Celladına bakıyor, bu bakış Almanı çileden çıkarıyordu. Öbür ikisi üst kata çıkmışlardı. Oradan da çığlıklar, kırılan camların şangırtısı geliyordu. Komutanları da gidecekti ki, birden kanı yine tepesine çıktı. İhtiyar büyücü! İşte böyleleri evleri uçuruyor, arkamızdan ateş ediyor... Çılgına dönüp Vera Platonovna'ya saldırdı, az önce çamaşır üzerinde tepindiği gibi, şimdi de yaşlı kadının üzerinde sıçramaya koyuldu. Sonra başını basamaklara çarparak merdivenden aşağı sürükledi, avluya çıkardığında Vera Platonovna ölmüştü bile. Uzun uzun ölüye sövdü, saydı; boğuk sesle, en iğrenç

küfürleri kusuyordu. Gökyüzü kıpkızıldı: Kreştçatik yanıyordu. Ödü patlayan ev halkı, sabaha kadar haykırdı durdu.

8

Khana, Ala ile birlikte pazara gidiyordu (Almanların gelişinden bir hafta sonraki pazar günüydü). Duvara asılı bir afiş gördü... Sokağa çıkma yasağıydı belki. Mavimsi afişin önünde durdu. Şunlar yazılıydı üzerinde: "Kiev ve çevresinde oturan Yahudiler, 29 Eylül Pazartesi günü, sabahın yedisinde, eşyanız, kimlik kâğıtlarınız ve kalın giysilerinizle Dorogojistkaya'daki Yahudi mezarlığının yakınında bulunun. Bu emre uymayanlar ölüm cezasına çarptırılacaklardır."

Khana afişi birkaç kere okudu. Yine ne uydurmuşlardı bu haydutlar? Yanında yaşlı bir adam duruyordu. Rahat görünüşlüydü. Khana ona sordu:

— Ne icat ettiklerini gördünüz mü?

Adam korkuyla çevresine bakındı, uzaklaştı. Kadının biri:

— Niyetleri açık, dedi. Yahudileri sürecekler...

— Nereye?

— Bilir miyim nereye süreceklerini?

Khana ağır ağır evine döndü. Bir haftadan beri çok yaşlanmıştı, başı sallanıyor, bacakları gitmiyordu. Nereye gönderecek bu haydutlar bizi?.. Onlardan iyi bir şey beklenmez. Benim yaşlı, Ala'nın da küçük bir kız olması onların gözünde hiç önemli değil... Kısa zaman sonra kış bastıracak... Korkuyla karışık bir sevgiyle torununa baktı: Ne olacak? Ben öleceğim, ona kimse sevimli bir söz söylemeyecek. Oysa Ala'm o kadar zeki, o kadar şen bir çocuk ki. Oynamalı, eğlenmeliydi o… Ben yeterince yaşadım, artık ölebilirim. Ama Ala?.. Çocuğu nasıl kurtarmalı?

Gidip Vera Platonovna'yla konuşmaya karar verdi: Bizimkiler dönünceye kadar Ala'ya bakmasını rica ederim... Tanımadığı bir kadın açtı kapıyı; Khana'ya kötü kötü baktı.

— Burada yok. Götürdüler... Bütün partilileri götürdüler. İnanmazsanız polise sorun.

Khana anlamıştı: Artık kurtuluş yoktu. Kadere boyun eğmek gerekiyordu. Belki bizi çok uzağa sürmezler? Yaşayabildiğimiz kadar yaşarız... Almanların arasında da iyi insanlar olmalı. Çocuğa acırlar nasılsa...

Khana yolculuk hazırlığına girişti. Ala'nın kürkü yırtılmıştı, mutlaka dikmesi gerekiyordu. Sonra çoraplarını örmeliydi. Biraz peksimet pişireyim... Ev işleri onu karamsar düşüncelerden uzaklaştırdı. Ala uyumuyordu sonra sakin bir uykuya daldı. Uyumadan önce: "Nineciğim," demişti. "Bebek Maşa da bizimle gelecek mi? Onu da alır mıyız?"

Khana sabah çıkmayı düşündü; ama yolun at arabaları, el arabaları, paket yüklü yayalarla dolu olduğunu görünce acele etmenin gereksizliğini anladı. Akşama da varsak bir şey değişmez...

Lvov Sokağı tıklım tıklım doluydu; kimi arabalara binmişti, kimi yürüyor, sürükleniyordu. Yığınla ihtiyar ve çocuk vardı. Khana düşündü: Gençler nerede?.. Sonra gençlerin savaştığını hatırladı hemen. Burada herkes kendisi ya da torunu yaşındaydı. Sakallı iki ihtiyar, örtü içine yatırılmış yaşlı bir felçli kadını taşıyorlardı. Takma bacaklı bir adam, içinde bir bebeğin kayıtsızca gülümsediği arabayı sürüyordu. Çocuklar annelerini kaybediyor, ağlıyorlardı. İhtiyarlar dua ediyorlardı. Doğunun dinsel şarkılarının hüzünlü havası kadınların hıçkırıklarına karışıyordu. İki genç kız birbirlerine sarılmış yürüyor, en güzel giysileri içinde gülümsemeye çalışıyorlardı. Ala koca bebeğini göğsünde sıkmış, korkulu bakışlarını çevresinde gezdiriyordu.

Birden Khana kalabalıkta, Raya ile Ala'ya bakan ihtiyar Doktor Weinberg'i gördü. Güç bela yanına gidebildi.

— Doktor bizi nereye götürüyorlar?

İyilik ve hüzün dolu gözlerini yüzüne diken doktor eğildi, alçak sesle cevap verdi:

— Mezara.

Khana bir çığlık attı, Ala'ya sarıldı.

— Olamaz! Çocuk?..

Doktor güçsüzlüğünü belirten bir hareket yaptı, gözlüklerini çıkardı, Khana gözlerinde biriken yaşları gördü.

Yürümek gitgide güçleşiyordu: Pavlovskaya, Nekrassov ve Dimitriyevskaya sokaklarından sel gibi insan akıyordu. Lvov Sokağı, Khana'ya hiç bu kadar uzun gelmemişti. Ancak çarşıya varabilmişlerdi... Kaldırımlarda Alman devriyeleri duruyordu. Ara sıra kemerlerinin altından, kapılarından, pencerelerden gelen kesik cümleleri duyuyordu Khana.

— Tanrım, ne kadar kalabalık!.. Nereye gönderiyorlar onları?..

— Çalıştıracaklar sanırım...

— Görünüşü bile korkutuyor insanı!..

— Saşa yemeğe geç kalma!

— Fırına kadar gidip geleceğim...

— Kreştçatik durmadan yanıyor...

Almanların kordonu dışında günlük hayat devam ediyordu. Ala yürüyemez olmuş, ağlıyordu. Khana çocuğu kucakladı, ama taşıyamadı. Biri: "Çocuğu arabaya koyun," dedi. Khana teşekkür etti. Arabada oturan ihtiyar cevap vermedi: Mırıldanıyor, belki dua ediyordu? Belki aklını kaçırmıştı? İnsan, daha azıyla bile kaçırabilirdi aklını.

Belki doktor işi büyütüyor? Hep böyledir o... Raya'nın zatürree olduğunu söylemişti, basit bir grip çıktı...

Khana'nın yanında yürüyen kadın:

— Söylentiye göre bizleri küçük kentlere dağıtacaklarmış, dedi.

Doktor mutlaka büyütüyordu işi. Evet, hayvandan farkı yoktu bunların; ama çocukları öldürecek kadar ileri gidemezlerdi! Khana kendini toplamaya çalıştı, ama kalbi duracak gibi oluyordu. Hayır, bu yol hayat yolu değil! Herkes ağlıyor, kadınlar giysilerini yırtıyorlar. İhtiyarlar ölüme gidercesine dua ediyorlar. Kime yöneltiyorlar dualarını? Khana, bir gün sinagogun tepesinde oturduğunu hatırladı. Hüküm günüydü; ihtiyarlar Tanrıya yalvarıyor, bağışlamasını diliyorlardı. Ardından Yahudi kıyımı gelmişti...

Tanrı varsa bile bir şey duymuyor. Aldırdığı yok: Bunlar onun çocukları değil...

Almanlar, kötü kötü bakıp gülüyorlar… İşte biri başını çeviriyor; istediği kadar hayvan olsun, yine de dayanamadı... Nerede bizimkiler? Ossip nerede? Bizimkilerin kazanacakları kuşkusuz, ama ne zaman?.. Onlar gelene kadar Almanlar bize öldüresiye işkence edecekler...

Hâlâ Lvov Sokağı'ndaydılar, işte Khana'nın ablası Fenya'nın eskiden oturduğu ev. Kocası terziydi, ne de güzel bir tabelası vardı... Khana, Naum'la tanıştığında ablasını görmeye gelmiş, ağlamış, bir anne gibi evlenmesine izin vermesini istemişti. Naum çok iyiydi, ama biraz kaçıktı... Gittiğinde, Khana ile Ossip epey sıkıntı çekmişlerdi: Khana çamaşır yıkadı, gündeliğe gitti. Yine de Ossip'i adam etmeyi başarmış; büyütmüştü onu. Leo iyi bir hayat yaşıyordu, ama Ossip'in kafası daha iyi işlerdi. İnsan ona güvenebilirdi; subay olmuştur kuşkusuz... Sonra kendine iyi bir eş seçmişti. Raya'nın huysuz olduğunu söylemek kolay –bütün kadınlar huysuzdur–, altın gibi yüreği var ama. Savaşa katılmakla ne iyi etti. Böyle hayvanlarla herkesin çarpışması gerekir... Steçenko'nun, neden onu savaşa gitmekten vazgeçirmeye çalıştığını şimdi anladım. Steçenko yılanın biri!.. Vera Platonova ise gerçek bir dost. Bu haydutlar ona ne yaptılar acaba? Belki onu da sürmüşlerdir?

İşte anayol... Uzun yıllar önce, Roza'nın düğününe giderken Naum'la buradan geçmişlerdi. Naum ne de garip dans ediyordu. Khana da polka yapmıştı... Derken hayat gelip geçivermişti. Ama Ala... Ala'yı bırakmazdı: Daha yeni başlıyordu hayata... Neredeyiz? Melnik Sokağı'na vardık galiba...

Çevrelerinde ev kalmamıştı. Çevreleri boş arsa, bir tepe, bir uçurum ve kum, bol bol kum kaplıydı. Mola verdiler: Daha fazla ilerlemelerine izin verilmiyordu. Kimi iki lokma yemek yiyordu. Kadınlar çocuklarını avutuyorlardı. Bir ihtiyar bağırdı: "Bizi Mısır'dan çıkardın…"

Almanların çektiği tahta perdenin önüne vardıklarında hava kararıyordu. Çiğnenmiş otlar üzerindeki masaları gördü Khana. Tıpkı bir resmi daire gibi. Herhalde kimi nereye yolladıklarını yazıyorlardı. Otuzar kişilik gruplar halinde geçiriyorlardı. Khana'nın yanında güzel giyimli iki kızla Ala'yı arabaya bindiren kaçık ihtiyar vardı.

Almanın biri Khana'nın pasaportunu aldı. Yaşlı kadın sordu:

— Yazacak mısınız?

Alman pasaportu yere attı ve kükredi:

— Kes sesini! Mücevherlerini ver!

Khana, nişan yüzüğüyle üç gümüş kaşık uzattı.

— Hepsi bu kadar mı?

— Soyun! Çabuk!

Khana kımıldamıyordu. Alman, yaşlı kadına vurdu:

— Soyun! Küçük kızı da soy!

Yine ne icat etmişti bu hayvanlar? Khana, Ala'yı soymaya başladı. Küçük kız ağlıyordu:

— Nineciğim yıkanmak istemiyorum! Nineciğim üşüyorum.

Khana küçük kızı kollarına aldı, bir deri bir kemik kalan göğsünde sıktı: Onu ısıtmaya çalışıyordu.

— Donunu da çıkar! Çabuk!

İhtiyar cevap verdi:

— Çıkarmam.

Alman suratına vurdu; ihtiyar sendeledi ama düşmedi; gözleri kan çanağına döndü; boğuk bir sesle haykırdı:

— Lanet olsun sana, tohumuna, evine, yoluna! Başka bir Alman koştu geldi; makineliyle ihtiyarın beynini parçaladı. Ala ağlıyordu.

— Nineciğim korkuyorum...

— Beni öldürün ama çocuğa dokunmayın, diye yalvarıyordu Khana.

— Sus! İleri, marş! Çabuk!

İki genç kız da soyunmuştu. Almanlar, şehvet dolu, iğrenç bakışlarla onları süzüyorlardı. Kızlar gülümseyerek ilerliyorlardı, birden şarkıya başladılar:

Kalkın ayağa, dünyanın lanetlileri

Khana önündeki uçurumu gördü. Yanında yürüyen kadının sözlerini duydu: "Babi Yar…" Sonra bir Alman, Ala'yı yakaladı, geriledi ve kızı uçuruma fırlattı. Khana korkunç bir çığlık attı ve sustu. Almanlar döndü, kolunu havaya kaldırıp haykırdı:

— Ossip gelecek! Ordu gelecek! Bütün yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz, canavarlar!..

Hepsini uçurumun kenarına sürüklediler, makineli tüfek taradı...

Yığınla elbisenin çevresinde Almanlar kavga ediyorlardı.

— Bu saatin benim olduğunu söyledim sana...

— Senin söylediğin başka bir saatti, bunu ben kenara ayırdım...

Aralarında hayalci genç terzinin yıllar önce Khana'nın parmağına geçirdiği nişan yüzüğünün de bulunduğu süryle yüzüğü cebine tıktı. İşte Ala'nın minicik kürkü. Bir gün önce Khana yırtığını dikecek zaman bulmuştu... Kimsenin kürke aldırdığı yoktu... Çamaşırlar, oyuncaklar, el çantaları, koltuk değnekleri, dua kitapları, koca tüylü bir şapka…

9

Sonbahar çok soğuktu. Durmadan yağmur yağıyordu. Derin siperler, kuyu gibi suyla dolmuştu. Askerler donuyor, küfür ediyor, homurdanıp basıyorlardı kalayı. Gece gündüz bombalar, mermiler, mayınlarla burun burunaydı hepsi. Sanki düşman, her karış toprağa bir tuzak kondurmuştu. Bu cehennemde daha ne kadar dayanabilirlerdi? Ossip omuz silkti: Dayanmaları için emir verilmişti bir kere, dayanacaklardı.

Uzun süreden beri mektup almamışlardı: Ama birden kısmetleri döndü: Postacı Stedenko sürünerek geldi. Her yanından su akıyordu. Üniformasının altından insanların sevinç kaynağını çıkardı. Mavi, sarı, gri, okul defterinden kopmuş, üçe, katlanmış yapraklar, iki de gazete. Biri ordunun gazetesi, öbürü de başkent Moskova'nın.

— Bana *Krasnaya Zvezda*'yı ver.

Ossip kendisine mektup olmadığını biliyordu. Raya neredeydi? Kaçacak zaman bulmuşlar mıydı? Kendi kendine itiraf ettiği gibi, "gevşemekten" korktuğu için bunları düşünmemeye çalıştı. Ossip arkadaşlarına bir şey söylememişti: Komiserlerinin evli olduğunu hiçbiri bilmiyordu.

Ossip'ten biraz korkulurdu: Fazla akılcı, fazla sertti sanki. Kendisi de ilişkilerinde bir şeyin aksadığını seziyordu. Benden komiser olur mu?.. Taburun ruhu Yüzbaşı Belogorov'du; mavi gözlü, dalgın, gerektiğinde atak, sırasında da şen bir adamdı yüzbaşı. Herkes özel işlerini ona açar, kadınlardan, çocuklardan söz eder, üzüntü ve neşesini onunla paylaşırdı. Belogorov da Klava'sından söz etmeye bayılırdı. Ossip, Belogorov'un karısının, savaş öncesi evlenip Kırım'a, Alupka'ya gidecekleri sıra konservatuvar öğrencisi olduğunu bile biliyordu.

Mektuplar tekrar tekrar okunur, sonra da dostlara okutulurdu.

Kocaman, kaba bir yaprak. Eğri büğrü harfler. Goriyuntsev'in kolhozcu anası yazıyor: "Günaydın ya da tünaydın sevgili oğlum! Seni yürekten selamlar, hepimizin sıhhatte ve hayatta olduğumuzu bildiririm. Aynı şeyi senin için de temenni ediyorum. Şura askere çağrıldı. Marussia bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Ekinleri hallettik, ama patateslerin durumu kötü.

Adam yok. Kentten, Sizran'dan birilerini yollayacaklarına söz verdiler. Sevgili oğlum, ana kalbimin yaralarını sarmak istiyorsan öldür Almanları, o pis böcekleri! Sevgili arkadaşlarına da yürekten selamlarımı yolluyor, askerlik hayatında hepinize başarılar diliyorum…"

Mektubu okuduktan sonra, Ossip duygulu, içten şeyler söylemeye kalktı ama sözcük bulamadı; "kolhozlarda çalışan öncü köylüler..." gibisinden bir cümle dolaşıyordu kafasında. Ama bu cümle, gazetelerde yayınlanan makalelere yaraşırdı; oysa şimdi bir ananın mektubu söz konusuydu...

Petritski hop oturup hop kalkıyordu:

— Karım, Özbekistan'a gideceklerini yazıyor. Nasıl yapacak, nasıl edecek bilmiyorum. Oğlum sekiz yaşında, kızımsa beş...

— Gitmekle iyi ediyorlar, dedi Ossip. Oraları çok daha sakin. Hem sonra iklim de sıcak... Ben gitmedim ama bir arkadaşım anlattı; kavun varmış, üzüm varmış. Neden korkuyorsun? Koskoca bir ülkede yaşıyoruz, kurt dolu bir ormanda değil. Peçora Irmağı'nın kıyısında da bulundum; iklimi bambaşka. Yine de yaşıyorsun: Sineması vardı, pasta yapıyorlardı, gençler dans ediyordu...

Ossip'in kendinden emin konuşması yalnız Khana'yı etkilemiyordu, Petritski de rahatladığını duyuyordu şimdi; Belogorov'a çocuk karalamalarını gösterdi.

— "Babacığım..."

Kızımın mektubu... İyi de yazılmış ha...

Teğmen Zarubin, Ossip'in yanına yaklaştı:

— Burada iliklerimize kadar ıslanmışız: geri kalan dertleri söylemiyorum… Penza'dakiler ne yapıyorlar dersin? Anama odun vermek istememiş herifler!

Duygululuğa yer yoktu: Apaçıktı durum. Ossip, Penza kenti komitesine mektup yazdı. Mektupta yurtseverlikten, Teğmen Zarubin'in kahramanlığından, kışın ısınmak için odun yakmak gerektiğinden söz ediyordu...

Belogorov sevinçten, mutluluktan neredeyse uçacaktı; her zaman biriyle dertleşmesi gerekliydi. Ossip'i ötekilere özgü zayıflıklardan yoksun biri sayıyordu; belki de hayatında aşık olmamış bir adam... Ama en yakınında duran Ossip'ti, mor mektup kâğıdını ona uzattı. Daha okumadan, mektubu zarif bir genç kadının yazdığı anlaşılıyordu.

"Sevgilim, bir tanem!

"Mektuplarım eline varıyor mu bilmem, ama seni öylesine büyük bir sevgi, öylesine büyük bir ateşle düşünüyorum ki benden mektup almasan bile duyman gerekiyor. Benim için üzülme, yaşamaya çalışıyor ve elimden geleni yapıyorum; en kötüsü insanın umudunun kırılması. Ama gece olup çevremde kimse kalmayınca başımı yastığa gömüyor, aptallar gibi gözyaşı döküyorum. Moskova'yı tanıyamazsın; tıpkı senin gibi üniforma giyiyor. On gün evde yoktum... (sansür bu sözcüğü silmişti) önünde siper kazdık. Önceleri alışkın olmadığımızdan çok zor geliyordu; bir de üstelik bombardıman vardı durmadan. Yine de becerdik. Almanlar ahmakça yazılmış bildiriler atıyor, bizlere 'küçük hanımlar' diyorlardı. Benim gibi 'küçük hanımlar'ın hem keman çalıp hem siper kazabildiğinden haberleri yok anlaşılan. Belki birazdan gitmek zorunda kalabiliriz, ama merak etme; şu sıra herkes alışkın olmadığı işlerle uğraşıyor. Sen dövüşebildiğine göre ben kolhozda neden çalışmayayım? En önemlisi zaferi kazanmak. Haberler pek iyi değil, ama yakın gelecekte üstünlüğün bize geçeceğine inanıyorum. Birlikte geçirdiğimiz her gün, her dakika aklımda. Moskova denizini, nasıl suya düştüğünü, sonra geceyi hatırlıyor musun? Her şeyi yazamam, nasıl olsa biliyorsun. O günkü gibi öperim seni. Savaş yüzyıl bile sürse bekleyeceğim, bekleyeceğim, bekleyeceğim!"

Ossip'in yüzü asıldı: Mektup ona Raya'yı hatırlatmıştı. Belki o da kurtulmuş, siper kazıyor, ya da bir kolhozda çalışıyordu? Ya Kiev'de kalmışlarsa? Hayır, hayır, böyle şeyler düşünmemeliydi!

Ossip arkadaşlarına bir makale okudu: "Moskova'yı korumak Sovyet askerinin ilk görevidir." Makale hoşuna gitti, her şey açık ve seçikti. Herkesin susup kendisini dinlediğini gördü. Yeniden, nedenini bilmeden Raya'ya takıldı kafası: "Bir şey anlamıyorsun, evet anlamıyorsun..." derdi Raya. Belki doğruydu söylediği, belki gerçekten bir şey anlamıyordu? Belogorov da aşağı yukarı aynı şeyi söylemişti geçenlerde: "Güzel ama biraz kuru..." Ossip konuştu:

— Bir subay karısı artık bütün Moskova'nın üniforma giydiğini, asker olduğunu yazıyor. Oranın da buradan farkı yok. Kadın müzisyen ellerini korumak zorunda; yine de gitmiş siper kazmış... Demek ki dayanmamız gerekiyor. Bizim için Moskova sadece bir savunma hattı değil, Moskova burası...

Acemice bir hareketle kalbini gösterdi ve düşündü: Romanlardaki gibi aptalca.

Kısa süren bir sessizlik oldu. Dokuz gündür aynı yerdeydiler. Küçük bir akarsu... Buna da savunma hattı mı denirdi? Küçücük bir çocuk bile geçebilirdi akarsuyu. Daha ilk gece, askerler, daracık aralıklı derin siperler kazmışlardı: Güç bela giriliyordu siperlerin içine. Almanlar, günde iki kere saldırıyorlardı.

Çevrelerinde bir tek sağlam yer kalmamıştı: Toprak, top mermilerinin açtığı hunilerle kaplıydı. En kötüsü de cephane azlığıydı: Cephane taşımak öyle güç ki...

Belogorov'la Ossip, Almanları olabildiği kadar yaklaştırmaya karar verdiler. Cephanesizlik böyle davranmalarını gerektiriyordu. Belogorov sordu: "Ya askerlerin siniri dayanabilecek mi?" Ossip cevap bile vermedi, savaştı bunun adı. Önceki gün Zarubin, Ossip'e sormuştu:

— Gerçekten korkuyor musunuz?

Ossip kızdı:

— Korksam ne olacak? Sana mı hesap vereceğim? Dayanma emri aldık, gayet açık sanıyorum. İnsan pek çok şey duyar, ama hepsini de başkalarına anlatması gerekmez. Herifin biri tıka basa salatalık yiyip midesini bozsa, romanlarda bundan değil de bambaşka olaylardan söz ederler...

Zarubin'in külrengi, zayıflamış yüzüne baktı; birden tatlı bir sesle ekledi:

— Bu da geçer. Hep sinir bozukluğundan geliyor. Bir keresinde dişim ağrıyordu, dişçi dişime bir şey koydu; acı daha da arttı, sonra geçiverdi. "Siniri aldım.." demişti o zaman dişçi. Şimdi en iyisi insanın sinirsiz olması! Burada dura dura bir şey duymaz hale geleceğiz. Geri döndüğünde karını, her şeyini, istersen sinirlerini bile bulabilirsin...

Almanlar hava saldırısına geçtiler. Akşama doğruydu. Ortalık biraz aydınlanmıştı, uzaklarda gökyüzü kirli kırmızı renkteydi. Ossip saydı: Otuz üç, otuz dört... Durdu sonra. Herhalde eskiden insanlar kıyameti böyle bir şey sanıyorlardı... Alçak heriflerin de amma çok uçağı vardı ha! Birden okuduğu bir broşürü hatırladı: Essen'den, hammaddelerin paylaşılması savaşından söz ediyordu. Sonra biri bütün gücüyle göğsüne vurmuş gibi, gözü karardı. Goriyuntsev kollarına alıp bağırdığı sıra kendine geldi:

— Komiser öldürüldü?

— Su...

Bir yudum içti, midesi bulandı ve kustu. Başı çok ağrıyordu; yerinden kalkmaya çalıştı, sendeledi ve hemen uzandı. Bir an hastalandığını, evde yattığını sandı; Raya kaynar çayla aspirin getirmişti sanki. Birkaç saat sonra düzelecekti...

— İyi değil misin?

Zarubin'di konuşan; uzak, uzaklardan gelen bir ses...

— Önemi yok, geçer...

— Belogorov... Öldü...

— Ne?..

Ossip yerinden fırladı.

Belogorov'un yüzü öylesine hırpalanmıştı ki tanınmaz haldeydi. Ossip bir an ayakta durdu, dudaklarını oynattı; bir şeyler söylemek istedi, beceremedi. Sonunda:

— Taburun komutasını alıyorum, diyebildi.

Gece Belogorov'u gömdüler. Tahta bulamadılar da Ossip, bir konserve kutusundan kesilen teneke parçası üzerine şunları yazdı: "Yüzbaşı Belogorov. Savaş alanında şehit düştü. 12-10-1941." Havaya ateş edildi. Karşılığında Almanlar füze attılar. Ossip, Belogorov'un sözlerini hatırladı: "Savaş bitince Klava'yla Kırım'a, Alupka'ya gideceğiz..." İyi bir yüzü, tatlı, şen, zeki gözleri vardı... "Gerekirse yüzyıl beklerim..." Klava'ya yazması

gerekiyordu. Hava karanlıktı kimsenin Ossip'e baktığı yoktu; buna sevindi, kim bilir yüzü nasıl gösteriyordu gevşediğini?

— Bağlantı kesildi, dedi Zarubin. Artık kimseden yardım alamayız, geri çekilmemiz şart oldu.

— Geri çekilme emri almadık ki.

— Almadık ama elimizde de tüfek mermisinden başka şey kalmadı. Yarın yeniden saldırırlarsa ne olacak?

— Emir gereğince dayanmalıyız.

— Nedir bunun adı? İnat mı?..

Ossip gülümsedi:

— Bana bak... İnatçıyım, doğru. "Böylesine inatçı bir adamla yaşayamam..." derdi karım.

Komiserin ilk kez ailesinden söz etmesiyle, gerek Zarubin, gerekse ötekiler birden rahatladılar. Hepsinin yüzü gülmüştü. Ossip, ciddi ciddi devam etti:

— Yalnız bizim askerlerimizin mi öldüğünü sanıyorsun? Irmağın öbür yakasında olup bitenlere bak bir de. Almanlar ölülerini gece taşıyorlar, ama ırmağa yaklaşmaktan da korkuyorlar: İçlerinde en az elli ölü var. Bu elli kişi Moskova'ya yürüyemez. Üzerimize saldırıyorlar diye çekilirsek, Penza kentine kadar ellerini kollarını sallayarak yürür bu herifler.

Saldırı –on birinci miydi, on ikinci mi, Ossip sayısını şaşırmıştı– sabahın ilk saatlerinde başladı. Kasvetli bir topraktı bulundukları yer: Yağmur, ortadan ikiye ayrılmış ağaçları, sarı, bulanık sularıyla küçük ırmak... Yine de burası Ossip'e, uçsuz bucaksız ülkenin yüreği gibi geliyordu. Bir kere direnmeyi başardık, kolay kolay gitmeyiz!..

Almanların iki yüz metreye kadar sokulmalarını beklediler; sonra makineli ateşi açtılar. On birinci ya da on ikinci kere Almanlar geri çekildi. Ossip sayıyordu: Kırk kadar ölü daha... Her yer böyleyse Moskova'yı göremez bunlar.

Ama gökyüzü yeniden gürledi. Rezalet, avcı uçaklarımız nerede yahu? Aslında fazla bir şey bildiğim yok. Belki komşularımızın durumu daha da kötüdür? Ya da bizimkiler karşı saldırıya geçiyorlar... Bilinen tek şey var: Direnmek gerek. Erkeksek, gerçekten erkeksek kaçmayız. Ya Belogorov'u bekleyen Klava... Raya, Ala, anam neredeler?.. Hayır, düşünmek bile istemiyorum! En iyisi patlayan bombaları saymak, insan daha rahat ediyor...

10

Keller, nefret dolu bakışlarla artık alıştığı görüntüyü seyrediyordu: Çiseleyen yağmur, kızıl ve vıcık vıcık bir çamur, yanan evlerin bacaları, kolu bacağı kopuk çığlık ağaçlar ve ilerde şu Allahın belası ırmak. Önceki gün Teğmen Krause şöyle demişti: "Dinyeper'i geçtik de şu pis su birikintisinde takıldık kaldık..." Bu kerelik Krause haklıydı; ama kötü bir komutandı Krause, kabaydı, haksızlık yapardı; sevdiklerine, "gözde"lerine "demir haç" nişanı dağıtır, hantalca, kaba saba birini görünce hemen tebelleş olurdu.

Hangi kötü ruh yaratmıştı bu ülkeyi? Bu topraklarda yaşamak olanaksızdı... Keller evleri, bahçeleri, çiçek öbeklerini, sarmaşık ya da asma kaplı çardakları hatırladı. Sonra da Fransa'yı. Orada ne kadar mutlu olduğunu ancak şimdi anlıyordu. Tabii, Fransızlarla alay etmek mümkündü: Çökmüşlerdi, artık ilerlemiyorlardı, yine de kültürlü adamlardı Fransızlar. Fransa'da, Almanların alışkın olduğu rahata rastlanmazdı ama Fransızların da kendilerine özgü yanları vardı. Şakacıydılar, inceydiler, dostlukları tatlıydı. En önemlisi de insanı el üstünde tutarlardı. Mimi yalan söylemişti herhalde; yüzünü gözünü morartan başkası olmalıydı.. Fransa'da bulunduğum süre içinde bir kere kötü davranmadılar bana. Ama Dumas kendi işine fazlaca gömülmüş biriydi, yaşı altmışı geçmişti, yeryüzünde her şeyin değiştiğine aklı ermiyordu. Onu Gestapo'ya ihbar etmemekle iyi yaptım, bir Alman gönlü yüce olmalıdır. Hem sonra meslek dayanışması da var... Bu anıyı nereden hatırlamıştı? Dijon'da ne kadar rahattı! Ya Mimi... Onunla bir gece geçirmek için neler vermezdi! İlkbahardan bu yana papaz hayatı yaşıyordu... İzin alıp Gerta'yı görebilse ne iyi gelecekti. Şimdi bunu düşünmek olanaksızdı ya; önce Moskova'yı almak gerekiyordu. Derken pis bir ırmak çıkmıştı karşılarına...

Führer, kızıl kuvvetlerin büyük bir bölümünün yok edildiğini açıklamıştı; ne dediğini bilirdi o. Buradan insan burnunun ucunu göremiyordu. Anlayamadığım bir şey var: İlerledikçe işimiz güçleşiyor... Fransa'da tam tersi olmuştu. Bazı arkadaşlar önceleri Fransızların direndiklerini anlatmıştı, karşı saldırıya bile geçiyorlardı. Ama bizim alayın eline savaşma fırsatı bile geçmedi... Kızıllar bunca askeri nereden buluyorlar? Krause, makinelileri yok ediyor. Yine de bizi makinesiyle taramaya devam ediyorlar. Cin

çarpmış gibi bu herifler! Oysa işlerini bitirdiğimizi biliyorlar. Direnmek neye yarar? Moskova iki adım ötede. Oraya varacağımız belli. Bir ay daha kazanmak için yığınla insanı öldürtmeye razı adamlar. Bütün kozların elimizde olduğunu gören Fransızlar savaşı bırakmışlardı. Doğal bir şey. İyi kumarbazlar hep böyle yapar. Ama Ruslar gerçekten yabani, yollarına bir göz atmak yeter...

Rusya seferinin ilk günlerinde, Keller, pencerelere ateş eden, kapıları kıran, genç kızları sürükleyen arkadaşlarını yatıştırmaya çalışmıştı: "Almanların ne yüce ruhlu kişiler olduğunu onlara göstermeliyiz... Çocuklara şeker bile dağıtmıştı. Düşündükçe gülüyordu kendi kendine. Gerta haklı: Ben çok safım. Bu saflığım da bir türlü geçmeyecek. Yaşlı bir kadın ağlamasın, bir küçük kız gülmeyegörsün, hemen bir eşeklik yapmaya hazırım... Dün Kurt Sohram öldü. Bir filoloji öğrencisi. Dünya çapında bir bilgin olabilirdi. Oysa, üniversitenin ne olduğunu bilmeyen bir Asyalı onu öldürdü. Şeker mi... Yok canım, burada gereken kırbaç, kırbaç... Bu herifleri tepelemek, dönüp arkalarına bakacak fırsatı vermemek gerek! Beş, on yıl sonra bunlara insanca davranılabilir, daha önce değil.

Bir yıldan kısa süre önce, Keller Dijon'da sakin bir hayat yaşıyordu. Tecrübeli bir asker sayıyordu kendini: Ateş etmemiş miydi? Şimdi gerçek bir savaşçı olmuştu. Kurt, kollarında ölmüştü. Hem yalnız Kurt değil, bu uğursuz ırmağın önünde taburun üçte birini kaybetmişlerdi. Önceki gün Keller, üzerinde bir bit bulmuş ve midesi bulanmıştı. Sonra kendi kendine "Savaş bu işte," demişti. "Kanıyla, pisliğiyle, dehşetiyle gerçek savaş bu. Mimi'yi düşünmenin sırası değil..." Belki arkadaşları genç kızların ırzına geçmekte haklıydılar? Onlara çiçek sunacak değillerdi ya! Savaşın da kendine göre kanunu vardı: Zaman zaman insanın içini rahatlatması, yakması, yıkması, boğması gerekiyordu. Gerta beni tanıyamayacak: Yabanileştim...

Taburda her türden adam vardı: Pazar eğlencelerini, gübreleri, ineklerin ne kadar süt verdiğini anlatan köylüler, bir tüccar, öğrenciler, bir müzik hocası. Keller, Astsubay Willi Weber'le dost olmuştu. Genç kızlarınki gibi, saf ve temiz yüzlü biriydi bu Weber. Ama gözleri, görmüş geçirmiş, sert bir askerin gözleriydi. Sinirlendiğinde şişen adem elması inip kalkmaya başlamasa Weber'e güzel, yakışıklı bir çocuk denebilirdi. Taburda Weber gözü pek biri olarak tanınıyordu. Savaştan önce İena Üniversitesi'nde

okumuştu; elinden düşmeyen kitaplar Keller'i şaşırtıyordu. Schopenhauer, Chateaubriand ve Dostoyevski'yi sık sık anardı; Nietzsche'den koca koca sayfaları ezbere okurdu. Üstelik kara kuru bir kitaplık faresi de değildi: İki kadeh atmayı, eğlenmeyi severdi. Ortalık duruldduğunda da, herkesten iyi bilirdi başının çaresine bakmayı. Weber'in peşinden giderse krema ve tavuk yiyeceğinden, rahat yatakta uyuyacağından emindi Keller. Willi'ye baktıkça Keller'in aklından şunlar geçiyordu: Profesör Dumas bizi hiç anlayamayacak; işte yeni kuşak: Kitaplı asker, tüfekli bilge kişi...

— Savaşın bitmesini dört gözle bekliyorum, demişti bir gün genç dostuna. Tabii, yeni bir Avrupa kurmak için pek çok şeyi yıkmak gerekiyor. Ama zafer kazanıldığında… kitaplarımıza, ailelerimize döneceğiz...

Weber gülümsedi:

— On dokuzuncu yüzyılın kalıntılarından kendinizi bir türlü kurtaramamışsınız. Biri "aptal yüzyıl" demişti o yüzyıla, haklıydı da. Cahillere özgürlük, hoşgörüye saygı, aynı zamanda da, küçük evleri, basit bir hayatı düşlemek, kulakları tırmalayan bir barış özlemi; tek kelimeyle saçmalık, kokuşmuşluk. Biz bambaşka şeyler için dünyaya geldik; bu yüzyıl da Almanların yüzyılı olacak. Dinleyin Johann, trajik olaylar geçmeden biyografi yazılamaz, ulusların tarihi boş kalır. Hollandalılar savaşmayı bildikleri sürece Rembrandt gibi ressamlar yetiştirdiler. Şimdi neleri var? Peynirleri... Babam eskiden, Bohemya sınırına yakın büyük bir çiftliğin kahyasıydı. Çiftlikte sazan balığıyla dolu bir de göl vardı Dresden'den gelen balıkçılık uzmanını hatırlıyorum. "Göle turna balığı atın, sazanlar irileşir" demişti. Tehlikeden yoksunluk insanları yozlaştırır. Fransızlar savaşmak istemiyorlardı; şişmanlayıp yağ bağladılar. Aslında bize minnettar olmaları gerek, onların yağlarını erittik. Belki bu besili horozlar, eskiden birer kavgacı horoz olduklarını hatırlarlar. Rusların savaşmak istediğini mi sanıyorsunuz? Mecbur kalıyorlar. Kişilikten yoksun herifler hepsi, insanı cansıkıntısından gebertir. Onları yenmemize şaşmamalı. Savaş bizim için bir felaket değil, insan aklının en üstün belirtisi.

Keller tartışmaktan kaçındı. Aslında o basit düşten vazgeçmemişti bir türlü: Küçük evi, Gerta, kremalı kahvesi, kitapları. Ama Weber'in haklı olduğunu anlıyordu. Bu yumurcak, çağın duygusunu dile getirmişti.

Hepsine bir gün dinlenme verildi: Alay takviye almıştı. Kapkara suratlı, ıslak bir köy. Ürkek yüzlü ihtiyar karılar.

Askerler kaputlarını kurutuyor, patates kızartıyorlardı; çocukluklarında öğrendikleri şarkıları söylüyorlardı. Kulübelerin içi sıcaktı, herkesin keyfi yerindeydi, Weber bir şişe votka bulmuştu; zevkini uzun sürdürmek için ufak ufak yudumlar alıyorlardı. Keller, oturmuş, uyukluyordu; gözlerinin önünden hiç durmadan Mimi geçmekteydi. Ah köpek karı, böyleleri ancak Fransa'da bulunabilirdi!

Bir şangırtıdır koptu: Biri cama taş atmıştı. Hepsi yerlerinden fırlayıp makinelerine yapıştılar. Allahın belası ülke! İnsan hep tetikte durmak zorundaydı! Weber, karanlığa aldırmadan, yağmur altında dışarı fırladı. Birkaç dakika sonra da sarışın, deli gibi haykıran bir çocukla döndü. Kısa saçlı, kepçe kulaklı, ellerine hep kıymık batmış bir yumurcaktı bu: Heidelberg'de yığınla benzerine rastlanırdı ama oradakiler daha temizdi.

Çocuğun söylediklerini kimse anlamıyordu, durmadan konuşuyordu yumurcak. Weber'in gözleri daha da sertleşmişti; adem elması iyice fırlamıştı. Çocuğu sıkı sıkı tutuyordu; birden, kimsenin beklemediği bir sıra gerildi, küçüğün kafasını sobaya vurdu.

Keller başını çevirdi. Her şeye rağmen çocuklarla savaşmak iğrenç şeydi... Sonra Kurt'un ölümünü hatırladı. Üstelik taş tam Willi'nin kafasını sıyırıp geçmişti... Weber'den biraz daha votka, istedi, içti; hemen uyudu.

Uyandığında çocuk ortadan kaybolmuştu. Askerler tıraş oluyordu, postallarını boyuyor, kahve pişiriyorlardı. Willi, Marcus Aurelius'un "Düşünceler"ini okuyordu.

Sonra yeniden ova belirdi önlerinde: Ağaç kalıntıları ve çamurla kaplı ova. "Bu pis ırmağı zorlayıp geçmezsek rezil olduğumuzun resmidir," demişti Krause. "Bizim yüzümüzden başkaları ilerleyemiyor…" Weber de ona şu cevabı vermişti: "Şimdiye kadar iş yalnız bizimle ilgili değildi, ama alay artık takviye aldı. Yarın öbür kıyıya varacağımızdan eminim."

11

Almanlar bu kere de püskürtüldüler. Hemşire Varya, Ossip'in kolunu sararken içini çekiyordu: Bir mayın parçası dirseğinin biraz üstüne girmişti, Ossip yüzünü buruşturuyor, yine de gülümsemeye çalışıyordu.

— Kemiğe değmiş olmasından korkuyorum, demişti Varya. Sizi revire yollamak zorundayım.

— Kemiğe değdiği filan yok canım... Hem üstelik sol kol, hiç kullanmıyorum. Revire gitmem de olanaksız: Savaş asıl şimdi başladı. Birini canlı enseledik. Herifteki küstahlığa bakın. Nehirde yüzmeye kalkmış... Durun burada, şimdi getirecekler… Neyse ki arabası bozulan bir tercüman var içimizde..

İlk olarak etten kemikten bir Alman göreceklerdi: Hepsi de merak içindeydi. Yalnız, eskiden pedagoji enstitüsünde okuyan Tercüman Zeldoviç kaşlarını çatmaktaydı. Bir hafta önce, ele geçirilen Almanları sorguya çekmek üzere yollanmıştı. Tek Alman yakalanmadığı halde alay karargâhına da dönemiyordu. Tercümanlık görevini unutan Zeldoviç de orada bekliyor, tüfeğiyle savaşa katılıyor, ustalıkla küfür savuruyordu... Şimdi, bomba altında yaşadığı günlerden çok daha heyecanlıydı. Alman şiiri okumuştu; tümen karargâhında sorulan sorular onu şaşırtmıştı: "Ateş hattına paralel yola Almancada ne denirdi? Topçunun saldırısı neydi? Düzenli bir harekât nasıl söylenirdi?" Tabii bu terimlere ne Schiller'de rastlamıştı, ne de Heine'de.

Willi Weber'in acınacak bir görünüşü vardı: Islanmıştı, yüzü morarmıştı (yakalayanların elinden kurtulmaya çalıştığı için olmuştu bu.) Karşısındakilere aşağıdan yukarı bir baktı; bakışlarındaki sertlik, kendini beğenmişlik kaybolmamıştı. Ama önce birine, sonra öbürüne dönüşündeki acelecilikte anlaşılmaz bir dile kulak verişindeki merakta heyecanı okunuyordu.

Ossip, Zeldoviç'e:

— Hangi alaydan olduğunu sorar mısın? dedi.

Karşılığında Weber kükredi:

— Kızılordu bozguna uğradı. Generalleriniz teslim oluyor. Sizi de teslim olmaya çağırıyorum. Führer adına... Kimsenin canını yakmayacağız.

Zeldoviç şaşırmıştı. İnanmayacaklar, Almanca bilmediğini sanacaklar...

— Komiserim, Alman aklına eseni söylüyor:

— Sen yine de ne dediğini Rusçaya çevir.

Zeldoviç, Weber'in sözlerini kelimesi kelimesine çevirdi. Ossip, Weber'in yüzüne sert sert baktı.

— Ordumuzun adına leke sürecek bir şey yapmaya niyetliyse çok yaşamaz.

Bu sözler Zeldoviç'in hoşuna gitti. "Çok yaşamazsınız," dedi Weber'e.

Weber gözlerini kapadı. Adem elması upuzun boynunda gidip geldi. Yüzü ter içinde kaldı. Bir şey söylemek istedi, boğazından boğuk hırıltılar çıktı. Sonra gözlerini araladı, dehşetle Ossip'in yüzüne baktı ve bağırdı:

— Beni kurşuna dizemezsiniz! Askerim ben, verilen emirleri yerine getirdim. Öğrenciyim, İena'da annem var...

Ossip tiksinerek yüzünü buruşturdu:

— Kimsenin onu kurşuna dizmeye niyetli olmadığını anlat. Adam gibi davranmaya baksın. Burada "Führer"le değil, insanlarla karşı karşıya bulunuyor. Hangi alaydanmış?

Weber hazırola geçti; ayrıntılara kadar anlattı. Zeldoviç, sözlerini çevirirken onu izlemekte güçlük çekiyordu. Sorgu sona erdiğinde, Goriyuntsev, Ossip'in yanına geldi:

— Komiserim, bu köpeği öldürmeme izin verir misiniz?

— Olanaksız, kendisi harp esiridir. Üzülme, bunun gibi nicelerini savaşta görme fırsatını bulacaksın... Buna gelince, karargâha götürülmesi gerekiyor. Astsubay herif, üstelik de geveze! Orada daha sıkı sorguya çekerler.

Tercümanı da yanına al, sürünerek gidersiniz... İkiniz onu götüreceksiniz. Yalnız dikkat et: Karargâha canlı varması gerekiyor. Anladın mı?

Alay karargâhının bulunduğu küçük köye vardılar. Zeldoviç geri döndü. Emir subayı da, beklemesi gerektiğini, yarbayın işi olduğunu bildirdi Goriyuntsev'e. Goriyuntsev bir kirişin üzerine çöktü. Almana da eliyle işaret etti: "Otur!" Weber hiç Rusça anlamıyordu, ama Goriyuntsev konuşmakta diretti:

— Alçaksın sen, gerçekten alçak bir herifsin! Neden ülkemize girdiniz? Şu kırmızı surata bakın!.. Evinde rahat etmiyor muydun? Asalak! Geliyor, evleri yakıyor, insanlara işkence ediyorsunuz. Korkma, sana dokunmam... Komiserimiz ne yaptığını bilir. Yalnız bir tek şey söyleyeyim: Dünyanın en sefil adamısın!..

Goriyuntsev cebinden bir gazete, bir de tütün tabakası çıkardı ve sigara içmeye koyuldu. Sonra tabakayı Weber'e uzattı:

— İç, asalak! Bana kalsa hepinizi gebertirim… Ama yaşaman gerektiğine göre sigara içmen de gerekli. Asalağın birisin ama canın sigara istiyor... İç dedik be adam!

Alışkın olmadığı acı duman Weber'i öksürttü, ama hemen ardından içine büyük bir sevinç doldu: Yaşayacağını anlamıştı, başka şey düşünmeden kendisine armağan edilen hayata gülümsüyordu.

Ossip, Klava'ya mektup yazmak istiyordu. Uzun süre bembeyaz kağıdın üzerine eğilmiş halde bekledi. Sonunda bir şeyler yazabildi: "Sevgili dost Klava! İvan Alekseyeviç bana sizden çok söz etti, ne yürekli bir kadın olduğunuzu biliyorum. Bütün gücünüzü toplayın Klava..." Kalemi bıraktı: Yürümüyordu. Yazarlardan başkası bilmezdi bu işi becermeyi... Zarubin'e sorsam?

Petritski koştu, geldi:

— Bağlantı kuruldu. Yarbay Krapivtsev sizi çağırıyor... Almanlar yeniden saldırıyor: Bakın, gerçek bir donanma şenliği...

Ossip ahizeye yapıştı:

— Benim. Tercüman size durumu anlatmıştır...

Önemli olan cephane. Almanlar mı? Az önce yine deliklerinden çıktılar. Anlamıyorum... Biz mi?... İdare ediyoruz, bekliyoruz işte...

12

Sığınakta hava boğucuydu. Ölgün ışıklı bir ampul kirişleri ve insan dolu köşeleriyle geniş mahzeni güç aydınlatıyordu. Kimi uyuyor, kimi sıkıntıdan durmadan esniyor, patlamalara kulak veriyordu. Ufak tefek, yaşlı bir kadın bütün gücüyle küçük bir pakete sarılmıştı. Hamile bir kadın hıçkırarak ağlıyor, Nina Georgiyevna, onu avutmaya çalışıyordu:

— Korkmayın. Bomba değil, bizim uçaksavarların sesi...

— Bakın, bu bomba ebey yakınımıza düştü, dedi biri.

Kadın yeniden ağlamaya başladı. Nina Georgiyevna bıkmıyor, usanmıyordu:

— Uçaksavarların sesi diyorum size. Sinirlenmemek gerek. Hemen şimdi alarm sona erecek.

Kadını kollarına aldı, az sonra susturdu. O anlar Nina Georgiyevna büyük bir iç rahatlığı duyuyordu. Savaştan kısa süre önce, Olga, Sergey'e annesi hakkında şöyle demişti: "Annem, Lermontov'daki gemi yelkeni gibidir; durmadan fırtınayı arar!" Nina Georgiyevna'nın hayatı da, çocukluk ve ilkgençliği dışında, istediği gibi geçmemişti. İç savaş yıllarında hasta kocasına dört elle sarılmıştı. Adam, buz gibi odada İngiliz emperyalizmi üzerine kitap yazıyordu. O sıralar Nina Georgiyevna'ya, hayat yanından geçip gidiyormuş gibi gelirdi. Sonra yas, kırmızı tabut, söylevler geldi; birtakım önemsiz şeyler her gün büyük kaybını hatırlatıyordu: Ucu kemirilmiş bir ağırlık, gazetelerden kesilmiş yazılar, eski mektuplar… Nina Georgiyevna, çocuklarının bakımının ortaya çıkardığı dertlere kaptırdı kendini: Ya Olga'ya pabuç almak gerekiyordu, ya gençlik kampına giden Vassia'nın üstünü başını donatmak, ya da Sergey'in yırtılan dirseklerini onarmak... Üstelik işi de vardı: Okul, Enstitü, Parti toplantıları, beş yıllık plan üzerine hazırlanacak raporlar, Sergey'in anlattıkları... Ama bütün bunlar ona yetmiyordu: Her şeyini vermek isterdi. Şimdi, yalnız geçen gecelerin üzüntüsünü, bitip tükenmeyen kuşkularını unutmuştu, (bu yaşlı ve hasta halimle kime faydam dokunur benim?) Moskova'nın hayatını yaşıyordu. Mahalle komitesine başvuruyor, hazırola geçen askerler gibi

emirleri bekliyordu. Nerede olursa; sığınakta, istasyonda, hastanede insanları destekliyor, güvenini onlara da aşılıyordu.

Ara sıra, gece yarısı avutulma gereği duyuyordu o da: Savaşın başından beri Vassia'dan haber alamamıştı. Kaç kere Nataşa'ya, Minsk'te birbirlerinden nasıl ayrıldıklarını anlattırmıştı. Ordu birliklerinin ormanlarda dayandığı söyleniyor... Hem belki Vassia öldürülmüştür? Şimdi Sergey de gitti... Seyrek olmakla birlikte yazıyor: İçim rahatlasın diye, cephe gerisindeyim, diyor. Nina mektuplardaki aksamanın nedenlerini kendi kendine bulmaya çalışıyordu: Posta iyi işlemiyordu bir kere, yaralı, cephane, mülteci taşınıyordu. Mektuplarla uğraşacak zamanı yoktu kimsenin. Herhalde yarı yolda kayboluyordu bu mektular... Üstelik Vassia mektup yazmayı hiç sevmemişti. Durum düzelirse yazardı... Sergey'den, eylülde mektup almıştı... Nina Georgiyevna, kendinden başka herkesi avutmayı becerirdi. Korkunç şeyler görüyordu düşünde. Bir gemi batıyordu: Vassia geminin içindeydi. Sergey bilmediği, yabancı bir kentin alanında upuzun, ölü yatıyordu. Dehşet içinde, sıçrayarak uyanıyor ve su içiyordu. Sonra da kendi kendinden utanıyordu: Gevşiyorum, herhalde sinirlerim bozuldu... Minsk'te deniz var!.. Sergey daha cephe gerisinde: Birlikleri yeni kuruluyor. Ama Nina Georgiyevna'nın yüreği, yine de sıkışıyordu. Sonra öbür insanların yanınına gidiyor, kendi dertlerini unutuyordu.

Önceleri gelinlerini sık sık görürdü. Bir gün Olga sormuştu: "Valya'yı mı, yoksa Nataşa'yı mı daha çok seviyorsun?" Nina Georgiyevna cevap verememişti. İkisini de ayrı ayrı seviyordu. Valya ile sanattan, edebiyattan söz edebilir, düşüncelerini ona açabilirdi. Nina Georgiyevna, oğlunun seçimini uygun bulmuştu: Valya, ince, az rastlanan yumuşaklıktaydı. Nataşa, onun gözünde bir çocuktu; eskiden Olga'yı nasıl nazlandırmışsa, şimdi aynı şeyi Nataşa'ya yapıyordu. Nataşa'nın biraz canı sıkılıyordu ama, kendi kendine: "Hoşuna gidiyor zavallının beni şımartmak, ne yapalım?" diyordu... Önce Valya, ağustos ayında gitmişti. Nataşa hemşirelik kurslarına yazıldı, Riazan'a yolladılar. Nina Georgiyevna, yolda yemesi için çikolata, tereyağlı ekmekler verdi ona. İçini çekerek: "Daha o kadar küçüksün ki!" dedi.

Geriye kızı Olga kalıyordu. Ama her zamanki gibi, aralarında yine bir anlayışsızlık duvarı dikiliyordu. Olga hep yiyecek karnelerinden, erzak

yığınağı yapmaktan söz ediyordu; birilerinin Labasov'u kutladığını, "çok iyi bir yazı döktürmüşsünüz," dediğini anlatıyordu. Belki annesinin tasasını dağıtmak için söylüyordu bunları. Yine de Nina Georgiyevna'nın kaşları çatılıyordu: Böyle zamanda şu Olga'nın düşündüklerine bakın!

Nina Georgiyevna, Moskova'yı da tanıyamaz olmuştu. Kuşku yalnız insanların yüzüne değil, taşlara bile sinmişti. Binalardan birçoğu gizleniyordu; kasvetli, iç kapayan bitkilerle örtülmüştü bunlar; kalın duvarların üzerinde zehirli ağaçlar yeşeriyordu; gördükçe insanın yüreği sıkışıyordu. Akılalmaz çavdar ekmeğini andıran şatolar alanlarda bitivermişti. Moskova Irmağı, yüzünü, alacalı bulacalı bir örtüyle örtmüştü. Nina Georgiyevna, neşe içindeki bir çocuğun sözlerini duyunca yapılanların doğurduğu acıyı daha da derinden duydu: "Anneciğim," diyordu çocuk. "Küçük bir evin damında çam ağacı var. Noel Baba gelecek." Anne cevap verememişti, ağlıyordu.

Yollar kuşkulu insanlarla doluydu. Kadınlar paketlerini, denklerini, bavullarını arkalarından sürüklüyorlardı. İstasyonların yakınında insan kaynıyordu. Akşama doğru balinayı ya da sosisi andıran balonlar, ağır ağır, gri ve alçalan gökyüzüne yükseliyorlardı. Büyük bir kalabalık metro istasyonlarının girişine birikmişti. Geceleri karanlık ve gürültülüydü: Canavar düdüklerinin uçaksavar toplarının ve bombaların arkası kesilmiyordu. Birkaç ılık günün ardından kış, erken geliverdi. Orel, Viazma ve Mtsensk konusunda ürkütücü haberler duyuluyordu: Moskova barışın durgunluğunu unutalı çok olmuştu, ama öbür durgunluğa, askerin sükûnetine bir türlü erişememişlerdi. Her yanda boşaltmanın sözü ediliyordu. Birkaç ev boşaltılmıştı. Nina Georgiyevna'nın komşuları da gitmişti.

Olga geldi:

— Beni kutlayabilirsin, gidiyoruz.

Çok heyecanlıydı. Nina Georgiyevna onu yatıştırmaya çalıştı:

— İyi, iyi, sizinki gibi bir gazetenin cephe gerisinde büyük faydası dokunur. Yine de üzülme Olga, Moskova'yı alamayacaklar, bundan eminim.

— Ben de senin gibi düşünüyorum. Almanlar, ayın yirmisinde Kızıl Meydan'da olacaklarını radyo ile bildirdiler ama palavra söyledikleri.

Sergey'den hiç haber alamadın mı?

— Hayır.

— Anne, burada kalmaya kararlı mısın? Bana kalırsa yaptığın çocukluktan başka şey değil.

— Gitmemi söylemedikleri sürece... Şimdi yapılacak o kadar çok iş var ki.

— Seni de gönderecekler gibi geliyor bana. Bu yaşta… Yine de kısmetin var, çok şey taşımak zorunda değilsin. Ben gerçekten ne yapacağımı bilmiyorum, bir sürü eşyam var, hepsini götürmek olanaksız; bırakırsam da yazık, çalarlar…

Nina Georgiyevna, yeniden kızından uzaklaştığını, bir çeşit düşmanlık duyduğunu hissetti. Böyle bir anda Olga, pılısını pırtısını düşünebiliyordu!

Olga'nın da canı sıkıldı: Annem kendisinden daha az acı çektiğimi sanıyor. Aptalca bir düşünce! Sanki ben Sovyet vatandaşı değil miyim? Yine de eşyaları bırakmak üzücü...

Soğuk, iki yabancı gibi ayrıldılar birbirlerinden.

İki gün sonra Nina Georgiyevna'ya: "Aileleri burada kalacak bir grup çocuğu cephe gerisine götürmek gerek," dendi. "Siz bu işin üstesinden gelirsiniz..."

Nina Georgiyevna, Moskova sokaklarında son olarak geziyordu. Ağır ağır, karları eriyen kaldırımlarda acıyla gülümseyerek ilerliyordu. İşte tutuklandığı sıra oturduğu ev. Polis komiseri, çizmelerinin topuklarını yere vurarak gelmişti; uzun uzun, fotoğrafta görülen bir grup liseliye bakıp: "Bunu da dosyaya koyarlar" demişti. Bir süreden beri, Nina Georgiyevna, geride kalan yılları düşünüyordu. Birlikte yeraltı çalışmasına katıldığı arkadaşlarını, karakolları, merkezleri, teksir makinesini, bildirileri, cezaevindeki hücreyi, kendisini sorguya çeken kızıl saçlı jandarma yüzbaşısını, Polonya'nın bir ilçesindeki hanı; gazete paketlerini çok iyi hatırlıyordu... Sanki dün olup bitmişti bütün bunlar! Sonradan gelenler bir sise bürünmüştü. Belki yaşın etkisiydi: Yaşlandıkça insanlar çocukluk ve ilkgençliklerini olgunluk çağından çok daha iyi hatırlarlar. Ya da şimdiki

trajik olaylar Nina Georgiyevna'nın ruhunu altüst etmiş, geçmiş yılların başkaldıran genç kızını canlandırmıştı.

Örgüte girişini hatırlıyordu. Egor kuşkuyla bakıyordu yüzüne (sanki içini görür gibiydi): "Yakalanınca her şeyi söylemezsiniz ya?" Nina cevap vermişti: "Hayır!" Butirskaya Cezaevi'nde kasvetli bir hava vardı; tramvayın madeni sesini duyunca içini çekiyordu. Dışarısı ne kadar güzeldi! Uçuşan güvercinlere varıncaya dek bayramlaşmaya çıkmış gibi... Şimdi, o cezaevini düşündükçe bile içi sevgiyle doluyordu. Moskova'dan ayrılmak zorunda oluşu çok acıydı... Ama üstleri yapılması gerekeni biliyorlardı... Herkes yerinde olmalıydı...

Derken yarı karanlık istasyon göründü. Bombardıman... Uzayıp giden vagonlar: Göz gözü görmüyor... Çocukları adlarıyla çağırıyordu... Ya birkaç tanesini kaybedersem?.. Neden bizi gece yola çıkarıyorlar? Herhalde hava saldırısına uğramamamız için. Yirmi altı çocuk. En büyükleri Vera, on dört yaşında; en gençleri Vassia da sekiz. Herkes istasyonda. Vassia, Nina Georgiyevna'nın yanında duruyor.

Vassia ne oldu? Dört aydır bir tek kere olsun yazmamıştı. Artık oğlundan mektup beklemesi de boşunaydı... En iyisi hiç düşünmemek: Nasılsa herkesin başında bir felaket var...

Gün doğdu. Tren, bir demiryolu kavşağında durmuştu. Nina Georgiyevna, sigara içmek için dışarı çıktı. Bir sürü katar dikkatini çekti. Makine dolu düz vagonlar gördü; makineler de yerinden yurdundan edilmişti... Yük vagonları, aileler, ibrikler, kundak bezleri doluydu; Kursk'dan, Orel'den, Kalinin'den geliyorlardı... İki hafta olmuştu yola çıkalı... Altüst olmuş dev bir kovan: Kentler, fabrikalar, okullar birbiri ardından gidiyordu. Vagonlarda köylü sandıkları, fotoğraflar, hayvanlar, resmi evrak, karışık, anlaşılmaz makineler vardı. Bomba altında, ateş altında yola çıkılmıştı... Kar hiç durmadan yağıyor, her şeyi bembeyaz bir kefenle örtüyordu... Nina Georgiyevna ürktü: Ne kadar güvenirse güvensin, içinde bir şey ürperivermişti. Bir makinist seslendi:

— Bir sigaranız var mı acaba?

Dumanı iyice çekti içine.

— Şimdi biraz daha iyiyim! Altmış saatten beri hiç uyumadım. Şu vagonları görüyor musunuz?

Gözleri kıpkırmızıydı ama sakindi. Benim yaşımda bir adam... Nina Georgiyevna, bir anlık gevşemesinden utandı: Böyle adamlar oldukça insan ölür mü hiç?

Çabucak çocuklarla dost oldu; her birinin hikâyesini biliyordu artık. Vassia'nın babası tankçıydı, annesi telgraf merkezinde çalışıyordu. Oleg'in babası havacı, annesi hemşireydi. Vassia anlatıyordu: "Babam hepsini ütüleyeceğim," diyor, annem cevap veriyor: "Ne dedin, anlamadım..." Varya ise: "Babam savaşın içinde ama mektup yazmıyor," diyor. Nina Georgiyevna'nın cevabı hazır: "Yakında yazar. Şu sıra başları o kadar kalabalık ki..."

Bir istasyonda, nedeni anlaşılmadan içinde bulundukları vagonu çözmeye kalktılar.

— Değerli eşya yüklü katarların geçmesi gerekiyor...

Çok sinirlenen Nina Georgiyevna:

— Burada çocuklar var, diye bağırdı. Altından değerli yedeklerimizin bunlar olduğunu bilmiyorsunuz galiba...

Sonra kendi sözlerini gülünç buldu: Söylev vermenin sırası mıydı? Ama doğru değil mi söylediklerim? Ormanları devirdik, yollar açtık, kentler kurduk. O sıra "altın merakımız" yoktu, "İnsanlık ateşiyle" yanıyorduk o zamanlar... Bu çocuklar büyüyecek, bina dikecek. Hem yalnız fabrika değil... Tabii, ev de gerek, makine de, pabuç da... Bu kadar yetmiyor üstelik: İnsanlar gözlerinin kamaşmasını istiyorlar, müzik istiyorlar, mutluluk istiyorlar. Kim yaratabilir bütün bunları? Tabii yine insanlar. Artık anlıyorum, o günleri göremeyeceğim: Yeniden yapmak, onarmak gerek. Belki bu çocuklar görecek...

Sergey'in yanında olmadığını hatırlayınca yüreği ezildi; içinde birikenleri açacak kimsesi yoktu. Çocuklar uyuyordu. Karanlık banliyö vagonu düzenli soluklarla doluydu. Nina Georgiyevna, yol çantasından bir mum, bir not defteri çıkardı ve yazmaya koyuldu. Sergey'e, Moskova'da geçirdiği son günleri, aniden yola çıkışını anlatıyordu. Hiç haber alamadığı Vassia

konusunda kuşkularını söylüyordu. Valya'dan kart almıştı; oturduğu yer rahattı, iyi ısıtılmıştı...

Sonra Nina Georgiyevna kendini, düşüncelerinin akışına kaptırdı: "Sevgili Sergey'im; bir süredir ölümü daha sık düşünüyorum üzülme, iyiyim. Ama insanlar hep ölümü düşünmüş, ölüme çare bulmaya çalışmışlardır. Bilim hastalıklarla savaşmış, insan hayatına yıllar katmıştı. Hıristiyanlar ise, bir kişisel yeniden doğuşun düşüyle avunurlar. Güzel bir masal ama nasıl da çocuksu: Hayatın elli yıllık anısıyla dolu, sonsuzluğa dek ölümsüzlük; panteistler adsız kaosun içinde kaynamayı kabul ediyorlardı. Çocuklara bakıyorum da, insanlarda ölümsüzlüğün gerçekten var olduğuna inanıyorum; bu çocuklar ister senin olsun, ister başkalarının, hiç önemi yok; ölümsüzlük düşüncenin, duyguların uzantısında, gelişiminde, ilerlemesinde..."

Çocuklar, sakin sakin soluk almaya devam ediyorlardı, vagon tekerleklerinden düzenli bir gürültü geliyordu. Nina Georgiyevna birden, yazısıyla dolu yaprakları buruşturdu. Mumu söndürdü, uyumaya çalıştı ama bir türlü uykusu gelmiyordu. Sonunda gözlerini açtı, ıslak cama bakışlarını dikip geciken şafağı beklemeye koyuldu.

13

Üç ay boyunca, Sergey, sanki ateşler içinde yaşamıştı: Cepheye gönderilip gönderilmeyeceğini bilmiyordu. İhtiraslı yaradılışının bütün atılımıyla istiyordu cepheye gitmeyi. "Beni dinlemiyorsun bile," derdi Nina Georgiyevna. "Sanki bir uyurgezer..." Valya giderken, en ufak bir duygulu söz çıkmamıştı Sergey'in ağzından. Genç kadın, bütün gece trende ağladı: Beni sevmiyor, beni sevmediğini biliyorum. Sergey kendini topladığında yaptığına kızdı: Nasıl olur da Valya'ya bir şey söylemem? Şimdi insanlar, bir daha görüşüp görüşmeyeceklerini bilemeden birbirlerinden ayrılıyorlar...

Sonunda ataması çıktı. Volga kıyılarındaki küçük bir kentte bir istihkâm taburu kuruluyordu.

Sanki uzaklardaki fırtınanın yankısı oralara ulaşmamıştı. Bal, elma, krema satıyor, sakin sakin dedikodu yapıyorlardı. Bu durgunluk Sergey'in sinirini iyice bozuyordu. Eğitimden sonra bitkindi hep, ne okuyacak, ne arkadaşlarıyla konuşacak hali kalıyordu. O şen ve herkesle kaynaşan Sergey içine kapanmıştı. Bildiriler birbirinden beterdi. Moskova'ya doğru cephe yarıldı... Almanlar Odessa'da: Harkov'da... Donetz havzasında... Kırım'da... Sergey, aklından bir türlü çıkmayan "Ne oldu?" sorusuna cevap ararcasına haritaya bakıyordu...

Bir gün, arkadaşlarından biri:

— Kuvvet diye buna derler, demişti. Sen Fransa'da bulundun, orayı nasıl aldı bu herifler?

Sergey cevap verdi:

— Bilmem, savaştan önce ayrıldım Fransa'dan.

Sonra kendi kendine kızdı: Ödlek miyim neyim? Bir an önce beni cepheye gönderseler! En kötüsü olayları seyirci gibi izlemek...

Kısmeti vardı: Yolunun üzerindeki Moskova'ya uğradı. Sulu kar yağıyordu, ortalık karanlıktı, sisliydi. Devriyelerin ortalığı çınlatan adımları sertti; kalın, içi yünlü ceketler giymiş genç kızların bakışları da sertti.

Sokaklar, barikatlar, dikenli teller, sivri demir çubuklarla kesilmişti. Sergey yürüyor ve utançla gülümsüyordu: Moskova'yı ele geçiremeyecekler!

Sergey, az önceki korkusunu düşündü, utandı. Fransa mı?.. Fransa'da devlet başkanından askeri şeflere kadar herkes kaçmış, her şey çözülmüştü. Oysa burada herkes görevinin başındaydı. Evet, Almanlar pek çok tanka sahiptiler. Ama bir adam tek başına bir tankı uçurabilirdi. Bu adamlar da bizde...

Önceleri, kendi kendine: "Neden Vassia gibi tankçı ya da topçu olmadım?" diye sorardı. Piyade bile daha iyi. Öbürlerinin nasıl ateşe yürüdüğünü, saldırdığını okuyup sürüklenmek, köprüleri uçurmak, mayın döşemek... Hırs değildi ondaki, romantizmdi. Nina Georgiyevna, Sergey'i boşuna sırdaş seçmemişti kendine.

İşte cephedeydi. Önünde de, bir ay önce baktığından çok daha ufak ölçekli bir harita. Bu haritada ne Kırım vardı, ne Leningrad. Biricik şehir Naro-Fominsk. Her tepe işaretliydi, her tepeciğin, artık bütün bildirilerden daha büyük önemi vardı onun gözünde. Bir keresinde, haritayı incelerken düşündü: İyi ama burası Moskova banliyösü, banliyödeki evler! Amma da ilerlemiş herifler! Canları cehenneme! Sonra düşünceleri yön değiştirdi: İşte en uygun savunma hattı... Büyük acılarla karşı koymanın en emin bir yolu var: Bu yol da hayatın ayrıntılarından, iyi yapılan işten, her günkü, her saatki gerilimden geçer. Sergey, işinde sabrın önemini anlıyordu. Kendinden geçtiği bir sıra, komiseri Zonin'e şöyle demişti: "Karıncayız biz, gerçek birer karınca. Öbürleri karada ilerliyor, havada uçuyor. Biz sürünüyoruz. İşimiz gücümüz çalı çırpı ve karınca yuvalarıyla... Savaş için gerekli ama tiyatroda hiç yeri yok; kimse bizi anlatan bir oyun yazmaz. Ya ikimiz? Çok zor ama nasıl da heyecanlı bir iş yapıyoruz…" Neşesi yerine geliyor, artık boş zamanlarında arkadaşlarıyla uzun uzun konuşuyordu; eski Sergey'e benzemeye başlamıştı. Değişen yalnız gözleriydi: Bakışı daha sert, daha sakindi şimdi. Tıraş olurken farketmişti: Ne kadar yaşlandım, amma da matrak...

Valya'ya yazdığı mektuplar sevgi doluydu; ama ayrıldıkları sıra esen soğuk havayı hatırlayınca, Valya, ateşten, belki de ihtirastan yoksun olduklarını sandı...

Savaş Sergey'e güç ve zorlu bir iş geldi. İlerlemelerine engel olacak kadar çok kar yağmıştı. Üstelik tarlaların içinde yürümek zorundaydılar. Soğuk gitgide artıyordu. Bir yandan da, Almanların karşılaşacağı güçlükleri düşünüp seviniyordu! Ama bu havada ormanda yatmak kolay iş değildi; soğuk insanın yüreğine işliyor, soluğunu kesiyordu sanki.

Koyun derisinden gocuklar kaskatı kesilmiş, zırha dönmüştü. Sözler ağızdan çıkar çıkmaz yoğun bir buhara dönüyor, ağır ağır, kirli bir pamuk tabakası gibi alçak göğe yükseliyordu. Karda sürünüyor, kara gömülüyorlardı. Parmaklar uyuşuyordu. Yolların iki yanına yanan arabaların iskeletleri, at leşleri yığılmıştı. Herkes tek sıra ilerliyordu. Tepelerinden, önce bir keşif uçağı, ardından "Junker"ler, "Messerschmitt"ler, "Focke-Wulf"lar geçiyor, yanık karda kara lekeler ve mermi çukurları kalıyor, kan hemen pıhtılaşıveriyordu. Sessiz yürünüyordu, şarkı söylenmiyor, az konuşuluyordu. Zorlu bir iş gören atölyedeki işçiler gibi, topçular da bütün güçleriyle çalışıyorlardı. Telefoncular, ateş yağmuru altında telleri geriyorlardı. Boğuk sesli genç kızlar hiç durmadan garip sözler mırıldanıyorlardı: "Muhabbet çiçeği", "Komet"... Sergey revire daldı; kan içindeki doktor haykırdı: "İçeri girilmez!" Testereyle bacakları kesiyor, karınları yarıyordu; yaralılar birbiri ardından gelmekteydi; konserve taşırken yaralanan bir şoförün kasığından mermi parçası çıkarmıştı. Keşif kollarındaki erler, tümen gazetesinde çalışan işçiler, havancılar, fırıncılar, pilotlar, hemşireler ölüyordu. Bütün bunlarda büyük bir gerilim vardı, ölüm işten önce ve sonra devam ediyordu; ölüleri gömmek bile güçtü: Donmuş toprak kazılamıyordu.

Sergey, savaş öncesindeki gibi, bütün gücüyle çalışıyor, üstlendiği görevden fazlasını yapmak istiyordu; yaratıyor, not ediyor, çiziyordu. Yarbay Fomiçenko'ya sahte birtakım tesisler yapılmasından söz ettiğinde, adam elini kolunu salladı. "Belçevlere burada da rastladık" diye düşündü Sergey. Yine de boyun eğmedi, tümen karargâhına Albay Glakhov'u görmeye gitti.

— Yarbay Fomiçenko, düşman toplarıyla havanlarının yerini bulamadıklarını söyledi; Almanların kardan tabyaları var, iyi gizleniyorlar. Kendisine bir öneride bulundum; kabul etmedi... Size de anlatayım mı? Kardan beş altı sahte yapı dikeceğiz. Pencere pervazı niyetine de tahta

parçaları yerleştireceğiz. Sonra karın üzerine su dökeceğiz... İstihkâmcılar bu işi bir gecede başarabilir...

— Ya sonra?

— Düşman toplarının, havanlarının yerini gösterecek.

— Neden?..

Albay, Sergey'i dinlememişti. Hepsini baştan anlatması gerekti. Bu kere başka türlü, Harp Akademisi'nde ders verir gibi konuştu. Albay şaşkınlıkla baktı yüzüne: Okumuş bir hali var bunun... Sergey'e nerede okuduğunu, savaştan önce nerelerde çalıştığını sordu. Sergey'in Paris'te bulunduğunu öğrenince:

— Sizi yemeğe alıkoyuyorum, dedi. Öyle, öyle!.. Şu Bâbil Kulesi'nin ne olduğunu bana anlatırsınız...

Ayrılırken Sergey sordu:

— Albayım, uygulamaya geçeyim mi?

— Geçin. Pek yutacaklarını sanmıyorum ya. Onların en küçük teğmeni bile bu işin uzmanıdır. Yeri çok iyi seçmişsiniz ama. Kimsenin burnu kanamayacak nasıl olsa...

İki gün boyunca, Almanlar, Sergey'in deyimiyle "korkuluklara" ateş ettiler. Fomiçenko bile önemli bir işin başarıldığını kabul etti. Rus topçusu, dört Alman topunu yok etti.

O gün ortalık sakindi. Almanlar, Moskova'nın iki yanından geçmek ister gibiydiler, Dimitrov üzerine yürüdüler. Sergey, Zonin'le satranç oynadı ve iki oyun kazandı. Gece, sağda solda, tek tük ateş ediliyordu.

Her şey beklenmedik bir sırada oldu. Sabah posta gelmişti. Zonin esneyerek: "Moskova'da, Büyük Tiyatro'nun şubesinde *La Traviata* oynayacakmış..." Tümen karargâhından telefon edildi: Yeni bir karargâh kurmak için iki takım isteniyordu. Birden bütün bağlantılar koptu. Almanlar yolu kesmişlerdi; cepheyi yarıp istasyona kadar ilerlemiş, bir günde sekiz kilometre yol almışlardı.

— Buraya geliyorlar!..

Sergey önce inanmamıştı, ama hemen ardından makineli seslerini duydu. Soğukkanlılığı Zonin'i bile şaşırttı. Ağır ağır, neredeyse tembelce:

— Aslında istihkâm birliklerinin yönü değişiktir, dedi. Ama bu durumda... tek kelimeyle, kestirme yola kadar Almanları yarıp geçmek gerek...

Haritayı katladı.

Çarpışma kısa sürdü. Makineli tüfekli yüz kadar Alman askeri yolları kesiyordu. Geri çekilmenin olanağı yoktu: Almanlar, aynı zamanda da arkalarındaydı. Sergey haykırıyordu, sonra bir şey hatırlamaz oldu. On altı kişi kaybettiler; Zonin, Almanların kaybının daha da fazla olduğunu söylüyordu ama sayacak zaman bulamamışlardı. Sonunda kestirme yola ulaştılar.

Ertesi gün Albay Glakhov, Sergey'i kutluyordu:

— Aferin, aklınız başınızdan gitmedi. Görünüşünüzden sivil olduğunuz belli, ama kararlı hareket ediyorsunuz...

Sergey cevap verdi:

— Albayım, Almanlar soldaki yoldan geçtiler, oraya mayın döşemedik.

Kestirme yolun yakınındaki çarpışma Sergey için savaşın bir parçasıydı. Ama neden yolu mayınlamamışlardı? Bu başka işti: Oysa onlar istihkâmcıydılar.

Biraz uyuyabildiler. Sonra Sergey, Valya'ya mektup yazdı. Bir an, kafasından kar tozu gibi geçti makineli tüfekli adamlar dizisinin görüntüsü... Ayaklar karlara gömülü... "Ölüyorum!" diye bağırıyor Sleznev. Belki bu nedenle, mektubu öncekilere benzemiyordu; capcanlı bir duygu titreşiyor bir ilkbahar akşamının anısı, belli belirsiz, bir mutluluğa susama seziliyordu.

Mektubu okuduktan sonra, Valya mırıldandı: "Mutluyum, çok çok mutluyum." Gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk olarak önüne geçilmez bir korku duydu: Ya Sergey'i öldürürlerse?...

Sergey, askerlerin yanına döndü. İçlerinden biri keyiflenmiş, şarkı söylüyordu:

İşte Hans karda kayıyor, dönüp duruyor,
İşte Hans, mosmor, iki büklüm...

Sergey gülmeye başladı:

— Hans olduğunu nereden biliyorsun? Ya Karl'sa?

Khomenko koşarak geliyordu:

— Fritz, yüzbaşım. Fritz'den başkası olamaz. Gazetede bile yazılı…

— Fritz olsun isterse... İki büklüm ya, sen ona bak...

Sergey konuşulanları dinlemiyordu artık; hava kasvetliydi, tıpkı dönüp duran atlıkarınca gibi. Oysa yağmurdan perdenin ardında belli belirsiz ışıklar vardı... Neredeydi? Paris'te, Mado ile birlikte. Ne uzun bir yaşantı kalmıştı arkada: Verilen sözler, hatalar, aşk, sis! Dönüyor, dönüyor ve sapıyordu... Nedenini bilmiyordu ama Sergey üzgündü. Zonin'in sesini duyunca sevindi:

— Hadi, gel de biraz çalışalım.

14

Mado, artık Sergey'den hiç ayrılmıyordu. Her şey birbirine karışmıştı; kısacık kadın mutluluğunun anıları, ilk aşk, Mado için yepyeni düşünceler. Sergey'in görüntüsü büyümüş, hayatın kendisi olmuştu. Sanki herkes onun ağzından konuşuyordu. Mado'nun onca sevdiği insandı, onca yakınıydı hep; bu çınarların altında öpüşmüşlerdi...

Şimdi onların bankında Almanlar oturuyordu. İçlerinden biri sevimliydi, gülümsüyordu... Yüzlerini buruşturisalar, gözdağı verseler daha yaraşırdı...

Mado Louis'in aceleyle yelkenliye koştuğu karanlık, fırtınalı geceyi hatırlıyordu. Louis hemen anlamıştı... Belki ayakları çok daha sağlam basıyordu yere? Benim hayatım ne? Bir kelime oyunu, atlıkarınca ışıkları. Oysa atlıkarıncalar uzun süredir dönmüyor... Sergey'i bile anlamaktan çok sezdim... Onu seviyordum, doğru "Ruslar nasıl da dayanıyor, hayret!" diyor herkes. Ben nedenini biliyorum... Sergey şakalaşabilir, güler, düş kurar ve birden... Profesör Dumas, onlara, çelikten insanlar, diyordu. Yanlış. Ama gerektiğinde çelikten olmayı biliyorlar...

Mado olaylara her an büyük bir merakla kulak veriyordu. Doğudaki olayları izleyenler soluk soluğaydı. Lancier önce sevinmişti: "Şimdi Almanların sesi kesilecek, Rusya çok büyük lokma. Gırtlaklarında kalacak." Lancier'nin ağız değiştirmesi için, Almanların, Smolensk'in alındığını açıklamaları yetmişti: "Ben, Rusların hesabını bizden çabuk göreceklerini söylemiştim. İşte Smolensk'e vardılar. (Smolensk'in nerede olduğunu bilmiyor ama bu adı okul sıralarından hatırlıyordu.) Belki yarın Moskova alev alev yanacak." Berty daha temkinliydi; böyle dev bir seferin güçlüklerinden, yolların bozukluğundan, "Kızıllar"ın gözü pekliğinden söz ediyordu "Almanlar onların hesabını görecek, ama bu kadar çabuk değil." Profesör Dumas günde üç kere Londra Radyosu'nu dinliyordu; Mado'yu, hep yeni haberlerle karşılıyordu: "Almanlar büyük kayıplar veriyorlar! Kaç tümen kaybettiklerini bir kenara yazdım, ama nereye? Bir türlü bulamıyorum. Epey parazit var ama yine de anlaşılıyor... Ruslar, tankları, altlarına yatarak uçuruyorlar, inanılacak gibi değil..." Marie anlatıyordu: "Bizim patronun keyfi yerine geldi; dün içti, benimle kadeh tokuşturdu, kadehini şişeye de vurdu ve 'Herifleri keklik gibi avlıyorlar!' dedi."

Mado artık insanlardan kaçmıyordu; sık sık Dumas'ın evine, Doktor Morillot'ya, Leontine'e gidiyordu; her gün Sembat'ya kadar da uzanıyordu. Hep sehpasının başında dikilen Sembat homurdanıyordu: "Ne kötü ışık, tütün bulunmuyor, bıktım bu Almanlardan..." Son gidişinde Mado, alışılmamış bir neşe içinde bulmuştu Sembat'yı:

— Gazeteleri okumuyorum, radyo dinlemiyorum. Dünyayla bütün bağlarımı kopardığımı sanıyorsunuz belki? Benim de kendime göre haber kaynaklarım var... Dün köşedeki kahveye girdim. Almanlar masalara kurulmuşlardı... Tezgâhın önünde dikilip onlara göz attım: Hepsi de iyi beslenmişti. İçlerinden biri konyak ısmarladı, dikti ve ağlamaya başladı. Ama gerçekten yaş akıyordu gözlerinden: "Beni Rusya'ya, ölüme yolluyorlar…" diyordu. Böyle bir domuza gözyaşı döktürmenin ne demek olduğunu anlıyor musunuz Mado? Nivelle'in burada bulunmamasına yandım. İlkbaharda bana: "Güçlü kişiliği olan insanlar, her biri bir Siegfried…" diyordu. Siegfriedleri öküz gibi böğürtüyorlar.

Bir teneke kutudan tütün çıkardı, bir sigara sardı ve yaktı:

— Mado, bir süredir sizin Rus dostunuzu düşünüyorum...

Söyler söylemez de pot kırdığını sanıp sustu: Ama Mado gülümsedi:

— Ben de.

Ara sıra Sergey'e ne olduğunu düşünürdü. Bu savaş korkunçtu çünkü. Sonra sorusunun cevabını yine kendi veriyordu: Yaşıyor, biliyorum, duyuyorum, yaşıyor. Onu öldüremezler...

Nefret ettiği adamın evinde oturmaya devam ediyordu. Kimi arkasından konuşuyordu: "Yine de parayı seviyor…" Lancier kendini avutmaktaydı: "İnsanların arasında çıkacak anlaşmazlıkların neler olduğu bilinir mi hiç? Mado onurludur; Berty'den ayrılmadıysa onu seviyor demektir..." Yazın ortasındaydılar; Mado yeni yeni topluyordu kendini. Yağma edilmiş, yıkıntı halindeki bir evi andıran kendi hayatını düşünmek istemiyordu. Ara sıra ne yapması gerektiğini düşünse bile, taşınmak, hayatının dış görünüşünü değiştirmek aklına bile gelmiyordu; ilk rastlayacağı Almanın üstüne atılmak, ya da Gestapo'ya gidip: Bana işkence edebilirsiniz, kimseyi ele vermeyeceğim, çünkü bir şey bilmiyorum, kimseye de bağlı değilim... demek geliyordu içinden. Bütün bunların çocukluk olduğunu sanıyor,

sokakta yürürken kendi kendine: Ya birden Josette'le karşılaşırsam, diyordu... Sanki Josette'i bulmak bir çıkış yolu bulmaktı. Bu yol kaybolmuş saflığa, kurtuluşa götürecekti.

Berty kendisini iten bu kadınla her yemekte karşı karşıyaydı: Duygularının etkisinden kendisini bir türlü kurtaramıyordu. Mado, iri, kayıtsız gözleriyle yüzüne baktığında ne yapacağını şaşırıyordu. Yalnız onun önünde davranışlarını doğrulamaya çalışıyor, Almanlardan ne zenginlik, ne de onur beklediğini söylüyordu. Beklediği başka şeydi: İşgalin sertliğini nasıl yumuşatabilir, Fransızların hayatını nasıl kurtarabilirdi? Mado ses çıkarmadan onu dinliyordu. Ara sıra, bir sosteye kadını kayıtsızlığıyla: "Çok ilginç..." diyor ve odasına gidiveriyordu. Kanı tepesine çıkan Berty, peçetesini buruşturup uzun uzun kapalı kapıya bakıyordu: Kapı önüne oturtulmuş aşık rolünde bir koca, amma da matrak! Bu işe son vermenin zamanıdır!..

Yan odada kimsenin bulunmadığını anladıktan sonra, Doktor Morillot, Mado'ya:

— Moskova Radyosu'nu yakalayabildim, dedi. Neden söz ediyorlar biliyor musunuz? Ölümü hiçe saydıklarından. "İhtiyar, eski bir şüpheci" olduğum halde pes dedim...

Mado pencereden bakıyordu. Sokak yağmur ve güneş, çınarların kızıl yapraklarıyla pırıl pırıldı. Başka bir şey görüyordu ama: Kar ve kan görüyordu. Bunlar Sergey'in arkadaşlarıydı, onun halkıydı... Basit ve erişilmez bir şey! Gözü pek, gerçek bir kahraman gibi davransa belki ölümden korkmazdı. Ama ölümü hiçe saymak, hayatında hiç yapamayacağı şeydi.

Hareketsiz, her şeye kayıtsız, kendini Berty'ye verdiği günden bu yana altı ay geçmişti. Şimdi kolay kolay tanınmazdı. Sembat'nın atölyesinde papatya yaprakları koparan, kuzey garında ölüm cezasına çarptırılmışcasına yıkılan kadın değildi artık. Parlak, biraz da şaşkın gözlerinde bir sertlik belirmişti. Artık yalnız duygularının değil, hareketlerinin de hesabını vermiyordu. Berty'nin evinde kalışının, gıpta ya da suçlama dolu bakışlara ("şunun karısı işte") boyun eğişinin suçu Doktor Morillot'nun, daha doğrusu "Robert" adındaki adamındı. Uzun boylu, yanık yüzlü, güneyli ağzıyla konuşan biriydi bu "Robert". Mado asıl adının başka olduğunu da biliyordu;

şimdi bildiği başka şeyler de vardı; yalnız, Louis'in bulunduğu yerde, Manş Denizi'nin ötesinde değil, burada yakınında, Paris'in dar ve karışık sokaklarında birtakım insanlar savaşıyor, düşüyor, ölüyorlardı.

Robert, bir rastlantı sonucu ölümden kurtulmuştu. Seyyar meyveci Bayan Dubois onu kurtarmış, polisi çağıracak yerde romatizmalarını tedavi eden Doktor Morillot'ya haber vermişti. Morillot, Almanların Fransa'dan atılabileceklerine inanmıyor, mücadeleyi delilik sayıyordu. Genellikle pek bir şeye de inandığı yoktu ya. Çocukluğundan, okuduğu ilk kitaptan, ilk öpüşmesinden beri, körü körüne inanmış kişilerin tersine şüphe girmişti içine. Bu şüpheyi, şüpheciliği kendi de destekliyor, bununla yaşıyordu. Yaralıya çağrıldığında, hemen durumu anladı. Gestapo'nun şakası olmadığını biliyordu; Bayan Dubois'yı da, kendisini de tutuklayabileceklerini anlıyordu. Ama ne olursa olsun: Yurttaşını satan bir sefil değildi ya! İnsan birtakım ilkelere boş verebilir, ama kendisine saygısını yitirmektense yaşamamak daha iyi.

Morillot, yaralıyı Mado'nun evinde gizlemeyi akıl etti. Bundan daha güvenilir yer bulunamazdı. Almanlar, Berty'nin gözünün içine bakıyor, ona toz kondurmuyorlardı. Mado da kaç kere: "Bir şeyler yapmayı ne kadar isterdim..." demişti.

Mado, nasıl yaralandığını Robert'e sormadı. Anlatmayacağını anlamıştı. Gizlilik kurallarını kısa sürede öğrenmişti. Robert, Mado'nun yatak odasının ardındaki küçük odada dinleniyordu. Berty'nin buraya girdiği yoktu. Akşamları karşılıklı gevezelik ediyor, barış çağını anıyor, gezintilerden, kitaplardan, kentlerden söz ediyorlardı. Mado, Robert'in fen fakültesi öğrencisi olduğunu öğrendi, botanik başlıca merakıydı. Eğleniyordu da: Robert'in iri ve kaba ellerine baktıkça, nedenini anlayamadan, hindiba çiçeği koparmış gibi oluyordu.

Robert bir fotoğraf gösterdi. Spor giyimli bir genç kız, kayaların tepesinde ayakta duruyordu. Yüzü pek belli değildi, ama Mado güzel olduğunu tahmin etti...

— Adı ne?

— Lucie.

— Uzakta mı?

— Yasak soru bu.

Mado, Luciye'ye gıpta etti: Onlarla birlikte çalışıyordu. Gencecikti, ama ona güveniyorlardı demek.

— Savaştan önce ne yapmaktan hoşlanırdınız Mado?

— Galiba resimden...

Sembat'dan, *Gelinotte*'un yakınındaki tepelerden söz etti. Sergey'in adını hiç anmadı; çok kişisel bir olaydı bu, hem Robert bilip ne yapacaktı...

— Aptalca bir iş yaptım evlenirken. İtiraf etmeye utanıyorum: Yirmi beş yaşında küçük bir kız gibi davrandım. Hiç durmadan peşimden geliyordu, korkunç bir adamdı.

— İşadamı mı?

— Evet, ama gözü dönüklerden... Neyse ki şimdi aramızda her şey bitti.

Robert iyileşmişti. Sık sık onu görmeye gelen Doktor Morillot (sözde Mado için geliyordu): "Eski hayatınıza devam edebilirsiniz," dedi. "Yalnız daha dikkatli oynayın oyununuzu. Bayan Dubois gibilerine pek sık rastlanmaz…"

Birlikte geçirdikleri son akşamdı: Daracık odada, Robert'in yatağının üstüne oturmuşlardı. Mado'nun oda kapısı aralıktı, ışık Robert'in üstüne düşüyordu.

— Doğuda durum nasıl, kulağınıza bir şey geldi mi? diye sordu Robert.

— Galiba eskisinden daha iyi, dedi Mado. Moskova önünde Almanları durdurabilmişler sanıyorum.

— Moskova'yı alamazlar. –Robert'in yüzü asıldı, sonra tekrarladı– Alamazlar, hayatta alamazlar!

Sanki bu sözleri kendi kendine söylüyordu.

Genç adam gülümsedi.

— Şu sıra Ruslar bizim için de çarpışıyorlar. Onlara yardım etmek istiyoruz, ama kaç kişiyiz? Bir avuç insan... Ya ötekiler? Vichy Hükümeti

değil, namuslu kişiler... Londra Radyosu'nu dinliyor, kulaktan kulağa birtakım şeyler anlatıyor, Almanların yenilmesini istiyorlar tabii... Ve bekliyorlar. Rusların işi çok olmalı. 1940'da cephedeydim... Neye uğradığımı anlayamadan birden kan ve ateş gördüm. Olup bitenleri düşünemiyorum, çünkü Rusya'yı hiç görmedim... Kaçıp buraya kadar yürüdüğüm, daha doğrusu süründüğüm sıra... Bayan Dubois beni görmeden önce... Yerde yatıyordum, herhalde ateşim vardı, kendimi Moskova önlerinde sanıyordum.

— Ölümü hiçe saymaktan söz ediyorlar. Ne demek? Bir türlü anlayamıyorum.

Robert yerinden kalktı, kapıyı kapadı. Bir süre sustuktan sonra, boğuk bir sesle, kesik kesik anlatmaya koyuldu:

— 9 Eylülde Lucie'yi yakaladılar. Onu en son temmuzda gördüm. O sıralar güneyde, Perpignan yakınlarındaydım. Üç arkadaşa refakat etme görevi verilmişti ona. Akşamı, geceyi, ertesi günün yarısını birlikte geçirdik. Saat üç kırkta yola çıktı... Almanlar Rusya'ya saldırmışlardı; uzun uzun konuştuk; artık durumun o kadar da güç olmadığını söylüyorduk. Akşam, geç vakit denize girdik; çizgili bir mayosu vardı. Bana takılıyordu; önce o girdi suya, yüzüme su attı... Ertesi sabah uzun uzun giyindi. "Şık olmalıyım," diyordu. "Kâğıtlarımda artistlik yaptığım yazılı." Nantes'a kadar gidebilmek için Almanlardan izin kâğıdı koparmıştı. Açık kırmızı dudak boyasının yaraşıp yaraşmadığını sordu; çok yaraştığını söyledim. Onu öpmek istiyordum, ama tren üç kırkta kalkacaktı... Cezaevinden bana bir mektup yolladı. İşkence ettiklerini biliyordum. Ama hiç sözünü etmedi bile. Mektubunun hepsi dört satırdı: "Seni o günkü gibi seviyor, o günkü gibi öpüyorum: Canlı, sıcacık ve senin. Hep senin olacağım. Hoşça kal Yves!"

Sustu. Oda karanlıktı; birbirlerini görmüyorlardı. Yarın Robert Dijon'a ya da Nantes'a gidecekti. Sonra gece olacaktı, demiryolunun tahta traversleri, devriyeleri... Sonra yakalanacaktı. Tırnak söküyorlardı... Mektup yazacak, hoşça kal diyecek kimse bulamayacaktı. "Hep senin olacağım!" Bununla ölebilmeliydi insan...

Mado, ses çıkarmadan dışarı çıktı; gözyaşlarından boğulacak gibiydi ama ağlayamıyordu.

Ertesi sabah Robert'le vedalaştı, kocaman elini avuçlarında sıktı.

— Robert, bir şeye gerek duyarsanız... Yalnız kendiniz için değil... Anlıyor musunuz? İşkenceden çok korkuyorum, ama size yemin ederim ki bir şey söylemeyeceğim...

15

Lancier, sabırsızlıkla Doktor Morillot'yu bekliyordu: Karaciğeri canını sıkmaya başlamıştı. Aslında dünyada olup bitenlerin sözünü etmekti istediği. Morillot canlı gazeteydi, üstelik tek: Ortalıkta görünen varakparelere de gazete denemezdi ya. Olayların, yalnız Almanlar açısından görünüşünü veriyordu hepsi... Londra'yı dinlemek sinirleri bozmaktan başka şeye yaramazdı; Almanlar dinlenmemesi için ellerinden geleni yapıyorlardı, bol parazit vardı. Hem sonra dinleyeni ihbar edebilirlerdi... Morillot gelmeden az önce Lancier, *Paris-Soir*'da Doğu cephesinden gelen bir haber okudu, üzücüydü.

— Gördünüz mü doktor, ben haklıymışım, Moskova'nın göründüğünü yazıyorlar.

— Görürler ya, ellerinde mükemmel dürbünler var. Ama sizi asıl sevindiren nedir?

Lancier kızdı:

— Sevindiğim yok, sadece önceden tahmin ettiğimi söylüyorum. Bu yazılanların masal olduğunu mu sanıyorsunuz?

— Dereyi görmekle geçmek arasında çok fark var, diyorum. Hem Almanlar da zorlu savaşlar olduğunu kabul ediyorlar...

— Biliyor musun ki bu durum bizim işimize yarıyor dostum. Eninde sonunda Ruslar yenilecek; İngilizler de bunu anladılar. Dün Londra'yı dinleyebildim, sanki mezar başında konuşuyorlardı... Ama Almanlar da Rusya'da dişlerini ve pençelerini bırakacaklar. Mareşal çok kurnaz. Göreceksiniz, heykelini Celemenceau'nunkinin yanına dikecekler... Laval daha değişik biri, aşağılık; Fransızların, Hitler uğruna ölmesini istiyor. Neyse ki biz, her şeyden önce mantığı seviyoruz. Sibirya'nın soğukları da pek az kişiyi çekiyor. Ama Almanların üzerine ateş eden yumurcakların da beş para etmediklerini söylemeliyim. Mareşal gibi, beklemek gerek... Almanlar rehin aldıklarını kurşuna diziyorlar, iğrenç bir iş bu. Ama kim yol açıyor? Ruslar. Rusların, Almanları öldürmesi bizi ilgilendirmez, nasıl olsa bizim o işle bir ilgimiz yok.

Morillot bir kahkaha attı; gürültülü, sevimsiz bir kahkahası vardı. Lancier mendiliyle yüzünü sildi; sanki doktor suratını tükürük yağmuruna tutmuştu.

— Elimde olsa, sizi, savaşmayan Monako'ya imparator ya da tarafsız Andorra'ya devlet başkanı yapardım. Hem karaciğeriniz ne alemde? Dilinizi çıkarın... Aman aman, bir damla içki içmemenizi de söylemiştim. Yazın sizi mareşalinizin yanına yollayacağım, Vichy kurtuluşunuz olacak.

— Bir küçük kadeh konyağın insana ne zararı dokunur? Başımda yığınla dert var. Leo'nun *Roche Ainé* müessesesiyle ortaklığını yeniden söz konusu ettiler. On beş, yirmi kere Alpert'in artık *Roche Ainé* ile ilgisi kalmadığını anlattım. Yine de geçen 27 Eylülde yayınlanan kararnameyi önüme sürüyorlar. Bu kararname, bir kişi bile olsa, Yahudi ortakları bulunan şirketleri ilgilendiriyor. Oysa elimde, *Roche Ainé*'nin bir ari müessesesi olduğunu gösteren belge de var.

O gün Doktor Morillot'nun tersliği üzerindeydi anlaşılan: Lancier'yi yatıştıracak yerde yine bir kahkaha attı:

— Maurice, doğru gidip Stüpnagel'i bulmanızı ve gerçekten ari olduğunuzu kanıtlamanızı size salık veririm.

— Neden güldüğünüzü anlayamıyorum. Bütün Fransızlar gibi ben de acı çekiyorum.

— Kısa süre önce de, bütün Fransızlar gibi mutlu olduğunuzu bana kanıtlamıştınız.

Lancier çileden çıktı, haykırdı:

— Mareşal gibi ben de halkımla bir arada yaşarım. Ne Alman oldum, ne İskoç, ne de Tatar. Düşünce özgürlüğümü korudum. Ne istersem düşünür, dilediğimi söylerim...

— Daha alçak sesle dostum, size yalvarırım daha alçak sesle! Ancak Gestapo'ya ifade verirken yüksek sesle konuşulur: Üstelik nara bile atılır... Bir damla alkol yok. Rejim, yürüyüş ve sükûnet. "Düşünce özgürlüğünüze gelince, iyi koruyun onu, işinize yarayabilir..."

Morillot gittikten sonra Lancier uzun uzun düşündü. Biraz fazla ileri gittim galiba... Morillot maskara bunağın teki; işi gücü şakalaşmak,

güldürmek. Ama korkarım, Almanlar *Roche Ainé*'nin başını derde sokacaklar. Eski bir Fransız müessesesinin temiz adını Alpert'inkiyle birleştirmek aptallıktı. Ama kimin aklına gelir?.. Leo iyi bir mühendis, sevimli bir adamdır. Sonuç kötü oldu...

Lancier, Morillot'nun sözlerine uyarak dolaşmaya karar verdi. Sisli bir kasım günüydü; ortalık deniz ve yanık kokuyordu: Ağaçlar, beyaz örtülerinin altından sivri ve keskin kollarını çıkarmaktaydı. "Ne kasvetli Ay!" diye düşündü Lancier; hemen ardından da içi rahatladı. Hayat normal akışını izliyordu. Mevsimler birbiri ardından geliyordu. İşte okuldan dönen çocuklar; ne Hitler'e aldırdıkları var, ne Moskova'ya; ne de *Roche Ainé* müessesesine. Türlü maskaralık yapıyorlar. Ben de eskiden bunlar gibiydim. Mado mutlu. Belki bir iki yıla kadar bir torunum dünyaya gelir. İlkbaharda şu ağaçlar yaprakla donanır. Yalnız Marceline geri dönmeyecek. Zavallı Marceline, en kötü zamanda öldü. O sıra her şey yıkılıyordu sanki... Oysa Paris eski hayatına dönüyor: Sergiler, galalar, yeni kitaplar. Her yanda Almanlara rastlamak tatsız bir iş tabii. Ama Almanlar her zaman bombalardan yeğdir... Şimdi Moskova cehenneme dönmüştür sanıyorum! Bay Vlakhov'a ne olduğunu merak ediyorum, yaşıyor mu? Gözü dönük biriydi, doğru, ama ince adamdı ve sanatı seviyordu... Şiir okuyacak, dostlarla konuşacak, gül yetiştirecek yerde insanların birbirleriyle savaşmaları korkunç şey!

Akşama doğru Lancier rahatlamıştı; artık ne Moskova'nın kapısına dayanan tehlikeyi, ne de *Roche Ainé* müessesesinin başındaki dertleri düşünüyordu... Bir yemek kitabı okuyor ve hayal kuruyordu: Aranan her şeyin bulunduğu zaman gelince bir uluslararası barış yemeği hazırlayacağım; Rusların "Borç" çorbasıyla havyar –en yüreklilerden başlıyoruz–, ardından Führer şerefine et ve patates garnili turşu, bir İngiliz rozbifi, Lyon usulü mantarlı tavuk ve Sicilya dondurması. O zamana kadar en az on kere bozuşurlar ve sonunda barış yaparlar. Dumas, Nivelle'i görmek istemiyor; onları yan yana oturturum. Lejean'ı o zamana kadar salıverirler. Eğer öldürülmemişse, belki Rus da gelir... Bu tatlı düşünceler üzerine Lancier uykuya daldı.

Roche Ainé ile ilgili kesin hesaplaşma ertesi gün oldu bitti. Buz gibi çalışma odasına girdiğinde ürperdi Lancier: Çalışma masasının başına, herkesten çok dikkati çekecek biçimde Gaston Roy oturmuştu. Lancier

önemli bir rol oynadığını biliyordu, ama onunla bu koşullar altında rastlaşacağını hiç ummamıştı. Roy saygılı bir selam verdi, sonra ötekilere hitap etti (konuşmasına bakılırsa içlerinden biri Almandı):

— Bay Lancier'yi ilgiyle dinleyeceğiz.

Lancier, evrak çantasından kâğıtlarını çıkardı; kendine güç hâkim olup *Roche Ainé*'nin hikayesini anlatmaya koyuldu. Bütün rakamları ortaya döktü, ortaklarla ilgili bütün bilgileri verdi, mali güçlüklerden söz etti. Bağırdığında sesi titriyordu:

— Kayınpederim tornacıydı; Charleville'den Paris'e geldi ve bu fabrikayı kurdu. Gerçek bir dahiydi. Kayınpederimin babası ise Mareşal Mac-Dahon'un yanında demircilik yaparmış...

— Çok ilginç, dedi Roy.

Dili çalan adam onu destekledi:

— Çok, çok ilginç. Zola'nın romanlarına benziyor değil mi?

Lancier alnını kuruladı, kâğıtları çantasına koydu ve kalkmak istedi. Roy engel oldu:

— Bir soru soracağım... Bay Lancier, Alpert'in *Roche Ainé* müessesesinde faal rol oynamadığını söylüyor. Öyleyse Sovyet siparişlerine, örneğin Bilbao'nun *Elektra* müessesesinden fazla önem verilmesi, öncelik tanınması nasıl açıklanabilir? Bay Lancier'nin evinde Bolşeviklerin bir temsilcisine rastladığımı hatırlıyorum... İkisinden biri: Ya bütün bunlar Yahudi Alpert'in oyunlarıydı, ya da Bay Lancier'nin "Kızıl"larla yakın ilişkisi vardı. Açıklamanızı duymak istiyorum...

Lancier şaşırdı. O çağda, Almanlar dahil herkes Ruslarla ticaret yapıyordu... Ama burada mantığın işi ne? Bu Roy beni batırmaya karar vermiş bir kere!..

— Neden susuyorsunuz Bay Lancier?

— Valla, ben... Kendimi toplayacak kadar bir zaman tanıyın bana...

Herkes gitmiş, Roy'la Lancier çalışma odasında baş başa kalmışlardı. Roy uzun hokkaları, kurutma tamponları ve küllükleriyle koca bir çalışma masasının başında oturuyordu. Bir de yeşil çuha kaplı toplantı masası vardı. Duvarda Hitler'in, Mareşal Pétain'in ve gözlüklü bir ihtiyarın resimleri asılıydı; belki bir bilgin ya da sanayici. Lancier, Roy'dan epey uzakta oturuyordu. Beriki kâğıtlar doldurmakla meşguldü. Çok gençleşmiş, diye düşündü Lancier: Şaşacak şey yoktu, şimdi her şeye egemendi Roy. Nedenini kestiremeden, ilkbaharda ağaçların yeniden yapraklarla bezeneceğini hatırladı... Arjantin'de şimdi hava sıcaktı, yazdı... Bu Roy'un kısmeti varmış. İyi ama benden ne istiyor? Sanki Vlakhov'dan başka Corbeille'e gelen yokmuş gibi... Roy'u da çağırmıştım, kahve içmeye...

Sonunda Roy işini bitirdi.

— Sizi işin başından ayırmak niyetinde değiliz. Ama devamlı denetim gerekiyor... Eğer bizimle işbirliği yapmak isterseniz, görünüşte değil ama, o zaman anlaşabiliriz.

— Anlamadım.

— Heyecanlanmanız doğru değil. Herhalde tansiyonunuz yüksek. Eskiden lokantada attığınız naraları hatırlıyor musunuz? "Almanlar! Almanlar!" diyordunuz. Sizin yaşınızda biri için tehlikelidir..

— Lancier kızdı. Yağma edebilirlerdi! Ama kim ona benimle alay etme hakkını verdi?

— Benimle böyle konuşulmasına izin veremem! Siyaset adamı olmadığımı herkes biliyor. Herkes gibi bir Fransızım ben de. Mareşal gibi...

Gülümseyen Roy, Lancier'nin yanına yaklaştı:

— Oğlunuzun nerede olduğunu söylesenize.

Lancier yerinden kalktı ve sallanarak dışarı çıktı.

Ne yayalar, ne de evler görünüyordu. Kenti, denizi, dünyayı sis kaplamıştı.

16

Küçücük bahçenin içinde iki tavuk, keyifsiz keyifsiz dolaşıyordu. Genç bir kadın çanağı getirince biraz canlandılar. Komşu kadın, çitin üzerinden seslendi:

Bay Chevalier nasıl?

— Sağ olun, bugün biraz daha iyi. Vantuz çok iyi geldi sanıyorum... Ama yine de kalkamıyor. Doktor çağırmaya karar verdim.

— Sakın genç birini çağırmayın; bu gençler hep şarlatan oluyor.

Chevalier, minik bir radyonun başına geçmiş, yazıyordu: "Faşistler, bütün çabalarını cepheyi yarıp Moskova'ya, varmak için harcıyorlar. Ama birliklerimiz her yanda düşmana engel oluyor. Düşman, anavatanın başkent yakınlarında durdurulmalı..."

— Margot, bu Michaud için Fourier'nin mektubunu da al. Hepsini bir arada basabilirler.

Fourier neşeli bir çocuktu; Marsilya fıkraları anlatıyor, patatesi oyup koca burnuyla Bonnet'yi yaratıveriyordu. Daladier'nin Başbakanlığı sırasında, birlikte cezaevinde yatmışlardı... Fourier, Moskova'dan söz ediyordu; 1936 yılında bir heyetle gitmişti oraya: "Nasıl insanlar olduklarını aklına bile getiremezsin. Durmadan mücadele ediyorlar: Düşmanla, tembellikle, kuraklıkla, kar yığınlarıyla..." Doğruydu söyledikleri. Ruslar savaşa hazırlıklıydılar; bizim gibi değillerdi... Fourier sık sık karısından söz eder, kızının fotoğraflarını gösterirdi...

— Margot, Fourier'nin mektubu nerede? Çözerler mi şifresini? Jacques mı yazdı?...

"Sevgilim, hayatım.

Bir saat sonra kurşuna dizileceğim: Seninle mutlu olduğumu söylemek istiyorum; bir erkeğin erişebileceği en büyük mutluluktu benimkisi. Ölümü gözümüzü kırpmadan karşılayacağız. Ruslarla savaşta Almanlar yenilecek,

bir saat sonra öleceğimden ne kadar eminsem, buna da öyle inanıyorum. Fransa kurtulacak! Hoşça kal Néné!"

Bu satırları neredeyse ezberlemişti ama yine de duygulanıyordu. Odayı arşınlamaya koyuldu.

— Tamam mı? Öyleyse ben gidiyorum.

Kapıyı kilitledi. Garip bir yaşayışımız var. Bir hafta Margot'yla bu küçük evde yaşadık, gerçek adını, kim olduğunu bile bilemiyorum. Yalnız babasının öldürüldüğünden haberim var... O da benim kim olduğumu bilmiyor. Oysa, bir yıl birlikte yaşamış gibiyiz, o kadar yakından tanıyoruz birbirimizi. Amma garip...

Kapı vuruldu: İki hızlı, sonra hafif bir üçüncü vuruş. Yol çantasıyla yaşlı bir adam girdi içeri.

— Gerçek bir Alman gibi, tam saatinde geliyorsun Jacques.

— Komşun amma da meraklı. "Doktor siz misiniz?" diye sordu. Neyse ki Margot önceden haber vermişti. Radyoyu götürüyorum... Epey yüklü olacağım ama bir doktor için şaşılacak şey değil. Tansiyonunu ölçüyorum. Artık burada yatamazsın. Carrier sana yeni kimlik hazırladı mı?

— Hem de nasıl! Sağlık müfettişi kimlik kartı, Berty imzalı bir tavsiye mektubu, bir de güney bölgesine gitmek için, fotoğraflı, damgalı, Almanlardan alınma izin kâğıdı. Bir ay önce ne haltlar karıştırıyorlardı hatırlıyor musun? Çocuklar bile kâğıtların sahte olduğunu fark edebilirdi. Şimdi ustalaştılar. Pépé ne alemde?

— İyidir. Birine gerek duyuyor musun?

— Ben mi, yooo. Ama Margot'nun yerine bağlantıyı sağlayacak birini bul. Hastalığını bizden gizliyor, korkunç krizler geçiriyor, uzun süre dayanamaz.

— Berty ile iş yürür mü dersin?

— Umarım. Ya senin grubun Pépé?

— Sence en önemlisi nedir, onu soracaktım.

— Bir subay. Hele bir Gestapo subayı daha iyi olur.

— Bu iş için insan harcamaya değer mi? Ha bir alçak fazla, ha bir alçak eksik...

— Aslında büyük önemi var. Fredo herifi Barbes İstasyonu'nda temizlendiğinde bütün Paris sözünü etti. Nantes'da bizimkiler rehinlerin öldürülmesine hemen karşılık verdiler. Yarbay Gotz'u temizlemek az şey mi?.. Romantikleştiğimi sanma, ama şu sıra büyük bir olay gerekli. Rusların karşılık vereceklerini ben biliyorum, ama halkın bir şeyden haberi yok. Herkes canından bezmiş. Almanlar, ortalığa sakin bir görünüş vermeye çalışıyorlar. Gazetelere bir göz atsana: "Hayat yeniden başladı... Savaş öncesinin havası..." Gürültülü bir olay şart, herkes duysun. Anladın mı?

— Evet. Anna'dan da faydalanabiliriz...

— Yalnız hazırlık döneminde; ama tehlikeye atmaya gelmez. Ona gerek duyacağız...

Kapı vuruldu. Ev sahibi hemen yattı, yorganı üzerine çekti. Doktor kapıyı açtı. Yine o meraklı komşu kadındı gelen.

— Rahatsız etmiyorum ya?.. Doktor çok sevimli; ilk bakışta insana güven veriyor. Bana genç bir doktor baktı, şarlatanın biriydi... Bay Chevalier'yi nasıl buluyorsunuz? Doktorluktan hiç anlamam ama Siyam pelesenki zavallı kocama iyi gelirdi; hemen rahatlatırdı..

Güç bela dışarı çıkardılar kadını.

— Luc, hemen gitmelisin. Ben önden çıkar, kadını oyalarım… Evet, evet bakacağım, muayene edeceğim, söz! Yarın bana bir haber iletirsin, tamam mı? Margot mu getirecek haberi?

— Hayır, Pauline. Hoşça kal Jacques. Komşu kadını fazla üzme.

Luc odaya göz gezdirdi, baş örtülü bir yaşlı kadın resmi, bozuk bir duvar saati, masanın üzerinde sosis kalıntıları, ilaçlar, tam polis romanlarındaki gibi... İşlemeci Chevalier ile genç karısının hayatı böyle sona erdi. Birkaç dakika sonra terfi edecekti. Her şey ezberimde. Sağlık Müfettişi Auguste Dreux, 5 Şubat 1898'de, Doubs vilayetine bağlı Morteau'da doğdu. Babasının adı Henri Jacques, öleli epey oluyor. Annesi Amelie,

Besançon'da yaşıyor. Dul, daha önce Simone Rousset ile evliydi; on bir yaşındaki kızı Yvonne büyükannesinin yanında oturuyor. Daha ne kadar ad, meslek, hısım, kan ve çocuk değiştireceğiz bakalım? Bıyıklarını şişinerek burdu, sahici, gür bıyıklarını. Bu kır bıyıkları büyük özenle bırakmıştı. Onu tanınmaz hale getiren de bıyıklarıydı. Savaştan önce tanıdığı dostlarını bile yanıltıyordu. Yabancı, Luc adlı biriydi. Yalnız, bir kahvede çalışan garson az kalsın başını derde sokuyordu bir keresinde. Sokakta, görür görmez seslenmişti: "Günaydın Bay Lejean! Epeydir görmüyoruz sizi…" Lejean, gerçekten şaşırdı: "Yanılıyorsunuz, benim adım Delambert." Bu garsonlar çok tehlikeli insanlar, işleri gereği, gördüklerini unutmuyorlar..

Yürüyerek yola çıktı. Epey uzaktı gideceği yer, bütün kenti geçmesi gerekiyordu. Metroda aramalar sıklaşmıştı. Kâğıtları sağlamdı ama neden tehlikeye atılmalı? Ağır ağır yürüyor, sık sık duruyordu. Amma da yorgunum, rezalet...

Kepenklerin, perdelerin, panjurların ardından hayat sürüp gidiyordu. Kahvelerle lokantalar tıklım tıklım doluydu. Metroteller, spikerler, orospular, polisler, herkes işinin başındaydı. İşte, genç kızı koluna takmış giden bir Alman. Bir başkası... Herif Fransızca konuşuyor: "Sinemaya mı gitmek istersin, tiyatroya mı?.." Öğrendiler dilimizi. Hem fazla bir şey bilmeleri de gerekli değil: Yüz sözcük kadarını bellemek dert anlatmaya yeter. Ya Fransızlar? Onlar da sözcükleri unutuyorlar. Herhalde insanın yapısı bu: Evinden atılsa, çırılçıplak bırakılsa, korkutulsa rastgele bir köşe, yamalı bir don, bir sözde rahatlık ona yeter de artar. Ticaret yapılıyor, yemek yeniyor, öpüşülüyor, esnemekten neredeyse çeneleri çıkacak... Hayır. Fransa'da da insanların yaşadığını kanıtlamak gerek! Solcuların Chateaubriand'da nasıl öldürüldüğünü gizleyebilirler, ama Fredo'nun kurşununu gizliyemezler... Pépé'yi tanıyorum. O sıra adı Pépé değildi. Bir şeyden korkusu yok bu çocuğun. Ne söylerse söylesinler, bizimkiler alınlarının akıyla çıktılar işin içinden. Eskiden isteyen partiye yazılır, ödeneğini verirdi. Şimdi durum değişik. Şimdi denetimi Gestapo yapıyor...

Az sonra gidip Josette'i göreceğim. İnanılır gibi değil! Birbirimizi görmeyeli ne kadar oldu? Mayısta gelmişti, sonra beni yakaladılar. Demek on dokuz ay... Jacques, Pauline'in kim olduğunu bilmiyor; sabırsızlıktan ölüyorum, farkına bile varmadı...

Toplama kampından eylülde kaçmıştı. Ormanda, sararan yaprakların arasında gizlenerek ilerlemişti. Pek yakınında bir yerlerde Almanların küfür ettiklerini duymuştu. Neyse ki köpekleri yoktu... Paris'e varması sağlandı, hemen işe koyuldu o da. Josette başka bölgedeydi. Karısının yaşadığını yeni öğrenmişti. Oğlundan da haber vardı: Limoges'deydi Paul. "Paul, çalışkan çocukları bir araya getirdi..." demişti Roger. Ne garip: Yakalandığında Paul daha küçücük bir oğlandı... Josette de çok yaşlanmış olmalı...

Bu karşılaşmaya kendini hazırlamıştı; yine de yüreği ezildi. Nasıl da bitkindi Josette! Saçları ağarmıştı... Ah, kalleş hayat!

Josette, çocuk bakışlarıyla, yalvarırcasına süzüyordu kocasını; bir şey söylemekten, gözlerini ayırmaktan, kımıldanmaktan korkuyordu. Yabancı bir odada, karmakarışık eşyalar arasında karşı karşıya, ayakta duruyorlardı. Biblolar, küçük vazolar, saten yastıklar... Ama bir şey gördükleri yoktu: Josette'in buz kesen elleri Lejean'ınkileri hafif hafif sıkıyordu... Sonra Josette kocasına sokuldu, başını göğsüne dayadı. Eskiden, mutlu günlerinde de böyle yapardı... O sıralar yabani, aşkla dolu, garip bir kızdı Josette... Lejean, alçak sesle durmadan tekrarlıyordu: "Benim zavallı sevgilim!.."

— Henri, öksürüyorsun, doğruyu söyle bana. Sana temiz çamaşır getirdim. İlacını da hiç almamışsındır...

Lejean gülümsedi. Bir zamanlar insanlar kendilerine bakar, Bretagne'ya gider, Ravel dinler, bulmaca çözerlerdi...

— Birbirimizi göreceğimizi sanmıyordum Josette. Ya sen?

— Nedenini bilmem ama ben görüşeceğimize inanmıştım.

— Paris'te kalacak mısın?

— Perşembeye kadar. Yarın bütün günü birlikte geçiririz. Şimdi gitsen iyi olur. Delay'in orası daha emin. Burayı bilip bilmediklerini öğrenemedik.

Lejean, kendini toplamak istercesine başını salladı. Birden, değişik bir sesle yaptığı işlerden söz açtı:

— Hazırlanan bildiriyi gördün mü? Yarın iki tane daha hazırlamam gerekiyor.

— Ben götürürüm onları; basarlar. Oudihot tuzağa düştü.

— Ya Charlet?

— Haberin yok mu? Saint Denis'de öldürüldü. Pitou, paçayı kurtardı. Haaa! Robert'i bulduk, biliyor musun?

— Kimi?

— Robert'i. Tanımıyor musun? Berthier ile birlikte Choisy'de çalışıyordu. Berthier ve Kiki yakalandılar, Robert kaçabildi. Onun da ele geçtiğini sanıyordum. Ne garip iş: Robert'i gizleyen de Berty'nin karısıymış. Sosyete dedikodularından haberin yok; Berty'nin karısı Mado, Lancier'nin kızı… Robert kendinden geçmiş; Mado'yu da çalıştırmamızı istiyor, herhalde aşık oldu...

— Mado, Berty'nin karısı mı?.. –Lejean bir kahkaha attı.– Kötü bir son. Dur bir dakika. Bize yardım etmek mi istiyormuş?.. Bu çok önemli Josette, onunla konuşmalısın. Doğru olup olmadığını öğren...

— Bilmem... Ama içimden bir ses namuslu olduğunu söylüyor. Hoşça kal Josette; yarın görüşürüz!

Yine karanlık, ıslak sokaklarda yürüyordu. Sis kaplamıştı ortalığı... Orada, kapalı perdelerin ardında başkalarının hayatı yine sürüp gidiyordu. Belki yapmacık, ama yuvarlak masası, lambası; çocuklarıyla bir hayat işte... Yarın yine görecekti Josette'i. Konuşacak zamanları bile olmamıştı. Belki de göremezdi ama... Nereye gitmişti acaba? Şu sıra aramalar epey çoğalmıştı. Gülümsedi. Ölümle saklambaç oynuyoruz durmadan; birbirimizi görmemiz yetti, yine kuşku doldu içime... Duygulanmanın sırası değil... Pépé'yi öne sürersem başka... Gençlere bir şey olursa insanın içi paralanıyor. Oysa Josette'le ben hayatımızı yaşadık. Berty çok iyi işletmeci, aynı zamanda da demagog... Mado neden onunla evlendi, anlamıyorum... Biraz kafadan kontak, ama namuslu olduğunu insan hissediyor…

Geceyi bomboş bir odada geçirdi: Açılır kapanır bir yatak, kafasız, kolsuz bir terzi mankeni. Dalarken mankenin kımıldadığını, soluk aldığını, aman dilediğini gördü. Sonra derin, baygınlığı andıran bir uyku her şeyi yok etti.

17

Bill Coster, savaş muhabiri olarak Rusya'ya yollandığında çok sevindi: İşte ünlü olma fırsatı ayağına gelmişti! Fransa'da ünlü muhabirlerin sayısı çoktu. Hem sonra Fransa'nın dayanması ne kadar sürmüştü? İşi uzatmanın alemi yoktu, ama birkaç haftada da savaş bitmezdi doğrusu! Rusya büyük bir ülkeydi, Bill okurlarını imzasına alıştıracak zamanı bulabilirdi.

Olaylar umulmadık bir gelişme gösterdi ve Bill, Kuybiçev'de takıldı kaldı. Günde bin kelimelik haber yollaması gerekiyordu, ama neden söz edebilirdi? Yazı işleri müdürü şaşkınlık içinde haber üstüne haber iletiyor; beni ödleğin biri mi sandı ne? Oysa, malzeme bulsam kendimi tehlikeye atmaya hazırım. Ruslar hep aynı cevabı veriyorlar: "Bekleyin..." Muhabirler, günün yirmi dört saatini içmekle geçiriyorlar (viski bulamadıkları için de dikiyorlar votkayı); kumar oynuyorlar, bahse giriyorlar: Buradan kışın mı tüymek gerekecek, yoksa yaza doğru mu?

New York'tayken, Bill, yazı işleri müdürüne, "Kızılların can çekişmesini yazacağım!" demişti. Rusya'nın yenilgisini önceden anlamak için insanın kahin olması gerekmezdi. Joe Finlandiya'da uğradıkları başarısızlıkları bildirmişti. Bill de Fransa'da bulunmuştu. Alman ordusunun gücünü biliyordu. Rusya'ya vardığında şöyle düşündü: Sandığımdan da çabuk bitecek bu savaş. Eski bir otel odası gösterdiler ona. Banyo sanıp bir kapıyı aralamıştı; tozdan uzun süre hapşırdı durdu. Lavabo bile yoktu odada: Herkes, koridorun ucunda yıkanıyordu. Telefonla konuşma olanağı yoktu. Herkes aceleciydi, herkes geç kalıyordu, atlatıp duruyorlardı adamı. Almanların karşısında duramazlar, açıkça belli oluyor. Ruslardan hoşlandı; insana yüksekten bakmayan, şakalaşmayı, gülmeyi bilen koca çocuklar. Sonra Ruslar, müttefik sayılırlardı... Yine de durumu değiştirmiyordu bu; nasıl olsa yenileceklerdi. Hem Rusların can çekişmesini yazmaya gelmişti. Yazacaklarını önceden bilmeyenler yalnız kötü gazetecilerdi.

Bill Coster, mesleğinde çok çabuk ilerlemişti; on yıl önce Atlanta'da kimsenin bilmediği bir muhabirdi. İstihbarat şefi, onun yangın ya da hırsızlık olayları üzerine yazdığı haberleri ısrarla çöpe atardı. Davies and Co. Bankası'nın iflas edişi adını duyurdu. Bill'in borsa oyunlarına katılan bir amcası vardı; insafsız biri sayardı Bill amcasını. Bana on dolar bile borç

vermezdi, derdi kendi kendine. Oysa kurtarıcısı amcası olmuştu: "Davies'le ilgili bir yazı yaz," demişti Bill'e. "Bana inan: Bir ay sonra iflas bayrağını çekecek, bütün Amerika birbirine girecek..." Bill'in yazısı çıktı: "Peter Davies'in Sonu." Ardından da büyük bir New York gazetesinin muhabirliğine getirildi. Başkalarının felaketi yine işine yaradı. Paris'ten yolladığı "Fransa'nın Çöküşü" başlıklı yazılar çok tutuldu. Bir başka gazeteyle de anlaştı. İyi para kazanıyordu; New York yakınlarında küçük bir ev aldı. Şimdi "Kızılların Can çekişmesi"ni yazmalı ve zafere ulaşmalıydı.

Rusların, Almanları yenmesi onu daha çok sevindirirdi. Her şeyden önce Amerikalı değil miydi Bill?

Almanlar Japonları kışkırtıyor, gemileri batırıyor, her yere egemen olmuşcasına kasılıyorlardı... Ruslar sevimliydiler; yaşayışlarında en ufak bir konfor belirtisi yoktu! Garip insanlardı, alışılmamış bir rejim yaratmamışlar mıydı? Hoşlarına gidiyorsa mesele yok, kendilerini ilgilendirir... Almanlar gibi Amerika'yı tehdit etmiyorlardı da. Kısa süre sonra yenileceklerdi ama, yazık...

Hem sonra bütün bunlar politikaydı. Bill başka şey seviyordu: Örneğin dostlarıyla deniz kıyısına gitmek, şakalaşmak, soğuk fıkralar anlatmak gibi. Bill Coster'in eğlenmeyi sevdiğini bilmeyen yoktu. Ama iş hayatında, herkesi atlatmak gerekiyordu. Kuybiçev'de canının sıkılması da bu yüzdendi. Şimdi de, yine bu yüzden seviniyordu. Akıl almaz bir fırsat çıkmıştı karşısına, cepheye gitmesine izin verilmişti. Sam kıskançlıktan tırnaklarını kemiriyordu herhalde...

Uçak epey alçaktan uçuyordu; karla kaplı kulübelerin damlarına takılacaktı neredeyse. Bill karla kaplı kulübelere bile gülümsüyordu. Cepheye gitmeme neden izin verdiler? İnsan bu Rusları hiç anlamıyor. Başvurmaktan bile vazgeçmiştim. Birden telefon ettiler: "Hazırlanın, gidiyorsunuz…" Bir şey göstermeseler bile oyunu kazandım. "Moskova cephesindeyim..." diye yazabilirim artık: On beş gün sonra Tahran'da olacağım. Heyecanlı, duygulu, etkileyici yazılar yollayabilirim: Son saatleri, son dakikaları anlatan yazılar...

Bill cephede üç gün kaldı. Kendisini kabul eden General Şebuşev tarafından yemeğe davet edildi.

— Uzun süre dayanacağınıza inanıyor musunuz? diye sordu Bill.

— Kaçmayı düşünmüyoruz.

Bill hesapladı; bütün bunları etkileyici sözlerle süsleyebilirdi: Trajik bir durum, Moskova önündeki son savaşlar: General, açık yüzlü, saf ama yürekli, basit bir işçi olmalıydı eskiden. Derken bir Amerikalı geliyor, general ona şu açıklamayı yapıyor: "Gerçek bir Rusun yapması gerektiği gibi öleceğim!" Çok dokunaklı bir yazı çıkacak ortaya. Kendi yarattığı sözlerle kendi duygulanıyordu. İçtenlikle: "Generalim, sağlığınıza içmek isterim…" dedi.

— Sanki başımızda az bela varmış gibi, bir de bunlar gelip işimizi karıştırıyorlar!.. Benim derdim bana yetiyor!.. Sorarım sana, neden bu maskarayı bana yolluyorlar?

Saygılı emir subayı, başını önüne eğip sustu.

Ateş eden bir batarya gösterdiler Bill'e ardından da askerlerin ısındığı bir barınak: Düşman mevzilerinin göründüğü küçük bir tepeye çıkardılar. Kar ve çam ağaçlarından başka şey göremedi. Yine de Moskova'ya saldırmaya hazırlanan Almanları gördüğünü yazmaya karar verdi... Yığınla izlenim. Zorlu bir bombardıman altında bile kalmıştı; sevinç içinde, karlara uzanmış yatıyordu. Yanındaki subay korktu: Amerikalı ölürse al başına belayı. Ayağa kalktıklarında sordu: "Çok üşüdünüz değil mi? Pek hoş bir iş değil…" Bill ceyap verdi: "Yok canım! Bana bir yazı daha kazandırdı bu bombardıman. Talihli adamım doğrusu…" Sonunda hastaneye, Krilov'un yanına götürdüler. Biri Bill'in yanındaki subaya, Krilov'un ilginç bir adam olduğunu, azıcık İngilizce de bildiğini söylemişti.

Bill koğuşa çabucak göz gezdirdi, hiç neden yokken yataklardan birinin çarşafını elledi.

— Çok iyi mal! diye kükredi Krilov. Siz de yollamaya niyetliyseniz geri çevirmem hani...

Bill hemen cevap verdi:

— Mutlaka yazacağım...

Konuşmaya nereden gireceğini kestiremeden sustu; bu doktor nedense onu ürkütüyordu.

— Amerikalıların yardım etmek istediklerini sanıyorum, ama uzun süre gerekiyor... Yol uzun ve belalı... Yardım gecikebilir...

— Canım, gelsinler de isterlerse yazın gelsinler. Güç ama biz sabrederiz...

— Gördüğüm kadarıyla çok iyimsersiniz. Şimdiye dek yalnız askerlerle konuştum; hep kendi sorunlarıyla ilgileniyorlar. Bizimkiler de öyledir ya... Bir generalin, ordusunun zaferine inanması gerektiğini anlıyorum. Mantık tersinin gerçekleşeceğini belirtse bile, zafere inanmak onun görevidir. Sizin iflah olmaz bir hastayı iyileştirmeye çalışmanız gibi. Lille yakınlarında Fransız generaliyle konuştum. "Fransa için savaş daha yeni başladı" dedi bana. Ertesi gün de Almanlara teslim oldu. Siz bambaşka bir çevrenin adamısınız, gerçeği at gözlüklerinden görmezsiniz. Size kalırsa savaş daha çok sürecek mi?

Krilov kollarını açtı.

— Onu bilmem. Ben kulak boğaz burun uzmanıydım. Oysa size başka biri, bir kahin gerekli... Yok yok, açıkça söylemek gerekirse önceleri savaşın çabuk biteceğine inanıyordum şimdi kuşkuluyum. Sabretmek gerek: Bir yıl, iki yıl sürebilir…

Bill, not defterini bir kenara bıraktı; şaşkın şaşkın baktı Krilov'un yüzüne:

— Gerçekten Moskova düştükten sonra da Rusların direnmesinin devam edeceğine inanıyor musunuz? Nerede direnecekler? Volga Irmağı'nın üzerinde mi?

Gazetecinin sorusunu, Dimitri Alekseyeviç ancak şimdi anlamıştı. Kıpkırmızı kesildi, ama kendine hakim oldu.

— Neden bu kadar sinirlendiğinizi anlamıyorum? Belki alışkın değilsiniz? Soğukla aranız nasıl? Soğuğa dayanmak için votkanın üstüne yoktur. Şaşırıp kendinizi umutsuzluğa kaptırmayın. Gazetelerde yazıyorsunuz, okumuş biri olmalısınız. Fransa ile bizim aramızda en ufak

benzerlik yok. Almanlar orada eğlendiler... Oysa burada... Bakın, gelin, gelin de bakın...

Bill'i, yaralıların uzandığı yataklar boyunca sürükledi. Gözleri acıdan dışarı uğramış, donuk ya da pırıl pırıl, Bill'e bakıyorlardı. Gazeteci rahatsız oldu. Krilov durmadan homurdanıyordu:

— Bunlar sizin generaliniz gibi teslim olmadılar. Epey kargaşalık geçirdik, doğru. Almanlar ne kadar zamandan beri hazırlanıyorlardı savaşa?.. Ama şimdi dayanıyoruz. Sizi hiç anlayamadım. Başkanınız güzel bir konuşma yaptı, müttefik sayılırız, siz kalkmış neler söylüyorsunuz! Bereket ki bana rastladınız. Başka biri olsa alınabilirdi. Cenazeyi kaldırmak için henüz vakit çok erken. Onları yeneceğimize inanmıyorsunuz demek?

Roller değişmişti: Şimdi cevap verme sırası Bill'deydi. Kendine karşı namuslu olmalı, yalan söylememeliydi: Bu doktor sinirine dokunuyordu doğrusu. Aynı zamanda da dürüstlüğünden ötürü ondan hoşlanıyordu.

— Eninde sonunda kaybedeceklerine inanıyorum. Rusya olaylar dizisinin bir halkası. Daha önce Polonya vardı, Fransa vardı. En kötüsünü düşünüyorum. Almanlar sizden sonra İngiltere'yi işgal edecekler. Yine de Amerika kalacak geriye. Bize bir şey yapamazlar. On yıl, yirmi yıl çalışır, sonunda yeneriz onları.

Bakışlarıyla yarı karanlık hastaneyi süzdü: Gözleri yine yaralılarınkilerle karşılaştı. Alçak sesle:

— Sizi kurtaracağız, dedi.

Şu herife, söylenmesi gerekeni söyleyememek ne kötü, diye düşündü Krilov. Diplomasi güç iş, ortalığı birbirine katmaktan korkuyorum. Hiç olmazsa bana çarşaf yollasalar. Elini gazeteciye uzattı:

— Hastalarla uğraşmak zorundayım. Sizin de sağ salim ülkenize dönmenizi dilerim.

Yine de kendini tutamadı:

— Kimin kimi kurtaracağını da görürüz...

Bill, Tahran'dan on bir yazı yolladı. Krilov'la görüşmesini de uzun uzun anlatıyordu: "Harika bir adam. Shakespeare'in dilini konuşan bir Rus ayısı, neşter kullanmayı bilen bir müjik. Tabii bütün Ruslar gibi de mistik. Yenilginin kaçınılmazlığını fark ediyor, yine de zafere inanıyor. Ruslar, Amerikalıların kahve ya da sigara içmesi kadar kolay inanıyorlar. Krilov'la konuşurken Rus bağnazlığının sırrını buldum: Hayatın her türlü sıkıntıya alıştırdığı bu insanlar ölümü göz kırpmadan karşılayabiliyorlar. Zorlu bir hayat yaşadıkları, belki de hiç yaşamadıkları için, Doktor Krilov'la yaralıları acı çekmeden ölebilirler..."

Amerikalı gittikten sonra postayı getirdiler. Krilov'a karısından bir mektup vardı: "Sevgili Mitya. –Bende yeni bir şey yok. Asıl önemli haberler Nataşa ile ilgili. Boşuna üzülüyorsun, çok iyi ve şimdi yanımda. Riazan'dan cepheye yollamışlar; sana oradan iki mektup atmış. Bana yolladığı da kayboldu. Cephede topu topu üç hafta kalabilmiş, hamile olduğundan geri yollamışlar. Şimdi altıncı ayını dolduruyor. Vassia'dan haber yok. Nina Georgiyevna da bir şeyden haberi olmadığını yazıyor. Milli Savunma Komiserliği'ne başvurdum, oradan da haber çıkmadı. Nataşa, her şeye büyük bir sükûnetle göğüs geriyor gibi. Ama zavallı kızcağızın büyük acı çektiği belli. Cephede daha iyiymiş, biraz yüzü incelmiş, hastanede çalışıyor, şimdilik dayanıyor: İstasyonda askerler için bir yurt hazırladım; yapılacak çok iş var, özellikle gece işi. Seni ve Moskova'yı düşünüyoruz. Kendine iyi bak sevgilim."

Mektubu okuduktan sonra, Dimitri Alekseyeviç gürültüyle burnunu sildi. Zavallı Nataşa! Hepsi acınacak halde. Bütün bu olup bitenleri icat eden kim? Nezleye karşı ilaç bulmaya çalışırken başlıyor bombalar, torpiller yağmaya... Hepsi de mutlu olmak isteğinde. Küçük Nataşa'm Minsk'e gideceği için nasıl da seviniyordu! Peki ama, sonradan çıkarılacaksa, insanın karnına demir parçası doldurmak niye?.. Yine burnunu sildi, sonra kendi kendine kızdı: Amma da ağladım yahu! Kara cahil biriyim sanki; faşistlerin nereden çıktığını bilmiyor muyum? Düşünecek yerde herifleri yenmek gerek. Bütün suç Amerikalıda. O getirdi beni bu hale. Neyse, şimdilik savaşmıyorlar, izliyorlar, not alıyorlar. Kendileri bilirler. Derken, insanlar arasına giren biri çıkıyor ortaya. Karşısındakilerin oluk gibi kan akıttıklarını da görüyor sanırım. Görüyor da ne oluyor? Ortalığı birbirine katacak haberler gerek ona. Şu yeni sistem dolmakaleme bakın…" Ne

yazacak dolmakalemiyle? Aşağılık herif!.. Hadi bakalım Dimitri Alekseyeviç, hastalarına dönmenin zamanıdır!

18

Ormanın kıyısına çekilmiş, beş günden beri dayanıyorlardı. Ne kadar zamandan beri gerilemişlerdi?.. Lukutin, köy adlarını, yol üzerindeki kara dumanı, eğri büğrü rayları hayal meyal hatırlıyordu. Yere gömülüyor, ateş ediyor, sonra yine geri çekiliyorlardı. Zamoskvoreçye Mahallesi sokaklarında, boğucu bir yaz günü Lukutin'le geçit törenine katılanlardan pek azı hayattaydı. Yarov, Slepnikov, Korovin, Katz. Bir de Mişa! Hepsi o kadar! Öbürleri Viazma'da, Gjatsk önlerinde can vermişlerdi... Sonra kalanları geri çekmiş, başka bir alaya katıp başka bir cepheye yollamışlardı; orada da çekilmişlerdi, durmadan geri çekilmişlerdi: Klin, Solneşnogorsk. Şimdi tutunacak bir yer bulmuş, dayanıyorlardi işte.

Lukutin, ormanın yazın nasıl olacağını düşündü. Yaban çilekleri, gölge, ısırganlar, birbirine seslenen genç kızlar. Hafta sonları gelinirdi ormana. Tolstoy mintanlı baba, şöyle rahatça uzanıp *Moskova-Akşam*'ın eski bir sayısına göz gezdirirdi. Ana mantar toplar, çocuklar fındıkları talan ederlerdi. Eskiden Lukutin kalabalık yerlerden hoşlanmazdı. Kentin dışında, yeşillikten çok yumurta kabuğu ve gazete kağıdıyla dolu bir küçük orman gördü mü yüzünü buruştururdu; şimdi geçmiş pazarları eşi bulunmaz bir masal çağı gibi hatırlıyordu. O günleri bir daha göremeyecek miyim?...

'39'da, yok yok '38'de sık sık gelmiştim. Snegireller yazı burada geçiriyorlardı, Moskova çok yakındı. Ormanın bittiği yerde evler başlıyordu. Ne garipti: Bahçe kenarında yürürken çay içen, eğlenen insanlar görülürdü; vitrinde hayat, Moskova'ya da ne kadar yakın, düşündükçe insanın tüyleri ürperiyor. Biraz daha ilerisi Khimki Mahallesi, ardından Sokol. Eskiden Petrovski Parkı'ydı, Moskova'nın banliyösü. Kent çok, çok büyüdü.

Moskova'yı düşündü. Belleğinde çocukluğu Pauline'inkiyle birbirine karışıyor, pek çok olay, çehre, söz yüzeye çıkıveriyordu. Böyle anlarda: "İnsan hatırlıyor!" denirdi; ama anılar çok daha değişik olabilirdi. Tıpkı gelip geçen bulutlar gibi değişik: Tüy gibi hafif olanları da vardı, ağırları, yoğunları da. Anılar kazıları, bölümlere, sayfalara, notlara ayrılmış kitapları andırabilir; üst üste yığılmış kaya tabakalarını, bir avuç kumu andırabilir, Lukutin'in anıları da birbirine karışmış yumak gibiydi. "Sokol" sözcüğüyle

başlamıştı her şey. Sonra cadde adları, sokak adları gelmişti. Sokakların eski adlarıyla yenilerini mutlaka hatırlamak istiyordu, Glinistçevski Sokağı Nemiroviç-Dantçenko olmuştu. Miyortivi'nin adı ne şimdi? Hatırlamıyorum... Garip garip adlar: Sobaçiya Plostçadak, Dorogomilovo, Zatsepa... Neyse ki burada direnebiliyoruz! Fedosseyev: "Dizlerimizle toprağa yapışacağız" diyordu, Uvarovo yakında gömüldü, üzerinde "F" harfi kazılı bir de taş var başında. Bilya yatakları fabrikasında çalışıyordu. Merkezden uzak. Hangi tramvaya binmek gerekiyor acaba? Bilmem, artık her şeyi unuttum. Şimdi, Stalin fabrikasına kadar uzanan bir metro hattı yapılıyor. Saint-Simon Manastırı... Kramizin'in Liza'sının gölde boğulduğu söylenirdi, Tolstoy'un Nataşa'sı da Vrovski Sokağı'nda, şimdi Yazarlar Birliği'nin bulunduğu yerde yaşarmış. Pauline'i hayvanat bahçesine götürdüğüm sıralardı… Ayı yavrularına bayılmış, fili görünce de "Petya Amca!" diye bağırmıştı. Petya'nın uzun bir burnu vardı, doğru. Şimdi topçu. Ne yürekli çocuklar şu topçular! Kaç kere kurtardılar bizi! gözü pek adamlar hepsi de... Şimdilik zorlu ateş ediyorlar, sabahkinden de zorlu... Gelenekleri de var üstelik... Topların çarıyla nasıl ateş ettiklerini bilmek eğlenceli! Kremlin de çok güzel. Hiçbir yerde benzeri yok. Ne Bizans, ne de İtalya, daha başka, bize özgü bir yapı: Çizgileri temiz, tertemiz. Moskova çok eski. "Bir çırpıda yapılmadı bu kent..." dememişler boşuna. Şu ağaç kaç yıllık acaba? Babam olsa hemen bilirdi. Yaşlı bir ağaç, belli. Büyümüş, donmuş, yaprak dökmüş, yeniden yeşilliğe bürünmüş, şimdi canlı bir yaratık gibi ölebilir: Bir düşman mermisi, tamam. Almanların atışı çok uzun. Bizimkiler de aşağı kalmıyor, bütün gün top sesleri kesilmedi. Herhalde takviye gelmiş olmalı. Burada bir şeyden haberimiz yok: Moskova söz konusu, Almanlar bildiri dağıttılar: Moskova'yı görüyorlarmış. Belki dürbünle görüyorlardır... Annemin de garip bir dürbünü vardı, denizdeki kabuklu hayvanlar gibi baştan aşağı sedef. Beni baleye götürmüşlerdi. Ne oynanıyordu acaba? *Ormanda Uyuyan Güzel* mi? Bilmem, hatırlamıyorum. Deliklerde kaybolanların ne olduğunu anlamıyor, durmadan soruyordum. Annem rahatsız olmuştu. O sıralar hazırlık sınıfındaydım, üniformamla pek övünüyordum. Lisenin tam karşısında bir fener vardı. Hayatımın sekiz yılı, bu fenerle ilgilidir. Nadya üç yapraklı bir yonca bulmuştu, beşliğini arıyor, mutsuz olacağını söylüyordu durmadan. Mutluluğun varlığından söz etmeye başlamış, birden kaçmıştım sonra. Kaç yaşındaydım o sıra? On beş, on altı... Daha sonraları da en önemli şeyi söyleyemezdim bir türlü... Hava karardı bile. Günler kısaldı, aralıktayız

tabii. Göz açıp kapayana kadar akşam oluyor. Her şey böyle değil mi: Ne sonuna kadar bir şey yapma olanağı var, ne sevmek, ne de yaşamak... Burada en yaşlı benim, Yarov on dokuzunda. Bizimkilerin Rostov'u aldıkları bildirildiğinde çocuk gibi ellerini çırptı. Rostov büyük bir yer. Almanlar mutlaka Moskova'yı almak istiyorlar: Durmadan saldırıyorlar... En korkuncu da bu kadar yaklaşmış olmaları! Ama alamayacaklar: Şimdi herkes başkentin çevresinde yere çakılı. Mişa, Moskova'da büyük bir düzenin hüküm sürdüğünü söyledi; en ufak bir kargaşalık görülmüyormuş. Göz ucuyla olsun görebilsem! Herhalde çok değişmiştir Moskova... Dün Mişa bir tutsakla konuştu. Alman, Stalin'in nerede olduğunu sordu. Moskova'da, görevi başında bulunduğu cevabını verdi. İnanmadı herif... Bu kadar hayvanlaşabilecekleri insanın aklına bile gelmez. Goethe, Fichte ve Hegel'in bunlarla en ufak ilgisi yok... Richter zeki olsa, benimle başka türlü konuşurdu. Belki buralarda bir yerde, Moskova'yı almaya çalışanların arasındadır? Neden olmasın? İşte, yok edilmesi gereken biri... Altı ay önce insan öldürmek isteyeceğim aklıma bile gelmezdi. Anlayamıyordum bile böyle bir şeyi. Şimdi belki canavarlaştım. Hayır. Babam yaşasa o da kapardı tüfeği. Tolstoy bile dayanamazdı gibime geliyor. Yalnız hayvan değil bunlar, aman vermiyorlar, çocukları bile öldürüyorlar. Neyse ki Pauline uzakta... Ölürsem beni unutur, daha o kadar küçük ki. Hem Katya da benden söz etmez çok iyi biliyorum. Ohhhoooo, şimdi atış menzilini değiştirdiler. Cehennemden farksız ortalık. İlerde birinin bütüp olup bitenleri yazıp yazmayacağı merak konusu. Gerçekten yazmalı bunları... Küçük Pauline'im ne yapıyor acaba? Katya sıcak bir odada yaşayıp yaşamadıklarını bile yazmadı... Yine de mutluluğun ne olduğunu anladım! Geçip gittiğini söylemek doğru değil. Pauline'in varlığı bile ne büyük mutluluk. Sonra işim de vardı: Kâğıt üzerinde birtakım rakamlar ve çizgiler; yüksek her binaya deli gibi bağlanıyordum. Moskova'da hiçbir şey yapmadım, yazık. Moskova'yı sevip sevmediğimi bile düşünmedim. Leningrad daha güzel, diyordum kendi kendime. Her sokağını, her evini nasıl sevdiğimi şimdi anlıyordum. Ev dediğin insan demektir…

Gece olduğunda sanki ormana bir sürü insan doluyordu. Lukutin'in çevresine toplanıyorlardı; kimi yakınına geliyor, konuşuyordu. Kimi de rastgele yayalar gibi geçip gidiyordu. Birden sıraya giriyor; garip bir geçit törenine hazırlanıyorlardı sanki. Aralarında Lukutin'in okul arkadaşları vardı. Sergey vardı, Halk Komiserliği'nden dostları, inşaat mühendisleri,

babasının dostu eski botanikçiler, elinde bir leylak dalıyla Nadya, işçiler vardı. Ne gariptir: İlk karda, Aleksandr Bahçesi boyunca kırmızı tabutlar taşıyarak ilerliyor; "Hepiniz şehit oldunuz…" diye şarkı söylüyorlardı. Lukutin hatırladı: İhtilâlden sonraydı. Gözlerin parıltısına bütün gürültüleri bastıran sesler karıştı. Neden bu kadar yüksek sesle şarkı söylüyorlardı? Anladı, içinden geliyordu sesler. Bu insanlar da içindeydi, kimse onları söküp atamazdı yerlerinden. Nadya mutlu olacağını söylüyor; Pauline çember çeviriyor... Burası da neresi? Nasıl hatırlamaz, Kültür Park, sağda bir de büfe var... Sergey haklı, projesi ilginç... Moskova artık yolun ötesinde değil, ne yakın ne de uzak; Lukutin'in içinde...

Sabah, Almanlar saldırıya geçmeden önce bir sessizlik oldu. Geceki çatırtılardan sonra bir sessizlik özellikle tatlı geliyordu insana, Lukutin gülümsedi. Orman dünkü gibi değildi, ağaçlar yıkılmış, yerle bir edilmişti, içinde canlı yaratık bulunabileceğine kimse inanmazdı...

Almanlar, direnmeyle karşılaşacaklarını düşünmüyorlardı bile: Boş arazide koşuşuyorlardı. Birden makineler ateşe başladı. Mişa haykırıyordu: "İleri!" Ter damlaları Lukutin'in yüzünü kapladı, oysa hava çok soğuktu, her yer buzla kaplıydı: Kiprikler ve şakaklardaki saçlara varıncaya dek.

Saldırı ormanın içinde püskürtüldü. Soluk alacak zaman yoktu: Önceki gün takviye olarak getirilen yeni alay saldırıyordu. Bizimkilerin bütün gece neden mermi yağdırdıkları anlaşılıyor, diye düşündü Lukutin. Mişa seslenmek istiyordu, vakit bulamadı, yüzükoyun düştü karların içine.

Sağlık memuru Lukutin'i bulduğunda, donmuş, kan damlaları taş kesilmişti: Gocuğunda, ellerinde, karın üzerindeydi bu damlacıklar. Yeni tümenin askerleri yanından geçiyorlardı. Hem şen, hem kuşkulu gülümsüyorlardı: Almanların yavaş yavaş püskürtüldüğünü biliyordu hepsi. Lukutin'in ölüsünü gören birkaç yaşlı asker yaklaştı; bir süre ses çıkarmadan, düşüncelere dalıp gitmiş halde, durdular başucunda... Sonra koşarak arkadaşlarına katıldılar.

19

Amma da soğuk! Donuk güneş bir buz parçası gibi. Kar çok beyaz: İnsanın gözünü rahatsız ediyor. Gölgeler mor... Soluğu kesiliyor adamın. Ağzından çıkan beyaz buhar donuyor, havada çakılı kalıyor sanki. Duman ne yükselebiliyor, ne de dağılabiliyor. Köyler alevler içinde. Bir tek şey düşünülüyor, bir tek şey konuşuluyor: "Saldırıyoruz!" Tankları ve çikolataları, Termopilleri, kollarında kuru kafaları, Messerschmitt uçakları, Portekiz sardalyaları, "Yeni Avrupa"ları, el bombacıları, onbaşıları, yüzbaşıları, feldmareşalleri, Führerleriyle; yenilmezler, Siegfriedler, yarı tanrılar; güçlüler aceleyle çekiliyorlar.

Yepyeni Opelleri, kontrplaktan zafer taklarını, Fransız şampanyasını, uzun menzilli topları, açık saçık fotoğrafları, dürbünleri bile bırakıp kaçıyorlar: Moskova'yı o kadar yakınlarına getiren dürbünlerini bile...

Buz gibi hava koyun postunun içine işlediği halde herkes sevinçli. Sergey, kafasına çakılan dizelerden kurtulamıyor bir türlü:

> Yalnız kar yığınları unutturuyordu
>
> Rus bakiresinin ilk sarhoşluğunu.
>
> Kırmızı yanaklı soğuk ve bora

Dilimden düşmüyor! Nereden çıktığını da hatırlamıyorum, hem aptalca da; hangi "bakire"? Evet, soğuğun insanı tahrik ettiği gerçek. Kim demiş "kışın hayat yok" diye? Kışın gizli bir ihtirası var, yüreği yakıyor, tıpkı kızgın demirin parmakları yakması gibi... Almanlar pek keyifli olmasalar gerek.

Derken gazetelerde İvaçkovo saldırısından söz edildi. Bütün tümenlerin batıya yürüyüşü oradan başlamıştı; topçuların isabetli atışları, piyadelerin ölesiye atışı anlatılıyordu; tümen komutanının her şeyi önceden hesapladığı söyleniyordu. İstihkâmcılarla ilgili tek sözcük yoktu gazetelerde. Oysa, ilk işe başlayan istihkâmcılardı. Almanlar, İvaçkovo yakınlarına mayın döşemişlerdi; mayınları temizlemek için yavaş yavaş, neredeyse süzülerek sürünmek gerekmişti. Mehtap vardı. Sergey gündüz gibi ortalığı aydınlatan bu ahmak Aya verip veriştiriyordu!..

İvaçkovo epey geride kalmıştı. İstihkâmcıların derdi başkaydı şimdi, yolu düşünüyorlardı hep. Bu yoldan ilerleyeceklerdi; yürüyorlardı, önlerinde güneş batıyordu. Hasis, uzak, aralık güneşi. Onlar için her şey yeniydi: Bırakılan otomobiller (dur bakalım markası nedir) üzerinde Almanca yazılar bulunan tabelalar (bu köyün neresi olduğunu anlayabilene aşkolsun), yabancı etiketli şişeler, sigara kutuları, renkli dergi parçaları dizi dizi haçlarıyla mezarlıklar; neredeyse ölüler de kalkıp onlarla birlikte yürüyeceklerdi.

"Yeter," dedi Khomenko, "Epey yürüdünüz..." Alman ölüleri de yeniydi onlar için: Müzelerdeki balmumu suratları andırıyorlardı. İşte biri sırtını ağaca vermiş doğuya bakıyor. Belki hâlâ Nietzsche'den parçalar okuyor? Ya da Moskova'dan evine, öğrenimini tamamladığı ve banka memuru olarak çalıştığı Wurtzburg'a neler götürebileceğini düşünüyor? Fenikleri biriktirir, nişanlısına elmalı pastayla kahve ısmarlardı; Sibirya samuruyla Ural'ın değerli taşlarını düşünde bile görmemişti. İşte iki çocuklu nişanlısı olan fatih, Wurtzburg'un Cengiz Han'ı, gözlüklü Timurlenk... Bir kayınağacına yaslanmış, yanakları soğuktan kıpkırmızı, neşeli ama ölü. Ötekiler yüzlerini yastık gibi kara gömmüşler, ya da sırtüstü uzanmışlar. Düş mü görüyorlar, yoksa gökyüzünü inceleyen birer müneccim mi bunlar? Sergey tılsımlı ormanda ilerliyor: Kırık ağaçlar, dikenli tellerden örümcek ağları, Alman tabyaları, artist fotoğrafları, donmuş kan ve bokla dolu Niebelungen mağaraları. Ama araziyi iyi mayınlamışlar (bunu bir istihkâmcı söylüyor); sondaj yapmak, her yeri dikkatle incelemek gerek.

Herkesin eğlendiği Khomenko, mayına basıp havaya uçtu. Ukrayna'sını şarkılarında ne de güzel dile getirirdi! Çevrede her şeyin donduğu akşamlar bile, güneyin siyah gecelerini, bembeyaz çiçeklerle bezenen kiraz ağaçlarını, Oksane'ın beyaz göğsünü düşlerdi... Sakalını tıraş etmeyen, minicik, köstebek gözlü Sablin, homurdandı:

— "İstihkâmcı bir kere yanılır" sözünü boşuna söylememişler.

Almanların ateşe verdiği bir köyün önünden geçtiler. Kıpkırmızı korların yanında bir kadın ve birkaç çocuk oturuyordu. Soğuk korkunçtu, taş gibi katı karın içinde yanan kömürler hayatı devam ettirebiliyordu. Biraz ılık külden başka şey kalmamıştı evden geriye... Bu kadın, şarkılarını o evde söylemişti, orada doğurmuştu; savaşa giden kocasını oradan yolcu etmişti.

— Her şeyi yaktılar, parazitler. Donacağız şimdi...

Askerler susuyorlardı: Söylenecek şey yoktu.. Yalnız Çernik alçak sesle sövüp saymaktaydı. Evi yaktıklarına akıl erdiremiyordu bir türlü. Onun da böyle bir kulübesi, karısı, çocukları vardı. Bir şehri ateşe verseler anlardı: Savaştı bunun adı. Ama böyle bir soğukta çocukları karda bırakmak görülmüş şey değildi! Top yapılır, sonra da ateş edilirdi… Ama kulübenin askeri bir hedef olduğuna rastlamamıştı! Omuzları üzerinde kafaları yok muydu bunların? Vicdanları yoktu, tamam!.. Kızgınlık irin gibi kabarıyordu yüreğinde, soluk almasına engel oluyordu. Ve Çernik kimsenin duymaması için, alçak sesle söylenip duruyordu: "Ah aşağılık herifler, parazitler! Ah!.."

Yeniden yürüyüşe geçtiler. Yeniden evlerden artakalan bacalar çıktı karşılarına. Köyden artakalan, tepesinde sığırcık yuvalarıyla uzun sırıklar, kar üzerindeki kara izlerdi. İnsanlar dere yataklarından, ormanlardan çıkıyor, küllerin çevresinde geziniyor, yakınıyorlardı. Uzun, bitmek tükenmek bilmeyen felaket hikâyeleri geliyordu ardından: Eriyor, birbirine karışıyor, askerlerin peşinden yürüyorlardı.

Sabah kar fırtınası başladı, göz gözü görmez oldu. Hikâyeler devam ediyor, insanın yüreğini deliyordu:

— … Aşağılık hayvan geldi... Küçük kızımı götürdü...

— … Yaktılar, her yeri yaktılar...

— … Namussuz, kızımı soydu...

— … Maşa Teyze'yi saçlarından bağladılar...

— … Agafon'u dışarı çıkarıp şurada kurşuna dizdiler...

— … Küçük anlamıyor, durmadan bağırıyordu. Üzerine atıldığı gibi...

Kasırga deli gibi saldırıyordu; kar yığınları büyüyor, yer değiştiriyor, döne döne ilerliyordu. Askerler durmadan yürüyorlardı, kara gömülüyor ama yine de gidiyorlardı.

Dördüncü ya da beşinci gün, yaşlı bir kadın Sergey'e şöyle dedi:

— Onu şuraya devirdiler. Üzerinde eğlenip durdular... Birden başına vurup öldürüverdiler. –Bir süre sustuktan sonra birden haykırdı.– Olga, Olga'm benim!..

Ölüyü gömüldüğü yerden çıkardılar. Genç kızın üzerinde bir keçe çizmeden başka şey yoktu. Ne yara izi vardı, ne de işkence izi. Sanki uyuyordu; uykusunda da güzeldi, geçen yüzyıllardan kalma taştan bir heykel gibi: Kısa bacaklı, yuvarlak ve güçlü göğüslü, geniş ve sert, elmacık kemikleri çıkıkça yüzlü, çatık kaşlı, küçük gözlüydü.

— Üzerini örtün.

Sergey, içinde bir şeyin buz kestiğini duydu. Yaprakların üzerindeki damarlar gibi döne döne içinde uzanan bütün duygulardan, bütün hayatından artakalan tek şeydi: Onlardan nasıl da nefret ediyorum! Dişlerimle gırtlaklarını paralayabilirim... Beyni uyuşturan, dizlerin dermanını kesen, insana kendini toplama fırsatını vermeyen bir ihtiras gibi...

Soğuktan donmuş, acınacak haldeki tutsakları getiriyorlardı ters yönden. Herkesin yüreği eziliyordu: İşte! Bunlar... Ama gerçekten bunlar mı? Öylesine şaşkın, yıkılmış haldeler ki insanın inanası gelmiyor. Başlarına atkı sarmış, kepli, topallayıp sekerek, sümüklü, pislik içinde, hıçkırarak, ezberlenmiş bir dua gibi mırıldanıyorlardı durmadan: "Kaput!" Yakan, işkence eden, ırza geçen bunlar mıydı?

İçlerinden biri Fransızca biliyordu. Sergey sorguya çekti:

— Neden geldiniz?

— Askerim, emir verdiler...

— Ama verdikleri emri zevkle yerine getirdiniz değil mi? Yaktınız, öldürdünüz değil mi? Neden cevap vermiyorsunuz?

Sergey rahatsız oldu. Belki bir şey yapmamıştı karşısındaki. Alman, Rus subayının sarsıldığını sezmişti; başladı konuşmaya:

— Kimseye kötülük etmedim! Emir emirdir. Bana bıraksalar Paris'te kalırdım. Orada çok iyiydik, herkes bize kibar davranıyordu.

— Yeter!

— Alman esas duruşa geçti, Sergey, düşünceli, kalakalmıştı. Şaşırdığı ya da düşünceye daldığı anlarda yaptığı gibi, başını geri itmiş, gözlerini kısmıştı. Alman korktu:

— Yüzbaşım, beni öldürmezler değil mi?

— Kim öldürecek sizi? Saçmalamayın...

— Demek yaşayacağım?..

Sergey, alaycı bir gülüşle:

— Hastalanmazsanız tabii yaşarsınız.

— Çok iyiyim, hiçbir rahahatsızlığım yok..

Sergey bir işaret yaptı: Rahat! Ama Alman peşinden koştu:

— Yüzbaşım, hiçbir şeyim yok ama bünyem zayıftır, ağır işlere gelemem.

Sergey tiksintiyle yüzünü buruşturdu. Paris'i de pislettiler... Şimdi Paris'i bile düşünmek istemiyordu. Önceki gün genç bir kız ona gülümsemiş, Sergey başını çevirmişti: Kim bilir belki Almanlara da böyle gülümsüyordu. Her nasılsa ayakta kalmış bir evde kalıyor, boğulacak gibi oluyordu: Havalandırmanın, Almanların kokusunu yok etmenin olanağı yoktu.. En iyisi soğuğa katlanmaktı herhalde. Zonin bir çakmak uzattı: "Kibrit yok... Görüyor musun, alevi korumak için ne iyi bir şey düşünmüşler…" Sergey çakmağı cebine soktu; eli değince hatırladı: İyi ama Alman çakmağı bu! Kızgınlıkla çakmağı karın içine savurdu, üzerinde tepindi. Pislik!

Bir ay önce savaş, Sergey'in gözünde müthiş bir gereklilik, iki dünyanın çatıştığı bir şey, vatan savunması, strateji, taktik ve başarıydı. Şimdi savaş onun hayatı olmuştu. Kanı, safrası, soluğu, bütün oynak yerleri, kalbinin her atışı savaştı.

Alman saldırısı durmuş gibiydi, Almanlar yalnız kendilerini korumakla yetinmiyor, yerleştikleri yerlerde tutunmak da istiyorlardı. Her yere iyice takviyeli tabyalar kurmuşlardı... Soluğumuz mu kesildi ne?.. Albay

Glakhov, Sergey'e: "Sekiz gün kadar burada kalacağız," demişti. Sergey'in kafasında tek şey vardı: İlerlemek... Bunu unutmaya çalışıyor, Zonin'le satranç oynuyor, askerlerle Moskova'dan, uzaklarda Volga kıyısındaki köylerden, çocuklardan, basit, gündelik hayattan söz ediyordu. Ama kafasına takılan tek düşünceyi bir türlü atamıyordu: Almanlar.

Valya'ya çok seyrek yazıyordu. Valya, sıcak, kalabalık ve çok yanlı, aşık olunan, unutulan, tiyatro tartışıldığı (Vakhtangov mu iyi, yoksa Kamerni mi?), akçaağaçlar arasında düş kurulduğu geçmişte kalmıştı. Bu uzak, düşü andırıp sık sık hatırlanan dünyada Valya, Mado'nun yanında yer alıyordu. Şimdi Sergey Paris'i daha sık düşünüyordu. Hüzünlü bir gülümsemeyle düşünüyordu hem: Mado ile yürüdükleri ağaçlı yollarda Almanlar vardı şimdi, sıralara, kestane ağaçlarının altına oturuyor, uzun, ciddi, tutarsız tarışmalarına karışıyorlardı. "İstihkâmcı bir kere yanılır…" Ölmemişti. Mado da ölmemişti. Valya'sı vardı... Belki Mado rahata ermiş, evlenmişti, mutluydu belki? Ne önemi vardı Almanların? Politikadan nefret ediyorum dememiş miydi Mado? Tutsakların birinin elindeki Paris gazetesini aldı: Bir bale, André Gide ile ilgili birkaç satır, bir Derain sergisinin açılışı... *Corbeille* devam ediyor. Mado da serginin açılışında, Almanlar sanattan anlayan, sanatkarları destekleyen, ince ruhlu kişiler değil mi?..

Ne ayıp? İnsan nasıl olur da aşka leke sürebilir? Bütün suç kendinde değil miydi? Mado'dan ayrılan kendisiydi. On beş gündür Valya'ya mektup yazmıyordu. Oysa Valya onun hayatıydı... Kendine kızıyor, Mado'yu karalamaya kalkıyordu. Almanlar istediklerini söylesinler. *Roche Ainé* fabrikasında çalışan o işçi bir gün bile onlardan yana çıkmamıştır. Saçı garip şekilde alnına düşüyordu. Moskova ile Rusya ile ilgili sorular sormuştu. Mert bir oğlandı, gerçek bir Fransız. Bu oğlan değişmez. Onların acısı daha da büyük. Bizler hiç olmazsa beraberiz, oysa insan orada tek başına savaşmak zorunda. Geberesi Fritzler!.. Artık emrindeki askerler gibi o da "Fritzler" diyordu Almanlara. Daha çok kısa bir süre önce bekliyordu: Almanlar, Anna'nın dostları, namuslu Almanlar koşup gelecek, buraya varacaklardı. Oradaki durumdan tiksinip: "Sizinle beraberiz...." diyeceklerdi. Oysa ortada hiç de böyle bir belirti yoktu. Biri koşup Ruslara teslim olsa bu işi korkudan yaptığı belliydi. "Katiyuşa", işte onların pişmanlık nedeni!.. Ayıp! Yeneceğiz onları... Eğer bir zerre düşünebiliyorsa Hitler'in kendisi de anlamıştır yenileceklerini. Ama ben artık eski Sergey olamam... Müminler bilim elmasının lezzetli olduğunu sanıyorlardı. En iyisi

bu elmalardan vazgeçmek, çünkü insan tadına baktı mı yaşama zevkini yitiriyor. Zonin şöyle diyordu: "Biz ikimiz eskisinden daha akıllıyız, çünkü çok şey öğrendik." Kuşkusuz, öğrendik. Ama o kadar çok şey de unuttuk ki...

Valya'ya yazmak istiyor, ama aklına bir şey gelmiyordu. Nina Georgiyevna'ya attığı mektupta, saldırıyı, yanıp kavrulan ağaçları, tutsakla yaptığı konuşmayı anlattı. Öldürülen genç kızın sözünü etmek istiyordu, bir türlü eli varmadı; bunun yerine, şu satırları ekledi: "Beni tanıyamazsın anne. Bendeki çocuksu; hayalci, saçma sapan yanların şimdi farkına varıyorum. Çok değiştim, bir tek isteğim var artık: Hepsini temizlemek. Ortalığın durulacağını biliyorum; hep böyle olmuştur: Zaman şarabın içine su katar ama şarap o kadar serttir, o kadar karadır ki yumuşaması, renginin açılması için çok zaman ve çok, çok, çok su gereklidir..."

İki gün sonra Sergey'i hastaneye götürdüler: Bir mermi parçası omzuna girmişti. "İki üç hafta sonra bir şeyiniz kalmaz…" dedi doktor. Sergey dayanamayıp bağırdı: "Üç hafta mı?" Doktor kahkahayla güldü. "Aceleniz ne? Savaş daha çok sürecek..."

Doktor Sergey'i tanımıyordu, Sergey'in kendisi de bir kere daha yanılmıştı üstelik: Değiştiğini sanıyordu, oysa değişen zamandı; kendisi hep aynıydı. Ateşli; gerektiğinden çocuk, ileri atılan ve ayakları pek yere basmayan biri.

20

Richter bir türlü ısınamıyordu; ürperiyordu durmadan. Siyah başörtüsünü çenesinin altına düğümleyen yaşlı ev sahibesine sesleniyordu!

— Daha iyi ısıtmak gerek anladın mı? Daha iyi ısıtmak...

Kadın Almanca bilmiyor, anlamıyordu. Richter'e korkulu gözlerle bakıp ateşi üflüyor, demir parçasıyla kızgın korları karıştırıp duruyordu. Islak odun tütüyordu: Sinirlenen Richter arkalıksız bir iskemleyi kaptığı gibi kırdı ve ateşe attı. Alev hemen canlanıverdi. Richter, eline geçirdiği baltayla odadaki tahta sırayı parçalamaya koyuldu. Kadın hıçkırarak ağlamaya başlayıp kendini dışarı attı. Karafatma gülüyordu:

— Antik olmasın sakın? Örneğin Rokoko!

Richter ısındığını hissediyor –kendinden geçmiş– pis bir mendille burnunu siliyordu. Turna'ya döndü:

— Gel, otur şuraya. Cennet diyeceğim neredeyse. Vardığımız yere bak! Sanki bir masal yaşıyoruz, ama açık söyleyeyim, tatsız bir masal.

Karafatma'daki savaşçı görünüş, canlılık tam kaybolmamıştı.

— Söylenecek şey yok, dedi. Pis bir hikâye bu başımıza gelen. Ama ilkbaharda toplanırız. Bu soğuklar daha ne kadar sürebilir?

Richter cevap verdi:

— Bunların kışı nisanda sona erer, anlayacağın on kere donma fırsatı çıkar bize. Beni ilgilendiren Rusların ne zaman pes diyeceği.

— Pes diyecekler demesine, diye atıldı Turna. Ama bizim kuşak için çok kötü bir savaş oldu bu. Mahkûmuz. Çevrene bakınca sonunun ne olacağını anlıyorsun... Olaylarla doğa arasında bundan daha iyi bir uyum bulunamaz.

— Kargalardan, kardan ve çürük çarık kulübelerden başka bir özellik göremiyorum, diye homurdandı Karafatma.

Turna'nın gerçek bir Nazi, iyi bir asker olduğunu biliyor, ama dayanamıyordu söylediklerine; herife kalsa hepimizi canlı canlı gömecek. Asker dediğin böyle olmamalı...

Turna omuz silkti. Richter'e dönmüştü:

— Bak, güneş, kar, boşluk. Ölüm her şeyde, her yerde: Bu soluk yuvarlakta, şu hastane beyazlığında, hareketsizlikte...

Richter susuyordu. Konuşma konusu ne olursa olsun, Turna evirir çevirir sözü ölüme getirirdi. Zaten sinirler yeterince gerilmiş… Üç günde kaybettiklerinin sayısı on altı kişi. O sabah Keppler öldürüldü. Yumurcak, geride kalmaktan korkuyordu, kamyona binmişti. Mermiyi kafadan yiyiverdi... Rusların topçusu çok iyi. Richter, Albay Wilke'nin sözünü ettiği "yarı barışçı sızma"yı hatırladı ve sövdü.

Şimdi sövüp sayma sırası Karafatma'daydı: Üzerinde bir bit bulmuştu. Gömleğini çıkarıp böceği aramaya koyulurken kendi kendine mırıldanıyordu: "Yedi çıfıt... Sekiz çıfıt... Dokuz..."

Her şey açık, diye düşündü Richter. Deli gibi savunacaklar bulundukları yeri. Belki gelecek yaz hesaplarını görürüz, ama bizden kaç kişi kalacak hayatta?.. Aslında, şimdi kimin kazanacağı beni ilgilendirmiyor bile. Yıkanmak, pijama giymek, sıcak yatağa uzanmak istiyorum. Yanımda Hilda olmasın isterse.. Neyse, biraz ısındım. Zafer kulübenin kapısı önünde kol geziyor deseler çıkmam dışarı... O kadar çok zafer kazandık ki!... Brest'i aldık, Minsk'i, Smolensk'i, Viazma'yı daha başka yerleri aldık. Adlarını bile hatırlamıyorum. Moskova'nın burnunun dibine kadar sokulduk; şimdi de Moskova'dan o kadar uzak değiliz... Ama bezdim. Yenmekten, geri çekilmekten, düşmanın kurşun yağmuru altında sürünmekten, arkadaşları gömmekten. Turna'nın gaklamasından ya da ara vermeden üç kızla yattığını söyleyen Karafatma'nın şişinmesinden bezdim...

Savaşın ilk haftalarında, Richter meraklıydı; başka bir iklimde turistik geziye çıkmıştı sanki. Tehlikeli ama gerçekten ilginç bir gezi. Rusya ile ilgili bilgilerini tamamlıyordu. Eskiden yalnız Moskova ile Kuznetsk'i görmüştü. Üstelik gördüğü de neydi? Oteller, şantiyeler, müzeler. Şimdi, önüne gelen evden içeri dalıyordu. Rus köylerini görmüştü. Geri kalmış bir ulustu Ruslar. Bize şükretsinler: Onları uygarlığa ortak edebiliriz.. Her

şeyden önce, buralara, adam gibi tuvaletler yapacağız. Bir gün Hilda'ya şunları yazmıştı: "Bu ülkenin nasıl bir yer olduğunu düşünemezsin bile; iki kere Rusya'ya gelmiş, yine de karşılaşacaklarım aklımın köşesinden geçmemişti. Geceyi bir köy evinde geçiriyorduk; birden alışılmamış bir gürültü duydum. Düşünsene, evin içinde bir inek doğuruyordu! Ev sahibesi tercüman aracılığıyla hep böyle yaptıklarını söyledi. Büyük soğuklarda hayvanı dışarda bırakırlarsa donardı. Alışılmamış bir görüntü değil mi? Şehircilik meraklısı Berlinli bir mimar ineklerle aynı odada yatıyor..."

"Her ulus kendi hayatını yaşar. Onlar çay seviyorlar, ben kahve. Ama toplar hiçbir şeyin yönünü değiştiremezler... Şimdi ne onlarda çay var, ne de bizde kahve" diyen Bauer'le ara sıra tartışıyordu. Richter, hoşgörülü bir tavırla karşılık veriyordu: "Dünya tarihini bir ev kadını kafasıyla inceleyemezsin. Uygarlığa erişmelerini sağlamak için yenmeliyiz…" Bauer söylediklerini anlayamazdı: Bir kız okulunda resim öğretmenliği yapmış, hayatı boyunca düşüncelerini porselen üzerinde resimlemişti.

Sonraları Richter, Rusların adetlerine şaşmaz oldu; her şey onu sinirlendiriyordu. Rusların kendilerini savunmakta gösterdikleri inat, dikkafalılık bile. Hayatlarına hiç önem vermiyorlardı; haklıydılar. Bir karıncanın hayatının ne değeri vardı? Ama ölürken Alman kültürünün kaymağını da yok ediyorlardı.

Richter, tutsak Rus askerleri gördü. Yanlarına yaklaştı, dikkatle inceledi. Sonra hoş bir şey geldi aklına: Ya Lukutin de aralarındaysa?.. Tutsaklar birbirlerine iyice sokulmuşlardı. Richter bir an yüzlerine baktı, sonra kızdı: Hayvanlar gibi, dik dik bakan suratlar... Önceki gün, Rus öncülerinin Astsubay Bauer'i öldürdüğünü hatırladı ve iyice kendinden geçip bir tutsağa vurdu. Sonra, kan içinde kalan elini sildi. Pislik!..

Her gün Moskova'nın düşüşünü bekliyorlardı. Subaylar bunun kaçınılmaz olduğunu tekrarlıyor, hangi tümenlerin Kızıl Meydan'daki geçit törenine katılacağını söylüyorlardı. Hatta kendi tümeninin törene katılmayacağını öğrenince Albay Schulze diretmişti... Şimdi geçit törenine katılacak yerde tüyüyorlardı. İkinci kademedeydiler. Richter sakin sakin tıraş oluyordu. Birden bozgun başladı. Tıraş fırçasını, şu sıralar bulunması olanaksız o esaslı tıraş fırçasını bile unuttu...

Artık tıraş olmak bile istemiyordu canı. Uzun süredir yıkanmıyor, yatıp kaputunu başına çektiğinde leş gibi kokuyordu.. Uyuz köpekler gibi kaşınıyordu hep. Turna'ya gelince, bir deftere notlar alıyor, yürekli numarası yapıyordu. Ama Richter gibi öbürleri de midelerini şişirmekten ve ısınmaktan başka şey düşünmüyorlardı. Richter'i hayata bağlayan tek şey Hilda'nın mektuplarıydı. Hilda iki günde bir yazıyor ve mektuplarını numaralıyordu. Soluk sarı, uzun zarfları iyi biliyordu Richter. Karısı mektuplarına koku sürüyordu, hep o Paris'ten gelen kokuyu… Kâğıdı dudaklarına götürüyor, Hilda'yı yanında hissediyordu. Şimdi ne yapıyordu acaba?.. Belki onuncu aşığını da edinmiştir? Hiç şaşmam, kedi gibidir Hilda, erkeğe gerek duyar. Ben uzaklardayım, geri dönüp dönmeyeceğim belli değil... Kıskançlık bile canlandırmıyordu onu; gevşekti kıskançlığı, istemeye istemeye kıskanıyordu hani; ara sıra açık saçık görüntüler düşlüyor. Hilda'ya en tatlı sözleri söylerken birden en ağır küfürleri savurmaya koyuluyordu.

Bezmişti artık... Midesinde bir ağrı vardı. Ne yedim ki?.. Herhalde soğuktan olmalı... Ayaza çıkmaya bir türlü yanaşmıyordu; köşeye çekildi, suçlu bakışlarını çevresinde gezdirip çömeldi.

Biri sövdü:

— Ulan ne pis şey şu yaptığın! Burada tek başına da değilsin üstelik!..

Richter, yakınan bir sesle cevap verdi:

— Hastayım, anlamıyor musun?

Sonra düşündü: Yuh be, ilkel insanlardan farkım kalmadı!.. Yine de dışarı çıkmamakla iyi ettim: Sonra, ısınmak için bir saat uğraşmam gerekecekti. İşte Hilda'ya bunu yazmalıyım... Yatak odasını, gök mavisi satenden yatak örtüsünü, parfüm şişelerini hatırlayıp bastı kahkahayı.

— Hayrola? dedi Karafatma.

— Berlin'de çok para kazanabileceğimizi düşündüm: "Rusya'nın soğuğundan artakalan birinin kulübesi" diye bir yer yaparız orada. Giriş de yirmi fenik.

— Bu arada, Rusya'nın soğuğundan artakalan açlıktan geberecek, dedi Karafatma.

Kahve pişirdiler, konserve çıkardılar. Önce Richter bir şey yemekten korkuyordu: Yine midesini bozabilirdi. Sonra parmaklarıyla bir sardalya balığı aldı ve zevkten dilini damağında şaklattı.

Tercüman Braun girdi içeri. Nerede bir lokma yiyecek olsa hemen alır kokusunu, diye düşündü Richter, yine de yüreği elvermezdi: "Tıkın..." dedi ona. Braun kimse kalmadığını söyledi: Alman güvenlik kuvvetleri bütün erkekleri götürmüştü.

— Köyün adı ne? diye sordu Richter tembel tembel.

— Golovlevo.

— Köyü almak adını söylemekten kolay be…

Richter tıka basa doyurdu karnını, bir sigara yaktı. Eve göz gezdirmek ancak o an aklına geldi. İlginç bir yanı yoktu evin, yüzlerce benzerini görmüştü: Bir ikona, delik deşik bir masa, üzerinde paçavralar, toprak kaplar ve kepçeler asılı bir ekmek fırını. Başı siyah yemenili bir kadın, cılız örgülü saçlarıyla iki küçük kız. Dikkati çeken bir şey yok... Birden rafta, toprak kapların arasında cildi yağlanmış bir kitap gördü.

— Şu işe bakın, bir kitaplık çıktı karşımıza! Yazık ki inek burada değil, okuyabilirdi kitabı.. Bana bak Braun, nedir şu kitap? Aptalca alfabelerine bir türlü alışamadım.

— Bir roman: *Anna Karenina*. Sinemada görmüştüm.

— Amma garip. Kadın bu kitaba niçin gerek duyuyor? Belki ateş yakmakta kullanıyordur?

Kadın korktu; hemen cevap vermedi. Tercüman bağırıyordu:

— Bu kitap ne böyle?

— Kızımın. Savaştan önce Smolensk'ten buraya gelmişti; öğrencidir.

— Öğrenci mi –Richter bir kahkaha attı– Şu işe bakın! Yüksek öğrenim! Tolstoy! Sıcak bir tuvalet yapsa daha iyi ederdi.

— Sıcak tuvalet yapmadığına göre dışarı çıkmak zorundayım. Yoksa içerde havasızlıktan ölürüz...

Çıkmasıyla dönmesi bir oldu:

— Hadi bakalım yola! Teğmen, Rusların safları yardığını söyledi. Kurmay başkanlığını korumak zorundayız.

Richter umutsuzca esnedi:

— Alçaklar! Bize ısınacak zaman bile bırakmıyorlar.

21

— Yılbaşını nerede geçirmeyi düşünüyorsunuz Bay Schirke? diye sordu Berty.

— Evimde. Şu sıralar, insanın, ailesinin yanında geçirdiği her saatin değeri var. Karımın iki aylığına geldiğini size söylemiştim.

— Bayan Schirke'nin Paris'ten hoşlandığını umarız.

Chapon d'Or'da yemek yiyorlardı, yakındaki banka memurlarının geldiği basit bir lokantaydı burası savaştan önce. Şimdi içeri girmek mesele olmuştu; yeni yeni mutfak bilimine merak saranlar geliyordu: Dalavereciler, müteahhitler, Almanların hesabına çalışan gazeteciler, müzikhol artistleri, kendilerine küçük bir masa ayrılması için boyun eğip yalvarıyorlardı şimdi. Lokanta patronunun Gestapo ile ilişkisi bulunduğu söyleniyordu; hiçbir yerde bulunmayan yiyeceklerin hepsi vardı burada. Üstelik Almanlar pek seyrek geliyor, bu da lokantanın ününü arttırıyordu: Almanlarla işbirliği yapanlar, onlardan uzakta yan gelmeyi seviyorlardı.

Schirke'nin iyi yemeği sevdiğini bildiğinden, Berty bu lokantayı seçmişti. Tatsız bir konuşmaydı ikisini de bekleyen; oysa iyi bir yemek, bir şişe yıllanmış şarap pek çok pürüzü ortadan kaldırabilirdi. Schirke'nin Mado'yu pek üzen kaba çıkışını Berty unutmuştu. O günden bu yana değişen çok şey vardı; Doğudaki savaş durumu aydınlanmıştı: Berty, sık sık Schirke ile görüşüyordu: Almanlar arasında ciddi ve becerikli kişiler de vardı ama zeki olanına zor rastlanıyordu. Schirke; bu az rastlananlardan biriydi... O da Berty'ye büyük değer veriyordu: İşte, kolay kolay oyuna gelmeyen bir Fransız, diyordu. Birbirini aldatmaya çalışan iki kumarbaz gibiydiler; aynı zamanda da, birbirlerinin kurnazlığına hayranlık duyuyorlardı.

Berty, istiridye sevip sevmediğini sordu Schirke'ye, –Almanların, kabuklu deniz hayvanlarından hoşlanmadığı söylenirdi.– Schirke başını salladı...

— Zevkleriniz Fransızlarınkine uyuyor. Ama inadınız tam Alman inadı…

Bu sözlerle Berty, karşısındakine söyleyeceklerinden haberi olduğunu anlatmak istiyordu. Almanlar, kendilerini sevdirdikleri iddiasındaydılar ama sevilmek için özel bir çaba göstermiyorlardı. Söylenmesi gereken her şeyi söyleyecekti ona... Ama önce yemek işini çözmeliydi.

— Tazeyse, şaraplı bir alabalık buğulaması. Sonra, tabii bir horoz. Périgord patesi... 1921'in Meursault şarabı var mı? Mükemmel. Bir de geçen gelişimde verdiğiniz Châteauneuf'ten.

— Demek, Napolyon'u anlamaya başladınız?

Acı sorusunun etkisini yumuşatmaya çalışan Berty, şakayla karışık söylemişti bunu.

Schirke limon sıkıyordu; hemen cevap vermedi. Bir istiridye yedi, bir yudum Meursault içti, sonra gülmeye başladı:

— Merak ettiğinize göre, evet diyeceğim: Dün, Von Zukkow'un anıları elime geçti. Benzerlik var. Rus generalleri içinde en çok değer verdiğim de general kış... Ordumuz güçlüdür ama doğaya da kolay karşı konmaz. Bu engeli ne fazla gözde büyültmek, ne de fazla küçültmek gerekir. Altı ay kaybedeceğiz, kimse tersini söyleyemez. Gazeteler kazandığımız zaferin sözünü ederken okurların saflığını da biraz fazla gözlerinde büyütüyorlar. Yine de kötümserliğe kapılmak gülünç olur. Bir şarkı vardır: "Aralık ayından sonra mayıs gelir…" der. İlkbaharda yeniden saldırıya geçeceğiz. İyi hazırlanmak için önümüzde aylar var. Yazın da Rusların işini bitireceğiz.

Berty düşündü. Haksız sayılmaz. Ruslar'ın zaferinden söz etmek için insanın ahmak olması gerek. Moskova önündeki olayların büyük etki yaptığı su götürmez, Almanların ilk başarısızlığıydı bu. Ama başka bir sonuç da beklenemez: Kızıllar işi biraz uzatabilirler, o kadar...

Yine de Almanların başarısızlığını iyice belirtmek isteyen Berty, karşılık verdi:

— Gelecek yaz elde edilecek sonuçtan emin misiniz Bay Schirke? Alman gazete okurlarından değilim, her şeye inanmak gibi bir zaafım da yok. Bana kalırsa, başarısızlığın bütün suçunu kışa yüklemekte haksızsınız. Napolyon, sırf kış yüzünden yenilmemişti; Rus köylüsünün inatçılığını hesaba

katmayışıydı yenilgisini hazırlayan. Aralık ayında bastıran soğuk, savaşı bu duruma soktu diyelim; oysa kasımda da olduğunuz yerde sayıyordunuz...

Schirke'nin kızacağını düşünüyor ve zorlu bir tartışmaya hazırlıyordu kendini. Oysa Schirke, son istiridyeyi yedikten sonra:

— Haklısınız, dedi. Rusların inatçılığı, bağnazlığı başarısızlığımızda büyük rol oynadı. Bu yönde eğitmişler onları... Şimdi Rusya tehlikesini herkes daha büyük bir açıklıkla görüyor. Bolşeviklik yalnız bizi mi tehdit ediyor sanıyorsunuz?.. Bütün dünya söz konusu: Ya onları yok edeceğiz, ya da komünistler dünyaya egemen olacak. O zaman da ikimiz böyle alabalıklar yiyemeyeceğiz. Yan yana iki direğe asacaklar bizi Bay Berty...

Berty gülümsedi: Schirke konuşmanın yönünü ustalıkla değiştirmişti. Kızıl tehlike tehdidini karşısına çıkaracağı açıktı. Schirke konuşmadan, Berty karşı saldırıya geçti.

— Şimdi, Almanya işbirliğine gerek duyuyor; oysa siz, bizi itmek için elinizden geleni yapıyorsunuz. Kara çerçeveli kızıl afişlerin ne büyük bir hata olduğu değil söylemek istediğim... Fransızlar, rehine politikasını anlamıyorlar, anlamayacaklar da. Hangisi daha saçma, bilmiyorum: Moquet'nin oğlu gibi çocukları kurşuna dizmek mi, yoksa bunları şişine şişine Fransızlara açıklamak mı? Fabrikalarında düzeni sağlayacak durumda olduğumu size söyledim. Gestapo'daki adamlarınız bir sabotaj hikâyesidir tutturdular. Saçma. İşçi sıkıntısı çekiyorum; oysa siz, işçileri toplama kamplarında tutuyorsunuz. Ben de acemileri işe almak zorunda kalıyorum. Birtakım kazalar olabilir. Kısa süre önce Cezayirlinin biri, bir makineyi işe yaramaz hale getirdi. O kadar önemli değil... Bütün bu gürültü neden? İşçileri sinirlendiriyorsunuz. Yetkililerinizle konuştum; davranışımın "kuşku uyandırıcı" olduğunu söylediler. Kamyona gerek duyuyorsanız beni rahat bırakın.. Tadın şu Châteauneuf'ü, en iyi yıllarından biridir...

Schirke şarabı uzun süre ağzında tuttu, zevkten kıpkırmızı kesildi.

— Çok iyi, çok iyi!.. Genellikle Rhône şaraplarına bayılırım; insanı ısıtır, Güney'in sıcaklığını hissedersiniz... Kızmanızın gereği yok. Gestapo Gestapo'dur. Dünyanın bütün polisleri aptallık yaptılar, yaparlar, yapacaklar. Fransız sanayicileri de bizimle işbirliğine yanaşmazlarsa çok şey kaybedecekler. Hem her şeyi kaybedecekler. Zaferden sonra, gerçekten

bizim yanımızda olanlarla durumu idare edenleri hatırlayacağız. En kötüsünü düşünelim: Kızıllar zaferi kazanırsa sizin için de felaket olur. Fransızların hakkınızda ne düşündüğünü bilmediğimi mi sanıyorsunuz?.. Önemli bir kişi değilim, ne bir Otto Abetz'im; ne bir general, ne bir Gestapo şefi; yine de ne olup biteceğini hissediyorum. Bir aktristle tanıştırıyorlar. Sinirden titremeye başlayıp aniden kaçıyor... Diyeceğim, fabrika sahibi dostumuz Bay X, yazlık evine çekilip tavşan yetiştirmek istediğinden söz ediyor. Lütfen bakar mısınız çevrenize? Yemek yiyorlar, içiyor ve gülüyorlar. Bizim yüzümüzden mutlu hepsi. Londra ve Moskova'dakiler böyle yemek yiyebilirler mi sanıyorsunuz? Sorarsanız, bize rağmen mutlu olduklarını söylerler. Burada beni pek tanımazlar; şu dalavereciler, karşılarında Alman suratı görmeden horoz eti yemekten hoşnutlar... Hayat tecrübem var, anlayışlıyım, bağışlamayı bilirim. Ama Alman ordusunun başarısızlığı devam ederse, Bay X kendisini nelerin beklediğini biliyor mu? Clemenceaulu ve donatılmış Versailleslı 1918 yılını düşünüyor. Yenilirsek başına Kazaklarla proletarya diktatörlüğü çökecek.

Berty gülümseyerek dinliyordu karşısındakini: X benim, ikili oynadığımı göstermek istiyor. Bütün Alman düşmanlarının komünist olmadığını hatırlatınca ne yapacak bakalım?

— Rusya kuvvetten düştü, bu güçsüzlüğü de epey sürecek. Siz yenilseniz bile Bolşeviklik dünyanın başına bela olamaz, sınırlarından dışarı çıkamazlar. Hiç durmadan Doğu'dan söz etmeniz hatalı. Ters yöne göz diken Fransızların sayısı o kadar çok ki. Amerika savaşa girdi. Amerikalıların bitip tükenmeyen kaynakları var. Sözünü ettiğiniz X'in kim olduğunu bilmiyor, örnek alıyorum. Amerikalıların zaferi kazanmasından niçin korksun? Savaştan önceki gibi çalışıp yaşayabilir. Doları yalnız rubleye değil marka da yeğlemesinde hiçbir gariplik olmasa gerek...

Schirke, mantarlı kaz ciğerini yiyordu. Bu Berty gerçekten güçlü bir adam! Müttefiklere de oynayabileceğini anlatmak istiyor… *Chapon d'Or*'da değil de Foch Caddesi'nde, Gestapo tarafından bir kerecik sorguya çekilse tutumu ne olur acaba?.. Olanaksız bu, idare etmek gerek...

Kahveyi getirdiler; öylesine sertti ve güzel kokuyordu ki Schirke'nin kalbinin atışı hızlandı.

— Amerikalılarla İngilizler de, Rusların yenilmesini istiyorlar, dedi. Ruslara başsağlığı telgrafları çekiyor, ama içlerinden onları ezmemizi istiyorlar... Dünya, ancak o zaman paylaşılabilir. Messerschmitt ya da Ford'la anlaşabilirsiniz, ama Bolşeviklerle asla... Nazi Almanya'sıyla dayanışma halinde olmanız gerekli demiyorum. Fransızsınız, kendinize göre birtakım çıkarlarınız var. Sizden beklediğim başka şey: Doğu'da sürdürdüğümüz savaşa yardım etmeniz. Orada Bay X'i de koruyoruz. Dolambaçlı yollardan değil, basın aracılığıyla, komünizmin Fransa'nın bir numaralı düşmanı olduğunu açıklayın. Bize yeter.

Bir ay önce Schirke, Berty'den daha yakın bir işbirliği yapmalarını ve Almanların zafere erişme dileklerini açıklamasını istemişti. Şimdi daha azla yetinir olmuştu. Geri çekilmek zorundaydı... Hafif bir gülümsemeyle düşündü: Tıpkı Moskova önündeki gibi...

Berty, öneriyi kabul edip etmemekte kararsızdı: Komünistlerin bir numaralı düşman olduğu gerçek. Başta gelen gerçek hem. Ama işin en önemli yanı bunun ne zaman ve kime söyleneceği...

— Komünistlerin hayranı değilim. Ama sizin yönetiminize de hayranlık duymuyorum, insan gülümsemeye kalksa ya da öksürse, hemen bunu bile açıklama haline getiriyorsunuz. Propaganda sizi büyük ölçüde etkilemiş. Komünizmi kötüleyebilirim.. Ama siz de, ağustostaki rejime dönmelisiniz... denetim kalkmalı! Aksi halde kamyon alamazsınız. Kızıllara karşı zafer kazanılmasında katkım bulunmazsa, neden onlara karşı çıkayım?

Seni it seni! diye düşündü Schirke. Aslında haklı: Biz de gerekeni yapmıyoruz. Gestapo orduyu hiç hesaba katmıyor; ordu sivil yöneticilere boş veriyor; Stülpnagel, Abetz'i anlamıyor; Abetz, Saukel'in gayretkeşliğine içerliyor… Beni dinliyorlar, sonra dediklerimin tersini yapıyorlar. Benim gibi eski bir Nazi bile, artık satranç tahtasındaki bir taştan başka şey değil...

— Peki Bay Berty, isteklerinizi üstlerime ileteceğim. Güzel bir gece geçirttiniz bana, sağ olun. Başım dönüyor. Herhalde suç armagnac konyağında ya da... (Yüksek sesle güldü) Ya da Bay X'in hazır cevaplılığında…

Dostça ayrıldılar. Ayrılırlarken de Berty, *Roche Ainé* işini çözmesini Schirke'den rica etti.

— Kayınpederim su katılmamış bir Fransızdır. Kayıtsız, tembel, yemekten anlayan biri... Fabrikası küçük, ama iyi iş görüyor... Adamlarınız, leş kargaları gibi çullandılar üzerine.

Ertesi gün Lancier Berty'yi görmeye geldi. Belki onuncu kere yakındı:

— Alpert namusluydu, uzun süre önce ayırdım onu işimden. Hiç görüşmüyoruz üstelik. Bu Roy denen adam...

Berty sözünü kesti:

— Her şey düzelecek sanıyorum.

Her zamanki gibi içine kapanık, nazik, masasının üstündeki cam güvercinle oynuyordu.

Talih Lancier'ye güldü. Schirke telefon ediyordu:

— …Sağ olun. Ya siz?.. Evet, sizi dinliyorum. Evet. Ağustos ayından önceki gibi. Ne zaman geri çekecekler?.. Emin misiniz?.. Güzel. Kendisiyle görüşmeye hazırım, bir röportaj havasında olması daha iyi… Hayır. Ancak isteklerim gerçekleştikten sonra... Anlaştık mı? Çok teşekkür ederim... Yakın gelecekte sizi evimde göreceğimi umarım...

Berty cam güvercinle oynamaya başlamıştı yine. Lancier hayranlıkla seyrediyordu: Ne zarif parmakları var! El Greco'ya model olacak biri: Efendi ve oyuncağı...

— Schirke, sizin sorununuzun da çözüme bağlandığını söyledi.

Lancier, ardı arkası gelmeyen teşekkürler sıralamaya koyulmuştu yine:

— Bir kere daha beni kurtardınız! Size çok şey borçluyum! Mado'nun sizinle evlenmesine ne kadar memnunum, bilseniz... Ona söyleyeceğim bu...

— Evde yok. Birkaç günlüğüne geziye çıktı...

— Geziye mi çıktı? Daha dün gördüm bana bir şey söylemedi... Nereye gitmiş olabilir?

— Kayak yapmaya, dağa çıkmıştır.

Berty gülümsüyordu hep. Birden bir şangırtı duyuldu: Güvercini fazlaca sıkmıştı. Lancier, damadının elinin kanlandığını gördü.

— Aman Tanrım, elinizi kestiniz!.. Auguste neredesiniz? Çabuk, tentürdiyot getirin! Bay Berty elini kesti...

Berty uşağını geri yolladı, mendiliyle sardı elini. Sonra, hissettirmeden, Lancier'yi de gönderdi:

— Çok işim var. Bu Almanlar bir dakika soluk alma fırsatı vermiyorlar adama...

22

Jacques, Anna ve Marie, geceyi Doktor Vacher'nin evinde geçiriyorlardı. Güvenilir bir yerdi burası: Doktorun direnişçileri gizleyebileceği kimsenin aklına gelmezdi. Jacques, önceden söylemişti: "Yemek verecekler, iyi bir uyku çekeceğiz."

Kadın hastalıkları uzmanı Doktor Vacher, hayatında politikayla ilgilenmemişti. Gazetelerde, gürültülü davalarla tefrikalardan başka şey okumazdı. Müşterilerine, düzenli olarak faturalarını yollardı. Gizli kazanç yolları da vardı: Çocuk alıyordu, elde ettiği parayla Suresnes'de bir villa satın almıştı. Karısı, yıllar önce ölmüştü; oğlu mühendisti, Lille'de oturuyordu. Doktor tek başına yaşıyordu; tek eğlencesi de evine bakan kadının torunu Lulu'ydu. Almanlar geldiğinde çok üzüldü, ama yeni rejime kısa sürede alıştı. Yine hastalarını kabul ediyor, bahçesindeki fidanları buduyor, Lulu ile tombala oynuyordu. Oğlunun nerede olduğu sorulduğunda –tutuklu mu değil mi?– şöyle cevap veriyordu: "Bilmem. Savaştan önce de seyrek mektuplaşırdık. Ne yapalım, erkekler arasında duyguya pek yer yok..."

Kasım başında, bir yabancı Vacher'yi görmeye geldi.

— Sizinle baş başa konuşmak istiyorum…

Vacher, yeni bir kürtajdan söz edeceğini sanmıştı:

— Bekleyin. Bakılacak iki hastam daha var.

İşini bitirdikten sonra Jacques'ı muayenehanesine aldı.

— Sizi dinliyorum.

Jacques hemen açıkladı:

— Almanlar oğlunuzu kurşuna dizdiler. Şu yüzüğü size vermemi rica etti. Annesinden kaldığını söylüyordu.

Vacher'nin yüzünde kıl oynamadı.

— Bir rastlantı sonucu mu kurşuna dizdiler? Yoksa başka bir işten ötürü mü?

— Oğlunuz komünistti.

Jacques gitmeye hazırlanıyordu, Vacher onu alıkoydu:

— Biraz benimle oturun. Birlikte yemek yeriz.

Jacques, doktorun oğlundan söz edeceğini, yaptıklarını anlatacağını, ya da geçmiş günlerin anılarını canlandıracağını sanmıştı. Ama Vacher susuyordu. Yemek sırasında havadan sudan konuştu; Lulu'nun kabakulak olduğunu söyledi; karartmadan yakındı: "Dün az kalsın bacağımı kırıyordum…" Jacques, Vichy hükümetinden, Laval'den söz etti. Vacher başını salladı.

— Bir şey anlamıyorum. Henri'nin komünist olduğundan haberim yoktu. Ne garip, iyi de kazanıyordu, bir şeye ihtiyacı yoktu... Belki siz de komünistsiniz?

Jacques başını salladı, doktor fincanına kahve koydu.

— Savaş öncesinden kalma biraz kahvem daha var... Pek içmiyorum, uykumu kaçırıyor...

Yüzünde bir titreme oldu:

— Artık mirasçım yok. Kimin için çalıştım bugüne dek?

Hemen sonra kendini topladı.

— Bir şeye gerek duyarsanız... Evimi kullanabilirsiniz... Bir süre sustuktan sonra ekledi: Henri'nin haklı olup olmadığını bilmiyorum. Ama Almanları hiç bağışlamayacağım...

Jacques dostlarını ilk kez getirmiyordu doktorun evine. Şimdi, ıslak postallarını çıkarmış, doktorun terliklerini giymişti; geniş bir koltuğa gömüldü ve gerindi:

— Ne güzel yer! Ayda bir kerecik olsun, doya doya uyuyabiliyoruz...

Cebinden küçük bir bildiri çıkardı ve Anna'ya uzattı:

— Gördün mü? Sovyet bildirisi, Moskova önünde seksen beş bin Alman öldürmüşler.

Marie gülümsedi:

— Öldürmekten çok "yok etmek" sözünden hoşlanıyorum; tıpkı böcekler gibi... Bunlar insan mı? Kirpikleri, bıyıkları olduğuna, konuştuklarına, güldüklerine şaşıp şaşıp kalıyorum zaman zaman...

Birden sustu; Anna'ya baktı: Allah kahretsin, yine unuttum!.. Anna başını çevirmedi bile; iri, gri gözlerinde ne bir serzeniş vardı, ne şaşkınlık, yalnız her zamanki azalmayan üzüntü.

Arkadaşları Alman olduğunu hep unuturlardı. Jacques alay olsun diye ona "beyaz karatavuk" dedi. Ama, Anna Alman olduğunu bir saniye bile unutamıyordu. Güç ve çok tehlikeli bir işti yaptığı: Zaman zaman üniformayı giyip bir askeri birliğe bağlı Lotte Hünner oluveriyordu. O zaman, yanından geçtiği Fransızlar nefretle bakıyorlardı yüzüne, yumurcaklar arkasından bağırıyordu: "Hey, boz fare!" Anna sinemaya, orduevine gider, subaylarla tanışır, kırıştırır, gülümser, dansa kalkar, hangi birliklerin Fransa'ya geldiğini, hangilerinin Doğu cephesine yollandığını öğrenmeye çalışırdı. Alay numaralarını ezberler, yarbayların, albayların adını hatırında tutardı. Sonra da bütün öğrendiklerini Jacques'a anlatırdı. Dansing'de buluşurdu Jacques'la, heyecanlandığını kimse fark edemezdi bile; hayatında ilk kez Paris'e gelen mutlu bir genç kız havasındaydı. Genç bir subay fazla ileri giderse, utangaçlık numarasına geçip şöyle derdi: "Sevgilim, yapma... Nişanlıyım. Şu sıra Rusya'da, her an ölebilir. Ölüm haberini alırsam onu aldattığım için kendimi hiç bağışlayamam…

Arkadaşları, oynadığı oyunun gerektirdiği büyük gücün farkındaydılar. Yalnız Luc, bir gün: "Çok iyi çalışıyor," demişti. "Ama biliyor musun Jacques, onun yerinde olmayı istemezdim…"

Vacher nefis bir yemek çıkardı Jacques yalan söylememişti. Doktor bir şey yemedi sayılır (akşamları hafif gidersem gece daha rahat uyuyorum.) Konuklarına şarap verdi, son okuduğu romanın konusunu tekdüze sesiyle anlattı: "Stevens, küçük sandığın üzerindeki parmak izlerinin, gerdanlık alındıktan sonra elini oraya süren Eva'nınkiler olduğunu aklına bile getirmedi…" Marie esniyordu, yemekten kalkar kalkmaz yattı.

Anna, Jacques'a anlatıyordu:

— Reims'deki yetmiş birinci alay Rusya'ya gidiyor. Bir teğmenle konuştum; moral diye bir şey kalmamış, hele cephenin daraltıldığı açıklandıktan sonra... Elli dokuzuncu alay Besançon'a geldi, daha doğrusu kalıntısı. Yelnia önlerinde, aşağı yukarı bütün alayı yok etmişler. Askerler kurtulduklarına seviniyorlar; Rusya'dan söz etmeleri yasaklanmış, buradakilerin morallerinin bozulmasından korkuyorlar, Ukrayna'dan takviye almak ve dinlenmek üzere iki tümen gelecek. Öbür gün numaralarını öğrenmeye çalışacağım... Nancy'den, iki alaydan ibaret bir tümen yollamışlar: Üç yüz yirmi yedinci tümen... Lille'de general ileri gelen sinir bozukluğu teşhisi koymuş: General, öldürülmekten korkuyor... SS'lerin kılı kıpırdamıyor; ilkbaharda Rusları yeneceklerini söylüyorlar. Aslında, *Wiking* tümenini takviye için Belçikalılardan yararlanacaklar... Dördüncü zırhlı tümen yirmi Ocaktan sonra gidecek... Şimdilik bu kadar sanıyorum.

Jacques not aldı. Sonra Anna'ya:

— Bir Gestapo ajanını öldürmek gerekiyor, dedi. Scheller'i düşündüm... Ya da başka biri. Nerede bulabiliriz onu, sinemada mı, kahvede mi? Bir baksana...

— Anlaşıldı. Bu işi ben de yapabilirim...

— Ne dedin?

— Ben de öldürebilirim.

— Hayır. Sana ihtiyacımız var. Öldürdükten sonra kurtulmak güç olacak...

Anna uyuyamadı; kafası karmakarışık düşüncelerle doluydu: Neden benim öldürmeme izin vermiyorlar? Onlarla dans etmekten daha kolay. Hem bu işin de sonu gelecek. Bana ne kadar işkence yapabilirler? Bir gün, bir hafta… Ölmek ne büyük mutluluk! Bir daha uyanmamak üzere uyumak... Bir türlü uyuyamıyorum. Saat beş buçuk oldu. Az sonra yola çıkmam gerekiyor... Dokuzda doktorun hastaları gelecek... Uyuma olanağı yok... Ölmek de olanaksız. Yatmak, beklemek, dans etmek gerekiyor...

Birkaç gün sonra, Anna, geceyi Profesör Dumas'nın evinde geçirdi. Başına bela açmamak için, elinden geldiği kadar seyrek gidiyordu Profesör Dumas'ya. Jacques, bu kez yanlış adres verdiğinden, gidecek yer bulamayan Anna, Dumas'ya uğradı. Profesör sevinçle karşıladı Anna'yı: Porsuk gibi yaşıyorum, radyo da olmasa insanın kendini asmasından başka çare yok... Ne diyorsunuz? Bu çılgın onbaşı, Napoleon'u taklide kalktı. Orada nasıl bir kış geçirdiklerini düşünüyorum!.. Geçen yaz avanağın biri ziyaretime gelmişti, bir meslektaş, antropolog. Bilimi bırakmış, kent alma görevini yüklenmiş salak. Bana uğradı; bilmem nereye gidiyormuş, öyle şeyler söyledi ki sonunda kapı dışarı ediverdim. Şimdi, Moskova önünden nasıl kaçtığını görmek isterdim... Ruslar yürekli insanlar! Bizimkisi tam fiyasko, hem de görülmemişlerden. Onlar dayandılar. Halk birlik olursa durum değişir. Bizim halkımız bile yok... Pétain o akıl hastasının elini sıkıyor, öte yandan Almanlar öğrencileri öldürüyorlar. Herkes birbirini ele veriyor. Komşularımın kim olduğunu bile bilmiyorum. İnsanlar aralarında konuşmaktan korkuyorlar. Halk dediğin bu işte! Halkın da yarısı üstelik, öbür yarısı buhar olup uçmuş...

Küçük bir sobanın başında oturuyorlardı. Dumas sobaya biraz kömür attı, piposunu yaktı. Anna birden:

— Mutluluğunuzun farkında değilsiniz galiba, dedi. Örneğin benim bir ulusum kalmadı...

En çok üzüldüğü şeyden ilk kez söz ediyordu.

— Belki hatırlarsınız, savaştan kısa süre önce Lancierlere bir Rus mühendis gelmişti. O gün, Rusların savaşa dayanıp dayanamayacaklarını tartışmıştık. Dönüşte beraberdik, konuştuk... Durumumu anladığını söylüyordu. Ama şu sıra, Almanlar yağmalar, yakar, öldürürken de aynı şeyi mi düşünüyor?.. Fransa'da bir sürü hain olduğunu söylüyorsunuz; iyi ama hain çıkması için, ihanet edilecek bir ulusun varlığı gerekiyor. Alman ulusu nerede? İspanya'dayken bizimkilerin fikir değiştirebileceklerini sanmıştım; başka Almanlarla da görüştüm. Kaç kişiydiler? Bir avuç. Şimdi Almanları her gün görüyorum, konuşuyorum. Koku alıyorlar, tiyatroya gidiyorlar, şarap seçmeyi de öğrenmişler... Onlardan söz ederken bir Fransız kızı "böcekler" demişti. İşin feci yanı doğruydu söylediği. Onların dilinde düşünüyorum, orada büyüdüm... Başka bir vatanım olamaz. Toprak var, ulus yok ortada...

— Saçma şeyler bunlar. Bir ulus nasıl yok olabilir? Çıldırdıkları gerçek. Ama bütün Almanların aynı şekilde düşündüklerini sanmıyorum. Antropolog değil miyim yahu? Benden ırkçı olmaz. Siz kimsiniz? Alman mı, yoksa Avusturyalı mı? Size hayranım, anladınız mı, hayranım size! Almanlar kendilerine gelecekler; belki on yıl sonra gelecekler, ama gelecekler kendilerine. Çalışacaklar, felsefeyle uğraşacaklar, beste yapacaklar. O zaman da sizi ve benzerlerinizi hatırlayacaklar… Sizi üzen şeyin ne olduğunu anlıyorum, şu sıra çok azsınız. Ama ilkokulda öğretiyorlar canım: Asker kaybedilebilir, bayrak kaybolmaz... Ben komünist değilim, başka türlü yetiştim... Ama sizin komünist olduğunuzu biliyorum, bu Alman olmaktan da önemli bir şey. Çünkü Alman olmayı seçen siz değilsiniz, öbürünü kendi isteğinizle seçtiniz... İsa'ya inanmam. Anam inanırdı... Yine de azizlerin neler çektiğini okuduğumda yüreğim ezilir... Sorarım size: Bugün fikir uğruna kim kendini feda eder? Yalnız sizin gibi düşünen insanlar. Dikkat edin ve kendinizi umutsuzluğa kaptırmayın... Ülkenizde size gerek duyacaklar daha... Şimdi Marie yatağınızı yapacak, burası çok soğuk, yatağınıza bir de sıcak su dolu lastik almalısınız...

Dumas piposunu çekiştirip homurdanırcasına konuşuyordu. Kızgın ama iyilik dolu sesi Anna'ya iyi geldi. Çabucak uyudu. Sabah, sanki uyumadan önce ağlamış gibiydi. Evden çıkmadan Dumas genç kadını göğsünde sıktı:

— İhtiyatlı olun; kendinize dikkat edin...

"Boz fare" üniformasını gizlediği Gilet'nin evine kadar uzandı. Akşam bir SS subayıyla dans etti. Ertesi gün Champ-Elysées'deki sinemalardan birinde altı saat geçirdi. Pek talihi yoktu ama. Vazgeçmek üzereydi ki, danslar, flörtler, akşam yemekleri ve hummalı araştırmalarla geçen beş günün sonunda Scheller'in yardımcısı Yüzbaşı Kolle'yi kendisine tanıştırdılar. Yüzbaşının gözleri, miyop ve dalgın birinin deniz mavisi gözleriydi. Anna birden canlandı; şampanya istiyor, gülüyor ya da güvenle Kolle'nin elini sıkıp mırıldanıyordu:

— Size rastladığım için ne kadar mutluyum! Paris'te öyle yalnızdım ki. Sizin gibi bir savaşçı değilim, güçsüz bir kadınım, burada ödüm patlıyor…

— Neden korkuyorsunuz? Bombardımandan mı?

— Hayır, bozguncülardan.

— Korkmayın canım, şu sıra kuyruklarını kıstılar. Birkaç arama taramadan sonra varlıklarını bile unutacaksınız. Yarbay Scheller, onlarla nasıl konuşmak gerektiğini bilir...

— Büyük bir kahraman olmalı... Onu görmeyi ne kadar isterdim! Pek genç değilmiş galiba?..

— Şşşşşt, yavaş... –Kolle gülmeye başladı– Kıskanıyorum. Çünkü Scheller, herhangi bir genç kızın başını döndürebilir. Dost olursak onu size gösteririm; güzel kadınlara, Havana purolarına, Bourgogne şaraplarına bayılır. Her gün Jean'ın Yeri'nde yer yemeğini. Çünkü oranın şarapları nefistir...

Anna yüzünü buruşturdu:

— Kadınları unutup şaraba değer veren adamları sevmem. Doğrusu yüzbaşım, sizi ona tercih ediyorum...

23

— Nice yıllara Bay Pépé, dedi Doktor Vacher.

Siyah bir ceket giymiş, kolalı bir yaka, bir de papyon kravat takmıştı. Masada Pépé'den başka ihtiyar kadınla Marie vardı. Böyle bir gecede masanın kalabalık oluşundan memnundu Vacher; gülmeye çalışıyor, bol şampanya dolduruyordu kadehlere.

— Zenginlik beş para etmez, yaşlı adamın söylediklerine kulak verin. Ün de öyle: Bugün baştan aşağı çiçekle donatırlar, yarın yüzünüze tükürürler. Mutluluk sakin bir hayattadır. Sakin bir hayat sürmenizi dilerim Bay Pépé.

Kahya kadın başını salladı:

— Gençliğin ne olduğunu unuttunuz Doktor Vacher. İnsanın gece uykusu gelir, sabah değil... Bay Pépé'nin karısına baksanıza, işte mutluluğun da kendisi! Beraberliğinizin şerefine içiyorum!..

Marie rahatsız olmuştu, her zamanki gibi utancından gülmeye başladı. Kadehini kaldırıp:

— İyi yıllar Pépé! dedi.

Şimdi Marie de ona Pépé diyordu. Ancak yalnız kaldıkları, seyrek zamanlarda büyük bir ateşle boynuna sarılıyor, mırıldanıyordu. "Jeannot!.. Jeannot'cuğum benim!.. Fontainebleau'dan ötesini görmemiş bu Parisli yumurcağa neden İspanyol adı vermişlerdi. Geçen kıştı; daha yeni başlamışlardı çalışmaya... Jacques hiç tanımadığı dört kişiyi toplamıştı. Millet'yi gözüne kestirip sordu: "İspanyol musun?" Hepsi bastılar kahkahayı, o günden sonra da Millet'nin adı Pépé kaldı.

Ama Vacher, gençliğin ne demek olduğunu unutmamıştı. Pépé ile Marie'nin bakıştığını görünce, yemek biter bitmez:

— Sizinle biraz daha otururuz, dedi kahya kadına. Ama konuklarımız yorgun. Onları benim yatak odama götürün. Ben bu gece çalışma odasında yatacağım.

Şampanya Marie'nin başını döndürmüştü; nedenini bilmiyordu ama çok neşeliydi. Kahya kadın gittikten sonra deli gibi gülmeye başladı.

— Yatağa bak! Hiç böyle yatakta yattın mı? Bak, bak, bir melek....

— Hayır, bir aşk perisi.

— Aynı şey, bunun da kanatları var... Ne garip, yatak değil taht bu. Kendimi İngiliz kraliçesi sanacağım.

— Bana kalırsa bu yatak, daha çok bir katafalkı andırıyor...

Marie gülmüyordu artık.

— Biliyor musun, bu doktor beni korkuttu. Cam gibi gözleri var; sonra konuşmuyor, gıcırdıyor sanki. Mavi Sakal'a benzeteceğim neredeyse...

— Korkacak şey yok. Jacques söyledikten sonra tamamdır, rahat uyuyabiliriz. Jacques her şeyi anlıyor. Savaştan önce, mutlaka, l'*Humanité* de çalışmıştır. Onun kadar zeki birini görmedim... Bir de belki Lejean... Onu yakaladıklarına öyle yanıyorum ki!

— Almanlar gelmeden önce cezaevini boşalttılar.

Eğer güneye geçebildiyse Fransızların arasındadır, daha iyi.

— Hadi canım sen de, onlar da Fransız mı? Raymond'u Almanlara teslim ettiler. SOL'den mi yoksa Gestapo'dan mı daha çok nefret ediyorum, bilmem. Doriot'yu öldürmemi isteseler mutlu olurdum. Scheller de fena değil tabii... Antoine'a ne yaptılar biliyor musun? Bize iki satır yollamayı başardı... Dört gün işkence etmişler. Scheller ütüyle yakmış her yanını... Bu işin bugün hallolacağını sanıyordum, ama evinden çıkmadı. Köpeğin ailesi de var... Dört günü yakınlarıyla geçiyor: Noel'i, Yeni Yılı, karısının doğum gününü ve kutsal cumayı. Deveye bak sen... Bugün içkiyi fazla kaçırıp yarın evden çıkmamasından korkuyordum. Ama Jacques: "Onun her şeyi kronometre gibi ayarlıdır..." dedi.

Odaya girdiklerinde Marie pabuçlarını çıkarmış ve soyunmuştu. Şimdi yarı çıplak, ince bacaklarını altına almış, küçücük bir çocuk gibi koca yatağın içinde oturuyordu... Aklı fikri ertesi gündeydi.

Pépé şendi, canlıydı:

— Kısmete bak sen. Buluşabileceğimiz aklıma bile gelmiyordu. Her şeyi yapan Jacques, önce, yılbaşını arkadaşlarla birlikte geçirmek isteyip istemediğini sordu. Sonra da "Dinlensen iyi edersin..." dedi. Dinlenme yeri de burasıydı: seninle birlikte dinlenecektik. Kısmet diye buna derler... Neyse ki doktor bizi rahat bıraktı... Marie, şimdi gerçekten birbirimizin yeni yılını kutlayabiliriz! Dur canım, öyle değil... Bırak da öpeyim seni.

Her şeyi unuttular. Birden, çok uzaklardan gelircesine, Marie'nin sesini duydu:

— Jeannot kapıyı kilitledin mi? Korkuyorum. Mavi Sakal gelebilir...

Genç adam bir kahkaha attı ve yeniden sevgilisini öpmeye koyuldu:

— Hiç bu kadar rahat etmemiştim…

— Marie ışığı yak... Yanında… Ne olursun... Seni görmek istiyorum...

Gülerek baktı Marie'nin yüzüne: Ne kadar da güzeldi! Gündüz belli olmuyor... Ama şimdi ne kadar da tatlı! Akıl almaz bir çift göz: Hem parıltılı, hem de puslu...

Korkunç bir masala mutlu son bulmaya çalışan çocuklar gibi geleceği düşlüyor, yan yana, bronz aşk perilerinin altında uzanmış, alçak sesle mutluluklarını dile getiriyorlardı.

— Her şey yoluna girecek, diye mırıldanıyordu Pépé. Bu yıl işlerini bitireceğiz, eminim bundan. Rusların neler yaptığının farkında değilsin!.. Jacques, iki yüz kilometre ilerlediklerini söyledi; buradan Lille'e kadar, düşünsene. Başlarında büyük komutanlar var tabii, yenecekler Almanları... Sonra generalleri de genç. Bizimkilerin hepsi bu doktor gibi. Hatırlıyor musun, sana Vlakhov'un sözünü etmiştim, hani şu fabrikamıza gelen. Her şeyi anlıyor. Şu sıra general olması gerekiyor… Ruslar Almanları her yerden atacaklar, bunda şaşılacak şey yok... Ne büyük şenlik, düşünebiliyor musun?

— Jeannot, beraber olacağımızdan emin misin?

— Hem de nasıl. Deniz kıyısına gideceğiz. Sen de hiç görmedin denizi. Anam Bretagne'ya gitmişti; "anlatılır gibi değil," diyordu; sudan başka şey görülmüyormuş; dalgalar ev kadar yükselmiş... İstersen, Marsilya'ya ineriz, Marsilyalılar çok neşelidir... On tane kent gezebiliriz.. Tabii ikimiz... Yazın tatil yaparız; sabah erkenden kalkmak gerekmez... Kahveni yatağına getiririm. Kahvemizi içer kaparız kepenkleri. Yeniden gece olur, yeniden öpüşürüz... Bütün yıl boyunca öpebilirim seni, düşünebiliyor musun?..

Birden Marie Jeannot'un söylediklerini hatırladı: "Tam dört gün işkence etmişler..." Gözyaşlarını tutmaya çalışıp onu öptü, öptü, sanki varlığının bütün zerreleriyle vedalaşırcasına öptü...

— Jeannot! Jeannot'cuğum benim!..

Bir kere daha unuttu her şeyi, mutluydu; gülüyordu, sevdiğinin yanındaydı. Jeannot onu öpüyordu. Bir kahkaha attı:

— Bir de burada rahat uyuyabileceğimizi söylüyordun...

Geç uyandılar. Doktor Vacher çıkmıştı. Kahya kadın kahve verdi. Vedalaştılar. Birden Marie bağırdı:

— Tarağımı unuttum!

Pépé peşinden gitti. Marie'nin başkalarına görünmeden vedalaşmak istediğini anlamıştı. Genç kız Jeannot'nun boynuna sarıldı, bir türlü ayrılamıyordu ondan.

— Hoşça kal Marie! Yakında görüşürüz...

Yollar ıssızdı. Geç saatlere kadar eğlenen Parisliler uyuyorlardı. Pépé bir arkadaşına uğrayıp kestirdi. Yedide tabanca getireceklerdi; üzerinde taşıması tehlikeliydi...

İki saat var... Planını bir kere daha gözden geçirdi: Kömür deposuna kadar koşacak, duvarı aşıp öte yana geçecekti; duvarın ötesi Dauphine Sokağı'ydı; kalabalık olurdu, kaçması kolaydı... Korkmuyordu; mutlaka çözülmesi gereken bir bilmece gibi düşünüyordu geleceği...

Saat yediyi biraz geçe lokantanın kapısını açtı. Gününü iyi seçmişlerdi gerçekten; dipte, telefonun yanında bir tek masa doluydu; şişko bir herifle

iki kadın. Aktördü herhalde, komik bir yüzü vardı...

Küçük bir lokantaydı burası: Sekiz masayla bir tezgâh. Bir Almanın burayı keşfedişine hayret etmemek elde değildi, Parisliler bile Jean'ın Yeri'ni pek bilmiyorlardı.. Birkaç ay sonra *Chapon d'Or* kadar meşhur olacaktı... Şimdilik, hafta arası epey insan geliyordu ama yer vardı her zaman; yeni yılın ilk günü bomboştu işte...

Scheller görünürde yoktu. Pépé hiç kuşkulanmadı; Almanın yedi buçukta geleceğini biliyordu. "Her şeyi kronometre gibi ayarlıdır..." Küçük, kurnaz gözlü, dudağından sarkan izmaritiyle patron, Pépé'ye kuşkuyla baktı. Bu herif de ne istiyordu acaba? Ismarlar, yiyip içtikten sonra "çok pahalı" der, hesabı ödemeye yanaşmazdı böyleleri... Belki de burayı ucuz bir meyhane sanmıştır? Dışarı atıp atmayacağını düşünerek Pépé'nin yanına yaklaştı. Ama Pépé işini biliyordu:

— Trendeydim, gecemin canına okundu. Ben de yeni yılı bugün kutlamaya niyetlendim. Kayınbiraderim burayı salık verdi: Jean'ın Yeri bir tanedir, dedi. Herhalde kendisini tanırsınız, Bay Duval, *Credit Lyonnais*'den. Hatırladınız mı? Geniş omuzlu, kır saçlı... Hep sizde chambertin içer...

Patron, geniş omuzlu, kır saçlı müşteriyi hatırlamamıştı ama hemen yumuşadı.

— Benim müşterilerim hep kibar insanlardır... Ne istersiniz?

Pépé, yağlı et parçalarını güçlükle yutuyordu ama büyük bir iştahla yermiş gibi yapıyor, şarabını yudumladıkça dilini damağında şaklatıyordu. Patron'a "Bu chambertine aldığınız para, helal olsun…" dedi.

Sonunda bir motor sesi duyuldu, Pépé, Scheller'in dokuzda gelmesini söyleyerek şoförünü savacağını biliyordu. Uzun boylu, zayıf, sol yanağında yara izi, tam Jacques'in sözünü ettiği tip... Scheller'in yanında bir Fransız karısı vardı; koluna asılıyor, durmadan: "Sevgilim benim!" diyordu. Yazık ki bu orospuyu öldüremeyeceğim. Yapacak şey yok. Biz anarşist değiliz. Her şeyden önce disiplin. "Yalnız Almanı öldüreceksin," dediler. Bu orospuya gelince, öldürülse fena olmaz bu. Köpek karı, gözlerini herifin üzerinden ayırmıyor! Önemi yok, Almanları kovduğumuzda o da layığını bulur.

Scheller kaputunu, palaskasını astı. Kapıdan ikinci masaya oturdu. Şimdi patronun çıkışını beklemeli.

Tabii, yeni bir müşteri de gelebilir. Ama patron dahil tehlikeli, Almanlarla işbirliği yapanların havası var herifte. Şişko epey uzaktı. Sonra kavgaya karışmaz, ödü patlar nasılsa... Yazık fırsatı kaçırdım; patron şarap almaya, mahzene indiğinde görmeliydim işini. Alman şişeyi boşalttı ama. Yenisini getirecek nasılsa...

Pépé'nin kurşunu hedefini şaşmadı. Şaşması da olanaksızdı ya: Burnunun dibinden vurmuştu Almanı. Dar ve ıssız yolda koşarken kadının çığlıkları hep kulağında çınlıyordu.

Birkaç dakika sonra Dauphine Sokağı'nda, dolaşmaya bir tek atmaya çıkmış kişiler gibi salına salına yürüyordu. Şimdi Formigé'nin oturduğu Pasteur Bulvarı'na erişmek söz konusuydu: En yakın yer orasıydı. Sabaha kadar orada kalıp kalamayacağını öğrenmişti. Formigé yüzünü buruşturmuştu ama rastgelmişti. Pépé, Vaugirard Sokağı'nı izledi; yolunu uzatıyordu ama Montparnasse Garı'nın önünden geçmemiş oluyordu böylece. Sık sık arama yapılıyordu oralarda. Kimliği fena değildi, ama tabanca vardı üstünde...

Formigé'nin evinin önüne vardığında saatine baktı: Dokuz buçuk olmuştu. Neyse ki fazla geç değildi: Kapıcı kadın iğrenç biri... Bunun dışında evin yeri sakin: Formigé sıçan kadar bile gürültü etmez...

Kapıcı kadın fino köpeğini andırıyordu: Ufak tefek, kıvırcık kır perçemli, kırmızı şiş gözlü, incecik sesli...

— Bay Formigé evde yok.

Merdiven başından seslendi kadına: Peki, bir not bırakırım kendisine...

Pépé başına geleni anlayamadan elleri bağlanmıştı bile. Almanın biri tabancayı cebinde buldu. Suratına vurdu bütün gücüyle. Biri: "Burada vurma," dedi. "Başkaları da gelebilir…" Pépé merdivenden aşağı sürüklendi, bir arabanın içine itildi. Temiz havayla kendine geldi, kan tükürdü. Aptallığa bak sen! Oradan kurtul, sonra gel fare kapanına kısıl. Neyse Scheller'i öldürdük ya, önemli olan da bu...

24

Şubat ayı her zamanki gibi kaprisliydi; ilkbaharı hatırlatan birkaç ılık günün ardından sulu kar yağmaya başladı. Nivelle tedirgindi. Onu kuşkulandıran Doğu cephesinden gelen haberler değildi. Londra Radyosu Rusların başarısını bildirdikçe bıyık altından gülüyordu; biliyordu Almanların gücünü. Nivelle'i tedirgin eden başka şeydi... Londra Radyosu yayınlarını dinliyordu; herkes onun Fransız-Alman yakınlaşmasından yana, Emniyet Müdürlüğü'nde çalışan, kısacası mert biri olduğunu bilirdi. Ama sefilin birinin ele vermesi "De Gaulle yanlısı" diye suçlanmasına yeterdi. Anlıyorum, diyordu Nivelle kendi kendine basit kişileri komünizm propagandasından korumak gerekiyor. Benim gibiler için durum böyle değil. Bizler hamur tatlısıyla yetinemeyiz, kaymak da gerekli. Aklın üstünlüğünü savundukları için selamladım Nazileri. Ama şimdi herkesi aynı çuvala sokuyorlar. Kadim uygarlık ne işlerine yarar: Bildikleri tek şey, hayvan terbiyesi, vahşet ve Amerikalılık karışımı işte...

Bu kara düşünceler, zaman zaman yerini iyimserliğe bırakıyordu. Güzel havada Champs-Elysées'ye çıkmak, Paris'in yeniden canlanmaya başladığını görmeye yeterdi. Tabii ortalık eskisinden çok daha yoksuldu, pek az otomobil vardı görünürde. Başı açık, çantaları omuzda genç kızlar bisikletle geziyorlardı. Her biri, kibar yosmalar kadar zariftiler. Yiyecek azdı: Her şey vesikayla veriliyordu. Kimi sıkıntı çekiyordu, kimi eski hayatını yaşamaya koyulmuştu. Nivelle'in yeni kitabı, nefis Hollanda kağıdına basılmış olarak piyasaya çıktı: *Aujourd'hui* dergisi geniş bir eleştiri yayınladı. Olanaklar çok daha fazlayken bu kadar sözümü etmiyorlardı... Konserler, sergiler, bale... Almanlar kaba insanlar, tersini söylemek gülünç olur; yine de bizim kültürümüze saygı gösteriyorlar. Yapraklarını koparmaktan korktuğu Anjou gülünü seyreden hayvan postu giymiş bir barbar: İşte yeni kitabın konusu...

Eskisi gibi, Nivelle her sabah Emniyet Müdürlüğü'ne gidiyordu. Çok işi vardı: Almanlar durmadan sıkıştırıyorlardı. Ya adını yazdırmamış bir Yahudi yakalanıp getiriliyor, ya da sahte kimlik yapan bir atölye basılıyordu; Pikardiyalı geçinen birtakım Polonyalıların yakalandığı da olurdu. Nivelle görevini namusuyla yapıyor, ama gayretkeşlik göstermiyordu. Çoğu kere, yakınlarının gözyaşlarına dayanamamış, ya da

sıkılıp şu ya da bu tutuklunun bırakılmasını sağlamıştı. Geceleri, şiir yazarak polislikten arınıyordu.

Fransızlarla Almanların kültürel yakınlaşmasını sağlamaktı amacı. Berlin'de, bir "Çağdaş Fransız Resmi" sergisinin açılması kararlaştırıldı. Bazı ressamlar resim yolladılar, bazıları ellerinde resim olmadığı gerekçesiyle yollamadılar. Pek sevmediği halde Nivelle Sembat'yı görmeye gitti. Benzeri olmayan, usta bir ressamdı Sembat: Şimdi kişisel dostluklar söz konusu değildi.

Sembat somurtarak homurdandı:

— Resim vermem.

— Niçin?

— Zaten heriflerden bıktım. Resimden de hiç anlamıyorlar...

— Zevklerini geliştirmek gerek.

— Onların zevkleri resimle değil; daha çok bombayla gelişir.

Nivelle soğukça vedalaştı ve çıktı. Birçokları gibi Sembat da tarihi anlayamazdı. Fransa bir zamanlar büyük güçtü ya, o çağ artık geride kalmıştı: Ama sanat, yenilgiye uğrayanlarda bile sürüp gidebilirdi. Roma'nın sultası altında bile Atina Atina'ydı. Almanlar bizi mahvettiler, bu gerçek. Eskiden keseme elverişli gelen şeylere şimdi yaklaşamıyorum bile... Ama şiir yazabiliyorum: Bu alanda kendi kendimin efendisiyim işte... Benim manevi benliğimde sözleri yok; bu yönden komünistlere benzemiyorlar.

Tatlı, güzel bir akşamdı. Nivelle, rahatlayarak çekti içini: Kış sona ermişti. Savaşla geçen son kış... Yazın sona erecekti bu savaş. Düşünceli düşünceli, karanlık rıhtımları izledi. Tanıdık birine rastlayacağı aklının köşesinden geçmiyordu; bu karanlıkta da birini tanımak ne güçtü!

— İyi akşamlar Bay Nivelle!

Sembat, uzun kollarını açmış, karşısındaydı; sarhoş olduğu hemen anlaşılıyordu. Nivelle geçmek istedi, Sembat koluna yapıştı.

— Nasılsınız? Toplayacağınızı topladınız mı? Persefon ne alemde? Onu da Emniyet'in fişlerine geçirdiniz mi?..

Nivelle, kızgın kızgın söylendi:

— Sarhoşsunuz. Sarhoşlarla konuşmaya alışkın değilim.

— Evet sarhoşum, diye onu doğruladı Sembat. Siegfriedlerden bıktım, onun için de içtim... Sarhoşlarla konuşmaya alışkın değilsiniz demek? Benim de alışkın olmadığım yığınla şey var. Siegfriedlere alışamıyorum, size alışamıyorum, hiçbir şeye alışamıyorum...

Nivelle, hızlı adımlarla ıssız rıhtım boyunca uzaklaştı. Sembat peşinden geldi, alkol kokusunu burnuna üfleyip haykırdı:

— Sizi astıklarında Persefon'un kılı kıpırdamayacak, bahse girerim!

Nivelle uzun süre kendine gelemedi. Sarhoş bir adamın sözlerine aldırmamak gerekiyordu... Ama Sembat, herkesin kafasından geçeni belirtmişti... Kimi, ulusunun acı kaderini paylaşmamak için yabancı ülkelere kaçmıştı. Kimi de Fransa'daydı; susuyor, uygun fırsat kolluyor, bir tek şeyi düşünüyorlardı: Öç almak... Fransız uygarlığını kurtarmak istiyorum; yine de bu heriflerin gözünde satılmışın biriyim: Öç almaya yeltenmeyecek kadar onurluyum ama. Tek söz söylesem, Sembat, bir daha Paris sokaklarında gezemez. Ama susacağım: Fransa'nın az yetiştirdiği değerli ressamlardan birini korumalıyım. Başarımı kıskanıyorlar. Ne alçaklık!.. Tabii, Almanlar benim şiirlerimden bir şey anlamaz. Schirke dizelerime değer verdiğini söylüyor ama ona inanmıyorum. Yine de Almanlar beni koruyor…

Sonbaharda, *Oeuvre*'ün genel yayın müdürü birkaç kere Nivelle'i çağırmıştı: Doğuda sürüp giden savaş üzerine bir yazı hazırlamak gerekliydi. Nivelle şair, yalnız şair olduğu gerekçesiyle reddetmişti. Bu kez Nivelle telefonla aradığında, genel yayın müdürü çok sevindi: "Gazetenize yazacağım. Avrupa dayanışmasını desteklemenin görevim olduğunu anlıyorum."

Nivelle'in "Son Çatışma" başlıklı yazısı, *Oeuvre*'ün öteki yazılarından, çok süslü uslubu ve bol bol mitoloji kişilerinden söz edişiyle ayrılıyordu. Bu yüzden de, yazıyı okuyan yaşlı düzeltmen epey sıkıntı çekti: "Eleusis'in

selvileri altında Knut Hamsun'un kuzeyin çamlarına varıncaya dek çalışıp yarattığı uygarlık ormanını kim koruyor? 'Sukhiniçni' ya da 'Velikiye Luki' gibi uyumsuz adlarla dolu gazeteleri okudukça, Antéa ile Herkül arasındaki son düello aklına geliyor. Antéa, Toprak-Gaya'nın oğluydu; kazanmak için toprağa dokunması gerekliydi. Maddeciliğin duasıdır bu. Hidra'yı yenen yarı tanrı Herkül, Antéa'yı yerden kaldırdı ve boğdu. İskit ülkesinin karları arasında bizi komünizm canavarına karşı koruyan Weimar'ın gösterişsiz çocuğunda, Venedik'in son oğlunda ya da Finlandiya'nın vakur oduncusunda gözü pek Herkül'ü bulmamak imkansız…" Yazıyı sonuna kadar okuyanların sayısı gerçekten çok azdı. Makalesini şiir albümüne yapıştıran Nivelle de gazeteciliğe dönmeyi düşünmüyordu. Ama on beş gün sonra bir mektup aldı. Ufak, sık bir yazı, iyi kâğıt, tabii imzasız bir mektup. "Nivelle vatan hainleri listesinde yer alıyorsun. Rezil olarak ölmeyi bekle. Yaşasın savaşçı Fransa! Alçağa bir kurşun!"

O gece uyuyamadı: Savaş öncesindeki askerler gibiydi. Albümüne şaşkınlıkla baktı ve bir çekmeceye soktu: Artık şiir söz konusu değildi. Sandığından da güçlüydüler, üstelik de terbiyesiz. Savaş yalnız, binlerce kilometre ötedeki Rusya'da devam etmiyordu, burada, ön saftaydı kendisi...

Sabah, Emniyet Müdürlüğü'ndeki arkadaşları onu yorgun, yüzünü çökmüş gördüler; hasta olup olmadığını sordular. Az konuştu, her zamankinden çok çalıştı. Gece, arada bir tabancasını yoklayarak sokaklarda gezindi. Bağırmak geliyordu içinden: Hadisenize, ne duruyorsunuz, ateş edin!

Yavaş yavaş durdu: Ama şiir yazamadı uzun süre. Defterine şunları karaladı: "Bambaşka bir insan oldum. Sanat için sanat dönemi sona erdi. Kan, belki benim belki yalnız onların kanı gerekli..."

Üç hafta sonra önüne bir kartvizit koydular: Yvonne de Portail. Bir süre düşündü: Çocukluğu sislerin arasından beliriyordu. Nivelle bir noterin oğluydu; Anjo'nun küçük bir kentinde büyümüştü. Tüccarların, zanaatkârların basit evlerinin, vali konağıyla vilayet binasının üstünde, 18. yüzyıldan kalma, parkı, çardakları ve kış bahçesiyle geniş bir malikane uzanıyordu. Nivelle bahçe kapısını geçtiğinde kendini cennette sanırdı. Malikanenin sahibi dul Bayan Yvonne de Portail, noteri, yalnız vasiyetname koşullarını uygulayacak kişi değil, aynı zamanda da dost sayardı. Noterin oğlu da onun oğluyla arkadaş oldu. Ne kadar da uzaktı o günler!.. Kadın

yaşıyordu demek... Bekliyordu Yvonne de Portail; salona geçti. Kadının elini öperken duygulandı: Annesiyle babası öleli yıllar oluyordu; kendisini uzak geçmişine bağlayan bir insanı, yıllardan beri ilk kez görüyordu:

— Beni hatırladınız mı?

Çok yaşlı, cılız, kitap sayfaları arasında kurutulmuş çiçekleri andıran bir kadındı karşısındaki. Yüzüne baktığında, bir zamanlar bu kadının ne kadar güzel olduğunu hatırladı.

— Size başvurmaya cesaret edemezdim, ama öyle bir çağda yaşıyoruz ki... Hem sonra eski dostları unutmayacağınızı bilirim. Eskiden, zavallı oğlumla birlikte büyümüştünüz...

— Roger...

— Geçen sonbahar esir kampında öldü. Son mektubunu temmuzda aldım. Ardından ölüm haberi geldi... Ailemiz hakkında size bilgi vermeliyim. Şaşmayın, Leon'un geleceği anlatacaklarıma bağlı: Leon benim bütün hayatım. Roger sözümü dinlemedi, bünyesi zayıftı; hukuk ya da edebiyatla ilgilenmesini isterdim, askerliği seçti. Bir kadınla tanıştı... Ana kıskançlığı sanmayın, birbirlerine uymadıklarını ilk bakışta anlamıştım. Kadın, bir yaşındaki çocuğunu da Roger'ye bırakıp gitti. Durumu gizledik... Leon'u ben büyüttüm işte fotoğrafı. Babasına benziyor öyle değil mi? Eskiden oğlum için yaptıklarımdan fazlasını Leon için yaptım. Gençliğim geçip gitmişti, beni ondan uzak tutacak bir şey yoktu. Yürekli bir çocuk, hocaları da çok yetenekli olduğunu söylüyorlardı. Şiir yazıyor. Sizin gibi... Size başvurma cesaretini bana veren de bu oldu. Şiirlerinden birini de getirdim size; henüz çocuk, şiiri de çocuksu tabii; bir ay sonra on sekizine basacak, işte şiiri...

Hıçkırmaya başladı; gözlerinde yaş yoktu ama zayıf, minicik bir kuşun haykırışını andıran acılı sesler çıkıyordu gırtlağından.

— Özür dilerim... Size her şeyi anlatacağım... Üç mart günü polisler geldi; Almanlar değil, Fransızlar. Tinet diye birini, bir komünisti arıyorlardı sanırım. Yanılmışlar; üst katta oturan bu Tinet ellerinden kurtulup kaçtı. Söyledikleri bu. Yalan mı değil mi bilmem, kapıcı bir şey görmemiş. Bizim evde Leon'un şiir defterini buldular. Daha küçücük bir çocuk, şiirinde de çocukça şeyler yazmış, kafası Victor Hugo'yla doluydu... Politikadan uzak

durduğuna yemin ederim. Bu anın etkisiyle yazmış olmalı. Leon'u götürdüler...

Nivelle gülümsedi:

— Ne yazmış olabilir? Şiir yüzünden insanı yakalayıp götürmezler. Şiir yanınızda mı?

— Hayır, ne var ne yok aldılar götürdüler: Victor Hugo'yu taklit etmişti. Fransa'nın dirileceğini söylüyordu. Alçakları öldüreceğinden söz eden çocukça dizeler vardı. Hayatında eline silah almadı... Almanlarla ilgili olarak da, pek hatırlamıyorum ama, "kaba saba adamlar" diye yazmış yanılmıyorsam. İşte bunun için korkuyorum. Onu yakalayan Almanlar değil; ama ya şiir Gestapo'nun eline geçerse?.. Fransızsınız, derdimi anlarsınız...

Yeniden ince, acılı sesler duyuldu. Nivelle sürahiyi aldı, bir bardağa su doldurdu.

— Bu işi aydınlatmaya çalışacağım... Sakin olun efendim. Almanlar hayvan değil, çocuklarla savaşmıyorlar...

Yyonne de Portail gittikten sonra, Nivelle, kararsızlık içinde düşündü: Ne yapacaktı? Aklına ilk gelen, küçük Leon'un salıverilmesini istemek oldu. Yeni yeni şiir yazan bir genç olduğunu, ailesini yakından tanıdığımı söylerim, belki sözüm geçer. Dizeleri çocuksu, ama uyumlu... Sonra imzasız mektubu hatırladı: "Alçağa bir kurşun…" Ateş eden böyleleri! Hepsi de çocuk üstelik... Onun ardında kimin gizlendiğini iyi biliyorum. Neyse ki ateş etmeden önce enselemişler. Böylesi onun için daha iyi.

Aradan iki gün geçti, Nivelle'in meslektaşlarından biri odasına girdi, işle ilgili konuşmaları bittikten sonra şunları söyledi:

— Soissonos'a kızkardeşimi görmeye gitmiştim. Orada haydutlar iyice gemi azıya almışlar. Kısa süre önce de, Berreau adlı namuslu bir tüccarı öldürmüşler. Bozguncuların birinin izinin bulunmasında polise yardım etmiş bu Berreau. Dükkânında vurmuşlar adamı, yanına da bir mektup bırakmışlar: "Alçaklara ölüm." İşi sıkı tutmak gerekiyor...

Nivelle heyecanını gizleyemedi. Meslektaşı, yarattığı etkiden hoşnut, ekledi:

— Ne yazık ki bu tür olaylara alışıldı, kimse aldırmıyor bile...

Albay Von Hallenberg, Nivelle'e telefon ediyordu:

— Bir tutuklu yakınınız olduğunu söylüyor. Leon de Portail daha doğrusu büyükannesi.

— Kendilerini tanırım. Torununa gelince... Yumurcağın biri, bir şey yapacak zaman bulduğunu sanmıyorum; belki bozguncularla ilişkisi vardır ama...

Nivelle'in sözleri albaya gerçekten dokundu. Emniyet Müdürlüğü için Mason yatağı deniyordu; Nivelle'in iki yanlı oynadığı, De Gaulle yanlılarını koruduğu söyIeniyordu.

— Açık konuştuğunuz için teşekkür ederim. Aynı idealler peşindeyiz… Yürekli bir adam, gerçek bir Fransızsınız.

— Albayım... –Nivelle'in sesi titredi.– Bir şey yapmadığını, yaşının küçük olduğunu unutmayın. Neredeyse bir yumurcak...

Albay bir kahkaha attı; kahkahası çeşmeden gürültüyIe akan suyun sesi gibi geliyordu telefondan.

— Merak etmeyin Bay Nivelle, hayvan değiliz biz de. Bir kere daha teşekkür ederim.

25

Galoşka'ya bir zamanlar "sırıtkan" dendiğine kimse inanmazdı: Uzun süredir gülmüyordu. Uyandığında, bütün başından geçenlerin düşten başka şey olmadığını sanıyordu. Ama gözlerini ovuşturması yetiyor, her şey kayboluveriyordu ortadan. Hayır, doğruydu olup bitenler. Almanlar Kiev'deydiler. Hem de beş aydan fazla bir zamandan beri...

Kentten ayrılmak istiyordu. Rudenko, "Ne oluyorsun? Korktun mu?" dedi. Rudenko gitti, Galoşka kentte kaldı, "Pickwick-Kulüp"ten dostları nerelerdeydi şimdi? Raya orduya katılmıştı, Boris kayıptı, Valya Moskova'da olmalıydı. Kısmetli kızdı doğrusu!.. Zina'nın izini savaştan önce kaybetmişti. Almanlar Vera Platonovna'yı öldürmüşlerdi. Galoşka birkaç kere de Steçenkolara uğramıştı. Adam çok değişmişti. İçine kapanıktı, az konuşuyordu. Karısı içini çekiyor, sık sık gözlerini siliyordu. Son gelişinde, Steçenko Galoşka'ya "Neden belediyeye başvurmuyorsunuz?" demişti, "çalışmak gerek o kadar!" Galoşka şaşırıp sordu: "Almanların emri altında ne yapılabilir ki?" Adam bağırdı: "Düzene boyun eğmenin ne demek olduğunu öğretirim size. Başımız önde yürüdüğümüz yeter! Almanlar, gerçek Vareglerdir..." Karısı Antonina Petrovna ağlamaya başladı. Galoşka çıktı gitti.

Bir tek dostu kalmıştı: Ölen annesinin kardeşi, Lenia Dayı. *Arsenal* fabrikasında çalışan Lenia Dayı, Almanlar yaklaşırken Kiev'den ayrılmamıştı. Sulu zatülcenp olmuş yatıyordu; iyileştikten sonra da çakmak yapıp pazarda satmaya başladı. Galoşka da dikiş dikiyor, yırtık ve sökük onarıyor, çamaşır yıkıyordu. Akşamları sık sık buluşurlardı: Lenia Dayı elli dört yaşındaydı ama her zaman iyi geçinmiş, birbirlerini anlamışlardı.

Krestçatik diye bir şey kalmamıştı: Yerinde yıkıntılardan başka şey yoktu. Kent boşalmıştı: Kimi orduya katılmış, kimi kentten ayrılmıştı. Almanlar kaç kişi öldürmüşlerdi? Yalnız Babi Yar uçurumunun yetmiş bin kişiyi yuttuğu söyleniyordu. Ara sıra, Şevşenko Bulvarı boyunca yürürken, bir an eski Kiev'i gördüğünü sanırdı insan: Alışılmış evler, hafif ve yumuşak bir karla kaplı ağaçlar; uzakta bir köpek havlıyor, lokomotifin düdüğü işitiliyor... Ama aslında Kiev yoktu artık. Bir kuş öldüğünde, bambaşka, ölümden sonraki hayat başlardı çevresinde: Kurtlar kaynaşır,

renkli sinekler tepesinde uçuşurdu. Kiev'in bütün deliklerinden, bütün köşelerinden garip yaratıklar çıkıvermişti. Eskiden de aynı kentte yaşıyorlardı ama kimsenin dikkatini çekmemişlerdi. Biri büyük bir apartmanın yöneticisi, biri Devlet Bankası'nda memur, üçüncüsü tezgâhtar, beşinci Lvov Sokağı'ndaki bir atölyede terzi, altıncı aksesuarcı, yedinci de sağlık komiserliğinde memurdu... Şimdi kaynaşıyor, uçuşuyorlardı. Yüksek memurların evlerinden Almanların istemediği eşyaları çıkarıp satıyor, yeniden alıp satıyor, Vera Platonovna'nın komodini çevresinde çekişip duruyorlardı; Ala'nın küçük yatağını bile kaçırmışlardı. Yağlı iskambillerle "şimendifer" oynuyor, boğuk sesle haykırıyorlardı: "Banko!" Dalaşıyorlardı: "Dokuzlun hileli…" Yedek parça, Macar konyağı, asılan zavallıların ceketlerini, Alman iğneleri satıyorlardı; sigarayı Moskova sabunuyla, çikolatayı domuz yağıyla, domuz yağını şnaps'la değişiyorlar, votka, rom, sulandırılmış ispirto içiyorlardı; bütün azizlerin başına yemin ediyor, iğrenç sözler söylüyorlardı. Kalabalık değillerdi ama büyük yer tutuyorlardı: Başkaları susarken ortalıkta görünüyor, yükseliyorlardı. Apartman yöneticisi şimdi belediyedeydi. Tezgâhtar dükkân açmıştı: Otomobiller için makas, buz kalıbı, kurşuna dizilenlerin çamaşırlarını satıyordu. Banka memuru edebiyatçı olmuştu; yerel gazeteye yazılar yazıyor, Hitler'i göklere çıkarıyordu. Sağlık komiserliği memuru Almanlardan çaldığı sülfamidleri İtalyanlara satıyor, "üç saatte iyileşeceklerine..." yemin ediyordu... Aksesuarcı, Yahudi avına çıkmıştı; Almanlardan prim aldıkça "Marfuşka evlenmek istiyor..." şarkısını tekrarlıyordu. Terzi, Alman uyruğuna geçtiğini söylüyordu önüne gelene. İnanmayana da imzalı, mühürlü belgeyi gösteriyordu.

"Kesilmiş süt gibiyiz" diyordu Lenia Dayı, "gençler askere gitti, fabrikalar boşaltıldı. Geriye kim kaldı? Kadınlar, çocuklar, sakatlar, bir de seninle benim gibi, rastlantı sonucu buradan çıkamayanlar. İşe yarar adam az... Bu yüzden haydut takımı sağa sola saldırıyor..."

Kiev'de bir sürü asker vardı: Almanlar, Romenler, Macarlar, İtalyanlar. Cepheye giderken orada mola veriyorlardı. Şişinip duruyorlardı ama muskalarını da göğüslerinde sıkıyorlardı; yakında Rusya'yı işgal edip Hindistan'a yürüyeceklerini söylüyor, silah sesi duyunca da oldukları yerde sıçrayıveriyorlardı. Almanlar makinelerine yapışıp yıkıntıların önünde fotoğraf çektiriyorlardı. Romenler ellerine geçeni alıp satmaya bakıyorlardı. İtalyanlar şarkı söylüyor, tükürüyor, tezgâhlardan mal çalıyorlardı. Lenia

Dayı: "Hiç olmazsa bunlarda saygıya benzer bir şey var" derdi. "Alman elindekini zorla alır, İtalyan başını çevirmeni bekler. Bu da utandığını gösterir…" Doğudan yaralılar getiriliyordu; bunların Hindistan'ı mindistanı düşündükleri yoktu; soğuğu, "Katyuşa"ları, ölümü hatırlıyorlardı yalnız. Ara sıra, Almanlar savaş tutsaklarını ite kaka götürüyorlardı. Kadınlar acıyla bunların yüzüne bakıyor, bir parça ekmek, bir yumurta, domuz yağı vermeye çalışıyorlardı. Bu arada Almanlar "Çabuk, daha çabuk!" diye bağırıyor, tüfek kabzasıyla vuruyorlardı tutsaklara.

Her yere "Almanlara mahsus" yazılmıştı. Galoşka, Lenia Dayı'sına: "Bir gün, gökyüzünde de Almanlara mahsus yazısını okuyacağız" demişti. "Tiyatrolar, sinemalar, kulüpler, lokantalar, her şey Almanlara mahsus. Almanlar genç kızları geceleri dansa götürüyor. Gitmek istemeyenler gizleniyor, parçalara sarınıyorlar: Yüzlerini boyayanlar bile var." Galoşka'nın komşusu saçlarını tıraş ettirdi. Kim Almanlara alkış tutuyor? Sayıları az bunların, üstelik hemen de dikkati çekiyorlar. İçlerinden biri deri taklidi çantasıyla övünüyor; bir başkası bütün parfüm şişesini üstüne boca ediyor; bir üçüncüsü arabayla gezdirip şampanya içirdiklerini anlatıyor. Büyük bir mağazanın eski veznedarı Nina, Lenia Dayı'ya: "Bizimkilere benzemiyor bunlar" diyordu. "İnce insanlar, kadınların elini öpüyorlar…" Böylelerinin yüzüne hiçbir Rus bakmıyor. Gören başını çevirip "Almanların paspası", "Alman çobanı" diyordu. Galoşka, kiliselerden birinin avlusunda donuk sesle şarkı söyleyen kör dilenciyi dinlemişti:

Alman bebekler süslenmiş püslenmiş,
Topaç gibi dönüp duruyorsunuz;
Kartallarımız gelince istediğinizi yapın,
Başlarını çevirip yollarına gidecekler."

Sonradan Almanların kör dilenciyi götürdükleri söylendi. Sık sık tüfek sesleri duyuluyordu: İşgalci askerler, sarhoşluktan, çevrelerindekileri korkutmak istediklerinden ya da korktuklarından ateş ediyorlardı. Lipki Mahallesi, Slobodka dolayları ya da Korolenko Sokağı'nda geceleri Almanların vurulduğu anlatılıyordu. Ah, ateş edenlerin kim olduğunu öğrensem," diyordu Galoşka. "Belki de kentte, bizimkilerden birkaç kişi vardır?"

Kış çok uzun sürdü. Galoşka'nın üzüntüsü gitgide artıyordu. Lenia Dayı onu avutamaz olmuştu. "Biraz umut varsa ölmek çok acı" diyen kendisiydi. Bir sabah Galoşka, kapısının altından sokulan kâğıt parçasını buldu. Açınca bir çığlık attı, kâğıt gökten düşmüş gibi, tavana baktı. Tekrar tekrar okudu:

"KİEVLİLER!

Almanların yalanlarına inanmayın; Alman sürüleri Moskova önünde yenilgiye uğradı. Hitler, bütün gücünü Doğu'ya yığmak zorunda. Amerikalılarla İngilizlerin Avrupa'ya çıkarma yapacakları günler uzak değil. Bugün Alman kentleri de bombardımanın ne olduğunu öğreniyor. İşgal altındaki bütün ülkelerde halk savaşıyor. Her gün, Ukrayna ve Beyaz Rusya partizanları düşman gerilerini zorluyorlar. Almanlar Moskova'yı alamadı. Almanlar Leningrad'ı alamadı. Kızılordu'nun güzel Kiev'imizi kurtaracağı günler de yakındır. Almanlarla çalışmayın! Almanlara inanmayın! Gerçek birer Sovyet vatandaşı olun! Silahın varsa Alman öldür. Silahın yoksa bir tane bul, Alman öldür! Ukraynalı ozanın sözlerini unutmayın: "Asla, asla Ukrayna Alman cellatlarının kölesi olmayacaktır!

Bu bildiriyi dostlarımıza verin! Yaşasın vatanımız, Partimiz, Halkımız!

Kiev Gençliği"

Galoşka kendini tutamadı; Lenia Dayı'nın oturduğu yere koştu, bildiriyi okumaya başladı, bitiremedi, hıçkırarak ağlamaya koyuldu. Sonra hatırladı:

— Ne aptalım dayı! Bu bildiriyi uçaktan attıklarını sanıyordum. Oysa kapının dibinde buldum.

Bir "sırıtkan"a yakışacak şekilde, uzun süreden beri ilk olarak gürültülü bir kahkaha koyuverdi.

Lenia Dayı, soluk ve sanki erimekteki harfleri uzun uzun inceledi.

— Burada basmışlar bildiriyi! Ah yürekli insanlar! Bunlar senin yaşıtların, arkadaşların Galoşka... Artık ölümden korkmuyorum...

— Onları bir bulabilsem!

Lenia Dayı, çok iyi ama kişiliği zayıf biriydi: İradesizdi. Bu nedenle gençliğinde mühendis olamamış, evlenememişti. Hayatında isteyerek yaptığı bir şey yoktu. Tartışmaya girmezdi: Hakarete uğrasa, bulanık ve miyop gözlerini kırpıştırır, karşılık vermezdi.

Güzel bir mart günüydü. Güneş ortalığı ısıtmaya başlamıştı bile. Lenia Dayı, pazarda oturmuş hem çakmaklarını satıyor hem düşünüyordu: İlkbaharın gelmesi çok iyi; insan güneşi ruhunda duyuyor...

Genç bir Alman yaklaştı, onu görür görmez Lenia Dayı tehlikeyi sezmişti, ama gitmek için vakit çok geçti. Alman bir çakmak aldı, evirdi çevirdi ve attı. Sonra sözcükleri çiğneyerek, Rusça:

— Kötü! dedi. Ruslar her şey yapmak kötü!..

Lenia Dayı kirpiklerini kırpıştırdı, cevap vermedi. Alman ayağının ucuyla kulaklıklı başlığını kafasından aldı ve bir kahkaha attı:

— Sen köpek! Bütün Ruslar köpek!

Lenia Dayı'nın yüreğinden geçeni anlatmak çok güç: Çünkü Lenia Dayı hayatı boyunca kahraman olamadı; çakmak yapıp satıyordu; beş dakika ilkbaharın gelişi onu sevindirmişti. Patladı. Kafasına çakılı sözlerle cevap verdi Almana:

— Moskova'yı alamadınız! Leningrad'ı alamadınız! Yakında buradan da defolup gideceksiniz!..

Alman düdük çaldı; başkaları, koşup geldiler, yaşlı adamı sürükleyerek götürdüler.

Teğmen Bach, Binbaşı Von Echtberger'e pazar olayı konulu raporunu verince, binbaşı: "Gereken dersi verin kendisine…" dedi. Lenia Dayı'nın yüzüne, tabanlarına ve kasıklarına vurdular; sonra da ayaklarından astılar.

— Binbaşım, bir şey söylemiyor. Bana kalırsa bir şey bildiği de yok. Kafasız, canından bezmiş biri gibi geldi bana. Öte yandan onu yakalayan Onbaşı Forst da sarhoştu...

Binbaşı bir sigara yaktı, gözlerini kırpıştırdı.

— Teğmen Streibel ile Yüzbaşı Gross'u çağırın bana. Her dakika konferans vermekten bıktım. Bazı genel görüşleri açıklamak istiyorum.

Herkes toplandığında, binbaşı söze başladı:

— İşin kötü yanı Fransa'da bulunmuş olmanız. Durumun değişikliğini bir türlü anlatamıyorsunuz. Baştan beri burada bulunan siz Teğmen Streibel bile. Fransa'da inandırmak zorundaydık: Berlin ılımlı olmamızı istiyordu; ordu sert tedbirlere karşıydı. Bir tek Fransız için insanı hasta edecek kadar gürültü yapıyor, başımızı şişiriyorlardı. Oysa burada davranışlarımızı kısıtlayan kimse yok. Anlıyor musunuz? Kimse yok! Albay Schramm polis şefiyle konuştu. Bay Koch bu gibi işlere karışmayacağını bildirdi. Fransız değil bunlar: Çocuklar bile adamı ısırıyor burada. Bolşeviklerin yönettiği bir ülkede yasalardan söz etmek gülünç. Önümüze geleni öldürelim demiyorum. Aptalca bir şey olur, sonra da soyluluktan uzak bir davranış. Almanlara yakışmaz diyeceğim üstelik... Bize bir ikametgâh gerek," dedi polis şefi. "Hizmetçileriyle bir ikametgâh... İyi yemek yediği için keyfinden pencerelere ateş eden Teğmen Kramer'i cezalandırdım. Herkesi öldürmek doğru değil. Ama Fransa'daki gibi ılımlı davranmak da yok. Bunları korkutmalıyız. Korkutmak için de bir kısmını öldürmeliyiz. Hiçbir suçu olmayanı, şüpheli yanı da bulunmayan birini bırakın çalışsın. Beni anladığınızı umarım."

Yine de Teğmen Bach, sormaya karar verdi:

— Binbaşım bu herifi ne yapalım?

Soru binbaşıya o kadar saçma geldi ki, bir kahkaha attı. Dumandan boğulacaktı neredeyse, öksürdü, yüzünü mendiliyle sildi, yeniden gülmeye başladı:

— Kısa süre önce İngilizler Gestapo'nun "yılan ini" olduğunu yazdılar. Size yılan denir mi hiç? Kuzusunuz kuzu. Ne mi yapmalı herifi? Durun, anlatayım... Alacaksınız, güm, güm! Kanının aktığı yerde küçücük bir menekşe biter, onu da Bayan İrma'ya sunarsınız...

O kadar gülmüştü ki, Yüzbaşı Gross çıktıktan sonra Bach'a "Binbaşı nişan alacak herhalde" dedi. Uzun süredir onu bu kadar neşeli görmemiştim."

Lenia Dayı'nın ölümünü, Galoşka bir hafta sonra haber aldı. İşte yapayalnız kaldım... Boris nerede, Zina nerede? Bu yabancı kentte ben ne yaparım? Burada doğdum, burada büyüdüm; şimdi kentte kimseyi tanımıyorum... Büyük bir dikkatle gelip geçenleri inceliyordu: Dostlarımdan bir tekini görebilsem? Geceleri, özenle, topladığı eski kâğıtların arkasına bildirideki sözleri yazıyordu: "Kievliler..." Kâğıdı bir kapının altından attığında, bilinmeyen bir dostla konuşmuşcasına rahatlıyor, avunuyordu: Yakında bütün bu dertler sona erecek...

26

Terzi Kulik bodrum katında oturuyordu, ama "yeni düzen"in birkaç güzeli arasında iyi isim yapmıştı. Belediyede çalışanların karıları: "Bu kadın, yabancılarda görülen bir ustalık ve şıklık sağlıyor" diyorlardı. Odası tertemizdi. Duvarlara, Alman dergilerinden kesilmiş fotoğraflar, bir de Hitler'in renkli portresi yapıştırılmıştı. Mişa baktıkça homurdanıyordu "Ne pis bir suratı var!.." Mişa hep soluk soluğa gelirdi: "Bildiri mi: Önemli bir şey yok! Şunu Stepan hazırladı: Ukrayna'yı nasıl yağmalıyorlar? Yetecek kadar kâğıdımız var mı?

Eskiden Zina, annesinin zorla dikiş öğretmesine içerlerdi. Sanki çok gerekliymiş gibi! Nefret ediyorum paçavralardan! Şimdi öğrendikleri işine yarıyordu. Gece, yatağının altından bölge komitesinin teksir makinesi (Mişa makineyi getirme fırsatını bulmuştu) ile eski bir daktilo çıkıyordu. "R"leri yazmadığından, bu eski makina Zina'nın başının belasıydı...

Sık sık, koltuğunun altında bir paket, yola düzülürdü. Almanlar, şaşkın şaşkın bakarlardı yüzüne: Nereden çıkmıştı bu?.. Çizgileri ve koyu teniyle İtalyanı andırıyordu: Ukrayna'da, ince burunlu, kıpkırmızı dudaklı, Akdeniz geceleri gibi koyu ve alev alev gözlü genç kızlar vardır. Ara sıra Almanlar yolunu keser; evlerine götürmek isterlerdi. Zina Almanca cevap verirdi: "Komutanınıza gidiyorum…"

Demiyev Sokağı'na, Şura'ya bildiri taşırdı: Ara sıra Stepan onu Şura'nın evinde beklerdi. Günün birinde:

— Dinle, dedi. Artık "Kent komitesi" imzasını atabilirsin. Bağlantı kuruldu... Cephede işler durgun. Sence ne alemdeler?

— Kimi görüyorum ki gereken cevabı verebileyim sana? Hainleri bile gördüğüm yok. Karılarıyla hep paçavradan söz ediyoruz. Bazı Alman kadınları kocalarının yanında gelmeye başladılar. Tercüman: "Yakında yeni müşterileriniz olacak," dedi. "Tabii hepsinin tuvaleti bile var, ama kadınlar yaptıracak ya da yenileyecek bir şey bulurlar hep. Sizin zevkiniz var, üstelik Almanca da biliyorsunuz!.." Stepan bana iş ver. Bir Alman öldürebilirim. İnanmıyor musun?

Stepan gülümsedi:

— İnanmaz olur muyum? Yalnız herkesin görevi başka. Örgüt boşuna kurulmaz. Bir sigara iç, al...

— Sigara içmediğimi çok iyi biliyorsun.

— Bunu iç, uzaktan geliyor. Markası da "Kazbek..." Dün, Lvov Sokağı'nda bir sivili öldürdüler. Öldüren bizden değil... Demek kentte başkaları da var. Yalnız bulunmaları çok güç... Dinle Zina, uzun süredir sana sormak istiyordum... '39'da, seni sorguya çektiklerinde niye bir şey anlatmadın?... Yaptığın çok kötüydü, yakışmazdı sana. Şimdi yakından bakıyorum da, her bakımdan güvenilecek bir insan olduğunu görüyorum... Üstelik o sıra bir şey anlamazmış gibi davranıyordun...

Zina bir süre sustu, düşünceliydi. Sanki yağlı duvarlara değil, çok uzaklara, geçmişine bakıyordu.

— Davranışım kötüydü, kabul. Ama inan bana toplantıda bütün içtenliğimle, hiçbir şeyi gizlemeden konuştum, bana inanmadılar. Eksiğimi biliyorum; çocukluğumdan beri var, anam hep başıma kakardı. Okulda da hep "kendini beğenmiş" derlerdi!... Düşündüm: Gidersem "korktu, geri çekiliyor" diyecekler. Ya da: "Hiçbir ilkeye bağlı değil, rahatına bakıyor" diye düşünecekler. Seni pek tanımıyordum, toplantılarda görüyordum o kadar. Şimdi gerçek bir dost olduğunu biliyorum. Ama o sıralar, benim gözümde, birçoklarından farksız bir sekreterdin... Almanlar iyice yaklaştığında Bravori'ye kadar gittim. Oraya da girmişlerdi. Silahım yoktu. Kendimi avutuyordum: Kiev'e döner dönmez bir şey bulur, hiç olmazsa bir Alman öldürürüm, diyordum. Birden –ekim ayıydı– Mişa'yı gördüm. Ne kadar sevindim bilemezsin: İşte bizimkiler, dedim... Dinle Stepan, siz altı aydır çarpışıyorsunuz, ben daktilo makinesiyle yazmak, bir de üstelik şıllıklarla konuşmak zorundayım... Bana başka bir iş ver...

— Biraz sabret...

Zina gittikten sonra Stepan düşündü: Ne yürekli kız! Eskiden bizde çok kişiyi kırdılar… Ama şimdi, gerçek deneyden geçiyor insanlar. İşte Kravçenko… Güvenilir biri sanıyorduk. Tüydü... İvançuk'a "ödlek" demişler, daha sonra da "çıkarcı" damgasını basmışlardı. Nedeni mi? Bir oda istemiş... İvançuk, bir askeri konvoyu uçurdu. Kahramanca öldü.

Ölümünden sonra nişan alacak... Herkesin kişiliğini anlamak kolay değildi: Rahattık; işimiz, derslerimiz vardı. Kiminin anasının evi yoktu, kiminin oğlu evleniyor, bir arada yaşamaya başlıyorlardı. Herşey açık gibiydi, oysa ortalık sisliydi. Şimdi sis yoğunlaştı, yine de her şey açıkça görülüyor...

Aradan birkaç hafta daha geçti. Teksir makinesi, bildiriler, iğrenç kadınlar, Almanların korkunç gülümsemeleri. Bir yerlerde korkunç savaş sürüp gidiyordu. Partizanlar mayın yerleştiriyor, tesisleri havaya uçuruyorlardı. Burada, kentte kaç kişi öldürüldü... Zina, Kiev'de kalıp beklemeli. Terziliği akıl eden kendisi. Önce Stepan, "Gizlenmeyi sağlayacak bir iş... Savaşçılık görevi." demişti. Tıpkı bir memur gibi, iskemlesine çakılı duruyordu Zina da!..

Stepan onu gülümseyerek karşıladı:

— Boris'i tanıyor musun?

— Hangi Boris'i?

— Okulda berabermişsiniz..

Zina bir kahkaha attı:

— Tanımaz olur muyum? Nasıl? Kiev'de mi?

— Partizanlarla birlikte. Oradan biri geldi... Boris seni sormuş, "Eğer Kiev'deyse mutlaka bizimkilerledir," demiş. "Gerisini sen de tahmin edersin. Duygular ikinci elden pek ilginç değildir."

O gece, işi bittikten sonra Zina, yepyeni bir gülümsemeyle aydınlanmış, uzun süre oturdu yatağının üzerinde. Boris'in evine geldiği, şiirler okuduğu günü anımsıyordu; sonra buluşmaları; uzun, ateşli konuşmaları. O sıra neler söylediklerini hatırlamadı Zina; onlarca her sözcüğün büyük önemi vardı sanki... Zina mutluluğun ne olduğunu daha o sıralar öğrenmişti. Ama mutluluk bir türlü ortaya çıkmamıştı, asıl önemli olanı söylememişlerdi birbirlerine. Boris Batı Ukrayna'ya gitmişti... Yaşıyor ve partizan olmuş! Ne büyük mutluluk!... Benim de çalıştığımı anlamış, bir an bile şüphe etmemiş. Demek mutluluk denen şey var!.. Bir saat için olsun Zina, Almanları ve savaşı unuttu; yalnız Boris yaşattı onu bu süre içinde; onunla bir daha

buluşmayı düşlüyordu: Bu kez söylenmedik şey bırakmayacak, birbirimizi anlayacak ve bir daha da ayrılmayacağız.

Ertesi sabah tercüman geldi:

— Maria İliniçna, size iyi bir haber getiriyorum. Bayan Von Echtberger sizi istiyor. Çok tatlı, cömert bir kadındır! Bana bir şişe Chanel parfümüyle iki çift çorap armağan etti. Ne tuvaletleri var, görseniz! Hepsi de Paris'ten; moda fotoğraflarından çıkma gibi. Biraz şişmanlamış, bollatmak gerekiyor, siz icabına bakarsınız artık. Bana teşekkür edebilirsiniz, sizi ben salık verdim.

Zina, Stepan'ı ancak iki gün sonra görebildi. Stepan söylediklerini dinledi, bir süre sustu. Zina, yüreği çarparak bekliyordu. Şimdi her şey kararlaşacaktı... Ama Stepan:

— Çok önemli, dedi. Arkadaşlara danışmak gerek. Şimdilik siparişi kabul et ve havayı yoklamaya başla... –Gülümsedi– Dikkat et, elbisesini bozma kadının. Terziliğine pek güvenim yok da...

Bayan Von Echtberger'in içi rahat değildi: Kocası bu ülkede kimseye güvenilemeyeceğini kaç kere söylemişti... Gömlek yıkamayı bile beceremezler... Zina, kadının üzerinde olumlu bir etki yaptı; yine de Paris'ten aldığı krep jorjet elbisesini vermeye çekiniyordu.

— Bakın söyleyeyim, eğer elbisemi bozarsanız...

Gerisini getirmeyi gerekli bulmamıştı.

Ertesi gün Stepan:

— Arkadaşlar kabul ettiler. Dinle Zina, en ufak ayrıntılarını düşünmek zorundasın... Nasıl kaçacaksın sonra?...

Zina, elbiseyi emirerin odasında düzeltiyordu. Yanda, iki genç kızın gidip geldiği mutfak vardı; arkalıksız iskemlede oturan şişko biri –nöbetçi– şarkı mırıldanıyordu. Kavrulmuş soğan kokusu geliyordu. Emirerinin odası boş ve temizdi: Pomad, kurşunlar, Paris görüntüleriyle dolu bir albüm. Duvarda, her yanına küçük Alman bayrakları dikili bir büyük harita. Bayraklardan biri hemen Leningrad'ın yanına, öbürü Moskova'nın biraz soluna dikilmişti. Zina içini çekti: Nereye vardılar, korkunç! Üstelik bizimkiler her yanda

dayanmak zorunda. Şurada da, iyice yukarda, Murmansk yakınında... Dayanıyorlar. Almanları Moskova önlerinden sürüp attılar. Emirer küçük bayrakların yerini değiştirmemiş... Nöbetçi şarkıya başladı: "Yüreğimi okla deldin..." Stepan, Zina'ya "Dima'nın tırnaklarının altına toplu iğne soktular" demişti. Bu Von Echtberger işkenceye bayılır, kendi yaparmış işkenceleri. Görenin aklına gelmez: Sıradan, şişko, halim selim bir Alman... Acele etmeliyim: Daha işin yarısına bile gelmedim... Annem dikiş dikerken sık sık: "Danilo'nun bütün yaptıklarını çöpe atmalı..." derdi. Ölürken bana bir şey söylemek istedi, ama bir türlü söyleyemedi. O sıra Zina şöyle düşünmüştü: Ne acı, en önemli şeyleri söylüyor, anlamıyorum... Sonra annesi, küçük bir bebek gibi kalakalmıştı yatağın üzerinde. Zina korkudan ürperiyordu. Yaşlı bir teyze geldi, aynayı örttü. "Evde bir ölü olunca böyle yaparlar…" Zina'nın korkusu daha da artmıştı. Ne garip şeydi bu ölüm. Sözü edilir, yazılır, üzerinde düşünülür, yine de anlaşılmaz... Zina hazırladığı tezi hatırladı: "Ölümün aşılması..." O sıra her şey hem çok daha karışık, hem çok daha basit geliyordu. Şimdi ölüm iyice yakında, belki yan odada, mutfakta (bari şarkı söylemese) ya da dönemeçte, yokuşun başında. Korkuyor muyum? Hayır. Ama belki de korku var içimde. Deniz tutmuş gibi içim bayılıyor. Zina, aynı şeyi Odessa'dan Yalta'ya giderken de duymuştu... Boris denizi çok iyi anlatmış. Yazık, şiirini bir kenara yazmadım o sıra. Hatırlamıyorum da... Şiir okumak isterdim... Boris anlardı beni... Kim bilir? Belki her şey düzelir?... Dikiş dikerken hep onu düşündüğümü söylerim. Evet, evet Boris'i düşünüyorum... Adını tekrarlayacağım: Boris, Boris...

Prova yaptığı Bayan Von Echtberger'in yatak odası, binbaşının yattığı çalışma odasına bitişikti. Zina kuşağı unutmuştu, emirerinin odasına koştu.

— Çok uzun sürdü!.. Bitirmelisiniz. Neredeyse kocam gelecek... Tanrım, bakın şimdi de oturmadı, göğsü kaçıyor! Böyle yapmamanız gerektiğini söylemiştim size...

Aslında elbise iyice oturmuştu; birkaç dakika aynanın önünde dönüp durduktan sonra, Bayan Von Echtberger rahatladı.

— Gidebilirsiniz... Walter neredeyse gelir... Yarın tayyörüm üzerinde çalışacaksınız. Durun, nöbetçiye söyleyeyim de size yemek versin.

— Sağolun ama kendimi pek iyi hissetmiyorum. Krizim tutabilir. Bir an önce evime dönsem daha iyi olacak.

Zina gittikten sonra, Bayan Von Echtberger uzun süre aynanın önünde durdu. Aslında şişmanlık bana gidiyor, yapıma uygun. Sonra zayıf bir kadın, hiç de iştah açıcı bir şey değil. Bu Rusun yüzü fena sayılmaz, ama zayıflıktan geberecek neredeyse, bir de krizleri var... Erkekler böylelerini sevmezler. Elbise fena değil. Paris'te o kadar iyi iş görüyorlar ki, buranın basit terzileri bile bozamıyor elbiselerini; yazık ki gösterecek kimse yok burada. Albay ne davet veriyor, ne de danslı geceler düzenliyor. Tam bir moruk... Tek fırsat Führer'in doğum günü olacak; Walter subayları çağıracağına söz verdi. Ama yirmi nisana daha bir ay var... Walter'e, Yüzbaşı Gross'u çağırmasını söyler, yemekte bu elbiseyi giyerim.. Çok nazik bu yüzbaşı. Bana da bir bakıyor ki, içimden, parmağımı sallayarak azarlamak geliyor hani. Kırk yaşındaki bir kadın için böyle bir yumurcak bulunmaz nimet...

Sırtında koyun postundan gocuk, başında bir köylü yemenisi, kolunda yumurta dolu sepet, yürüyordu Zina. Kentten çıkarken bir Alman kâğıtlarını gözden geçirmişti. Zina yakındı: "Çok pahalı sattığımı söylüyorlar, ama şu sıra tavuklar yumurtluyor mu ki?.." Alman cevap verdi: "Ben yok anlamak." Zina yoluna devam etti.

Ortalıkta yine çok kar vardı, ama şimdiden boz renge bürünmüş, yumuşamış, erimeye hazır olduğunu ortaya koymuştu. Ayak altından su sesi geliyor, nemli ve şaşırtıcı hava baş döndürüyordu: Zina'nın bir şey düşündüğü yoktu; içinde delice bir konuşma isteği vardı, ama yine de düzenli adımlarla yürüyordu. Bacakları çözülmekteydi. Ya kendinden geçer, baygınlık geçirirse? Hafif, donuk bir gülümsemeyle ilerliyordu.

Birden korkunç bir düşünce kafasını kurcaladı: Ya başaramadıysa? Stepan, bombanın iyice elden geçirildiğini söylemişti... Belki bulmuşlardır? Yok canım! Vazonun içine koydum, kimse bakmaz... Bu cadı vazoya çiçek koyabilir ama... Ne yazık olur! Şu sıra vazonun içinde çiçek yok... İki kere içeri girip çıktığımı görmüş olabilirler... Hayır. Gitmeme izin vermezlerdi... İyice elden geçtiği halde patlamayabilir de.

Zina bu karamsar düşünceleri kafasından attı; güçlükle ilerliyordu. Kendinden geçer gibi olunca, Boris'i bulacağım, diyordu kendi kendine...

Ve yüzü bir gülümsemeyle aydınlanıyordu.

Zina, ardından gelen motor sesini duyduğunda güneş batıyordu; kenara çekildi ama araba durdu. Zina, sepetinin içinden yağlı geçiş iznini çıkardı. Almanlar bakmadılar bile, arabanın içine ittiler onu. İçerde, kötülük yapmadıklarını söyleyerek ağlayan iki genç kız vardı. Araba yoluna devam etti. On, onbeş kilometre daha gittikten sonra bir nöbetçi karakolu önünde durdu. Subay "Geri döndüğümüzü telefonla bildirin" dedi. "Daha öteleri taramak gerekiyorsa Vassilkovo'dan birini yollasınlar…"

Zina rahatladı: Demek patlamıştı... İyi ama herif gece evine gelmemiş olabilir de... Az sonra bana işkence edecekler... Dayanabilsem!... Hiç durmadan bir şeyler tekrarlamak gerekiyor: Ya şiir söylemeli ya da "Boris"i anmalıyım. Birden kendinden geçti, uyuyakaldı. Bir asker uyandırdı Zina'yı: "Yürü!"

Otuz, kırk genç kadın bir aradaydılar içlerinden biri haykırıyordu: Son aya girmiş, ağrıları kendini göstermişti. Askerin biri sırtına vurdu: Sus! Subay soruyordu: "Kaç kişi?" Cevap veriyorlardı: "Otuz sekiz"

Bayan Von Echtberger, kadınlarla dolu uzun odaya girdi. Ağlamaktan şişmiş yüzünü görünce Zina çığlık atacaktı. Başardım!... Bayan Von Echtberger hıçkırarak: "Tanrım" diyordu. "Bu işkenceyi neden çektiriyorsun bana?... Hepsi basit köylü kadınları bunlar... Bir şey anladığınız yok. Gidip albayla konuşacağım…" Gitmek üzereyken Zina gözüne ilişti.

Yüzbaşı Gross:

— Suç ortaklarınızı da söyleseniz iyi edersiniz... dedi.

Zina'ya bakmamaya çalışıyordu. Sekiz yıl önce, Meran'da bir genç kıza rastlamıştı... Bu bozguncu kadının gözleri, onunkilerin aynıydı...

Zina susuyordu; yalnız dudakları oynuyor, belki Boris'in adını mırıldanıyordu...

Alışılmamış bir heyecan duydu; sanki havalanmıştı: Bu masanın üzerinde, kentin üzerinde uçuyordu sanki. Başı dönüyor, sözcükler kendiliğinden çıkıyordu ağzından.

— Kim mi yolladı? Herkes... Evet herkes.

— Bırakın bu konuşmayı, tiyatro sahnesinde değilsiniz? Sizi asacaklar, anladınız mı?

Genç kadının yüzüne baktı ve haykırarak ekledi:

— Gözlerinizi üzerime dikmeyin, medyum değilsiniz, başaramazsınız! Cevap verin! Suç ortaklarınızın adı?

— Hepsinin adını söyleyemem dedim. Az yaşadım, onların sayısı fazla... Stalin'den söz edildiğini duydunuz mu? Beni o yolladı... Moskova önünde yenilgiye uğradığınızı biliyorum. Radyo söyledi… General Rokovski vardı, General Govorov vardı, hepsinin adını hatırlayamıyorum... Onlar da yolladı beni... Gorenko ve Dima Schwartz'ı astınız. Onu öldüreceğimi bilmiyorlardı. Daha önce astınız ikisini... Ama beni yollayanlar arasında onlar da var, doğru söylüyorum...

— Schwartz ve Gorenko ile aynı gruptan mısınız?

— Evet...

— Başka kimler var?

— Herkes var dedim ya: Boris var...

— Adı ne? Adresi nedir? Şu sıra nerede?

— Ormanda. Sizleri öldürüyor. Aynı gruptan, doğruyu söylüyorum... Çok kalabalığız, koca bir ulus...

Gross haykırdı:

— Karl, götürün şunu! Başka türlü konuşmak gerekiyor. Bu süprüntü delilik numarası yapıyor...

Korkunç bir an geldi, Zina susamayacağını sanıyordu. Meme uçlarını yakıyorlardı... Bağırdı: "Boris! Sevgili Bor..." Bir çığlıktan başka söz çıkmadı ağzından sonra.

Yüzü kan içinde, vıcık vıcık yerde yatıyordu. Üzerine bir kova su boşalttılar. Gross, "Tırnaklarını sökün…" dedi.

Artık Zina susuyordu.

Sonradan Yüzbaşı Gross, Karl'a epey yüklendi: "Sizi başka bir alaya süreyim de görün…" Karl suçunu biliyordu; ama kendini kaybetmişti; bu karı; bütün yapılanlardan sonra bile gülümsemeye cesaret ediyordu. Zina'nın acıdan buruşan yüzünü görünce güldüğünü sanmış, başına bir kabza vurup işini bitirmişti.

— Albay hepimizi harp divanına verecek. Ağzından tek laf alamadık... Hem sonra bu ne biçim ceza? Acı duyacak vakit bulamadı...

Herkes albayın önünde tir tir titriyordu. Yüzbaşı Gross suçlunun sorgu sırasında öldüğünü ondan gizledi. Yalnız:

— Önemsiz şeyler dışında ağzından laf alamıyoruz, dedi. Şu sıra yerlerde sürünüyor, sara nöbeti geçiriyor...

— Onu asmalı, dedi albay. Yalnız ceza vermek değil, bu cezanın eğitici yanını da göz önünde tutmak gerek...

Gross ölüyü giydirmelerini emretti. Karl, genç kızın yüzündeki kanı sildi. Zina'nın suratı kasılmıştı, dudağını ısırıyordu. Şimdi Yüzbaşı Gross da gülümsediğini sandı.

— İğrenç! Düzeltin şunun ağzını...

Canlı biri gibi, koltuklarından tutup darağacına sürüklediler. Ayakları bir kere daha, doğduğu sevgili topraklara değdi.

Yüzbaşı Gross, Brüksel'deki kardeşine mektup yazıyordu: "Uzaktan, yaşadığımız hayatı düşünemezsin bile. Canavarlarla boğuşmamız gerekiyor. Binbaşıyı öldüren karı, ip boynuna geçirildiğinde gülümsüyordu! Allahın cezası ülke!

27

Mart ayı çok soğuktu: Her yer donuyor, rüzgâr bütün gücüyle esip karı yığıyordu. Kent, yumuşacık bir örtü altında uykuya dalmış gibiydi. Yine de yaşlı kadınlar, Paskalya temizliğine girişmişlerdi. Ara sıra biri içini çekiyordu: Neredeyse ilkbahar gelecek... Umut ve kuşkuyla ilkbahar düşünülüyordu. Yaralılar: "İlkbaharda her şey yeniden başlayacak kuşkusuz." diyorlardı. Kim girişecek: Bizimkiler mi, Almanlar mı? Ne küçük kentte yaşayanlar, ne cepheden gelenler, kimse bilmiyordu kimin saldırıya geçeceğini.

Radyo savaşın sürüp gittiğini, iki tarafın da büyük kayıplar verdiğini söylüyordu. "Kayıp" sözünü duyanın yüreği eziliyordu. Değerli yükleriyle postacılar, kaygan, buzlu sokaklarda, avlu ve bahçeleri kaplayan yumuşacık karlar üzerinde gidip geliyorlardı. Kapıların yanında bekleniyor, postacıyı gören başlıyordu koşmaya. Ara sıra, Fedotov üçe katlanmış kâğıdı –bir mektup– uzatıyor ve kar fırtınasının ortasında dünya sakin, aydınlık geliyordu insanlara. Ama çoğu kez mırıldanıyordu Fedotov: "Yazacak. Sen sabret."

"Sen sabret." Alçak sesle söylenen, tutarsız, duygulu mektuplarda yazılan söz de buydu; bu söz insanları yaşatıyordu. Sonbaharda çok kişi savaşın fazla sürmeyeceğini düşünmüştü: Hiç umulmadık bir sıra çöküvermişti, aynı şekilde çekip gidecekti... Şimdi, savaşın bugünden yarına bitmeyeceği anlaşılıyordu; savaşla –korkunç sözler kusan kara hoparlöre gözler dikili–, yalnızlıkla, sonsuz acılarla bir arada yaşamak gerekiyordu. Ya mektup, üzerinde şu yazıyla geri gelirse: "Birliğin mevcutları arasında değil..."

Kente sığınanların sayısı pek çoktu. Günlük hayata, büyük tren istasyonlarının canlılığını katıyorlardı: Leningradlılar Nevski tepesini düşlüyorlardı; ürkütücü, korkunç distrofi sözü hep ağızlarındaydı... Kievlilerin uyurgezerlerden farkı yoktu: Almanların arşınladığı dik yokuşlar hep gözlerinin önündeydi.

Doktor Sabaneyev bir gün Nataşa'ya, "Bugün insanların içi olduğu gibi meydanda," demişti. "İçlerinde yürek mi ya da beş para etmez bir şey mi taşıyorlar, belli..." Nataşa sık sık düşünüyordu: Benim de yüreğimin yerinde

değersiz bir şey mi var acaba? Kendimi düşünmemeliyim, o zaman dayanabilirim...

Bütün kış hastanede çalıştı. Yaraya o denli alışmıştı ki, doğal geliyordu artık genç kıza; bir türlü geçmeyen, irin dolu olanları vardı. Bu yaralarla savaşıyor, pansuman yapıyor, onları kapanmaya, kabuk bağlamaya zorluyordu. Yaralıları adları ya da yüzleriyle değil, yaralarıyla tanıyordu. "Sanki yirmi yıldır bu işi yapar gibisiniz…" diyordu Doktor Sabaneyev ona. Tıp öğrenimi görmeyi düşünüp düşünmediğini sordu Nataşa'ya. Nataşa şaşırdı: "Yok canım. Timiriyazef tarım akademisindenim... Bu işi şimdilik yapıyorum... Savaşmak zorunda kaldığımız için..." Siper kazması ya da mermi yapması söylense aynı şevk ve ateşle, ama geçici, olağanüstü bir iş sayarak çalışırdı: Çünkü savaştı bu...

Karnına şaşkınlıkla bakıyordu: Bugün çocuk doğurup yetiştirmek... Oysa şu sıra hayat bile kalmadı, her şey alt üst. Yalnız doğanın bir şeye aldırdığı yok. Yakında ilkbahar gelecek... Akıl ya da yürekle ilgisiz. Don ya da buzların çözülmesi gibi doğal bir şey...

Nataşa, Vassia'nın hiç sözünu etmemişti. Bilgi almak için başvurduğunda hep aynı cevabı veriyorlardı: Ölen, yaralanan ya da kayıp listesinde adı yok. Önce şaşırdı: Kayboldu, kaybolmadığını söylüyorlar... Sorduklarında: "Bilmem..." diyordu. Vassia'nın yaşadığına içten inanmıştı. Belki partizanlarla birlikteydi? Mektup yazmayı sevmez; iki, üç mektup yazmış, onlar da kaybolmuştur... Beyin sarsıntıları bazı şeylerin unutulmasına yol açabilir: Belki evin adresini unutmuştur… Ölmüş olamaz!... Vassia'ya sık sık mektup yazıyor, yazdıklarını çantasına, çamaşırlarının altına gizliyordu.

Çok dertlendiğinde babasının mektuplarını okurdu. Dimitri Alekseyeviç seyrek ama ayrıntılı mektup yazardı. Bir keresinde, şaka olsun diye: "Özel muhabirinizden..." sözlerini eklemişti. Mektuplarındaki mertlik ve gözü peklik Nataşa'nın içini rahatlatıyordu. Şubatta şöyle diyordu Dimitri Alekseyeviç: "Herifler dörtnala Medin'e kadar koştular. Yazık ki, sana sözünü ettiğim Amerikalı burada yoktu; herif, Almanların yeni yılı burada kutlayacaklarını sanıyordu. Oysa ben, er ya da geç, *Unter Den Linden*'i göreceğimize inanıyorum. Pek heves ettiğimden değil, oraya varmamız gerekli olduğundan. Sen umutsuzluğa kapılma Nataşa: Ormanlarda, düşmanın kuşattığı pek çok asker var. Kısa süre önce koca bir birlik düşman

saflarını yarıp çıktı. Bu nedenle, hiçbir şey kesinlikle belli değil. Emin olduğum tek şey, bu hayvanların bizi yönetemeyecekleri..."

Nataşa, Klava Medvedeva ile dost olmuştu. Pedagoji Enstitüsü öğrencisi Klava, cephe gerisindeki fabrikalardan birinde çalışıyordu. Kuş gibi minicikti: Ufak tefek, hep üşüyen, saçları tepesinde, güzel şarkı söyleyen bir kızdı… Kocası Egor havacıydı. Klava, Nataşa'ya mektuplar, fotoğraflar göstermişti. Egor gençti, hele Vassia'dan çok daha genç görünüyordu. Dört kere nişan aldığına göre kahraman bir asker sayılırdı. Mektuplarından anlaşılıyordu Klava'yı sevdiği... Nataşa nasıl tanışıp aralarının nasıl açıldığını, nasıl evlendiklerini hep öğrenmişti. Egor savaşları anlatıyor. Nataşa da soruyordu: "Kuyruğa geçti ne demek?" Klava cevap veriyordu: "Ben de bilmiyorum. Belki..."

Çalıştığı fabrika cephenin epey gerisine alınmış, eski bir karoseri atölyesine yerleştirilmesi gerekmişti. Çamur o kadar çoktu ki, çizmeler yapışıp kalıyordu... Barakalar yükseliyor, çalışırken parmaklar donuyordu. Geceleri tahtakuruları uyumaya engel oluyorlardı. Ama Klava hiç yakınmıyordu: "Savaş bu..." Herkes aynı şeyi söylüyordu zaten: "Savaş bu..." Kızılordu'nun yıldönümünde, cephede çarpışan askerler fabrikada konuşma yaptılar. İçlerinden biri: "Arkadaşlar," dedi. "Her birimiz, bir günde, on bin Almanı gebertmeye yetecek mayını yapabiliriz." Klava bu sözleri Nataşa'ya ilettiğinde genç kadın ellerini kavuşturdu: "Anlıyorum! Baksana Klava, sen de o kadar yapabiliyor musun?"

Nataşa'da çocuksu bir yan kalmıştı, ama eskisinden çok daha ciddiydi. Babasına yazdığı mektuplar ondaki değişikliğin tanığıydı. Dimitri Alekseyeviç mektupları okurken gülümsüyordu: Nataşa'm büyümüş bile!.. Hem bunda şaşılacak ne var? Yakında çocuk doğuracak...

Nataşa ilkbaharın ilk günlerinde doğurdu. Karlar eriyor, sular gürültüyle damlıyordu saçaklardan. Doktor Sabaneyev: "Güzel bir çocuk," dedi. "Savaş öncesi görülenlerden." Adını Vassili koydular. Varvara İliniçna, torununa Aleksandr denmesini isterdi, ama fazla diretmedi: "Vassili de güzel bir ad." Nataşa bir kahkaha attı.: "Bana öyle gelmiyor. Oleg ya da Valentin daha güzel. Ya Vassia? Kedi adı gibi bir şey. Yine de hoşuma gidiyor..."

Çocuğunu göğsünde sıkıyor, gülümsediğini sanıyordu. Anneme söyleseydim benimle mutlaka alay ederdi. Oysa gülüyor işte. Vassia'da da aynı kararsız gülüş vardır. Çekingenliğinden sevgisini bile söyleyemiyordu... Tabii şimdi öyle değil, savaş herkesi değiştiriyor. Ne garip, birlikte tek gece geçirmişlerdi. O gece de yılın en kısa gecesiydi... Ya Vassia'mı öldürdülerse?.. On ay olacak neredeyse... Gözlerinden yaşlar aktı: İlk kez Vassia'nın geri dönmeyeceğini hissetti. Çocuğuna seslendi: "Babanı göremeyeceksin bile... Vassia... Vassili Vassiliyeviç..."

Hastanedeki görevine yeniden başladı. Çalışmak onu umutsuzluktan kurtarıyordu. O ilkbahar savaş, insanları şaşırtmaz olmuştu, ama yine de bir alışkanlık halini alamamıştı. Bütün kent çalışıyordu. Klava'nın yanında ihtiyar Agfanova iş görüyordu; iki oğlu da ordudaydı; sonra, kocası Uman önlerinde şehit düşen Slutskaya vardı; lise son sınıf öğrencisi Olga, "Babamdan haber yok..." diyordu. Bütün kent kaynıyordu: Radyo dinleniyor, mektup bekleniyor, güneş, at arabalarının gürültüsü ve ilk kar makinelerinin ortaya çıkışına sevinip sevinemeyeceklerini bilmiyorlardı. En önemlisi şüphe etmemekti, çalışmak gerekliydi: Cephede mayına, beze, konserveye gerek duyuluyordu... Çalışırken Egor'la pike yaparsın, Agfanova'nın oğlunun yanına oturursun (biri devriyeye çıkmıştır bir tutsak getirecektir; öbürü ateş başında oturuyordur); gece lambasının titrek ışığında omuzdan mermi parçası çıkaran Dimitri Alekseyeviç'in yanı başındasındır. Çalışmak, hep çalışmak gereklidir! Kent gitgide gerilmektedir: Düşüncede, düşte, hiç durmadan, her saat Batı'ya doğru uçmaktadır; savaştan bin kilometre ötede, gece gündüz dövüşmektedir.

Nataşa, Vassia'ya yazıyordu:

"Belki aklımı kaçırdım, ama şimdi yaşadığından eminim. Sana oğlumuzdan söz etmek istiyorum. Annen kötü bir çağda doğduğunu söylüyor. Oysa aşkımızın, o gecenin ürünü Vassia! Kendisi için savaşıldığından daha haberi yok. Senin gülüşün, senin gözlerin; ama burnu, bana kalırsa benim havaya kalkık burnum. Nasıl olacağı gözümün önüne geliyor: Senin gibi iri yapılı, benim gibi kalkık burunlu! Ona Kedi Vassia diyorum. Kıskanma, bu bambaşka bir duygu. Seni sevdiğim gibi kimseyi sevemem. Beni görsen tanıyamazsın. Şimdi çok çalışıyorum, çok ciddiyim, artık delilik yapmıyorum. Ara sıra canım istemiyor değil ama sırası olmadığını söylüyorum kendi kendime. Buluştuğumuzda herhalde senden

"sağlam" olacağım... Birçok şeyi, savaşı, ölümü düşünüyorum; neden bizi yok etmek istediklerini anlamaya çalışıyor, ilkbaharda saldırıya geçseler bile onları yeneceğimize inanıyorum. Hayır, söylemek istediğim bu değildi: İlkbaharın, 1 Mayıs Bayramı gibi bizim olacağını hissediyorum. Ama bu yıl 1 Mayıs'ı kutlayamıyoruz, yine de yüreklerimizde. Küçük Vassia'mız da ilkbaharın ta kendisi. Mektubumun başı sonu belli değil, gece uyuyamadım, ağır yaralılar getirdiler. Düşüncelerimi doğru dürüst anlatacak halde değilim. Geleceğin bizimle birlikte, bizim için olduğunu söylemek istiyordum. Çok konuşsam bile kızma bana. Klava kocasından mektup alıyor, mutluluğunun farkında değil!... Ben seni yalnızca düşümde görebiliyorum, uyanmadan az önce. Uyanınca düşümde gördüğümü hatırlıyor, her gece beni uyandırmalarına seviniyorum. Uykumda seni kollarımda sıkıyor, şimdiye dek yoksun kaldığım öpüşmelerin acısını çıkarmak istiyorum sevgilim, hayatım. Büyük Vassia'm. Sana böyle dememi ister misin? Ona Küçük Vassia diyorum. Beni kollarında sık, bütün gücünle sık hem: Soğuğu, boşluğu duymamam için iyice öp…"

Mektubunu bitiremedi: Bir hastanın başucuna çağırıyorlardı. İşini bitirince sokağa çıktı. Güneşli, koca koca beyaz bulutlu, şırıl şırıl sularıyla nefis bir gündü. Çocuklar top oynuyorlardı. Çekilen sıkıntılardan sonra ilkbahar başkaldırıyordu. Mutluluk yine geri gelecek miydi?..

Nataşa eve kadar koştu. Çocuğunu emzirirken, Klava, soluk, gözleri dalgın ve ateşli, geldi.

— Üşüttün mü?

— Hayır.

— Egor'dan mektup mu aldın?

— Hayır. Üstelik mektup beklemiyorum: Uzun süre yazamayacağını bildirmişti. Bekle, şimdi geliyorum. Bir kilo şeker geçti elime. Aptallık etme, çocuğunu emziriyorsun, ihtiyacın var...

1 Mayıs öncesiydi. Ertesi gün Nataşa bayrakları gördü. Gülümsedi, hatırlamıştı... Savaş öncesinin son 1 Mayıs'ını hatırlamıştı... Uzun süre Puşkin Alanı'nda beklemişlerdi; şarkı söylüyor; türlü çılgınlık yapıyorlardı. Nataşa "Eskimo" yiyordu. Sonra Kızıl Meydan'dan geçtiler; Nataşa sıranın başındaydı, Stalin'i yakından gördü, Moskova köprüsünden sonra bozuk bir

tanka rastladılar; tankın kocamanlığı herkesi şaşırtıyordu. O sıra kimsenin savaşı düşündüğü yoktu...

Vassia'ya yazdığım mektubu bitirmeliyim. 1 Mayıs'tan bahsedeceğim ona...

Varvara İliniçna torununu kollarına aldı.

— Nataşa, Klava'ya uğradın mı?

— Hayır. Neden?

— Sana bir şey söylemedi mi?..

Radyo, Stalin'in günlük bildirisini yayınlıyordu: Düşmandan nefret etmeyi öğrenmek gerek. Klava'dan dönerken Nataşa'nın gözleri kuru ve sertti: Onlardan nefret ediyorum! Hem nasıl nefret ediyorum! Mayın yapabilsem, on bin, yüz bin mayın yapabilsem...

Gece, Vassia'ya yazdığı mektuba ekledi: "Klava'nın kocası üssüne dönmedi. Dün haber verdiler. Senin de yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum; artık yalan söyleyemem, bir şey bildiğim yok. Ama yeneceğiz, yenmemiz gerekiyor. Yoksa Egor'un, senin önünde kendimizi bağışlatamayız! Hem sonra, yenmezsek küçük Vassia ne yapacak?..

28

Gestapo ajanı: "André Leblanc'ı siz mi öldürdünüz?" diye sorduğunda Pépé şaşkınlığını gizleyemedi.

Sabaha karşı Pépé, yediği dayaklardan bitmiş, yerde sürükleniyordu; kendini zorluyor, düşünüyordu: "Kim bu André Leblanc? Yanılmış olabilir miyim?"

İki gün, iki gece işkence ettiler. Adını söyledi sonunda: Jean Millet. Ağzından başka söz alamadılar. Greiser, Jean Millet'yi konuşturma görevini yüklendi. Meslektaşları arasında "nev'i şahsına mahsus biri" sayılıyordu. Sorguda ruhbilimin, sığır siniri ya da buzlu sudan iyi sonuç verdiği inancındaydı. Millet, üç günlüğüne, pis ve karanlık bir tuvalete kapatıldı. Dışarı çıkarıldığında birkaç adım attı, yere yuvarlandı. Aydınlık bir odada, yatağın üzerinde kendine geldi. Greiser bir kase çorba uzattı, başının altına bir yastık daha koymalarını söyledi, komodinin üzerine çiçek yerleştirmişlerdi, pencereden sokağın gürültüsü geliyordu.

— Sizi hırpalamışlar, dedi Greiser. Ne yazık ki insafsız kişilere her yerde rastlanıyor. İsterseniz karşılıklı, dostça konuşabiliriz. Ben Almanım, siz Fransızsınız, ikimiz de vatanını seven kişileriz. Ülkelerimiz artık savaşmıyor. Ama siz savaşmak istediniz... Anlıyorum: Serde gençlik, ateşlilik var. Versailles Antlaşması'ndan sonra Almanya'da da, aklını başına toplayamayanlar çıktı. Fransızlar onlara ne yaptılar biliyor musunuz? Kurşuna dizdiler hepsini. Devletler Hukuku yönünden haksızsınız. Üstelik Fransa'nın bütünü sizden yana değil: Kendi yurttaşlarınızı da öldürmeniz gerekiyor. Hainler listesine André Leblanc'ı koymakla hata ettiniz... Sorguya çekildi; belki çok daha ileri gidilebilirdi. Ama Leblanc İngilizler uğruna ölmek istemiyordu, her şeyi anlattı. Onu salıverdik...

Millet çiçeklere bakıyor, belli belirsiz görüntüler geçiyordu kafasından; Meudon Ormanı, Marie –ne de çok çili var Marie'nin–, tunçtan aşk perileri...

— Sizin de salıverilmenizi istiyorum. Géminot bir subaydı. Siz işçisiniz. Basit kişileri cezalandırmaktan yana değiliz. Sizi kurtarmak için elimden geleni yapacağım. Açık söyleyin: Yaşamak istiyor musunuz?

— Hem de nasıl!

Millet bunu kendi kendine de tekrarlamıştı; dalıp dalıp gidiyordu: Yapraklar, Marie'nin dudakları, yasemin kaplı çardak....

— Yaşayacaksınız. Bunun için de yapmanız gereken bir tek şey var: André Leblanc'ı öldürmenizi söyleyenin adını verin. Size subay sözü veriyorum, kurtulacaksınız...

Millet, kafasını toplamaya çalıştı. Bu Géminot da kimdi? Jacques'ı yakalamış olabilirler miydi? Jacques subay değil ki... Neden Scheller'e André Leblanc diyorlar? Hayır, bir şey bildikleri yok, aklımı karıştırmak istiyorlar! Millet birden sinirlendiğini hissetti; Greiser'e baktı.

— Başımı ağrıttınız! André Leblanc'ı tanımıyorum. Ama ona acıyorsanız söyleyeyim: Köpeğin biriydi, anladınız mı?

Greiser gülümsedi.

— Sinirlenmeyin, sinirlerinize daha ihtiyacınız olacak. Şimdi hoşunuza gidecek birini, Marbeuf'ü göreceksiniz.

— Marbeuf'ü tanımıyorum. Bana işkence ettiğiniz yetmiyor mu? Delirmemi mi istiyorsunuz?..

Millet dehşete düşmüştü. Belki Jacques'tir? Ya da Dore? Yabancı birini görünce sevindi. Spor elbisesi yırtılmış, dudağı patlak bir gençti karşısındaki.

Greiser ona sordu:

— Bay Millet'yi nasıl buluyorsunuz? Fena sayılmaz değil mi?

— Kendisini hiç görmedim.

— Siz de eski dostları tanımıyor musunuz Bay Millet?

— Bu adamı hiç görmedim.

Greiser gülümsemeye devam ediyordu:

— Direnmek iyi şeydir; insan devam ettirebilirse tabii. Genç bozguncular için bir el kitabı hazırlamam gerekecek. İlk ders: Her şeyi yadsımak. İkinci

ders: İçinizden biri "konuşursa" kellenizi kurtarmaya bakın.

Güzel uzun boylu bir genç kız getirdiler. Millet düşündü: Josette'in evine geleni andırıyor; Rusun selamını iletmişti... Eli sarılı... Ona da işkence mi ettiler acaba?

— Oturun mağrur Camille ya da gerçek adıyla Bayan Richard. Belki Bay Millet ile yaptığınız gece gezintilerini hatırlarsınız? Nantes yakınlarında... Böyle öfkeyle bakmayın bana, size hakaret etmek istemedim. O gece canınızın sevişmek istemediğini biliyorum.

Genç kız sözünü kesti:

— Bana yabancı birini gösteriyor, sonra da birtakım anıları hatırlamamı istiyorsunuz işkence etseniz daha iyi...

— Size parmağımın ucunu dokundurmadım. –Greiser bu sözleri söylerken canı sıkıldı– Sizin yaşınızda kızım var. Kurtulmanızı istiyorum... Bay Millet'yi hatırlamadınız mı? Belleğiniz pek zayıf. Bay Glése sizden çok yaşlı, ama her şeyi ayrıntılarıyla hatırlıyor...

İki asker, hastalıklı, şiş yüzlü kırk yaşlarında bir adamın kollarına girmişti. Adam güçlükle konuşuyordu. Millet dişsiz olduğunu gördü: Herhalde uzun süre sorguya çekmişlerdi...

— Nasılsınız Bay Glése? Sizi bir kere daha rahatsız ettiğim için kusura bakmayın... Bakın bu gence... Ona nerede rastladığınızı belki hatırlarsınız?

— Tabii. Baudouin bu, Daha doğrusu Géminot ona böyle diyordu. Nantes-Vernon yolunda küçük bir kahvede yanılmıyorsam Balıkçıların Buluşma Yeri'nde rastlaşmıştık. On iki Eylül günü saat akşamın altısıydı: Önce o geldi. Görev bölümü yaptık. Géminot, silahların paraşütle indirileceği yeri biliyordu. Beş kişi çalıştık. Géminot, Baudouin, ben, Camille, Marbeuf. Sabahın dört ya da beşinde ayrıldık birbirimizden, pek iyi hatırlıyorum. O günden beri de Baudouin'ı görmedim.

Glése ile genç kızı götürdüklerinde Greiser:

— Şimdi yadsımanın saçmalığını anlıyorsunuz, dedi. Ortalıkta tanık bulunmadığını sanıyordunuz: Issız bir sokak, gece... Ya tabanca? Altı otuz beş. Ateş ettiniz. Sabahın beşinde André Leblanc'ı öldürdünüz. Bütün gün

ne yaptığınızı bilmiyorum, ama Formigé'de yatmaya karar verdiniz: Talihiniz size kötü bir oyun oynadı. André Leblanc bize Formigé'nin sözünü etmemişti; ya unutmuş ya da onu kurtarmaya çalışmıştı. Ama ölünün cebinde, "19. Pastör Bulvarı" adresli bir mektup bulduk. Biz Almanlar biraz işgüzarız. Bu Formigé'nin kim olduğuna bir göz atalım, dedim. Saat sekizde onu enseledik, siz de fazla gecikmediniz.

Millet şimdi daha iyi anlıyordu. Her şey Formigé'ye bağlanmıştı. Komünistleri sevmediğini söylüyordu, dost oldukları için Millet'yi evinde barındırmayı kabul etmişti: Savaşın hemen öncesi askere alındıklarında aynı birlikte bulunmuşlardı...

— Formigé ile askerlik arkadaşıyız, dedi Millet. Bisiklet satan birini tanıyıp tanımadığını soracaktım... Formigé, bende tabanca bulunduğunu bilemezdi.

— Konuşmaya başladınız, iyi bir şey. Ama ben Formigé değilim. Bir tabancanız olduğunu, bu tabancayı ne işte kullandığınızı biliyorum. Yalan atmayın. André Leblanc'ı öldürme emrini size kimin verdiğini söyleyin, hayatınız kurtulacak. Hayatı sevdiğinizi itiraf etmediniz mi? Şu havanın güzelliğine bakın, neredeyse ilkbahar olacak...

Tam iki ay, işkence, Greiser'in babaca öğütleri, karşılaşmalar, sonra yeniden işkenceyle geçti. Yavaş yavaş her şey aydınlanıyordu. Marbeuf kim olduğunu ağzından kaçırmıştı adı Robert Renan'dı, tıp öğrencisiydi. Géminot, orduda yedekti, savaştan önce *Action Française*'i desteklemişti. Yakalamaya geldiklerinde ateş açmış, öldürülmüştü. Baudouin adlı biri kaçmayı başarmıştı. Glése, Baudouin'in Millet olduğunda diretiyordu... Kendilerine "Uzlaşmazlar Grubu" adını vermişlerdi: Herhalde şefleri Géminot idi. Eylülde İngilizlerin paraşütle indirdiği iki sandık makineli geçmişti ellerine. Géminot ve Glése silahları André Leblanc'a götürdüler. Leblanc *La Poularde* lokantasının şef garsonuydu. Ama peşlerinde adam vardı. Ekim ortasında André Leblanc ihbar edince, Toussaint yortusunda (Kasım başı) ele geçtiler. Glése'e işkence edilince her şeyi itiraf etti, Marbeuf'le Camille'in adlarını verdi. Belki yediği dayaklardan aklını kaçırmıştı? Millet'nin Nantes'da bulunduğunu, şu sözleri söylediğini iddia ediyor, Nuh diyor peygamber demiyordu: "Almanlara rastlarsak ben gerekeni yaparım; siz kaçın..." Greiser, babaca bir tavırla Millet'ye: "Siz de zavallı Glése'e kızıyorsunuz," diyordu. "O sizi ne kadar yürekli gösteriyor.

Ona bakılırsa büyük kahramanlık göstermişsiniz..." André Leblanc, yeni yıldan bir gün önce, neşeli bir akşam yemeği dönüşü öldürülmüştü.

Millet işkenceye, ölüme hazırdı, başına gelenlere değil. Banyoda işkence ettiklerinden (işkence odası burasıydı) susuyor ya da tüyler ürpertici sesler çıkarıyordu. Hiçbir ad vermeyeceğini biliyordu, vermedi de. Ama yalnız kaldığında başka dertler ortaya çıkıyordu. Kendi kendine: Ne yapmalıyım, diyordu. Bu adamlar da Almanlara karşı savaştı. Arkadaş, dost sayılırlar mı? Hem evet, hem de hayır... Marbeuf mert bir çocuk; insanın, elini sıkası ve "Bir komünist gibi davranıyorsun…" diyesi geliyor. Genç kız da yürekli. Ama kim bunlar? Ne istiyorlar? Géminot *Action Française*'dendi, ülkenin başına bir kral geçmesinden yanaydı. Savaş öncesinde, bir gün, Millet arkadaşlarıyla dolaşıyordu; İtalya metro istasyonu yakınında *Action Française*'den bir gruba rastlamışlardı. "Alçaklar!" demişti biri. Millet üstüne çullandı, kavga başladı; polis *Action Française*'cilerden yana çıktı: Belki Géminot da aralarındaydı? Evet, ama bugün hep beraberiz... Yazık ki bir şey yapamamış, ele geçirdikleri iki sandık makineliyi hainin birine emanet etmişler! Komünistlere silah yollayan yok! Siyaset bunu gerektiriyor... Marbeuf mert bir çocuk. Hepsi namuslu insanlar, ama bana yabancı... Dostlarla ya da tek başına ölmek isterdim. André Leblanc haindi. Onun gibileri öldürmek gerekir. Scheller daha önemli biri. Greiser dün, Scheller'in katilini yakalayamadıklarını ağzından kaçırdı. Karşısındakinin kim olduğunu bilse. Söylemeli mi? Scheller işini Marbeuf'le Camille'e yüklerler. Neden başları belaya girsin? Bizden değiller ama yine de Almanlara karşı savaşıyorlar. Şimdi önemli olan bu... Formigé komünist değildi, bu açık; ama onlarla işbirliği yapıyordu. "Ne Almanları seviyorum, ne Rusları; Ruslar Moskova'da, Almanlar Paris'te. Demek şimdilik Rusları yeğliyorum," diyordu bana. Scheller'i komünistler temizledi, Parti'nin başarısı büyük... Ne yapacağımı bilmiyorum Jacques'ı bir dakikacık görebilsem!.. Önemli olan, onların grubuyla en ufak bağım bulunmadığını kanıtlayamamak. Formigé'nin evinde yakalandım, aklını kaçıran Glése de Nantes'da olduğuma yemin ediyor. Silah dolu sandıklar benim elime geçse, hiç Almanlara kaptırır mıydım?.. Bu Géminot da kimdi? Bana kalırsa, işgörmekten çok gevezelik etmişler. Ama onların başını belaya sokmak istemem. Benim işim bitti nasılsa. Scheller'in sözünü edersem hepsi kurşuna dizilecek. Jacques, Scheller'i kimin temizlediğini biliyor. Bir beyanname de hazırlamıştır... Görevimi başardım. Demek ki susmalıyım...

Ve Millet susuyordu.

Bir astsubay hücresine girdi.

— Sizi ben savunacağım. İşim güç: Suçunuzu yadsıyoruz, delilller ve tanıklar ise size karşı. Sizi bağışlamalarını isteyeceğim içlerinde ilkokul öğrenimi görmüş tek kişisiniz, bu epey önemli: Basit bir maşadan başka şey sayılamazsınız...

Yargıçların hepsi subaydı. İri yarı, kırmızı yüzlü biri heykel gibi oturuyor, başını çevirmiyordu: Sanıklara bir kere olsun bakmadı. Öbürü nezle olmuştu: Gören ağladığını sanırdı. Savcı ikide bir ayağa fırlıyor, parmağıyla Millet'yi gösteriyordu.

"Uzlaşmazlar Grubu" na katılmak ve André Leblanc'ı öldürmek suçlarını kabul edip etmediği sorulduğunda, Millet şu cevabı verdi:

— Banyoda işkence ettiğinizde bir şey söylemedim, şimdi mi konuşacağımı sanıyorsunuz?

Glése, ormandaki hazırlıkları bütün ayrıntılarıyla anlattı; Formigé, zayıf yaradılışlı olduğunu, güvenilmeyecek, tehlikeli kişileri evine aldığını söyledi; mahkemenizi tanımıyorum... dedi. Millet bu sözlerden hoşlandı; Camille'e dostça gülümsedi. Marbeuf, Fransa uğruna çarpıştığını, hiç pişmanlık duymadığını açıkladı. Millet düşündü: Yazık ki ben bir şey söyleyemiyorum!.. Komünistlerden söz ederdim; Almanların Péri'nin hesabını da vereceklerini, Scheller'in borcun taksidinden başka şey olmadığını anlatırdım...

Sonra herkes ayağa kalktı. Göbekli yargıç, başını sağa sola sallayarak uzun uzun kararı okudu. Tercüman sözlerini Fransızcaya çevirdi: "Millet kurşuna dizilecek, Renan yirmi yıl, Lucie Richard on yıl; Glése ve Formigé beş yıl." Tercüman ekledi: "Çok hafif cezalar, kendinizi mutlu sayabilirsiniz..."

Millet'yi hücresine getirdiklerinde ilk kez ölümü düşündü: Şimdi iyice yakındı artık; cellatlar bir saat sonra gelebilirlerdi... Ölmek istemiyorum... Mont-Valérien'de kurşuna dizecekler.

Millet orasını çok iyi biliyordu. Dört yıl Suresnes'de oturmuştu. Marie'yi de orada tanımıştı. Jacques'ın babası da Suresnes'de oturuyordu. Sosyalistlerin bölündüğü, Parti'mizin kurulduğu Tours kongresinde bulunmuştu... Yıllar oluyor! Millet küçükken büyükbabası Komün'ü anlatırdı: O sıra herkes memnundu, sonra Versailleslılar gelmiş, ağabeyini öldürmüşlerdi... Şimdi Parti güçlü, daha az adamı var ama hepsi de ne adamlar! Maurice hoşnut olmalı, Parti ilerliyor... En ilginci, zaferi kazandığımızda Marbeuf gibilerin bizden yana çıkıp çıkmayacakları... Her şeyin nasıl sona ereceğini bilmeden ölmek ne acı! Marie'yi göremeyeceğim!.. O sıra genç kız içini çekiyor: Jeannot! Jeannot'cuğum!.. Dokunaklı bir sesi var, kimse bu sözleri onun gibi söyleyemez, dünyanın en iyi aktristi bile. Savaştan önceki yaz, 14 Temmuzu birlikte geçirmişlerdi. Önce töreni izlemişlerdi. Herkes: "Daladier ipe!" diye bağırıyordu. Ama Daladier yerinde kalmış, Almanların Paris'e girmelerini sağlamıştı... Oracıkta dans etmişlerdi. Mouffetard Sokağı'nın yakınında Marie: "Dayanamıyorum," diyordu. "Çok sıcak..." Limonata içtiler, öpüştüler, sabaha kadar dans ettiler... Rusların nasıl dans ettiğini merak ediyorum; Henri çok iyi dans ettiklerini söylüyor... Rus gazeteleri mutlaka Schiller'in sözünü etmişlerdir. Tabii onlar bir dakikada, bizim bir yılda geberttiğimizden çok Alman temizliyorlar. Yine de bizde Pétain'den, Laval'dan başkalarının da yaşadığını görecekler... Stalin, Scheller'in nasıl öldürüldüğünü okuyacak: "Aferin Fransızlara!" diyecek. Yalnız okuyacak zamanı yok; bir sürü görevi olmalı. Ruslar büyük bir ustalıkla dövüşüyorlar. Yakın bir gelecekte Polonya'yı, Çekoslovakya'yı ve bizi Almanlardan kurtaracaklar... 14 Temmuzda buraya gelseler ne iyi olur. Marie de hoşnut kalır!.. Belki müttefikler de çıkarma yaparlar? Silah edinirsek biz de tepelerine bineriz. Jacques bir alaya, koca bir tümene komuta edebilir. Her şeyi biliyor... Lejean nerede? Ona da mı işkence ettiler? Hayvanlar! Greiser ilkbaharın sözünü ediyordu; ilkbaharı hissedebilir mi o?.. Dokuz gün sonra 1 Mayıs. Meudon Ormanı'nda inci çiçeği olmalı... Eskiden herkes kırmızı karanfil takardı, polisler çoktu: Korkarlardı bizden... Neşeliydi ortalık, bizimkiler şarkı söylerdi: "Genç muhafızlar sokağa iniyor. Dikkat edin kılıççılar..."

Millet dayanamadı, şarkı söyledi: "Genç muhafızlar sokağa iniyor..." Bir Alman girdi içeri, suratına vurdu.

Şimdi Millet büyük bir istekle hayatı düşünüyor, gece gündüz anılarını hatırlıyor, geçmişin karanlığını delmek istiyordu; Marie'yi kollarında sıkıyor, dostlarıyla vedalaşıyordu. Almanlar ailesine bir mektup yazmasını önerdiler; reddetti. Çorbasını getiren bir tutuklu aracılığıyla, üstündeki hücrede yatan İvry'li bir partiliye mektup yollayabildi. Millet'in mektubu şöyleydi:

"Sevgili büyük Partim!

Yapmam gereken her şeyi yaptım. Ölümü büyük bir ağırbaşlılıkla, oğluna yaraşır biçimde karşılıyorum. Arkadaşlarımı candan kucaklarım. Sonuna kadar aynı şeyleri düşüneceğim: Fransızlar kazanacak. Fransa kazanacak. Sen kazanacaksın. Bu günleri seninle birlikte geçirdiğim için mutluyum... Hoşça kal partim!

Pépé-Jean Millet"

Sabahın altısında kurşuna dizdiler. Güneş yeryüzünü ısıtmaya başlamıştı bile. Millet gözünün bağlanmasını istemedi; Paris'in masmavi göğüne bakıyordu. "Elveda!.." diye bağırdı, sonunu getiremedi: Tüfekler patlamıştı.

29

— Komuta sırası sende, dedi Vassia, Kriviç'e: Önceki gün partizan müfrezesi, Vassia'nın komutasında Lukişki'ye girmişti. Köyün başındaki ilk evlerin önünde Alman ölüleri sürünüyordu. Düşmanın gelişinden önce, Partizan Kriviç, köy Sovyeti başkanıydı. Kırk yaşlarında, kolları ağaç köklerini andıran, kaçamak bir gülümsemenin aydınlattığı yaşlı, dalgın yüzlü bir adamdı. Almanlar Kriviç'in ailesini kurşuna dizmişlerdi. Ne evi, ne de yakınları vardı girdiği köyünde. Köylü kadınlar çevresine toplanmışlardı:

— İvan Petroviç, sizi hiç beklemiyorduk!..

— Geceyi burada mı geçireceksiniz?

Tıpkı şubattaki gibi, partizanların köyden hemen çıkıp gideceklerini sanıyorlardı; baskın vermiş, bir sürü Alman öldürdükten sonra ısınma fırsatını bulamadan çekip gitmişlerdi o sıra.

— Şimdi dönmemecesine geldik, dedi Kriviç. Yeter! Az sonra kızlar bayrak getirecekler, direğe çekeceğiz...

1 Mayıs'ın öncesindeydiler. Sekiz gün durmadan savaşan partizanlar doyasıya uyudular. Sabah Telsizci Krotov soluk soluğa geldi:

— Stalin'in günlük emri! Düşmandan nefret etmeyi öğrenmemiz gerekiyor. Başka şeyler de var. "Partizan dostlar..." Not ettim ama hepsini değil. Spiker çok hızlı konuşuyordu.

Günlük emir en az sekiz, on kere okundu: Herkes birbirini kutladı. Gerçek bayram diye buna derler! Kadınlar hamur açmış, pişirmişlerdi. Öğleden sonra bir toplantı düzenlendi. Toplantıya başkanlık eden Vassia çok heyecanlıydı: Savaş öncesini hatırlıyordu...

— Uluslararası dayanışma günü için düzenlenen toplantı açılmıştır. Söz Sovyet başkanı arkadaşımız Kriviç'in.

Kriviç uzun süre sustu; sonra:

— Sovyet iktidarı yeniden işbaşında, bu açıkça belli, dedi. Kısa sürede ekinleri halledeceğiz. Boşuna partizan olmadık, biz de üstümüze düşeni yaparız. İşte, taze kanla yıkanmış kırmızı bayrağımız. Lukişki köyünün alınışında İvan Dudin, Zakar Egorov, Naum Falkoviç kahramanca şehit düştüler. Zaferi pahalı ödedik. Stalin bizi kutladı; emirlerini yerine getirmek gerek. Bu topraklar kurtulduğuna göre ekin işini bitirmeliyiz; bu süre içinde de partizanlar Almanları yakına sokmamaya çalışmalılar…

Eskiden Kriviç iyi konuşurdu, kaynaktan çıkan su gibi dökülürdü sözler ağzından. Briansk'a, bir konferansa bile delege diye gitmişti. Şimdi rahat değildi konuşması... Bir sonuca varmak gerekliydi... Boğazına bir şey düğümlendi; düşmana saldırırcasına haykırdı:

— Hurra!..

Gece partizanlar genç kızlarla dans ettiler, bir ağızdan şarkılar söylediler, "Bildiğim 1 Mayıslar içinde böylesi yok," dedi Avanesyan. "Anlıyor musun, içten kaynıyor, görülmemiş bir şey!"

Bir hafta sonra aynı köyde Vassia, Avanesyan ve Komiser Drojinin haritaya eğiliyorlardı. Vassia:

— Bu iş hoşuma gitmiyor, dedi. Çok kolay çekiliyorlar. Sergey taptaze bir alay getirdiklerini söyledi. Belki bize tuzak kuruyorlar?

— Kızları oraya yollamalı, dedi Avanesyan.

Nataşa Golovinskaya ile Varya müfrezenin gözbebeğiydi. Savaştan önce Nataşa tıp öğrencisiydi; daha ilk günlerde partizanlara katılmış, hemşirelik yapmayı istememişti: "Prakhova var, o size yeter. Ben savaşmak istiyorum..." Almanların arasına girme görevini yüklendi. Öyle tatlı bir görünüşü vardı ki kuşku uyandırmıyordu. Ürkekti, korkmuş gibiydi, kimse ondan kuşkulanmazdı. Varya, daha sonra, kışın katılmıştı müfrezeye; oralı olduğundan bütün yolları, patikaları biliyordu. İri yarı; koca göğüslü, hep uyur gibiydi; Almanların önünden geçerken, süt güğümünü ya da sepetini büyük bir hazineymiş gibi sıkı sıkı tutardı: Alman polisi onunla alay eder, "aptal" derdi. İki genç kız sık sık birlikte göreve çıkarlardı. Varya nereden gidileceğini daha iyi bilirdi; Nataşa'nın tecrübesi çoktu. Almanların topları ya da hayvanları olup olmadığını, köydeki askerlerin cephedekilerden mi, yoksa, yaşlı yedeklerden mi kurulu olduğunu daha iyi anlardı.

Vassia, genç kızlara:

— Gerçekten bir alay olup olmadığını anlamalıyız, dedi. Bir alaya benzemiyor ya pek... Öte yandan kuşkuluyum: Toprak kurudu; şimdi ilerlemek daha kolaydır...

Genç kızlar yola çıktılar. Nataşa döndü, açık renk gözleriyle Avanesyan'a heyecanla baktı ve seslendi:

— Hoşça kal Avanesyan!..

— Hoşça kal Nataşa! Dikkat edin kızlar, ihtiyatlı olun...

Bu sözlerin altında gizleneni Vassia anlamıştı. Uzun süredir Avanesyan'la Nataşa'nın nasıl bakıştıklarını görüyordu. Birbirlerine tek söz söylememişlerdi. Avanesyan kendine karşı bile katıydı. Şimdi sırası değil, diye düşünüyordu. Yine de ara sıra Nataşa'nın yanına oturuyor, ona anlamadığı şarkılar söylüyordu; canlıydı bu şarkılar. Sesler dönüyor, insanı sürüklüyordu. Ve Nataşa, Almanların arasına her girişinden önce, özellikle Avanesyan'la vedalaşıyordu.

Vassia şimdiye dek kimseyi tanımadığı gibi tanımıştı Avanesyan'ı. Birlikte savaşmaya başlayalı bir yıl oluyordu bile: Konuşmadıkları ne kalmıştı? Vassia, koca kaldırım taşlarını andıran dağların arasında küçük bir kent düşlüyordu. Avanesyan'ın yaşlı anası, orada, mektup bekliyordu. Kaç kere Avanesyan, Nataşa'nın, (kendi Nataşa'sı değil Vassia'nınki) Moskova'ya varıp varmadığını merak etmişti. Yazın, birlikte yürürken bozgundan kimin sorumlu olduğunu düşünürlerdi. Avanesyan "Rezalet" diye söylendiğinde Vassia güler, alaylı alaylı: "Ceremesini biz çekiyoruz ya," derdi. Dostları Komiser Şumov martta mayına basıp havaya uçmuştu. Artık gerçek bir komiserleri yoktu. Drojinin insanları canlandırmayı beceremiyordu. Vassia sık sık Avanesyan'a bunun sözünü etmişti. "Komiserlik görevini biz yapmalıyız. Drojinin namuslu biri; ama işlerin tıkırında gittiği sıra olanlardan. Onu çalışma odasında, telefon ederken görür gibiyim. Burada ne yapacağını bilemiyor: Orman, durmadan saldıran Almanlar, polis... Bizde de söz dinlemeyenler çok. Kesinlikle kestirilip atılması gereken yerlerde Drojinin koşarak gelip beni buluyor, ne düşündüğümü soruyor. Evet desem kuşkulu: "Bir de Avanesyan'a

sorayım..." Avanesyan gülerek cevap veriyordu Vassia'ya: "Doğru komiser değil, rezalet…"

Avanesyan, Vassia'ya Nataşa'dan söz etmezdi. Bir kere, Kızılordu yıldönümünde dayanamadı. Yemek yiyip içmişlerdi, gece sakindi. Avanesyan birden:

— Savaş bitince evleneceğim, dedi. Kiminle biliyor musun?

— Bilmiyorum, dedi Vassia gülerek.

Vassia, mutlu ve uzak çocukluğunun bir anısı gibi Nataşa'sını düşünüyor, sonra da gülümsüyordu: Yirmi beş yaşında daha çocuktum, ona ne söyleyeceğimi bilemeden düşünüp duruyordum... Şimdi acaba nerede? Annem ne oldu? Ya Sergey? En iyisi insanın bir şey bilmemesi: Böylece bir umut besleyebilir hep. Öylesine zorlu şeyler geçirmişti ki hepsini yağmur gibi, tarlalara çöken süt beyaz sis gibi kaçınılmaz sayıyordu. Her an duyduğu "Nataşa" adı yarasına sokulup durmadan döndürülen bir demir parçasıydı. Düş oradaydı, yakınındaydı... Ama bir düşle yaşamak güçtü. Yoksun olduğu neşeli gözler, kahkaha, kısa parmaklı sıcak çocuk eli, meraklı, kalkık burunlu muzip Nataşa'ydı... Uzaktan sevilen kadınlar vardır, yıllar yılı mektup yazılır; mektupsuz bile binlerce kilometre öteden, düşünce aracılığıyla onlarla ilişki kurulur. Nataşa o kadınlardan değildi... Savaşın öncesinde kısacık, bir tek gece yaşamışlardı...

Evet, neredeyse bir yıl olacaktı! Nasıl da değişmişti. O güne kadar yaşamadığını hissediyordu. Önce okula, ardından enstitüye gitmişti. Kitap okuyordu; kitaplarda başkalarının dertlerinden söz ediliyordu; tiyatroya gidiyordu: Başkalarının sevgisini, ihtiraslarını izliyordu. Dostlarıyla birlikte sorunlara ancak dokunabiliyorlardı. Vassia, bir insan yüreğinin derinliklerine hiç girmemişti. Gördüğü insanlar kimlerdi: Genç mimarlar, meslektaşları, trende rastladığı geveze bir memur...

Hayat, savaş sırasında açılmıştı önünde. Çevresinde öyle bir yas, öyle bir ruh yüceliği, öyle bir alçaklık görüyordu ki: İcat etmişler bunları, demeden anlatmak olanağı yoktu... Helene Stepanovna'nın gelip (ellisini geçmişti): "Yaşlıyım, savaşamam; hiç olmazsa bütün müfrezenin yemeğini yapar çamaşırını yıkarım; kollarım henüz güçlü..." dediğine kim inanırdı? Evini yaktıktan sonra yola çıkmıştı. Evinde Almanlar yatıyordu onlara gözleme

yapmış, ispirto vermişti. Kafayı çekip uyumuşlardı. –Horluyordu öküzler, diyordu– İçinde iki Almanla yakmıştı evini. Ama Navliya orospusu gibileri de vardı; bir Gestapo subayıyla yatıyordu; yatağının üzerinde, kocasının denizci üniformalı resmi asılıydı... Vassia bir tabanca kurşunuyla onu gebertmişti. Başka hainler, polisler, alçaklar da görmüştü. Biri vardı ki Vassia unutamıyordu: Genç bir oğlandı, öğrenimini yeni bitirmişti. Genç bir kızı, Komsomol olduğu gerekçesiyle ihbar etmiş, kızı asmışlardı. Kendisi kitabına eğilmiş: "Almancayı öğrenecek, Berlin'e gideceğim. Sizin gibi kaba heriflerle bir arada yaşamak istemiyorum…" diyordu. Sonra da köylerden kadınlar, sakatlar, çocuklar geliyordu akın akın: "Savaşmak istiyoruz," diyorlardı. Grişa on üç yaşındaydı... Halkın gözü pekliği, sağlığı anlatılır gibi değildi... Davidov ölüme gittiğini biliyordu –bir depoyu yakacaktı–. Akşam Vassia'nın yanına oturmuş, birlikte, ses çıkarmadan sigara içmişlerdi. Sonra Davidov: "Komutanım," demişti. "Adlarımız aynı, benimki de Vassili. Hoşuma gitti..." Sonra yola çıkmıştı... Vassia, halkı tanıdım; diyordu. Okuldan, yüksek okuldan söz ediliyor. Oysa gerçek üniversite burada: Burada yalnız düşmanı yenme değil, insanları anlayabilme dersi de veriliyor.

Varya on mayısta döndü. Vassia, bir şeyler olduğunu hemen anladı. Masa başına oturan Avanesyan, gözlerini Varya'dan ayıramıyordu. Genç kız askerce raporunu verdi:

— İki alay var. 316. Alay cepheden geliyor. Duminiçi önünden; öbürü Almanya'dan özel olarak yollanmış. Havanı var ama topu yok. Yöreyi temizleme emri almışlar. Epey hareket var. Hazırlandıkları hemen görülüyor.

Varya bir sıraya çöktü, ağlamaya başladı. Çocuk gibi, koca hıçkırıklarla gözyaşı döküyor, koluyla yüzünü siliyordu.

— Nataşa'yı yakaladılar. Diyatlino'ya gitmişti; orada tanıdığı, kendisine bilgi verebilecek biri olduğunu söylemişti... İki gün gizlenip onu bekledim. Sonra Fedorov geldi, onlar da bekçidir. Bana: "Çabuk kaç" dedi. "Öldüresiye işkence ettiler Nataşa'ya..."

Avanesyan yerinden kalktı, oturdu. Bir şey söylemek istedi, konuşamadı, kulübeden çıktı. Bir saat sonra elinde haritayla döndü.

— Drojinin'i çağır. Öbür kıyıya geçmek gerektiğini sanıyorum...

Kısa süren bir savaştan sonra Lukişki'yi bırakıp çekildiler. Kriviç, yüzü kararmış koltuğunun altında bir Alman makinelisiyle yürüyordu. Komşularından bir kadın yetişti:

— İgnat Petroviç!.. –kadın ağlamaya başladı–. Daha tohumu yeni ektik. Ormana çekiliyorum, bu parazitlerle birlikte yaşamak istemem...

Ertesi gün, o kadar sevdikleri kırk beşlik toplarını da bırakmaları gerekti. "Küçük Berta" adını takmışlardı topa. Tam beş ay hepsine yardımcı olmuştu. Müfreze bir bataklığı geçiyordu. Müfrezenin bağlantısını sağlayan Kudriyatsev haber verdi: "Küçük topluluklara ayrıldık. Almanlar her yandan saldırıyorlar."

Herkes yüzünü asmış, ilerliyordu. Avanesyan sövüp saymaktaydı: "Ah bu sivrisinekler! Almanlardan da beter mübarekler!.." Ama kurtulamayacaklarını düşünüyordu içinden: Sabah bir keşif uçağı üstlerinden geçmiş, ardından bombardıman uçakları görünmüştü. Demek yerlerini bulmuşlardı...

Yaralıları sürüklemek gerekiyordu. Yiyecek kalmamıştı, herkes açtı. Krotov, telsizle bir mesaj yollamıştı; "Khvostoviç üzerine yürüyoruz. Durumumuz ciddi..." Sonra Moskova Radyosu'nu dinlediler. Vassia, ağzından bir şey kaçırmaktan korktuğu sıralar yaptığı gibi, başını hep yana eğiyordu.

"Burası Moskova, Moskova saatiyle yirmi iki otuz. Son haberleri veriyoruz..."

Savaş öncesi Moskova gözünün önüne geldi: Sokak lambaları, tiyatroların çıkışı. Nataşa ile birlikte Büyük Tiyatro'ya gitmişlerdi. Giséle ölüyordu...

"Akşam bildirisi... Kerç şehrini bırakıp çekildik..."

Demek her yanda durum ciddiydi... Martta hepsi, kısa süre sonra Kızılordu'ya erişeceklerini sanıyorlardı. Gece, uzaktan gelen bir homurtu işitildi. Bir kurtuluş çığlığı gibi çınlıyordu sanki: Dayanın, yardımınıza geliyoruz! Partizanlar saldırıya geçmiş, küçük düşman garnizonlarını yok

etmişlerdi. Sovyet iktidarını yeniden kurdukları topraklar gitgide genişliyordu. Vassia hatırlıyordu: Nisan ayında, tam doksan kilometre kendi toprağımızda yürüdük. Kurtarılan köylerde herkes sevinçliydi, rahattık. Belki bu yüzden şimdi duruma güç katlanıyoruz... Dereyi görmeden paçaları sıvadık. Savaşçılar, o günkü kadar umutsuzluğa kapılmamışlardı...

Sabaha doğru Almanlarla karşılaşıldı. Savaş kısa sürdü. Partizanlar düşman saflarını yarmayı başardılar; on bir ölü ya da ağır yaralı vermişlerdi. Yaralılar götürüldü. Avanesyan da onların arasındaydı. Bir mermi karnına, kalbinin biraz altına girmişti. Ertesi gün, kendine gelemeden öldü.

Vassia ölü arkadaşına bakıyordu. Birlikte en zorlu günleri geçirmişlerdi; o sıralar ödlekler kılık değiştirip tüyüyorlardı. Her evde bir "yeğen" vardı. Almanlar, gece gündüz tutsakları önlerine katıp ilerliyorlardı. Kuşatılan askerlerden bir müfreze kurmuşlardı; sonra Briansk'dan, Orel'den gelenler de katılmıştı. Gece Avanesyan, güneşten yanan, uzak toprakların sözünü ederdi; saydam göller, gümbür gümbür yankılanan sesler, yanık tenli, ince uzun genç kızlar. Ve Avanesyan, minicik örgülü, Orelli bir genç kızı sevmişti. Artık ikisi de yaşamıyordu... O güne kadar Vassia böyle şey duymamıştı: Acı gırtlağına çörekleniyor, soluk almasına, yutkunmasına engel oluyordu.

Drojinin yaklaştı:

— Hava kötü, çocukların umudu kırık.

— Havayı düzeltmek seni ilgilendirir; boşuna mı komiser oldun?

Drojinin somurttu; ama işini hiç beceremiyordu. Rapor hazırladı, ama inandırıcı bir konuşma yapmak harcı degildi.

— Bu sabah iyi kötü becerdim. Ama konuşmayı bilmiyorum.

Bir mezar kazıldı. Çevresinde yığınla sarı çiçek vardı... Vassia düşündü: Enayiler, niye açmışlar sanki? Çiğnenecekler. Savaş bu... Ne aptallıklar geçiyor kafamdan! Çocuklarla ciddi ciddi konuşmak gerekli. Drojinin beceremez. Gerçekten moral sıfıra inmiş. "İnsanın beynine bir kurşun sıkası geliyor!" dedi Zikov.

Avanesyan mezara kondu, Vassia bir konuşma yaptı:

— Sevgili yiğidimiz Aram Avanesyan kahramanca öldü. Kısa süre önce nişanlısının ölüm haberini ses çıkarmadan karşılamıştı. İki katlı bir nefretle savaşa girdi. İnsan başından, göğsünden, bacaklarından yaralanabilir. Hepimizin yüreği yaralı. Savaşa bu yarayla gireceğiz: Düşman daha da güçlü, yaz çok zorlu geçecek. Arkadaşlarımız, düşman saldırılarını topraklarımızda karşılıyor. Bizden, onlara yardım etmesi Komutanımız Avanesyan'ı, Şarapov'u. Nataşa Golovinskaya'yı, Ostapenko'yu, Aliyev'i, Juravlev'i, Frid'i hatırlayalım, ölenleri unutmayalım. Partizanlar! Tek fert kalana dek bu ormanlarda Almanlara soluk aldırmayacağımıza yemin edelim! Yemin ediyoruz Avanesyan, söz veriyoruz sana ulusumuz!..

Çevrelerinde ağaçlar hışırdıyordu; mırıldanıyor, hıçkırıyor, gözdağı veriyorlardı. O gece ağaçlar da söz veriyorlardı. Güneş batarken ufuk kan kırmızıydı, büyük rüzgârın habercisiydi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1

Hayatın ufacık şeylerine bağlı yaşayan insanların kendilerini aştıkları, hayatı bütün genişliğiyle fark ettikleri anlar olur. Eşyalarına ve Semyon İvanoviç'in elbiselerine gösterdiği özenle Nina Georgiyevna'yı şaşırtan Olga için böyle oldu. Olga her zamanki gibi pratikti, artık bir odada yaşadıkları halde konfora yine düşkündü. Gazete yazı işlerinin yerleştiği küçük evdeydi oturdukları oda. Ama şimdi savaşın geliştiğini, ortak esere katkıda bulunmak gerektiğini anlamaya başlamıştı. Annesinin bile kabul ettiği bir yanı vardı: İşinde çok namusluydu Olga. Savaştan önce de işine bağlılığıyla arkadaşlarını şaşırtırdı: Herkesten önce görevi başına gelir, herkesten sonra giderdi. Yeni ve güç koşullarda iş ahlakı yetmiyordu. Sakin ve soğukkanlı Olga, şimdi büyük bir şevkle çalışıyordu. Bütün vaktini matbaada geçirdiği için yiyecek karnelerinin süresini doldurduğu gün, gerek kendinde, gerekse bu geniş dünyada önemli bir değişiklik olduğunu anladı.

— O kadar işim vardı ki yiyecek almayı unuttum Semyon. Ama gazete zamanında çıktı. –Gülümsedi– Ne yaparsın, savaş bu...

Semyon İvanoviç, yorgun yorgun esnedi:

— Acele etmenin ne gereği var? Büyük gazeteler bile gecikiyor şimdi...

Olga, küçümseyerek bakıyordu sanki kendisine. Sinirlendi. Bu yumurcak da kendini bir şey sanmaya başlamıştı. Bir de üstelik tedirgindi!.. Onunla, aile hayatında gerekli rahatı bulacağını düşünerek evlenmişti bir de! Oysa bizim havamız bozuluyor. Neyse savaş bitince işler yoluna girer...

Savaş, koca devletlerin hayatı gibi Nina Georgiyevna'nın yetiştirdiği çocukların hayatını da değiştirmişti. Ama Semyon İvanoviç'in yaradılışı karşısında acizdi. Eskisi gibi gerektiğinde bir şeyler söylemenin, gerektiğinde de susmanın önemli olduğuna inanıyordu; eskisi gibi reçelle çay içmeye, ağaçların gölgesinde balık tutmaya bayılıyordu. Oysa artık her şey düzensiz, belirsizdi. Eski iş arkadaşlarının neredeyse hepsi gitmişti; çalışma koşulları çok kötüydü; matbaa bir gazetenin basılmasına olanak vermeyecek kadar yetersizdi: Hayat koşulları da güçtü. Minicik bir odada yaşıyorlardı. Olga da bir sürü ukalalık çıkarıyordu başına. Bir fincan çay içmek mesele olmuştu. Semyon İvanoviç gece gündüz çalışmak

zorundaydı; temmuz ayında kıra, sazan avlamak için kent Sovyeti başkanını ziyarete ancak iki kere gidebilmişti. Bütün bunlar bir şey değildi: Başka bir derdi vardı. Kömür fabrikasının açılışının geciktiğini, bundan söz etmenin gerekip gerekmediğini Sidorov'a telefonla soramıyordu. Sidorov cephedeydi, yerine Korolev gelmişti. Oysa Korolev şöyle konuşmuştu: "Böyle saçma sapan şeyler için bana telefon etmeyin. Verimi nasıl arttırmak gerektiğini ben size soruyor muyum? Yazı işleri müdürü sizsiniz. Kararı siz verin…" Astları ya da ziyaretçileriyle konuşurken, Labasov, yazı işleri müdürü olduğunu tekrarlamaktan hoşlanırdı. Bunu sık sık Olga'ya da söyler hem de şefçe "alçak sesle" hatırlatırdı. Ama Korolev'le konuştuktan sonra Semyon İvanoviç'in kolu kanadı kırılmıştı, küçücük gözleri hepten kaybolmuş, şiş, renksiz yüzü maske gibi olmuştu. Birden, her şey için hesap vermek zorunda olduğunu anladı. "İnsan cephede daha rahat," dedi karısına. Olga alay edercesine güldü. Karısının sözünü dinlemeyeceğini anlıyordu. Beraber çalıştığı gazeteciler onu matrağa alıyorlardı. İhtiyar Zamkov bile yüreklenip bir yazı işleri toplantısında: "Uluslararası durumu gözönünde tutarak, daha canlı bir gazete çıkarmalıyız!" demişti. (Zamkov alışkanlıkla, savaştan bile sözederken "uluslararası durum" diyordu.)

Labasov olup bitenleri anlayamıyordu. Zavallı Petya Drozdov bile, bir gün, alay olsun diye: "Yazı işleri müdürümüzün intikal hızı pek garip," demişti. "Sonbaharda ayağı ıslansa mayısta hapşırıyor." Geçen sonbahar, boşaltma ve gazetenin yeni bir yere yerleşmesi Labasov'u şaşırtmıştı; olayları düşünecek zamanı bulamamıştı bile. Ama Almanlar Moskova önlerinden püskürtülünce, önüne gelene: "Bunu önceden söyleyen biri varsa o da bendim" dedi durdu. Şimdi şaşkındı. – "Voronej yöresinde…"– ülkenin ortasındaydı, üç yıl dörtnala gidilse sınıra varılamazdı. Yine de bir takım kuşku uyandırıcı şeyler geliyordu aklına. Almanlar buralara kadar da gelebilir, diyordu kendi kendine. Çok basit: Voronej'le burası. Voronej sınır yolunun yarısı. O zaman ne olur? İnsan ömür boyu bulunduğu yeri boşaltıp çekilemez ya… Eğer Korolev, bu gibi düşüncelerden ötürü bazı insanların görevine "son verdiği"ni söylese kendini toparlardı. Ama Korolev, Semyon İvanoviç'in düşünceleriyle uğraşacak halde değildi.

Olga kocasının ne yapacağını şaşırdığını fark ediyordu. İki kişilik iş görmesi gerekliydi. İşten hiç kaçmadığından, hayatın dert ve tasalarını unutmasını sağlayan bir mutluluk duyuyordu: Kocası yalnız kaba değil, üstelik işe yaramaz biri çıkmıştı. Ne zaman Moskova'ya dönecekti, orada ne

bulacaktı? Evine başkaları yerleşmiş olabilirdi. Yani her şey kötüye gidiyordu... Bir tek çalışırken rahatlıyor, kendini gerekli buluyordu... Nina Georgiyevna'ya kısa cevaplar verir ya da Sergey'le mektuplaştığını sanarak kızıyla uzun uzun dertleşirdi. Ara sıra Olga'ya, belki de kendini avutmak isteğiyle, partizanlardan sık sık söz edildiğini belirtirdi: "Vassia onlarla olabilir; yüreğim söylüyor bana bunu..."

Nina Georgiyevna, son olarak şunları yazmıştı: "Sana güveniyorum Olga. Kendini kaybetmeyeceğini biliyorum. Hep kararlıydın. Gazetelerdeki haberler korkunç, ama her zamankinden çok inanıyorum yeneceğimize. Biliyor musun, şimdi kendimi daha da güçlü hissediyorum. Geçen sonbahar, bir bildiri dinlediğimde her şey elimden düşüyordu. Şimdi tam tersi: Bildiri kötüyse, onları çıldırtmak için iki kat çalışmamız gerektiğini düşünüyorum. Hemen hastaneye koşuyor, yaralılara kitap okuyor, elbiselerini dikiyor, toplantılarda konuşuyorum. Zafer kazanılmadan ölmek istemem..." Mektubu okuduğunda Olga, çocukluğundaki gibi başını anasının dizine koymayı arzuladı. Yine de annem beni biraz anlıyor; incir çekirdeğini doldurmayan şeylerden ötürü kavga ederdik; ama şimdi devir değişti...

Olga kendini çok yalnız hissediyordu. Semyon İvanoviç, günlerce konuşmadan oturabiliyordu. Sonra birden kabaca saldırıyordu karısına: "Kendini beğenmiş yumurcak..." Olga'nın kendisine bakmasını istiyordu. "Yine düğmemi dikmeyi unutmuşsun. Aklından neler geçiriyorsun peki?" Ara sıra da keyiflenirdi. Bir şey olmamış gibi, Moskova'daki günlerini hatırlardı. Üç bardak çay yuvarladıktan sonra alnını havluya siler, Olga'ya sarılmak isterdi. Böyle anlarda Olga onu itiyordu: "Bırak da okuyayım..."

Cephedeki askerlerden geridekilere bir çağrı yollanmıştı yazı işlerine. Bu çağrının gazetede yayınlanması gerekiyordu. Semyon İvanoviç uzun süre düşündü, "Hımmm! Hımmmm" etti; iki kere ahizeye yapıştı. Sonra yerine bıraktı: Olanaksızdı, Korolev ana avrat söverdi sonra.

— Çağrıyı mutlaka koymalıyız, dedi Olga. Gecikenleri kamçılar...

— Neler yazılı, bir baksana! Kırbacı ben yerim sonra... "Durum çok çok ciddi... Kaderimiz..." Şu laflara bak! Durumu, neden olduğundan kötü göstermeli? Bozguncu kafasıyla yazılmış, Neden "çok, çok ciddi" sorarım sana! Nereden bulmuşlar bu deyimleri?

— *Pravda*'yı okusana, dedi Olga. Onda daha açık seçik yazılı...

— Yok canım. Bütün sayılarına baktım "Ciddi" var ama, "çok, çok ciddi" ya da "Kaderimiz..." yok; onlar bir şeye aldırmıyorlar. Nasıl olsa cephedeler. Ama kabak benim başıma patlayacak.

Eskiden Labasov, bir sorunu çözümlerken bu işi zevkle yapardı: Kocaman kırmızı kalemle yazıları çizerdi. Bu kez, bildiri metnini güvensiz, ince çizgilerle düzeltti. Olga omuz silkti, matbaaya koştu.

Ertesi sabah Semyon İvanoviç uyandığında şaşırdı kaldı: Olga'nın yatağıyla kendininki, perde niyetine asılı bir çarşafla ayrılmıştı.

— Bu oyun da nesi? diye sordu Semyon İvanoviç.

— Oyun moyun değil. Durumu dikkate almak zorundayım artık. Gazeteyi bırakmak istemiyorum. Ama gitmek gazeteyi bırakmak demektir. Başka bir oda kiralamak da olanaksız. Bu kadar.

— Ne demek bu kadar? Bu paçavranın yatağın yanında işi ne?

— Anlaman gerekir. Artık karın değilim. Bir düşüncesizlik yaptım. Zararın neresinden dönülse kardır. Daha fazla konuşmayalım. Sinirlerime ihtiyacım...

Semyon İvanoviç kendinden geçip bağırdı:

— Başka biri mi var? Kim?..

Olga kılını kıpırdatmadan güldü:

— Şimdilik kimse yok. Çok işim var, düşünmüyorum bile. Hem sonra erkek namına burada kim kaldı? Hepsi senin gibi... Savaş bitince belki birini bulurum... Ama savaş bitene kadar yazı işleri sekreterinden başka şey değilim. Unutma...

Birkaç gün sonra, hayatındaki değişikliği bildirmek için Olga annesine mektup yazdı: "Semyon İvanoviç'le boşandık sayılır. Günümüzün koşulları öyle ki, insanları tanımak daha kolay oluyor. Bana göre değilmiş. Eski adrese yazabilirsin; bir oda, hatta yarım oda bile bulmak olanaksız. Bulsan da çok pahalı. Hem eski elbisem yırtıldı; yenisini almak için para

biriktiriyorum. Sırtıma giyecek bir şeyim kalmadı, tiyatroya bile gidemiyorum..."

Kızımı yeniden kazandım, diye düşündü Nina Georgiyevna. Evet, gerçekten kazandım onu. Ağzından çıkanları ruhuna bağlarken nasıl da yanılmışım. Kızımın genç olduğunu, gençlerin başka bir dil konuştuklarını nasıl da unutmuşum!... Olga'nın öğütleri bile yaşlı kadını kızdırmadı: "İyi bir yiyecek mağazası bulmalısın. Şekersiz ve yağsız fazla dayanamazsın..." Benim zavallı kızım! Onca derdi arasında bir de beni düşünüyor...

2

Sergey gülümsedi. Bir yıl önce sıkıntıdan patlıyordu: İstihkâmcı ordunun kuyruğunda gider; ötekiler savaşırken o köprü yapar... Ordunun kuyruğunda gittiğimiz doğru. On beş gündür tanklar, toplar, bütün tümen bizi geride bıraktı. Biz yolları, köprüleri uçuruyoruz. Dün Voronov: "Bu köprüyü 1938'de yapmıştım..." dedi. Kendi yaptığımızı kendi elimizle uçuruyoruz. Almanlar da peşimizden koşuyor, yolumuzu kesmeye çalışıyorlar.. İki keresinde, yarım saat kazanmak için savaşmak zorunda kaldık. Bir tek sağlam köprü bırakamazdık onlara! Bu böyle ne kadar sürebilir? Elma ağaçlarıyla, bembeyaz evleriyle sakin kentler. İlkbaharda buralılar, savaşın burunları dibine geleceğini düşünmemişlerdi bile. Step... O kadar büyük ki insanın canı bakmak istemiyor... Neredeyse Don Nehri'ne varacağız. Daha da ilerlemelerine izin verecek miyiz acaba?

Büyük bir acı, sevdiği birinin ağır hastalığını ya da dostunu yitirmenin üzüntüsünü tadan biri, en kötü şeyin ikinci bir kayıp olduğunu bilir. Kışın sevincinden, büyük umutların ardından başlarına gelenler dayanılır gibi değildi. Geçen yaz kargaşalık büyüktü: İnsanlar akıllarını başlarına toplayacak, düşünecek zaman bile bulamamışlardı. Şimdi, geri çekilmenin ne olduğunu herkes biliyor. "Alman" sözcüğüyle kan tepeye çıkıyor, gırtlak kuruyuveriyordu. Kısa süre önce, toprak kuruyunca batıya yürüneceği sanılmıştı. Tam tersi oldu; bendini yıkan ırmak gibi, Alman ordusu, tarlaları, sebze ve çiçek bahçelerini, tekdüze, sınırsız stepi kaplamıştı.

Yaşlı bir kadın Sergey'e: "Ne büyük umutlar vermiştiniz," dedi. "Şimdi kaçıyorsunuz..." Sergey verecek cevap bulamadı. Askerler, kadınların, çocukların, yaşlıların bakışlarından kaçıyorlardı: Onları korumayı becerememişlerdi. Buğdayı, toprağı, mutluluğu Almanlara veriyoruz. Hava ne sıcak! Yol, yoğun bir toz bulutuyla kaplı; ağızlar kuru, gözler acıyor. En iyisi bir şey görmemek...

"Rostov'u boşalttık." Bir günlük emir. Basit, acı sözler: Toparlanmak gerekir! Her şeyi bırakıp gidiyoruz (askerler "kirişi kırıyoruz" diyorlar) Uçaklarımızın sayısı arttı. Tanksavar topları iyi. Cephe gerisi sağlam: Herkes çalışıyor... Ama savaşmayı bir türlü öğrenemedik.

Sergey, yaradılışı gereği düzensizdi; savaş öncesinde dalgınlığından kendi yakınmıştı: Bir mektubu nereye tıktığını bilemezdi; bir saat erken gelir ya da bir saat gecikirdi. Şimdi düzensizlikten nefret ediyordu. Önceki gün albay: "Köprüyü uçurmayın, bekleyin. Onları burada durduracağız. Tanklar tam dörtte geçecek." demişti. Dört demişti ama tanklar "yedi" de geçtiler... Aynı albay yakınıyordu: "Ne zaman uçakların yardımını istesem geç kalıyorlar..." Ulaştırma kötü. Albay açık açık söylüyor: "Sol kanattaki komşunun nerede olduğunu Tanrı bilir..." Tümen komutanı, Suvorov'a hatırlatmaktan hoşlanır: "Yarın heriflere esaslı bir kötek atacağız," diye bağırır. Ama sırası geldiğinde karar veremez, sallanır... Binbaşı Parşin gerekli tedbirleri almıştı: "Komuta yerimiz burası. Artık kımıldamayacağız. Elimizden geldiğince yerleşmeliyiz buraya..." Masasının üzerine karısının resmini de koymuştu. Üç saatte elektrik tesisatı güçlükle yerleştirildi. Her neyse, konfor sağlanmıştı. Ama akşam, binbaşı yine yola düzüldü. Gorbunov, konser programını hazırlamak için kalmıştı, oysa Alman tankları şehre giriyorlardı bile... Ben de parlak sayılmam: Millerovo önünde Grinko'ya güvendim, mayınlar yerleştirilmedi. Yalnız bunun için savaş kuruluna çıkarsalar yeridir.

Sıcak artıyordu. Toz hareketsiz, sanki havada asılıydı. Sergey, Voronov'a sordu:

— Nikolay ne dersin, uzun sürer mi?

— Dün haberalma bölümü iki Almanı sorguya çekti. Mayısta Fransa'dan ayrılmışlar. Orada kimselerin kalmadığını söylüyorlar. Hitler kıştan önce işi bitirmek için esaslı bir darbe indirmek istiyor. Ağlaşıyorlar ama küstah bu herifler! İçlerinden biri Hindistan'a yürüdüklerini söylemedi mi? Akıllarını kaçırmış bunlar!

— Hindistan'a mı? Delirmiş hepsi. Çok bira içiyor, bu yüzden hep düş görüyorlar...

— Ya müttefiklerimiz ne düşünüyor? Darbeyi indirmenin sırasıdır. Almanlar, son tanka varıncaya dek neleri var neleri yoksa Fransa'dan çektiler... Nerede kaldı ikinci cephe dedikleri şey?

— Aceleleri yok. Acele etmeyi sevmezler. Paris'te bir İngilizle tanıştım, sevimli bir adamdı. Bir gün, ticari temsilcilikten birlikte çıktığımız sıra

bana: Çok acelem var," dedi. Otobüsü de geliyordu. Biraz koşsa yetişebilir. Neredeee, adımlarını bile hızlandırmadı... Şaka ediyorum canım. Fransızlar, güler geçersin, derler. Yalnız yaradılış meselesi değil. Almanları sevmezler, ama korkarım bizi de pek sevmiyorlar...

— Sergey, sen Fransa'yı gördün. Fransızlar gerçekten çarpışıyorlar mı, yoksa iş görmekten çok konuşuyorlar mı?

— Orada her şey karıştı. Paris'te bir şair tanıdım, ince biri. Sözcüklerinin anlamını düşünmezsen insanın hoşuna gider, neredeyse şaşırtır. Ama alışılmış dile çevir, su katılmamış Almanın biri olduğu anlaşılır: ne Almandan daha iyi, ne de daha derin düşünceli. Orada kayıtsız gevezeler, büyük konuşan boşboğazlar, "bizlerin ve sizlerin büyük partisi" var. Bir de halk tabakası. Halk ne yapabilir? Pek az Alman kaldı diyorsun. Askeri bir çıkarmayı önlemeye yetmez, ama silahsız bir ulusa diz çöktürmeye yeter de artar bile.

Voronov, Sergey'in en iyi dostu olmuştu. Mavi gözlü, utangaç, çocuk gülüşlü, tatlı, çalışkan, otuz iki yaşında saçları ağaran bir devdi. Arhangelsk'li bir oduncunun oğluydu, çocukluğunu koca bir ırmağın kıyısında, yitik bir köyde geçirmişti. Çocukluğundaki gibi ormanı, yaprak hışırtısını, reçine kokusunu, doğanın basit ve gizemli yaşayışını seviyordu. Okulda üstün zekasıyla kendini göstermişti. "Sen önemli biri olursun," diyordu herkes. Gerçekten de, Voronov çok iyi bir inşaat mühendisi olmuştu. Leningrad'da gepgenç bir öğrenci kız tanımıştı; şakacı, okşayıcı Nina. Elleri o kadar küçüktü ki, Voronov avuçlarında sıkmaya çekinirdi. "Bir beyaz ayısın, Mişka'nın teki..." der basardı kahkahayı Nina. Belki de bu yüzden, oğullarına Mişka adını vermişlerdi. Voronov kentten uzaktayken Leningrad'ı telefonla arar ve sorardı: "Mişka nasıl?.." Ailesi Leningrad'da kalmıştı. Hep haber bekliyordu. Karısından bir mektup aldığını kimseye söylemedi. Beş gün sonra Sergey'e baktı, gözleri daldı gitti: "Mişka'm ölmüş. Açlıktan... Dişlerimle gırtlaklarını parçalayabilirim! Neyse, başka şey konuşalım. Çünkü, ne istersen söyle bir şey yapamazsın..."

Sergey annesinden ve Valya'dan sık sık mektup alıyor; büyük bir zevke okuyordu. Düzenli ama kısa cevaplar yazıyordu. Çevresinde olup bitenleri geçmiş günleriyle bağdaştıramıyordu bir türlü. Annemin, savaş öncesinden kalma eski sözcükleri kullanması ne garip. Düş görmeye devam ediyor, duygulanınca da hemen bir sigara yakıyor herhalde... Hastalanmasa bari!"

Valya'nın yakındığı yok, ama canının sıkıldığı belli. Tiyatroya gidip üç Kızkardeş'i gördüğünü söylüyor. Annem, Olga'nın kocasından ayrıldığını bildirdi. İyi olmuş. İğrenç bir herifti... İnsanlar boşanıyorlar. Herhalde başkaları da evleniyordur... Bütün bu işler ne kadar geride kaldı! Sanki başka bir gezegende. Steple uyuşan tek şey vardır. Yakıcı toz ve yanık kokusuna, yıkık köprülere, çevredeki hüzne uyan tek şey: Nina Georgiyevna'nın mektupların altına devamlı eklediği notlar: "Vassia'dan hiç haber yok..." Savaş! Şimdi yangın iyice yayıldığında alev alan stepin otları gibi, Sergey de savaş ateşiyle doluydu.

Bir subay Voronej'in içinde çarpışmalar olduğunu söylemişti. Almanlar, Rostov'dan güneye iniyorlardı. Salsk, Kotelnikovo... Cephedeki gedik, gün geçtikçe genişliyordu. Alman tankları gerilere gömülmekteydi. Burada zorlu savaşlar veriliyor, ötede başka mevzilere çekiliyordu Rus birlikleri. Köyler yanıyor, kadınlar ağlıyor, pelinin acı kokusu mide bulandırıcı...

Yeryüzü böyle bir felaketle karşılaşmamıştı. Wurtemberg'in dakik muhasebecileri, vahşi çığlıklar atarak Polovtsi steplerinde ilerliyorlardı. Kimler yoktu ki? Ablak suratlı, Ukrayna'da semirmiş astsubaylar, "kıstırmaktan" "kuşatmaktan" başka şey düşünmeyen, kuru yüzlü, bomboş bakışlı generaller; düelloda yüzü yaralanan Heidelberg üniversitesi öğrencileri, Pomeranya'nın mankafa celepleri; heyecanlı SS'ler, maaşlarından para arttıran, ıtır saksısı ve basuruyla yaşayıp giden kırklık, varlıklı memurlar; hepsi de, destanlara konu olan Colchide hazinesi peşindeydi. Şarkıcı ve sarhoş, kalp hırsızı, araklanmış yumurtaya bayılan, Sezar rolüne çıkmış yankesici İtalyanlar vardı. Yersiz, yurtsuz, sefil, kara cahil Romenler, atalarının Volga kıyısında oturduğunu, Paris'in inceliğini taşıyıp Berlin'e kol attığını, dünyanın göbeği olduğunu söyleyen Bükreşli subaylar vardı. Kanla, kinle, askeri eğitimle kızışmış Macarlar vardı: Kendilerine haksızlık yapılmıştı, çekiyorlardı tetiği... Butün bu insanlar stepte debeleniyor, yiyor, içiyor, boşalıyor, yağmalıyor, boğazlıyor ve haykırıyordu: İleri, hep ileri!

Gece bir köyde mola verilmişti. Yaşlı bir adam Sergey'e alaycı sesiyle:

— Sizinkiler Tanrıdan söz ederken...

— Ne diyorlardı?

İhtiyar sinirlendi: .

— Bu da nesi? Ruslar beni yok ettiler, şimdi yine bana güveniyor köpoğluları...

— Yok canım, dedi Sergey. Başka şeye güveniyoruz.

— Müttefiklerinize mi?

— Kendimize.

Ne bitip tükenmez koku! Pelin. "Pelin gibi acı", dememişler boşuna... İhtiyar hepsine şarap sundu:

— Don kıyısı üzümlerindendir, güzeldir...

Şarap da step kokuyordu, yanık ot kokuyordu...

Sergey, Mado'nun, ağızda buruk bir tad bırakan tatlı şaraptan söz ettiğini hatırladı. Gerçekten böyle şeyler var mıydı bir zamanlar? Barış çağının yazı, resim dolu atölye... Şimdi Almanlar orada. Buruk bir tat? Buruk da ne demek, başka türlü acı.

Birden Sergey gülmeye başladı:

— Şu Tanrı hikayesi çok gülünç. Neyse ki insanlar birtakım hikâyeler uyduruyorlar: Bu hikâyeler de henüz her şeyin ölmediğini gösteriyor.

Yine günler, kilometreler, toz, pelin. Ve işte Don....

— Köprü işiyle görevlendiriyorum, demişti Albay Voronov, planını savunuyordu:

— Almanlarla birlikte uçurmak istiyorum. Yanıma yirmi kişi alacağım. Barınak sağlam. Onlar sağa sola bakınana dek tüyecek zamanı buluruz...

Zonin, kabul etmeden önce bir an düşündü: Tehlikeliydi. Voronov diretti:

— Hesabımız sağlamdır...

Barınağı incelediler. Sergey:

— Dönüp buradan geçerken yeni bir köprü yapmamız gerekecek, dedi.

Voronov rahatça cevap verdi:

— Şurada kurmak gerekli, üç yüz metre yukarıda...

Sabah ortalık pespembeydi, yalnız stepte görülür pembe sabah. Başçavuş Şulyapov: "Teğmenim siz gidin," dedi. "Biz icabına bakarız." Voronov güldü, "Ben de işe göz kulak olacağım. Az şey mi?"

Önce dört Alman köprüye çıktı, biraz tepindiler, altına baktılar, sonra da geri döndüler. Voronov dürbünle gözledi: İki subay heyecan içinde bir şeyler konuşuyordu; sonra biri kolunu kaldırdı. Beş araba köprüye çıkınca Şulyapov kolu çevirdi. Köprü havaya uçtu. Ortalık tozla, toprakla kaplandı. Voronov silkiniyordu. İyi oldu!... İstihkâmcılar otların arasında ilerlediler. Makinelilerin sesi duyuldu. Voronov, Şulyapov'a bağırdı: "Karşılık vermeyin, ilerleyin siz..."

Ertesi gün Başçavuş Şulyapov, Sergey'e raporunu veriyordu:

— Teğmen Voronov'la er Okhrimenko'yu kaybettik. Teğmen başından yaralanmıştı, dere yatağına kadar sürükledik. Almanlar saat yirmi üçte karşıya geçmeye başladılar; bizi görmemişlerdi. Teğmenimizi de götürmek istiyorduk, kendinden geçmişti. Yüzüne baktım: İşi bitikti... Beklemek olanaksızdı. Gün doğmadan kurtulmamız gerekiyordu... Yüz Almandan fazlası öldü. Müthiş bir patlamaydı. Biz nasıl toprağa gömülmedik, şaşıyorum...

Şulyapov, Voronov'un kâğıtlarıyla iki fotoğrafı Sergey'e verdi: Bereli, gülümseyen genç bir kadınla küçük bir çocuğun resimleriydi bunlar. Mişka olmalı. Nikolay bu resimleri hiç göstermedi… İşte artık Voronov da yok... "Üç yüz metre yukardan kurarız köprüyü…" Ama Voronov kuramayacak... Yine de güzel bir ölüm: Yüzden fazla Alman, en azından bir günlük kazanç. Bir gün de fazla bir şey değil ya... Hiç durmadan çekileli neredeyse bir ay olacak. Hem sonra yüz Alman nedir? Neredeyse bütün Avrupa var karşımızda...

Şulyapov komutanının üzüldüğünü anlamıştı.

— Yüzbaşım, teğmenin ölümünü onlara pahalıya ödeteceğiz. Öyle bir sarsacağız ki...

Sergey başını arkaya attı, şaşkın şaşkın çavuşa baktı. Kendi kendine konuşur gibi, düşünceli:

— Tabii sarsacağız, dedi. Ama teğmene çok üzüldüm: Tam bir erkekti!.. Konuşmak neye yarar!.. Köy yollarını mayınlamak gerek. Rahata alışkın avanaklar köy yollarından geçmeye kalkabilirler...

3

Keller küçük kızı dizlerine oturttu; üç dört yaşlarındaydı, kendi kızını hatırlatıyordu. Gretchen büyümüştür şimdi. Görmeyeli neredeyse iki yıl olacak. Beş yaşına geldi. Rudi de okula gidiyor.

— Adın ne?

Küçük kız ağlayarak anasına koştu, etekleri arasına sığındı. Keller çok neşeliydi: Bir kere o gün astsubay olmuştu; sonra koca bir tabak peynir yemişti, bildiriler de kışa varmadan Rusya'nın işinin biteceğini ortaya koyuyordu. Bu mükemmeldi işte, çünkü Rusya'nın ikinci bir kışına kimseler dayanamazdı: Soğuğu, biti, şişen ayakları, bütün iğrençlikleri hatırladı... Şimdi hava çok sıcaktı mevsimlerden yazdı, neredeyse Asya'ya varmışlardı... Şu küçük de ne aptal şey! Isıracakmışım gibi korkuyor benden. Hepsi yabanıl, insandan kaçıyorlar...

Keller, eğri bacaklı, kızıl tüylü bir köpek gördü. Çağırdı, okşamak istedi; ama hayvan kuyruğunu kısıp kaçtı. Köpeklerine varıncaya dek her şeyleri yabanıl heriflerin!.. Ne önemi var canım, yine de çok ilginç. Alışılmamış bir görüntü! Biraz daha ilerlesek dünyanın bambaşka bir bölümüyle karşılaşacağız! Önceki gün bir deve görmüştü... Bu bölgelere kadar geleceğini Keller aklından geçiremezdi. Çalışma odasından çıkmayan bir bilgindi; savaştan önce nereye gidebilirdi? Berlin'e, Paris'e, İsviçre'ye… Turizm... Burada, düşünde göremediği şeyler çıkıyordu karşısına. Savaş çok cömert, yadsınamaz. Öldürmek ahlaksızca, akıl almaz bir şey. Ama savaşı yadsımak, aşkı yadsımak kadar aptalca: Aşkta da ne ahlaka yer var, ne akıl ve mantığa...

Geçen yılın sefil köyleri değildi bunlar. Süt domuzları, süt, rislingi hatırlatan şaraplar vardı. Kısa süre önce küçük bir fıçı ele geçirmişlerdi. Ama Mimi gibi bir kadın yoktu, olamazdı da... Ruslara bu yüzden kızmak gereksiz. İlkel insanlar, antropoloji bile okumuyorlar: Yabanıl bir kadından çelişik duygular beklenir mi? Güzel bir gece geçirmişti. Genç kız durmadan ağlıyordu, ama bunun da zevki başkaydı. Pek çok şeyi çabuk gömdük, yeni biçimleri hemen benimsedik. Oysa, bitip tükenmeyen sezgiler var. Bir

kadının kendisinden korkması erkeğin hoşuna gider. Güçlü hisseder kendini.

Keller hâlâ iyi bir aile babasıydı: Gerta'ya sık sık mektup yazıyordu. Kısa süre önce, izinli bir askerle karısına bal, domuz yağı, bir Rus evinde bulduğu küçük, kürklü çizmeleri yollamıştı. Teğmen Krause: "Savaş, Noel'den önce bitmese bile, siz o sıra ailenizle olursunuz," demişti. "Ekimde izniniz geliyor. Biraz ileri aldım. Böylece Noel'i ailenizle kutlarsınız." Bu Teğmen Krause aslında kötü adam değil. Keller'le konuşurken onun bilim adamı olduğunu dikkate alıyor. İyi bir şey, Gerta sevinecek... Ama şimdi öç alma sırası Keller'deydi: Evin hakiminin kim olduğunu gösterecekti karısına... Gerta çocuklarının anasıydı; ama öyle anlar vardı ki. Lotte gibi, Mimi gibi, Harkov'da tavladığı minik, kızıl saçlı karı gibi aciz bir dişiydi.

Zavallı Weber'e, kitaplarıma dönmeyi düşlediğini söylemiştim. Benimle alay ediyordu. Belki haklıdır? Bilimi yadsımak gülünç. Ama başka amaçlarla yaratılan nice kuşaklar var. Klitsch'in bir çıkışından ürken Keller miyim ben şimdi?.. Tarihi Führer yazıyor; adı, Rusya'da bile bütün anıtlara kazılacak; ama bizim için savaş tarih değil. Müthiş ve çekici bir oyun. Yeniden eski işime dönmek mi? Doğrusu pek de canım istemiyor. İlerde, belki yaşlandığım zaman: Şimdilik başka şeylerden hoşlanıyorum. Bu köyün adı da ne? Yarın ne olacak, bilmiyorum. Belki ölürüm; ama artık basit bir kart olmaktan çıktım; şimdi ben de kumarbazım. "Pas" demeyeceğim. Dün aceminin biri: "Bizi Tanrı değil Führer yarattı" diyordu. Laf işte. Ama gerçek payı yok değil; tabii ki beni yaratan Führer değil. Ondan önce de vardım. Çalışıyor, okuyordum. Ama savaş beni yeni bir kalıba döktü, bambaşka bir insan yaptı...

Teğmen Krause'nin gözdesi Willi; gece Keller'le birlikteydi. Keller bütün arkadaşlarına yakınlık gösteriyordu, Willi'ye de. Kötü bir çocuk değildi bu yumurcak; yeni kuşağın tipik bir örneği; gözü pek, şen ve palavracı. Frankfurt'ta tanıdığı İrma adlı bir kadından söz etmişti Keller'e. Sözde kadın Willi için çıldıracaktı. Bir saat sonra, aynı Willi, İrma'nın kendisini yanına bile sokmadığını itiraf ediyordu. Ruslara karşı çok kabaydı, kötü olduğundan değil, bu tutumu benimsemişti işte. Keller kaç kere onu azarlamıştı. Şimdi de ev sahibesinin tavuğunu çalmıştı. Kadın, boğazlanan

danalar gibi gözyaşı döküyordu, Saçmaydı yaptığı, çünkü burada daha iki gün kalacaklardı.

— Bak Willi, benim kuralım şu: Geceyi geçirdiğim yerden bir şey almam. Komşularda istediğini bulabilirsin. Ev sahipleriyle iyi ilişkiIeri sürdürmek gerek...

Keller, Willi'nin malına el koydu ve kadına geri verdi. Kadın, hazinesini göğsünde sıkarken Keller basıyordu kahkahayı: Anaç tavuk gibi debeleniyor!

Az sonra Willi başka bir tavuk buldu, getirdi. Kömür ateşinde kızarttılar. Keller yalanarak:

— Dijon'daki A la Cloche lokantası da tavuğu bu kadar yapar işte, dedi. Bir şişe Bourgogne şarabı eksik.

Willi bir şişe rom buldu. Keller de o sıra hatırladı:

— Bugün benim doğum yıldönümüm yahu! İyi ki dinleniyoruz... Otuz dördü doldurdum. Benim yaşımda Dante, yolun yarısını aştığını yazmıştı. Biz de Koca Moğol'un başkentine giden yolun yarısını aştık demektir...

Uzun uzun, ortalığı çınlatarak attılar kahkahaları. Ev sahibesi, gözleri yaşlı avluda duruyor, ürkek ürkek pencereden içeri bakıyordu.

Keller fazlaca içmişti, ama sarhoşluğu hafifti. Hava çok sıcaktı; köy yollarında yürüyor, şarkı söylüyor, bağırıyordu. Hayatın tadını çıkarıyordu. Geçen seferki Rus kızı yoktu burada, yazık; hep ihtiyarlar ya da küçücük yavrular. Gençler saklanıyorlar herhalde. Bu sabah Teğmen Krause, Paris modasına uygun giyinmiş bir karıyla geziyordu. Aslan payını kendine ayırır...

Yemekten sonra herkes uzandı. Keller'in uykusu yoktu. Okumaya çalıştı, elinin altındaki roman sıkıcıydı: Sinir hastası bir öğrenci, güzel ama topal bir kız, bir miras meselesi ve aşkın ölmezliği konusunda gevezelikler; doksan sayfa boyunca tek olay yoktu... Kitabı bir kenara bıraktı, küçük kızı korkutarak eğlendi: Tüfeğini üzerine çeviriyor sonra da bisküvi veriyordu. Aptal, bisküvileri almaktan korkuyordu! Eski Keller olsam bunları

incelerdim: Kızıllarda her ırktan adam var... Ama sıkıcı bir iş bu. Şarkı söylemek daha iyi:

Tek kaygım var benim.
Lotte, Lotte, Lotte, buraya gelsene...

Ortada ne Lotte var, ne de önceki gece yattığı kız... Yine köpeği çağırdı: Bisküvileri o yer, aç olmalı. Hayvan bir köşeye büzülmüş, içler acısı sesler çıkarıyordu. Uyuma olanağı yok... Sonunda Keller daldı. Pencerenin altından gelen bir gürültüyle uyandı. Saat altı!.. Demek iki saat uyumuşum, çok iyi. Neden bağırıyorlar? Baskın mı var yoksa? Teğmen Krause üç gün dinleneceğimizi söylemişti.

Willi koştu geldi.

— Uyuyor muydun? Bir Rus casusu enseledik. Teğmen Krause sorguya çekti. Askerlik kuralları gereğince şimdi ipe çekilecek... Bir şeyden haberim yoktu; Strauss'la iskambil oynuyorduk, birden Vogler'in bir Rus casusu enselediğini söylediler. Karının üzerinden iki elbombası çıktı. Canavara bak!.. Sonra Teğmen Krause göründü ve; "Hemen asacağız!" dedi. Strauss bir kâğıda "Bozguncu" yazma emrini aldı. Teğmen Krause örneği de verdi: Rus alfabesinden. Öyle güzel yazıyor ki, ressam sanırsın. Gel bakalım!..

— Makineme film koymayı unutmuşum. Bütün filmi dün harcadım. Esaslı bir sahne olacak, gör bak....

Genç kız, göğsü yırtık gri bir elbise giyiyordu; elleri bağlıydı. Gepgenç, onyedi, onsekiz yaşlarında: Bozguncuya benzer yanı yok. İyilik dolu gözler, yüksek bir alın, düz, çizgiyle ayrılmış saçlar. Buraya yolladıkları bir kentli olmalı... Keller gözlerini yanık derinin göründüğü yırtıktan ayıramıyordu.

Astsubay Stelbrecht, Teğmen Krause'ya yaklaştı:

— Belki onu inzibat merkezine yollasak daha iyi olurdu?

— Neden? El bombalarını bir tankere atmaya hazırlandığını söylemedi mi? Polisin işi bizi ilgilendirmez. O baylar ön saflarda görünmekten korkuyorlar. Ben bir Alman subayıyım. Gestapo ajanı ya da polis memuru değil...

Bir süre sustu, ekledi:

— Bana kalırsa insanlara boşuna acı çektirmemeli. Dayanışmayı arttırmaktan başka işe yaramıyor. Kıza vurmadım bile. Kaçmak istediğinde Müller'le Vogler entarisini yırttılar...

Onbaşı Wergau kızı asmakla görevlendirildi. Genç bir çocuktu Wergau, zengin bir peynir fabrikatörünün oğlu ve "Hitler Gençlik Kuruluşu"nun Holstein Şubesi şeflerindendi. Millerovo'da iki komünist kadınla bir Yahudi yakalamış ve elleriyle asmıştı. Keller ona karşı çelişik duygular besliyordu: Canavarlığından ötürü nefret ediyor, aynı zamanda da kıskanıyordu. Genç kuşaktan Wergau, bizim kaygılarımızın bir teki yok onda: Böyleleri her işi kolaylıkla yaparlar.

Wergau genç kızı arkalıksız bir iskemleye çıkardı, ipi kalın bir dala bağladı, sağlamlığına baktı. İpe asılıp sallandı, dayanacağı anlaşılıyordu.

Willi, makinesini Keller'in eline verdi:

— Onu ben asıyormuşum gibi çek fotoğrafı. Her şeyi ayarladım, sen yalnız düğmeye basacaksın...

Genç kız bağırdı, bir şeyler söyledi. Bir yıl içinde Keller biraz Rusça öğrenmişti; yine de kızın söylediklerini anlamadı, yalnız "ölüyorum" ve "Stalin" sözcüklerini seçebildi. Wergau, iskemleyi ustaca çekti. Kız havada debelendi...

Otuzunu geçkin, yığınla kör inancı olan (göğsünde bir sürü muska ve nazar boncuğu vardı) Schmidt adlı köylü korkuyla içini çekti:

— Bu işten hoşlanmadım...

Vogler sövüyordu.

— Karıyı önce bize vermeliydiler! Teğmenin aldırdığı bile yok; kendininkini odaya kilitlemiş...

Willi çok heyecanlanmıştı. Keller'e:

— Çok güzeldi! Işık iyi gelmiştir umarım... Fotoğrafı İrma'ya yollayacağım. İzinli gittiğimde koşarak gelir beni görmeye...

Keller kulak verdi: herkes genç kızın sözünü ediyordu. Ne nefret vardı bu sözlerde, ne acıma. Düşlere dalmış sürüyle hayasızca şey düşlüyorlardı.

Keller yürüyerek eve döndü. Gerta'ya kısa bir mektup yazdı: "Bugün benim doğum yıldönümüm... Burada ne pasta var, ne de senin okşamaların. Dünyanın öbür ucundayız. Develeri hayvanat bahçesine sokmuyorlar buradakiler, at gibi ortalıkta geziniyor hayvanlar, Rudi'ye söyle. Sevgili çocuklarımı candan öperim; seni de benim sevgili küçük bebeğim! Ebediyen senin, Johann." Mektubu katladıktan sonra düşündü: İdamdan söz etmemek iyi oldu. Böyle ilkel içgüdüleri kışkırtmamak daha iyi. Bizim durumumuz başka: Hepimiz askeriz... yarın ölebilirim...

— Bana bak Willi. Şu gittiğimiz kentin adı ne?

— Stalingrad.

Genç kız Stalin diye bağırmıştı... Ne saf ve düşüncesiz insanlar şu Ruslar. Öldürmek ya da ölmekten başka şey bildikleri yok. Barışçı bir gelişim için yaratılmamışlar. Bir tasma gerek bunlara... Asmakla iyi ediyorlar. Hem ipe çekmenin bir anlamı var. Kurşuna dizmek, ateş etmek daha kötü. Savaşta herkes ateş ediyor... Nasıl da debelendi ama...

Gece bastırmıştı. Bu lambayla bir şey okumanın da olanağı yok... Keller rahatsız oldu. Savaş öncesi, Heidelberg sokaklarında yürümek, sonra da bir kahveye girmek ne iyi olurdu: Orkestra, kareli örtüler, küçücük dantel önlüklü garson kızlar... Bu pislik nedir? Ruslarda hep, insanın uyumasına engel olan bir şey var: Ya bir tahtakurusu ya yeni doğmuş bir bebek ya da çılgın kediler... Şu pis çomara bakın! Kendine saygısı olan köpek sakin sakin yatar. Susacak mısın sen?.. Birden Keller gülümsedi:

— Willi, ipin var mı?.. Şu köpeği asalım. Bizi uyutmayacak...

Dalarken Keller düşündü: Doğum günüm epey gürültülü geçti... Önümüzdeki yıl nasıl olacak bakalım?..

4

Gündüz hava dayanılamayacak kadar sıcak; yanık step, kükürt gibi sarı ve yakıcı toz; insanın gırtlağı kaşınıyor, susuzluk canına okuyor. Ama geceler serinledi bile. Bu serinliğin havadan geldiğini, sonbaharın da yavaş yavaş yaklaştığını kimse düşünmüyordu. Dikkat edilen tek şey vardı: Hava bulutsuzsa düşman uçakları az sonra gelecek demekti... Bacakların hareket etmediği, gözlerin kapandığı söylenemezdi o zaman; bacaklar kendiliğinden harekete geçiyor, gözler –hiç sana bağlı değil– ekmek topakları, Nalivayko'nun aradığı benzin bidonu, makineli şeritleri, kırmızı mavi daireleri, yuvarlakları, zigzaglarıyla eski harita gibi. Bir tek şey var: Savaş. Herkes savaşın devam ettiğini biliyor, ama kimse görmüyor. Ne Ossip, ne Yüzbaşı Minaev, ne de Albay İgnatov. Stratosfere çıkmak, ya da başka bir yüzyıla geçmek gerek savaşı görebilmek için. Günlerden beri sürüp gidiyor; birkaç saatliğine duruluyor, sonra eskisinden de zorlu başlıyor, askerleri yorgun düşürüyor, düşünemez kılıyor, sinir hastası yapıyor, ama gözlerle eller yine işlemeye devam ediyor; irade sanki bir başkasının, ama yerinde. Tanksavar topçusu Şapovalov'a tankın yüz adıma kadar yaklaşmasını bekleten, topçu Şaduşkin'e düşman ikinci hattında bir hareket sezdiren Astsubay Nalivayko'nun cephaneyi zamanında getirmesini sağlayan, minicik Lina Gorelik'in son bombardımanın etkisinden sıyrılıp yaralı bacakları, gövdeleri sarmasına olanak tanıyan hep bu irade. Bu dayanıklılık ve inattan da öte bir şey; düşünmediği, hatırlamadığı zaman bile insanın aklından çıkmıyor; hedefi gören, varış çizgisine uçan atlet gibi Volga'ya saldıran düşman, bu yüzden yerinde sayıyor, yedeklerini getiriyor, savaşa yeni tanklar sokuyor, gökyüzünü "Junkerler", "Messerschmittler" ve "Fockeler"le dolduruyor.

Yeni homurtular. Pike inişler... Bir çatırtı; sanki bütün gezegenler arası ekspresler gerilip, uzun süre önce alt üst edilmiş, yarılmış, iki yüz kişi tarafından bir tümene karşı korunan –taze ya da yıpranmış, 376 ya da bir başkası– tepeye saldırıyor. Bu iki yüz kişi, üzeri hortumu havaya kalkık kızgın fil, gizemli bir gergedan ya da kuru kafa resimleriyle kaplı tankları da durdurmaya çalışıyor. Kuru kafadan bol şey de yok ortaklıkta: Miğferli, kepli, kasketli gülüyor, dişlerini gösteriyor, gözdağı veriyorlar. Evvelki gün

Minaev iki bacağa rastlamıştı: Başsız, gövdesiz, Alman postalları giymiş ve dolak bağlamış bir çift bacak. Kimindi bu bacaklar, nerden gelmişti buraya?

Şu tepe, genelkurmay haritasında bir kum tanesi, belli belirsiz bir küçük yuvarlaktır: Stepte, daha önde kumların arasında ve ilerde kentin içinde; fabrikaların yakınında binlerce kişi bunlar. Hepsi birleşince savaş oluyor. Bir satranç oyunu gibi önceden düşünülmüş; bir saat mekanizması gibi karışık. Dev bir kuruluş: Nalivayko yakıt bulamaz, Sergey'in istihkâmcıları köprüyü zamanında kuramaz, bir makineli vaktinden önce susarsa zemberek kırılabilir insandan duvar çöker. Savaşta her şey mantıklı, aynı zamanda her şey beklenmediktir: Tıpkı hayat gibi. Ama Ossip, Minaev ve Zarubin için yalnız bu tepe, bu derin çatlaklar, geride dere yatağı (küçük bir vadi.) Saduşkin'in bataryası, tepeyi Albay İgnatov'un barınağına bağlayan kablo var; her birinin hayatı gibi, her an kopabilecek, zayıf, çelik tel.

Bitkinlik ölümcül bir yorgunluk; kulak zarı patlıyor, gözler yuvalarından uğruyor; bir şey anlamak olanağı yok ama yine de dayanılıyor. Organik, düşüncenin dışında bir şey bu: Sonuna dek dayanmak. En basit şeylerin dışında kimsenin kafasında bir şey kalmamış: Keşif uçağı ilk ziyaretini yaptı, demek "Stuka"lar homurdanmaya başlayacak; ardından topçu ateşiyle tanklar görünecek. Şupovalov ve Çijik tüfeklerine yapışacaklar; Şaduşkin ağır makinelilere yüklenecek. Tanklar durdurulursa bir mola verilir: Bir kutu konserve açılır; son bildiri dinlenir, mektup yazılır, bir sigara sarıp dumanını üflemek fırsatı çıkar: Saldırı püskürtüldükten sonra sigaradan alınan ilk nefes hayata dönüştür. Hem ne çabuk bir dönüş. Önce bir dakika süreli boşluk; gözler bir şey görmeden bakar; askerler konuşmadan alınlarının terini silerler. Yaşadıklarına inanamazlar neredeyse... Bu anlardan birinde Ossip, Zarubin'e –epey oluyordu– korkunun yeterince alışmadıklarından geldiğini anlatmıştı; zamanla bu korku dağılacaktı. Gerçekten de bombardıman uzadıkça korku azalır, yerini bir sersemlik alır. Ama sessizlik iyice çökünce korku birden geri gelir: Geçmiş korkusu. Konuşmak neye yarar; korkulur ama düşünmek bir şey kazandırmaz insana... Ossip tıraş olmaya başladı. Jiletinin ağzı körlenmişti, yüzünü kesti. Neyse ki Zarubin ileri görüşlü adam, yepyeni jiletleri var, Alman jiletleri...

Bir saat önce toprağın ayaklar altında oynadığına inanmaz insan. Askerler şakalaşıyor, atışıyor; tartışıyor; savaştan söz ediyorlar;

burunlarının dibindeki savaştan değil ama, uzakta olup bitenden. Zarubin ordunun gazetesi Savaş Bayrağı'nı getirdi.

— Burada kimsenin bir şeyden haberi yok! diye bağırdı Minaev. Bizimkiler Viazma, Rjev üzerine yürümüşler. Yarabilirlerse Almanların hesabı görüldü demektir.

Zarubin, sert bir sosis parçasını dişledi. Dünyanın en ağır adamıydı sanki. Minaev'in ona "mister" demesi boşuna değil. Zarubin:

— Dün, diyor, yedinci takımdan Krantz bir Alman yayınını yakalamış. Müttefiklerin çıkarmasından söz ediyor... Bir kenara not ettim. –uzun uzun defterine baktı–. İşte, Dieppe yakınlarına çıkmışlar.

— Neden hemen söylemedin? Şu Mister'e bakın!.. İkinci cephe açılıyor, anlamıyor musun?..

Minaev garip bir adam. Az rastlanan insafsız biri; herkesin taklidini yapıyor, her şeyle alay ediyor. Üstelik coşkun da. "Sen füze gibisin," demişti bir gün Ossip. O sıra Minaev yemek bile yiyemiyor; kollarını sallayıp haykırıyor:

— Hayır arkadaşlar, bu işi kuçümsemeyin! İkinci cephe!.. Almanların hesabı görüldü demektir: Varını yoğunu buraya getirdi herifler... Bir harita bulamayışımız ne acı!.. Ossip, sen Dieppe'in nerede olduğunu biliyor musun? Paris'ten uzakta mı?

— Yok canım, hemen burnunun dibinde...

— Bunu da rahatça söyleyebiliyorsun ha?

— Dur canım, acele etme... Gazete bir şeyden söz etmiyor. Almanlar uydurmuş olabilir, ya da küçük bir çıkarmadır bu. Düş kırıklığına uğramak istemiyorum...

Minaev, Ossip gibi somurttu. Kalemiyle konserve kutusuna vuruyor.

— Şu sıra düş, zararlı otlar gibi yok edilmesi gereken bir şey. –Upuzun boynunu uzatıp incecik sesiyle başlıyor bir aşk şarkısına– "Hayaller boşa gittiğinde..."

— Yazık ki gramofon yok, dedi Zarubin.

— Hemen bir "düo" yapabiliriz. Hadi, "Doktor Goebbels", lütfen...

Minaev acılı bir sesle şarkı söylemeye başladı. Kızıl lekeli, küçük kara köpek de başladı ulumaya: Sanki Minaev'i taklit ediyordu. Ossip kahkahadan kırıldı:

— Harika! Sen mi yetiştirdin?

— Yok canım! İyice uğraşacak zaman mı var? Onu yetiştiren Almanlar. Ben gizli kalmış yanlarını bulmakla yetindim. "Doktor Goebbels", ikinci cephe şerefine zarif bir selam vermenizi rica ediyorum...

Savaştan önce Minaev hukuk öğrenimi yapıyordu. Ne olmak istediği sorulduğunda –savcı ya da avukat– şöyle cevap verirdi: "Küçük bir ilçenin amatör sanatçı topluluğu yöneticisi…" Meraklarının çeşitliliğiyle şaşırtıyordu Ossip'i; yüzme şampiyonu, satranç meraklısı, edebiyat konusunda geniş bilgi sahibi, eşine az rastlanan bir fıkracıydı. Uzun süre Ossip ondan çekinmişti: Bütün bunlar uydurma. Ama Minaev; komiserin de yardımıyla bir casusu nasıl yakaladığını albaya anlatınca, Ossip ellerini havaya kaldırdı: Çok doğruydu söyledikleri, ama Minaev'in ağzından gerçekten daha da ilginç oluyordu...

— Paris'te bir kardeşim var, dedi Ossip. Yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum. Serüven aşıklısının teki, ama iyi bir çocuk. Başından geçenleri bana anlattı. Tıpkı roman gibi. Dinlesen kitap yazardın...

— Benim serüvenlerim bana yeter. Savaş bitince bu uğursuz tepe, sen, bir de "Doktor Goebbels"le ilgili bir kitap yazacağım. Ne para kıracağımı gör o zaman...

Minaev hiçbir şeyi ciddiye alamazdı, ciddi konuşmadığı sanılırdı. Ossip ona gıpta ediyordu. Bu kadar genç, üstelik bu kadar da sağlam... Ossip acısından kimseye söz etmemişti: Belki bu yüzden, daha da artıyordu içindeki üzüntü. Umutlanmak boşuna, diyordu kendi kendine. Bir yıl geçti aradan: Orada kaldıkları anlaşılıyor... Arkadaşları mektuplardan, karnelerden, çocuklarının sınıfta aldığı notlardan, bulunan sonra elden kaçırılan odalardan, ayrılık, bağlılık ya da boşanmalardan söz ettikçe daha da içine kapanıyordu. Kimse aklından geçenleri, kuşkularını yanındakilere

açmazdı; dertler soyut biçimde anlatılıyordu: "Gazetede 'bekle beni' diye bir şiir var. Gerçekten hayatta nasıl oluyor bu iş?" Zarubin kayıtsız, cevap verirdi: "Gerçekten kocalarına, sevgililerine bağlı kalanlar var, bir de kuş beyinliler..." Sonra yüreği ezilirdi; Ya küçük Maşa'sı kuş beyinli çıkarsa?

Minaev bu kuşkuyu da alaya alıyordu:

— Seninkinin aldatacağından korkuyor musun? Ben de benimkinden eminim. Ama benim durumum bambaşka. Bir dostum var. Anası ha bire, "evlenin artık" diyor, biz işi uzatıyorduk. Böyle soylu duygular besleyen kişi formalite ile uğraşamaz... Savaştan hemen önce, bir iş için on beş günlüğüne Leningrad'a gittim. Geri dönünce ne dese beğenirsiniz: "Kusura bakma suç bende değil." Anlayacağın bir Carmen havası, ardından da başkasının düğün davetiyesi: Bu yüzden her türlü olasılığa şerbetliyim.

Minaev, anasından söz ederken bile dalga geçiyordu: "Benim küçük anacığım harikadır. Mektubunda ne diyor biliyor musunuz: "Askere alsalar ben de savaşırdım" diyor. Şu tepeden onu görür gibiyim! Kafasında kuruyor: Hitler şuracıkta, yaklaşıyorum, kafasına kafasına... Altmış üç yaşında ama sapasağlam, odun yarıyor…" Minaev, yüreklendirici sözlerle dolu mektubu sökmekte güçlük çektiğini söylemiyordu. Ağlıyordu anası: "Benim küçük Mitya'ma ne oldu?.."

Oysa küçük Mitya'sı çok iyi bir subay olmuştu: Savunmayı düzenlemek için gerekli yeri seçiyor, hemen yön değiştirebiliyor. Albay İgnatov'un planını daha başından anlayıveriyordu. Ossip bir noktada ona kızıyordu: "Kendini boşu boşuna tehlikeye atıyorsun. Çocukluk bu yaptığın…" Minaev tartışmaya girmiyor, ama yine de aklına eseni yapıyordu. Askerleri desteklemek gerektiğinin farkındaydı. Gerçekten korkunçtu savaş; hiç değilse kaderin önünde herkesin eşit olduğunu bilmeliydiler...

Askerler arasında koca adamlar ve çocuklar, efendi Özbekler, Yaroslav'ın becerikli gençleri, balıkçılar, oduncular, dülgerler, her meslek ve her yaştan adam vardı. Minaev kimiyle ciddi konuşuyor, kimini de alaya alıyordu; sivil hayatta berberlik yapan, şimdi keşif kolunda görevli Liyubimov'a takılırdı hep. Kaç kere düşmanı tuzağa düşürmüş; bir tutsakla dönmüştü Liyubimov. Her şey "tarihi"ydi bu Liyubimov'un gözünde. Zarubin, albayın çağırdığını söyler. Liyubimov: "Tarihi bir görev verecek herhalde…" derdi. Minaev

ona bir tütün verirken "al bakalım," derdi. "Tarihi bir sigara sarasın diye..." Liyubimov şaşırırdı: "Ben böyle konuşmam ki yüzbaşım…"

O akşam, Liyubimov, keşfe çıkıp bir Alman yakalamayı önerdi. Heriflerin kıpırdandığı yoktu, mutlaka bir oyun hazırlıyorlardı.

Onu Minaev göreve yolladı; çağırdığı için komiser ortada yoktu.

İgnatov'un barınağı öylesine dumanlıydı ki, Ossip içerde tanımadığı bir binbaşının oturduğunu fark edemedi önce. Albay haritaya eğilmiş, kanat çırpar gibi dirseklerini oynatıyordu.

— Sizin orası sakin mi? Romanovski ne yapıyor? O da mı şimdilik rahat? Ya Babçenko? Almanlar bir tümen daha getirdiler, eminim, ama hangi tümen olduğundan haberim yok. Romanovski işi aydınlatmaya karar verdi. Zor geçeceklerini anladılar şimdi kuvvet topluyorlar... Yarın bize de takviye gelecek, söz verdiler. Adamlarımız ne alemde? Bitkin mi?

Sonra İgnatov binbaşıya dündü:

— İşte Alpert, tabur komiseri; aradığınız odur umarım...

— Kievli misiniz? diye sordu binbaşı.

— Evet.

— Karınızın adı Raisse Grigoryevna mı?

— Öyle.

— Tamam. Sorun şu komiser: Karınız sizi arıyor. Bir rastlantı sonucu izinizi buldum. Albay, benim yanımda: "Tabur komiseri Alpert" dedi de... Pek yaygın değil adınız, hemen sizi çağırtmasını rica ettim... On sekizinde, Batı cephesinden doğruca buraya geldim. Oralarda da durum epey kızışıyor...

Binbaşı, Rjev saldırısını anlattı. Saldırı iyi başlamış, yalnız kendi alayı çok çabuk ilerlemişti. Sağ kanattaki komşusu yeterince destekleyememişti onu. Durum ciddi... Kendini hikâyeye kaptıran binbaşı komiserle karısını unutuvermişti. Ossip sözünü kesmeye cesaret edemiyordu. Sonunda binbaşı kendini topladı:

— Yahu sizi ilgilendiren karınız tabii. Bizim on üçüncü tumende çarpışıyor... Usta nişancıdır...

Usta nişancı mı? Ossip irkildi; olamaz!...

— Yanlış olmasın binbaşım?

— Yok canım.. Hepimizin canına okudu: Bir halk komiserliğine mektup yazdırıyordu, bir ordu siyasal yönetmenliğine. Tekrar ediyorum: Raissa Grigoriyevna Alpert, Kievli, kocası siyasi komiser. Başka ne istiyorsunuz? Otuz Alman öldürdü. "Kızıl Yıldız" ve "Liyakat" nişanı var. Gayet açık konuştum sanıyorum.

İgnatov, sosis ve patatesle votka sundu. Ossip gülümsüyor, duygularını gizleyemiyordu. Binbaşıyı da dinlediği yoktu. Ancak adamın şu sözleriyle kendine geldi:

— İkinci bir cephe açılmış galiba?

Albay gülümsedi:

— İkinci cephe mi? Yok canım... Geldikleri gibi gitmişler. Ne olduğunu bilmiyorum: Bir keşif mi, yoksa bir "sözde çıkarma"mı? Bir tek kendimize güvenmek zorundayız, bu açık. Kimse bizi kurtaramaz. Onlar bizden, kendilerini kurtarmamızı isteyecekler...

Gece Ossip anlattı:

— Karımı buldum, düşünsenize! Usta nişancı olmuş... Piyano çalardı. Anam çamaşır yıkamasına bile izin vermezdi. "O kadar narin ki!" Otuz Alman! "Kızıl Yıldız…" Ne diyorsunuz, ha? Tıpkı romanlardaki gibi!..

Minaev bir kahkaha attı:

— Sana demedim mi? Masanın başına oturmuş bir yazar, yığınla şey uyduruyor; bu iş için de ona para ödüyorlar. Oysa en iyi konuyu gerçek sağlayabilir ona... Neyse, komiserim sizi kutlarım. Kızından da söz etti mi?

— Kızım hakkında bir şey bilmiyor. Büyükannesiyle birlikte olmalı, Raya onları cephe gerisine yollamıştır...

— Albay ikinci cephenin sözünü etti mi?

— Bir sürü palavra! İkinci cephe diye bir şey yok. Basit bir gösteri...

Minaev kızdı:

— Anlıyorsam Arap olayım!.. Hiç hoş değil yaptıkları. Bize de telgraf çekiyor, büyük hayranlık duyduklarını belirtiyorlar… Hiç hoş değil!.. Centilmence davranmıyorlar diyeceğim. Demek çıkarma yapmış, sonra da geri dönmüşler.

Birden Minaev güldü.

— N'en var?

— Matrak bir şiir geldi aklıma:

İngiliz Lordu
Özgürlüğe düşkün
Yurttaş olarak
İnatçı ve sert.
Onuruna düşkün.
Yemeyi sever,
Sonra da kalkar
Vapura biner...

— Sen mi uydurdun bunu?

— Polejayev, Puşkin'in çağında yaşamış bir şair...

Liyubimov görevini büyük başarıyla sonuçlandırmış, yakaladığı Almanı getiriyordu.

— Yüzbaşım, işte su getirmeye yolladıkları bir avanak. İki kişiydiler, öbürünü geberttim...

— Ceketinde kan var, ne oldu?

— İt oğlu, bıçak salladı; neyse ki kaydı bıçak. Gebertecektim, tam zamanında kendimi tuttum; konuşması gerekiyor... Yüzbaşım. Bu alıştığımız Almanlardan değil...

Minaev gülümsedi:

— Tarihi bir Alman demek istiyorsun galiba?

— Tarihi mi? Yok canım. Bildiğiniz Almanlardan değil rezillerin rezili. Ben onu küçük bir kuş gibi, özenle yakalıyorum, sırtımda taşıyorum; köpoğlusu beni bıçaklamaya kalkıyor...

Ardından Liyubimov sövüp saymaya başlıyordu. Hayatı boyunca terbiyeli davranmayı öğrenen bir berber nasıl bitip tükenmeyen bir küfür hazinesine sahip olabilirdi? İçin için kaynıyordu sanki, bir türlü susmuyordu. Üstelik kimsenin de onu susturmaya niyeti yoktu: Bırakın içini boşaltsın...

Sonunda, Liyubimov susunca, Ossip:

— Lina'ya uğra da yaranı sarsın dedi.

Liyubimov Ossip'e baktı, utandı:

— Yüzbaşım, dedi... Minaev'e döndü. Parmağımı dokundurmadım herife. İtoğlu it, beni arkadan vurdu... Sorgusu bitince izin verin de ağzını burnunu güzelce dağıtayım. Bıçağıyla beni epey hacamatladı nasılsa...

Alman, Minaev'in önünde hazırola geçmiş, "albayım" diyordu durmadan. Tümeninin henüz hiçbir önemli savaşa katılmadığını anlattı. Onbeş gün önce Nancy'den gelmişlerdi.

— Aldığımız emir gereğince, en geç ayın yirmi altısında Volga'da bulunmak zorundayız. Evvelki gün Stalingrad'ın düştüğünü söylediler.

— Kim söyledi bunu? Goebbels? "Doktor Goebbels" buraya gel, söyle bakalım doğru mu bu?..

Küçük köpek havladı. Alman bir şey anlamamıştı, Rusların güldüğünü görünce saygıyla gülümsedi.

— Peki öyleyse, Stalingrad alındıysa subaylarınız yerinizde saymanızı neyle açıklıyorlar?

— Subaylar bütün kesimlerde işlerin yolunda gittiğini, yalnız burada biraz aksadığını söylüyorlar. Çünkü...

— Neden burada aksıyormuş?

— Sayın albayım, ben bir askerim; verilen emirleri yerine getiririm, o kadar...

— Sana subayların ne dediğini sorduk?

— Burada bir takım delileri bize karşı çıkardıklarını söylüyorlar...

Gün doğar doğmaz bombardıman başladı. Böylesi görülmemişti o güne dek. Ya da askerlere öyle geliyordu. Beş gün önce, Magaradze öldüğünde de benzerine rastlamadıklarını söylemişlerdi. İnsanın bağırası geliyordu... Uçaklar gittikten sonra Lina ortaya çıktı, Asteğmen Barunov'un elini sardı: Kemiği kırılmıştı. Bir gece önce Minaev, ceketindeki yırtığı diken Baranov'a bakıp: "Ne güzel ellerin var…" demişti. Kaç ölü?.. İgnatov, takviye yollayacağına söz vermişti... Tanklar göründü. Usta nişancı Şapovalov söz vermişti… Tanklar göründü. Usta nişancı Şapovalov tüfeğini doğrulttu; önceki gün bir mermi parçası kolunu sıyırmıştı; yine de üçüncü kurşunda bir tankı durdurdu. Şaduşkin bütün gücüyle savaşıyor, ağır tanklara durmadan ateş ediyordu. Biri iyice yaklaştı, tepeye iki mermi düştü; Zagvozdev yaralandı: Üçüncü mermi tam yerine oturdu, tankın demir şeridi koptu. Alman öncüleri ilerlemeye çalışıyordu, makineliler onları durdurdu. Her zamanki gibi, kargaşalıkta olup biteni anlamak güçtü ama herkes üzerine düşeni yapıyordu: Ne büyük bir atılım vardı, ne de büyük bir yüreklilik, savaşın ilk gününden beri taburu ayakta tutan büyük bir irade, doruğuna varan büyük bir yorgunluktu. Minaev'in yüzü sert, eni konu kötüydü; tıraş olmadığından yirmi yıl ihtiyar görünüyordu, yeniyle yüzünü silip telefonda bağırıyordu: "On altı tank…" "Messerschmitt'ler sağdaki komşumuzun tepesinde…" Ossip'in ne Raya'yı düşündüğü vardı, ne Stalingrad'ı. Sonra, nasıl olduğunu bilmeden, ölen Vaviyalov'un makinelisinin başında bulmuştu kendini. Çavuş Koralev'e nasıl bağırmıştı, hatırlamıyordu: "İleri!.."

Sonunda ortalığa büyük bir sessizlik çöktü; insanlar, toprak ve hava yavaş yavaş kendine gelirken duyulan ilk dakikaların ağır ve uzun süre beklenen sessizliği. Ossip, Şapovalov'a yaklaştı:

— Eline ne oldu?

— Develer, top kundağını parçaladılar... Geldiklerini gördüm aldım makineliyi elime...

Ossip Minaev'e:

— Elini sordum –kırılmış– bana top kundağından söz ediyor, dedi. Yeni bir rapor daha hazırlamalıyız. İkimiz imzalarız. Nişan vermek için ne bekliyorlar? Nişana hak kazanan biri varsa o da Şapovalov'dur...

Birden Minaev gülümsedi:

— Sen elini soruyorsun, o toptan söz ediyor... Almanlar o kadar aptal değil; gerçekten hepimiz delirmişiz. Hem yalnız biz değil, Romanovski'ninkiler, herkes... Bana kalırsa bunlar Stalingrad'ı alamaz.

— Böyle devam ederse sekiz günde tabanları yağlayıp kaçarlar…

Sanki savaşın sonu gelmişti. Böyle birkaç gün daha sürerse zaferi kazanacaklarını sanıyorlardı. Oysa savaş yeni başlamıştı...

5

Raya, Ossip'in mektubunu evirip çevirip okuyordu.. Her keresinde de dönüp dolaşıyor, aynı yere geliyordu: "Bana resmini yollamayı unutma." Raya şaşkın şaşkın gülümsedi. Ossip onu tanıyamazdı... Eski Raya'ya benzeyip benzemediğini anlamak için cep aynasından kendine bir göz attı. Hayır, Kievli Raya değildi bu, Rjevli Raya'ydı...

Ossip'i bulmuştu. Ne büyük mutluluk!.. Dudaklarında bir gülümsemeyle ormanda ilerliyordu. Orman kızıl ve altın sarısı renklere bürünmüştü. Raya birden durdu: Uzun süredir anmamaya yemin ettiği şeyleri hatırlamıştı. Kiev, dolabın ardında, anne iç geçiriyor; yeşil elbisesiyle Ala ve bebeği Maşa. Raya gülümsüyordu ama gözleri yaşla dolmuştu, bir yıldan beri ilk olarak yaşarıyordu bu gözler. "Çavuş Raissa Albert, nişancılar toplantısına…" Hemen Ossip'i görmek; başını göğsünde sıkmak: Bir şey söylemeden ağlamak, uzun uzun ağlamak isterdi.

Kısa mektubu bir kere daha okudu. Ossip nerede olduğunu söylemiyordu, yasaktı söylemesi. Ama Raissa, Binbaşı Kaliyujini'nin Stalingrad'a gittiğini biliyordu. "Şu sıra durum öyle ki, insanın düşünecek zamanı olmuyor…" Belki mektubu yoldayken Ossip'i öldürmüşlerdi? Belki bulur bulmaz kaybetmişti kocasını... Cesaretimi mi yitiriyorum ne? Sanki Stalingrad'da bulunmak mutlaka ölmek demek. Annesinin dediği doğruydu: "Ossip Leo değil, sağlamdır o…" Zavallı anacık! Ne olmuştu, ne yapmışlardı ona?.. Ossip her şeyi anladığını söylüyor, ama elimde tüfekle beni gözünün önüne getirmiyor. Tüfek taşıyacağım, ateş edeceğim benim aklıma gelir miydi? Silahlara Veda'yı okur, yağmur gibi gözyaşı dökerdim. "Bunlar çıldırmış, derdim Valya'ya. İnsan nasıl başkasına ateş edebilir?.."

Raya, savaşçı bir birliğe katılmayı düşündüğünde, bunun ne demek olduğunu bilmiyordu. Yalnız, hayatın gürültülü Kreştçatik'ten tarlalara, bilinmeyen, Polonski'nin "askeri harekât alanı" diye adlandırdığı başka bir yöne doğru yer değiştirdiğini duyuyordu. Hastaneye geldiğinde kendini bütün gücüyle işine vermişti, bir işe yaradığı için mutluydu... O sıralar şöyle düşünüyordu: Yeneceğiz, Ossip'le buluşacağım, hayatımız başka türlü olacak. Beni anlayacak, Ala'ya eskisinden çok fazlasını verebileceğim; artık uslandım, hayatın ne olduğunu öğrendim... Geleceği bir bayram şenliği gibi

düşünüyor, "savaş bitince" sözleri yüreğinin atışını hızlandırıyordu; Dinyeper, kestane ağaçlarıyla kaplı yol, tatlı bir müzik, dinlenme geliyordu gözünün önüne.

Derken o korkunç gün geldi çattı: "Birliklerimiz Kiev'i boşalttı." Eskisi gibi işini görüyor, yaraları sarıyor, yaralıları avutup onlara gülümsüyor, doktorun isteklerini eksiksiz yerine getiriyordu. Bu okşayıcı gülümseyişin, uzun kirpikli gözlerin ardında soğuk ve ölümden başka şey bulunmadığı kimsenin aklına gelmezdi.

Rostov önlerindeydiler. Rüzgâr katı ve can acıtan karları suratlara üflüyordu. Yaralı getirmişlerdi. İlk kez Raya Almanları gördü: "Ben bunların yarasını saracağım demek?" Sekiz gün önce Kiev'den gelen bir kadın anlatmıştı: "Babi Yar uçurumunda yığınla insan öldürdüler... Çocukları bile..." Belki Ala'yı da öldürmüşlerdi?..

— Kiev'de bulundunuz mu? Kiev'de, anlamıyor musunuz?

Alman başıyla anladığını belirtti.

O akşam Raya gitti Lijikov'u buldu:

— Komiserim, izin verirseniz bu dilekçeyi size sunacağım...

Lijikov kâğıdı okudu, alaycı sesiyle sordu:

— Daha neşeli bir yer mi arıyorsunuz?

— Hayır... Kızım Kiev'de kaldı. Kocamın annesi de yanında...

— Burada da faydanız dokunuyor.

— Evet ama dayanamıyorum... Öldürmeliyim.

Öyle bir sesle söylemişti ki bu sözleri, Lijikov başını çevirdi.

Raya ateş etmeyi öğrendi; görüşünün iyi, elinin sağlam olduğunu, titremediğini söylüyorlardı. Ama kimsenin üzerine ateş ettiği yoktu daha: Ne işim var burada? Yaralılara bakmak daha iyi…" Genç bir kadındı, erkekler arasında yaşıyordu; bir sürü şeye alışmak o denli güçtü ki. İltifat edenler çıktı. Raya kısa kesti: "Yeter! Bildiğin gibi değilim..." Bir teğmen şöyle demişti:"Genç kız değil, kaya!"

Kossikov, geniş omuzlu, az konuşan bir Sibiryalı, Raya'yı ilk gördüğünde kuşkuyla yüzüne baktı: Aceminin biri... sonra da Kossikov şişinerek: "Onu ben yetiştirdim!" derdi.

Raya, öldürdüğü ilk Almanı unutamıyordu. Aydınlık bir ilkbahar günüydü, yeni yeşeren ağaçlar dantel kaplı gibiydi. Kossikov sordu: Görüyor musun?" Raya, bir gözlük çerçevesi seçer gibi olmuştu. Belki o an bütün hayatı sanki gözlerinde birikmişti: Kaçırmamalıyım, diyordu. İki, üç saat sonra Alman hafifçe doğruldu: Herhalde nöbetçi değişecekti. Raya tetiği çektiği gibi vurdu. "Sakın şımarma ha, dedi. Kossikov, talihlisin ilk kurşunda…" Raya büyük, anlatılmaz bir hafiflik duydu. Yüreğindeki ateş düşmüştü sanki.

Eskiden Chopin'e bayılır, *İlkbahar Suları*'nı okurken içini çeker, Ossip, yeni saç tuvaletini fark etmeyince üzülürdü... Şimdi onun için neler deniyordu: "Gözünde pergel var, rüzgârı hesaba katmayı biliyor. Sonra aceleci değil, sabırlı. Yirmi sekiz kişi temizledi." Bütün hayatı yirmi dokuzuncuyu kaçırmamaya bağlanmıştı. İki hayat. Hem de iki kadın... Belki yüreği hiç değişmemişti? Savaş bitince (acaba bitecek miydi?) Çavuş Raissa Alpert yine Raya olacaktı: Chopin'in "noktürn"lerini çalacak, roman okurken ağlayacak, Ossip'e: "Gitme, ne olursun gitme sevgilim diyecekti. Hayır, bir daha geri gelmezdi o günler. Nasıl gelebilirdi ki? Yirmi dokuzuncuyu öldürmek... Ala öldü... Ben de öldüm... Ossip başka birine yazdı mektubu, eski Raya'ya... Neden kendimi düşünüyorum? Ossip Stalingrad'da...

Step, güney, uzak, bilinmeyen bir kent. Upuzun beyazmış. Şimdi kararmış olmalı... Durum orada aydınlanacak. İşin en şaşırtıcı yanı da Stalingrad adı. Bir rastlantı olamaz... Orayı alamazlar!.. Anlamaları gerekir alamayacaklarını!..

Raya, uzakta nehrin parıltısını gördü. Volga... Ne de uzun! Burası orman, yürünemeyen bataklıklar, insan gömülür kalır. Dün bir kamyon gömüldü, çıkaramadılar. Ossip'in, bulunduğu her step... Suya atılan minicik bir dal ona ulaşabilir.

Bir aydan beri saldırıyorlardı Rjev'e. Havaalanını ele geçirmişlerdi. Ama kentin askeri kesimi Almanlardaydı. Biri ötekinden az yüksek, iki koca yapı önlerinde yükseliyor. Bu yapılara "albay" ve "yarbay" adını vermişlerdi.

Rjev sağda kalıyordu. Uzaktan kent sapasağlam sanılıyordu ama evlerin çoğu yanmıştı; yanan evlerin yalnız dış yüzü ayaktaydı. Almanlar sığınaklarda yaşıyor. Kentin hemen dışında küçük bir orman var. Bir bölümü bizde, öbürü Almanlarda. Keşif kolları sürünüyor, sırtlarında fütürist resimleri hatırlatan renkli gizleme tulumları var. Yüzbaşı Gorokhov'un taburunun çoğu Özbek; uzun boylu, yanık yüzlü, tulumları içinde sanki Doğu masallarının kahramanları bunlar. Masala benzemeyen derin ve karanlık sığınaklar, ayağın altında çamurun ses çıkardığı siperler; her karış toprak ateş altında, gece gündüz mermi yağıyor. Ortalık, demir, yığınla demir kaplı: Bozulan tanklar, dağ gibi dikenli tel, miğferler. Toprak, mermi parçaları, yarı yarıya çürümüş ölüler, mayınlar, otomobil parçaları, at kafaları, insan ve hayvan pisliğiyle dolu. Bu daracık kesimde on binlerce kişi yaşıyor ve ölüyor. Ara sıra Almanların konuştuğu şarkı söylediği duyuluyor. "İlyuşin" bombardıman uçakları geçerken bizimkiler gözlerini kırpıştırıyorlar: Bari hedefi şaşırmasalar... Gece uçaklar kente bomba yağdırıyor, yanacak ne kaldıysa alev alıyor. Askerler tütünden, yüzbaşının barınağına yerleşen telefoncu Manya'dan, kantinden söz ediyorlar. Mektuplar kayboluyor: Gazetelere şikayet etmeli. Sonra yine saldırı başlıyor. Emir şöyle: "İki blok bina alacaksınız..." Binalar ortadan kaybolalı çok olmuş. Haritada yerleri var yalnız. Yakıntılar, cam parçaları, çamur. Yüz adım ilerlemek gerek. Bataryalar birbirini arıyor. Hava topları da insanların peşinde. Pislik insanın suratına yapışıyor. Sonra el vıcık vıcık oluyor: Kan. Ölenlerin ve savaş ganimetlerinin listesi çıkarılıyor. Siyasal komiser, nişan alacakların listesini gözden geçiriyor. Bir gaz lambasının ışığında "makineliler"in peşine düşüyorlar. Pire, bit ve tahtakurusuna verilen ad bu. Uzun tartışmalar başlıyor: Yüzer gram votkayı ne zaman dağıtmaya başlayacaklar, ekimde mi, kasımda mı? Bıyıklı bir çavuş, "Bugün biraz uyuyabileceğiz..." diyor, iki saat sonra da, nöbetçi kulübesinin yanında cansız yatıyor. Yolunu şaşırmış, serseri bir mermi yakınında patlamış. Sözlerin, gürültülerin, davranışların tekdüzeliği. "Yine füze attılar! Amma çok! Başlıyor eğlence!.." "Bak, pike yapıyor namussuz!.." "Oka, Oka, ben Menekşe." "Kesmeyin ulan, kesmeyin!" "Durumu bildirir misiniz?" "On iki, sıfır sıfır, kırk altının karesi..." "İçecek bir şey yok mu?" Bütün bunların yanı sıra ikinci yılın hırsı, anlatılamayacak bir kızgınlık.

Kayıtsız bir gözlemci, iskeleti kalmış evlerin alınması için harcanan bu çabalara şaşabilir. General Sedelnikov durmadan tekrarlıyor: "Stalingrad'ı

kurtarmak gerek." Bu az konuşan, şiş yüzlü, dik ve kır alabros saçlı, emirerinin gece gündüz dar, çocuk yatağını boşuna hazırladığını generalden başkaları da biliyordu gerçeği: General haritanın üzerine eğilmiş masa başında uyuyakalır hep. Yalnız, yaşlıca, kadınsız, çocuksuz, bütün hayatını orduya vermiş. Güzel Ester'ini nar ağaçlarıyla dolu bir bahçede bırakan yakışıklı Mirza Alimov da biliyordu. Herkes biliyordu. Mermi hunilerinin, siperlerdeki çamurun, kesik ağaçlarla kaplı, üzerinde kamyonların sürünürcesine ilerlediği lanetli yolların, Sedelnikov kesiminin, patlamaların gümbürtüsünün, can çekişenlerin iniltilerinin üzerinde bir tek şey vardı: Stalingrad.

Raya artık hiçbir şey hatırlamıyordu. Hatırlamak attığını vuramamak demekti... Oysa ilerlemelerine engel olan makineli tüfek başındakini mutlaka öldürmeliydi... Artık: "Ala'yı bu öldürdü!" ya da "Almandır!.." demiyordu. Tek sözü "Bizi rahatsız ediyor"du artık. Savaş onun da içine yerleşmişti.

Raya ısınmak için sığınağa indi. Sabaha dört saat vardı, geceler buz gibiydi. Adamların soluğundan, kuruyan ıslak giysilerden ötürü insan güç soluk alıyordu. Teğmen Miletski bir gece lambasının başına çökmüştü, Raya'yı kutladı: "Yirmi dokuzuncuyu tebrik ederim. Şimdi sıra otuzuncuda. Az insan gösterdi bu başarıyı." Kırk dokuz numaralı karede iki yolun kavşağında yer alan eski Sanayi Kooperatifi binasına varıncaya dek en ufak çizgisiyle ezberlediği haritayı dalgın dalgın inceliyordu. Belki de gözleri açık uyuyordu? Birden Raya hatırladı: Ossip yaşıyordu! Savaşın sonuna kadar sağ kalır da buluşurlarsa? Düşünmek bile hoştu... Önceki gün yazdığı mektubu çantasından çıkardı, ordu gazetesinden kestiği resmi ekledi. Fotoğrafçı Raya'nın kaşını kaldırıp şişinerek gülümsemeye zorlamıştı. Zaitsev'in portresini çizmişti mektubunda... (Zaitsev, sapsarı saçlı, ufak tefek, güzel şarkı söyleyip akordeon çalan bir askerdi.) Raya küçük yazısına baktı. Neden ona bütün bunları anlatıyorum? Ala ile annemin Kiev'de kaldığını bilmemeli... Stalingrad'da... Başında da yeteri kadar dert var... Mektubu yırttı ve fotoğrafın üzerine yazdı: "Sevgilim bir şey yazamıyorum. Seni bulmanın ölçüsüz mutluluğu içindeyim. Yakında daha uzun bir mektup yazarım. Şimdilik fotoğrafımı yolluyorum. Yalnız böyle olduğumu sanma. Fotoğrafçının işgüzarlığı. Beni nasıl biliyorsan öyleyim: Kievli Raya'n."

6

Albay Gabler emireriyle çağırtınca Richter'in yüzü güldü, sevindi. Altı yıl önce, kent dışında albaya bir ev yapmış, albay da evi beğenmişti: "Eski Alman geleneğiyle çağdaş konforu çok iyi birleştirmişsiniz..." demişti. O günden beri, Gabler, ara sıra mimarı evine çağırırdı. Geçen hafta "ritterkreuz" nişanı alan albayı Richter mektupla kutlamıştı. Gabler'in çağıracağı aklına gelmiyordu.

Richter'in taburu dört gündür dinleniyordu. Tam sırasında gelmişti bu dinlenme: Hepsinin sinirleri bozuktu... Güneyde işlerin çok daha iyi gittiği söyleniyordu: Ruslar tüyüyordu, bizimkiler Kafkasya'ya varmıştı; birkaç gün içinde Stalingrad'ı da temizleyeceklerdi. Burası cehennemden farksızdı. Richter uğursuz Rjev'i hayatı boyunca unutamayacaktı... Geçen sonbahar duymuştu, bir atışta yığınla mermi kusan Rus toplarını. İğrenç bir buluş! Şimdi yakından görüyordu. İnsan çıldırabilirdi. Yakalanan bir Rus: "İşte bunlar, Katiyuşka" demişti... Anlaşılır gibi değildi bu herifler. Böyle iğrenç bir araca tatlı bir kadın adı takmak!.. "Katiyuşka"larıyla bile bir iş beceremeyecekler. Neyse ki Gabler burada. Sonradan görme aceminin biri değil o, eski ve tecrübeli bir komutan benim için ne büyük onur: Bir albay bir astsubayı çağırıyor. Teğmen Hase nasıl da kıskanıyordur beni. Emirerler beni aramaya geldiğinde Karafatma'nın bıyıkları diken diken oldu.

Gabler tek katlı, ahşap bir evde oturuyordu. Kızılların zamanında burası okuldu. Tepeden tırnağa boyamışlardı evi. Richter gülümsedi: İşte Alman dehası! Kayınağacı gövdelerinden bir çardak, ona uygun sıralar, büyük bir kapı. Her yer beyaz, görüntüye uygun, aynı zamanda da kuzeyli, eski Almanya'yı hatırlatıyor.

Evin içi de aydınlık ve temizdi: Tahtalar yeniden boyanıp cilalanmıştı; çiçek saksıları, duvarlarda haritalar, kolonya ve puro kokuyordu ortalık. Altı yılda albay çok yaşlanmıştı, üç büyük savaşa katılmak kolay iş mi? Altmışına varmış olmalı. Richter, üste gösterilmesi gerekli saygıyla selamladı albayı. Ama Gabler ona elini uzattı:

— Oturun ve bir an için rütbeleri unutun. Eski bir tanıdığı görmek çok hoşuma gitti. Subaylardan başkasıyla konuştuğum yok. İçimi dökmek,

kültürlü bir adamla, bir sanatçıyla konuşmak istiyorum. Sizin de canınız sıkılıyor herhalde: Rusya'daki yıkıntıları gördükçe insan mimarinin varlığını unutur. Ama Smolensk'de ilginç kiliseler gezdim...

— Evet efendim, birkaç anıt var orada. Eski Rus mimarisi geniş görüşlü değil. Çiftçinin ya da çobanın sınırlı kafası seziliyor, ama bunun da kendine göre bir tatlılığı var...

Gabler gülümsedi. Birden sert yüzü yumuşamış, dostça bir havaya bürünmüştü. Bir asker yerine Richter'in karşısında bir dede vardı.

— Eski çağlar, Bay Richter, çok çekicidir. Ne yazık ki benim gibi yaşlılar da kısa sürede birer eski anıt halini alıyor: Gençler, onları hemen geçip geride bırakmak isteğinde...

Gençlikten, Fransızların hafifliğinden, eski Alman kentlerinin güzelliğinden, güneydeki hava savaşlarında yararlılık gösteren albayın torunundan, Hilda'dan (Gabler, onu da sormayı unutmamıştı) konuştular; güzel müzik dinlemeden yaşamanın güçlüğünden, insanların hayvanlaştığından söz ediyorlardı. Albay savaş konusunu açmıyordu bile, "Sizin kesimde çok zorlu savaşlar oluyor," dedi yalnız. Richter gerçekten büyük sıkıntı çektiklerini söyleyince Gabler düşünceli: "Bizim durumumuz da pek iyi değil, dedi. Yapacak şey yok: Führer, güneye yaptığımız baskıyı hafifletemez. Savunmak zorundayız... En çok yandığım da, ordunun en iyi askerlerini, geçen kış savaşa katılanları burada harcamamız..."

Richter, güneydeki durumu sormak istedi, savaşın kıştan önce bitip bitmeyeceğini merak ediyordu, bir türlü dili varmadı. Gabler sözü yine sanata getirdi:

— Wagner'i sevmiyorum. Herhalde yaşlı olduğumdan. Gerçeği unutturan müzik her zaman hoşuma gitmiştir. Schubert'i, Schumann'ı daha çok severim. Siz sanatçısınız, Mendelssohn'dan da hoşlandığımı gizlemeyeceğim. Bugün siyasal nedenlerle kötüleniyor ama... Almanlardaki duygululuğu dile getirmeyi başarmıştır...

Richter, eskiden Hilda ile konserlere gittiğine sevinmişti: Bu konuda cahil görünmek kötü olacaktı... Mendelssohn'a gelince albay haklıydı: Naziler iyi savaşıyorlardı, ama ısırgan otlarıyla birlikte çiçekleri de koparıyorlardı. Bu benzetme Richter'in hoşuna gitti, yüreklenerek:

— Gençler, çoğu kez gülleri ısırganlarla birlikte yok ediyorlar, dedi.

Albay yine hüzünlü bir gülümsemeyle cevap verdi:

— Öyle. Gülleri ısırgan sandıkları da oluyor.

Sahra telefonu çaldı. Richter ayağa fırladı, çıkacaktı, Gabler eliyle oturmasını işaret etti.

— Bir tümen bile değiliz. 347.'de altmış kişi kaldı. Geri alınıp tamamlanmaz, takviye edilmezlerse hiçbir güvence veremem... Evet, kendilerine söyleyebilirsiniz. Sorumluluk benden gitmiştir...

Gabler Richter'e bir puro verdi, kendininkini yaktı. Bir süre sustu. Birden sinirlendi:

— Geçen yılda olmadığımızı artık anlamak gerek. Ruslar çok şey öğrendiler. Güneyde durum ciddi. Ordumuzun üstünlüğünden en ufak bir kuşkum yok. Ama işin kötü yanı, önüne gelen yumurcağın her yere burnunu sokması; bir savaşçı birliğine komuta etmek orkestra yönetmek kadar güçtür. Müziği çok severim, ama emin olun Bay Richter, elime değneği alıp sehpanın önüne geçmek aklıma bile gelmedi. Düşmanına zamanında gereken dersi vermek, gücünü ona göre akıllıca dağıtmak zorundasın. Gücünü dağıtan yenilgiye hazırlansın. Zaferden kuşkum yok, ama bütün bu kayıpların önüne geçilebilirdi... Tabii gençlik büyük bir güç, ama gençlerin büyüklerinden ders almaları fena olmaz...

Richter kendi kendine: Ben de "Hitler Gençlik Kuruluşu"ndan değilim, dedi. Sonra saygıyla gülümsedi.

Gabler durulmuştu. Richter'in Sibirya yolculuğundan kendisine söz ettiğini hatırladı.

— Buraya ilk gelişiniz değil. Rusça biliyor musunuz?

— Bir yılda derdimi anlatacak kadarını öğrendim. Savaş öncesi buraya geldiğimde Almanca konuşuyordum.

— Demek işiniz Rus aydınlarıylaydı. Burada pek aydına rastlamıyoruz... Ne dersiniz, Ruslar gerçekten bize karşı çıkıyorlar mı? Yoksa zorunluk, yığın psikolojisi mi söz konusu?

— Kesin bir şey söyleyemiyorum. Ben de bunu merak ettim. Galiba bize büyük kin besliyor ve yöneticilerine güveniyorlar. Onların gözünde yalnız düşman bir düşünce akımını değil, hepten yabancı bir dünyayı temsil ediyoruz. Yoksul kişilerle konuştum; emin olun, Bolşeviklerin yönetiminde büyük sıkıntı çekiyorlarmış. Kendilerine: "Şu sıra birtakım sertlikler oluyor. Ne yaparsınız savaş bu. Ama kazandığımızda kumaş, mutfak eşyası yollayacağız..." dedim. Yaşlı orta tabakadan, üstelik komünist olmayan bir adamdı. Ne dese beğenirsiniz: "Sizden bir şey istediğimiz yok..." Sonunu getirmeye korktu ama ben anladım: Kendi rejimlerini yeğlediğini söylemek istiyordu. Onlarda bu iş çok ileri götürülmüş.

— Haklısınız. Ben de sizin gibi düşünüyorum. Başka bir kuşağı, başka bir çevre adamının görüşünü öğrenmek istiyordum. Bütün bunları daha önceden düşünmek gerekiyordu... Şimdi Almanya'nın tek umudu, askerlik şerefini kurtarmak, ordumuzun askerlik sanatındaki üstünlüğüne güvenmektir. Ruslara diz çöktüreceğimizden eminim. Ama Batı'da bir gürültü çıkmadan bu işi başarmalıyız... Oradakiler hazır değil, üstelik acele de etmiyorlar. Kendilerine göre tasarıları var: Kurnaz olduklarını da kabul etmek gerek: Bizim de zayıflamamız koşuluyla bir Rus yenilgisine üzüleceklerini sanmıyorum. İki cephede birden savaşı kabul edemeyiz. Daha geçen sonbaharda bunu söylüyordum. Şu sıra bizde eski Roma modası geçerli. Siz gelmeden önce "Beobachter" de "Tanrı Mars'ın çocukları" olduğumuzu okuyordum. Bu "klasikler" neden başka bir Tanrı akıl edemiyorlar: Örneğin, Janus? Romalılar, barış yılları sırasında tapınaklarını kaparlar, savaş patlayınca Janus'a taparlardı; Janus'un iki yüzü vardı: Hem ileri, hem geri, hem doğuya, hem batıya bakar. Yazık ki, ne Compiegne'den sonra 1940'da, ne '41'de Janus'umuz olmadı. –Bunları söylerken albay gülümsemişti. Sonra yüzü yine ciddileşti–. Şimdi Bay Richter, '42 sonbaharındayız. Fransızların deyimiyle, üzümün suyu sıkıldı, sonuna kadar içmek gerek. Topçularımıza epey iş çıkacak rahat bir nefes alamayacaklar.

Gabler, Richter'i gördüğüne sevindiğini tekrarladı ve konuşmaları sona erdi.

Richter birliğine döndüğünde herkes çevresine birikti: Albayla neler konuştuklarını sormaya cesaret eden yoktu. Richter de susuyor, ne diyeceğini bilmiyordu. Sonunda Karafatma dayanamadı:

— Yakında güneyde savaşın biteceğini söylemedi mi?

— Evet, söyledi.

— Ben de böyle düşünüyordum. Güneyde savaş biterse Rusların işi tamamdır. Yeter ki kış gelmeden olsun bütün bunlar.

Herkes, bir eğlentinin kralı gibi bakıyordu Richter'e. Yalnız Turna kenara çekilmiş, konuşmaya katılmıyordu. Akşam, Richter'in bir dakika yalnız kalışından faydalanarak sokuldu ve sordu:

— Gabler'i nasıl buldunuz?

— Çok iyi... (Richter Turna'dan çekiniyor, sözlerini tartıyordu onunla konuşurken.)

— Garip... Eski bir asker... Clausewitz ya da Moltke teorilerinin zafere yeteceğini sanıyor. Ama Führer'in tarihsel kaderciliği kazandıracak zaferi. Almanya'nın yarısı Stalingrad önünde düşse bile, Stalingrad yine bizim olacak.

Richter cevap vermedi. Her zamanki gibi, karanlık düşünceleri ve kehanetleriyle Turna kafasını karıştırmıştı. Oysa, uyumadan önce tatlı şeyler hatırlamak istiyordu. Albay, müttefiklerin kurnazca davrandığını söylemişti. Bundan biz kazançlı çıkarız... Belki Führer bu olasılığı da düşünmüştür? O zaman da bütün kurnaz tilkileri mat eder. Başta herkes onu bağnazlıkla suçluyordu. Münih'ten sonra, en kötümser kişiler bile usta bir oyuncu olduğunu kabul ettiler. Bütün eski askerler gibi Gabler Nazileri herhalde fazla sevmiyor. Belki onları küçük bile görüyor?.. Führer'in yüzü, Janus gibi hem doğuya, hem de batıya çevrili. Yine de albayla konuştuğuma sevindim. İzin almama yardımı dokunabilir... Hilda'ya bir şey yazmam, habersiz gidiveririm: Böylece de içim rahat eder. Ne demişti Turna? Tarihsel kadercilik...

7

Louis, Stand'ı izliyordu. Hafif sisle kaplı ılık bir gündü. Londra hem soluk, hem aydınlık, hastalıktan yeni kalkan biri gibiydi. Bombardımanlar unutulmuştu; yıkıntılar kimseyi ürkütmüyordu, genel görüntünün bir parçası olmuştu. Ufak tefek dertler konuşuluyor, sigara içenler pipo içenlere gıpta ediyordu: Tütün her yerde vardı, ama sigara bulmak güçtü. Gazeteler uzakta, Rusya'daki savaşla ilgiliydiler. Londralılar haritalara küçük bayraklar dikiyor, Kızılordu'ya hayranlık duyuyor ve: "Bu işi ancak Ruslar başarabilirdi!" diyorlardı. Bu değerlendirmede, hayranlıkla korku, acımayla şaşkınlık birbirine karışıyordu. Gönüllü itfaiyecilerin yemeğinde, müttefik Rusya'ya kadehini kaldıran bir profesör: "Stalingrad savaşı, çağdaş teknikle ilkel kaosu birleştiriyor," demişti. "Başrolünü Tolstoy'un Platon Karateev'in oynadığı Wells'in bir romanı..." Ara sıra Londralılar, metro tünellerinde, siper-sığınaklarda ölümü bekledikleri korkunç yılı hatırlıyorlardı; öğrenciler yangın bombalarını söndürüyor, yaşlı papazlar, noterler düşmanla baş etmek için eğitim görüyorlardı. İyi dayandık, diyordu Londralılar. Şimdi sıra başkalarının. Yine de, Stalingrad savaşıyla ilgili haberleri okuyan çok kişi şaşıyordu: "Daha ne bekliyoruz?"

Ne bekliyorlar, diye düşünüyordu Louis. Bir balıkçı yelkenlisiyle İngiltere'ye geçeli iki yıldan fazla oluyordu. İlk yıl düşünecek zaman bile bulamamıştı. Aşağı yukarı her gece görevliydi. Üç düşman uçağı düşürmüştü. Altı kere hastanede yattı: Yaralı bacağı iyileşti. Londra'yı korumaktan başka düşüncesi yoktu. Bu iş için yaşıyordu. Canavar düdüklerinin öttüğü bu yaralı kenti çok seviyordu. Fransa'dan ayrıldığı için de mutluydu. Fransa'yı içinde götürmüştü; Londra göklerinde Fransa için savaşıyordu.

Bütün bunlar ne kadar geride kalmıştı şimdi! Savaş ötelere doğru uzaklaşmıştı. Savaştan söz ederken herkes büyük bir rahatlık duyuyordu. Ama Louis dertliydi: Almanlar hâlâ Paris'teydiler, bilmediği bir şeyi, durup beklemek zorundaydı.

Londra'ya geldiğinde, solgun güllerle bezenmiş annesinin mezarı gözünün önündeydi. Kaçanların yaktığı ateşleri, çocuk ölülerini, kadınların acılı yüzlerini hatırlıyordu hep. Karanlık bir gecede Mado'yla vedalaşmıştı;

ablası sarılıyor, bir türlü bırakmak istemiyordu Louis'yi. Mado ne olmuştu? Ne olmuştu Fransa?

Bir yıl daha geçti. Louis bir deste Paris gazetesi edindi: Okuyor ve bir şey anlamıyordu. Tiyatrolar, bildik artist adları, kitap ilanları, kiralık daireler; bir antikacı halı satıyordu, kadının biri köpeğini kaybetmişti... Birden "Sosyete Haberleri"nde şunu okudu: "Tanınmış sanayici, mühendis ve Legion d'Honneur nişanı hamili Joseph Berty, Bayan Madeleine Lancier ile evlendi. Törene yeni evlilerin aileleriyle yakın dostları katıldı." Louis gazeteyi buruşturdu. Alçaklık! Evet, Berty namuslu adamdı ama Alman işgalinde hiç düğün yapılır mı? Bütün Fransızlar babası gibi mi düşünüyorlardı? Hayır, böyle şey olmaz! Oradan kararlı kişiler de geliyor; Fransızların boyun eğmediğini anlatıyorlar; geceleri Almanları öldürüyor, trenleri raydan çıkarıyorlar. Belki bütün bunlar –tiyatro, kitap, düğün– dış görünüşten başka şey değil. Mado alçaklık yapamaz. Böyle bir zamanda kaderini Berty'ninkiyle birleştirmişse, kocasının yurtsever, hayatını her gün tehlikeye atan direnişçilerden biri olması gerekir. Buradan bir şey anlamak olanaksız. Almanları kovmak için Fransa'ya bir ayak basabilsek...

Savaştan önce Louis, siyaseti sıkıcı, pis bir iş sayardı. Önce toplantılarda bağırılır, herkes dünya cennetini getireceğine söz verir. Siyasal rakiplerine saldırırdı; sonra da milletvekilleri Bourbon sarayında toplanırlardı; kimi hükümeti kurar, kimi de devirirdi. Komünistler, solcu cumhuriyetçilerin karanlık işlere karıştığını, uzun tırnaklı olduğunu söylerlerdi; solcu cumhuriyetçiler de komünistleri "aylıklı casus"lukla suçlarlardı. Bütün bunlar iğrençti; Louis'nin babası, oğlunu avukat yapmayı düşünmüştü. Ama Louis, söz sanatından hoşlanmazdı: İyi konuşan bir adam, onun gözünde hırsızın tekiydi... Yakışıklı, uzun boylu, mat tenli, ince yüzlüydü, İspanyollara benzerdi. Kadınlar ondan hoşlanırlardı ama ne gerçek bir serüveni olmuştu, ne de büyük bir aşkı. Sanat üzerine konuşmalar yapılan, Lancier'nin bayıldığı o hafif çevrede büyümüştü. Şiirden tiksinirdi. (Ölçülü, uyaklı konuşmak neye yarar?) Tehlikeden hoşlanıyordu; bu yüzden pilot olmuştu. Savaş Louis'ye çok şey öğretti; bir kere yenilgiyi öğrendi, hayatın bir yarışma olmadığını anladı. 1940 yazında her eve, her kavak ağacına sevgi ve umutsuzlukla bakmıştı. Burası Fransa'ydı, onun Fransa'sıydı ve düşmana teslim ediyordu! Babası Pétain'i savunmaya başlayınca Louis gerçeği anladı: Siyaset hepsini zehirlemişti. Kasalarını kurtarmak için ülkelerinden vazgeçmeye hazırdılar... Direnmeye çağıran bir general vardı.

Louis, İngiltere'ye giden yelkenlide yer buldu. Londra'da De Gaulle'ü gördü. İngiltere'nin "Özgür Fransa"dan dostça, ama koruyucu bir tavır takınarak söz etmesi onu şaşırttı. Neden?.. Düşüncelerini toparlaması çok güçtü: Büyük bir hava savaşı devam ediyordu.

Ortalık durulunca Louis düşünmeye başladı. Bir tek Rusların sözü ediliyordu. Geçen sonbahar Rusların yenildiğini sanmıştı herkes; sonra Almanları yenecekleri söylendi. Louis, askerlere dağıttıkları sigarayı içmekle yetiniyordu. Şimdi yine Rusların sonu geldi deniyordu. Yoksa bu da mı politika? Seçim toplantılarına katılmayabilirdi insan. Şimdi durum değişti... "Hayatımı vermeye hazırım..." diyorsun ama, hayatın politikacıların elinde. Eskiden vergileri ve aylıkları ellerinde tuttukları gibi şimdi de hayatın avuçları arasında. Neden ikinci bir cephe açılmıyor? Bu soruyu İngiliz dostlarına hep soruyordu. "Daha hazır değiliz," cevabını veriyorlardı. "İkinci bir Dunquerque'le karşılaşmak istemiyoruz..." Tartışmaya girmiyordu ama içinden isyan ediyordu: "Fransa'nın onlar için ne önemi var? Bombaların arkası kesildiği için hepsi mutlu..." Louis kuşkucu oldu. Bütün İngilizler sanki kendisine tepeden bakıyordu: Onlar Londralarını kurtarmışlar, oysa Fransızlar Paris'i Almanlara elleriyle teslim etmişlerdi... Fransa onlar için bir ülke değil, gelecek askeri olayların geçeceği bir alandı; "İyice hazırlandığımızda Avrupa'ya çıkacağız..." Uzun boylu generale kimsenin aldırdığı yoktu; bu kocaman, yabancı kentte kayboluyordu...

Son olarak Louis, Binbaşı Davies'le konuşmuştu. Davies, savaştan önce tatilini Bretagne'da geçirir, Fransızları severdi. Louis ona sordu:

— Neden ikinci bir cephe açılmıyor?

— Şu sıra ikinci bir cephe açmak büyük tehlikeler doğurur. Evet, Almanlar tümenlerinin çoğunu Rusya'ya yolladılar ama kıyıyı güçlendirdiler; Fransa'da asker bıraktılar. Ne yapabileceklerini gösterdi Almanlar. Şimdi çıkarma yaparsak bizi denize dökebilirler. Beklemek daha akıllıca bir iştir. Neden boşuna bir sürü adam ölsün?..

— Yanlış bir hesap yapmayasınız? Almanlar Varşova'yı alırlarken de kollarımızı kavuşturup oturduk, işte sonuç ortada...

— İkisi arasında dağlar kadar fark var. Polonyalılar Almanları yıpratamazlardı; Kızılordu çok daha başka. Geçen sonbahar, Almanlar zaferlerinin pahalıya mal olduğunu söylemeye başladılar.

— Rusların kazanacağından emin misiniz?

— Hayır, görünüşe bakılırsa Stalingrad son saatlerini yaşıyor. Ruslar, yakıt alamaz hale gelecekler demektir. Direnme hareketi durmayacak, bundan böyle dağınık olacak. Hitler bir kere daha kazanacak ama bu zafer pahalıya mal olacak. Son darbeyi ona biz vuracağız...

Louis ne cevap vereceğini bilemedi: Davies askerdi, strateji nedir biliyordu; söylediğinde de mantık vardı. Yine de...

— Belki haklısınız ama havacılarda bir kural vardır, dedi Louis. İçlerinden biri saldırıya uğradı mı öbürleri hemen yardımına koşarlar. Bu kurala yalnız hava savaşlarında değil her yerde uyulmasının zorunlu olduğunu sanıyorum...

Binbaşı güldü; yanık kiremit rengi yüzüne saf bir anlam geldi.

— Sizi anlıyorum. Kişisel olarak, Rusları düşünmek beni tedirgin ediyor. Ne yaparsınız: Hepimiz insanız... Siz, Fransa'yı her şeyden çok seversiniz; Ruslar Rusya'yı, ben de İngiltere'yi. Genç bir İngilizin hayatı, benim gözümde bir Rusunkinden daha değerlidir. Pek insancıl bir düşünce değil belki, ama savaş da genellikle insancıl bir iş değil. Askerim, siyasetle fazla ilgilenmem. Ama siyasetle uğraşanlar var. Kayınpederim milletvekiliydi. Alman saldırısının bize fayda sağladığını söyledi. Bolşevikler yenilirse, bize daha yakın bir devlet, bir rejim kurmaları için Ruslara yardım ederiz. Almanya bozguna uğradığında Bolşevikler topraklarının bir bölümünü elde tutabilseler bile o kadar zayıflayacaklar ki, bize hayır diyemeyecekler. Tabii bunun adı siyaset; kayınpederimin bu alanda ne kadar usta sayılacağını bilmiyorum. Erken yapılacak bir çıkarmaya, askerlik yönünden karşıyım ben. Ama komünistin azılısı da olsa, Stalingrad'ı savunanlara hayranlık duymama kimse engel olamaz.

Bu konuşmadan sonra Louis daha da somurttu. Annemin mezarı, Fransa, şimdi de bu uğursuz politika çıktı başımıza... Fransa'dan gelen haberler iğrenç. Laval büyük bir özenle Almanlara hizmet ediyor. İnsanlar, zorbalıkla Almanya'ya götürülüyor. General Stülpnagel rehineleri kurşuna

dizdiriyor. Bavies'in kayınpederi, –tıpkı 1936'da babamın Lejean'dan çekindiği gibi– Bolşeviklerden korktuğu için İngilizler Fransa'yı kurtarmak istemiyorlar!

Louis'nin yakın arkadaşlarından André koştu geldi; selamsız sabahsız:

— Rusya'ya yollamak üzere bir filo kuruyorlar, dedi. Michel yazılmış bile...

Louis, kimin kimi, nereye yolladığını bile anlamamıştı. André açıkladı:

— Temsilcilerimiz Moskova'da anlaşmaya varmışlar. Harika bir şey. Gerçek savaş orada, Almanları yenebiliriz. En iyi pilotları aldıklarını söylediler. Beni kabul etmemelerinden çekiniyorum. Sen üç uçak düşürdün daha önce.

— Gel, dedi Louis. Seni de alırlar. Davies'le konuştum. Bu arada biraz uzun sürecek, son perdeye kadar. Politika, muhafazakârlar, komünizm... Bir şeyden korkuyorlar ama neden korktuklarını bilmiyorum. Neyse, vız gelir. Şimdi önemli olan Almanları yenmek.

Gidip yazıldılar. Louis bir akşam gazetesi aldı, muhabirin Stockholm'den yolladığı haberi büyük merakla okudular: "Alman basını, Stalingrad'da, Rusların gözü dönüklüğünden söz ediyor. Almanlara bakılırsa, kentin içinde amansız savaşlar devam etmekte. Topların ve Stukaların ateşi altında Volga'yı geçmeye çalışan Ruslar ölüyorlar..."

— Savaştan önce bir Bolşevik babamı görmeye geldi, dedi Louis. Yanılmıyorsam mühendisti. Tartışma, Rusların savaşıp savaşamayacakları üzerindeydi. Gerekirse savaşacaklarını, ama savaşı düşünmenin bile korkunç olduğunu açıkladı. Söylediği doğruydu. Öyle savaşıyorlar ki, yalnız Almanlar değil Davies'in kayınpederi bile ürkmüş... Filonun ne zaman yola çıkacağını biliyor musun? Zamanında Stalingrad'a varabilsek...

8

Eskiden Sergey, New York köprülerini gösteren fotoğraflara imrenerek bakardı. Ah böyle köprüler yapabilse!.. Şimdi, Mayakovski'nin dizelerini hatırlıyordu:

> Dünyanın sonu gelirse
>
> Kargaşalık yeryüzünü altüst edecek,
>
> Yalnız bu köprü dikilecek
>
> Yıkıntıların tozları üzerinde...

Bu köprü dikilmemişti, düzdü, kütüklerden yapılmaydı. Ama geri kalan her şey yerli yerindeydi: Dünyanın sonu, kargaşalık, yıkıntılar... Brooklyn köprüsü bundan kolay yapılmıştı herhalde. Almanlar bombardıman ediyor, topçu ateşine tutuyor, altılı havanlarını yolluyorlardı. Gece Volga kaynaşma halindeydi; nehir kıyısındaki kent alev alev yanıyordu. İnsanlar ölüyor, geride kalanlar ise hâlâ yaşıyor, bulgur lapası yiyor, tartışıyor, yaralarını sarıyor, sigara içip mektup yazıyorlardı. Can çekişme mi, kayıtsızlık mı? Ya da savaşın günlük hayatı mı?

İnsanı hayvandan ayıran şeyin gülme yeteneği olduğu söyleniyor... Oysa şen bir kahkaha burada insanı şaşırtıyordu, haykırıştan başka ses duyulmazdı sanki. Ama Zonin gülüyordu, dayanılmaz bir gülüştü onunki. Zonin'i neşelendiren de Sergey'di.

— Biliyor musun bulgur lapası yemeye Fransızların aklı hiç ermez. Biri bana: "Bizde bulgur lapasını bir tek hayvanlar yer," dedi... Elçilikte bir katibimiz vardı. Sinirlendi: "Siz de kurbağa yiyorsunuz," deyiverdi; "bizde kurbağayı hayvanlar bile yemez!"

Zonin'in aklı almamıştı:

— Ne, kurbağa mı yiyorlar?

— Tabii. Ben bile yedim. Çok da lezzetli: Bulgur lapasını da severim ama kurbağa yemezlik etmem...

"Gündüz vurulursan iyi nişan almışlar demektir, ama gece rastlantıdan başka şey olmaz," der Raşevski. Bilgece konuşmaktan hoşlanır. Gece Almanlar körlemesine ateş ediyorlardı ama herkes alışmıştı buna.

Yemek yeniyor, eski anılar canlandırılıyordu:

— Pelmeni'leri (bir çeşit mantı) dünyada hiçbir yemeğe değişmem. Biraz sirke... bir kadeh de votka...

— Utanma da, oldu olacak yarım litre de...

— Ben peynire bayılırım...

— Balık yakalayabilsek bir çorba pişirirdik ki!...

— Bizde balıktan bol ne var. Kostromka ırmağı var, göl var. İlkbaharda her yanı su basar. Evinden çıkamazsın. Herkesin kayığı vardır ...

— Volkhov üzerinde kano ile geziyor, akordeon çalıp şarkı söylüyorduk. Tam karşıda bir çam ormanı vardı. Gençlik kampının olduğu yer. Genç bir kız bize katılmıştı. "Elveda, güzel kent" şarkısını söylüyordu.

— Küçücük bir ırmak, Batbakh, bataklık demektir. Koca bir bataklık vardı çevresinde. Burada yaşanmaz, dediler. Şimdi koca bir kolhoz kuruldu. Domates ve karpuz yetiştiriyorlar...

— Bir kere görmek isterdim...

— Bizimki yine hayal kuruyor!..

Düşler kısa sürer. Sibiryalı Kustodiyev'in hayatı da düş gibi geçti. Çavuş Katsel ağır yaralıydı. İki hemşire götürdü. Hırıltılar çıkıyordu gırtlağından (sanki tahtalar gıcırdıyordu). Ama köprüye bir şey olmadı...

Zonin, Sergey'e sordu:

— Savaş bitince ne yapacaksın?

— Bilmem. Savaşın bittiğini düşünemiyorum bile.

— Ben hep düşünüyorum: Üç gün deliksiz bir uyku çekeceğim: Karıma da nöbet tutturup, gelen olursa generaller gibi, "Dinleniyor!" dedirteceğim.

Sergey geleceği düşünmüyordu; geçmişi de çok seyrek hatırlıyordu. Anıları hep acıydı; bir dipsiz kuyuya dalmışcasına, başı dönüyordu. Geçmişini bir türlü savaşa bağlayamıyordu. Ötekiler, düşüncelerinde karıları, çocuklarıyla yaşıyorlardı; sanki bir kopma olmamış, kısa bir süre evlerinden uzak kalmış gibi, günlük hayatı duyabiliyorlardı. Zonin tiyatroya çok meraklıydı: Şimdi bile Moskova'da nelerin oynandığını öğrenmeye çalışıyordu. Önceki gün Çavuş Katsel yaralandı; yaralanmadan önce kızı Sonya'nın en iyi öğrenciler arasında sayıldığını, Monişka'nın da diş çıkarmaya başladığını anlatırdı. Sergey, dehşet içinde soruyordu kendi kendine: Bana ne oldu, taş mı kesildim?... Valya'nın yüzünü hatırlamaya çalışıyor, bir türlü başaramıyorum. Sonra birden yanımda beliriveriyor, benimle birlikte gülümseyerek yürüyor. Bu dayanılır gibi bir şey değil, çünkü Valya bambaşka bir hayatta kaldı. Bir gün, Mado ile geçirdiği geceyi hatırladı. İstihkâm Yüzbaşısı Sergey'in başına böyle bir şey geleceğini aklı almıyordu; sanki ne akılda kalan ne de unutulabilen bir kitap okumuştu. Birkaç şeyi birden yaşamayı birkaç şeye birden kendini vermeyi hiç başaramamıştı. Nina Georgiyevna sık sık: "Tiyatroya gitmelisin," derdi. "Deli gibi kitapların üzerine eğilmiş sararıp soluyorsun..." Üç haftadır Valya'ya mektup yazmamıştı. Kendisini artık sevmediğini sanacaktı. Oysa "Valya" adını söyleyemiyordu. O kadar uzaktı, o kadar üzüyordu ki Sergey'i bu sözcük. Kafası bomboştu. Ancak çok önemli şeyleri anlayabiliyordu; aynı zamanda da, durmadan acılı düşüncelere dalıyordu. Neyi düşünüyordu? Belki geçmişi ve geleceği? Ayrılığı mı? Hayır. Ayrılıktan da öte: Savaşı...

Nehir kıyısında bir sürü insan ve büyük bir gürültü vardı. Tanksavar topları, mayın sandıkları, cephane, konserve indiriliyordu. Denkler, kablolar, bisküviler, mektuplar da gelmişti. Yaralılar sedyelerde taşınıyor, çatanaların dumanı tütüyor, askerler geçiyordu: Yeni bir tümen gelmişti. Kimi gepgenç çocukları andırıyordu. Kaputları uzundu; hoplayıp zıplıyor bağırıyorlardı. Ötekiler, ayaklarının ucuyla toprağı yoklarcasına, dikkatle ilerliyorlardı. Sağ kıyıda Stalingrad vardı... Ural'dan, Volga kıyılarından, Moskova'dan, Kazakistan'dan gelenler, coğrafya öğretmenleri, Thaelmann kolhozundan bir ustabaşı, tekstil mühendisliği okuyan bir öğrenci, pamukçuluk uzmanı bir ziraatçı vardı bu kentte. Karanlıklardan, sekiz günlük sakalıyla, dertli bir yüz çıkıp kayboluyordu; geride ayak sesleri kalıyordu yalnız. Ertesi gün siperlerde sürünecek, köstebekler gibi toprağı

kazacak, bodrumlara süzülecek, küçücük bir evin ayakta kalan yıkıntısına saldıracak, el bombalarıyla bir tankın altına yatacak, tel gerecek, mayın yerleştirecek, bir Almana ya da Alman sandıkları birine nişan alacak, ateş yağmuru altında lahana çorbası taşıyacak, ve –ne hastalıktan, ne yaşlılıktan– Raşevski'ye bakılırsa, gündüz "iyi nişan alındığından", gece de "rastlantı sonucu" öleceklerdi. Bunlar kaybolsa yerine yenileri gelecekti. Sonra yine gece olacak, bir mavna, Stalingrad... Bir gün, bir ay değil, yıllar... Nasıldı o şiir?... "Dünyanın Sonu" Ve köprü yıkılmayacak, şarkılarda dile getirilen eskiden turist dolu güzel gemilerin geçtiği Volga'nın üzerinde uzanacaktı. Şimdi dalgalar mor mürekkep gibi. Yunanlıların Lethe Irmağı vardı, unutulmuşluk ırmağı; karşı kıyıya geçiren Charon'a para vermek gerekiyordu... Herkesin uykusu var, çeneler sökülürcesine esneniyor... İşte yine ateşe başladılar... Bari köprüye gelmese... Ağaçlar kesildi, biçildi, bir araya getirildi...

Bugün ayın kaçı? Yanılmıyorsam on dördü. Ya da on beşi. Kırk gün. Bugün radyoyu dinledim. Burada iyi dayanıyoruz, geçit noktası iyi işliyor. Önemli olan da bu. Sergey gülümsedi: Neden önemli olan? İnsan bir noktada direnince oraya önem verir. Paris'te, Stalingrad'ın ne olduğunu düşünemezler bile... Almanlar istediklerini yapsınlar, alamayacaklar kenti. Bugün insanlar değişti: Artık kaçmıyorlar. Alışkanlıktan değil, daha yeni gelen pek çok asker var. Bir şey anlamıyor, korkuyor, ama direniyorlar... Öğrendiler... Ne onlar, ne de ben, herkes, bütün ulus öğrendi. Anlaşılmaz bir kargaşalık, ama ardında bir plan olduğunu herkes biliyor. On yıl sonra herhalde bir sürü şey aydınlığa çıkacak. Askeri okullarda, saldırılar, satranç oyunu gibi incelenecek. Belki de şimdi bile, iyi uyumak koşuluyla, çok şey anlaşılabilir. Asıl önemlisi geçit noktası: Brooklyn köprüsü yıkılır, buna bir şey olmaz... Koca gemiler New York-Paris arasında gidip geliyor. Yanılmıyorsam bunlardan birinin, Normandiya'nın resmini görmüştüm. Tam bir gökdelen. Şimdi işliyor mu bu gemiler?.. Bir mavna batarsa yerine ikincisi, üçüncüsü gelir. Şu sıra Volga'yı geçmek okyanusu geçmekten güç. Yine de geçiliyor.

— Yüzbaşım, bir aksilik var, ikinci ve üçüncüde...

Başçavuş Şulyapov kuşkuluydu: Belki çelik tel kopmak üzereydi, suya atladı.

— Bırrr!... Amma da soğuk!

Acele etmek gerek, neredeyse sabah olacak. Hepsi birden işe koyuldular. Rahat, yakında patlayan mayınlara rağmen insanı dinlendiren bir yan var bu çalışmada: Alışılmış hareketlerin tekrarı kasların gerilmesi, haykırışlar:

"Hooooooooop çeeeeeeeek!"

Adanın çevresi kıyı, parçalanmış bir mavna beliriyor gün ışımakta.

Binbaşı Şileyko bağırdı: Altı tank, doğrudan ateş!

Önceki akşam Batbakh Irmağı'ndan söz eden Kazak öldü: Patlayan bir mayının parçaları bedenine dolmuştu. Hastaneye gönderecek vakit bile bulamadılar. Sayıklıyordu: "Nezle oldum..."

Hava karardığında Sergey, Binbaşı Şileyko'nun yerine süzüldü. "Mağara" adını verdikleri bir barınağa yerleşmişti binbaşı. Sigara dumanından göz gözü görmüyordu.

— Hayrola? dedi binbaşı.

— Radyoyu dinledin mi?

— Evet. Önemli bir şey yok. Burada, Balaşkin'e saldırmışlar. İki ev almışlar ama Alyoşa birini geri almış. "Katiyuşka"lar da epey iş gördü değil mi? Belov bugün iki Alman öldürdü. "Birini de canlı getir," dedim. Yapamadı. Bir çakmakla bir şişe rom getirebildi. Otur, bu romda leş gibi bir şey ama ne yaparsın, yine de içiliyor. İlaç gibi üstelik, ben de soğuk aldığım için... Gramofonu çalalım... Aksiliğe bak, plak çatlamış...

Belki yüzüncü kere, binbaşı başı omuzuna kaykılmış, Lesçenko'yu dinliyor ve yine belki yüzüncü kere soruyor:

— Neden bu kadar hüzünlü?

Sergey cevap veriyor:

— Bizim geçit yerimize yetişememiş...

Sıcak, rom, geveze Şileyko'nun sözleri... Sergey uykusuzluktan ölüyor.

Almanlar geçidin işini bitirmeye karar vermişler. Ruhr'un, Biskay'ın, Laponya'nın bütün demiri buraya yağıyor sanki. Hem de eritilmiş ve kaynar

halde, bu daracık toprak parçasına, sığınaklara, ufacık siperlere, göğüs kafesi, akciğerleri, damarları, göz çukurlarında gözleri, ince, narin organları olan insanların üzerine dökülüyor.

Sergey burada bulunmak zorunda olduğunu biliyor ve korku duygusunu silip süpürüyor. Bir gün, sol kıyıdaki topçuları görmeye gitmişti. Cennet gibiydi orası; tıpkı Moskova'daki gibi yaşıyorlardı; fincanlarda çay içiyor, uyumak için soyunuyorlardı. Sonra birden uçaklar inişe geçiyordu. Sergey'in ödü patladı.

Buraya ne diye gelmişti sanki? Sağ kıyıda, geçit noktasında hummalı bir çalışma var. Bunun için Sergey korkmuyordu...

İstihkâmcılar dört kişi kaybettiler. Sergey'in kolu hafif bir yara aldı. Doktor Levin, onun sol kıyıya taşınmasını istiyordu. Sergey reddetti: Şimdi sırası değil.

— Eğer dikkat etmezseniz kemikler ters kaynar...

— Ne önemi var? Nasılsa bir gün doğrulturlar. Lütfen bağırmayın. Sizin işinizin kuralı bu, biliyorum. Moskova'da bir doktor tanıdım, iyi insandı ama bağırdı mı camlar zangır zangır sallanıyordu. Bizim tümende de bir doktor binbaşı vardı, Nikritin, o da çok bağırırdı...

Levin şaşırdı:

— Ben hiç bağırmam. Bir kere cerrahım, keserim. Bağıran hastalardır, ben değil. Sinir doktorları bağırmaya meraklıdır. –Bir süre sustu– Evvelki gün oğlumu, traktör fabrikasında öldürdüler. On dokuz yaşındaydı. Havancıydı. Şiir yazardı: –Acı gibi derinsin, nehir değil okyanussun.– Belki saçma ama nedendir bilmem bana dokunuyor...

— Hiç de saçma değil. Ben anlıyorum... Gitmem gerek... Yanılmıyorsam yine geçidi dövmeye başladılar...

Kolu acıyordu. Yüzünü buruşturmamak için güç tutuyordu kendini. "Sana mektup var," dedi Zonin. Sergey zarfa baktı: Mektup Valya'dandı. Hem sevindi, hem de nedenini anlayamadan korktu. Hayır, şimdi olmaz, sonra okurum.

Kapkara nehir, yangın ve füzelerin ışığıyla durmadan aydınlanıyordu; kıpkırmızı, kiremit rengi, derken eflatun oluveriyordu.

— İki salı değiştirmek gerekiyor.

Günlük işlerdi bunlar.

9

Berty hemen Mado'nun yazısını tanıdı çabucak zarfı yırttı. "Sizi görmek istiyorum," diyordu Mado. "Ayrıldığımızdan bu yana çok yaşadım ve çok düşündüm; kimseyle konuşmak istemiyorum. Cuma günü akşam yedide, geçen yaz birlikte gittiğimiz La Belle Hotesse'e gelin. Babama bir şey söylemeyin. M." Berty sırıttı: Herhalde jigolosu yüzüstü bırakmış olmalıydı ki kocasını hatırlıyordu. Bunu da içtenlikle yapacak yerde, tumturaklı sözler kullanıyordu: "Çok düşündüm." Tam babasının eşi. Aynı beş para etmez romantizm: Kırda gece buluşmaları, sanki ben mekteplinin biriyim... Mektubu yere attı, sonra aldı. Gitmek enayilik oluyordu...

"Gidiyorum, başka şey yapamam," dediği günden beri Mado'dan ayrıydı. Karısının kendisini bırakıp gittiğini herkesten gizliyordu. "Güneyde" diyordu soranlara. Ama Lancier ile karşılaştığında kendini tutamadı: "Kızınıza verdiğiniz terbiyeyle övünebilirsiniz! Bir orospudan farkı yok." Lancier yerinden fırladı: "Kızım hakkında böyle konuşamazsınız. Zavallı Marceline'imin ardından sövmek hakkını size kim verdi? Şu sıra her şeyi yapabileceğinizi mi sandınız? Ben Fransızım efendi, pek çokları gibi yoksul bir Fransız: Oysa siz Schirke'nin sağ kolusunuz."

Önceki gün Lancier, *Roche Ainé* fabrikasına kömür vermeleri için Berty'den Almanlara başvurmasını rica etmişti. Berty cevap vermek zahmetine bile katlanmadı. Lancier kızına bayılıyor, üstelik de salağın biri. Böyleleriyle tartışılmaz...

Mado bütün yaz neredeydi? İsterik bir karı, ne olacak... İlk rastladığı herif onu tavlamıştır. Komodinin üzerinde sığır sinirinden kırbacı ve Nietzsche'nin kitabı bulunan bir Gestapo ajanının metresi olsa şaşmam. De Gaulle yanlısı bir bozguncuya aşıktır belki: Çetecilik, İngiliz parası, kokain. Daha da basiti, bir jokeye, bir satıcıya, adi bir sabıkalıya aşık olabilir...

Aynı oyunu oynamaya başlayacağı, çılgınlıklarıyla yine beni canımdan bezdireceği açık: Yok karınızım, yok karınız değilim. Ben bu oyunlara gelmem, ya evet ya hayır!.. Evetse bağışlamaya hazırım. Hazır mıyım? Rezillik, geçmeyen bir hastalık gibi. Pis, insanın kendine saygısını yitirmesine yol açan bir hastalık.

Berty'de temizlik tutkusu vardı. Nerede olursa olsun, günde on kere ellerini yıkardı; sabah akşam yıkanır, günde iki kere tıraş olurdu. Aynaya yaklaştı, pek iyi tıraş olmamıştı sanki. Yaşlanmıştı, şakakları bembeyazdı; gözlerinin altı şişmişti. Morillot haklı, dinlenmem gerekiyor. Ama bir gün için işimi bıraksam yok olurum...

Doktor Morillot Berty'ye: "Korkarım Hitler sizden fazla yaşayacak," demişti. "Başında yeni dertler var, ama önem vermiyormuş. Stalingrad'da birkaç Rus kafa tutuyormuş sözde. Yaşayan görür. Ama sizin derdinizi açıkça söyleyebilirim. Tansiyon: Yirmi üç..."

Berty doktora derdinin ne olduğunu anlatmadı. Morillot çok geveze ve güvenilmez adamdı. Herhalde De Gaulle'cülerle işbirliği yapıyordu: Söz konusu Mado değildi. Berty görünmeyen düşmanlarla da savaşmak zorundaydı. Kendi kendisiyle alay ediyordu: Geçen yaz tarafsızlığını korumaya kalkmamış mıydı? Sanki böyle bir savaşta insan tarafsız kalabilirmiş gibi? Koşup Almanlardan sadaka istememişti. Her şeyden önce Fransa'yı düşünüyordu. Savaşı başlatan o değildi: Komünistler başlatmıştı savaşı.

Neden Alman denetiminin kaldırılmasını istemişti? Gülünç bir duruma düşürmüştü şimdi kendini, işçiler Almanya'ya sürülmekten korkuyorlardı, ne sigara içmek için tuvalete gizleniyor, ne de aralarında konuşuyorlardı. Fabrikada örnek bir disiplin vardı, ama Almanların haklı olduğu anlaşılmıştı: Üretim düşüyordu. Mart ayından beri aynı şey sürüp gitmekteydi. Ya dişlilerin arasına koca bir somun giriyor, ya elektrik akımı kesiliyor, ya bir cıvata sıkıştırılmıyor, ya da yağdanlığın içine kum atılıyordu.

Kompresör bozulmuştu. Berty suçluları bildirene ödül vereceğini açıkladı. Dormoy, makineyi kıranın Olivier olduğunu söyledi. Berty olayı polise duyurdu. Olivier'yi bayıltana kadar dövdüler. Birkaç gün sonra Almanlar telefon etti: Olivier suçsuzdu, namuslu bir adamdı. Doriot ona kefil olmuştu. Berty, Dormoy'u çağırttı, herif kaybolmuştu.

Temmuz ayında Schirke: "Şefler sizin fabrikanızı söktürmekten söz ediyorlar," demişti. "Ne yaparsınız, işçileriniz tembel, ya da propaganda hepsinin kanına girmiş. Ama makineleriniz çok iyi. Bu işte öncü olduğunuz hemen anlaşılıyor!

2 Ağustos Berty için kara bir gündü. Kafasını kurcalıyor, transformatöre nasıl erişebildiklerini düşünüyordu. Barry mi? On sekiz yıldır fabrikada, Berty'ye bağlı, komünistlerden nefret eder. Almanlar diretiyorlardı: "Transformatörü kim uçurdu?.. Berty, Gilbert'in adını verdi. Aslında elinde kanıt yoktu ama '36'da Gilbert işçileri kışkırtmış, zam isteklerinin öncüsü olmuştu. Böyle adamlar değişmezdi. Almanlar sonradan, Gilbert'in her şeyi itiraf ettiğini söylediler; klasik yöntem... Gilbert kurşuna dizildi. Hemen ardından da biri, Başmühendis Lampierre'i vurdu. Cinayet dalgası fabrikaya iyice yayılmamıştı, ama Berty Gestapo'yu çağırdı: "Belki siz daha başarılı olur, suçluları bulup çıkarırsınız. Yenildiğini biliyordu, ama yapacak başka şey yoktu. Bir ay sonra Almanlar fabrikayı sökmeye başlayacaklardı. Gestapo'nun ardından Alman mühendisleri geldi, Berty'nin çalışma odasının yanındaki yere yerleştiler.

On beş gün önce Schirke uğramış, Doğu'da kazanılan zaferlerden söz etmişti.

— Grozni, ardından da Bakü.

— Ya Stalingrad?

— Son direniş yuvalarını da eziyoruz. Korkunç savaş ganimeti ele geçti...

Berty, Schirke'nin sesinde güç gizlenen bir kuşku sezdi.

— Zaferler size yaramıyor. Bu kış, ordularınız geri çekildiğinde yüzünüz daha iyiydi.

Schirke, verimi arttırmak gerektiğinden söz etti.

— Stalingrad savaşı dünyanın aracını yuttu. Bize motor gerekiyor. Sizi elimden geldiği kadar koruyorum, ama şefler kişisel görüşlere aldırmıyorlar...

Berty, birkaç kere masanın üzerinde partizan bildirileri bulmuştu. Yalnız Yvonne'la, ihtiyar kapıcı Delmas odasına izinsiz girebilirlerdi. Onlardan kuşkulanmak da güçtü. Yvonne örnek bir sekreterdi, yalnız biraz aptaldı; aşk filmleriyle saç tuvaleti onu ilgilendirirdi. Delmas dindardı, her pazar kiliseye giderdi.

Berty, masasının üzerinde yeni bir bildiri buldu: "Partizanların halk mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırılan hainlerin numaralı listesi." Berty güldü. Oraya kadar erişmeye gücünüz yetmez. Bakalım, kimler rahatsız ediyormuş bunları... Tabii Laval, Déat, Darlon, Doriot. Bilinen şey. Sonra daha da önemsiz olanlar: "Sacha Guitry, Drieula-Rochelle, Abel Bonnard, Céline, Joseph Berty..." Daha fazla okuyamadı, kağıdı buruşturdu ve sepete attı. Ancak akşama doğru listeyi hatırladı ve daldı. Ne korku vardı içinde, ne de kızgınlık: Bildiri onu rahatlatmıştı. Artık çekinecek şey kalmadı. Hain onlar; kimi Ruslara, kimi de İngilizlere satıldı. Fransa'ya aldırdıkları yok. Ben sanayici Joseph Berty, Fransa için mücadele ediyorum. İnsanca davranmaya çalıştım, onları sinirlendirmek istemiyor, dikkat ediyordum. İşte karşılıkları.

Berty, '36'da grev komitesine katılanların listesini Almanlara vermekte kararlıydı. Otuz iki kişiydiler, on dördü Berty fabrikalarında çalışmaya devam ediyordu. Adları yazdırmak için Yvonne'u çağırdı. Baktı: Saçını ne hale sokmuş? Oysa odaya yalnız Yvonne ya da ihtiyar kapıcı girebilirdi. Belki ikisi birden girmişti içeri? Komünistler, çoğu kere böyle salakların yardımından faydalanırlar. Yvonne'u dışarı çıkardı, on dört kişinin adını kendi yazdı: Bir mühendis, dört ustabaşı, geri kalanlar işçiydi. Yazısı ufaktı ama açık seçikti: Harfler makinede basılmıştı sanki. Kalemi bırakıp düşündü: Kim girebilirdi çalışma odasına? Almanlar hepsini sorguya çeksin işte... Sonra ekledi No. 15 Thomas Yvonne, daktilo. No. 16 Delmas Jean, kapıcı."

Bir süredir Berty uyuyamıyordu. İlk kez ilaç almadan daldı, büyük bir rahatlık duydu. Gerekeni yaptım, kimse bana bir şey diyemez...

Berty soruşturma ile ilgilenmiyordu. Yalnız, masasının üzerindeki bildiriler görünmez oldu, baltalama hareketleri bitti. Sonraları bir Alman mühendis: "Kimse itiraf etmedi," dedi. "Hepsini temizlediler. Sekreteriniz delirmiş galiba, bir binbaşının elini ısırmış. Yaşlı kapıcınız sorgu sırasında ölmüş..."

Berty rahatlamıştı. Mado'nun mektubuyla yeniden çileden çıktı: Eski yarası açılmıştı. Gizli katillerle yılmadan uğraşıyordu da, neden bu şımarık kadın karşısında acizdi? Saçma bir aşk, yaşlanan bir adamın geçici hevesi! İsterse en güzel karıyı yatağına alabilir, Mado'ya ne ihtiyacı var?

Cuma sabahı, Berty buluşmaya gitmeyeceğine kesinlikle karar verdi: Gidersem kendime olan bütün saygımı yitiririm. Rahat rahat kahvaltısını etti; yeni bir askeri otomobil modeli konusunda Almanlarla uzun bir görüşme yaptı. Akşam evine döndü, yıkandı, tıraş oldu, saatine bakıp gülümsedi: Altı buçuk. Mado Jouarre'a gidiyor, belki varmıştır bile, saate bakıyor, bekliyor... Bekleyebilir... Berty, bir saat sonra küçük René ile yemeğe gidecek.

Saat yediyi biraz geçiyordu, birden dışarı fırladı, arabasına atladı ve bir şey düşünmeden Jouarre'a doğru yola çıktı. Daha otuz kilometresi vardı. Mado herhalde kendisini beklememiş, gitmiş olmalıydı... Birkaç kere Almanlar tarafından durduruldu; geçiş izninin yapıştırıldığı ön camı gösteriyordu onlara. Ama o kadar sinirliydi ki aptal askerin biri çavuşunu çağırdı; belki de direniş hareketine bağlı olanlardandı... *La belle Hotesse,* savaştan önce aşıkların, balıkçıların ve bıyıklı bayan Lagrange'ın yemeklerini seven, midesine düşkün kişilerin gittiği yerdi. Şimdi gelenlerin sayısı iyice azalmıştı. Berty ıssız ve kötü aydınlanmış salona girdi. Kirli kâğıtla örtülü masaların üzerinde gezinen cılız kediye gözü ilişti, ilk bakışta Mado'yu göremedi. Bir köşede oturuyordu Mado. Genç kadına bir göz attı, her şeyi anladı: Ne Mado'da değişen bir şey vardı, ne de Berty üzerindeki etkisinde. Her zamankinden daha soluktu yüzü; sırtına bir yağmurluk geçirmiş, başına mavi ipekli bir eşarp bağlamıştı. Berty kekeledi:

— Özür dilerim, beklettim... İş.. işlerim vardı...

— Önemli değil, acelem yoktu nasılsa...

Sustular. Berty, tezgâhın arkasında oturan Bayan Lagrange'ın yanına gitti.

— Sizi görmeyeli epey oluyor Bay Berty.

— Çok işim vardı... Kırda gezintiye çıkacak vaktim mi kalıyor?..

— Bayan Berty nasıl? (Bayan Lagrange, bir kere gördüğü Mado'yu tanımamıştı; Berty'nin bir metresiyle buluştuğunu sanıyor, alçak sesle konuşuyordu.)

— İyidir, sağolun, Güneyde... Şu sıra bekarım gördüğünüz gibi. Bize bir şeyler hazırlar mısınız?

— Tabii Bay Berty. Eskisi gibi değiliz, ama yine de sizin için bir şeyler buluruz. Mantarlı omlet sevdiğinizi hatırlıyorum. Yarım saat sonra her şey hazırdır. Geceyi burada mı geçireceksiniz?

— Bilmiyorum. Yemekten sonra size söylerim...

Mado'nun yanına gelince Berty:

— Yemek yarım saat sonra hazır, dedi. İsterseniz şöyle bir dolaşabiliriz. Burada rahat konuşamıyor insan. Bayan Lagrange çok meraklıdır, bu merakıyla ün salmıştır. Eve gelmemekle hiç iyi etmediniz...

Çıktılar. Yolun kenarındaki lokantadan, dar bir patikayla, ırmağın kıyısına gidiliyordu. Mehtap vardı, gece pırıl pırıldı, ancak sonbaharın sonlarında görülen küçük seslerle karışık sessizlik vardı ortalıkta.

Yeşil gökyüzünde iyice belli olan çıplak ağaçlar çini mürekkeple çizilmiş gibiydi. Berty sinirliydi; bir sigara yaktı, hemen attı. Mado'nun söyleyeceğini bekliyordu.

— Üşüyor musunuz? dedi. Geceler serin oluyor.

— Hayır.

— Ben üşüdüm.

Pardesüsünün yakasını kaldırdı. Kıyıya doğru indiler, durdular. Sonunda Berty konuştu:

— Bütün bu süre içinde ne yaptınız? Bir seyisin aşkını mı, yoksa bir sabıkalının ihanetini mi yaşadınız?

— Pek çok şey yaşadım...

Berty karısının mendilini arayıp bulamadığını sandı. Herhalde ağlıyordu... Fazla yüklenmişti ona!

— Bu arada da on altıların öldürüldüğünü öğrendim.

Sözlerinin anlamını kestirecek zamanı bulamadı Berty; sırtüstü devrildi. Tabanca sesi uzaklarda yankılandı. Masayı kuran Bayan Lagrange içini çekti: Yine Almanlar köye gelip kafayı mı çekmişlerdi ne?

Mado kocasına baktı: Birlikte geçirdikleri ilk geceyi hatırladı –uyuyan Berty'yi, pencereyi, şafağı, Sergey'e verdiği sözü–, sonra bir sandala atlayıp karşı kıyıya geçti, çalılar arasından gizli keçi yolunu izledi. Az sonra da Gérard'ı gördü.

— Geç kaldın... Merak ettim...

— O geç geldi.

— Ne oldu?

Mado başını salladı. Ses çıkarmadan yürüdüler başka bir keçi yoluna saptılar.

— İki kilometre daha var. Yorulmadın ya?

— Hayır... Daha doğrusu yoruldum ama hiç önemi yok...

Gérard, uzun süre pabucunun burnuyla kapıya vurdu.

— Sağırdır bu karı...

Sonunda kapı açıldı. Bembeyaz saçlı, ufak tefek ihtiyar kadın koşturuyor, ateşi üflüyor, su kaynatıyordu. Gérard, Mado'ya:

— Torunuyla birlikte otururdu, dedi. Torunu esir kampında. Burada rahatız...

İhtiyar kadının kulağına bağırdı:

— Kimse gelmez mi?

Kadın duymamıştı, içini çekti:

— Paskalya'dan beri mektup yazmadı...

Mado pardesüsünü çıkarmamıştı, ateşin önünde oturuyor ve ürperiyordu. Gérard, Mado'nun gözlerinin yaşla dolduğunu gördü.

— Yoksa ona gerçekten acıyor musun?

— Hayır... Kendime, sana, Luc'e, şu zavallı ihtiyarcığa acıyorum... Çünkü her şey bambaşka olabilirdi... Üzülmek neye yarar!.. Luc

meraklanmıştır herhalde...

— Yarın sabah haber veririz. Sen yat. Yorgunluktan yüzün allak bullak.

10

İlkbaharda Lancier ölümün eşiğinden dönmüş, Berty ile yaptığı o ağır konuşmadan sonra eve döndüğünde yatağa düşmüştü. Tıpkı savaştan önce Roy'un parasının nereden geldiğini öğrendiği sıra olduğu gibi, bütün gece kusmuştu. Morillot onu uzun uzun inceledi; sonunda şöyle dedi:

— Dostum, sinir sisteminiz hapı yutmuş. Tehlikeli değil daha çok tatsız bir şey. Kendinizi avutmaya, oyalamaya çalışın. Neden koleksiyonlarınızla uğraşmaktan vazgeçtiniz sanki?

Lancier acı acı güldü:

— Artık beni hiçbir şey ilgilendirmiyor. Ne halde olduğumu kırk yıl düşünseniz bulamazsınız; ne yediğim yemeğe baktığım var, ne de havaya...

Kader ona acıdı. Dul Bayan Amont'un çocuğu yoktu, yüreğinde kullanılmamış bir yedek sevgi deposu vardı hâlâ... Lancier itfaiyeci yetimleri için düzenlenen bir konserde tanımıştı onu: Marthe'ın kocası Amont, bir itfaiye bölüğüne komuta etmişti. Savaşın patladığı kış, göğsünde kan toplanmasından ölmüştü. Yine de Marthe, kocasını askerce savaş alanında ölmüş sayıyordu. Güzel değildi, ama tatlılığı ve kadınlığıyla Lancier'nin hoşuna gitmişti. Yaşını da saklamıştı ondan. Ama Lancier evlenme teklif ettiğinde, hüngür hüngür ağlayarak şöyle dedi:

— Maurice, ben kırk dört yaşındayım...

Lancier, Marceline'in anısına saygısızlık edip etmediğini düşünüyordu. İlk karısını sevdiği gibi sevemeyecekti Marthe'ı, bunu iyi biliyordu. Ama o kadar mutsuz, o kadar yalnızdı ki!.. Kendisine: "Böylesine bir yalnızlık içinde sen yaşayamazsın..." diyecek ilk insan Marceline olurdu yine de. Ondan söz ettikçe de Marthe: "Gerçek mutluluğu tanımışsınız Maurice," diyordu. "Olağanüstü bir karınız varmış; ondan söz ettiğinizde anlıyorum bunu... Savaş ikimizin de en yakınlarını aldı götürdü. Fırtınanın altüst ettiği denizde iki gemi kalıntısı gibiyiz... Ve korkunç bir çağda yaşıyoruz..." Lancier Marthe'ın olaylarla ilgili düşüncelerini beğeniyordu: Almanlardan nefret ediyor ama onlarla yaşamak gerektiğini anlıyor. Gerçek, namuslu bir Fransız kadını! Marceline gibi olamayacağı kuşkusuz: Ne onun inceliği, ne

de duygu yüceliği var Marthe'da. Nivelle görse: "Bir küçük burjuva" derdi. Ama küçük burjuvalarımızın çoğu ona benzeseydi belki bu savaşı kaybetmezdik.

Karara varmadan önce, Lancier'nin çocuklarıyla ilgili bir konuşma geçmişti aralarında. Lancier, Marthe'a bütün gerçeği söyledi:

— Louis yürekli, ama çok ölçüsüz bir çocuktur. Bu yanını kimden aldığını gerçekten bilmiyorum. İngiltere'ye gitti. Ölmüş olmasından korkuyorum. Onun gibi bir çocuk kollarını kavuşturup oturamaz... Marceline oğlunu çok severdi. Ama Mado bana çok daha yakın... Benim gibi siyasetten nefret eder. Herkes kızımın büyük bir ressam olacağını söylerdi. Berty'ye tutulunca ne kadar sevindim. Ama Mado'nun yaradılışı gariptir, çözümlenemez, yüce ülkülerle amansız bir mantığın karışımı. Bir adamı kurtarabileceği gibi batırır da. Hayatlarını nasıl kurduklarından haberim yok. Belki Berty onu horladı, belki kendine bir dost tuttu?.. Her neyse, Mado onu bıraktı... Mado için iğrenç şeyler söyleme cesaretini de buldu Berty... Ne kadar acı çektiğini bildiğim halde yaptığı şey bağışlanacak gibi değil...

Marthe allak bullak olmuş, ağlıyordu.

— Sevgilim, dedi Lancier, benimle evlenir misiniz? Sağlam bir beraberlik kuracağız. Tehlikenin çekici geldiği yaşta değiliz. Bu delilik içinde sessizliği özlüyoruz, birbirimize destek oluruz...

Marthe kollarını Lancier'nin boynuna doladı, bir genç kız gibi kıpkırmızı kesilerek kekeledi:

— Yılbaşı öncesi kızkardeşim "Yine mutlu olacaksın" demişti. Ona inanmadım... Ama sizinle... Seninle mutluluğu yeniden buldum...

Düğün çok sade bir törenle ve yakınlar arasında kutlandı. Lancier, Marthe'ın kızkardeşiyle dostlarını çağırdı. Marceline'in anısı benim gözümde kutsaldır: Marthe için de öyle." Hepsi verdiği kararı onayladılar. Yalnız Morillot, kaba bir şaka yapma cesaretini gösterdi: "Kendinize bahane aramayın Maurice. Elli yedi yaşındasınız, evlenilemeyecek bir yaş değil... Almanlar bizi çok daha şaşırtıcı birtakım yapay şeylere alıştırdılar."

Lancier, yazın barıştırmıştı Sembat ile Nivelle'i. Yine de kavga etmelerinden korkuyordu, uzun uzun yalvarmıştı ikisine: "Rica ederim, bir gün için olsun, unutun şu siyaseti. Bu korkunç olaylar içinde, benim tek neşeli anım belki bu."

Yemek olaysız geçti. Sembat dalgın ve sessizdi; durmadan Mado'yu düşünüyordu; yıllar karşılıksız kalan sevgisini bir türlü söndürememişti: Nivelle çok iyi bir havadaydı, her şeyi kabulleniyor, herkesin benimseyebileceği anlardan, savaş öncesi Corbeille'de verilen yemeklerden söz ediyordu. Marthe çekingendi, konukların tabağına biraz daha yemek koymaya çalışıyordu: "Ama hiçbir şey yemiyorsunuz..." Yüzü gülen Lancier durmadan kadehlere şampanya boşaltmaktaydı. Şarap, sonunda Dumas'yı sarhoş etti. Birden kükredi:

— Leo Alpert'in sağlığına içmemizi öneriyorum! Geçen gün ona rastladım: Göğsüne sarı bir yıldız yapıştırmışlar. Leo Alpert'in yıldızına içelim!

Kadehini herkesinkiyle tokuşturdu. Nivelle dudağını ısırdı, ama kadehini uzatmadan edemedi.

— Sizinle kadeh tokuşturamam Bay Nivelle. İnsanda biraz utanma olmalı...

Sembat dayanamadı, alkışladı bu sözleri.

Nivelle alçak sesle cevap verdi:

— Sarhoşsunuz... Bir aile eğlentisinin de tadını kaçırmak istemem.

Lancier ile Marthe'dan özür diledi, çıktı gitti. Lancier, Dumas'ya serzenişte bulundu:

— Neden böyle yaptınız?

Ama Dumas'nın bir şeye aldırdığı yoktu.

— Onlar başladı. Hem Nivelle'le kadeh tokuşturmak zorunda mıyım?

Ardından Morillot'yu sürükleyerek o da gitti. Ayrılırken Sembat Lancier'yi kucakladı; alçak sesle sordu:

— Mado nerede?

— Bilir miyim? Berty'yi bıraktı... Belki Louis ile birlikte İngiltere'dedir. Anlaşılır gibi değil, her şey karmakarışık oldu...

Konuklar gitiğinde Marthe, Lancier'ye:

— Kavga etmeleri üzücü bir şey dedi. Profesör haklı. Namuslu bir adama, sırf Yahudi olduğu için işkence edilemez. Zavallı Charles'ımın emrinde Yahudiler de vardı. Bir tek gün yüzlerine vurmadı. Anlamadığım, neden profesörün Bay Nivelle'e yüklendiği?

— Hiçbir zaman da anlayamazsın, siyasettir bu. Nivelle Almanlarla işbirliği yapmak gerektiğine inanıyor...

— Kötülük bunun neresinde? Buraya yerleştiklerine göre onlarla çalışmak zorundayız demektir. Sanki bize bağlı bir şeymiş gibi... Herkes onlarla çalışıyor, bildiğim kadarıyla da kimse onları sevmiyor. Ama bunu profesörün yaptığı gibi bağıra çağıra söylemek çok saçma. İnsanın başına bir yığın bela gelebilir.

Lancier düşündü: Marthe da benimle, mareşalle, bütün Fransızlarla aynı fikirde. Dumas hep kabadır... Ama Nivelle de işi fazla ileri götürüyor...

Artık Lancier, eskiden kendisine sıkıcı gelen şeylerle ilgileniyordu. Morillot'ya rastladığında her şeyden önce sorduğu: "Stalingrad'da durum nasıl?" sorusuydu. Uzaklarda bir yerde büyük bir savaş olduğunu, bu savaşın sonucunda pek çok şeyin, belki *Roche Ainé* fabrikasının geleceğinin de bağlı bulunduğunu anlıyordu. Almanların siparişlerini yerine getiriyor, direnişçileri hiç desteklemiyor, İngilizlerin Rouen ve Le Havre'ı bombalamalarına deli oluyordu. Yine de Almanların güçlük çektiğini düşünmek iyiden iyiye hoşuna gidiyordu. Rusların yenileceği kuşkusuz. Gözü dönük adamlar onlar; direnmeleri intihardan farksız. Ama Almanların da oralarda epey güçlük çektikleri besbelli... Dieppe'e yapılan çıkarma küçük bir yoklamaydı. Bunun gerçek bir çıkarma olduğuna Dumas'dan başka inanan da olmadı zaten. Müttefikler neden acele edecekmiş? Ruslar şimdilik savaşıyorlar ya... İki üç yıl sonra müttefikler rahatça çıkarma yapabilirler. Alman gazeteleri bağırsın istediği kadar, Amerika gerçekten büyük güç...

Lancier, Marthe'la birlikte yemek yerken savaşın kargaşalığını da unutuyordu. Ne garip, diyordu kendi kendine. Böyle bir felaketin göbeğinde en basit mutluluğu buldum...

Bir gün yemekte gazetesine göz attı ve birden haykırdı: Damadı gazete sütunlarında yüzüne bakıyordu. Lancier, Berty'nin Jouarre yakınlarında öldürüldüğünü okudu. Cinayet nedeni kıskançlıktı, cüzdanı ve saati çalınmıştı. La belle Hotesse'in sahibesi, cinayetten bir saat önce Berty'yi, uzun boylu, ince, güzel, pardesülü bir genç kadınla birlikte görmüştü.

— Üzüldüm. Kin tutmam ama sana açıkça söyleyeyim Marthe: Bunu hak etmişti. Bir kadın hakkında onun gibi konuşmaz insan. Herhalde düzinelerle metresi vardı. İşte sonucu...

Lancier okumaya devam etti: "Polis, Joseph Berty'nin özel hayatıyla ilgili soruşturmasını derinleştirmekte ve Bayan Berty'nin ocakta Paris'ten ayrılıp güneye gidiş nedenleri üzerinde durmaktadır..."

Lancier uzun süre sustu, sonra Marthe'ın yanına koşup fısıldadı:

— Ya onu Mado öldürdüyse? Ne korkunç şey!..

— Olamaz Maurice... Mado'dan kuşkulanmıyorlar bile... Nasıl olur da böyle şeyler düşünürsün?..

— Mado'yu tanımadın. Marceline'in modeliydi... Onun gibi kadınlar sevdiler mi her şeyi yapabilirler. Kocasına deli gibi aşıktı. Ve bana hiç haber vermeden yola çıktı...

Az sonra Lancier rahatladı:

— Morillot haklı, sinirlerim bozuk. Oturmuş, olmayacak şeyler kuruyorum... Biliyor musun, bana hakaret ettiği halde cenazesine gideceğim. Bir çelenk ısmarlamalı. En iyisi kasımpatından yapılma bir çelenk...

Cenazede Lancier birkaç damla gözyaşı döktü; Berty ve Mado ile Marceline'i nasıl gömdüklerini hatırladı. Yine de çok severdim Joseph'i... Büyük törenle gömüyorlar, iyi bir şey. Pek çok siyasi düşmanı vardı ama büyük bir adam olduğunu kimse yadsıyamaz. İşte bakanın çelengi, şu da

işçilerinin, İşverenler Birliği'nin, Schirke'nin... Almanlar nazik olmayı biliyorlar, askerler bile sivil giyinip gelmiş cenazeye.

Lancier damadını unutmuştu ki, gazetelerde yeni bir büyük haber daha okudu: "Soruşturma Joseph Berty'nin katili genç kadının, *Fedailer ve Partizanlar* adlı kuruluşa bağlı olduğunu ortaya çıkardı.

Arkadaşımızın başvurduğu Alman ilgili makamları şunu belirttiler: Fransız ulusunun büyük çoğunlugu işgal kuvvetleriyle dostluk bağlarını devam ettirirken aralarında Yahudilerle yabancıların önemli rol oynadığı bir avuç cani, yalnız Alman subaylarına değil namuslu Fransızlara da saldırmaktadır. Katili yakalatana büyük paralar verilecektir...

Lancier'nin ağzı açık kaldı. İnanılır gibi değildi bu! Komünistler akıllarını kaçırmışlardı! Berty ile fikir birliğine varılamayabilirdi. Benim bile tepem attığında "Schirke'nin sağ kolusun," dedim. Ama tartışmak başka şey, insanların en namuslusunu öldürmek başka şey.

Lejean gibilerin sonunda buraya varacakları aklıma gelmiyor değildi... Ama neden Almanlar büyük para vereceklerini söylüyorlar?.. Demek ki Berty'nin büyük faydasını görüyorlardı. Mado da onu bıraktı. Bana tebelleş olup sorabilirler: Kızınız neden böylesine önemli bir adamı bırakıp gitti, diye. Bu bir yığın asker eskisine, insan yüreğine hükmedilemeyeceğini, Mado'nun anasına benzediğini gel de anlat... Benim tepeme çullanabilirler, üstelik *Roche Ainé*'nin ardında zavallı Leo Alpert'in gölgesi var. Sanki neden onunla işbirliği yaptım ben de? Hayatımda düşünülmeden verilmiş o kadar karar, düşünülmeden yapılmış o kadar iş var ki; şimdi, yaşlılığımda bütün hatalarımın hesabını vermem gerekiyor.

Marthe şefkatle sordu:

— Neden yemek yemiyorsun?

Kendinden geçen Lancier peçetesini fırlattı:

— Sen de yemekten başka şey düşünmezsin! Tehlikede olduğumu görmüyor, anlamıyor musun?

Karısına başka şey söylemedi: O Marceline değildi. Başvurulacak kimse de yoktu. Nivelle şöyle derdi: "Yahudilerden ve direnişçilerden yana

olduğunuz açık. Sizin evinizde Alpert'in sağlığına kadeh kalkıyor." Dumas ise: "Öldürdülerse iyi oldu" diye söylenirdi herhalde. Hepsi de son sağduyu kırıntılarını yitirmiş. Ara sıra, insan Fransa'da yaşadığına pek inanamıyor.

Corbeille'in yakınında resmi bir Alman arabası durduğunda pencerenin önünde ayakta duran Lancier, kekeledi:

— Marthe!.. Karısı koştu:

— Ne var? Beni mi çağırdın?

Almanlar çekip gitmişlerdi. Lancier cevap verdi:

— Hayır... Seni çağırmadım...

Kendi kendini yiyor, ne yapması gerektiğini düşünüyordu. Sonunda Berty'nin hayatıyla ilgili bir yazı yazmaya karar verdi. Uzun süredir mektup dışında bir şey yazmamıştı; önceleri bu iş Lancier'ye pek güç geldi; sonra konuya kapılıp sürüklendi. En çok da sonuçtan hoşlandı:

"Benim gözümde sadece bir damat ve bir dost değil, aynı zamanda büyük bir yurttaştı da. Bu büyük adama el uzatan o cani kadına lanet olsun! Belki Charlotte Corday'inki gibi bir üne erişmeyi kuruyordu? Onu Medea ile kıyaslamak daha doğru. Ovidius, Medea'ya şöyle dedirtiyor: 'İyiliği görüyorum ve kötülük yapıyorum.' O cani kadın da mareşalin Fransa'sını görüyordu, yiğit Joseph Berty'yi görüyordu, ama yabancı parasıyla beslenip cinayet işlerdi!"

Lancier yazıyı Marthe'a okudu.

— Çok güzel ama kime yollayacaksın? Ailesi var mı?

— Gazeteye yollayacağım canım.

— Niçin? Bu işlere karışmasan daha iyi... Sana da kızabilirler sonra...

Lancier haykırdı:

— Bir Fransızın başka bir Fransız ardından gözyaşı dökmesini kimse engelleyemez! Hem bu adam benim damadım.

Yazıyı gazeteye yolladı. Akşam da acele gelmesi için Doktor Morillot'ya telefon etti. Doktor kendisini muayeneye hazırlanırken, Lancier:

— Sizi başka şey için çağırttım, dedi. Ama ne olur gülmeyin. Çok ciddi, hayatım söz konusu. Berty için bir yazı yazdım. Kendi fikrim değil ama ne yapabilirdim? Almanlar ona çok güveniyorlardı. Mado da bıraktı gitti. Durumum, genellikle çok sıkışık. Roy her an Alpert'i ortaya atabilir. Böyle yapmak zorunda kaldım. Herhalde karşı tarafta dostlarınız vardır. Londra Radyosu'nu dinliyorsunuz. Söyleyin onlara, mecbur kaldığımı.

Morillot iğrenç bir kahkaha attı:

— Londra'yı dinlemem, Londra'nın beni dinlediği anlamına gelmez. Bu masalı kime anlatmamı istiyorsunuz? Mado'ya mı? Görünürde yok ki...

— Bakın gülüyorsunuz ama!

— Bütün bunlar sinir gerginliğinden dostum... Hava almanız, yürümeniz gerekiyor.

— Radyoyu dinlediniz mi? Ne var ne yok? Stalingrad'dan ne haber?

— Değişen bir şey yok: Almanların başı dertte. Bu işler ya bir çırpıda hallolur, ya da sanıldığından çok farklı bir sonuca varır...

Morillot'nun, Almanların güç durumda olduğunu söylemesi Lancier'yi rahatsız etmişti. Şimdi ben de onlara bağlıyım. Morillot'nun da keyfinden yanına varılmıyor: Birini üzsün de... Lancier *Paris-Soir* gazetesini gösterip bağırmaya koyuldu:

— Yalan söylüyorsunuz? Stalingrad düştü. Okuyun da görün. Neden bütün bu palavralara kulak veriyorsunuz bilmem...

— Sinirlenmeyin dostum!.. Yazıyı yazdınız, şimdi de bağırıp duruyorsunuz... Hep sinir bozukluğundan...

11

Luc, yatacak bir yer buldu mu oracığa kıvrılıveriyordu. Gülüyor, şöyle diyordu: "Yazık ki Direniş Hareketi içinde bir Balzac yok, yüz roman yazacak malzeme toplardı..." O gün de ölü hayvanların içini samanla dolduran birinin evine düşmüştü. Dört yandan pırıl pırıl, meraklı gözler kendisini süzüyordu. Fırlamaya hazır bir vaşak gözlerini kısmıştı; irice, babayani bir ayı yavrusu şaşkındı; baykuşlar düşünüyor, Bayan Dufy'nin gözdesi minik köpek (hayvanı doldurtmuş, olaylar yüzünden gelip alamamıştı) Luc'ü bekliyordu. Nasılsa birini beklemesi gerekli değil miydi?

Mado, eve girdiğinde rahatsız oldu. Luc gülümsedi:

— Hiç korkma France, ısırmazlar. Gestapo'dan birini doldursalar, bak o zaman korkmakta haklı olabilirsin.

Ötekiler gibi Luc de şimdi Mado'ya France diyordu. Hem Mado bile Luc'ün eskiden mühendis Lejean olduğunu unutmuştu. Onun grubunda çalışmaya başlayalı bir yılı buluyordu. Berty'nin öldürülüşü, uzun süreli çalışmaların çeşitli olaylarından biriydi: Savaş üretimini baltalıyorlardı. Berty'nin ihbarıyla kurşuna dizilen on altı kişi içinde Luc'le çalışan beş direnişçi vardı. Birkaç hafta bütün çalışmaları durdurmak zorunda kaldılar. Şimdi mola sona ermişti. Jules ve Nico yiğit çocuklardı. Asıl önemlisi de Berty'nin artık hayatta olmayışıydı.

— Gazetelere göz gezdirdin mi? Bildirimizi okumuşlar. Kıskançlık hikayeleri bitti artık. Tepki büyük: Bizim büyük bir güç olduğumuzu anlıyorlar. Gitmen gerekiyor France: Lokantanın sahibi seni görmüş: Herkesi seferber edecekler. Yarın Jacques seni götürür.

— Nereye?

— Öbür kesime. Belki Josette'le Paul'ü görürsün.

Mado birden büyük bir üzüntü duydu: Paris'ten ayrılması gerekiyordu artık. Bütün hayatı bu kente bağlıydı. Çocukluğu, Sergey, yalnızlığı, direnişçilerle yaptığı işbirliği... Ama... şimdi kendini tutabiliyordu. Luc bir şey fark etmedi.

— Orada durum nasıl?

Orada sözüyle ne demek istediğini Luc anlamıştı...

— İyi dayanıyorlar. Şaşırtıcı değil mi? Düşünebiliyor musun? Alman ordusunun kreması, İtalyanlar, Romenler, en azından iki yüz elli bin kişi. Avrupa'nın bütün fabrikaları. Ve minnacık bir toprak parçası üzerinde Ruslar!.. Uçsuz bucaksız, Rusya değil; ve minnacık toprak parçası hiç unutulmayacak. İki aydır dayanıyorlar! Almanlar dün radyoda bir bildiri yayınladılar: "Dehşet verici bir ölüm dansı!" Kendileri istedi... Bugün sokakta iki Fransıza rastladım, işçi değil memur ya da mülklerinin kirasıyla geçinenlerden; selamlaştılar, biri hemen: "Stalingrad hâlâ dayanıyor" dedi. Böyleleri de anladıysa... Bütün dünyanın gözü oraya çevrili. Anna Almanların tanınmaz hale geldiklerini söylüyor. Yakında büyük değişiklikler olacak, hissediliyor...

Bir yıldan beri gerçek bir dostluk Mado ile Lejean'ı birbirine bağlamıştı. Lejean'ı kuru ve bağnaz, hayatta "kırmızı ve kara" renklerle "evet" ya da "hayır" sözcüklerinden başka şey bilmeyen bir adam sananlar için böyle bir dostluk akıl alır gibi değildi. Oysa Lejean bütün sözcükleri, bütün ayrıntıları bilirdi. Ama öyle bir çağda yaşıyordu ki, insanı ancak tek şey yaşatabilirdi: Savaş. Ve savaş, gerçek savaştan çok önce başlamıştı; insan büyüdükçe sarsılmaz bir iç disipline boyun eğme gerekliliği kendini daha çok duyuruyordu. France, Corbeille'in sıcak limonluklarında büyümüş huysuz bir kızken tanıdığından çok daha iyi anlıyordu. Bütün arkadaşları değer veriyorlardı genç kadına. "Yiğit, zeki ve gözü pek bir dost," diyorlardı onun için. Luc onlardan daha da fazla şey biliyordu: Epey güçlüklerden sonra varmıştı buraya; hayat onu birden ayakları altında çiğnemişti; her türlü kişisel hayattan ve gecikmiş bir mutluluk umudundan uzaklaşan Mado, yalnız ağırbaşlılığını, onurunu elden bırakmamıştı. Berty'nin ihbarı ve on altı kişinin kurşuna dizilmesinden: sonra, "Alman Uşağına" verilecek ceza sorunu ortaya atılmıştı (bütün arkadaşları Berty'yi bu adla anıyorlardı). Luc şunları ekledi:

— Yalnız bir uşak değil bir kışkırtıcı olduğundan onu da öldürmemiz gerekiyor. France Berty'yi öldürme önerisiyle ortaya çıktı. Luc onunla yalnız kaldığında vazgeçirmeye çalıştı: "Hayır, bu senin işin değil. Saldırılarda yararlandığımız çocuklar var, işi onlar üzerlerine alabilirler." Belki France'ın kaçamayıp yakalanmasından korkuyordu; ya da başka bir

görüş ona bu görevi vermesini engelliyordu: Ne de olsa Mado Berty'nin karısıydı... Ama genç kadın diretti: "Başka arkadaşları tehlikeye atmak neden? Bu işi benim yapmam çok daha kolay. Yapmak da istiyorum. Yvonne adlı bir sekreteri vardı, kıvırcık saçlı, saf bir çocuk. Ona moda dergileri verirdim. Jean Gabin ya da başka bir ünlü sinema artistiyle tanışmak için can atardı. O zavallıyı da ele verdi... Emin ol Luc, bu işin altından yüzümün akıyla çıkacağım. Benim hakkım bu...

Az sonra ayrılacaklardı. Luc geceyi burada geçirecek, France, Vacher'nin evine gidecek, ertesi sabah Jacques gelip onu alacaktı. Sonra da güneyin yolunu tutacaktı. İkisi de üzgündü. İki insanı böyle yüklü bir yıldan başka ne bağlayabilir birbirine?

— Savaştan sonra her şeyin başka türlü olacağına inanıyor musun? diye sordu France.

Geleceği öğrenmek, başkalarının mutlu olup olmayacaklarını anlamak istiyordu. Millet kurşuna dizildi. Robert sevgilisini hayatı boyunca unutamayacak: Ya gençler, gepgenç olanlar? Luc'ün oğlu Paul... Hayır, Paul direnişçilere katıldı bile... Luc'ün kızı Mimi dokuz yaşında...

Lejean uzun süre sustu; sigara içti durdu: Baykuşların, vaşağın gözleri parlıyor, sadık köpek içeri girebilecek bir saldırganın üzerine atlamaya hazır bekliyordu.

— Salı günü biriyle konuştum, AS'den. Bir mühendis, "Savaş Nişanı" almış. Ellerinde yığınla silah var. Makineli tüfek istedim. Müttefikler durmadan onlara silah satıyor. Ne cevap verdi biliyor musun, çıkarma gününe kadar silahları saklamaları gerekiyormuş. İnsan çıldırabilir... Yine de belki yirmi tane verirler diyorum. Gelecekten söz ettiğinde onu hatırladım. Dostça konuştuk. Yarın yakalanabilir; ağzını açmayacak, ihanet etmeyecek; kaya gibi sağlam, hemen görülüyor. Ama üç yıl önce beni içeri tıktıklarında belki kızdı da: "Şu komünistleri neden öldürmüyorlar?" dedi. Üç yıl sonra ne olacak kim bilir? Şimdi Fransa'yı yeni baştan inşa etmek gerektiğini söylüyorlar; her şey çürümüş... Direnişçiler yiğit kişilermiş. Stalingrad savunmasına hepsi hayran. O mühendis bana şöyle dedi: "Stalingrad'da bizim için de savaşılıyor... Ama bir sınıf?.. Hayır asla!" Hiç durmadan "Fransa" diyordu. Evi var ama ailesi yok, ulusu yok...

— Bak Luc, kısa süre önce Billancourt'da bir ev gördüm, bombalanmış. Kiracıların evi boşaltmasını istiyorlardı, hepsi reddetti. Aslında ev diye bir şey yok, bir tek cephesi kalmıştı, her yandan su giriyor, soğuk. Kadının biri bana: "Ne de olsa burası bizim, alışkın olduğumuz yer" dedi. Ara sıra geleceği düşünüyor ve korkuyorum. Bugün fırtına var, çatılar uçmuş, pencere camları kırılmış, insanlar neredeyse sokağa düşmüş. "Savaştan sonra yeniden yaparız!" diyorlar. Belki de bir şey yapamayacaklar; iyi kötü yapmayacak, bir kontrplak parçası bulup, çatlakları tıkayacaklar. Yoksul olacak, karanlık olacak, ama alışkanlık olacak yine de ...

— İnsan birden değişir mi sanıyorsun? Bir devrim olacak, şimdi değilse bile daha sonra. Ama devrimden sonra da her şey değişmeyecek, özellikle insanlar. Yirmi dört saatte her şeyin çözümleneceğine inananlar "ütopyacılar"dı; ama onların gözünde başlangıç son kadar uzaktı. Yükselişin en güç anı nedir bilir misin? Aşağıdan yukarı tırmanmaya başlanıldığı sıra tepeye bakıldığı an değil. Tam ortaya varıldığında, her dönemecin ne olduğu öğrenildiğinde yaşanır en güç an; koşarak aşağı inilebilir, ama çıkmak için yürümek, yürümek gereklidir... Bu yol korkunçtur, taşlarla çamurla, kanla kaplıdır! Ama yine de bir yoldur işte.

— Kendimi düşündüğüm yok, aklım fikrim çocuklarda. Senin küçük Mimi'n görecek mi bunu?...

— France, bize geldiğin günü hatırlıyorum; Mimi'yle saklambaç oynamıştın. Mimi artık yaşamıyor. Mimi öldü. Nisanda öldü. Josette'in haberi yok. Ona bir şey söyleme... Josette gizlenmek zorunda kaldığında Mimi'yi arkadaşının yanına bıraktı, sonradan o arkadaşını tutukladılar. Mimi sokağa düştü. Sonra bir orman koruyucusu onu yanına aldı. Ama çok geç olmuştu: Fizyolojik çöküntüden öldü Mimi... Josette'e Mimi'nin İsviçre'de olduğunu söyledim. Daha savaşın başında düşünmüştük onu Lausanne'a yollamayı. Josette'in Lausanne'da bir teyzesi var. Gerçeği karıma söyleyemiyorum, o kadar sarsıldı ki, Mimi onun her seyi; her mektubunda bana Mimi'yi soruyor. Benim de aklım fikrim Mimi'de... Dün yeni bir haber aldığımı, Mimi'nin epey büyüdüğünü bildirdim ona...

Yerinden kalktı. Mado'nun yanına geldi. Yeşil, sarı, turuncu gözler arasında başkalarını da gördü Mado: İnsan gözlerini.

— France, gitmenin sırasıdır. Vacher'nin evine varman epey sürer...

Mado Lejean'ın boynuna sarıldı. Sonra çıktı gitti. Göz gözü görmüyordu, kışın ilk sisi inmişti. Belki böylesi daha da iyiydi: Ne Almanlar vardı, ortada, ne de gün be gün yolunu izleyen o iğrenç, her zamanki hayat. Ara sıra Mado'ya, gemi okyanusta parçalanmış, insanlar tahta parçalarına tutunmuş yüzüyormuş gibi geliyordu; okyanusun ortasındaydılar sanki. Hayır, hayır. Dostlar vardı: Bildiri çoğaltıyor, trenleri uçuruyor, işkenceye meydan okuyup susuyorlardı. Stalingrad vardı. İnsanlar hep aynı deneyden geçiyorlardı; birbirlerine bunca yakın olmamışlardı hiç. Ama bu ortak eserin içinde herkes yapayalnızdı, yoğun bir sisle çevriliydi. Luc'ün hiç durmadan Mimi'yi düşündüğü kimin aklına gelirdi?

Artık Paris günleri sona ermişti! Başka insanlar tanıyacaktı. Her şeyi önceden anlamak gereksiz, bugün herkes asker gibi yaşıyor. Şu an sokağın köşesinde Sergey'e rastlasam hiç kuşkusuz birbirimizi anlardık. Ne duygulardan söz ederdik, ne de tartışırdık. Ona sorardım: "Sizin orada işler nasıl?" Evvelki gün Jacques, Stalingrad'da ev ev savaşıldığını anlattı.

Belki kontrplak değil de cam takarlar pencerelere; belki yepyeni bir ev yaparlar. Ama Mimi göremeyecek bunları...

Vacher, çatlak sesiyle:

— Bu havada insan hemen üşütür, demişti. Mümkün olduğu kadar çıkmamaya bakıyorum. Romatizmam var da...

O gece yığınla insan tutuklandı. Jacques, tavan arası penceresinden kaçmayı başardı. Nic, Sauvage, Robert ele geçtiler. Bütün gece, Lejean kuşkuyla yatağında döndü durdu; garip düşler görüyordu: Mimi topunu atıyor, Lejean arıyor ve bir türlü bulamıyordu topu; ya da kan kırmızısı gözlü yırtıcı hayvanlar koşup geliyor, potinlerini kokluyor, başını kaldırıp kükrüyor, kükrüyorlardı...

12

Önceki gün, Anna Brest'den gelen bir subayla beraberdi. Adam 218. piyade alayının birden Rusya'ya gönderildiğini söyledi. Stalingrad'ı almak zorunda kalacağını öğrenen Teğmen Schilling, beynine bir kurşun sıkmıştı. Binbaşı bütün askerleri topladı ve Teğmen Schilling'in, geçmesi olanaksız bir hastalığa tutulduğu için kendini vurduğunu anlattı. Ama gerçek nedeni herkes biliyordu; yola çıkmak üzere arabalara dolan askerler: "Geçmesi olanaksız hastalığımızı tedaviye götürüyorlar..." diyorladı. Anna düşündü: Jacques'a haber vermeli, belki her şeyden önce Fransa gazetesinde yazar... "Sizin gibi Alman kadını görmedim," diyordu subay. "Tam bir Parislisiniz, kibar ve şık..." Gece, Anna, Gilet'nin evine dönerken sarhoş bir Fransız bağırdı: "Boz fare, nereye koşuyorsun böyle?"

Sabah onda Jacques'ı görmesi gerekiyordu. Eve yaklaşırken kuşkulanacak bir şey sezmedi. Ağır ağır yedinci kata çıktı; kapıya vardığında kulak kabarttı: Jacques biriyle konuşuyordu sanki. Anlaştıkları gibi dört kere kapıyı vurdu. Polisler kollarına yapıştığında düşündü: "Fare kapana girdi..."

Gülümsediğini gören bir polis: "Bekle," dedi. "Az sonra ağlarsın."

Anna bu anı uzun süredir beklediği için kendini hiç kaybetmedi. Gestapo'nun adamlarını çileden çıkardı. Sorgunun başında Anna'nın mükemmel Almancasına şaşan Schiller:

— Yalan söylüyorsun! demişti. Alsacelı değilsin, Almansın sen!

— Evet, eskiden Almandım, diye cevap verdi Anna. Ölümümden sonra, sizler ortadan kalktığınızda yine Alman olacağım. Şimdilik Fransızım, Rusum, İspanyolum, ne isterseniz oyum ama Alman değilim.

"Akıl alır gibi değil," diyordu Schiller, sonradan albaya. "Böyle bir orospuyu hayatımda görmedim. Melek gibi bir yüz, çantasında aşk mektupları, üstelik de benim kadar iyi Almanca konuşuyor. Rastgele biri değil, mutlaka birinci sınıf bir casus."

Geceleri sorguya çekiliyor, gözleri görmez oluyor, buz gibi sulara batırılıp çıkarılıyor, memelerinin ucu yakılıyordu. Sabrı taşan Schiller haykırıyordu:

— Kafanı kesmemizi mi istiyorsun?

— Evet, diye cevap veriyordu Anna.

Adını söylemedi: Belki babası hâlâ yaşıyordu. Kendisiyle birlikte Sauvage (İspanyol Jose Gomez), Parisli işçi Nic ve Mado'yu direnişçiler arasına sokan öğrenci Robert de tutuklanmıştı. Schiller hepsini yüzleştiriyordu. Kimse ağzını açmadı. İşkence edildiğinde, Anna bölük pörçük, İspanya'da nasıl savaştığını söylüyor ya da Nazilere duyduğu nefreti haykırıyordu.

Sonunda rahat bıraktılar Anna'yı: Albay, bu Alman kadınını Almanya'ya mı göndermek gerektiğini, işinin burada bitirilmesinin bir sakıncası olup olmadığını Berlin'e sordu.

Anna kendine geldiğinde olup bitenler üzerine düşünceleriyle (kendisini izlemişler miydi, ya da ihbar mı etmişlerdi? Jacques kaçabilmiş miydi?) çocukluk anıları birbirine karıştı. Sanki bir dürbünün içinden yıllar ve tanıdık yüzler geçiyordu. Belki durmadan aynı şeyi düşündüğü için –kim olduğumu söylememeliyim, yoksa babama ölesiye işkence ederler– geçmiş yıllar canlanıyordu. Başında yemenisi, kolunda bir sepet dolusu kırmızı frenk üzümüyle annesi gözünün önüne geldi; babası, kürsüsünün başında büyük bir ciddilikle burnunu siliyor, ipek mendilinden tütün dökülüyordu... Düşünceleri yakınlarından arkadaşlarına yöneliyordu. Jacques o kadar üstelemişti, tanıklarla ilgili bir şey öğrenemedim. Ya Jacques'ı yakaladılarsa? Her şey ona bağlı... Yazdan beri müthiş zayıfladı: Ülseri var, bu yaşayış içinde yiyeceğini seçmesi olanaksız.. Sauvage'ın gerçek adını öğrendiler. İspanya'ya bildirebilirler, ailesi orada. Bana bir fotoğraf göstermişti: Ne de güzel bir çocuk.. Yine doğduğu kent gözlerinin önüne geldi. Meydanda eski çeşme: Bir cüce gümüş rengi su saçıyor, iki de ıhlamur ağacı var; yazın kiraz, erik, frenküzümü satılan kulübe. Kırtasiyeci. Anna saatlerce vitrinin önünde durup renkli kartpostalları, deri dosyaları, oymalı kalemlikleri seyredebilirdi. Kent yemyeşil tepelerle çevriliydi; bunlardan birinin üzerinde şekerci dükkânıyla dürbün vardı: Dürbünle bakıldığında Ren Nehri, bağlar, eski bir şato yıkıntısı görülürdü.

Heinrich'le birlikte çıkmıştı tepeye. Heinrich ileri derecede miyoptu; kendinden emin bir görünüşü vardı ama gözlüğünü çıkardığında yüzüne çocuksu bir hava gelirdi. Uzun uzun nehri seyretmişti. Anna savaşın başladığı yıl doğmuştu. Olup bitenleri ders kitaplarından ve annesiyle babasının anlattıklarından öğrenmişti. Babası sık sık: "O zaman savaşı kaybetmiştik..." derdi. "Yeniden savaşmak gerekecek..." Kuşkuyla sormuştu Heinrich'e: "Gerçekten siz de savaşacak mısınız?" Heinrich cevap vermemişti: "Evet ama Fransızlarla değil, Nazilerle..." Pek anlamamış, başıyla onu doğrulamıştı Anna: Her şeyden çok, Heinrich'in kendisini sersem bir kız sanmasından korkuyordu. On sekiz yaşındaydı o zaman... Heinrich gözlüğünü çıkarmıştı ve birden sormuştu: Heine'yi sever misiniz? Hiç eskimeyen bir hikâye üzerine yazdığı dizeleri bilir misiniz?.. Kısa süre sonra gitmeyi düşünüyordum. Ama buradan ayrılamıyor ve her gün, size rastlayıp rastlamayacağımı soruyordum kendi kendime..." İki ay sonra evlenmişlerdi. Bir yıl birlikte yaşadılar. Derken Naziler geldi... Meydanda, cücenin su fışkırttığı çeşmenin çevresinde gençler şarkı söylediler, bütün gece bağrışıp durdular. Aralarında Anna'nın birlikte oynadığı çocukluk arkadaşları da vardı. Onları görmedi; o sıra Hamburg'da oturuyordu. Heinrich: "Gizlenmemiz gerekebilir..." demişti. O çağda kocasının sözünü ettiği pek çok şey Anna'ya yabancıydı, anlaşılmaz geliyordu, ama bir tek şeyi anlamıştı, mutluluklarının sona erdiğini.

Babası papazdı, ama Anna'ya Tanrıya inanmazmış gibi geliyordu. Bu düşüncesini bir gün babasına söyledi de, babası şu cevabı verdi: "İncil, hayatımızı uydurmamız gereken bir eserdir..." Babasının gözünde Tanrı eşsiz bir kanun koruyucuydu; uzun süre önce ölmüştü, ama insanlara da birtakım aklı başında yasalar bırakmıştı. Komünistlerin Almanya'ya karşı olduğuna inandığı halde, Anna'nın annesinin Heinrich'i gizlemesini sırf bu nedenle kabul etti: Yahudileri küçümser, "yarı inanmış" kişiler sayardı.

Bin dokuz yüz otuz beş... Heinrich'in nelere katlandığını ancak şimdi anlayabiliyorum. O sıra anladığımı sanırdım, ama insanın kendinde duyması gerekirmiş. Tıpkı eskiden, seviştiğimiz zamanlardaki gibi, işte yine birleştik...

Anna sık sık kendine kızardı: Ne kadar da duyguluyum, gerçek bir Alman kadını! Duygululuğunun savaşmaktan kendisini alıkoymasından korkardı. Şimdi Anna kendinden emindi ve ağlamaya başladığı an ne

Heinrich'i, ne çocukluğunu, ne yakınlaşan ölümünü düşünüyordu; son yıllarda içine gizlemek zorunda kaldığı o büyük duyguluğa bırakıyordu sadece kendini.

Birden İspanya'yı hatırladı: Kızıl ve pembe, yeşillikten yoksun dağlar, kurak yaz, sapsarı bir ırmak; Ebro. Savaşın sonundan az önceydi; yarı ölü İspanya son olarak doğrulmaya, kuşatmadan kurtulmaya çalışıyordu. Faşistler geçidi gece gündüz ateş yağmuruna tutuyorlardı. İnsanlar kurtuluş umudunun kalmadığını biliyor, yine de dayanıyorlardı. Anna gelip gönüllü yazılan köylüyü hatırladı. İki yıl evinden çıkmayıp, neden şimdi, savaşın kaybedildiği sıra gelip askere yazıldığını kimse anlamıyordu. Köylü açıkladı: "Benim köyümde her şeye papaz karar verir; bizden kimse savaşa katılmadı. Ama şimdi herkes faşistlerin duruma egemen olduklarını söylüyor, öyleyse benim köyümde de erkeklerin yaşadığını öğrensinler..." Orada şehit düşmüştü, Ebro kıyısında...

Anna İspanya'dayken babası hayatta olduğunu ve kızını eskisi gibi sevdiğini bildirmişti. Bir daha babasından haber alamamıştı. Belki ölmüş, belki de Nazilere katılmıştı: Almanya'da herkes aklını kaçırmıştı şu sıra...

Yargıcın karşısına çıkacak dört kişiydiler: Jose Gomez ("Sauvage"), Yves Meunier ("Robert"), Jean Vallin ("Nic") ve ("aslen Alsace bölgesinin Colmar kentinden Marie Nielhaus olduğunu söyleyen kadın") Yargıçlar salona girmeden önce, Nic arkadaşlarıyla konuşacak zamanı buldu: "Jacques kurtuldu. Dışardan gelen haberler iyi. Stalingrad dayanıyor..." Çabucak, işi varmış gibi fısıldayarak verdiği haberler Anna'yı rahatlattı. İşte yine bir aradaydılar... Eskiden konuştukları azdı: Konuşacak zamanları yoktu ki. Sauvage'la arasıra duygulanırdı... "Gerçekten bir daha oraya gidemeyecek miyim?" derdi Sauvage. Anna cevap verirdi: "Gideceksin, eminim. Ben de gideceğim. Puerta del Sol'a çıkarız, hava sıcaktır, ortalık da iyice kalabalık; nasıl eğleniriz hem..." Bir gün Robert: "Kendimi düşündüğüm yok," demişti. "Bir Lucie'm vardı, yakaladılar..." Luc on dokuz yaşında olduğunu itiraf etmişti; palavra sıkmaya bayılır, polisleri nasıl ifrit ettiğini, oltayla nasıl balık avladığını anlatırdı: "Nah böyle bir sazan..." Birbirlerini pek az tanırlardı. Hepsini birleştiren kişisel üzüntü ve sevinçlerden çok daha büyük bir şeydi. İşte yine beraberdiler. Hiçbir şeye boyun eğmediklerini biliyorlardı.

Kayıtsızca dinlediler kararı: Başlarına geleceği önceden biliyorlardı. Nic, Sauvage'a fısıldadı: "Kendilerine hava veriyorlar. Ah şu herifleri bir yıl sonra görebilsem..." Götürülürken, Robert bir an Anna'nın yanı sıra yürüdü. Zincirli ellerini kaldıran Anna:

— Elveda Robert, dedi, seni öpemiyorum...

— Dinle Anna... Bir Fransız olarak sana şunu söylemek istiyorum: Bizimle beraber olman ne kadar iyi, Stalingrad'da çarpışanların, Sauvage'ın da öyle. Elveda Anna...

Bu sözleri karanlık hücresinde duydu, daha sonra götürmeye geldiklerinde yine duydu. Bu sözler son anlarını aydınlattı. Düşünüyordu: "Enternasyonal"den söz ediyorduk; ama bunu da insanın kendinde duyması gerekir. Volga'dan bana kadar... Babam İncil'de sözü geçen cennetten söz etmeyi severdi: Yemyeşil, gür bitkilerle kaplı bir bahçe. Ama bu bahçe artık yitirildi. Ben bir başkasını buldum...

Gözlerinin kapatılmasını istemedi; yine de bezle gözlerini örttüler. Subay meydan okurcasına baktığını sanmıştı. Oysa Anna, yağmurla yıkanan küçük alana, kocaman iskeleti andıran ağaca, yitirip yeniden bulduğu cennete bakıyordu.

BİRİNCİ CİLDİN SONU

[1] Bu biyografi, Mazlum Beyhan tarafından "Büyük Sovyet Ansiklopedisi"nden (Cilt: 49, 1957, 2. Basım) yararlanılarak hazırlanmıştır.

[2] Sophia Perovskaya (1853-1581); Anarşizm yoluyla Çarlık baskısına karşı koyan gizli kuruluş Narodnaya Volya üyesi.

[3] 1938 Eylülünde Münih'te toplanan İngiliz, Fransız, Alman ve İtalyan başbakanları, Südet Bölgesi'nin Çekoslovakya tarafından Nazi Almanya'sına verilmesi kararını aldı. Bu karar Almanları, yayılma politikasında yüreklendirdi.

[4] *Horacius:* Ünlü Romalı şair.

[5] Talleyrand (1754-1838) Fransız Devrimi'nden başlayarak yaşadığı sürece bütün rejimlere hizmet ve ihanet eden ünlü Fransız devlet adamı.

[6] İgnace de Wendel (1741-1795), Fransız sanayicisi, Creusot demir-çelik tesislerinin temelini atan adam.

[7] Ünlü iki zengin.

[8] Khassan Gölü kıyısında, Rus-Japon sınırında Japonların giriştiği kışkırtma harekatı sonunda çıkan çarpışmada Japon askerleri geri çekilmek zorunda kaldı.

[9] Yeni Gine ve dolaylarının yerli halkı –ç.n.

[10] İçtikçe içine kapanır, tasalanır anlamında.

[11] Merih ya da Mars: Eski Yunan'da savaş tanrısı.

[12] Bir çeşit mantı ya da tatar böreği.

Table of Contents

BİRİNCİ BÖLÜM
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19
- 20
- 21
- 22

İKİNCİ BÖLÜM
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9

10
11
12
13
14
15
16
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12